ZOSTAVIL PAVOL JAKUBČIN

LIKVIDÁCIA REHOLÍ

A ICH ŽIVOT V ILEGALITE V ROKOCH 1950 - 1989

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA

ÚSTAV
PAMÄTI
NÁRODA

Likvidácia reholí a ich život v ilegalite v rokoch 1950 – 1989

Zborník z vedeckej konferencie
Bratislava 5. – 6. mája 2010

Zostavil Pavol Jakubčin

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA
BRATISLAVA 2010

Vydanie publikácie podporili:
Nadácia Konrada Adenauera
Rada pre históriu Konferencie biskupov Slovenska
Konferencia vyšších predstavených ženských reholí
Konferencia vyšších rehoľných predstavených

Likvidácia reholí a ich život v ilegalite v rokoch 1950 – 1989
Zborník z vedeckej konferencie
Bratislava 5. – 6. mája 2010

Zostavil Pavol Jakubčin

Vydal
Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
www.upn.gov.sk

1. vydanie

Recenzenti
Ivan A. Petranský, PhD.
Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

Zodpovedná redaktorka / Alžbeta Poparová
Jazyková redaktorka / Zora Vanovičová
Grafická koncepcia obálok edície / Ján Pálffy
Grafická úprava / Gabriela Smolíková
Obálka / Pavel Kastl
Sadzba, tlač a knihárske spracovanie / Robert Jurových, Nikara

© Ústav pamäti národa 2010
Všetky práva vyhradené

ISBN 978-80-89335-32-9

OBSAH

Úvod 8

I. Perzekúcia reholí

Hlbšie príčiny likvidácie reholí
Jozef Haľko 10

Perzekúcia katolíkov a zvlášť rehoľníkov v komunistickom Československu s prihliadnutím na vtedajšie právo
Martin Šabo CSsR 14

Príčiny prenasledovania členov rehoľných spoločností vincentiek a lazaristov (od roku 1945)
Lenka Bernátová 45

Likvidácia kláštorov (misijných domov) Spoločnosti Božieho Slova v Nitre, Vidinej a Spišskom Štiavniku
Tomáš Gerboc SVD 58

Nútený odchod františkánov zo Skalice
Ľudovít Košík 76

Akcia „REDE" – prenasledovanie redemptoristov v rokoch 1961 – 1962
Daniel Atanáz Mandzák CSsR 81

Projekt „Svedkovia viery"
Mária Greškovičová SSpS 99

Slovenský úrad pre veci cirkevné a jeho podiel pri likvidovaní rehoľných spoločenstiev na Slovensku v roku 1950
Peter Kollár 105

II. Život reholí v ilegalite

Totalitný režim a jeho vplyv na život jezuitov
Milan Hudaček SJ 114

Štúdium filozofie a teológie v Spoločnosti Ježišovej na Slovensku v rokoch 1950 – 1989
Ladislav Csontos SJ 136

Dominikáni v ilegalite
Róbert Letz 145

Život v spoločenstve v slovenskej provincii školských sestier sv. Františka počas komunistického režimu: rezistencia alebo transformácia?
Miroslava Jusková OSF 170

Kapucíni na Slovensku po Akcii K
Tomáš Konc OFMCap 181

Slovenskí rehoľníci v diaspóre
Jozef M. Rydlo 190

Život pannonhalmských benediktínov v meste Komárno v Československej republike a neskôr na Slovensku (1812 – 1945 – 1989)
Asztrik Várszegi OSB 205

A pannonhalmi bencések élete Komárom városában a Csehszlovák Köztársaságban majd Szlovákiában (1812 – 1945 – 1989)
Várszegi Asztrik OSB 210

K osudom historických kláštorov v období perzekúcie reholí na Slovensku
Marek Šeregi – Peter Buday. 215

III. Perzekúcia reholí v medzinárodnom kontexte

Ostpolitik Svätej stolice a problematika rehoľných rádov v Československu
Massimiliano Valente 234

L' Ostpolitik della Santa Sede e la questione degli ordini religiosi in Cecoslovacchia
Massimiliano Valente 244

Špecifiká štátov strednej a východnej Európy pri eliminovaní pôsobenia reholí
Peter Mulík 254

Perzekuce mužských řádů ve vybraných zemích střední a východní Evropy v letech 1945 – 1960 se zvláštním zaměřením na Československo
Vojtěch Vlček 267

Autori 284

Úvod

Vedecká konferencia *Likvidácia reholí a ich život v ilegalite v rokoch 1950 – 1989* sa uskutočnila v Bratislave v dňoch 5. až 6. mája 2010 pod záštitou excelencie arcibiskupa metropolitu Mons. Stanislava Zvolenského. Konferenciu zorganizoval Ústav pamäti národa pri príležitosti 60. výročia Akcií K a R – násilných zásahov voči reholiam v Československu. Jej spoluorganizátormi boli Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Konferencia vyšších rehoľných predstavených na Slovensku a Konferencia vyšších predstavených ženských reholí. Podujatie podporila aj Rada pre históriu Konferencie biskupov Slovenska a Nadácia Konrada Adenauera. Na konferencii sa aktívne zúčastnili dve desiatky odborníkov zo Slovenska, Českej republiky, Maďarska a Talianska.

Cieľom konferencie bolo priblížiť rôzne aspekty existencie reholí v komunistickom Československu od násilného prerušenia ich činnosti až po pád totalitného režimu v roku 1989. Predovšetkým však chcela poukázať na ich „ilegálne" pôsobenie, ktoré ešte nebolo z pohľadu historiografie dostatočne spracované.

V predkladanom zborníku sa môžete bližšie zoznámiť s väčšinou z prednesených príspevkov. V nich sa autori pokúšajú objasniť príčiny brachiálnych opatrení totalitného komunistického režimu voči rehoľným spoločenstvám, približujú priebeh a okolnosti jednotlivých zásahov a poukazujú na úlohu, ktorú pri nich zohrali niektoré štátne orgány a inštitúcie. Taktiež sa venujú organizácii života a pôsobeniu rehoľníkov a rehoľníčok v podmienkach permanentného prenasledovania a šikanovania zo strany štátnej moci, pôsobeniu rehoľníkov a rehoľníčok v nútenom exile, ale aj osudom kláštorných budov, ktoré sa v rukách nových užívateľov dostali nezriedka do dezolátneho stavu. Pozornosť je venovaná aj širším okolnostiam postavenia reholí v súvislosti s tzv. *Ostpolitik* Svätej stolice a osudom reholí v okolitých štátoch Východného bloku.

Do prípravy zborníka zasiahla aj jedna smutná udalosť. Jeho vydania sa nedožila jedna z autoriek, rehoľná sestra Mária Greškovičová, členka Misijnej kongregácie Služobníc Ducha Svätého, ktorá 24. novembra 2010 odišla do večnosti.

Zostavovateľ

I. Perzekúcia reholí

Hlbšie príčiny likvidácie reholí

Jozef Haľko

Likvidáciu reholí v roku 1950 možno vnímať z rôznych hľadísk. Z vecného, keď opisujeme presne a do podrobností, ako sa barbarská noc uskutočnila. Širšie hľadisko je ideologické: aké bezprostredné pohnútky viedli prominentov režimu tak radikálne a jednoznačne zasiahnuť voči zasväteným osobám? Napokon je tu hľadisko ideové, filozofické, azda najťažšie uchopiteľné, a preto aj najmenej zvažované. Ak dovolíte, rád by som sa pokúsil zvoľna pouvažovať o širších súvislostiach, do ktorých drastické opatrenie ateizačnej moci v päťdesiatych rokoch zapadalo.

Možno si spomínate na vyžutý verbálny prefabrikát komunistických kádrovčíkov, ktorý s priam obsedantným nutkaním potrebovali do kádrových posudkov uvádzať, či je kádrovaný jednotlivec „v kolektíve obľúbený". V určitých súvislostiach vznikal dojem, že sa netestovala ani tak *obľúbenosť*, ako skôr *podriadenosť* onomu *kolektívu*. Lebo v ponímaní komunistického režimu bol kolektív najmenšou stavebnou časticou spoločenskej štruktúry, v ktorej sa s jednotlivcom – ako neopakovateľnou jedinečnou osobnosťou – vlastne vôbec nerátalo. Zrod „človeka nového typu", ktorého chceli vysústružiť komunistickí stratégovia, bol typologicky nový práve potlačením vlastnej individuality, a to cez podriadenie sa veľkoplošne regulovanej povinnej matrici. Spomeňme v týchto súvislostiach napríklad slová Mao-Ce-Tunga: „*Indivíduum musí byť podriadené organizácii*"!

Neboli v týchto súvislostiach rehoľné komunity akousi nežiaducou konkurenciou kolektivizačnej nivelizácii ľudskej individuality? Hoci navonok mohli rehoľné komunity tiež pripomínať „kolektívy", vo vnútri v skutočnosti vytvárali – mali vytvárať – prostredie pre osobnostný rozvoj každého zasväteného: veď slobodne prišiel a cez rôzne stupne záväznosti voči komunite sa slobodne rozhodol zotrvať a žiť príslušnú charizmu. Rehoľné komunity sú najrukolapnejším dôkazom mnohorakosti Božích darov, mnohorakosti povolaní a chariziem, no predsa a zásadne zjednotených okolo jediného ťažiska, jedinej osi, ktorou je Ježiš Kristus. Teda nie kolektív podriadený nátlaku ľudskej moci zvonka, ale spoločenstvo zomknuté okolo vnútorného, slobodne prijatého princípu. Keďže však totalitárny komunizmus ašpiroval na ovládnutie ľudského svedomia, do jeho plánov rehoľné komunity ako hniezda duchovného precitania zapadať nijako nemohli.

Navyše, komunizmus sa ako každá totalita potreboval nielen vo svojej zakladateľskej fáze, ale sústavne negatívne vymedzovať voči minulosti: svoju antropologickú protiprirodzenosť kompenzoval znevažovaním minulosti, ideologickým deformovaním faktov, znásilňujúcim prepisovaním dejín. Takto mal vzniknúť dojem, že pseudo-eschatologická plnosť časov sa nasycuje až vo forme socialistického raja, ktorý sa práve ide uskutočniť. Za najvýrečnejší programový dokument politického mesianizmu marxistického razenia možno považovať text socialistickej internacionály, ktorá bola istý čas aj sovietskou hymnou. Pozorné čítanie tam formulovaných slov prezrádza, že sa zoskupujú okolo dvoch významových ťažísk: prvé - završuje sa zavrhnutiahodná minulosť („*posledná borba vzplála*“, „*to bude výbuch posledný*“, „*rozboríme sveta starý základ*“, „*zabráňme minulosti návrat*“) a druhé - uskutočňuje sa definitívny triumf v prospech človeka („*už nášho hnevu sopka žiari*“, „*otroci hor sa k víťazstvám*“, „*ľud bude vládnuť navždy sám*“). Poslednú slohu, ktorú sme azda ani povinne nespievavali, dovoľte zacitovať kompletne: „*Už vstáva robotník i roľník, už vstáva strana veliká, nový raz príde sveta život voľný, zem všetkým ľuďom slúžiť má. Dlho nám krv pili supy čierne, havranov kŕdle zbesilé. Rozptýli nové ráno tiene a slnce svitne žiarivé.*“

Lenže rehole predstavovali tradíciu presahujúcu čas, priestor i kultúrne kontexty, predstavovali živú kontinuitu s minulosťou, aplikovanú a živú - žitú tradíciu: zasvätené osoby už len svojou prítomnosťou dokazovali a dokazujú prieraznú vitalitu evanjeliového posolstva. Rehoľné komunity ako personalizovaný dôkaz univerzálneho presahu starobylých, a predsa takých aktualizovateľných duchovných prúdov: zo svojej najhlbšej podstaty nemohli nebyť rušivým elementom budovania svetlejších zajtrajškov na celkom iných, materialistických a prísne regulovaných princípoch. Mimochodom, možno ste počuli Leninov výrok, ktorý mal predniesť v Kremli počas tajného stretnutia s kňazom a bývalým parížskym novinárom Viktorom Bede, ako ho pol roka po diktátorovej smrti citoval denník *L´Osservatore Romano*: Vladimír Iljič mal na konci svojho života pri tomto stretnutí príležitosť vyjadriť sa, že na dotiahnutie, uskutočnenie svojej revolúcie by potreboval desať svätých Františkov. Na prvý pohľad by sa azda zdalo sympatické, že súdruh Uľjanov uznáva *Františka z Assisi*, no je mnohoznačné, že mu nestačí jeden František, ale potrebuje ich hneď desať. Ide o materialistický prístup bez schopnosti uchopiť spirituálnu dimenziu človeka, ktorú treba aspoň nezmyselne násobiť. Nie, stačí jeden jediný a neopakovateľný svätý František, v ktorom pôsobila Božia moc, ktorá počas dejín oslovovala tisíce mladých, aby sa z hlbokého presvedčenia oddali Bohu v chudobe, čistote a poslušnosti. Mimochodom, všimnime si aj obsahy týchto evanjeliových rád: sú s materialistickým ponímaním sveta tiež len ťažko zlučiteľné.

Chudoba. Na prvý pohľad by sa azda javila ako s komunistickými ideálmi najkompatibilnejšia evanjeliová kategória. Neraz dokonca aj od praktizujúcich katolíkov počuť bizarnú definíciu, že Ježiš bol vlastne prvý komunista. To určite nebol. Ekonomický podtlak, ktorý v spoločnosti umelo vytvárali komunistické režimy, síce vytváral pre väčšinu prostredie relatívnej chudoby, ba štátie v radoch sa stalo najčastejším vynúteným rituálom socialistického človeka, no v skutočnosti to bola iba negatívna forma tanca okolo kýženého zlatého teľaťa: sťažovanie a umelé komplikovanie prístupu k najzákladnejším životným potrebám vlastne v človeku násobili a umocňovali túžbu po nich, zamestnávali nimi myseľ človeka a z hmotných vecí tak činili prostriedok nasýtenia ťažko nadobúdaného uspokojenia. Veď si spomeňme, ako v novoročných prejavoch najvyšší

predstavitelia komunistického režimu, od ktorých by sa očakával nadhľad a vízia, neváhali skĺzať k referátom o dojivosti kráv a k heslám typu „ani zrno nazmar". Tento pohľad na svet a jeho skutočnosti sa už v hĺbke svojej podstaty prieči kresťanskému, a teda aj rehoľnému ponímaniu chudoby. Chudoby ako dobrovoľného záväzku, chudoby, ktorá práve odstupom od matérie matérii priznáva jej skutočnú hodnotu; chudoby, ktorá sa zrieka získať Boha. Spiritualita zasvätenej chudoby dokázala pozdvihnúť aj materiálny svet a orientovať ho k jeho Stvoriteľovi, Stvoriteľovi všetkého a všetkých. To muselo byť pre vyznavačov ateistického materializmu neprijateľné, lebo kresťansky ponímaná chudoba spochybnila marxistický postulát, že „spoločenské bytie určuje spoločenské vedomie": nie, vedomie a svedomie nie je generované materiálnym bytím, ale je nad ním, ďaleko ho presahuje a zásadne determinuje.

Chudoba je výrazom autentického zasvätenia Bohu, je určitým vyjadrením poslušnosti voči nemu. Poslušnosť vnímali komunisti – ako správni materialisti – predovšetkým štrukturálne. Nezabudnem na rozprávanie českého pátra Jana Rybáře, prenasledovaného českého jezuitu, ktorého podpore som sa tešil počas dvojročnej vojenskej služby v Krkonošiach, že ich v 50. rokoch v internačnom tábore nútili pracovať pod transparentom: „*Naší prací dáme ránu proradnému Vatikánu.*" Áno, Vatikán ako „zahraničná veľmoc" predstavovala úhlavného nepriateľa. V tomto zmysle sa likvidované rehole stali vlastne obeťou postulátu „nezmieriteľného triedneho boja", v ktorom Vatikán predstavoval spriaznenca buržoázie, kapitalizmu, vykorisťovateľskej triedy. A spolu s ním všetci, ktorí žili svoju poslušnosť voči Svätému Otcovi a generálnym predstaveným jednotlivých reholí – ale najmä poslušnosť voči Bohu. Tá nežiaduco premosťovala umelo vymýšľaný nezmieriteľný triedny boj, čo bol vlastne do politologického hávu maskovaný postulát programovej nenávisti. Ak ústavne ukotveným predvojom spoločnosti bola komunistická strana s uzurpovaným právom na monopolizáciu pravdy, potom každý, kto pravdu vníma inak, musel počítať s represáliami. Ako výstižne to vyjadril Alexander Solženicyn: „*Režim, ktorý slovo boh píše minuskulami a slovo KGB majuskulami, taký režim si nezaslúži nijakú úctu.*"

Sľub čistoty. Mohlo by sa zdať, že tento záväzok je natoľko apolitický, že o ňom v daných súvislostiach sotva budeme môcť uvažovať. No sú to hneď traja komunistickí predáci, predstavitelia ateistického a anti-teistického režimu, ktorí nás presviedčajú o opaku: Lenin, Gottwald i Josef Smrkovský nám zanechali svoj bizarný pohľad na tento problém. Lenin v polovici novembra roku 1913 Maximovi Gorkému napísal: „*katolícky kňaz, przniaci dievčatá je oveľa menej nebezpečný, ako farár, hlásajúci tvorenie a stvorenie pánbožka. Lebo toho prvého farára je ľahké odhaliť, odsúdiť a vyhnať, ale toho druhého nemožno vyhnať tak jednoducho, odhaliť ho je tisíckrát ťažšie...* ".[1] Koncom apríla 1949 sa na danú tému vyjadril Klement Gottwald: Cirkev „*se opírá o náboženství, o dobrou organizaci, o kvalifikované kádry, které celibátem drží pohromadě*".[2] A napokon

1 List Lenina Gorkému z 13. 11. 1913. In: LENIN, V. I.: *Spisy.* Bratislava 1958, s. 100.

2 BULÍNOVÁ, Marie, JANIŠOVÁ, Milena, KAPLAN, Karel (Ed.): *Církevní komise ÚV KSČ 1949 – 1951. Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka") duben 1949 – březen 1950.* Praha – Brno 1994, s. 84.

Josef Smrkovský: je „*třeba dát kněze dohromady s lidem, hlavně se ženami, které jsou v straně a jsou silně věřící...*“.[3]

Dovoľte mi napokon pripomenúť poslednú vetu známeho nemeckého filmu „Mikulášsky kostol“, pojednávajúceho o vypuknutí protikomunistickej revolúcie v nemeckom Lipsku v roku 1989. V poslednej scéne sa vysoký dôstojník Stasi pozerá z okna na pochodujúci zástup so sviecami, vedomý si nezvratnosti situácie. „*So všetkým sme počítali*“ – znie posledná veta filmu – „*so všetkým sme počítali, len s modlitbami NIE.*“ S tými nepočítali ani českí a slovenskí komunisti, s modlitbami, ktorými sa na Boha obracali deložovaní rehoľní bratia a sestry – v internačných táboroch, väzniciach, továrňach, kobkách vyšetrovacích väzieb, v nútenej emigrácii. S modlitbami uprostred potu práce, krvi mučenia či pľuvancov nenávisti. Vzali im kláštory i dôstojnosť, no vnútornú vernosť svojmu zasväteniu im zobrať nemohli. Postavení *de facto* mimo zákon, no predsa v logike Božieho zákona začali – hneď ako to bolo možné – takpovediac „zmŕtvychvstávať“, keď napriek všetkým rizikám začali žiť v sťažených podmienkach svoje zasvätenie. Prerušenú historickú kontinuitu nahradila mystická kontinuita medzi svedectvom vernosti tých, čo sa pre svoje zasvätenie rozhodli v čase slobody a tými, ktorí do ich šľapajú vstúpili v čase, keď to nebolo jednoduché.

Ďakujeme za vaše svedectvo!

3 *Tamže*, s. 83. Iste nie náhodou sa v polovici júna uvažovalo podchytiť farské gazdiné vytvorením ich „celoštátneho zväzu“ na báze ich nemocenského a penzijného zabezpečenia. Porovnaj: BULÍNOVÁ, M., JANIŠOVÁ, M., KAPLAN, K. (Ed.): *Církevní komise,* s. 205.

Perzekúcia katolíkov a zvlášť rehoľníkov v komunistickom Československu s prihliadnutím na vtedajšie právo

Martin Šabo CSsR[1]

Vo svojej štúdii sa pokúsim komplexne venovať perzekúcii reholí z právneho hľadiska v Československu v kontexte vtedajšieho platného práva. Jedným z prejavov tejto perzekúcie bola likvidácia mužských kláštorov pred 60. rokmi. Akciu K (kláštory), ako bola pomenovaná vtedajšou mocou, je potrebné vidieť v kontexte atmosféry vo vtedajšej spoločnosti, ktorú zasiahla vlna strachu a nenávisti, vyplývajúca z prevzatia moci vtedajšou Komunistickou stranou Československa (KSČ) stalinského typu, ktorej predstavitelia sa rozhodli odstrániť svojich ideologických nepriateľov. V dôsledku toho spoločnosť zasiahla paranoidná atmosféra, v ktorej si nikto, vrátane predstaviteľov komunistickej strany, nebol istý, či sa zo dňa na deň tým nepriateľom nestane on. Vo svojej štúdii sa budem venovať tomu, ako sa táto atmosféra prejavila vo vtedajšom právnom systéme, ako dochádzalo k postupnému prijímaniu protináboženských opatrení, ktoré znemožnili náboženskú slobodu, oficiálne deklarovanú v zákonodarstve.

V prvej časti sa budem venovať protiprávnym opatreniam v rokoch 1945 až 1948, ktoré boli prejavom silnejúcej moci komunistickej strany a predzvesťou ďalšieho vývinu situácie vo vzťahu ku katolíckej cirkvi, reholiam a aj celkovému prístupu k náboženskej slobode v Československu. V druhej časti upriamim svoju pozornosť na zneužitie práva komunistickou mocou v rokoch 1948 až 1989, na potláčanie svojich ideologických oponentov, predovšetkým cirkví, pričom najvypuklejšími prejavmi boli vzťahy k reholiam a ku Gréckokatolíckej cirkvi. V tretej časti svoju pozornosť budem venovať rehabilitáciám nevinne odsúdených. V závere štúdie v krátkosti zhodnotím, akým spôsobom protiprávne opatrenia vplývajú na súčasný rehoľný život na Slovensku.

1 CSsR (*Congregatio Sanctissimi Redemptoris* – Kongregácia najsvätejšieho Vykupiteľa – redemptoristi).

1. Protiprávne opatrenia v r. 1945 až 1948

O týchto rokoch môžeme hovoriť ako o medziobdobí, keď dochádzalo k prvým prejavom nepriateľstva voči katolíckej cirkvi, ktorá bola najmä na Slovensku paušálne spájaná s dovtedajšou ľudáckou mocou a s kolaboráciou s nacizmom. Komunistická strana mala v tom období už značnú moc, ale tá bola aspoň sčasti vyvažovaná demokratickými silami, ktorých reprezentantom na Slovensku bola Demokratická strana (DS). Voči jej predstaviteľom sa viedli prvé nespravodlivé procesy. Silové zložky štátu od začiatku obsadili predstavitelia komunistickej strany. Do tohto obdobia zapadá aj proces s kontroverzným bývalým prezidentom kňazom Jozefom Tisom, ktorého výsledok priniesol rozporuplné reakcie, a tiež pokus o zosadenie niektorých katolíckych biskupov z ich postov.

1.1 Prvé príznaky výbuchov nenávisti zo strany novej moci voči katolíckej cirkvi

Už počas Slovenského národného povstania (SNP), ktoré vypuklo v auguste 1944, dochádzalo k prejavom nepriateľstva voči katolíckej cirkvi, čo bolo vážnym signálom ďalšieho vývinu vo vzťahu k nej. Slovenská národná rada (SNR), zložená prevažne z komunistov, aj keď zastúpenie mal aj občiansky blok, ktorá prevzala moc najskôr na povstaleckých územiach a potom po vojne síce priznala cirkvi úplnú slobodu, ale ešte v septembri 1944 poštátnila cirkevné školy a v máji 1945 toto poštátnenie potvrdila a rozpustila všetky katolícke organizácie. Útoky na katolícku cirkev, a najmä na jednotlivých veriacich boli motivované zovšeobecneným stotožňovaním slovenského patriotizmu a prejavov fašizmu s katolicizmom.[2]

Počas povstania boli zabití niekoľkí kňazi: napr. Anton Šalát, farár v Hájnikoch, poslanec Slovenského snemu, Rudolf Scheda, farár v Liptovskom Sv. Jáne, ktorý bol nemeckej národnosti, Martin Martinko, farár v Liptovskom Sv. Michale, Ján Nemec, farár v Lieskovci a ďalší. Napriek tomu sa banskobystrický biskup Mons. Andrej Škrábik snažil k partizánom a dokonca aj komunistom správať korektne, za čo si ho aj vážili. Cirkev sa postavila chladne aj k požiadavke SS (*Schutzstaffel* – Ochranný oddiel) slúžiť ďakovné bohoslužby za potlačenie povstania.[3]

4. – 11. februára 1945 sa na Kryme zišla Jaltská konferencia víťazných štátov, ktorá rozhodla o ďalšom usporiadaní Európy po vojne. Zišli sa na nej šéfovia vlád USA, Zväzu sovietskych socialistických republík (ZSSR) a Veľkej Británie. Dohodli sa okrem iného na rozdelení sfér vplyvu jednotlivých mocností. V podstate rešpektovali reálne vojenské výsledky, t. j. línie, pokiaľ sa jednotlivé armády vo svojich operáciách dostali. Na konferencii sa síce stanovilo, že oslobodené národy majú právo na slobodné voľby

2 Porovnaj: DOLINSKÝ, Juraj: *Cirkevné dejiny Slovenska II.* Bratislava 2002, s. 86.

3 Porovnaj: PETRANSKÝ, Ivan, A.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946.* Nitra 2001, s. 33 – 39.

a právo utvoriť si také demokratické inštitúcie, aké si sami zvolia, v krajinách sovietskeho vplyvu boli však tieto požiadavky sústredené v Stalinových rukách.[4]

Pri oslobodzovaní Československa sovietskou armádou viacerí rýchlo precitli z eufórie do reality, keď postup demoralizovanej sovietskej armády často sprevádzali lúpeže, znásilnenia, aj rabovania a svätokrádeže v kostoloch. Nezastavili sa ani pred barbarstvom na rehoľných sestrách. Tri rehoľníčky znásilnili v Suchej nad Parnou a podobné prípady sa stali aj v Horných Orešanoch.[5] Na území, ktoré obsadila sovietska armáda, bola obnovená existencia Československej republiky (ČSR) a moc preberali okresné a miestne národné výbory ovládané väčšinou komunistami.

Na začiatku apríla 1945 prišli z Moskvy do Košíc predstavitelia zahraničného odboja a 4. apríla vymenoval prezident Edvard Beneš novú československú vládu. Košický vládny program, ktorý vznikol na základe moskovských rokovaní v marci 1945 a bol vyhlásený 5. apríla 1945, vyjadroval záruku rešpektovania ústavných slobôd, vrátane slobody náboženského vyznania. V dôsledku zmien v riadení štátu na začiatku marca 1945 z Košíc bol do Maďarska vyhostený košický sídelný biskup István Madarász spolu so svojimi spolupracovníkmi z úradu, takisto boli vykázaní z územia ČSR všetci kňazi, ktorí sa ujali svojej funkcie po novembri 1938 na okupovaných územiach. Na svoje miesto do Košíc bol opäť menovaný slovenský biskup Jozef Čársky.[6]

Košický vládny program zaviedol do nášho právneho poriadku niekoľko zmien, ktoré sa neskôr stali určujúcimi, ale v čase ich zrodu nevyvolávali veľké podozrenia. Išlo o Národný front a ľudovú demokraciu. Národný front bolo spojenectvo všetkých sociálnych a politických smerov zúčastnených v boji s fašizmom, a ľudová demokracia diferencovala demokraciu na tradičnú – „buržoáznu" od demokracie nového typu – ľudovej, triednej, fakticky založenej na vláde komunistickej strany.[7] Demokrati cítili nebezpečenstvo v týchto pojmoch, spoliehali sa však, že tradície Masarykovej republiky prevážia. Čas ukázal, že sa mýlili.

V prvotnom období po vojne sa ešte zdalo, že situácia v ČSR sa obracia k demokratickému režimu. Bolo to aj vďaka Benešovej politike priateľstva so Sovietskym zväzom, ktorý potom ponechal ČSR väčšiu voľnosť aj v medzinárodnej aktivite ako ostatným štátom „oslobodeným" jeho vojskami. Prejavom toho bolo, že už v auguste 1945 sa Červená armáda začala z ČSR sťahovať. V protiklade s Maďarskom, Rumunskom alebo Poľskom smela ČSR udržovať diplomatické styky s Vatikánom, ale s podmienkou, že na čele diplomatického zboru bude veľvyslanec Sovietskeho zväzu. Svätej stolici bola teda tlmočená táto požiadavka, ktorú síce prijala, ale s trpkosťou, lebo tak ako na Slovensku, kde bol za Slovenského štátu doyenom vyslanec nacistickej ríše, znamenala táto symbolická požiadavka iba výmenu jednej totality za druhú, tentoraz komunistickú.[8]

Pražská internunciatúra napriek tomu obnovila svoju činnosť už v lete 1945. Spravoval ju Mons. Forni, ktorý na nej pracoval už v predvojnovom období, nebola teda ob-

4 Porovnaj: Konferencie spojencov (1941 – 1945). In: KAMENICKÝ, Miroslav (Ed.): *Lexikón svetových dejín*. Bratislava 1997, s. 131, 223 – 224.

5 Porovnaj: PETRANSKÝ, I. A.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946*, s. 43.

6 *Tamže, s. 44 – 45.*

7 Porovnaj: VAŠKO, Václav: *Neumlčená – Kronika Katolické církve v Československu po druhé světové válce I.* Praha 1990, s. 13.

8 Porovnaj: HALAS, František Xaver: *Fenomén Vatikán*. Brno 2004, s. 585.

novená ako nunciatúra, lebo jej zástupca nebol doyenom diplomatického zboru. Internuncius Mons. Ritter prišiel v r. 1946, ale kvôli jeho zlému zdravotnému stavu ho načas zastupoval chargé d´affaires Gennaro Verolino, v januári 1949 G. Sensi a od 12. marca 1949 opäť Verolino. Československým vyslancom pri Svätej stolici bol najskôr Artur Maixner a od marca 1949 nastúpil na vyslanectvo ako chargé d´affaires Ilja Rath.[9]

Vzťah štátu a cirkvi na Slovensku v obnovenej Československej republike bol v rokoch 1945 – 1948 napätý. Príčiny tejto situácie tkvejú najmä v spájaní Rímskokatolíckej cirkvi so Slovenským štátom a v silných pozíciách komunistickej strany. Najvážnejšie sa tento stret prejavil pri prijatí nariadenia SNR č. 34 zo 16. mája 1945, ktorým sa zoštátnili všetky školy na Slovensku. Nesúhlas cirkvi vyvolal dekrét prezidenta republiky č. 12/1945, ktorý sa týkal konfiškácie maďarských a nemeckých cirkevných majetkov. Konflikt pokračoval po schválení zák. č. 142/1947 o revízii prvej pozemkovej reformy z r. 1919, ktorým sa konfiškovala cirkevná pôda. Takisto tu bola snaha vlády pozbaviť biskupských postov štyroch slovenských biskupov – spišského Jána Vojtaššáka, banskobystrického Andreja Škrábika, nitrianskeho svätiaceho Eduarda Nécseya a trnavského svätiaceho Michala Buzalku, ktorí boli obvinení z kolaborácie so Slovenským štátom. 3. júla 1946 námestník predsedu vlády Zdeněk Fierlinger odovzdal žiadosť o ich odvolanie internunciovi. Svätá stolica túto požiadavku odmietla. Biskup Ján Vojtaššák bol v rokoch 1945 a 1947 dokonca zatknutý bez vznesenia obvinenia.[10]

Svätá stolica v tomto období vyvíjala aktivitu predovšetkým protestmi proti nespravodlivým opatreniam. Napríklad dvomi nótami z 8. a 9. marca 1946 proti konfiškácii cirkevného majetku, čo bolo porušením *modu vivendi.* Takisto r. 1947 po prijatí zákona o konfiškácii ďalšieho majetku, ale všetky protesty boli neúčinné.[11]

Osobitnú kapitolu tvoria voľby – posledné slobodné v r. 1946. Situácia bola na Slovensku taká, že Hlinkova Slovenská ľudová strana (HSĽS) bola zakázaná a slovenskí katolíci sa mohli rozhodnúť medzi dvomi stranami - Komunistickou stranou Slovenska a DS, ktorej predstavitelia boli evanjelici a zo začiatku neboli ochotní spolupracovať s katolíkmi. Po tom, ako sa zabránilo vzniku katolíckej strany, predstavitelia katolíckej inteligencie sa aprílovou dohodou z 30. marca 1946 pridali k DS, ktorú potom biskupi jednoznačne podporili pastierskym listom pred voľbami. Komunisti v nich na Slovensku utrpeli zdrvujúcu porážku, keď DS získala 60% voličov. V celoštátnom meradle to však znamenalo iba 43 mandátov proti 114 komunistickým mandátom v pražskom parlamente,[12] keď komunistická strana zaznamenala veľký úspech v Čechách. V rámci prerozdelenia postov vo vláde mali komunisti od začiatku záujem o ministerstvo vnútra, ktoré aj dostali od r. 1946. Politické procesy, ktoré boli vedené do r. 1948, sa teda opierali ešte o prvorepublikové zákony, zvlášť o zákon na ochranu republiky z r. 1923.[13] DS bola nakoniec Štátnou bezpečnosťou, riadenou komunistami, obvinená zo spolčovania sa s ľudáctvom a bolo nariadené vyšetrovanie, ktoré neskôr viedlo k zatýkaniu katolíckych predstaviteľov z jej stredu a k úplnému ochromeniu jej činnosti.

9 Porovnaj: KAPLAN, Karel: *Stát a Církev v Československu 1948 – 1953.* Brno 1993, s. 11.

10 Porovnaj: KMEŤ, Norbert: *Postavenie cirkví na Slovensku 1948 – 1951.* Bratislava 2000, s. 14 – 15.

11 Porovnaj: KAPLAN, K.: *Stát a Církev v Československu 1948 – 1953*, s. 16 – 17.

12 Porovnaj: MULÍK, Peter: *Cirkev v tieni totality: Súbor štúdií.* Trnava 1994, s. 29.

13 Porovnaj: Právo jako nástroj politické perzekuce. *Katolický týdeník*, 11/2010, s. 4.

Zima 1946 – 1947 priniesla proces proti bývalej hlave štátu, kňazovi Jozefovi Tisovi. Proces bol vedený ako proces proti Slovenskému štátu, vystúpil na ňom so závažnou svedeckou výpoveďou aj arcibiskup Karol Kmeťko. Skončil sa však rozsudkom smrti. Slovenskí biskupi sa na obranu Jozefa Tisa postavili dvakrát, 8. januára 1946 a 31. marca 1947, listami o milosť Predsedníctvu SNR. O milosť bol požiadaný aj prezident republiky. Milosť nebola udelená a rozsudok bol 18. apríla 1947 vykonaný.[14]

Zaujímavý je postoj Apoštolskej stolice k poprave Jozefa Tisa, o ktorom podal správu František Schwarzenberg, pracovník vyslanectva ČSR vo Vatikáne 27. apríla 1947. V správe sa uvádza: „*Tisovo odsúdenie tu považovali za vec samozrejmú, až zamietnutie žiadosti o milosť vyvolalo nesúhlas. Hlboký zvrat nastal v názore, ktorý si tu o nás vytvorili. V zamietnutí Tisovej žiadosti o milosť nevidia ani tak zákernosť ako skorej hlúposť. Počítajú s určitosťou, že u značnej časti Slovákov toto prezidentovo rozhodnutie vyvolá citový odklon: 1) od prezidenta E. Beneša; 2) od všetkého, čo prichádza z Prahy; 3) od myšlienky spoločného štátu. Tí, ktorí tu hájili, že prezident E. Beneš vyniká politickou prozreteľnosťou, dobrou vôľou a umiernenosťou, majú skoro pocit, že boli usvedčení z klamstva. Pýtajú sa, až aký nesmierny tlak mohol vyvolať rozhodnutie, ktorého katastrofálne následky museli byť prezidentovi E. Benešovi známe. Z tohto pohľadu sú nútení pripustiť úplnú našu nesamostatnosť.*“[15]

So vzrastajúcim napätím medzi Západom a Východom a s rastúcim vplyvom Sovietskeho zväzu v strednej Európe v povojnovom období sa v Československu začala meniť politická atmosféra a postoj domácich komunistov ku katolíckej cirkvi sa stále zostroval. Zmenu v stratégii komunistického vedenia priniesla schôdza komunistických strán v Szklarskej Porębe v septembri 1947. Tu bolo vytvorené Informačné byro komunistických strán, ktoré sa čoskoro stalo ideologicko-politickou základňou sovietskeho bloku. V hlavnom referáte sovietsky ideológ A. Ždanov označil katolícku cirkev za významného spojenca USA a svetového imperializmu. Československým komunistom bolo jasne naznačené, aby sa rozlúčili so zdĺhavou cestou očakávania väčšinového parlamentného víťazstva a pristúpili k rýchlemu prevzatiu moci prevratom a k likvidácii opozície.[16]

Ešte pred prevratom a úplným ovládnutím vlády komunisti „svoje“ ministerstvá spravovali bez akýchkoľvek škrupúľ vo svoj prospech. Svedčí o tom napr. hlásenie Štátnej bezpečnosti v Prahe z 29. decembra 1947 Ministerstvu vnútra, kde informuje už o dlhšie vykonávanom sledovaní pražských dominikánov. „*Vec: Reakčná skupina v kláštore dominikánov v Prahe I, Husova č. 8. V kláštore dominikánov existuje zvlášť horlivá a bojová skupina, združujúca sa hlavne z kňazov kláštora a laikov, predovšetkým študentov. Duchovným vodcom tejto skupiny je dominikán Braito, ďalej k nej patrí Habáň, Dacík, Skácel a Středa. Skupina vydáva časopis rádu ‚Ruža dominikánská‘, písaný v spiatočníckom duchu. Pod jej vplyvom je aj náboženská revue ‚Na hlbinu‘, síce vyššej úrovne, avšak s tendenciami stredovekého katolicizmu. Vplyv tejto revue na katolícke kruhy je značný. Vo veľkej sále dominikánskeho kláštora sa konajú pravidelné prednášky*

14 Porovnaj: MULÍK, P.: *Cirkev v tieni totality: Súbor štúdií*, s. 30.

15 HALAS, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 589 – 590.

16 Porovnaj: VLČEK, Vojtech: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*. Olomouc 2004, s. 26.

o rôznych náboženských problémoch. Je dôvodné podozrenie, že Braito pracuje intenzívne pre vatikánsku spravodajskú službu a správy podáva priamo do Ríma do rúk Martina Stanislava Gilleta, generála dominikánov v Ríme. Braito vyhlasuje nevyhnutnosť stráženia demokratického kresťanského Západu komunistického Východu, pričom verí v porážku komunizmu..." Nie je teda náhoda, že práve dominikáni Braito, Habáň a Dacík boli v krátkej dobe vytipovaní do prvého monsterprocesu s rehoľníkmi.[17]

1. 2 Prevzatie moci komunistickou stranou

Ostrému prenasledovaniu cirkvi predchádzalo úplné prevzatie moci v Československu komunistickou stranou, ktoré sa udialo počas vládnej krízy, keď 12 ministrov občianskych strán na protest proti politike komunistov 20. februára 1948 podalo demisiu, aby vyvolalo predčasné voľby. Prezident Beneš však po masových demonštráciách, ktoré vyvolali komunisti, 25. februára 1948 demisiu ministrov prijal a tí boli nahradení ministrami za komunistickú stranu, čím vlastne bola nenásilne nastolená diktatúra Komunistickej strany Československa. Dňa 9. mája 1948 prijalo Národné zhromaždenie novú Ústavu ČSR, ktorá vyjadrovala, že ČSR nastúpila cestu výstavby socializmu. Dňa 30. mája 1948 sa už konali prvé nedemokratické voľby, na ktorých nekandidovali jednotlivé strany, ale volila sa tzv. jednotná kandidátka. Dňa 7. júna 1948 prezident E. Beneš odstúpil. Dňa 14. júna 1948 bol za prezidenta zvolený Klement Gottwald a predsedom vlády sa stal Antonín Zápotocký.[18]

Príprava druhej ústavy Československa sa odohrávala ešte pred februárovým pučom v ovzduší alternatívnych možností. Po februári 1948 komunisti znemožnili predloženie iných návrhov ústavy, avšak na ich návrhu boli v niektorých prvkoch zrejmé vplyvy klasických demokratických ústav, vrátane dovtedajšej československej č. 121/1920 Zb. Významnú úlohu pri tom zohrala demokratická československá tradícia. Ústava, ktorú prijal komunistami rekonštruovaný parlament dňa 9. mája 1948 pod č. 150/1948 Zb., deklarovala niektoré slobody. V §§ 15 a 17 to bola sloboda svedomia a vyznania, ale značne vágnym spôsobom, v § 18 to bola sloboda prejavu a v § 24 sloboda zhromažďovania a vytvárania spoločností. Cirkvi a náboženské spoločnosti (CaNs) sa v ústave nezmieňovali. Charakter ústavy viedol prezidenta Beneša k poslednému gestu, keď ju odmietol podpísať, aj keď tak neurobil výslovne kvôli spôsobu formulovania náboženskej slobody, ale kvôli jej celkovému duchu. Napriek tomu Ústava 9. mája, ako ju komunisti nazvali, vstúpila do platnosti 9. júna 1948.[19]

Keďže paragrafy, ktoré sa týkajú predovšetkým náboženských slobôd, sú pre nás dôležité kvôli tomu, čo nasledovalo, uvediem ich presné znenie. Slobodou svedomia a vyznania sa zaoberajú štyri paragrafy novej ústavy: „*Sloboda svedomia sa zaručuje. Svetový názor, viera alebo presvedčenie nemôžu byť nikomu na ujmu, nemôžu však byť dôvodom k tomu, aby niekto odmietal plniť občiansku povinnosť uloženú zákonom.*" (§ 15) „*Každý*

17 *Tamže*, s. 28 – 29.

18 Porovnaj: ĎURČO, Eduard, KONDEL, Ľubomír: *Dejepis: pomôcka pre maturantov a uchádzačov o štúdium na vysokých školách*. Nitra 1997, s. 203 – 204.

19 Porovnaj: TRETERA, Jiří Rajmund: *Stát a církve v České republice*. Kostelní Vydří 2002, s. 42 – 43.

má právo vyznávať súkromne i verejne akúkoľvek náboženskú vieru alebo byť bez vyznania. Všetky náboženské vyznania i bezvyznania sú si pred zákonom rovné." (§16) „*Každý má slobodu vykonávať úkony spojené s akýmkoľvek náboženským vyznaním alebo bezvyznaním. Výkon tohto práva nesmie byť v rozpore s verejným poriadkom ani dobrými mravmi. Nedovoľuje sa zneužívať ho k nenáboženským účelom. Nikto nesmie byť priamo alebo nepriamo nútený k účasti na takomto úkone.*" (§17) „*Sloboda prejavu sa zaručuje. Každý môže v medziach zákona prejavovať svoje presvedčenie slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo akýmkoľvek iným spôsobom. Výkon tohto práva nemôže byť nikomu na ujmu.*" (§ 18). Väčšina paragrafov o náboženskej slobode bola upravená podobne ako v prvej československej ústave. Aj keď negatívne vymedzenia, ktoré sa zdajú byť na prvý pohľad nevinné, sa dali veľmi ľahko využiť v ideologickej propagande. Napr. v § 15 sloboda svedomia nemôže byť dôvodom odmietnuť povinnosť uloženú zákonom, čo je v rozpore so zmyslom slobody svedomia vtedy, keď zákon zavedie také príkazy, ktoré sú v rozpore so svedomím jednotlivca. Takisto bol zneužívaný § 17, a predovšetkým ustanovenie, že sa nedovoľuje slobodu náboženského úkonu zneužívať k nenáboženským úkonom, a to na cenzurovanie kázní biskupom a kňazom, ktorým bolo zakazované sa vyjadrovať kriticky k proticirkevnej politike, lebo to bolo údajne v rozpore s ústavou. V tomto zmysle ústava obsahovala v sebe proticirkevný osteň.[20]

Vzťahy Svätej stolice s komunistami ovládanou pražskou vládou sa po februári 1948 rapídne zhoršili. Vláda sa pokúšala prinútiť biskupov, aby oni sami uzavreli dohodu so štátom. Chargé d`affaires Svätej stolice v Prahe Mons. G. Sensi v liste ministrovi zahraničných vecí V. Clementisovi upozornil na skutočnosť, že vláda by mala rokovať priamo so Svätou stolicou. V liste konštatoval, že cirkev v ČSR v krátkom čase bola úplne olúpená o svoju slobodu a doterajšia politika ČSR, ktorá katolíkov nikdy neuspokojovala, hoci tvoria väčšinu obyvateľstva, sa katolicizmu stala osudnou. Minister veľmi ostro odmietol tento list ako vychádzajúci z falošných predpokladov. Po tom, ako Svätá stolica v júni 1949 stiahla svojho chargé d`affaires Verolina na žiadosť vlády, ktorej nevyhovoval, vláda 16. marca 1950 vyhostila aj posledného zástupcu Svätej stolice tajomníka Mons. Ottavia de Livu, ktorého označila za vatikánskeho špióna.[21]

Krátko po prevzatí moci vo februári 1948 začali rokovania medzi komunistickými predstaviteľmi štátu, reprezentovanými Ústredným akčným výborom Národnej fronty a neskôr cirkevnou komisiou ministrov a členov Ústredného výboru (ÚV) Komunistickej strany Československa, tzv. cirkevnou šestkou, a katolíckou cirkvou zastupovanou pražským arcibiskupom Jozefom Beranom, neskôr litoměřickým biskupom Štefanom Trochtom. Rozhovory sa niesli v duchu spoznávania partnera. Komunistickí predstavitelia, ktorí považovali katolícku cirkev za najnebezpečnejšieho politického nepriateľa, si chceli overiť, do akej miery sa cirkev stane dobrovoľne pasívnou a kedy je potrebné prejsť do otvoreného proticirkevného boja, na druhej strane cirkev nemala nijaké skúsenosti s komunistickými vládcami, preto sa chcela presvedčiť, či nie je možné s komunistami jednať a aké sú ich skutočné zámery. Za týchto predpokladov rozhovory veľmi

20 Porovnaj: VAŠKO, V.: *Neumlčená: Kronika Katolické církve v Československu po druhé světové válce II.* Praha 1990, s. 20 – 21.

21 Porovnaj: MULÍK, Peter: Úsilie o zriadenie samostatnej Slovenskej cirkevnej provincie od r. 1939 a vývoj po súčasnosť. In: MULÍK, P.: *Katolícka cirkev a Slováci*. Bratislava 1999, s. 66.

rýchlo stroskotali, najmä keď na stretnutí biskupskej konferencie v Starom Smokovci 21. marca 1949 našli odpočúvacie zariadenie. V dôsledku toho, že sa cirkev dobrovoľne nepodriadila novému režimu, si komunisti 29. apríla 1949 vytýčili novú líniu cirkevnej politiky, ktorá mala podobu systematického prenasledovania cirkvi. Komunisti sa rozhodli zosadiť dovtedajšiu cirkevnú hierarchiu a dosadiť novú, ktorá mala vzísť z tzv. „pokrokových" kňazov oddaných štátu. Následne mala byť vytvorená národná cirkev so silným cyrilometodským kultom a národným liturgickým jazykom namiesto latinčiny. Prvým pokusom o narušenie jednoty cirkvi bolo vyhlásenie tzv. Katolíckej akcie ako obrodného procesu hnutia veriacich, ktorého cieľom bolo presadiť ciele komunistov zvnútra cirkvi. Hnutie však narazilo na otvorený odpor biskupov, kňazov i veriacich a úplne stroskotalo. Československí biskupi sa 15. júna 1949 tajne stretli v Prahe a vydali pastiersky list proti tejto štátnej akcii s názvom „*Hlas československých biskupov a ordinárov veriacim v hodine veľkej skúšky*", ktorý sa mal čítať na slávnosť Božieho tela 19. júna 1949 a ktorý otvorene odhaľuje neúprimnosť komunistického vedenia o dohodu s cirkvou a jeho pravé zámery.[22]

Na základe udalostí v Československu a v iných krajinách sovietskeho bloku Sväté ofícium v Ríme (terajšia Kongregácia pre náuku viery) vydalo 1. júla 1949 exkomunikačný dekrét, platný pre celú cirkev. Exkomunikácia hrozila všetkým katolíkom, ktorí sa slobodne a dobrovoľne stali členmi, podporovateľmi a propagátormi komunistických strán a ich ideológie. Najzávažnejším dôvodom neboli politické udalosti, ale skôr skutočnosť, že komunizmus hlásal materialistický, ateistický a jasne protikresťanský svetonázor.[23]

2. Zneužitie práva komunistickou mocou voči ideologickým oponentom a jeho dôsledky v r. 1948 – 1989

V tejto časti sa zameriam na opatrenia, ktorými komunistická moc zneužila právo, na prenasledovanie ideologických oponentov, na upevnenie svojej moci formou šírenia strachu a nenávisti.

2. 1 Postupné prijímania protináboženských zákonov a opatrení

Už 26. februára 1948 vydalo Ministerstvo informácií a osvety dekrét, ktorým bolo zastavené vydávanie významných katolíckych časopisov v Čechách a na Slovensku. Išlo o české časopisy: Rozsévač, Neděle a Katolík. Zo slovenských: Nová práca, Slovenský svet, Verbum. Na Slovensku zostali len Katolícke noviny a Duchovný pastier.[24] Hneď po nástupe nová moc rozhodla, že prevzatie a upevnenie moci budú sprevádzať spektakulárne monsterprocesy, pričom režim nasadil na ich uskutočnenie ostré tem-

22 Porovnaj: VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 30 – 31.

23 Porovnaj: MULÍK, P.: *Cirkev v tieni totality: Súbor štúdií*, s. 63.

24 Porovnaj: KMEŤ, N.: *Postavenie cirkví na Slovensku 1948 – 1951*, s. 20.

po. Už v septembri 1948 prišli do Prahy prví dvaja sovietski poradcovia, ktorí začali okamžite tieto procesy stalinského typu pripravovať. V októbri 1948 bol prijatý nový zákon na ochranu ľudovodemkratickej republiky č. 231/1948 Zb. sprevádzaný zákonom č. 232/1948 Zb., ktorým bol zriadený Štátny súd a Štátna prokuratúra. Štátny súd však nebol súdom nezávislým a už vôbec nie nestranným. Fakticky bol degradovaný na výkonný orgán KSČ, Štátnej bezpečnosti, Ministerstva vnútra ČSR, Ministerstva spravodlivosti ČSR.[25]

Vzápätí nasledoval zákon č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva, na základe ktorého „ovládol justíciu ľud". Názov nie je náhodný, lebo jeho hlavnou súčasťou bol mechanizmus voľby sudcov z ľudu. Tento zákon navyše obsahuje zmes právnych noriem regulujúcich právomoc civilných súdov, ale tiež niektoré otázky trestného a vojenského súdnictva. Občianske procesné právo bolo komplexne upravené až zák. č. 142/1950 Zb. o procesoch vo veciach občianskoprávnych. Nahradil všetky dovtedajšie normy občianskeho práva procesného. Tento zákon vybavil prokurátora širokými právomocami v občianskom súdnom procese. Napríklad, keď mal prokurátor dojem, že si to vyžaduje ochrana záujmov štátu alebo pracujúcich, mohol kedykoľvek vstúpiť do procesu a bol oprávnený ku všetkým procesným úkonom, ktoré môže vykonať účastník podľa stavu procesu. Dôležitým atribútom zľudoveného súdnictva bolo vytvorenie tzv. miestnych ľudových súdov. Tie mali prejednávať a rozhodovať menej závažné protiprávne konanie svojich spoluobčanov a touto cestou pôsobiť na ich socialistické právne vedomie.[26]

Potom bol prijatý zákon o táboroch nútených prác č. 248/1948 Zb., do ktorých sa dostali tisíce ľudí na základe verdiktu ľudových komisií menovaných krajskými národnými výbormi (KNV). Rozbehla sa tiež tzv. právnická dvojročnica, na základe ktorej bol prijatý nový trestný zákon č. 86/1950 Zb. a správny trestný zákon č. 87/1950 Zb. o trestnom súdnom procese. Na personálnej rovine došlo k výmene prakticky všetkých starých sudcov a učiteľov právnických fakúlt, čo postihlo aj najvýznamnejších profesorov práva. Miesta v justícii a prokuratúre obsadili absolventi Právnickej školy pracujúcich. Prokuratúra a justícia sa tak dostali pod priamy vplyv komunistickej strany. Prameňom práva sa okrem zákonov stali aj uznesenia ÚV KSČ. Sudcovia preto prisahali vernosť okrem iného „prezidentovi a vláde".[27]

V čase, keď úrad ministra spravodlivosti zastával Alexej Čepička (február 1948 – apríl 1950), sa vytvoril systém kabinetnej justície, ktorý sa uplatňoval tiež za jeho nástupcu Štefana Raisa (máj 1950 – september 1953). Poslušnými vykonávateľmi ich vôle sa stali štátny prokurátor i predseda Štátneho súdu. Prokurátori Štátnej prokuratúry, rovnako ako sudcovia Štátneho súdu akceptovali metódy Štátnej bezpečnosti pri vyšetrovaní, ktoré boli v rozpore s trestným poriadkom, prípadne inými predpismi. Zaistiť „správny" výsledok súdneho procesu mala na jednej strane schvaľovacia a informačná povinnosť voči ministerstvu spravodlivosti, týkajúca sa najskôr takmer všetkých meritórnych rozhodnutí a predpokladaných trestov, neskôr bola obmedzená iba na tresty smrti. Toto bolo doplnené tzv. predporadami prokurátora Štátnej prokuratúry s pred-

25 Porovnaj: GŘIVNA, Tomáš: Trestní právo hmotné. In: BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtech (Eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009, s. 560.

26 Porovnaj: NOVÝ, Zdeněk: Občanské právo procesní. In: BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. (Eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, s. 519 – 522.

27 Porovnaj: Právo jako nástroj politické perzekuce. *Katolický týdeník*, 11/2010, s. 4.

sedom senátu, poprípade i s celým senátom, neskôr aj za účasti pracovníkov Štátnej bezpečnosti.[28]

Na Vianoce 1948 boli uväznení pracovníci Orla, čo znamenalo likvidáciu mládežníckej organizácie s niekoľko stotisícovou členskou základňou a dokončila sa tým aj likvidácia verejných katolíckych akcií. Na jeseň 1949 boli vydané dva zákony, na ktoré potom nadväzovali vládne nariadenia, ktoré drasticky zasiahli do života CaNs. Prvým bol zákon č. 217/1949 Zb. o zriadení Štátneho úradu pre veci cirkevné, ktorým bol zavedený štátny dozor nad cirkvami. Na Slovensku vznikol Slovenský úrad pre veci cirkevné, ktorého predsedom sa stal Gustáv Husák, jeden z najtvrdších bojovníkov proti cirkvi.[29] Druhým bol zákon č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom. CaNs prestali mať charakter subjektu verejného práva a stali sa v hospodárskych záležitostiach úplne závislými od štátu. Štát kontroloval akúkoľvek inú činnosť cirkví, zaviedol povinnú registráciu cirkví. V § 7 ustanovil, že duchovný môže svoj úrad vykonávať iba vtedy, keď získa štátny súhlas, ktorý mohol byť kedykoľvek odobratý. Štátny súhlas bol zároveň podmienený sľubom vernosti republike.[30] Následné vládne nariadenie č. 219/1949 Zb. podriadilo duchovných pod okresné národné výbory a štát si v ňom osoboval právo výberu duchovného na konkrétne miesto. Išlo o § 1, 29 a 30 vládneho nariadenia.[31]

V trestnom práve bol zavedený trestný čin marenia dozoru nad cirkvami v § 173. 174 zákona č. 86/1950 Zb., podľa ktorého mohol byť odsúdený kňaz za vykonávanie bohoslužieb a iných náboženských úkonov, ktoré nepovolil štát. Odňatie súhlasu v päťdesiatych rokoch sa dotklo väčšiny katolíckych kňazov.[32]

Komunisti sa tiež snažili vytvoriť organizáciu kňazov, ktorá by kolaborovala s režimom vnútri cirkvi. Prvým takýmto pokusom bolo založenie tzv. Katolíckej akcie 10. júna 1949 suspendovaným kňazom Jozefom Plojharom, ktorá bola základom neskorších vlasteneckých hnutí duchovných, kolaborujúcich so štátom. Po proteste biskupov, ktorí sa o akcii dozvedeli z novín a okamžite ju zakázali pastierskym listom, ktorý sa mal čítať 19. a 26. júna vo všetkých kostoloch, tento prvý pokus dopadol neúspešne. Svätá stolica dekrétom z 20. júna 1949 odsúdila „Katolícku akciu" a jej prívržencov exkomunikovala.[33]

Toto združenie 28. septembra 1951 zmenilo názov na Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva (MHKD). Po jeho zániku v r. 1969, 20. januára 1971 v Bratislave asi 200 kňazov založilo Združenia katolíckeho duchovenstva Pacem in terris.[34]

28 Porovnaj: GŘIVNOVÁ, Petra, GŘIVNA, Tomáš: Trestní právo procesní. In: BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. (Eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, s. 585.

29 Porovnaj: TRETERA, Jiří Rajmund, PŘIBYL, Stanislav: *Konfesní práva a církevní právo*. Praha 1997, s. 97 – 98.

30 Porovnaj: MORAVČÍKOVÁ, Michaela: Štát a cirkev v Slovenskej republike. In: *Štát a cirkev v postsocialistickej Európe*. Bratislava 2003, s. 101.

31 Porovnaj: VAŠKO, V.: *Neumlčená: Kronika Katolické církve v Československu po druhé světové válce II.*, s. 105.

32 Porovnaj: TRETERA, J. R., PŘIBYL, S.: *Konfesní práva a církevní právo*, s. 97 – 98.

33 Porovnaj: MULÍK, P.: *Cirkev v tieni totality: Súbor štúdií*, s. 87.

34 Porovnaj: DOLINSKÝ, J.: *Cirkevné dejiny Slovenska II.*, s. 95 – 99.

1. januára 1950 nadobudol platnosť zákon č. 268/1949 Zb. o vedení matrík. Podľa zákona vedenie matrík, ktoré až dovtedy viedli fary, o narodení, úmrtí a uzavretí manželstva prevzal na seba výlučne štát. Záznam do matriky bol povinný, rodičia mohli dať dieťa dobrovoľne pokrstiť. Zároveň boli zavedené v rámci rodinného a manželského práva povinné štátne sobáše na úradoch, a až potom sa mohol vykonať cirkevný obrad. Po likvidácii cirkevnej a náboženskej tlače, spolkov, zavedení dozoru nad nakladateľstvami, po zákaze zhromažďovania mimo kostola a peňažných zbierok nasledovali ďalšie opatrenia. Výnos ministerstva vnútra zo 16. marca 1950 dovoľoval konať zhromaždenia pod šírym nebom, t. j. misie, púte, sprievody iba so súhlasom národného výboru a museli byť tri dni dopredu ohlásené. S výnimkou zhromaždenia v kostole sa to dotýkalo všetkých stretnutí a porád kňazov, vikárov, dekanov a biskupov. Národným výborom bolo treba predkladať akékoľvek vyhlásenie na schválenie. Takisto boli dekrétom č. 112 zo 14. júna 1950 reorganizované bohoslovecké semináre. Bolo zrušených 13 diecéznych seminárov, jeden bol povolený v Prahe pre Čechy a Moravu a jeden v Bratislave pre Slovensko. ÚV KSČ rozhodol, že bohoslovcov, ktorí v nich dovtedy študovali, treba preveriť. Tak prebehli previerky. Z 240 českých bohoslovcov na ne prišlo 164, na Slovensku prišlo 39 z 208 bohoslovcov.[35]

2. 2 Monsterprocesy

Komunisti sa na prevzatie moci v štáte, vrátane zneužitia justície, pripravovali dlhodobo. Tým, že ovládali ministerstvo vnútra kontinuálne od r. 1946, mohli okrem iného sledovať a diskreditovať nepohodlné osoby a organizácie. Katolícka cirkev, jej predstavitelia a veriaci k nim patrili na prvom mieste. Predsedníctvo ÚV KSČ bolo už v septembri 1948 rozhodnuté, že proti „reakcii" sa musí zasiahnuť tvrdo. Boli vytvorené tzv. bezpečnostné päťky, ktorých úlohou bolo odhaľovanie nepriateľov režimu. Na prípravu monsterprocesov prišli v septembri 1948 dvaja sovietski poradcovia, ktorí mali s nimi bohaté skúsenosti z obdobia tzv. veľkej čistky v ZSSR (1936 – 1938), keď skončili za mrežami desaťtisíce nevinných ľudí. Podobné procesy sa po prevzatí moci komunistami odohrali vo všetkých krajinách sovietskeho bloku. Práve v Československu, spolu s Albánskom a Juhoslávio, bolo prenasledovanie cirkví najintenzívnejšie.[36]

Komunisti sa nikdy netajili tým, že ich konečným cieľom je likvidácia kresťanstva a akéhokoľvek iného náboženstva, aj keď z taktických dôvodov to málokedy hovorili verejne a nahlas. V rámci ich ideológie bola táto likvidácia historickou nevyhnutnosťou, ktorá nie je závislá od ľudských úmyslov, ale vyplýva z predpokladaných zákonov vývoja ľudskej spoločnosti. Pokiaľ ide o výber metód ako k tomuto cieľu dospieť, treba im priznať veľkú vynaliezavosť a pružnosť pri ich vymýšľaní a presadzovaní. Kult revolúcie poukazuje na to, že prívrženci Marxových myšlienok mali záľubu v násilí. Napriek tomu násilie nebolo výhradnou, ani hlavnou metódou ich postupu. Jeho podiel sa postupne znižoval. Pred uplatnením násilia sa pokúsili cirkev rozložiť zvnútra, čo sa im

35 Porovnaj: KAPLAN, K.: *Stát a Církev v Československu 1948 – 1953*, s. 111 – 114.

36 Porovnaj: Monstrprocesy: vynucená přiznání a nejtvrdší tresty. *Katolický týdeník*, 11/2010, s. 4.

nepodarilo. Kľúčovým pojmom pri pochopení komunistického systému je však strach a lož, ktorými udržovali svoju moc a bojovali proti svojim ideovým nepriateľom.[37]

Vôbec prvou obeťou nespravodlivých procesov bol už v januári 1949 hrdina protinacistického odboja generál Heliodor Píka. Počas neverejného procesu bol odsúdený na smrť. Napriek tomu, že bol vyznamenaný aj dvomi sovietskymi vojenskými rádmi, bola justičná vražda uskutočnená v júni 1949. Keďže generál bol osobným priateľom francúzskeho prezidenta de Gaulla, bol vo Francúzsku vyhlásený jednodňový štátny smútok.[38]

Prvým neúspešným pokusom o náboženský proces bola kauza tzv. číhošťského zázraku. Ten sa stal údajne 11. decembra 1949, keď sa v kostole počas kázne niekoľkokrát vychýlil kríž podľa svedectva 19 občanov. Farára J. Toufara zatkla 28. januára 1950 Štátna bezpečnosť (ŠtB). Na následky vyšetrovania 25. februára 1950 zomrel. Išlo tu predovšetkým o diskreditáciu tajomníka internunciatúry Ottavia de Livu, ktorý deň pred „zázrakom" navštívil faru. ČSR mala žiadať jeho odvolanie s tým, že novému internunciovi by neudelili víza, svojho veľvyslanca by stiahli z Vatikánu, a tak by neboli formálne prerušené diplomatické styky, takisto sa malo poukázať na odhalenie organizovania protištátnej činnosti celého katolíckeho kléru. Zmena tohto plánu nastala po smrti farára Toufara, ktorý zomrel na následky brutálneho vyšetrovania.[39]

Prvý monsterproces namierený proti katolíckej cirkvi je známy ako proces Machalka a spol.,[40] ktorý bol namierený proti mužským rehoľným rádom a kongregáciám. Proces prebehol na Veľkú noc v r. 1950, bol prezentovaný verejnosti ako odhalenie vatikánskych špionážnych centier. Vzápätí po procese prebehla tzv. Akcia K, násilné likvidovanie mužských reholí. Tento proces mal byť ideologickým zdôvodnením spomínanej akcie.[41]

Obvinení boli dôkladne vytipovaní tak, aby medzi nimi boli predovšetkým predstavení a významné intelektuálne osobnosti. Menný zoznam zostavil predseda Štátneho úradu pre veci cirkevné (SÚC) Alexej Čepička. Na jeho základe pozatýkala Štátna bezpečnosť od 14. do 18. marca 1950 sedem popredných predstaviteľov reholí, a to jezuitského provinciála PhDr. Františka Šilhana, ďalších jezuitov Adolfa Kajpra, šéfredaktora časopisu Katolík a Františka Mikuláška, duchovného otca Mariánskych družín, Združenia katolíckej mládeže a šéfredaktora mesačníka Dorast, potom františkána PhDr. Jána Evanjelistu Urbana, profesora, zakladateľa Apoštolátu tretieho rádu sv. Františka, dominikána ThDr. Silvestra Braita, šéfredaktora filozofickej a teologickej revue Na hlbinu, profesora teológie v Olomouci, skvelého kazateľa a exercitátora, potom redemptoristov ThDr. Jána Mastiliaka, profesora v Obořišti a náboženského spisovateľa, Jána Blesíka úspešného ľudového misionára a ekonóma pražského kláštora redemptoristov. Už skôr, 30. januára 1950 bol v súvislosti s tzv. číhošťským zázrakom zatknutý opát premonštrát-

37 Porovnaj: HALAS, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 599 – 600.

38 Porovnaj: *Monstrprocesy: vynucená přiznání a nejtvrdší tresty*, s. 4.

39 Porovnaj: KMEŤ, N.: *Postavenie cirkví na Slovensku 1948 – 1951*, s. 204 – 205.

40 Podrobnostiam procesu sa vo svojej publikácii Dokumenty k procesu s Augustínom A. Machalkom a spol. venuje redemptorista Atanáz Mandzák, v ktorej sa možno veľmi jasne oboznámiť s podrobnosťami protiprávnosti vedenia celého procesu. MANDZÁK, Daniel Atanáz (Ed.): *Dokumenty k procesu s Augustínom A. Machalkom a spol.* Bratislava 2009.

41 Porovnaj: *Monstrprocesy: vynucená přiznání a nejtvrdší tresty*, s. 4.

skeho kláštora v Želive Vít Tajovský a 3. februára nasledoval opát Novej říše Augustin Machalka. Desiatym členom tejto skupiny bol premonštrát Stanislav Barták, provizor kláštora v Novej Říši, ktorý mal potenciálne svedčiť proti Machalkovi.[42]

Rozsah trestov bol nasledovný: Augustin Machalka 25 rokov, Vít Tajovský 20, Ján Mastiliak doživotie, František Šilhan 25, Adolf Kajpr 12, Jan Evanjelista Urban 14, Silvester Braito 15, Ján Blesík 10, František Mikulášek 9 a Stanislav Barták 2 roky.[43]

Z právneho hľadiska možno samotnému procesu vyčítať tieto nedostatky: obžaloba bola postavená na všeobecných formuláciách s nepresnými časovými údajmi a často bez bližšej špecifikácie trestnej činnosti. Súd sa snažil za každú cenu vyvolať dojem kontinuity tohto procesu s predchádzajúcimi procesmi s rehoľníkmi, prebiehajúcimi od leta 1948, a so zahraničnými procesmi s vysokými cirkevnými predstaviteľmi, tiež protiprávnymi. Žaloba nepredložila takmer žiadne konkrétne dôkazy o trestnej činnosti obvinených, napr. protištátne letáky, z ktorých šírenia boli všetci obvinení. Ako jediný „dôkaz" tak slúžili tzv. objavené zbrane v kláštore Nová Říša, ktoré tam ešte pred zatknutím opáta Tajovského podvrhla štátna služba. Napriek žiadosti obvinených neboli predvolaní kľúčoví svedkovia, ktorí mohli dokázať ich nevinu, ale naopak osoby s prípadom nesúvisiace, ktoré boli často odsúdené na vysoké tresty a pod nátlakom bezpečnosti donútené k výpovediam o trestných činoch obvinených. Súd vôbec nerešpektoval obhajobu obžalovaných a vyniesol rozsudok iba na základe vyšetrovacích protokolov.[44]

Chcel by som ešte poukázať na protiprávnosť vyšetrovania, pri ktorom sa používali brutálne metódy, ktoré nemali nič spoločné s rešpektovaním nielen práva, ale aj obyčajnej ľudskej dôstojnosti. Vyšetrovatelia vo vyšetrovacej väzbe, väčšinou vo väznici vo Valdiciach, ale aj v Prahe, kde niektorých umiestnili, dostali za úlohu čo najrýchlejšie zlomiť odpor obvinených a vynútiť si ich priznanie. Preto boli obvinení rehoľníci po každodenných vypočúvaniach, kde sa mali priznať k svojej trestnej činnosti, odvedení do samotky. Išlo o úplne temnú podzemnú miestnosť bez kúrenia. Napriek tomu, že vonku boli mrazy, museli uväznení spať na betónovej podlahe bez prikrývky. Každú hodinu ich v noci budili bachari, aby sa im zatknutí v pozore hlásili číslom, a potom do úmoru cvičili, kým nepadli. Cez deň museli v cele neustále pochodovať. Aby sa podarilo vyšetrovaných úplne zlomiť, nedostávali po celú dobu pobytu na samotke nijaké jedlo a v niektorých prípadoch ani vodu. Na zavŕšenie tohto trýznenia boli rehoľníci podrobení mnohohodinovým výsluchom, často postojačky a so zaviazanými očami. Psychický nátlak vyšetrovatelia zvyšovali vyhrážkami možných príkorí voči príbuzným, strašením prezradením vykonštruovaných mravnostných deliktov na verejnosti, a najmä neobmedzenou mocou nad životmi zatknutých. Ako ďalší pomocný prostriedok na oslabenie odolnosti boli zatknutým rehoľníkom podávané tekutiny obsahujúce halucinogény, napr. *Scopolamin*.[45] Išlo o porušenie tak vnútroštátnych predpisov

42 Porovnaj: VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 62 – 63.

43 Porovnaj: *Monstrprocesy: vynucená přiznání a nejtvrdší tresty*, s. 4.

44 Porovnaj: VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 67 – 68.

45 Porovnaj: VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 63 – 64.

od Ústavy 9. mája, predpisov o vyšetrovacej väzbe, ako aj medzinárodných záväzkov Československa, napr. Charty OSN, ktorej bola republika signatárkou.

V dňoch od 2. do 15. januára 1951 sa v Bratislave konal súd nad „vlastizradnými biskupmi" J. Vojtaššákom, M. Buzalkom a P. Gojdičom. 15. januára boli vynesené rozsudky, 74 ročného biskupa Vojtaššáka odsúdili na 24 rokov väzenia a 500 000 korún pokuty, 66 ročného Buzalku a 63 ročného Gojdiča odsúdili na doživotie.[46]

V januári 1950 prišla o svojho biskupa Banská Bystrica, keď biskup A. Škrábik zomrel. Na pohrebe sa ešte zúčastnil celý biskupský zbor. Potupnou sa však stala voľba správcu biskupstva, ktorý ho mal zastupovať. ŠtB na toto miesto presadila dekana Jána Decheta, ktorý bol potom exkomunikovaný. Podobne ŠtB nasadila svojich ľudí do ostatných biskupstiev „slobodnou voľbou zmanipulovaných kapitúl". Generálnym vikárom apoštolskej administratúry v Trnave sa stal Jozef Minárik, v nitrianskej diecéze Michal Beňo a v košickej Ján Tuleja, v spišskej to bol A. Scheffer, v rožňavskej Z. Belák, všetko to boli tzv. vlasteneckí kňazi, ktorí spolupracovali s režimom.[47]

Tesne pred začatím zatýkania biskupov sa podarilo vymenovať a vysvätiť niekoľkých biskupov. 14. augusta 1949 to boli Ambróz Lazík a Róbert Pobožný. Pre spišskú diecézu Pius XII. menoval za svätiaceho biskupa 25. októbra 1949 Štefana Barnáša, svätenie prijal 5. novembra 1949. V Čechách bol vymenovaný Kajetán Matoušek 29. augusta 1949 a vysvätený 17. septembra 1949 v Prahe. V olomouckej arcidiecéze vymenovali 12. októbra 1949 za svätiaceho biskupa Františka Tomáška a vysvätenie sa uskutočnilo 13. októbra 1949. Pravdepodobne prvá úplne tajná voľba biskupa bola v litoměřickej diecéze, kde vysvätili 26. marca 1950 za svätiaceho biskupa Ladislava Hlada. Pre královéhradeckú diecézu vysvätili 30. apríla 1950 svätiaceho biskupa Karla Otčenáška. Na Slovensku 29. septembra 1950 tajne vysvätili za kňaza Pavla Hnilicu a za biskupa ho vysvätili 2. januára 1951, ale z dôvodu zatykača ušiel 3. decembra 1951 do Rakúska. P. Hnilica vysvätil na biskupa Jána Korca. J. Korec prijal kňazské svätenie 1. októbra 1950 a biskupskú konsekráciu 24. augusta 1951.[48] Takto sa katolícka cirkev snažila pomocou tajnej hierarchie prežiť.

2. 3 Perzekúcia rehoľníkov, Akcia K a Akcia R

Už na schôdzi „cirkevných pracovníkov" akčných výborov Národnej fronty dňa 13. apríla 1949 zazneli hlasy, aby boli zabrané kláštory, tým obmedzený vplyv rehoľníkov a získané veľké množstvo budov. Dňa 19. júla 1949 sa uskutočnila na ministerstve školstva schôdza zástupcov ministerstva a predstavených mužských rádov. Zúčastnili sa jej predstavení významných reholí, napr. jezuitov, františkánov, premonštrátov. Na začiatku zaznela zo strany komunistických predstaviteľov nepresvedčivá proklamácia náboženskej slobody v Československu. Predstavení následne otvorene vystúpili s kritikou dovtedajších proticirkevných zásahov štátu a ideologicky vedeného protináboženského boja. Nato boli rokovania okamžite ukončené, rovnako ako dlhé jednania s biskupmi.

46 Porovnaj: DOLINSKÝ, J.: *Cirkevné dejiny Slovenska II.*, s. 88.

47 Porovnaj: KMEŤ, N.: *Postavenie cirkví na Slovensku 1948 – 1951*, s. 189 – 200, 267 – 271.

48 Porovnaj: KMEŤ, N.: *Postavenie cirkví na Slovensku 1948 – 1951*, s. 266 – 267.

Už 22. augusta 1949 schválilo predsedníctvo ÚV KSČ návrh cirkevnej šestky na sústredenie rehoľníkov. Hneď nato 31. augusta dostala cirkevná šestka predbežnú správu o evidencii kláštorov a počtoch rehoľníkov v Československu. Štátnu bezpečnosť poverila ďalšími prípravami. Od septembra 1949 začal SÚC v Čechách a Slovenský úrad pre veci cirkevné (SLOVÚC) na Slovensku zhromažďovať presné informácie o jednotlivých kláštoroch. Cirkevní tajomníci zabezpečovali plány a súpisy kláštorných budov, evidovali počty rehoľníkov, vytvárali ich kádrové posudky a zisťovali vplyv rehoľníkov na okolie kláštora.[49]

20. januára 1950 prijalo predsedníctvo ÚV KSČ konkrétnejší plán likvidácie mužských kláštorov. Zariadenie rehoľných domov a kláštorov malo byť skonfiškované a vysťahované a rehoľníci izolovaní od spoločnosti v niekoľkých sústreďovacích kláštoroch. Zásah proti rehoľníkom tu dostal pracovný názov „Akcia K" – kláštory. Plány tejto akcie sa vyvíjali postupne. Zo začiatku v SÚC počítali s viacetapovou akciou, pričom uvažovali o tom, že budú úplne zrušené „tradične" nepriateľské rády, a to jezuiti a nemeckí rytieri vládnym nariadením. Od tohto variantu však upustili vzhľadom na jeho viditeľnú protiprávnosť a nebezpečenstvo, že by mohli nasledovať protesty zo zahraničia. Nakoniec bolo rozhodnuté o dvojetapovej akcii. Prvý, a zároveň hlavný úder sa v Čechách týkal siedmich najpočetnejších rádov, a to saleziánov, redemptoristov, jezuitov, františkánov, premonštrátov, tešiteľov a nemeckých rytierov. V druhej etape akcie mali byť takisto v priebehu jedného dňa zvezení do centralizačných a internačných kláštorov členovia zvyšných rádov. Na Slovensku v prvej vlne mali byť sústredení predstavitelia šiestich najpočetnejších rádov a v druhej vlne ostatní. V prvej vlne išlo o františkánov, saleziánov, verbistov, jezuitov, redemptoristov a premonštrátov. Samotnou Akciou K boli poverení príslušníci Zboru národnej bezpečnosti (ZNB), ŠtB a pracovníci cirkevných odborov miestnych zastupiteľstiev. Vybraní zmocnenci SÚC a SLOVÚC mali prevziať majetok kláštorov, predsedovia okresných národných výborov (ONV) mali na starosti vhodne vysvetliť a zdôvodniť akciu obyvateľstvu. Akcia K bola dokonale rozvrhnutá a zorganizovaná.[50]

Osem dní po skončení procesu s rehoľníkmi, v noci z 13. na 14. apríla 1950 uskutočnila bezpečnosť v celej republike prvú etapu Akcie K. Na všetkých miestach prebiehala akcia podobne. Okolo polnoci obsadili ozbrojení príslušníci ZNB, ŠtB a oddielov Ľudových milícií budovy kláštora, zobudili spiacich rehoľníkov, prinútili ich obliecť sa a zbaliť si najpotrebnejšie veci, bez vznesenia akéhokoľvek obvinenia. Zmocnenec SÚC oznámil, že ich budovu zaberá štát, čo nemalo nijaký právny základ, a že oni sa budú môcť ďalej venovať duchovnej činnosti v iných na to vybraných kláštoroch. Nato boli rehoľníci siedmich najpočetnejších rádov v Čechách a šiestich na Slovensku odvezení do centralizačných stredísk, predstavení a ďalší vytipovaní rehoľníci boli ako zvlášť nebezpeční odvezení do internačných kláštorov s mimoriadnou ostrahou. Centralizácia sa dotkla i rehoľných bohoslovcov a novicov, čo boli väčšinou mladíci do 25 rokov. Aby sa zabránilo prípadným prejavom nesúhlasu zo strany veriacich, slúžili už nasledujúci deň v kláštorných kostoloch sv. omšu poverení diecézni kňazi. Na rozdiel

49 Porovnaj: VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 60.

50 *Tamže*, *s. 61 – 62.*

od monsterprocesov nesprevádzala likvidáciu kláštorov nijaká masová propaganda. Iba na bezprostredných miestach kláštorov, kde by sa mohli vyskytnúť nepokoje, mala prebehnúť vysvetľovacia kampaň, poprípade boli pripravené bezpečnostné zložky na nasadenie. Najdramatickejšia situácia bolo na Slovensku. V obci Spišský Štvrtok použili poriadkové jednotky slzný plyn proti veriacim brániacich rehoľníkov. Najväčšie nepokoje prebehli v okolí sústreďovacieho tábora Podolínec, kde dav asi dvesto mužov a mladíkov napadol strážcov kláštora a pokúsil sa zadržaných rehoľníkov oslobodiť. Pri strete, keď milície vypochodovali proti veriacim s nabitými zbraňami, došlo na oboch stranách k zraneniam a jeden z protestujúcich bol vážne postrelený. Druhá etapa Akcie K prebehla v Čechách v dňoch 27. – 28. apríla vo zvyšných osemnástich reholiach, a to úplne bez odporu, lebo vo väčšine kláštorov s ňou už počítali.[51] Na Slovensku prebehla druhá etapa 3. a 4. mája a boli pri nej sústredení 299 rehoľníci zo 14 kláštorov.[52]

Celková bilancia Akcie K sa v Čechách dotkla 1 164 rehoľníkov v centralizačných kláštoroch a 76 v internačných, postihnutých bolo 144 rehoľných domov. Na Slovensku sa Akcia K dotkla 1 037 rehoľníkov v centralizačných kláštoroch a 99 v internačných, likvidácia postihla 75 rehoľných domov. Celá Akcia K v Československu, teda obe etapy postihli 2 376 rehoľníkov, z toho 2 201 sústredených v centralizačných kláštoroch a 175 internovaných, likvidácia zasiahla 175 rehoľných domov.[53]

Centralizácie a faktické ukončenie činnosti sa nedotkli počas Akcie K iba rádu milosrdných bratov. Dôvody tejto výnimky boli pravdepodobne dva. Milosrdní bratia boli v nemocniciach iba ťažko nahraditeľní ako skúsení ošetrovatelia s veľmi dobrou povesťou, pracovali v nemocniciach a ústavoch pre zomierajúcich. Komunistická moc pravdepodobne tiež nechcela byť prirovnaná k nacistom, ktorí tento rád kvôli jeho aktívnemu zapojeniu sa do odboja zakázali, pričom viacerí bratia boli umučení v koncentračných táboroch. Z týchto dôvodov neboli ich kláštory v Čechách a na Slovensku ako jediné zasiahnuté pri Akcii K. Napriek tomu sa im perzekúcia nevyhla. Išlo iba o dočasnú toleranciu. Ich pôsobenie začalo byť postupne obmedzované, ich nemocnice boli zoštátnené. Po zrušení ich konventov mohli zostať v nemocniciach iba ako jednotlivci, nie ako komunita. Postupne boli vytlačení z nemocníc úplne. V Čechách do konca r. 1956 a na Slovensku do konca r. 1955. Boli presunutí buď ako ošetrovatelia do centralizačných kláštorov, alebo do charitných domov.[54]

Po skončení hlavnej vlny Akcie K 13. až 14. apríla 1950 zameralo komunistické vedenie svoju pozornosť na ženské rády a kongregácie. V rámci otvoreného proticirkevného boja mali byť rehoľníčky z celej republiky izolované v sústreďovacích táboroch, aby „negatívne" nábožensky neovplyvňovali rodiacu sa socialistickú spoločnosť. Najskôr cirkevná šestka uvažovala o postupnom „dobrovoľnom" sústredení sestier do ošetrovateľských domov. Ministerstvo obrany na čele s Alexejom Čepičkom však naliehalo na urýchlené vykonanie centralizácie sestier, lebo si robilo nárok na budovy kláštorov. Konkrétny plán vypracoval SÚC začiatkom leta a ÚV KSČ ho schválilo

51 Porovnaj: VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 69 – 73.

52 *Tamže*, s. 539.

53 *Tamže*, s. 75.

54 Porovnaj: BALÍK, Stanislav, HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*. Brno 2007, s. 167.

28. augusta. Na rozdiel oproti Akcii K prebiehala Akcia R (rehoľníčky) vo viacerých etapách. V dvoch vlnách od konca júla do konca septembra 1950 bolo prevezených do sústreďovacích stredísk 4 262 sestier z celej republiky. Potom 2 000 z nich bolo nútene premiestnených do priemyslu, najmä do textilných tovární a poľnohospodárskych družstiev. Boli to však predovšetkým učiteľky na školách, rôznych krúžkoch mládeže, charitatívne sestry a ošetrovateľky v domácnostiach. Sestry pracujúce v nemocniciach nemohli byť vzhľadom na svoj počet, pre r. 1950 SÚC v Československu uvádza 9 748 pracujúcich v nemocniciach, a nenahraditeľnosť všetky naraz vyradené zo svojich pracovných miest a sústredené v centralizačných kláštoroch. Podľa plánu SÚC sa mali postupne prepúšťať a nahradzovať civilnými zamestnancami. Aj z tohto dôvodu neboli rehoľníčky tak násilne a jednorazovo odstránené zo života spoločnosti. Postupne však boli vytlačené iba do ústavov pre duševne postihnutých, ktorí tiež nemohli byť na očiach verejnosti. Aj keď boli vystavené najrôznejšiemu šikanovaniu, od núteného sťahovania, rozbíjania rehoľných štruktúr a komunít, internácií predstavených, zakazovaní prijímania noviciek, aspoň takýmto spôsobom naďalej pokračovali v rehoľnom živote a nosili rehoľný habit. Súhrnne sa opatrenia perzekúcie počas celého obdobia dotkli v celom Československu 11 896 sestier, bývajúcich v 670 rehoľných domoch.[55] Išlo o hrubé porušovanie občianskych a náboženských slobôd zaručených aj komunistickou Ústavou.

Pomerne neznáma je Akcia B, ktorá mala za cieľ konečnú likvidáciu rádov v Československu. O konečnej likvidácii bolo rozhodnuté 10. marca 1953. Mala byť aj právne ošetrená použitím zákona č. 68/1951 Zb. o dobrovoľných organizáciách a zhromaždeniach, ktorému malo byť podriadené akékoľvek združovanie a s ktorým bola údajne existencia reholí v rozpore. Prípravou a uskutočnením zámeru bol poverený SÚC a ministerstvo vnútra. V r. 1953 išlo už výlučne o odstránenie zostávajúcich sestier z nemocníc a charitných domov, keďže rehoľníci boli sústredení v centralizačných alebo internačných kláštoroch, v Pomocných technických práporoch (PTP) či vo väzbe, kde nemohli vykonávať tradičnú duchovnú činnosť, ani nosiť rehoľný odev. Cieľom Akcie B bolo, aby sa rehoľníčky zriekli rehoľného života, odložili rehoľný habit a stali sa civilnými zamestnankyňami zariadení, kde pracovali dovtedy. To sa malo uskutočniť najskôr formou presviedčania, potom nátlaku. Akcia B mala byť uskutočnená 1. júla 1953, nakoniec však nebola realizovaná v dôsledku Stalinovej smrti v marci 1953, keďže vtedy došlo k zmene zahraničnopolitickej situácie. V sovietskom vedení prebiehal boj o moc, v Maďarsku v rámci komunistickej strany sa do popredia dostalo umiernenejšie krídlo, v Nemeckej demokratickej republike (NDR) prebiehali protisovietske protesty a v Československu nastala veľká nespokojnosť po menovej reforme. V tomto ovzduší si komunistický režim uvedomil, že musí urobiť korektúry tvrdej politiky aj voči cirkvi. Došlo k prehodnoteniu Akcie B v tom zmysle, že sestry majú byť postupne nahradzované civilnými zamestnancami a staré sestry umiestňované do charitných domov na dožitie. V tom čase v nemocniciach pracovalo ešte do 3 500 rehoľníčiek, ktoré nosili rehoľný habit. Pôvodne mali byť z nemocníc sestry odstránené do dvoch rokov. Stále však nebolo dosť civilných zamestnancov, ktorí by dokázali také množstvo sestier

55 Porovnaj: VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 79 – 82.

nahradiť. Preto v r. 1959 pri hodnotení dovtedajších výsledkov postupu voči rádom predseda vlády Viliam Široký vyslovil, že v nemocniciach pracuje ešte 1 300 sestier.[56]

2. 4 Akcia P, likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi

Dňa 28. apríla 1950 bola zlikvidovaná Gréckokatolícka cirkev usporiadaním tzv. soboru bez účasti biskupov, ktorý vyhlásil zánik Gréckokatolíckej cirkvi a jej podriadenie pravoslávnej cirkvi k Moskovskému patriarchátu. Biskupa Pavla Gojdiča zatkli v ten istý deň a jeho pomocného biskupa Vasiľa Hopka o niekoľko dní neskôr. Kňazi boli postavení pred alternatívu, buď pravoslávie, alebo strata všetkého. Išlo o brutálny zásah do vnútorného života cirkvi a obmedzovanie náboženskej a osobnej slobody ako kňazov, tak veriacich. Podrobnejšie sa tejto akcii venovať nebudem, keďže situácii v Gréckokatolíckej cirkvi sa venujú ďalšie príspevky.

2. 5 Protiprávne opatrenia voči rehoľníkom po ich zadržaní

V marci 1951, keď biskupi a ordinári Slovenska zložili prísahu vernosti štátu, končí prvá etapa pre cirkev neúspešnej konfrontácie medzi štátom a cirkvou. Košický biskup J. Čársky musel prečítať znenie prísahy v rozhlase, aby sa znásobil účinok na veriacich.[57]

Ďalším spôsobom narušenia rehoľného života a bezplatného využitia fyzického potenciálu rehoľníkov boli vojenské jednotky PTP, hovorovo tzv. čierni baróni. K týmto jednotkám boli povolaní tí, ktorí neboli z pohľadu komunistického režimu hodní držať zbraň, tzv. politicky nespoľahlivé osoby. Boli to „nepriatelia režimu", ktorých nebolo možné odsúdiť za nijakú trestnú činnosť, lebo prakticky išlo o celé spoločenské skupiny, ale tiež o nepohodlných jednotlivcov, napr. kulakov, prvorepublikových sudcov, úradníkov, lekárov, vojakov západnej, ale i armády Ludvíka Svobodu zo ZSSR, členov šľachtických rodov, príbuzných odsúdených v politických procesoch či emigrantov, živnostníkov, študentov a pedagógov vylúčených zo škôl po februári 1948, diecéznych kňazov, bohoslovcov, a neskôr aj asociálov a trestaných jednotlivcov.

Dňa 4. septembra 1950 boli všetci rehoľníci – študenti a kňazi vo veku od 18 – 35 rokov, ktorí neabsolvovali vojenskú službu, prepustení zo sústreďovacích kláštorov a do nasledujúceho dňa sa museli dostaviť k svojim jednotkám, kde „vyfasovali" vojenské náležitosti, ale nie zbrane. Nástup do vojenskej služby mal byť právnym krytím toho, čo malo nasledovať a čo s vojenskou službou nemalo nič spoločné. Asi po týždennom výcviku boli odvezení spolu so svojimi rotami PTP do rôznych lokalít po celom Československu. Podľa správy SÚC bolo v septembri 1950 povolaných do vojenskej služby v PTP 350 rehoľníkov. Práca v PTP bola namáhavá. Pracovalo sa v baniach, hutách, kameňolomoch, na stavbách, v lese a pod. Tolerovanie skrytého náboženského života záležalo od vedúcich jednotiek. Niekedy sa stávalo, že po odhalení praktizovania

56 *Tamže*, s. 108 – 112.

57 Porovnaj: MULÍK, P.: *Cirkev v tieni totality: Súbor štúdií*, s. 87 – 88.

náboženskej činnosti boli za to rehoľníci odsúdení. Napr. salezián páter (P.) Vojtech Basovník bol spolu s dvoma bohoslovcami za organizovanie tajného štúdia odsúdený Vojenským súdom v Trenčíne 24. septembra 1953 na štyri roky. Veľkou neznámou pobytu v PTP, rovnako ako v centralizačných táboroch, bola dĺžka pobytu. Rehoľníci v týchto jednotkách strávili väčšinou tri a pol roka a na slobodu boli prepustení k 31. decembru 1953. Väčšina rehoľníkov po odchode z PTP nastúpila do bežného zamestnania. Snažili sa navzájom udržiavať kontakty a viesť tajný rehoľný život, za čo im po odhalení hrozilo väzenie.[58]

Rehoľníci, ktorí boli obvinení z trestnej činnosti, väčšinou z „protištátnej činnosti", ktorá bola spojená s vykonávaním ich duchovného poslania, boli vystavení celému radu protiprávnych úkonov. Na začiatku to bolo samotné zatknutie, vykonštruované a bez dôkazov. Potom nasledovala vyšetrovacia väzba, kde vyšetrovatelia používali všetky možné formy psychického a fyzického násilia, aby sa priznali k neexistujúcej trestnej činnosti, ktoré bližšie opisujem na príklade monsterprocesu Machalka a spol.

Samotné súdne procesy s rehoľníkmi, či už s jednotlivcom alebo skupinou boli v úplnej väčšine neverejné. Väčšinou sa ich nemohli zúčastniť ani príbuzní súdených. O väčšine procesov sa neinformovalo alebo iba na lokálnej úrovni. Predstavitelia režimu nechceli obyvateľstvu ukazovať hlboko represívnu tvár svojej politiky, ktorá by odhaľovala masívne porušovanie ústavy a garancií náboženskej slobody. Najmä sa snažili túto represiu skrývať pred západným svetom kvôli medzinárodným záväzkom republiky, ktorá chcela mať navonok vľúdnu tvár dodržovania práva. Úvody procesov obyčajne začínali absurdným uistením o náboženskej slobode podľa ústavy, napr.: „*Náš ľudovo demokratický režim poskytuje všetkým občanom úplnú slobodu náboženstva, ako im ju zaručuje Ústava 9. mája. Nikomu nie je bránené vo výkone náboženských obradov, naopak náš trestný zákon obsahuje trestné sankcie proti tým, ktorí by výkon náboženských obradov marili.*" Potom nasledovalo vypočítavanie úskokov katolíckej cirkvi voči ľudovodemokratickému zriadeniu, jej kolaborácia s nacistami a imperialistami a ďalšími zločinmi. Počas procesu bola vždy dominantná úloha žalobcu, zastávajúceho záujmy komunistickej strany, zatiaľ čo úloha obhajcu bola čisto pasívna. Obžalovaným sa ešte vo väzbe odoporúčalo, aby vypovedali v súlade s pripraveným protokolom a na začiatku päťdesiatych rokov bolo bežné, že sa výpovede museli učiť naspamäť a vyšetrovatelia ich z nich skúšali. Protokolov sa museli držať aj sudcovia, ktorí boli káraní ak dávali otázky, ktoré v protokole neboli. Ak sa obvinený napriek tomu protokolu nedržal, sudca ho obvinil, že si vymýšľa a poukázal na jeho priznanie v protokole, ktorý podpísal. Tým sa uzatvoril kruh protiprávneho jednania a nasledoval trest. Najtvrdšia perzekúcia pokračovala až do konca roku 1962.[59]

V rokoch 1948 – 1949 a začiatkom 50. rokov boli rehoľníci najčastejšie odsudzovaní na základe zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu republiky, na základe vykonštruovaných obvinení. V menej závažných prípadoch išlo o poburovanie proti republike podľa § 3 spomínaného zákona, u závažnejších to bola vlastizrada podľa § 1 a špionáž podľa § 5.

58 Porovnaj: VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 102 – 107.

59 Porovnaj: VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 124 – 126.

Za vlastizradu bolo však niekoľko rehoľníkov odsúdených ešte na začiatku 60. rokov. V rokoch 1953 – 1956 išlo predovšetkým o údajné porušovanie Trestného zákona z r. 1950, a to o § 79 združovanie proti republike, v druhej polovici 50. rokov a na začiatku 60. rokov dominovali § 79 rozvracanie republiky a § 173 marenie dozoru nad CaNs. Najviac rehoľníkov bolo v období rokov 1948 – 1964 odsúdených za rozvracanie republiky – 148 rehoľníkov, za velezradu 100, zo združovanie proti republike 43, za špionáž a vyzvedačstvo 37, za marenie dozoru nad CaNs 31, za poburovanie 23 atď. Všetko trestné činy, ktoré boli ideologicky zdôvodnené, bez potrebných dôkazov alebo postavené na porušovaní náboženskej slobody, ako napr. trestný čin marenia dozoru nad CaNs. Samotný dozor bol porušením ústavy. Výmera trestu odňatia slobody predstavovala pre 373 rehoľníkov v tomto období najčastejšie trest 2 – 5 rokov pre 198, 5 – 10 rokov pre 65, 10 – 15 rokov pre 58, do 1 roka pre 28, 20 a viac rokov pre 14, 15 – 20 rokov pre 10, a tri doživotné tresty pre benediktína Anastáza Opaska, redemptoristu Jána Mastiliaka a salvatoriána Alfréda Janiša. Okrem trestu odňatia slobody bola rehoľníkom spravidla určená peňažná pokuta od 5 000 až do 150 000 korún, pri nesplatení sa predlžovala výška trestu. Častým vedľajším účinkom trestu bolo prepadnutie celého osobného majetku odsúdeného v prospech štátu, ktoré spôsobilo úplné ožobráčenie odsúdeného, aby po prepustení na slobodu začínal úplne od nuly.[60] Takéto zaobchádzanie bolo porušovaním nielen náboženskej slobody, ale aj najzákladnejších ľudských práv.

Podmienky vo väzniciach potvrdzovali celú protiprávnosť zaobchádzania s rehoľníkmi, ale aj ostatnými politickými väzňami. Vo väzniciach v 50. rokoch panoval neľudský režim. Kňazi a rehoľníci boli ako „agenti Vatikánu" vystavení najrôznejšiemu šikanovaniu, slovným urážkam, obmedzovaniu prídelov jedla či fyzickému týraniu sadistickými dozorcami. Často boli umiestňovaní na izolovaných oddeleniach a samotkách. Boli nazývaní muklami (**m**už **u**rčený **k l**ikvidácii). Mali povolené písať listy raz mesačne. Tie boli kontrolované. Nemohli v nich byť zmienky o Bohu, utrpení, situácii vo väznici alebo tábore a pod. Keď sa v nich vyskytlo niečo, čo sa cenzorovi nepáčilo, neboli odoslané. S príbuznými sa mohli stretnúť raz za dva až tri mesiace. Pri rozhovore bol prítomný dozorca. Väzni mali zakázané vlastniť akúkoľvek náboženskú literatúru, kňazi nemohli mať ani bibliu ani breviár. Vo väznici nebola núdza o osobné tresty, ktoré boli udeľované za banálne veci, ako nepozdravenie dozorcu, akákoľvek náboženská činnosť, slabý pracovný výkon či učenie sa slovíčok západného jazyka. K najprísnejším trestom patrilo umiestnenie na samotku, čiže v holej betónovej miestnosti, bez svetla, v chlade, s minimálnymi dávkami jedla. Niektorí väzni boli vystavení dodatočným výsluchom. Rehoľníci pracovali podobne ako ostatní väzni pri rozličných ľahších technických prácach, ale aj pri ťažbe uhlia, v stavebníctve. Duchovní boli špeciálne posielaní do jedného jáchymovského tábora – trestného tábora L v Ostrově nad Ohří, kde boli zamestnaní v zdraviu ťažko škodiacom pracovisku, aby vykonávali triedenie uránovej rudy. Vo väznici boli na duchovných nasadzovaní donášači, obvykle z radov kriminál-

60 *Tamže*, s. 129 – 131.

nych väzňov, ktorí podávali väzenským orgánom správy o tom, ako zmýšľajú, hovoria a čo robia.[61]

Jednou z najtemnejších kapitol bezprávia počas komunistického režimu boli Tábory nútených prác (TNP). Boli zriadené zákonom č. 248/1948 Zb. O zaraďovaní do týchto táborov rozhodovali trojčlenné komisie menované krajskými národnými výbormi. Výber postihnutých osôb vyberali najčastejšie miestne organizácie KSČ. Tí boli vyberaní podľa ľubovôle členov komisií, pričom o tom, koľko osôb takýmito táborni prešlo, nemáme presnú evidenciu. Rozhodnutie komisie bez predbežného upozornenia, iba na základe lístku, ktorý prišiel poštou, stačilo, aby sa človek dostal napr. do uránových baní na Příbramsku. Nie všetci mali šťastie, že sa dostali do tábora, ktorým prešli bez ujmy na zdraví. Viacerí však prišli o život.[62]

Časom sa ukázalo, že rozpory medzi právnou realitou a praxou sú také výrazné, že je potrebné prijať novú ústavu. Ústava z 9. mája 1948 bola k 11. júnu 1960 nahradená novou ústavou pod č. 100/1960 Zb., vyhlasujúcou naplnenie ľudovej demokracie a víťazstvo socializmu. V § 4 bola stanovená vedúca úloha KSČ. Náboženských záležitostí sa týkal iba čl. 32, ktorý v prvom odstavci vágnym spôsobom ubezpečuje, že „*sloboda vyznania je zaručená*", a v druhom odstavci vyhlasuje, že „*náboženská viera alebo presvedčenie nemôže byť dôvodom k tomu, aby niekto odmietal občiansku povinnosť, ktorá mu je uložená zákonom*".[63] V tomto zmysle oproti starej ústave z r. 1948 bol v novej ponechaný iba paragraf, v ktorom prvá veta odporuje druhej. Odsúdení aj bez súdu zadržiavaní kňazi a laici sa postupne, najmä od začiatku šesťdesiatych rokov vracali do civilného života, často však s tým, že zostávali pod policajným dozorom.

2. 6 Amnestie

Komunistické vedenie a jeho vedúci predstavitelia vyhlasovali pri významných výročiach amnestie. Prvú amnestiu, ktorá sa týkala duchovných, po februári 1948 vyhlásil prezident K. Gottwald pri príležitosti vydania nových cirkevných zákonov. Týkala sa 128 kňazov, ale mala len propagačný charakter. Tridsaťdeväť kňazov bolo prepustených z vyšetrovacej väzby, ostatní boli vyšetrovaní na slobode a niektorým bola odpustená zvyšná časť trestu, väčšinu ktorého si odpykali. Samotné cirkevné zákony mali silne proticirkevný charakter, najmä čo sa týka ustanovenia dozoru štátu nad cirkvou a sľubu vernosti republike, čím bol podmienený štátny súhlas na vykonávanie duchovnej činnosti. Prvú väčšiu nádej revíziu procesov dávala vyšetrovacia komisia na čele s ministrom vnútra R. Barákom, vytvorená v januári 1955 komunistickým vedením pod tlakom zmien v ZSSR a ďalších komunistických krajinách. Táto komisia napriek tomu, že dostala čestné svedectvá o brutalite vyšetrovaní a vykonštruovaných procesov, však iba preskúmavala výšku trestov, ale k rehabilitáciám a k odsúdeniu procesov sa neodhodlala. Tie obhajovala ako nevyhnutné a správne, hovorila iba o čiastkových

61 Porovnaj: VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 132 – 134.

62 Porovnaj: VAŠKO, V.: *Neumlčená: Kronika Katolické církve v Československu po druhé světové válce II.*, s. 51 – 52.

63 Porovnaj: TRETERA, J. R.: *Stát a Cirkve v České republice*, s. 52.

prechmatoch ŠtB a zodpovednosť pričítala popravenému R. Slánskému. Komisia prejednala 6 978 žiadostí o preskúmanie rozsudkov, pričom v 263 prípadoch navrhla nový proces, 50 rozsudkov vyhlásila za neodôvodnené, pri 213 osobách uznala rozsudky za neúmerne vysoké, naopak pri 6 715 prípadoch potvrdila správnosť obvinení i rozsudkov. Najväčšiu amnestiu, ktorá sa týkala obetí politických procesov 50. rokov, udelil prezident A. Novotný pri 15. výročí oslobodenia Československa v máji 1960. Na jej základe opustilo väznice 5 601 osôb, vo väzení naďalej zostávalo 2 985 politických väzňov. V tejto várke omilostených bolo aj 85 rehoľníkov. Ďalšia rozsiahla amnestia nasledovala v máji 1962, keď oslobodila 2 520 osôb. V r. 1965 prebehla ďalšia séria prezidentských milostí. Posledné desiatky politických väzňov opustili väznice v r. 1968.[64]

Na začiatku r. 1968 nastal neočakávaný obrat v situácii. Za predsedu ÚV KSČ bol na zasadnutí 3. – 5. januára zvolený Alexander Dubček. 6. januára 1968 bol ohlásený proces demokratizácie spoločenského života. Bola zrušená cenzúra a upustilo sa od moskovskej tézy o škodlivosti náboženstva. Odsúhlasené boli viaceré zmeny vo vláde a uznesenie generálnej rehabilitácie všetkých neprávom odsúdených. MHKD prestalo fungovať. Dňa 21. marca 1968 ÚV KSČ rozhodol odstrániť prvky, ktoré deformovali platné cirkevné zákony, a odstrániť neopodstatnené administratívne opatrenia proti cirkvi a veriacim. 31. marca 1968 sa ozvali traja slovenskí biskupi E. Nécsey, A. Lazík a R. Pobožný svojím pastierskym listom, v ktorom nabádali k uskutočňovaniu myšlienok Druhého Vatikánskeho koncilu.[65]

Ďalej poslali biskupi vláde memorandum, v ktorom žiadali obnoviť rokovania so Svätou stolicou, aby biskupi mohli obsadiť svoje diecézy, aby boli obsadené uprázdnené biskupské stolce, aby kňazi podliehali iba svojim ordinárom, aby boli obnovené rehole. K rokovaniu s vládou došlo 16. apríla 1968, kde sa dosiahli malé ústupky. Sestry mohli nastúpiť do nemocníc, tie, ktoré boli vysťahované do Čiech, sa mohli vrátiť na Slovensko, niektorým ženským kongregáciám bolo dovolené prijímať dorast. 13. júna 1968 bola úradne, na základe vládneho nariadenia č. 70/ 1968 Zb., obnovená činnosť Gréckokatolíckej cirkvi, bolo povolené vyučovanie náboženstva na základných školách v rozsahu dvoch hodín týždenne. 26. júna 1968 bol vydaný zákon č. 83/1968 Zb. o rehabilitácii, ktorému sa budem podrobnejšie venovať v tretej kapitole. Avšak ráno 21. augusta 1968 obsadili ČSSR vojská Varšavskej zmluvy a celý obrodný proces sa začal spomaľovať, až sa úplne zastavil a nastúpila normalizácia. Nestihol sa ani novelizovať cirkevný zákon z r. 1949, ani obsadiť uprázdnené biskupské stolce. Nástupcom A. Dubčeka sa stal G. Husák.[66]

Masová perzekúcia ustala, ale až do konca svojho panstva komunisti neupustili od exemplárnych trestov pre tých jednotlivcov, ktorých považovali za zvlášť nebezpečných. Ešte v osemdesiatych rokoch, aj v čase, keď už v Sovietskom zväze prebiehala perestrojka, vynášali československé súdy rozsudky na základe paragrafu marenia štátneho dozoru nad cirkvami. Trestnou činnosťou podľa tohto paragrafu bolo pre kňazov

64 Porovnaj: VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 138 – 139.

65 Porovnaj: DOLINSKÝ, J.: *Cirkevné dejiny Slovenska II.*, s. 93.

66 *Tamže*, s. 94 – 95.

bez štátneho súhlasu slúženie eucharistie a udeľovanie sviatostí, u laikov šírenie náboženskej literatúry.[67]

O tom, akým spôsobom sa komunistický režim správal voči rehoľníkom až do konca, svedčí aj životopis nového pražského arcibiskupa Mons. Dominika Duku OP (*Ordo predicatorum* – Rehoľa kazateľov – dominikáni), publikovaný pri príležitosti prevzatia arcibiskupského úradu 10. apríla 2010. Okrem iného sa v ňom môžeme dočítať, že v r. 1965 bol po dlhých prieťahoch prijatý na odvolanie na Cyrilometodskú bohosloveckú fakultu v Litoměřiciach. 5. januára 1968 vstúpil tajne do dominikánskeho noviciátu a prijal meno Dominik. 6. januára 1969 zložil časné sľuby. 22. júna 1970 prijal kňazskú vysviacku z rúk kardinála Štefana Trochtu a päť rokov pôsobil v duchovnej správe v pohraničných oblastiach pražskej arcidiecézy. 7. januára 1972 zložil tajne slávnostné doživotné sľuby v dominikánskom ráde. V r. 1975 mu bol odňatý štátny súhlas na vykonávanie duchovnej činnosti, a preto až do pádu komunizmu 15 rokov pracoval ako rysovač v závode Škoda–Plzeň. Popri tom žil intenzívne ilegálny rehoľný život a venoval sa štúdiu. Od r. 1976 do r. 1986 bol vikárom provinciála a v rokoch 1976 – 1981 magistrom študentov dominikánskeho rádu. Súčasne spolupracoval na zriadení tajného rádového študijného centra a organizoval náboženskú činnosť mladej generácie na celom území Československa. V r. 1979 získal licenciát z teológie na Pápežskej teologickej fakulte sv. Jána Krstiteľa vo Varšave. V r. 1981 bol udaný agentom ŠtB, usvedčený a odsúdený za trestný čin marenia štátneho dozoru nad cirkvami a pätnásť mesiacov bol väznený v Plzni–Boroch za organizovanie rádovej činnosti, štúdia dominikánskych klerikov, za šírenie samizdatu a spoluprácu so zahraničím. Napriek tomu sa po prepustení z väznice venoval kontinuálne rádovej činnosti. V r. 1986 bol menovaný za provinciála dominikánov v Československu, ktorým bol až do r. 1998, do vymenovania za biskupa v Hradci Králové.[68] Ide o aktuálny príklad, že represie voči rehoľníkom trvali počas celej doby trvania komunistického režimu v Československu, aj keď s rôznou intenzitou, s cieľom úplne ich odstrániť zo spoločnosti.

2. 7 Úloha diplomacie Svätej stolice počas obdobia komunistickej diktatúry – Ostpolitik

Svätá stolica, ktorej bolo zabránené kontaktovať sa priamo s biskupmi v Čechách a na Slovensku, poznala situáciu cirkvi u nás iba sčasti, a nie každú informáciu, ktorá sa k nim dostala, porozumeli správne. Táto skutočnosť sa, pochopiteľne, odrazila na výsledku úsilia Vatikánu, aby vydobyl cirkvi aspoň zmiernenie neblahého osudu. Pre túto politiku Vatikánu, zameranú na dialóg s totalitnou mocou, sa vžil názov *Ostpolitik*. Ide predovšetkým o obdobie pontifikátu Pavla VI. (1963 – 1978) a je spojená s osobnosťou zástupcu tajomníka Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti Agostina Casaroliho, neskoršieho kardinála a štátneho tajomníka Svätej stolice. Za jej začiatok

67 Porovnaj: HALAS, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 600 – 601.

68 Porovnaj: *Slavnost převzetí úřadu arcibiskupa pražského Mons. Dominikem Dukou OP*. Praha 2010, s. 6 – 7.

sa považuje povolenie režimu štyrom biskupom, aby sa zúčastnili zasadaní Druhého vatikánskeho koncilu.[69]

Na koncil sa dostavili traja administrátori zo Slovenska a jeden titulárny biskup z Moravy, zastupujúci Čechy. Boli to biskupi A. Lazík (Trnava), R. Pobožný (Rožňava), E. Nécsey (Nitra) a F. Tomášek, ktorého svätenie vláda neuznávala, ale keďže v Čechách už nebol ani jeden legálne uznaný biskup, vláda vyslala jeho. Títo biskupi boli už jedinými uznávanými biskupmi diecéz v ČSSR. Ostatní boli buď vo väzení, alebo im bolo zabránené vykonávať svoj úrad. Biskup Gojdič bol už po smrti, zomrel r. 1960 v leopoldovskom väzení.[70]

Hlavným dôvodom, kvôli ktorému vláda biskupov pustila na koncil a potom začala jednania so Svätou stolicou bolo, aby dosiahla menovanie dosadených kapitulárnych vikárov lojálnych režimu za biskupov so schválením Svätej stolice. Prebehlo niekoľko rokovaní, zámerom Svätej stolice pri nich bolo ukázať svoju ochotu rokovať a pokúsiť sa aspoň čiastočne zmierniť situáciu cirkvi. Rokovania však boli bez väčšieho výsledku, možno okrem prepustenia šiestich biskupov z väzenia 2. septembra 1963. Vo väzení zostal len Vasiľ Hopko, pomocný gréckokatolícky biskup. Pre Svätú stolicu bolo neprijateľné menovanie kapitulárnych vikárov do uprázdnených diecéz. Rokovania sa preto sústredili na riešenie situácie pražského arcibiskupa Josefa Berana, ktorého sa vláda chcela zbaviť. Po jeho menovaní za kardinála nastal v jeho otázke prelom, keď vláda pod podmienkou, že opustí ČSSR, dovolila, aby na jeho miesto ako administrátor nastúpil František Tomášek.[71] To bol aj najväčší úspech diplomacie Svätej stolice až do Pražskej jari.

Svätá stolica však nerokovala len o tejto otázke. Okrem situácie pražskej arcidiecézy to boli otázky: 1. obsadenia voľných diecéz vhodnými kandidátmi; 2. formulácia tzv. štátneho súhlasu; 3. odvolanie štátnych zmocnencov z konzistórií a umožnenie komunikácie biskupov s Vatikánom; 4. úprava vyučovania náboženstva, znormalizovanie situácie v kňazských seminároch; 5. vyriešenie ďalšieho osudu štátom zrušených rádov a kongregácií; 6. poskytnutie väčšieho priestoru a slobody cirkevnej tlači; 7. Gréckokatolícka cirkev a jej postavenie; 8. konkrétne prípady internácie a väznenia kňazov a biskupov. Vláda prejavila ochotu rokovať iba o prvých dvoch bodoch a o poslednom. K ostatným sa postavila odmietavo.[72]

Počas odmäku situácie začiatkom roku 1968 až do nástupu normalizácie Svätej stolici niektorí historici vyčítajú, že mala byť v tomto období aktívnejšia. Najpovolanejší kardinál A. Casaroli o tom píše: „*Mal som tak trochu dojem, že noví činitelia zodpovední za cirkevné záležitosti sa cítili lepšie vo svojej koži, keď riešili veci, ako sa hovorí, medzi svojimi, v rodine, a dávali teda prednosť hovoriť o problémoch skôr s biskupmi ako so Svätým stolcom. V jednom bode mala pani Kadlecová (cirkevný sekretariát vlády), ako sa zdá jasné predstavy. Mala za to, a nemýlila sa, že negatívna situácia, do ktorej bola cirkev zatlačená, je z časti tiež výsledkom nespravodlivého porušovania samotných česko-*

69 Porovnaj: HALAS, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 611 – 612.

70 Porovnaj: CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti: Svatý stolec a komunistické země (1963 – 1989).* Kostelní Vydří 2001, s. 130 – 132.

71 Porovnaj: CASAROLI, A.: *Trýzeň trpělivosti: Svatý stolec a komunistické země (1963 – 1989)*, s. 133 – 152.

72 Porovnaj: HALAS, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 615 – 616.

slovenských zákonov. Štát má teda povinnosť veci napraviť. Nejde o otázky, o ktorých by sa malo jednať, ale o nutné a autonómne rozhodnutia štátu samého. To bolo nepochybne správne a už skoro bolo vidieť niektoré vynikajúce plody tohto jej presvedčenia."[73] Tento postoj išiel v tradičných líniách diplomacie Svätej stolice, čiže zvoliť vyčkávaciu taktiku, keď situácia nie je jasná. Je takisto otázkou, či by bolo možné dosiahnuť viacej za takú krátku dobu uvoľnenia, keďže rokovania na diplomatickej úrovni trvajú obyčajne dlhší čas.

K prvým rokovaniam po nástupe normalizácie došlo r. 1970 v Ríme, na ktorých československá delegácia predniesla staré požiadavky pri menovaní biskupov, ktorí mali byť vybraní z kandidátov vlády. Medzitým na Slovensku zomreli dovtedajší legálni biskupi a Slovensko sa ocitlo bez legálnej hierarchie. Séria náročných rokovaní sa uzavrela 16. decembra 1972 s nie príliš veľkým výsledkom. Pre Slovensko boli menovaní traja biskupi – pre Banskú Bystricu, Trnavu a Nitru, pre Moravu jeden v Olomouci.[74] Menovanie nových biskupov r. 1972 sa považuje za jeden z najkontroverznejších krokov vatikánskej *Ostpolitik* voči ČSSR. Svätý stolec bol dotlačený nielen k súhlasu s tým, že bude menovať iba štyroch biskupov, ale veľkou prehrou bol predovšetkým výber osôb. Komunistickým víťazstvom bolo predovšetkým menovanie dvoch členov Pacem in terris, Josefa Vranu a Jozefa Feranca, z ktorých prvý bol dokonca predsedom hnutia. Dostatočnou kompenzáciou nebolo to, že ostatní dvaja boli prijateľnejší, ani že J. Vrana sľúbil, že sa vzdá predsedníckej funkcie.[75]

Ďalšie rokovania boli opäť bez výsledku. Dňa 27. júna 1977 pápež Pavol VI., aby obnovil rokovania, použil osvedčenú taktiku, keď menoval Františka Tomáška kardinálom. Cieľom bolo predovšetkým dosiahnuť, aby bol menovaný arcibiskupom.[76]

Popri tom sa aj ako prejavenie dobrej vôle voči štátu rozhodlo potvrdiť štátne hranice zriadením samostatnej Slovenskej cirkevnej provincie. To sa aj uskutočnilo dvomi bulami z 30. decembra 1977. Trnavská administratúra bola povýšená na metropolitné sídlo a ostatné diecézy na Slovensku jej boli podriadené ako sufragánne.[77]

Bol to dávny záväzok ešte z *modu vivendi* a cirkumskripčnej buly *Ad ecclesiastici regiminis incrementum* pápeža Pia XI. z 2. septembra 1937 o úprave hraníc diecéz. V tomto období Vatikán ponúkol vláde dokončenie tohto procesu. Komunistom tak „spadol dar", o ktorý sa nijako nezaslúžili. Dokonca váhali, či ho majú vôbec prijať, ale nakoniec u nich prevážili záujmy štátu nad záujmom režimu, keďže to prinášalo aj výhody cirkvi. Tieto dokumenty predovšetkým obsahovali: 1. Vyňatie Českotešínskej apoštolskej administratúry z Vratislavskej arcidiecézy a jej včlenenie do Olomouckej arcidiecézy; 2. Vyňatie apoštolskej administratúry v Trnave z Ostrihomskej arcidiecézy a vytvorenie novej Trnavskej arcidiecézy; 3. Vyňatie Košickej a Rožňavskej diecézy z Jágerskej cirkevnej provincie a odčlenenie ich častí, ktoré sa nachádzali na území Maďarska; 4. Vyňatie trinástich slovenských farností z diecézy Satu Mare a ich včlenenie do Košickej

73 CASAROLI, A.: *Trýzeň trpělivosti: Svatý stolec a komunistické země (1963 – 1989)*, s. 153.

74 *Tamže*, s. 154 – 159.

75 Porovnaj: HALAS, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 621.

76 Porovnaj: CASAROLI, A.: *Trýzeň trpělivosti: Svatý stolec a komunistické země (1963 – 1989)*, s. 169.

77 Porovnaj: Bulla qui divino o zriadení samostatnej cirkevnej provincie a Praescriptionum sacrosancti o zriadení trnavského arcibiskupstva a zladení štátnych hraníc s cirkevnými. In: MULÍK, P.: *Katolícka cirkev a Slováci*, s. 80 – 82.

diecézy; 5. Zriadenie metropolitného sídla novej cirkevnej provincie v Trnave a podriadenie všetkých slovenských rímskokatolíckych diecéz Trnavskej arcidiecéze.[78]

2. 7. 1. Zmena prístupu diplomacie Svätej stolice za pápeža Jána Pavla II.

Karol Wojtyła, ešte ako krakovský arcibiskup, nikdy nepochyboval o dobrých úmysloch Pavla VI. pri konaní *Ostpolitik* a určite vedel o pápežových osobných mukách, ktoré pramenili z konfliktu medzi volaním jeho srdca na obranu utláčanej cirkvi a rozumom, ktorý radil taktiku *salvare il salvabile,*[79] ako raz povedal arcibiskupovi Casarolimu. Krakovský arcibiskup tiež veril, že je povinný zostať solidárnym s perzekvovanými najmä v ČSSR, ktorej situácia sa stále zhoršovala. Preto spolu so svojím pomocným biskupom Juliusom Groblickým tajne svätil kňazov pre službu v ČSSR aj napriek tomu, že pápež Pavol VI. zakázal československým biskupom takto konať.[80]

Dňa 16. októbra 1978, po zvolení za pápeža Jána Pavla II., mohol tento svoj postoj plne uplatniť. Pri inauguračnej slávnosti zahájenia pontifikátu začal slovami: „*Nebojte sa otvoriť dvere Kristovi...*" Je isté, že aj keď toto povzbudenie k odvahe bolo určené veriacim celého sveta, predovšetkým ho adresoval kresťanom vo svojej vlasti a ďalších krajinách, ktoré boli pod komunistickou diktatúrou. Nemali sa predovšetkým báť prihlásiť sa o svoje práva. Nový vietor vanúci z Vatikánu pocítili aj československí komunisti pri ďalšom kole rokovaní v januári 1980 v Ríme, kde zástupcovia Svätej stolice nastolili na rokovanie široký komplex požiadaviek, ktoré mierili k obnoveniu náboženskej slobody v krajine. Aj keď delegácia ČSSR tieto požiadavky odmietla, fakt, že Vatikán prešiel do protiofenzívy ju zaskočil.[81]

Ján Pavol II. určil hlavné posolstvo pontifikátu v prvej encyklike *Redemptor hominis* (Vykupiteľ človeka) zo 4. marca 1979. Predstavil v nej analýzu stavu súčasného ľudstva, na ktorej pracoval tridsať rokov. Božiu lásku, ktorá stvorila svet a zachováva ho, je možné nájsť v slobode. Aby sa cirkev svojmu poslaniu nespreneverila, musí byť „strážkyňou" slobody ľudstva. Skutočná sloboda ľudstva totiž hľadá pravdu a je s ňou spojená. Ďalej Ján Pavol definuje veľkú tému svojho pontifikátu – ľudské práva. Náboženská sloboda, tvrdí, je prvým „cieľom a neodňateľným právom" ľudských bytostí.[82]

Toto sa veľmi jasne prejavilo v ďalších krokoch Vatikánu. Aj keď oficiálne rokovania ustali, boli urobené výrazné kroky na posilnenie vnútornej súdržnosti cirkvi v Československu. Veľkú ranu pre cirkevnú politiku štátu predstavovalo vydanie dekrétu kongregácie pre klérus *Quidam episcopi* (8. marca 1982), v ktorom sa píše: „*S kňazskou službou sú jednoznačne nezlučiteľné a preto všetkým kňazom jednoznačne zakázané kňazské združenia..., ktoré priamo i nepriamo, zjavne či skryte sledujú politické ciele, aj*

78 Porovnaj: HALAS, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 622.

79 Zachrániť zachraniteľné.

80 Porovnaj: WEIGEL, George: *Svědek Naděje: autorizovaný životopis Jana Pavla II.* Praha 2005, s. 231.

81 Porovnaj: HALAS, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 623 – 624.

82 Porovnaj: WEIGEL, G.: *Svědek Naděje: autorizovaný životopis Jana Pavla II.*, s. 288 – 289.

keď ich niekedy navonok predkladajú spôsobom, ako by sa snažili podporovať humanistické ideály, mier a sociálny pokrok."[83]

Aj keď Pacem in terris nebolo v dekréte výslovne menované, bolo zrejmé, že zákaz sa týka aj tohto združenia. Ďalším krokom bola konštitúcia *Sapientia christiana*, ktorá upravovala študijný poriadok bohosloveckých fakúlt. Oba dokumenty sa stretli u biskupov s porozumením a snažili sa ich presadiť v praxi. Pri fakultách išlo o oslobodenie sa spod štátneho dozoru. Pre komunistov bol výstrahou samotný fakt, že biskupi sa o tieto kroky pokúsili a keď to nešlo legálnou cestou, dokumenty sa rozšírili cestou internou.[84]

Ostpolitik Svätej stolice sa po 16. októbri 1978 zásadne zmenila, pretože pápež Ján Pavol II. poznal situáciu cirkvi za železnou oponou tak, ako ju mohol poznať len rodák z Poľska. Ján Pavol vedel, že je v komunistických režimoch niečo, čo plne nedocenili vatikánski diplomati, ktorí uviedli do života *Ostpolitik* Pavla VI.

Všetky štáty sa niekedy dopúšťajú kriminálnych deliktov, avšak komunistické režimy boli celou svojou povahou kriminálne. Vláda zákona bola v komunistickom režime fikciou. Režimy sa dopúšťali násilných činov a zásadne používali represívne nástroje. Teror bol rutinným spôsobom ako zaistiť poriadok, ktorý by dodal komunistickému režimu zdanie neporaziteľnosti. Tento pápež ale poznal slabosti komunizmu rovnako ako jeho silu. A vedel, že kultúrny odpor môže byť účinným protiliekom k zdanlivo nenapadnuteľnému postaveniu komunistického štátu. Pápež sa aj otvorene snažil posilniť cirkev v Československu, ktorá bola najviac prenasledovanou katolíckou komunitou v celom vonkajšom sovietskom impériu. Po zvolení pápež povedal kardinálovi Tomáškovi: „*Stojíme blízko jeden druhému a budeme stáť ešte bližšie, pretože teraz je zodpovednosť za vás daná mne.*" Pápež to opakoval vo vianočnom posolstve kardinálovi v roku 1978 a v liste z 3. marca 1979 pri príležitosti 250. výročia svätorečenia sv. Jána Nepomuckého. Tieto pápežove postoje spôsobili zmenu kardinála Tomáška, z ktorého sa stal neohrozený zástanca práv cirkvi.[85] Kardinál sa tak stal symbolom, ale aj stimulátorom odporu voči komunistickej moci.

3. Rehabilitácie

Problémy, ktoré po sebe zanechala minulosť, pokiaľ išlo o postavenie cirkvi v spoločnosti a jej vzťah k štátu, sa zatiaľ nebrali do úvahy, alebo sa zdali veľmi ľahko riešiteľné. Vo väčšine prípadov také naozaj boli vzhľadom na slobodu, ktorá zavládla v demokratickom Československu. Svätá stolica teda mohla veciam ponechať voľný priebeh, aby sama československá vláda v spolupráci s miestnou cirkvou napravila ujmy spôsobené cirkvi totalitným režimom. Bilaterálne rokovania medzi vládou a Svätou stolicou teda prakticky prestali, alebo sa obmedzili iba na praktické otázky budovania zastupiteľských úradov. Skutočne dôležité veci pre katolícku cirkev a jej vzťah k štátu sa v období po páde komunizmu neriešili diplomatickým jednaním, ale na poli legislatívy. Stalo

83 CUHRA, Jaroslav: *Československo-vatikánská jednání 1968 – 1989*. Praha 2001, s. 143.

84 Porovnaj: HALAS, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 624 – 625.

85 Porovnaj: WEIGEL, G.: *Svědek Naděje: autorizovaný životopis Jana Pavla II*., s. 297 – 299.

sa tak sériou zákonodarných úprav, z ktorých prvá bola prijatá už 13. decembra 1989 a týkala sa zrušenia tzv. náboženských trestných činov.[86]

Žijúci rehoľníci, ktorí boli perzekvovaní počas režimu, sa dočkali aj dôležitej satisfakcie, definitívneho očistenia svojho mena formou rehabilitácií, a najmä rovnoprávneho postavenia v spoločnosti, keďže do pádu komunizmu, aj keď boli na slobode, boli občanmi druhej kategórie. Často nemali ani možnosť uplatniť sa v duchovnej správe a už vôbec nie žiť svoj rehoľný život, stále boli pod dohľadom ŠtB. Prvé rehabilitácie začali už počas tzv. Pražskej jari a prebiehali až do začiatku sedemdesiatych rokov, do začiatku normalizácie. Bol prijatý rehabilitačný zákon č. 83/1968 Zb. Pri súdoch vznikli zvláštne rehabilitačné senáty, ktoré mali preskúmať právnu platnosť jednotlivých politických procesov a určiť osoby zodpovedné za nezákonný postup. V r. 1968 – 1969 si podala väčšina odsúdených rehoľníkov u príslušných krajských súdov žiadosť o preskúmanie svojich rozsudkov a požiadala o svoju rehabilitáciu. Mnohí boli predvolaní k novým výpovediam o ich prípade. Rehabilitačné senáty na základe takto preskúmaných prípadov preklasifikovali „trestnú činnosť" obvinených, uvádzanú v rozsudkoch z 50. – 60. rokov a čiastočne alebo úplne zrušili ich obvinenia. Zrušené boli aj rozsudky veľkých proticirkevných monsterprocesov, napr. Machalka a spol., Zela a spol. Z dnešného pohľadu ide o najzávažnejší dôkaz protiprávnosti komunistického režimu, keďže samé komunistické súdy priznali protiprávnosť proticirkevných opatrení. V rokoch 1970 – 1971 však došlo k zmene situácie v súvislosti s prehlbujúcou sa normalizáciou. Najvyšší súd zrušil väčšinu nanovo vynesených rozsudkov, a tým de facto odoprel odsúdeným akúkoľvek rehabilitáciu a uznal platnosť rozsudkov z päťdesiatych rokov. Skutočnej rehabilitácie sa tak rehoľníci dočkali až po páde komunizmu, keď boli ich rozsudky podľa zákona č. 19/1990 Zb. zrušené a bola im priznaná plná rehabilitácia. Veľká časť obetí komunizmu sa však tejto satisfakcie nedožila, mnohí zomreli priamo vo väzniciach alebo na následky zlého zaobchádzania v nich.[87]

Na umožnenie uplatňovania náboženskej slobody v spoločnosti bolo potrebné prijať sériu zákonných opatrení, ktoré naprávali dovtedajšiu proticirkevnú politiku. V januári 1990 boli zákonom č. 16/1990 Zb. zrušené §§ 7 a 10 zákona č. 218/1949 Zb. Štát už do vnútorných záležitostí cirkví, t. j. ustanovenia o štátnom súhlase na ustanovenie a pôsobenie duchovných a o dozore nad správou a disponovaním s majetkom cirkví, ani do ustanovovania akýchkoľvek cirkevných hodnostárov nezasahuje. Súčasne dňom účinnosti zákona č. 16/1990 Zb. stratili platnosť všetky ustanovenia skorších vykonávacích predpisov, ktoré tomuto zákonu, t. j. zákonu č. 218/1949 Zb. v znení zákona č. 16/1990 Zb. odporovali.[88] V dôsledku týchto zmien štát už nemohol zasahovať do menovania biskupov, kňazi nepotrebovali štátny súhlas, čo nastolilo určitý typ odluky cirkvi od štátu v priateľskej forme. Celý zákon zrušený nebol, lebo jeho súčasťou bolo aj ekonomické zaistenie cirkví.

86 Porovnaj: HALAS, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 633 – 636.

87 Porovnaj: VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 140 – 141.

88 Porovnaj: NEMEC, Matúš: Právne postavenie a činnosť cirkví v SR. In: *Revue církevního práva*. 1996, č. 3, s. 153.

„Základ novej konfesnoprávnej úpravy v bývalom Československu dala Listina základných práv a slobôd, publikovaná ako príloha k ústavnému zák. č. 23/1991 Zb. zo dňa 9. januára 1991, s účinnosťou od 8. februára 1991.“[89]

Priamo na Listinu základných práv a slobôd nadväzuje zákon č. 308/ 1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení CaNs, štát uznáva ako CaNs iba tie, ktoré sú registrované podľa tohto zákona, zároveň sa za takto registrované považujú CaNs, ktoré ku dňu účinnosti tohto zákona, t. j. k 1. septembru 1991 vyvíjali svoju činnosť zo zákona alebo na základe štátneho súhlasu. CaNs sa uznáva autonómne a nezávislé postavenie.[90] Tento zákon CaNs priznáva v § 4 odstavec 3. právnu subjektivitu. Okrem toho v § 13 odstavec 1 písmeno g rešpektuje právo CaNs určiť, ktorým svojim útvarom priznajú právnu subjektivitu.[91]

Znamená to, že CaNs môžu verejne vystupovať pod svojím menom, môžu nadobúdať a vlastniť hnuteľný a nehnuteľný majetok, iné majetkové a nehmotné práva, ustanovujú svojich predstaviteľov, duchovných, učiteľov na cirkevných školách, učiteľov náboženstva, ako aj svoje orgány, rehoľné a iné inštitúcie. Slobodne určujú svoje náboženské učenie a obrady, vydávajú bez schválenia štátu svoje vnútorné predpisy, ktoré však nesmú byť v rozpore so všeobecne záväznými predpismi. Potom majú právo vyučovať a vychovávať svojich duchovných aj laických pracovníkov vo vlastných školách a iných zariadeniach i na bohosloveckých fakultách. Tiež majú garantovanú podporu štátu pri pôsobení v spoločenskej oblasti, ako aj pri výkone zdravotníckych a sociálnych služieb.[92] Tento zákon zaručil právne postavenie registrovaných CaNs zo strany štátu, a zároveň štát ich činnosť významne ekonomicky podporil, čo však neovplyvňuje ich slobodné postavenie.

Otázka reštitúcie zhabaného majetku po druhej svetovej vojne a počas komunizmu sa riešila postupne. Najskôr bol prijatý federálny zákon č. 298/1990 Zb., na základe ktorého bolo rehoľným rádom a kongregáciám v Čechách, na Morave a na Slovensku vrátených 72 nehnuteľných objektov z približne 800 odňatých po februári 1948. Ďalšia časť 198 nehnuteľností bola vrátená v júli r. 1991 na základe zákona č. 338/1991 Zb. V tomto čase však neboli vrátené pozemky, z ktorých výnosu boli kláštory kedysi udržované.

Novela zákona o rodine č. 234/1992 Zb. obnovila s účinnosťou od 1. júla 1992 na území Československa tradičnú alternatívnu formu uzatvárania manželstva. Sobáše uzatvárané pred duchovnými registrovanými CaNs majú aj civilno-právnu účinnosť.[93]

Čo sa týka hospodárskeho zabezpečenia cirkví, zo štátneho rozpočtu bolo podľa novelizovaného zákona č. 218/1949 Zb. zaisťované do konca r. 1990. K 1. januáru 1991 prišlo k zmene v zmysle, že dotácie na platy duchovných a čiastočne i na ďalšie náklady sú poskytované štátom priamo ústrediam jednotlivých cirkví. Stalo sa tak už spomínaným zák. č. 16/1990 Zb., ku ktorému bolo prijaté ako vykonávací predpis vlád-

89 TRETERA, J. R.: *Štát a církve v České republice*, s. 54.

90 Porovnaj: JURAN, Ján: Súčasný vzťah štátu a cirkví v SR. In: *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkví 1998*. Bratislava 1999, s. 115.

91 Porovnaj: CZERNIN, Jan: Majetková práva obročí, záduší a kostelů v minulosti a jejich transformace dnes. In: *Revue církevního práva*. 1997, č. 1, s. 13.

92 Porovnaj: JURAN, J.: Súčasný vzťah štátu a cirkví v SR. In: *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkví 1998*, s. 115.

93 Porovnaj: TRETERA, J. R.: *Štát a církve v České republice*, s. 54 – 55.

ne nariadenie č. 578/1990 Zb. Týmto vládnym nariadením sa zároveň rušia predpisy dovtedajších vládnych nariadení, ktoré boli s ním v rozpore. Nakoniec bolo zrušené celé vládne nariadenie č. 219/1949 Zb. zákonom č. 522/1992 Zb. Štátne dotácie na platy duchovných sú svojím spôsobom pokračovaním kongruy zastavenej v r. 1949. Treba povedať, že platy sú doteraz výrazne pod priemernou mzdou v hospodárstve. Možno teda skôr hovoriť o štátnom príspevku na náklady duchovných, ktoré sú dopĺňané z ďalších zdrojov, ako sú štipendiá a dary za cirkevné úkony a farské zbierky slúžiace na výdavky spojené s chodom farností. Cirkvi dostávajú dotácie na platy duchovných podľa počtu duchovných v aktívnej službe, z čoho majú výhodu niektoré málo početné CaNs. Zákonom č. 586/ 1992 Zb. o dani z príjmov boli od zdanenia oslobodené výnosy z kostolných zbierok, príjmy za cirkevné úkony a príspevky členov registrovaných CaNs.[94]

Záver: Vplyv protiprávnych opatrení na súčasný rehoľný život

Najväčšou ranou pre rehoľný život v Čechách a na Slovensku až do súčasnosti je prerušenie kontinuity spoločného rehoľného života. To sa prejavilo v tom, že po štyridsiatich rokoch znemožnenia legálnej činnosti a žitia v komunitách došlo k úplnému narušeniu autentického poznania, a najmä vnútorného zmyslu pre to, aké je poslanie reholí v cirkvi a v spoločnosti. Rehoľníci, ktorí prežili celú dobu komunizmu, boli v čase narušenia kontinuity buď novokňazmi alebo iba vo formácii, a potom museli žiť tak ako sa dalo. Neuberá to nič z ich hrdinstva, práve naopak, pre všeobecnú charizmu inštitútov však strata kontinuity spoločného života bola zásahom, ktorý nemohli prakticky nijakým spôsobom ovplyvniť, a z ktorého sa rehole ešte stále nespamätali. Po r. 1989 môžeme hovoriť o novozaložení rehoľného života u nás bez praktických skúseností s rehoľným životom. Od tých, ktorí začali žiť komunitným životom, sa odrazu požadovalo, aby boli odborníkmi na to, ako je potrebné tento život žiť a odovzdávať jeho charizmu. Jej odovzdávanie však nemohlo byť iba teoretickým získavaním vedomostí o zakladateľovi a povahe inštitútu, ani v systéme postavenia charizmy iba na aktivite, keď chýbal kľúč, akým spôsobom túto povahu žiť v súčasnom svete. V 90. rokoch nastal rozvoj rehoľných povolaní a mladí chceli vidieť, ako sa má tento život žiť. Pritom, čo sa týkalo spoločného života v komunite, často začínali spolu so svojimi formátormi od začiatku. Tam, kde si predstavení túto skutočnosť na jednej strane uvedomovali, na strane druhej mali možnosti, tak posielali mladých na štúdiá do zahraničia, do komunít, ktoré takéto narušenie kontinuity nezažili. Je však tiež pravdou, že nie všetky rehole mali túto možnosť, keďže na západe došlo ku kríze rehoľného života z iného dôvodu a v mnohých reholiach na západe bola narušená kontinuita stratou povolaní.

Myslím, že výzvy, pred ktorými stojí rehoľný život na Slovensku, výstižne pomenoval vo svojom diele Erich Fromm, keď píše o láske. Láska je podľa neho druh aktivity. Ťažkosti však nastávajú pri výklade významu slova „aktivita". „Aktivita" v zmysle dnešného používania tohto slova znamená obvykle činnosť, ktorá vyvoláva zmenu súčasnej situácie vynaložením energie. Človeka považujeme za aktívneho, keď obchoduje, štu-

94 *Tamže*, s. 53 –54.

duje, pracuje na bežiacom páse, vyrába stôl alebo športuje. Všetky tieto druhy činnosti majú niečo spoločné, a to, že sú zamerané na uskutočňovanie vonkajšieho cieľa. Čo sa neberie do úvahy je motivácia aktivity. Muž, ktorého poháňa k aktivite a neustálej práci hlboký pocit neistoty a samoty, ctižiadosť alebo túžba po peniazoch, je otrokom vášne a jeho aktivita je v skutočnosti pasivita, pretože je poháňaný, je trpiteľom, nie „činiteľom". Na druhej strane človeka, ktorý ticho sedí a uvažuje, bez toho, že by mal iný cieľ ako zažiť sám seba a svoju jednotu so svetom, považujeme za pasívneho, pretože nič „nerobí". V skutočnosti je táto sústredená meditácia, píše Fromm, najvyššou aktivitou, ktorá existuje, aktivitou duše, ktorá je možná iba vo vnútornej slobode a nezávislosti. Jeden pojem aktivity – modernej – sa chápe ako vynaloženie energie na uskutočnenie vonkajšieho cieľa, druhý pojem aktivity znamená využitie síl, ktoré sú človeku dané, bez ohľadu na to, či dôjde k vonkajšej zmene. Tento druhý pojem aktivity bol podľa Fromma najjasnejšie formulovaný Spinozom. Odlišuje aktívne a pasívne afekty, „*akce*" a „*pasé*". Pri výkone aktívnych afektov je človek slobodný, je pánom svojho afektu, pri výkone pasívneho afektu je poháňaný, je objektom motivácií, ktoré si sám neuvedomuje. Tak Spinoza dochádza k výroku, že cnosť a sila sú jedno a to samé. Závisť, žiarlivosť, ctižiadosť, všetky druhy lakomstva sú „*pasé*"; láska je akcia, je uplatnením ľudskej sily, ktorú je možné konať iba na slobode a v nijakom prípade z donútenia.[95] Slová Ericha Fromma sú pozvaním k meditácii o zmysle rehoľného života pre tých, ktorí zostali z prvej slobodnej generácie rehoľníkov po páde komunizmu, keďže stoja pred náročnou úlohou, ako v súčasnej dobe žiť rehoľný život. Tam, kde si túto otázku dokážu seriózne položiť a dochádza k diskusii a dialógu, ktorý prináša ovocie v prehĺbení identity, k prepracovávaniu sa k podstate zmyslu rehoľného života toho ktorého inštitútu, má rehoľný život budúcnosť a môže nadviazať na hrdinstvo tých, ktorí zaň zaplatili obrovskú cenu a ktorých svedectvo si v týchto dňoch pripomíname.

95 Porovnaj: FROMM, Erich: *Umění milovat*. Praha 2010, s. 27 – 28.

Príčiny prenasledovania členov rehoľných spoločností vincentiek a lazaristov (od roku 1945)

Lenka Bernátová

História

Misijná spoločnosť sv. Vincenta de Paul a Spoločnosť dcér kresťanskej lásky sv. Vincenta de Paul[1] začali svoju činnosť na území Slovenska ešte v rámci Uhorska v druhej polovici 19. storočia.[2] Činnosť oboch spoločností sa zameriavala predovšetkým na prácu s chudobnými, starými, chorými a sirotami.[3] Samotná československá Provincia dcér kresťanskej lásky vznikla až po prvej svetovej vojne 30. januára 1922. Hoci v predvojnovom období pôsobilo na Slovensku niekoľko stoviek sestier, veľká časť z nich bola maďarskej národnosti a po rozpade Rakúsko-Uhorska odišla do novovzniknutého Maďarska. Na Slovensku ostalo len niečo viac ako 200 sestier vincentiek v 21 domoch.[4] O ich duchovné vedenie sa v prvých rokoch starali traja pátri – provinciálny predstavený Misijnej spoločnosti páter (P.) Jozef Danielik a ďalší dvaja – P. František Kuchař a P. Jozef Häring. Po počiatočných ťažkostiach sa provinciálnym predstaveným oboch rehoľných

1 K dejinám oboch spoločností pozri: DANKOVÁ, Stella, JUDÁK, Viliam: *Exodus, Oslavujeme Ťa Bože*. Nitra 1996; SLANINKA, Augustín, DANKOVÁ, Stella: *Budete mi svedkami*. Bratislava 1999; NOGA, Pavol: *Z dejín misijnej spoločnosti sv. Vincenta de Paul na Slovensku* (diplomová práca). Spišské Podhradie 2000; MIKLOŠKO, František: *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943 – 1989.* Bratislava 1991, s. 194 – 196, s. 243 – 247.

2 Organizačne spadali komunity vincentiek v období Rakúsko–Uhorska pod provinciu v Budapešti.

3 Sirotince, školy a škôlky založili v Nitre roku 1861, v Banskej Bystrici roku 1870, v Moravskom Svätom Jáne roku 1874, v Urmíne (Mojmírovce) roku 1878 a v Trenčíne roku 1880. Viac: DANKOVÁ, S., JUDÁK, V.: *Exodus, Oslavujeme Ťa Bože*, s. 14.

4 *Tamže*, s. 15.

spoločností P. Danielikovi[5] a sestre (sr.) Angele Paczeltovej[6] podarilo zakúpiť kaštieľ v Ladcoch, najmä vďaka značnému finančnému príspevku amerických vincentiek. Ten sa stal v roku 1925 na dve desaťročia ústredným domom s noviciátom a malou nemocničkou. Neskôr pribudli priestory v Belušských Slatinách a v Bratislave na Svoradove.

Obe spoločnosti sa počas Československej republiky i prvej Slovenskej republiky[7] sľubne rozvíjali. Zo štatistických údajov, ktoré máme k dispozícii z obdobia príprav Akcie K a R sa dozvedáme, že v roku 1950 mala Spoločnosť dcér kresťanskej lásky 1 071 až 1 082 členiek-rehoľníc.[8] V tom období pracovali na niekoľkých desiatkach miest po celom Slovensku – 52 domov.[9] Misijná spoločnosť mala podľa údajov z toho istého roku 25 členov žijúcich v štyroch objektoch – na Svoradove, v Apoštolskej škole v Banskej Bystrici, v Belušských Slatinách a v Ladcoch.[10]

Perzekučné zásahy proti obom spoločenstvám v rokoch 1945 – 1950

Rovnako ako iné rehoľné spoločnosti, aj Misijnú spoločnosť a Spoločnosť dcér kresťanskej lásky postihla Akcia K a R. Prvé zásahy voči obom spoločnostiam však prišli už v roku 1946. V tom období začal postupne silnieť propagandistický tlak voči cirkvám pôsobiacim v povojnovom Československu.

Prvým zásahom bola razia bezpečnostných orgánov, ktorá prebehla v roku 1946 v Misijnom dome a v Ústrednom dome v Ladcoch. Rehoľníčkam počas nej odobrali písacie stroje, čím chceli znemožniť rozmnožovanie a rozširovanie obežníkov cirkevných predstavených a zabrániť tak šíreniu negatívnych názorov a postojov voči proticirkevnej politike štátu. Na základe falošných udaní a vyšetrovania zo strany ministerstva školstva musel následne opustiť Misijný dom v Ladcoch P. Štefan Krištín a odísť na ďalšie pôsobisko, do Apoštolskej školy v Banskej Bystrici. Ďalšia razia v Ústrednom dome v Ladcoch prebehla vo februári 1947.[11]

Ďalší zásah nasledoval v septembri roku 1947 na vicevizitátora Misijnej spoločnosti a direktora P. Jána Hutyru, ktorého zaistili orgány Povereníctva vnútra – VII. odbor v Bratislave.[12] Počas výsluchov ho surovo bili a mučili. Na drastické metódy vyšetro-

5 Po smrti P. Danielika v roku 1938 sa stal jeho nástupcom P. Kuchař. Toho v roku 1942 vystriedal na mieste direktora P. Ján Hutyra. Dôvodom bola česká národnosť P. Kuchaňa.

6 V roku 1923 sr. Paczeltová zomiera a na jej miesto provinciálnej predstavenej nastúpila sr. Bernardína Soldánová. Od roku 1935 sa stala provinciálnou predstavenou sr. Vincencia Valéria Olšovská.

7 V čase prvej Slovenskej republiky vznikla samostatná slovenská viceprovincia Misijnej spoločnosti. Stalo sa tak v roku 1942.

8 DUBOVSKÝ, Ján Milan: *Akcia kláštory. Komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským rehoľniam v rokoch 1949 – 1952*. Bratislava 1998, s. 22.

9 Rehoľníčky vykonávali službu v nemocniciach v Topoľčanoch, Ružomberku, Rimavskej Sobote, Banskej Bystrici, Michalovciach, Trenčíne, Levoči, Martine, Nitre. V Močenku pôsobili na dievčenskej základnej škole, v Radvani v štátnom detskom domove, v Piargu (Štiavnických Baniach) na základnej škole a v sirotinci a pod. Viac: DANKOVÁ, S., JUDÁK, V.: *Exodus, Oslavujeme Ťa Bože,* s. 22 – 83.

10 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory,* s. 22.

11 NOGA, P.: *Z dejín misijnej spoločnosti,* s. 45.

12 Fragmenty zo spisu – výpovedí P. Hutyru sa nachádzajú: Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti (KS ZNB), Správa Štátnej bezpečnosti

vania vtedajšími vyšetrovateľmi VII. odboru bolo poukázané a prípad prejednávali spolu s ďalšími aj na schôdzi parlamentu.[13] P. Hutyru prepustili až po sťažnosti proti vyšetrovacej väzbe v januári 1948.[14] Prvé problémy okolo osoby P. Hutyru nastali pred cestou do Ríma v roku 1947, kde sa mal s biskupom Lazíkom, pútnikmi a P. Augustínom Mikulom zúčastniť svätorečenia Kataríny Labouré. Tesne pred odchodom obom pátrom odňali pasy a len po rôznych intervenciách mohli absolvovať cestu v sprievode dvoch príslušníkov ministerstva vnútra. Tí mali sledovať najmä to, s kým sa bude P. Hutyra a P. Mikula v Ríme kontaktovať. V tom čase tam žilo mnoho študentov zo Svoradova, tiež Karol Sidor, ktorý sa nakoniec stretol len so sestrami vincentkami zo Slovenska.[15] Vyšetrovanie P. Hutyru pokračovalo aj po jeho prepustení. Nakoniec ho zaradili do skupiny „Dr. Ivan Murín a spol.", v ktorej mala byť zdiskreditovaná časť v spoločnosti známych osôb (napr. Magda Ďurčanská, Jozefína Dobiášová, rod. Tisová a iní). Udialo sa to v čase príprav na Akciu K, čo zapadalo do plánu diskreditácie predstavených jednotlivých reholí. P. Hutyru odsúdil senát Štátneho súdu v Bratislave dňa 27. januára 1950 na osem mesiacov odňatia slobody.[16] Na výkon trestu nenastúpil z dôvodu vážnych zdravotných problémov spôsobených počas vyšetrovania.

Do roku 1950 prebehlo aj niekoľko zásahov a procesov so sestrami vincentkami. V októbri 1947 bezpečnostné orgány v Trenčíne riešili prípad dvoch sestier z trenčianskej nemocnice, sr. Baziliky Bošňákovej/Bošniakovej a sr. Eufémie Slovákovej, ktoré poskytli 12. augusta 1947 pomoc Tiborovi Janíkovi. Menovaného neskôr zaistili ako príslušníka banderovcov, čo sa obe sestry od zadržaného dozvedeli. Tibor Janík žiadal pre raneného známeho pomoc – obväzy, lieky a potraviny. Sestry mu to poskytli spolu so sumou 200 Kčs. Obe neskôr po udaní Tiborom Janíkom zadržali a obvinili zo zaujatosti voči novému štátnemu zriadeniu. K procesu s oboma rehoľníčkami pravdepodobne nedošlo (neexistujú nijaké záznamy). V zachovaných spisoch z Archívu zboru väzenskej a justičnej stráže SR sa nenachádza ani u jednej zo sestier záznam

(S-ŠtB) Bratislava, fond starých písomností, archívne číslo (a. č.) S-280/84. Prepis časti zápisníc publikovaný v SLANINKA, A., DANKOVÁ, S.: *Budete mi svedkami*, s. 96 – 103.

13 Správu v parlamente mal podať poslanec Štefan Blaško 18. 12. 1947. DANKOVÁ, S., JUDÁK, V.: *Exodus, Oslavujeme Ťa Bože,* s. 150.

14 Štátny archív (ŠA) Bratislava, f. Štátny súd Bratislava (ŠS BA) 1949, Or III 506 b, škatuľa číslo (šk. č.) 112.

15 Pre styky s emigrantmi žijúcimi v Ríme bola VII. odborom v Bratislave 10. 12. 1947 vypočúvaná aj sr. Augustína Mária Bošňáková. Vo svojej výpovedi potvrdila, že s Karolom Sidorom sa v Ríme stretli niektoré rehoľníčky–vincentky. ŠA Bratislava, f. ŠS BA 1949, Or III 506 a -b, šk. č. 111.

16 ŠA Bratislava, f. ŠS BA 1949, Or III 506 a -b, šk. č. 111 – 112. P. Hutyra bol odsúdený za prečin rušenia všeobecného mieru podľa § 14 ods. 1 zák. č. 50/1923 Zb. na trest 8 mesiacov väzenia. Prečinu sa mal dopustiť v presne nezistený deň v roku 1945 v Ladcoch, keď dostal protištátny leták a s jeho obsahom oboznámil viacerých rehoľníkov a pracovníkov Cementárne. Dostal aj výtlačok ilegálneho „Slováka" a dal ho čítať rehoľníkom. V zime 1946 – 1947 v Trenčíne dostal od predstavenej sestry – ošetrovateľky v štátnej nemocnici v Trenčíne Anny Vincencie Hanskovej ilegálny výtlačok „Slováka", manifest zahraničnej organizácie slovenských emigrantov a protištátne básne Rudolfa Dilonga – umožnil jeho ďalšie šírenie a ukázal štyrom rehoľníkom obsah tzv. Tisovho odkazu – a päťkrát ho opísal. Tým mal verejne poburovať ľudí proti štátu a jeho samostatnosti, ústavnej jednotnosti a forme ľudovodemokratického zriadenia. Neskôr bol rozsudok potvrdený Najvyšším súdom v Prahe 21. 6. 1951, spisová značka (sp. zn.) To II 108/51.

o výkone trestu z daného obdobia.[17] Zo strany bezpečnostných orgánov išlo pravdepodobne o snahu diskreditovať a oslabiť silnú rehoľnú komunitu v trenčianskej nemocnici.[18] Rovnaké obvinenia smerovali aj voči sr. Metode Márii Petrášovej,[19] predstavenej kláštora v Topoľčanoch a sr. Márii Flóre Klindovej, predstavenej kláštora v Nitre. Obom sa v proticirkevnom materiáli Slovenského úradu pre veci cirkevné vyčítalo, že podporovali *„benderovcov, ozbrojených banditov, lupičov, zlodejov a vrahov ... potravinami, liekmi a zbraňami"*.[20]

V prípade sr. Agneši Krajčovej, ktorú odsúdil Štátny súd v Bratislave 21. mája 1949,[21] išlo o obvinenie zo spolupráce a napomáhania tzv. agentom cudzej spravodajskej služby a vykonávania spravodajských úloh, ktorými ju poverili. Z krátkej správy a súdneho spisu sa dozvedáme, že v priebehu roku 1947 a 1948 dva razy navštívil sr. Krajčovú v trenčianskej nemocnici, kde pracovala, Albert Púčik, ktorý so sebou priniesol mikrofilmy. Bol na nich text listu od Jozefa Vicena, synovca sr. Krajčovej. Ako potvrdila druhá rehoľná sestra Mária Košiarniková, ktorá bola pri návštevách prítomná a text čítala, išlo o bežné rodinné záležitosti. Sr. Košiarniková bola za neoznámenie týchto návštev rozhodnutím Krajského národného výboru v Bratislave odsunutá do tábora nútenej práce v Ilave na dobu 12 mesiacov.[22] Sr. Krajčovú odsúdili na trest sedem mesiacov. Neskôr po odvolaní, ktoré podal prokurátor Anton Rašla, vyniesol Najvyšší súd v Prahe v roku 1953 rozsudok odňatia slobody na osem rokov.[23]

Zásahy voči členom Misijnej spoločnosti sú spracované len čiastočne a chýba k nim dostatočný archívny materiál. V publikáciách vydaných oboma rehoľnými spoločnosťami sa dozvedáme, že začiatkom roku 1948 Okresný národný výbor v Púchove zoštátnil budovy v Belušských Slatinách. Jedna z nich patrila pod správu vysokoškolského internátu Svoradov, preto na miesto vyslali rehoľného brata Ondreja Mihaľa, ktorý sa však nevedel dohodnúť s novým správcom budov. Ondreja Mihaľa správca udal, následne ho vzali do väzby a stíhali za marenie úradnej moci.

Koncom augusta 1949 odviekli zo Svoradova do vyšetrovacej väzby P. Františka Kosnáča, P. Ľudovíta Orješka i brata Mihaľa. Dôvodom bolo odmietnutie vysťahovať sa z budovy Svoradova. P. Mihaľa neskôr súdili a odpykal si 11 rokov vo väzení. Prepustili ho až v roku 1960 na amnestiu prezidenta republiky.[24]

17 Jediným záznamom, ktorý sa zachoval o sr. Eufémii Slovákovej, je v publikácii DANKOVÁ, S., JUDÁK, V.: *Exodus, Oslavujeme Ťa Bože,* s. 144. Je tam uvedené, že mala byť odsúdená v Bratislave 5. 11. 1950 na jeden rok. To sa nám nepodarilo dokázať ani v jednom z relevantných archívov (AÚPN, ŠA Bratislava, Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže SR (AZVJS)).

18 AÚPN, f. KS ZNB, S-ŠtB Bratislava, spravodajský spis a. č. S-3305.

19 DANKOVÁ, S., JUDÁK, V.: *Exodus, Oslavujeme Ťa Bože,* s. 166 – 168.

20 VNUK, František: *Akcie K a R: Zásahy komunistického režimu proti reholiam v rokoch 1950 – 1956.* Bratislava 1995, s. 15 – 16.

21 ŠA Bratislava, f. ŠS 1949, Or III, 21, 22 a, šk. č. 36. Zaradená bola do skupiny Gejza Kelemen a spol. DANKOVÁ, S., JUDÁK, V.: *Exodus, Oslavujeme Ťa Bože,* s. 161 – 163.

22 AÚPN, f. KS ZNB, S-ŠtB Bratislava, spravodajský spis a. č. S-29/51.

23 Keďže si po rozhodnutí štátneho súdu v Bratislave odpykala sedemmesačný trest, po zmene výšky trestu Najvyšším súdom v Prahe mala od septembra 1953 absolvovať zvyšok trestu – sedem rokov a päť mesiacov.

24 SLANINKA, A., DANKOVÁ, S.: *Budete mi svedkami,* s. 90 – 91.

Rok 1950 – Akcia K a R

Predstavitelia komunistickej strany mali po uchopení moci vo Februári 1948 v pláne postaviť cirkvi v Československu do úlohy prisluhovačov režimu. Predstavitelia cirkví to však odmietali. Preto sa režim zameral na úplné zlikvidovanie cirkví, ktoré sa vymykali jeho kontrole. Považovali ich najmä za potenciálne útočisko pre politickú opozíciu, ktorá mala byť v krátkom čase potlačená a zničená v politických procesoch.

Ako prvé sa likvidovali mužské kláštory. V Akcii K2, v noci z 3. na 4. mája 1950, zrušili a vypratali štyri domy Misijnej spoločnosti. Z objektov deportovali desať kňazov a sedem bratov do kláštora v Hronskom Sv. Beňadiku. Po jeho zrušení 25. júna 1950 ich previezli do Podolínca. Niektorých mladších rehoľníkov odtiaľ presunuli do pomocných technických práporov na území Čiech a Moravy. Rehoľníkov, ktorí ostali v Podolínci, neskôr preradili na práce do Čiech a na Moravu. Starých a chorých rehoľníkov sústredili do charitného domu v Belušských Slatinách.[25]

Mladým rehoľníkom venovali zvýšenú pozornosť. Snahou štátnych orgánov bolo, aby nezostali pod vplyvom starších pátrov a bratov. Preto previezli piatich seminaristov, troch teológov a ôsmich študentov vyšších tried gymnázia v Banskej Bystrici do Kostolnej pri Trenčíne na preškolenie trvajúce niekoľko týždňov. Odtiaľ boli neskôr prevedení do Nosíc na výstavbu vodnej priehrady a hydrocentrály. Po ukončení ich prepustili do civilného zamestnania.[26]

Počas Akcie K2 sa podarilo uniknúť dvom lazaristom, P. Mikulovi a bohoslovcovi Štefanovi Sysľovi. P. Mikula po niekoľkotýždňovom ukrývaní utiekol za hranice a podarilo sa mu dostať do Rakúska. V mnohých politických procesoch bol spomínaný ako *„agent imperialistických krajín a Vatikánu"*, ktorý mal neustále kontaktovať a zasielať na územie Slovenska protištátnu literatúru a pod.[27]

Rehoľníci sa po nútenej internácii na Slovensku a v ďalšom období aj v Čechách vrátili na začiatku 60. rokov na Slovensko. Keďže nedostali povolenie vykonávať duchovné činnosti, museli si nájsť civilné zamestnanie. Rovnako na tom boli aj tí, ktorých prepustili z výkonu trestu.

Skôr ako došlo k samotnej likvidácii ženských reholí a kongregácií v noci 29. augusta 1950, zameral sa režim na odstránenie sestier učiteliek z materských, základných a stredných škôl. V oblasti školstva pracoval menší počet sestier sv. Vincenta. Už od poštátnenia škôl v roku 1945 ich pravidelne prekladali z miesta na miesto, príp. odchádzali zo školských služieb. Koncom júna 1950 rehoľníčky obdržali prepúšťacie listy zo všetkých školských zariadení. Väčšinu sestier potom predstavení presunuli do zdravotníckych zariadení ešte pred zásahom voči ženským reholiam. Voči sestrám v zdravotníckych zariadeniach prišli zásahy až po Akcii R a druhá vlna zásahov nasledovala v priebehu 50. rokov. Rehoľníčky vykonávali v nemocniciach vysoko kvalifikované práce ako inštrumentárky, laborantky, pri obsluhe röntgenu a pod., preto ich odstraňovali

25 Ihneď po internácii sa kňazi a rehoľní bratia snažili nadviazať kontakty so svojimi spolubratmi, ale i sestrami vincentkami. Tí, ktorí sa dostali do pomocných technických práporov do Čiech a na Moravu, navštevovali na priepustky odsunuté sestry do tovární a závodov v českom pohraničí. Podrobnejšie k osudom rehoľníkov: DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory.*

26 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory,* s. 160 – 171.

27 SLANINKA, A., DANKOVÁ, S.: *Budete mi svedkami,* s. 108 – 110.

zo zdravotníckych zariadení až neskôr, najmä z dôvodu nízkeho počtu vyškoleného laického zdravotníckeho personálu, ktorý by ich mohol nahradiť.

Sestry sv. Vincenta počas Akcie R sústredili na niekoľkých miestach – v Ústrednom dome v Ladcoch, v Belušských Slatinách, v Pruskom, na Bôriku pri Nitre, v Rožňave a v Modre.[28] Keďže Slovenský úrad pre veci cirkevné nevedel sústredené sestry dostatočne produktívne zamestnať na Slovensku, stranícke vedenie rozhodlo zamestnať ich v českom pohraničí v podnikoch textilného a ľahkého priemyslu – v závodoch LENAS, JUTA, KORDA, SEBA. Mali presunúť všetky zdravé a práceschopné rehoľníčky do 45 rokov.[29] Ich odsunutím sledovali najmä odstránenie ich vplyvu na slovenské prostredie.

Takto odsunuté vincentky v prvej vlne presunuli na konci 50. a začiatku 60. rokov zo závodov do ústavov sociálnej starostlivosti na území Čiech a Moravy. V tom období ale časť sestier, ktoré ostali na Slovensku, zachytila druhá vlna deportácií do tovární v roku 1961. Sestry, ktoré ostali pracovať v zdravotníckych zariadeniach, ako už bolo spomenuté, museli odtiaľ odísť v rokoch 1955 až 1956. Najdlhšie sa udržali v psychiatrickej liečebni v Pezinku do roku 1960.[30] Najprv ich presviedčali[31] k prestupu do civilu, neskôr im vyplácali individuálnu mzdu (malo to rozbiť komunitu a viac individualizovať rehoľníčky), čo sestričky odmietali prijať. Práve rehoľníčky pracujúce v zdravotníckych zariadeniach považoval režim za najväčšiu prekážku v odkresťančovaní týchto zariadení.

Staršie a choré rehoľníčky sústredili v charitných domovoch, kde mali dožiť, a zároveň malo dôjsť k procesu ich prevýchovy. Nestretlo sa to však s úspechom, čo sa ukázalo pri voľbách do národných výborov v máji 1954, parlamentu a Slovenskej národnej rady v novembri 1954. Do predvolebnej kampane sa aktívne zapájalo aj duchovenstvo, biskupi vydali pastiersky list pri príležitosti dňa oslobodenia Červenou armádou. K voľbám však odmietli ísť mnohé rehoľníčky – najmä vincentky, marianky, dominikánky, anglické panny atď.[32] Rovnakým neúspechom skončila aj podpisová akcia z výzvou Svetovej rady mieru.[33]

28 Viac k osudom rehoľníčok počas Akcie R pozri: DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia rehoľníčky: snahy komunistického režimu na Slovensku v rokoch 1949 – 1989 odstrániť do roku 2000 ženské rehole a kongregácie z verejného života.* Bratislava 2001, 325 s. Spomienky niektorých rehoľníčok sú uverejnené aj v publikácii TAKÁČ, Ladislav (Zost.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 II.* Prešov, 2001, s. 107 – 109, s. 173 – 175, s. 252 – 255.

29 VNUK, F.: *Akcie K a R*, s. 91.

30 SLANINKA, A., DANKOVÁ, S.: *Budete mi svedkami*, s. 83.

31 Režim im ponúkal za opustenie rehoľného života a prechod do civilu výhodné a lákavé ponuky – jednorazovú finančnú pomoc, zvláštny prídel textílií, zápočet odpracovaných rokov.

32 VNUK, F.: *Akcie K a R*, s. 103 – 106. V skupinovom operatívnom zväzku vedenom pod krycím menom Nemocnica sa zachoval list rehoľných sestier pracujúcich v Okresnom ústave národného zdravia (OÚNZ) – nemocnici v Trenčíne, ktorý jednotne adresovali Volebnej komisii pri Okresnom úrade národného zdravia 15. 5. 1965. Vysvetľovali v ňom dôvody svojej neúčasti na voľbách do miestnych, okresných a krajských národných výborov. AÚPN, f. KS ZNB, S-ŠtB Bratislava, vyšetrovací spis, a. č. V-910 Kolníková a spol. – skupinový operatívny podzväzok Nemocnica.

33 VNUK, F.: *Akcie K a R*, s. 115.

Príčiny prenasledovania členov oboch rehoľných spoločností po roku 1945

Príčin prenasledovania rehoľníčok a rehoľníkov sv. Vincenta bolo niekoľko. Dôležitým faktorom bola ich početnosť. Práve vincentky boli najpočetnejšou ženskou rehoľou na Slovensku.[34] Pre režim bol nebezpečný ich prístup k vykonávaniu služby blízkym, keď šírili hlboké duchovné posolstvá v širokom okruhu spoločnosti v nemocniciach, chudobincoch, sirotincoch, školách, počas exercícií v obciach, medzi vysokoškolskou mládežou (výchova mladej katolíckej inteligencie) a pod. Zároveň tvrdo odmietali akékoľvek zásahy do života oboch spoločností zo strany štátu, odmietali sa zapojiť do rôznych organizovaných politických akcií, odmietali zúčastňovať sa nedemokratických volieb. Ani v čase narastajúceho útlaku a zásahov zo strany štátnej moci neprestávali s výchovou tajného rehoľného dorastu a pokračovali v tom počas celého obdobia totalitného režimu. Hoci narušovali rehoľné komunity častými zmenami, neustále sa ich členovia snažili udržiavať vzájomné kontakty.

Všetky tieto aktivity opísal a odporučil v tzv. „Úpravách" (obežníku)[35] P. Hutyra. Stihol ich napísať a rozoslať medzi vincentky a lazaristov ešte v období, keď sa liečil v martinskej nemocnici a došlo k likvidácii mužských reholí. Vydaním Úprav ich inštruoval, ako žiť a ako sa správať v čase náboženského útlaku.

Bezpečnostné zložky vyhodnocovali ako ilegálnu činnosť najmä nasledujúce aktivity: *Vykonávanie duchovných služieb* pátrami Misijnej spoločnosti pre sestry vincentky – rehoľníčky navštevovali v mieste ich pracovného zaradenia, spovedali ich, vysluhovali im sv. omše bez povolenia, viedli duchovné cvičenia, pripravovali si prednášky pre rehoľníčky, obnovovali si s nimi rehoľné sľuby. *Vedenie mužského rehoľného dorastu* – vedenie prednášok pre „tajných bohoslovcov", viedli im duchovné cvičenia, vysluhovali pre nich sväté omše (opäť bez povolenia). *Vedenie ženského rehoľného dorastu* – navštevovali kandidátky v mieste ich bydliska a pracovného zaradenia, viedli duchovné cvičenia a prednášky. *Ďalšími aktivitami* boli preklady náboženských kníh, prepisy rozhlasového vysielania Vatikánskeho rozhlasu, rozmnožovanie kníh a prepisov, zhromažďovanie diapozitívov, vydávanie a rozmnožovanie obežníkov.

Sestry sv. Vincenta boli najčastejšie odsúdené za *vedenie ženského rehoľného dorastu* – prijímanie kandidátok, vedenie duchovných cvičení, vysvetľovanie vincentínskej spirituality, obliečky tajných kandidátok, využívanie tajných kandidátok ako „spojok" na prenos listov, literatúry a balíkov s potravinami, v ktorých boli zapečené alebo zaliate rôzne listy. Medzi *ďalšie aktivity,* rovnako ako u rehoľníkov Misijnej spoločnosti, patrili najmä preklady náboženských kníh a prepisy obežníkov, listov z materinca, podpora rehoľníkov vo výkone trestu alebo na vojenskej prezenčnej službe, ale i rehoľníčok vo výkone trestu – zasielanie potravín, z ktorých bolo možné vyhotoviť víno a hostie na slúženie sv. omší. Ako nevhodné vyhodnocovali orgány bezpečnosti aj sv. obrázky – napr. ako dôkazový materiál použili obrázok sv. Vincenta s modlitbou.[36]

34 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia rehoľníčky,* s. 37.

35 Obežník „Úpravy" sa zachoval v spise vedenom na sr. Margitu Plančíkovú – osobný vyšetrovací zväzok. AÚPN, f. KS ZNB, S-ŠtB Košice, vyšetrovací spis V-994.

36 Viac pozri: KÁDAROVÁ, Lenka: Vykonštruovaný súdny proces so skupinou František Mihina a spol. *Pamäť národa*, ročník (roč.) V., 2009, č. 4, s. 8.

Výchova tajného dorastu Misijnej spoločnosti prebiehala v menšom rozsahu, ako to bolo pri výchovy tajného dorastu vincentiek. Známy je najmä prípad „tajnej" bohosloveckej fakulty v Nitre pod Kalváriou. Šiesti mladí kandidáti – študenti tu za podpory sestier sv. Vincenta a troch skrývajúcich sa misijných kňazov, predovšetkým P. Štefana Krištína, P. Rudolfa Púchovského a P. Ľudovíta Orješka, tajne študovali popri civilnom zamestnaní. Ich aktivity po roku odhalili. Nasledovalo zatýkanie, proces a vysoké tresty pre všetkých odsúdených.[37] Celý prípad mal tragickú dohru v smrti sr. Barbory Boenighovej vo väznici na Pankráci a neskôr aj smrti jedného zo študentov Jána Havlíka, ktorý po desiatich rokoch nútených prác v hlbinných šachtách na Jáchymovsku a Příbramsku v roku 1956 na následky chorôb spôsobených počas vyšetrovania a neskôr v pracovných táboroch zomrel.[38]

V nasledujúcich obdobiach sa niektorým podarilo ilegálne doštudovať a tajne pôsobiť. V prípade P. Miloslava Emila Schmidta to zostalo až do jeho smrti utajené.[39] V období normalizácie prebiehala paralelne s oficiálnym štúdiom aj tajná výchova dorastu. Bohoslovci v olomouckom seminári i bratislavskom seminári mali vincentínsku formáciu cez prázdniny, počas školského roku sa tajne stretávali v Bratislave s P. Jánom Bellanom a P. Hutyrom. Druhú časť dorastu, ktorá mala civilné zamestnania a popri nich si tajne robili seminár, tajne vysvätili a pôsobila len vo svojom okolí.[40]

Výchova tajného rehoľného dorastu u sestier sv. Vincenta prebiehala počas celého obdobia totality. Dievčatá, kandidátky, ktoré mali záujem stať sa rehoľníčkami, sa do kontaktu so sestrami dostávali najmä v práci, do roku 1955 až 1956 v nemocniciach a ústavoch, po ich odsunutí v továrňach a ústavoch. Najčastejšie to boli príbuzné rehoľníčok, dievčatá z dedín alebo miest, z ktorých rehoľníčky pochádzali alebo v nich pôsobili. Hoci nemohli oficiálne vstúpiť do rehole, navštevovali ich direktorky – formátorky,[41] ktoré ich pripravovali na rehoľné povolanie. Dovolenku trávili u sestier, kde boli zaobličené a vyžiadali si ďalšie dovolenia, ktoré potrebovali pre svoj duchovný život (sľuby). V čase normalizácie, keď bola väčšina rehoľníčok umiestnená v Čechách, prichádzali kandidátky v lete na brigády do zariadení a pozorovali život rehoľníčok v nemocniciach a ústavoch. V prípade záujmu o zotrvanie si vybavili pracovný pomer a urobili zdravotnícke školy. Kandidátky potom odchádzali pracovať ako zdravotné

37 K procesu pozri: AÚPN, f. KS ZNB Bratislava, vyšetrovací spis V-2220 Štefan Krištín a spol., šk. č. 368. Na proces a väznenie spomína P. Štefan Krištín i jeho synovec Vojtech Krištín v publikácii TAKÁČ, L. (Zost.): *Zločiny komunizmu na Slovensku, II.,* s. 214 – 218.

38 Viac k procesu a životnému príbehu sr. Barbory Boenighovej a Jána Havlíka pozri: SLÁVIKOVÁ, Helena: *Hrdinské svedectvo mladosti. Janko Havlík, kandidát kňazstva Misijnej spoločnosti sv. Vincenta de Paul.* Bratislava 2003, 194 s.; HAVLÍK, Anton: *Lásku nemožno umlčať. Autentické rozprávanie o živote a utrpení môjho brata Jána*. Bratislava 2003, 158 s.; SLÁVIKOVÁ, H.: Zomrel postojačky. In: DZURJANIN, Stanislav (Ed.): *Život za mrežami.* Prešov 2007, s. 76 – 96; LAGOVÁ, Veronika: Barbora Boenighová – sr. Florina, DKL. In: LAGOVÁ, V. a kolektív: *Smrť za mrežami.* Prešov 2006, s. 166 – 185.

39 GÁBOR, František: Ing. Emil Schmidt z Varína – kňaz misijnej spoločnosti Lazaristov. *Varínčan,* 2. 9. 1996, s. 4 – 5.

40 NOGA, P.: *Z dejín misijnej spoločnosti*, s. 58 – 59.

41 Kandidátky a tajné rehoľníčky navštevovala sr. Cherubína Siváčková v civile každý mesiac od roku 1972 do roku 1980. Osobný archív autorky (OAA), Rozhovor so sr. Cherubínou Annou Siváčkovou v Charitnom domove (CHD) Beckov 19. 8. 2009.

sestry do ústavov v Krásnej Lípe, Sloupe, Mlázoviciach, Přelouči a ďalších miestach. Po tajnom zložení sľubov sa mnohé stali formátorkami pre nové kandidátky na vstup do rehole.[42]

Na formáciu kandidátov a kandidátok sa používala rôzna náboženská literatúra.[43] Bola určená nielen pre rehoľníčky a rehoľníkov, ale aj pre tajné kandidátky a tajných bohoslovcov. Mala ich udržiavať pri duchovnej sile, povzbudiť ich. Formátorky i kňazi si uvedomovali zložitosť situácie kandidátov a kandidátok – tí neboli ešte dostatočne utvrdení vo svojej viere, nemohli žiť v spoločenstve so staršími a skúsenejšími spolubratmi a spolusestrami, neustále boli pod tlakom v práci a mnohí i v rodinách, ktoré nevedeli, že sa chcú zasvätiť rehoľnému povolaniu. Vo vyšetrovacích spisoch sa zachovali zmienky práve o náboženskej literatúre, ktorá bola mnohokrát zhabaná pri domových prehliadkach. Knihy, brožúry, básne sa v mnohých prípadoch najprv prekladali z originálu do slovenčiny, následne sa rozklepávali a prostredníctvom „spojok" posielali komunitám po celom Československu. Preloženú a rozmnoženú literatúru, ale tiež rozmnožené obežníky, súkromnú korešpondenciu a pod. mali rehoľníci a rehoľníčky poschovávanú pod skriňami, zastlanú v posteliach, uloženú v úkrytoch pod dlážkou a pod. V prípade razie bezpečnostných orgánov všetok písomný materiál urýchlene spaľovali.[44] Neskôr, po skúsenostiach so Štátnou bezpečnosťou, ukrývali materiály, ktoré by mohli byť vyhodnocované v prípade objavenia ako protištátne, u rôznych príbuzných a známych.

Kňazi Misijnej spoločnosti pravidelne navštevovali kandidátky v miestach ich bydliska a robili pre viac kandidátok naraz niekoľkodňové duchovné cvičenia v ich príbytkoch. V prípade, že sa tak nemohlo diať v mieste bydliska kandidátok (mnohé boli ubytované v podnikových ubytovniach), tieto počas dovolenky vycestovali na vopred dohodnuté miesto – napr. Staré Hory, kde sa stretli s niektorými kňazmi Misijnej spoločnosti.[45] Takéto aktivity vyvíjal najmä P. Orješek (ten v čase normalizácie býval u svojho brata na Orave a veľmi aktívne pripravoval kandidátky z celého Slovenska až do svojej náhlej smrti).[46] P. Kosnáč a P. Mihina vykonávali duchovnú službu rehoľníčkam sv. Vincenta a tajným kandidátkam do roku 1968, keď obaja natrvalo odišli do Salzburgu.

Za tajnú formáciu rehoľníčok bola odsúdená skupina sestier sv. Vincenta a troch kňazov Misijnej spoločnosti v roku 1962.[47] Formáciou tajných kandidátok bola po roku 1955 poverená jedna z odsúdených sr. Cherubína Siváčková, sústredená v charitnom domove v Beckove.[48] Neskôr v čase politického odmäku v roku 1968 a otvorení legálne-

42 OAA, Rozhovor so sr. Cherubínou Annou Siváčkovou v CHD Beckov 19. 8. 2009.

43 Pre kandidátky to bola napr. kniha *Deň čo deň* – išlo o dievčenské rozjímania, o výchove dievčat, ich smerovaní a slušnosti. Životopis *Pán Vincent ešte žije* bol jednou z najviac hľadaných kníh, pretože obsahovala informácie o vyšetrovaní rehoľníčky z Číny. Boli v nej zmienky o metóde tzv. vymývania mozgu. Ďalšou je kniha *Skúšky musia byť*, ktorú napísal P. Mihina a rozmnožoval pre jednotlivé komunity.

44 OAA, Rozhovor so sr. Cherubínou Annou Siváčkovou v CHD Beckov 19. 8. 2009.

45 AÚPN, f. KS ZNB, S-ŠtB Bratislava, vyšetrovacie spisy, a. č. V-1963. Spis Mihina a spol.

46 OAA, Rozhovor so sr. Cherubínou Annou Siváčkovou v CHD Beckov 19. 8. 2009.

47 Viac pozri: KÁDAROVÁ, L.: *Vykonštruovaný súdny proces*, s. 4 – 19.

48 OAA, Rozhovor so sr. Cherubínou Annou Siváčkovou v CHD Beckov 19. 8. 2009.

ho noviciátu na Mendrike sa stala prvou direktorkou noviciátu.[49] Bol to vôbec posledný veľký proces, ktorý zasiahol obe rehoľné spoločnosti.[50] V nasledujúcich troch rokoch utíchli aktivity tajnej výchovy najmä z dôvodu obáv z ďalších represívnych zákrokov (čo bolo aj cieľom represií – utlmiť aktivity). Opätovne sa oživili až po prepustení časti odsúdených v roku 1965 na amnestiu prezidenta.[51]

Procesy v rokoch 1951 – 1962

V rokoch 1951 až 1962 prebehlo niekoľko vĺn politických procesov. Pri konštruovaní protištátnych skupín mali bezpečnostné orgány za cieľ čo najviac oslabiť obe komunity a zastrašiť zvyšok aktívnych členov i laikov. Prvoradou snahou bolo eliminovať vplyv predstavených na rehoľníkov a rehoľníčky, izolovať ich, zamedziť ich pôsobeniu v spoločnosti a ako prvých ich dostať pod kontrolu štátnej moci, a to najmä formou uväznenia. Niektoré z procesov motivovala snaha trestať komunitu vincentiek za pomoc P. Hutyrovi, ktorý bol na úteku od roku 1951 (napr. proces so sr. Teréziou Bošňákovou, proces so sr. Eleonórou Agnešou Kolníkovou).

V roku 1951 sa uskutočnil veľký proces, v ktorom bolo odsúdené celé vedenie Spoločnosti dcér kresťanskej lásky na čele s provinciálnou predstavenou Vincenciou Valériou Olšovskou, jej dvoma tajomníčkami sr. Annou Helenou Šelleyovou a sr. Annou Krivošíkovou, spolu s nimi aj s neskoršou provinciálnou predstavenou sr. Petrou Pavlou Dovičovičovou.[52] Zaistené boli v čase prebiehajúceho procesu s biskupom Vojtaššákom. Cieľom ich zaistenia bolo odstránenie vedenia rehole, čím by došlo k zastrašeniu členov komunity a ich odradenia od aktivít smerujúcich proti režimu. Zároveň sa snažili naplniť propagandistické ciele a snahy o rozbitie početnej komunity.

Ďalšou z odsúdených bola sr. Narcisa Terézia Bošňáková, predstavená sestier martinskej nemocnice. Orgány štátnej bezpečnosti ju zaradili do skupiny „Olos a spol." Proces prebehol na Krajskom súde v Žiline, kde pojednávajúci vymeral v Ružomberku 14. januára 1954 sr. Bošňákovej trest vo výške šesť rokov odňatia slobody. Odsúdili ju za napomáhanie Štefanovi Náhalkovi a P. Hutyrovi. Mala ho skrývať v martinskej

49 DANKOVÁ, S., JUDÁK, V.: *Exodus, Oslavujeme Ťa Bože,* s. 195.

50 Oficiálne posledným procesom bol proces Adamová a spol. Vyšetrovanie sr. Adamovej a sr. Plančíkovej prebiehalo paralelne s vyšetrovaním skupiny z neskoršieho procesu Mihina a spol. Hlavné pojednávanie sa uskutočnilo na Krajskom súde v Košiciach 25. 7. 1962. Viac: KÁDAROVÁ, L.: *Vykonštruovaný súdny proces*, s. 11.

51 OAA, Rozhovor so sr. Cherubínou Annou Siváčkovou v CHD Beckov 19. 8. 2009.

52 Rozsudok vyniesol Štátny súd v Bratislave 25. 7. 1951. Odsúdenej sr. Olšovskej bol vymeraný trest vo výške osem rokov, sr. Šelleyovej šesť rokov, sr. Anne Perpetue Krivošíkovej tri roky, sr. Felícii Márii Šurianskej osem rokov, sr. Dovičovičovej tri roky a sr. Lilózii Anne Chladnej päť rokov odňatia slobody. Pozri: ŠA Bratislava, f. ŠS BA, Valéria Olšovská a spol. 3TS III 51/5; A ZVJS SR Leopoldov, osobný spis Valéria Olšovská, Helena Šelleyová, Anna Krivošíková, Mária Šurianská, Petra Dovičovičová, Anna Chladná. Priebeh procesu je opísaný aj v DANKOVÁ, S., JUDÁK, V.: *Exodus, Oslavujeme Ťa Bože,* s. 152 – 161.

nemocnici do augusta 1950. Sama všetko počas pojednávania poprela a odvolávala sa na fyzické násilie vyšetrovateľov.[53]

V roku 1956 prebehli tri procesy, v ktorých odstránili sestry vincentky, ktoré prebrali na seba vedenie jednotlivých komunít vincentiek na východnom Slovensku.[54]

Od roku 1957 do roku 1962 sa priostril kurz voči cirkvám, najmä pod vplyvom udalostí v Poľsku a Maďarsku, ale aj nástupom dogmatika Antonína Novotného. Prenasledovanie kňazov a rehoľníkov malo veriacich zastrašiť a odradiť od akýchkoľvek reformných požiadaviek. Paralelne s procesmi proti reakčným kňazom sa režim sústredil aj na členov rehoľných spoločností.[55]

Skrývajúci sa P. Hutyra dráždil pozornosť orgánov Štátnej bezpečnosti. Neustále sa vynárali nové a nové poznatky o tom, že z „podzemia" riadi aj naďalej činnosť vincentiek a lazaristov. V snahe dostať sa na stopu skrývajúceho sa P. Hutyru neváhali orgány bezpečnosti pristúpiť k rôznym spravodajským hrám. V skupinovom zväzku Nemocnica, vedenom na vincentky v trenčianskej nemocnici, sa nachádza záznam o Jánovi Mikušovi (krycie meno „BUKOVINA"), s ktorým bol 23. apríla 1955 vykonaný výsluch kvôli rozkrádaniu štátneho majetku. Vyšetrovatelia sa pýtali aj na P. Hutyru. Ján Mikuš priznal, že jeho matka a sestra (poznajúca vincentky z Trenčína – sr. Kolníkovú a sr. Jamrichovú) ukrývali v roku 1952 P. Hutyru. Sám sa ponúkal Štátnej bezpečnosti a sľúbil spoluprácu.

Tretie oddelenie 3. odboru Krajskej správy Ministerstva vnútra v Bratislave pristúpilo k vypracovaniu operatívneho plánu pre prípad Nemocnica. V pláne ďalšieho postupu rozpracovania prípadu Nemocnica zo 17. júna 1955 je uvedené, že bol zadokumentovaný prípad intímnych stykov jednej z rehoľníčok, pracujúcej v trenčianskej nemocnici, s civilnou ošetrovateľkou, ktorá sa to snažila zatajiť. Civilná ošetrovateľka mala byť naverbovaná za použitia kompromitujúceho materiálu na ďalšie udržiavanie stykov s rehoľníčkou v jednej z vybraných miestností nemocnice, vybavenej operatívnou technikou a fotoaparátom. Chceli kompromitovať rehoľníčku a získať ju pre „verbovku". Predpokladalo sa, že naverbovaná rehoľníčka bude poskytovať orgánom štátnej bezpečnosti informácie o kontaktoch na cudzinu i na skrývajúceho sa P. Hutyru. Či k realizácii plánu a v akej podobe došlo, už archívne materiály nedávajú odpoveď. V auguste 1955 prikročili aj k poštovej kontrole trenčianskej nemocnice.

Sústredená pozornosť Štátnej bezpečnosti na vincentky v trenčianskej nemocnici vyvrcholila procesom so sr. Kolníkovou (Kolníková a spol.). Hlavné pojednávanie sa uskutočnilo na Krajskom súde v Bratislave 16. mája 1956. Sr. Kolníkovú odsúdili na dva roky odňatia slobody. Trestné stíhanie voči druhému obvinenému bolo zastavené.[56]

53 AÚPN, f. KS ZNB, S-ŠtB Bratislava, vyšetrovací spis, a. č. V-358 Olos a spol. Nachádza sa v ňom len jediná zápisnica spísaná so zadržanou rehoľníčkou z 25. 10. 1953. Na zaistenie sr. Bošňákovej si spomína sr. Nováta Anna Olejkárová. TAKÁČ, L. (Zost.): *Zločiny komunizmu na Slovensku, II.,* s. 252 – 255.

54 Ide o procesy so sr. Teklou Annou Rovderovou z 5. 6. 1956 (Košice), sr. Hovancovou, sr. Naňovou, sr. Homolkovou a sr. Slušnou z 12. 7. 1956 (Košice), sr. Sýkorčinovou a sr. Faturíkovou zo 4. 9. 1956 (Košice). DANKOVÁ, S., JUDÁK, V.: *Exodus, Oslavujeme Ťa Bože,* s. 143 – 146.

55 MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter (Eds.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. I.*, Prešov 2001, s. 223 – 224.

56 AÚPN, f. KS ZNB, S-ŠtB Bratislava, vyšetrovací spis, a. č. V-48 Kolníková a spol.

V roku 1958 prebehol najväčší počet procesov s vincentkami i lazaristami – štyri procesy. Najväčším bol proces s P. Hutyrom, ktorého bezpečnosť zaistila po siedmich rokoch skrývania sa. Konal sa 8. – 12. septembra 1958 na Krajskom súde v Prahe.[57] Spolu s P. Hutyrom odsúdili aj ďalších skrývajúcich sa, P. Orješka a P. Rudolfa Púchovského.[58] Odsúdený bol aj Miloslav Emil Schmidt a štyri vincentky. Na tento proces nadväzovali menšie procesy v Brne, Košiciach, Prešove, Banskej Bystrici, Levoči, Starej Ľubovni a v Žiline. Išlo o odvetu za neskrývaný kritický postoj k politike – účasť, či skôr neúčasť na voľbách.

Rehole a ich kontrola zo strany ŠtB

Štátna bezpečnosť sa snažila získavať informácie o aktivitách rehoľníkov a rehoľníčok prostredníctvom namontovanej operatívnej techniky - odpočúvacích zariadení v kláštoroch, charitných domoch i v súkromných bytoch. Odpočúvacie zariadenie mal v prenajatom byte namontované napr. P. Kosnáč, ktorý sa nasťahoval v Bratislave na Palisádach do bytu spolu s dvomi kňazmi baziliánmi po svojom návrate z Pomocných technických práporov (PTP).[59] Takisto použili odpočúvaciu techniku v charitnom dome v Beckove v roku 1961, na základe výsledkov neskôr prikročili k realizácii vytipovaných osôb (proces Mihina a spol).[60] Dochádzalo pravidelne aj ku kontrole domácej a zahraničnej korešpondencie, ktorá prichádzala alebo odchádzala jednotlivým osobám.

Informácie získavala bezpečnosť aj od vypočúvaných osôb. Zachovali sa protokoly z vyšetrovania členov iných rehoľných spoločenstiev, ktorí boli spoločne s kňazmi a bratmi Misijnej spoločnosti sústredení v kláštoroch na území Československa (pri procese z roku 1962 boli využité informácie z vypočúvania P. Škodu a P. Bošanského).[61] Prebiehali aj neustále snahy o infiltráciu medzi členov oboch spoločností, osôb z ich okolia, rodiny, tajných kandidátok.[62]

Štátna bezpečnosť si zhromažďovala informácie aj zo zahraničia, sledovala najmä kontakty so Slovenskom. K osobe P. F. Kosnáča boli vyťažovaní rodinní príslušníci, ale aj priatelia, ktorí ho navštívili. Jeden z nich bol zaviazaný k spolupráci a priamo zaúkolovaný (v rokoch 1969 – 1970).[63]

57 Viac: LETZ, Róbert: Život ako cesta lásky. Ján Hutyra, CM. In: DZURJANIN, S. (Ed.): *Život za mrežami,* s. 140 – 141; DANKOVÁ, S., JUDÁK, V.: *Exodus, Oslavujeme Ťa Bože,* s. 168 – 171.

58 Pozri: PETRANSKÝ, Ivan A.: Mária Tencerová, rod. Tužinská. In: LAGOVÁ, V. a kol.: *Smrť za mrežami,* s. 375 – 395.

59 Archív Provincie misijnej spoločnosti sv. Vincenta de Paul. Životné skúsenosti P. Františka Kosnáča, s. 2.

60 Viac: KÁDAROVÁ, L.: *Vykonštruovaný súdny proces*, s. 8.

61 AÚPN, f. KS ZNB, S-ŠtB Bratislava, vyšetrovací spis, a. č. V-1963 Mihina a spol.

62 Vyšetrovatelia sa snažili získať aj jednu z odsúdených, sr. Cherubínu Siváčkovú. Sľubovali jej, že v prípade spolupráce jej bude odpustený trest. OAA, List od sr. Siváčkovej, 30. 8. 2009.

63 Viac: KÁDAROVÁ, L.: *Vykonštruovaný súdny proces*, s. 18 – 19.

Záver

Rehoľné spoločenstvo dcér kresťanskej lásky a misijnej spoločnosti bolo jedným z najviac skúšaných v období komunizmu. Spolu malo odsúdených viac ako 40 členov na viac ako 200 rokov odňatia slobody.[64] Napriek tomu dokázali vincentky a lazaristi čeliť likvidačnému tlaku mocenských a štátnobezpečnostných orgánov a vychovať si generáciu nasledovníkov.

64 MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť*, s. 246 – 247.

Likvidácia kláštorov (misijných domov) Spoločnosti Božieho Slova v Nitre, Vidinej a Spišskom Štiavniku

Tomáš Gerboc SVD

Spoločnosť Božieho Slova (*Societas Verbi Divini* – misionári – verbisti – misionári verbisti alebo SVD) nepatrí k reholiam, ktoré sú celospoločensky známe. Je to však rehoľa, ktorá od svojho vzniku zažíva neustále progres a pôsobí v desiatkach štátov na všetkých kontinentoch.

Od svojho vzniku v Holandsku (Steyl, r. 1875) sa jej pôsobenie šírilo do krajín celej Európy. Po vzniku Československej republiky (v r. 1918) bola najbližšia provincia v Rakúsku, kam odchádzali Slováci do formácie a na štúdiá. Od roku 1923 pôsobili prví pátri a bratia Spoločnosti Božieho Slova aj na Slovensku. Na faru v Maduniciach ich prijal neskorší rožňavský apoštolský administrátor, biskup Michal Bubnič. Z Maduníc prešli na pôsobisko do Močenka, kde bývali v letnom sídle nitrianskeho biskupa.[1]

V roku 1924 prišiel do Vidinej pri Lučenci páter (P.) Drewek, ktorý sa stal kaplánom v Lučenci. Za ním prišiel neskôr i ďalší páter a rehoľní bratia.[2]

V roku 1925 bola verbistom ponúknutá správa farnosti v Nitre, Nitra-Kalvária, spoločne s užívaním tamojšieho kláštora.[3] Neskôr sa pôsobiská verbistov rozšírili na Nitru –Zobor, Vidinú a Spišský Štiavnik.[4] Od roku 1927 na území Československa pôsobila rehoľa ako Régia Sedembolestnej Panny Márie v Československu. V roku 1942 vznikla samostatná Provincia Československo.

1 FAJKUS, Ján (Zost.): *Spoločnosť Božieho Slova 10 rokov na Slovensku*. Bratislava 1933, s. 5 – 6.

2 Osobný archív autora (OAA), Spomienky p. Alžbety Kamenskej, Vidiná, 30. 8. 2010.

3 FAJKUS, J. (Zost.): *Spoločnosť Božieho Slova 10 rokov na Slovensku*, s. 6 – 7. Z Močenku neodišli verbisti hneď, niekoľkí pátri i chovanci boli v Močenku až do roku 1928.

4 Misijný dom Božského Srdca vo Vidinej bol v správe verbistov od roku 1927 – najskôr v ňom prebiehali štúdiá chovancov, neskôr štúdiá bohoslovcov–filozofov. Misijný dom *Annuntiata* v Spišskom Štiavniku bol v správe verbistov od roku 1929 – prebiehala v ňom formácia rehoľných bratov a štúdiá chovancov. Misijný dom Nitra-Zobor (pod Zoborom, Drážovce) spravovali verbisti od roku 1936. V kláštore pod Zoborom prebiehali štúdiá chovancov a noviciát budúcich pátrov.

Rehoľa, i keď mladá, získavala si v priebehu rokov stále vyšší počet členov, kandidátov i chovancov. Na Slovensku v období rokov 1923 – 1948 ich bolo vyše 2 000.[5] Rýchly rast členov, vplyv na katolícku verejnosť, ale i internacionálnosť a poslanie cestovať po svete a ohlasovať Evanjelium Kristovo – to všetko bolo iste „tŕňom" v oku ľuďom stojacim za politickým systémom v Československu po „víťaznom" februári.

Predložený príspevok sa snaží mapovať situáciu v Československej provincii Spoločnosti Božieho Slova (SVD) – v jej štyroch veľkých – formačných domoch v kritických 50. rokoch. V širšom spektre predkladá aj pohľad na predchádzajúce mesiace, v stručnosti i na roky, keďže priamo súviseli s likvidáciou spomínaných domov.

Nie ku každej problematike bolo možné získať rovnaké množstvo zdrojového – pramenného, archívneho či populárno-náučného – materiálu. Snažili sme sa nateraz aspoň takto priblížiť problematiku, ktorá doteraz nebola súhrnnejšie spracovaná.

Predohra likvidácie Spoločnosti Božieho Slova

Už pred prevratom v roku 1948, keď došlo definitívne k uchopeniu moci Komunistickou stranou Československa (KSČ) a nastoleniu programu, ktorý mal budovať svetový mier a priviesť vlasť k socializmu,[6] mali niektorí členovia SVD problémy so štátnou mocou.

V roku 1946,[7] 21. novembra, bola vykonaná domová prehliadka v kláštoroch SVD v Nitre, na Kalvárii i Zobore mužmi v civile, no so zbraňami. Zaistený bol P. Arnošt Bindáč SVD na Zobore a po ňom aj P. Imrich Solnica SVD, ktorého zatkli v podvečer po doslúžení sv. omše na Kalvárii.

Oboch, spoločne s inými zaistenými v Nitre, previezli do väzby v Bratislave. P. Bindáč bol obvinený z rozširovania letákov proti štátnemu zriadeniu, P. Solnica z rozširovania letákov proti štátnemu zriadeniu, ukrývania zbraní, pokusu oslobodiť Jozefa Tisa, z plánovania a prípravy vraždy Klementa Gottwalda.

Keďže Štátnej bezpečnosti (ŠtB) i súdu chýbali dôkazové materiály, 22. decembra prepustili P. Solnicu a 31. decembra aj P. Bindáča.[8]

P. Peter Lajcha SVD, P. Anton Mihálik SVD a P. Štefan Lapšanský SVD na jar roku 1949 dávali v Žarnovici a okolí ľudové misie. Pátrov (PP.) Lajchu a Mihálika zatkli v Nitre 19. marca. Oboch obvinili za údajný nevhodný obsah kázní, zo zločinu združovania sa proti štátu s úmyslom podporovať vysokú cirkevnú hierarchiu v podvratných snahách. Takto mali podporiť podvracanie ľudovodemokratického zriadenia republiky a jej hospodársku sústavu. Na slobodu z väzby boli prepustení 5. mája 1949. Týmto sa

5 Archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (A MVSR) Ivánka pri Nitre, fond (f). Verbisti v Nitre, škatuľa číslo (šk. č.) 3, knihy: Pátri; Priester; Profess – Bruder; Zöglinge.

6 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Slovenský náboženský fond (SNF), šk. č. 185, Osnova referátu o kláštoroch.

7 Na viacerých miestach sa v spomienkach uvádza rok 1946, P. Solnica SVD sám spomína v jednom svojom životopise aj rok 1947. Pravdepodobne len došlo k chybe, vzatý do väzby bol v roku 1946.

8 Spomienky P. I. Solnicu, bez názvu, rukopis, Libáň, 25. 11. 1976, s. 5 – 6 (kópia v osobnom archíve autora); Archív provinciála SVD, Nitra-Kalvária, BINDÁČ, Arnošt: *Silas*, nedatované spomienky, rukopis, s. 11 a nasledujúce (a n.).

však pre nich kontakt s bezpečnosťou a súdom neskončil. Vo väzbe sa pre spomenuté ľudové misie a kázne ocitli z rovnakých dôvodov ako prvýkrát ešte raz. 5. júna 1950 si PP. Mihálika a Lajchu vyžiadali z centralizačného tábora v Podolínci a previezli ich do Bratislavy – do Justičného paláca.[9] Nasledujúci deň strávili už vo väzbe.[10]

„Problémy" niektorých pátrov s orgánmi štátnej moci boli len akoby predzvesťou toho, čo malo nasledovať na jar 1950.

Vieme, aký sled mali udalosti, ktoré sa odohrávali v Československu. Na tomto mieste sa im nebudeme podrobne venovať, keďže téma a obsah tejto štúdie tomu nedávajú priestor. Avšak aspoň v krátkosti môžeme spomenúť, že od konca roka 1949 začali jednotlivé orgány štátnej moci, ale aj represívne zložky štátu čoraz viac a čoraz otvorenejšie vystupovať voči cirkvi a jej členom (sem môžeme zahrnúť Rímskokatolícku, ale aj Gréckokatolícku cirkev).

Národné zhromaždenie na svojej schôdzi 14. októbra 1949 schválilo zákon 217/1949 Zb., ktorým bol zriadený Štátny úrad pre veci cirkevné (SÚC), pričom na Slovensku mal pôsobiť cez Slovenský úrad pre veci cirkevné (SLOVÚC).

Ústredný výbor (ÚV) Komunistickej strany Československa spoločne so Štátnym úradom pre veci cirkevné a Slovenským úradom pre veci cirkevné pripravovali „konečné" riešenie otázky reholí a rehoľníkov, čomu predchádzalo viacero už známych krokov a angažovanosť viacerých vtedajších politikov. Vytvorila sa tzv. „Cirkevná šestka", podľa jej príkladu vznikali tzv. „Cirkevné trojky" a na národných výboroch pôsobili cirkevní tajomníci. To všetko smerovalo k tomu, aby bola cirkev neustále pod kontrolou a postupne aj ovládnutá.

Vypracovanie plánov na postupné obmedzovanie a likvidáciu reholí bolo krokom, ktorým politickí predstavitelia chceli pevne uchopiť moc v rukách a zbaviť sa posledného a najväčšieho nepriateľa štátu.[11]

Aj do misijných domov Spoločnosti Božieho Slova, podobne ako do iných kláštorov a rehoľných komunít, boli zaslané dotazníky, v ktorých sa od predstavených domov žiadalo, aby vyhotovili presný zoznam – inventár hnuteľného i nehnuteľného majetku, oznámili stav financií a vôbec všetko, pokiaľ išlo o majetok. Zároveň mali byť vedené presné záznamy o stave (počte) a personálnom obsadení domov.[12]

O dotazníkoch hnuteľného, nehnuteľného majetku a personálneho stavu v Misijných domoch SVD na Slovensku sa nateraz zmieňovať nebudeme. Dôležitá je však

9 Archív provinciála SVD, Nitra-Kalvária, LAJCHA, Peter: *Moje spomienky*. Rukopis, Dolný Smokovec 1977, s. 26 – 27; HORVÁTH, Štefan (Zost.): *75 rokov SVD na Slovensku*. Nitra 2000, s. 141; Návrh obžaloby Štátnej prokuratúry, oddel. Bratislava, Pst III 50/50 zo dňa 17. apríla 1950 (kópia v osobnom archíve autora). Súd s oboma sa konal nasledujúci rok (1951). P. Lajcha bol 14. augusta odsúdený na 18 mesiacov odňatia slobody a pokutu 5 000 Kčs, výkon trestu sa konal v Leopoldove. Väčšina z trestu uplynula v čase, keď bol vo vyšetrovacej väzbe. P. Mihálik dostal trest najskôr šesť mesiacov, po odvolaní sa prokurátora mu bol zvýšený na 18 mesiacov. Obaja boli prepustení 21. 11. 1951.

10 Archív provinciála SVD, Nitra-Kalvária, LAJCHA, P.: *Vlastný životopis*. Rukopis, Dolný Smokovec, 20. 9. 1984.

11 DUBOVSKÝ, Ján Milan: *Akcia kláštory. Komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským reholiam v rokoch 1949 – 1952*. Martin 1998, s. 7.

12 VNUK, František: *Akcie K a R: Zásahy komunistického režimu proti reholiam v rokoch 1950 – 1956*. Bratislava 1995, s. 12.

správa, ktorú si dal vypracovať Jednotný národný výbor (JNV) v Nitre ako posudok na stav, pôsobenie a činnosť rehole, ako i rehoľníkov.[13]

Činnosť rehole sa vnímala ako nežiaduca, keďže jej členovia kázňami, publikovaním v Katolíckych novinách i časopise Hlasy (Hlasy z domova i misií; samozrejme, pred ich zrušením) pôsobili na obyvateľstvo „demoralizujúco po stránke socialistickej".[14] Smerom k miestnym cirkevným predstaveným – nitrianskemu biskupovi (i iným biskupom) mali, na rozdiel od vzťahu k „miestnym civilným úradníkom" kladný, veľmi dobrý vzťah. Postoj voči Katolíckej akcii (KA) i voči Spolku priateľstva Zväzu sovietskych socialistických republík (SP ZSSR) bol podľa hlásení negatívny, dokonca možno predpokladať (ako konštatovali zhotovovatelia posudku), že rehoľa, resp. jej členovia podnikali akcie proti KA. Predstavení domov (rektor domu na Kalvárii P. Jozef Škoda SVD a rektor domu pod Zoborom P. Alojz Pohl SVD) prejavovali negatívny postoj k ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu a svojimi kázňami to „zakryte a nepriamo" vyjadrovali i ostatní pátri, slúžiaci sv. omše pre členov rehole, ako i pre veriacu verejnosť. Naopak, ich orientácia (členov rehole) sa javila ako prozápadná. Ako za obzvlášť reakčných (vystupujúcich aktívnejšie proti štátnemu zriadeniu) boli označení rehoľníci P. Vojtech Bošanský SVD, vtedajší provinciál, a P. Jozef Škoda SVD, rektor v Nitre na Kalvárii.[15]

Pri otázke, či je nejako potrebné premýšľať o ponechaní rehole a o povolení jej činnosti v budúcnosti bola odpoveď jasná – je potrebné zastaviť jej činnosť.[16]

Konfiškácia Misijného domu Božského Srdca vo Vidinej a jeho majetkov v roku 1948

Misijný dom Božského Srdca vo Vidinej bol otvorený v roku 1927. Do roku 1939 vo Vidinej prebiehalo štúdium a formácia žiakov prvej a druhej triedy gymnázia. Po skončení vojny, od roku 1945, už namiesto chovancov došli na dva roky do Vidinej študenti filozofie prvého a druhého ročníka.[17]

K majetku Misijného domu (budova kaštieľa a priľahlé budovy), ktorý Spoločnosť Božieho Slova odkúpila od Hedvigy Asbóthovej, patrili aj rozsiahle polia, veľké hospodárstvo nad obcou Vidiná, tzv. Bolontov a lesné majetky. V roku 1948 došli študenti filozofie do Vidinej posledný raz. Dvojročný kurz, ktorý mali ukončiť v roku 1950, neukončili. V roku 1949 museli Vidinu opustiť, pretože majetok verbistov – hnuteľný i nehnuteľný bol poštátnený. Trinásti „filozofi" pokračovali v štúdiu v Nitre na Kalvárii.[18]

13 Zámerne uvádzame posudok z Nitry, keďže v Nitre mala rehoľa hlavné sídlo a najviac členov.

14 SNA, f. SNF, šk. č. 72, Hlásenie činnosti a majetku rehole (Nitra-Kalvária); Hlásenie činnosti a majetku rehole (Nitra-Zobor).

15 *Tamže*.

16 *Tamže*.

17 JANŠTO, Miroslav (Zost.): *VIDINÁ 660*. Vidiná 1995, s. 33 – 34.

18 *Catalogus soladium Societatis Verbi Divini*. Ineunte Anno 1948, s. 70 – 71.

Do Nitry na Kalváriu ich v čase letných prázdnin nákladným autom, aj s ich osobnými vecami, odviezol rehoľný brat (br.) Cyril Kurňavka SVD.[19]

Ešte v roku 1946 Konfiškačná komisia Okresného národného výboru (ONV) v Lučenci, presnejšie 2. decembra, vydala rozhodnutie, na ktorom sa uzniesla 30. novembra 1946. Ním pôda hospodárskeho majetku „Misijného domu pre cudzozemské misie v Steyli"[20] nepodliehala konfiškácii, podľa nariadení 104/1945 a 64/1946 Zb. n. Slovenskej národnej rady (SNR).[21]

Toto rozhodnutie však neostalo v platnosti nadlho. Zákonom 142/1947 Zb. z. n. z 11. júla 1947 o revízii prvej pozemkovej reformy[22] boli majetky verbistov poštátnené. V rámci snahy o obnovu republiky a jej vytiahnutie z hospodárskej krízy sa takto postupovalo voči vlastníkom veľkých majetkov.

Rozhodnutie Konfiškačnej komisie ONV v Lučenci z 15. marca 1948, č. 369/107/1948-konf. bolo predstaveným SVD doručené do Nitry. V ňom bol Misijný dom vo Vidinej označený za nepriateľa slovenského národa a Československej republiky (ČSR) a následne mu mal byť konfiškovaný majetok spätne ku dňu 1. marca 1945 v prospech Československej republiky.[23]

Proti tomuto rozhodnutiu sa odvolal vtedajší provinciál P. Ján Fajkus SVD. Jeho námietky a argumenty neboli prijaté napriek zdôvodneniam a odvolávaniu sa na predchádzajúce rozhodnutia Konfiškačnej komisie.[24] Nepomohlo ani to, že za rehoľu a jej zotrvanie, ako aj možnosť používať kaštieľ, kostol a 15 ha pôdy sa vyjadrili – podporným hlasom – biskup Dr. Karol Kmeťko a okolitých 14 katolíckych cirkevných obcí.[25] Odvolanie a opätovné potvrdenie rozhodnutia sa naťahovali, čo umožnilo, aby študenti klerici ostali vo Vidinej do leta 1949.

Oficiálne sa však už od roku 1948 verbisti stali vo Vidinej iba správcami farnosti a nájomcami v kaštieli, ktorý právoplatne odkúpili v roku 1927, a to bez akejkoľvek náhrady.[26] V prospech štátu prepadol aj celý hnuteľný majetok, takisto bez náhrady.[27] K poštátneniu bez náhrady sa v 50. rokoch vyjadril aj Slovenský náboženský fond, ktorý požadoval od vtedajšieho Povereníctva pôdohospodárstva náhradu za skonfiškovaný majetok. Odpoveď z Povereníctva okrem zamietavého stanoviska k spätnému preplateniu obsahovala aj doznanie, že v čase, keď došlo k poštátneniu a odpredávaniu majetku, malo sa pristúpiť aj k uhradeniu sumy zaň. K tomu však nedošlo, keďže „*vyč-*

19 Spomienky P. Aladára Janegu SVD, bez názvu, rukopis, nedatované, s. 1 (kópia v osobnom archíve autora); P. Aladár Janega bol v tom čase rektorom Misijného domu Božského Srdca vo Vidinej.

20 Rozumej Spoločnosť Božieho Slova.

21 Rozhodnutie konfiškačnej komisie v sídle ONV v Lučenci zo dňa 2. 12. 1946, číslo (č.): 41/523/1946. (kópia rozhodnutia v osobnom archíve autora).

22 Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Zákon 142 o revízii prvej pozemkovej reformy. Čiastka 65, 12. 8. 1947.

23 Odvolanie P. Jána Fajkusa SVD: *Slávnej Konfiškačnej komisii v Lučenci*. Nitra, 2. 4. 1948 (kópia v osobnom archíve autora).

24 *Tamže*.

25 HORVÁTH, Š. (Zost.): *75 rokov SVD na Slovensku*, s. 159.

26 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory*, s. 44.

27 SNA, f. SNF, šk. č. 185, číslo jednotliviny (č. j.) 326/55-Šol./1954 „Misijný dom vo Vidinej – dopyt na Povereníctvo pôdohospodárstva".

kávalo sa až do vydania príslušnej právnej úpravy [...]", vďaka ktorej by sa nemuselo uhradiť nič.[28]

Keďže vo Vidinej už neprebiehala formácia, vymenilo sa aj osadenstvo domu. Pátrov prednášajúcich filozofiu a klerikov, študentov, vystriedal mladý páter Ľudovít Schmidt SVD, a z pôvodných piatich rehoľných bratov v Misijnom dome ostali len dvaja. Počet obyvateľov domu klesol z 32 na troch.[29] Objekt kaštieľa a priľahlé budovy pripadli Povereníctvu pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, ktoré v nich zriadilo pôdohospodársku školu a výskumný ústav.[30] Rehoľníkom v podnájme ostala do 3. mája 1950 v užívaní kaplnka a štyri menšie miestnosti vedľa kaplnky.[31]

Od roku 1950 sídlili v budove niekdajšieho Misijného domu viaceré druhy škôl (materská škola, stredné hospodárske učilištia viacerých odborov – tzv. Hospodárska škola[32]) a Krajský pamiatkový úrad, ktorého odbor – Okresný ústav pamiatkovej starostlivosti v Lučenci sídlil v budove, resp. jej časti až do r. 1991.[33] 18. októbra 1957 bol majetok Spoločnosti Božieho Slova oficiálne prevedený do vlastníctva Československej republiky.[34]

Konfiškácia majetkov Misijného domu Annuntiata v Spišskom Štiavniku v roku 1949

Po konfiškácii Misijného domu Spoločnosti vo Vidinej s celým hospodárstvom bolo ďalším v poradí hospodárstvo Misijného domu Annuntiata v Spišskom Štiavniku.

Ešte v roku 1948 došlo oficiálne k prevzatiu – vyvlastneniu pôdohospodárskeho majetku štátom,[35] a to na základe zákona 142/1947 Zb. z. n. z 11. júla 1947 o revízii prvej pozemkovej reformy.[36] V roku 1948 celý majetok neprešiel pod štát, stalo sa tak až na jar 1949. Majer a poľnohospodársky majetok pripadol štátu a vytvorilo sa z neho poľnohospodárske družstvo.[37]

Nikomu z vtedajších dejateľov takýchto konfiškácií neprekážalo, že konfiškujú majetok právnickým osobám, ktorým majetok nepatrí, ale majú ho len v dlhodobom prenájme.

28 SNA, f. SNF, šk. č. 185, č. j. PF-19/87-54 zo dňa 6. 7. 1954.

29 *Catalogus soladium Societatis Verbi Divini.* Ineunte Anno 1948, s. 70 – 71; *Catalogus soladium Societatis Verbi Divini.* Ineunte Anno 1950, s. 72 – 73.

30 SNA, f. SNF, šk. č. 167, Prídely kláštorných budov, „Rozdeľovník kláštorov a budov mužských reholí", s. 2; SNA, f. SNF, šk. č. 185, č. j. 326/55-Šol./1954 „Misijný dom vo Vidinej – dopyt na Povereníctvo pôdohospodárstva".

31 SNA, f. SÚC, šk. č. 210, Dôverné spisy, Návrh kraja a okresov na použitie vyprázdnených kláštorov, s. 1.

32 *Tamže*.

33 HORVÁTH, Š. (Zost.): *75 rokov SVD na Slovensku*, s. 159.

34 *Tamže*, s. 159.

35 *75 Jahre im Dienste der Göttlichen Wortes.* Steyl 1950, s. 58 – 65.

36 Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Zákon 142 o revízii prvej pozemkovej reformy. Čiastka 65, 12. 8. 1947.

37 ROSNER, Ján: *Spomienky na začiatky našich misijných domov na Slovensku*. Rukopis, nedatované, s. 14 (kópia v osobnom archíve autora).

Likvidácia Misijného domu Annuntiata v Spišskom Štiavniku z 13. na 14. apríla 1950

V Akcii K, ktorá bola vypracovaná ako konečné riešenie otázky rehoľníkov a reholí v Československu, sa malo v prvej fáze, v apríli 1950, zakročiť voči „hlavným" a najreakčnejším reholiam, a to baziliánom, františkánom, jezuitom, redemptoristom, saleziánom a tešiteľom Božského Srdca.

Druhá fáza, likvidácia zvyšných reholí mala prebehnúť začiatkom mája. Ako v každej spoločnosti, aj v apríli 1950 sa na Slovensku našli ľudia šikovní a odhodlaní splniť i nadplán. Aj týmto bolo známe budovanie socializmu. Práve vďaka tomu bol na východnom Slovensku, v okrese Poprad, zlikvidovaný Misijný dom Annuntiata. Podnet na likvidáciu rehole verbistov na východe v prvej „vlne" pochádzal z Krajského výboru Štátnej bezpečnosti (KV ŠtB) v Košiciach.[38]

So samotným kláštorom sa po „vyprázdnení" počítalo ako s trestným, spoločne s kapucínskym kláštorom v Pezinku. Kláštor bol kapacitne určený pre sto osôb. Verbisti mali byť premiestnení do Nitry na Kalváriu, kde by prečkali do ďalšej fázy Akcie K.[39]

Ako v spomienkach uvádza P. Štefan Horváth SVD, likvidácia tohto domu bola neočakávaná a prekvapujúca. Dokonca až tak, že rehoľníci v Nitre a vo Vidinej dlhšie ani nevedeli, že ich spolubratia už nie sú v kláštore v Štiavniku, ale v Podolínci.[40]

V dome verbistov v Spišskom Štiavniku, ktorý dostala Spoločnosť Božieho Slova do užívania v roku 1929, bol zriadený noviciát bratov. V čase likvidácie bolo v dome 59 obyvateľov. Okrem šiestich pátrov bolo v dome aj osem rehoľných bratov, 14 rehoľných bratov novicov, šesť kandidátov a 25 alumnov.[41]

V tom čase sa už otvorene medzi rehoľníkmi hovorilo o tom, že štát bude čoraz viac, a možno i čoraz ráznejšie zasahovať proti cirkvi. Rehoľníci boli vďačným objektom, hoci zásah voči reholiam nebol najjednoduchší. Vyžadoval si množstvo zainteresovaných ľudí, dobrú logistiku a predovšetkým plán, čo s rehoľníkmi ďalej. Predstavení jednotlivých domov i reholí pravdepodobne počítali s možnosťou zmeny pomerov a začali sa na ne pripravovať. Aj preto môžeme pri viacerých spomienkach vtedajších pátrov, bratov či študentov nájsť zmienku o tom, že všeličo sa „pošuškávalo", tajne hovorilo, dokonca i uskladňovalo. Takisto prideľovanie financií na horšie chvíle nebolo ničím výnimočným. Mali sa stať pomocou v prípade núdze. A tá prišla už čoskoro.

Približne dva týždne pred prevedením likvidácie Misijného domu Annuntiata dostali predstavení domu niekoľko nariadení zo strany štátnych úradov. Postupne mali označiť všetky miestnosti v kláštore nápisom. Nad každé dvere tak bol nalepený papier s označením miestnosti.[42] Preto sa represívne zložky mohli po príchode v budove dobre orientovať. Zároveň vedeli, v ktorej miestnosti kto býva, takže pokiaľ ide o stále osadenstvo domu, mohli to ľahko skontrolovať a zaistiť. Z poverenia bol v dotazníkoch spísa-

38 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory*, s. 113.

39 *Tamže*, s. 62.

40 HORVÁTH, Š. (Zost.): *75 rokov SVD na Slovensku*, s. 145.

41 *Catalogus soladium Societatis Verbi Divini.* Ineunte Anno 1950, s. 73 – 74; alumni = chovanci.

42 Spomienky br. Bonifáca SVD – Bedrich Mirek. In: KUBÍK, P.: *Noviciát bratov a klerikov Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku v rokoch 1929 – 1950*. Seminárna práca. Pieniezno 1992, s. 68.

ný všetok hnuteľný i nehnuteľný majetok kláštora a priľahlých hospodárskych budov (s výnimkou tých, ktoré dovtedy pripadli „poštátnením" Československej republike), peňažný stav v hotovosti, na účte i na vkladných knižkách.

Za zmocnencov pre kláštor boli menovaní súdruhovia Štefan Michal a František Košiba.[43]

Likvidácia Misijného domu začala niekoľko minút pred polnocou[44] vo štvrtok 13. apríla 1950. Previedli ju represívne zložky (armáda, milicionári, príslušníci Zboru národnej bezpečnosti – ZNB).[45] Prišli na miesto zásahu dobre informovaní, k čomu im poslúžil vyššie spomenutý dotazník, nákresy a mapy. Mali zoznam obyvateľov domu, kde figurovalo meno, vek, postavenie – úrad v dome, ktorý dotyčný zastával.[46] Do objektu kláštora ich vpustila služba na vrátnici – v tú noc mal službu br. Bernardín Hanák SVD.[47]

Ako vo svojich spomienkach opisuje P. Ján Krasňanský SVD, vtedy 36 ročný, spočiatku si nemyslel, že je to zákrok voči kláštoru, voči všetkým rehoľníkom. Predpokladal, keď mu v noci búchali na izbu aby otvoril, že bezpečnosť prišla iba pre neho, keďže niekoľko dní predtým dával ľudové misie a vo svojich kázňach sa venoval viacerým problémom vtedajšej spoločnosti, nevynímajúc politiku.[48] Nebolo by to prvý raz, čo by sa člen SVD dostal do väzby pre obsah svojich príhovorov a kázní.[49] Po otvorení dverí bol vyzvaný vojakom so zbraňou, aby si zbalil do jedného kufra najpotrebnejšie veci a jedlo. Na otázku, kam ide, odpoveď nedostal. P. Krasňanský už mal kufor pripravený. Boli v ňom veci dennej potreby a ako poistka, ktorú dostali pátri od predstavených, aj „*balíček stokorunákov, ktorý nám prokurátor už dávnejšie rozdal. Vraj na cestu*". Počas obliekania si uvedomil, že nočnú návštevu nemá len on, ale i jeho sused a ďalší. Bola to „*Razia na rehoľníkov*".[50] Všetci rehoľníci dostali príkaz, aby si zbalili najpotrebnejšie veci a boli pripravení na odchod.[51]

Hoci to, predovšetkým predstavení, predpokladali a podnikli týmto smerom niektoré vyššie spomenuté opatrenia, určite bol takýto zásah prekvapením.

Po vstupe do kláštora prebrala jeho správu okamžite poverená osoba – zmocnenec. Ozbrojené zložky mali zabezpečiť poriadok a zaistenie osôb (rehoľníci boli postupne menovaní, pričom sa mali ohlásiť na potvrdenie prítomnosti), ako i ochranu majetku pred rozkradnutím (vieme, a je to dokázané minimálne v spomienkach súčasníkov –

43 SNA, f. SNF, šk. č. 176, Zoznam.

44 Vo svojom krátkom životopise P. Kališ SVD, vtedajší novicmajster bratov a zastupujúci rektor (vicerektor), uvádza 11. hodinu nočnú. KALIŠ, Richard: *Lebenslaut*. Rukopis, nedatované, s. 2 (kópia v osobnom archíve autora).

45 Archív provinciála SVD, Nitra-Kalvária, KRASŇANSKÝ, Ján: *Katolícka noc za železnou oponou 1950*. Rukopis, nedatované, s. 2 – 4.

46 KALIŠ, R.: *Lebenslaut*, s. 2.

47 Spomienky br. Bonifáca SVD – Bedrich Mirek. In: KUBÍK, P.: *Noviciát bratov a klerikov Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku v rokoch 1929 – 1950*. Seminárna práca. Pieniezno, 1992, s. 68.

48 Archív provinciála SVD, Nitra-Kalvária, KRASŇANSKÝ, J.: *Katolícka noc za železnou oponou 1950,* s. 2 – 4.

49 Viď vyššie – časť štúdie *Predohra likvidácie Spoločnosti Božieho Slova*.

50 KRASŇANSKÝ, J.: *Katolícka noc za železnou oponou 1950,* s. 4.

51 KALIŠ, R.: *Lebenslaut*, s. 2.

veriacich ľudí, ktorí bývali v blízkosti kláštorov, že k rozkrádaniu majetku rehoľníkov i rehole dochádzalo nielen zo strany iných ľudí, ktorí sa vkradli do kláštorov, ale i zo strany tých, ktorí mali majetok pred rozkradnutím strážiť). Následne boli rehoľníci vyzvaní k urýchlenému zbaleniu sa a príprave na odchod. So sebou si mali vziať len najpotrebnejšie veci (oblečenie, hygienické potreby), zakazovali sa knihy, a predovšetkým breviáre. Po zbalení mal nasledovať transport – vyvezenie z kláštora. Podobne ako vo väčšine kláštorov, aj v Spišskom Štiavniku však najskôr rehoľníci prijali konsekrované hostie. Potom išli všetci do kostola, kde sa modlitbou i spevom rozlúčili s domovom. Boli vyvedení von medzi ozbrojencov, ktorí od brány kláštora k autobusom lemovali chodník, nastúpili do pripravených autobusov a vydali sa na cestu, sami nevediac kam.

P. Krasňanský, ako píše v spomienkach, po odchode z izby vošiel do kaplnky, ktorá už bola v tom čase strážená. Z Bohostánku vzal cibórium a kalichy. Bol však zastavený a obvinený, že chce vziať kalichy. Preto sa na chodbe zastavil, tam spolubratom rozdal konsekrované hostie a liturgické predmety odovzdal. Rehoľníci spoločne odišli do kostola, kde za hry na organe zaspievali hymnus „*Te Deum*". V kostole ostali otvorené bohostánky, rehoľníci zhasli večné svetlo a všetci odišli von z kláštora.[52] Pred bránou na nich čakali dva autobusy s prívesmi,[53] nákladné autá a ozbrojení vojaci, milicionári i policajti. Jeden po druhom nastúpili do autobusov, nevedeli kam idú, no poslúchli a nekládli odpor. Autobusy sa pohli medzi druhou a treťou hodinou nočnou.[54] Podobne ako väčšina vyvážaných rehoľníkov, aj verbisti predpokladali, že ich vezú von z republiky, do Sovietskeho zväzu.[55]

P. Krasňanský vo svojich spomienkach píše, že počas cesty autobusom, všímajúc si cestu, „spolucestujúcim" študentom povedal, že ich asi vezú na hranice do Poľska a potom do Ruska (Sovietskeho zväzu – pozn. T. G.). Začul to však jeden „žandár", ktorý povedal: „*Nerobte paniku! Idete do vášho materského domu.*"[56] Ak o tomto presune do Nitry na Kalváriu – materského, provinciálneho domu, vedeli príslušníci, ktorí vykonávali obsadenie, vyprázdnenie a transport rehoľníkov, zdá sa, že sa s tým dlhšie počítalo ako s možným variantom. Či došlo k zmene centralizačného miesta verbistov zo Spišského Štiavnika tesne pred zásahom alebo počas neho, známe nie je. Z uvedeného svedectva však môžeme vidieť, že aj represívne zložky (pokiaľ vedome neklamali) vedeli o presune rehoľníkov do Nitry na Kalváriu.

Verbisti však cestovali na severovýchod, nie na juhozápad. Do sústreďovacieho kláštora v Podolínci tak docestovali 14. apríla ako prví z rehoľníkov. Až po nich privážali ďalších.[57]

Po vyprázdnení kaštieľa – kláštora, keďže sa z neho nemal stať trestný kláštor, sa premýšľalo, ako ho využiť. Povereníctvo školstva, vied a umení (PŠVU) v Bratislave

52 P. Krasňanský uvádza: „*Kráčali sme všetci, okrem pátra rektora, predstaveného domu, k bráne kláštora.*" KRASŇANSKÝ, J.: *Katolícka noc za železnou oponou 1950,* s. 4.

53 KALIŠ, R.: *Lebenslaut*, s. 2.

54 *Tamže.*

55 KRASŇANSKÝ, J.: *Katolícka noc za železnou oponou 1950*, s. 4 – 5.

56 KRASŇANSKÝ, J.: *Katolícka noc za železnou oponou 1950,* s. 5.

57 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory*, s. 115.

zaslalo 5. mája 1950 Slovenskému úradu pre veci cirkevné žiadosť o pridelenie kláštornej budovy v Spišskom Štiavniku Základnej roľníckej škole. Svoju žiadosť zamestnanci PŠVU odôvodnili naliehavosťou vybudovať „*sieť podnikových pôdohospodárskych škôl pre výchovu pracovných a nižších kádrov v pôdohospodárstve*". Na PŠVU, na rozdiel od SLOVÚC-u, presne vedeli, na čo a odkedy by budova mohla poslúžiť. Navrhli, ak bude žiadosti vyhovené, aby už od školského roku 1950/1951 bola v danom objekte zriadená Podniková základná škola pri tamojšom štátnom majetku (ani nie tak štátnom ako poštátnenom od rehoľníkov). Keďže išlo o dostatočne veľkú budovu navrhli, aby bol v nej zriadený okrem školy aj žiacky domov, kde by boli ubytovaní a stravovaní tamojší žiaci – učni z okolia.[58]

Ako však uvádza neskorší *Rozdeľovník kláštorov a budov mužských reholí*, rozhodnutie o správe budovy sa zmenilo. Budova kláštora mala pripadnúť podniku Bane a huty.[59]

Väčšia časť nehnuteľného majetku bola zaistená ešte v rokoch 1948 a 1949, hlavná budova a okolité menšie stavby až po vývoze rehoľníkov. Pokiaľ však ide o hnuteľný majetok, pripadol štátu, resp. ho do správy dostal SLOVÚC. Ten s ním potom mohol nakladať ako chcel. Väčšina mala byť ohodnotená,[60] odpredaná a následne mali byť peniaze vložené na účet a poskytované cirkevným organizáciám. Časť hnuteľného majetku však už niekoľko dní po likvidácii kláštora zmenila svoje miesto. Keďže rehoľníkov bolo potrebné v nových podmienkach, v prevýchovných kláštoroch stravovať, veľká časť potravín bola prevážaná práve do nich. Aj z Misijného domu Annuntiata boli vyvezené potrebné potraviny. Najviac žiadané boli múka, cestoviny, vajíčka, lekvár, koreniny, strukoviny, masť, cukor, med, ovocie a zelenina.[61]

Pokiaľ ide o iný hnuteľný majetok, veľkú časť majetku, v starej mene 341 677, 40 Kčs (v novej 68 335, 48 Kčs), prevzalo Slovenské chrámové družstvo. Bolo to predovšetkým za devocionálie, sudy, fľaše od vína a za samotné víno.[62] Iné hnuteľnosti preberali rôzne ďalšie organizácie.

Takto sa stalo letné sídlo spišského biskupa majetkom Československého štátu a nakoniec bola v ňom zriadená hospodárska škola.[63]

Päťdesiatdeväť rehoľníkov z Misijného domu bolo vyvezených do centralizačného tábora v Podolínci. Z Podolínca odchádzali rehoľníci, niektorí už veľmi rýchlo, do Báču, na stavbu Priehrady mládeže k Púchovu pri Váhu, niektorí do civilu a časť rehoľníkov ostala v Podolínci.[64]

58 SNA, f. SÚC, šk. č. 210, 9. 5. 1950 – 1566/50.

59 SNA, f. SNF, šk. č. 167, Rozdeľovník kláštorov a budov mužských reholí, s. 2.

60 Smerové inštrukcie ako ohodnocovať majetok hnuteľný, nehnuteľný, potraviny, predmety. SNA, f. SNF, šk. č. 184, Normatívne inštrukcie.

61 SNA, f. SNF, šk. č. 160, Zoznam prevzatých potravín z rôznych kláštorov. Zoznam prevzatých potravín dňa 18. 5. 1950 z Misijného domu v Spišskom Štiavniku. Zoznam prevzatých potravín dňa 31. 5. 1950 z Misijného domu v Spišskom Štiavniku.

62 SNA, f. SNF, šk. č. 176, Zoznam, Vyúčtovanie so Slovenským chrámovým družstvom v Bratislave.

63 HORVÁTH, Š. (Zost.): *75 rokov SVD na Slovensku*, s. 49.

64 SNA, f. SNF, šk. č. 137, spis 403, Osobné veci rehoľníkov a chovancov.

Likvidácia Misijného domu Božského Srdca vo Vidinej z 3. na 4. mája 1950

Po poštátnení majetkov Spoločnosti v roku 1948 a ich následnom zabratí v roku 1949 ostali verbisti vo Vidinej v podnájme. Ako bolo spomenuté vyššie, k dispozícii z celého objektu mali len kaplnku a štyri menšie miestnosti. Ich povinnosti sa takisto zmenili. Hlavnou pastoračnou úlohou bolo slúženie sv. omší v kostole a v okolí, ako to uvádza aj vtedajší rektor domu P. Ľudevít Schmidt SVD vo svojich spomienkach.[65]

V noci z 3. na 4. mája 1950 boli vo Vidinej štyria reholníci. Okrem P. Schmidta a P. Gaburu SVD, ktorý došiel do Vidinej počas roka, brata Rochusa – Jozefa Weichwalda SVD, bol v dome aj P. Jozef Šebela SVD, ktorý bol príslušný k domu v Dolných Životiciach. Na Slovensko, resp. do Rožňavy išiel hľadať P. Lazeckého SVD, rektora v Životiciach, ktorý zo Životíc odišiel ešte v apríli. P. Lazecký cestoval do Rožňavy na stretnutie s titulárnym biskupom rožňavským, Mons. Pobožným, kde mu chcel odovzdať správu pre miestnych – slovenských biskupov, aby nepodpisovali nijaký druh spolupráce s ľuďmi zastupujúcimi komunistický režim. Takisto mal informovať o situácii v Čechách. P. Šebela nocoval vo Vidinej, aj jeho zaistili a bol spoločne so svojimi spolubratmi transportovaný do sústreďovacieho kláštora vo Svätom Beňadiku. Neskôr bol P. Šebela transportovaný do Báču, kde aj zomrel.[66]

Br. Pankrác – Ondrej Sliviak SVD, príslušný k domu, v dome nebol, keďže v tom čase konal misijné cesty. Ráno 4. mája 1950 bol na ceste do Vidinej. Mal na pláne bicyklom pokračovať do Vidinej z Lučenca. Jedna známa z Vidinej ho však v meste upozornila, aby tam nešiel. Od nej sa dozvedel o likvidácii zvyšnej časti kláštora a vývoze spolubratov. Dozvedel sa, že je hľadaný a je po ňom vyhlásené pátranie v mestskom rozhlase. Neveril tomu a chcel ísť do Vidinej. Až keď začul v mestskom rozhlase svoje rehoľné i civilné meno a prosbu o nahlásenie jeho pohybu a pobytu, uveril. Nešiel ďalej do Misijného domu, ale vlakom odcestoval do Nitry, v nádeji, že v provinciálnom dome nájde útočisko. Po príchode do Nitry zistil, že aj Kalvársky a Zoborský dom sú prázdne, spolubratia sú preč a oba domy sú uzamknuté a strážené. Preto odišiel z Nitry na Horné Považie, k otcovi do rodnej obce Lietavská Lúčka. Zamestnal sa v cementárni, kde pracoval do svojho zatknutia päť týždňov. 7. júna 1950 bol odhalený a zaistený bezpečnosťou (jeho fotografia s textom, že ide o „pohrešovanú" osobu, bola uverejnená v Kriminálnom vestníku). Ešte v ten istý deň o 21.00 hod. ho ŠtB previezla do Banskej Bystrice, kde bol vypočúvaný a následne v noci z 10. na 11. júna prevezený do sústreďovacieho kláštora vo Svätom Beňadiku.[67]

Osud budovy a iného nehnuteľného majetku sme opísali vyššie. Pokiaľ ide o hnuteľný majetok, pravdepodobne najväčšiu čiastku prevzalo Slovenské chrámové družstvo – majetok (predmety) v hodnote 503 319 Kčs v starej mene (v novej 100 663 Kčs a 80 halierov).[68]

65 Archív provinciála SVD, Nitra-Kalvária, SCHMIDT, Ľudevít.: *Životopis*. Rukopis, Jindřichovice pod Smrkem, 11. 6. 1968.

66 HORVÁTH, Š. (Zost.): *75 rokov SVD na Slovensku*, s. 146.

67 Spomienky Andreja Sliviaka (br. Pankráca) SVD v bodoch. Rukopis, nedatované (kópia v osobnom archíve autora); HORVÁTH, Š. (Zost.): *75 rokov SVD na Slovensku*, s. 146 – 147.

68 SNA, f. SNF, šk. č. 176. Vyúčtovanie so Slovenským chrámovým družstvom v Bratislave.

Aj z tohto Misijného domu boli následne vyvezené potravinové články, nábytok a predmety dennej potreby, ktoré pomohli úradom, niektorým kostolom, ale aj sústreďovacím kláštorom.

Zaujímavosťou môže byť, že po páde komunizmu bol Misijný dom vo Vidinej prvý, ktorý verbisti získali späť do svojho vlastníctva i užívania.[69]

Ako už bolo vyššie spomenuté, všetci rehoľníci, zaistení v Misijnom dome Božského Srdca vo Vidinej, boli transportovaní do centralizačného kláštora vo Svätom Beňadiku.[70]

Likvidácia Misijného domu sv. Svorada v Nitre pod Zoborom z 3. na 4. mája 1950

V rokoch 1948 a 1949 nastal v Československu, predovšetkým v cirkvi, stav strachu, obáv a nedôvery. Pomery sa menili zo dňa na deň a pre záchranu majetku, ale i dorastu reholí bolo potrebné konať čo najrýchlejšie a najráznejšie. Preto sa predstavení SVD na Slovensku rozhodli, že do noviciátu, ktorý mal začať v roku 1949, nenastúpia len študenti piateho ročníka gymnázia, ale aj vtedajší štvrtáci. Rehoľa nemala čo stratiť, naopak, mohla týchto študentov a ich povolanie zachrániť.[71]

Dni a týždne plynuli. Ako sa snažili niečo konať rehoľníci, zachrániť povolania a možno aj majetok, konali i štátne úrady.

Pred zásahom v kláštore bol vymenovaný zmocnenec kláštora – súdruh Toth.[72]

Po udalostiach z 13. na 14. apríla zavládol nepokoj a strach aj v Misijnom dome na Zobore. Nik o ničom verejne nehovoril, avšak ako novici, tak aj bratia vo večných sľuboch vedeli svoje – vnímali, že sa blížia ťažké časy, ktoré neobídu nikoho.

Pre mladších rehoľníkov–novicov, dovtedy večne hladných, ako spomínajú pamätníci, nastali v určitom zmysle „dobré časy". Rehoľné sestry, ktoré varili v kuchyni, otvorili komory so zásobami a každý mohol konzumovať to, na čo mal chuť. Predpokladalo sa, že po odchode rehoľníkov všetky zásoby kláštora aj tak nepripadnú reholi ale tým, ktorí budovu obsadia, resp. budú užívať.

3. mája podvečer rektor domu a magister novicov P. Pohl oznámil rehoľníkom, že ak chce niekto odísť, môže tak urobiť, keďže v túto noc pravdepodobne dôjde k likvidácii domu a vývozu rehoľníkov.[73] Z domu však nik neodišiel. Všetci ostali a čakali, čo sa bude diať.

Pred polnocou sa ozval zvuk dvoch autobusov a iných automobilov, ktoré sa blížili cestičkami k Misijnému domu. Onedlho nato sa ozvali kroky a buchot na bránu kláštora. Otvoril ju rektor domu. Od mužov vo dverách dostal rozkaz, aby zavolal predstaveného. Keď sa P. Pohl predstavil ako predstavený, vypýtali si od neho kľúče a nariadili,

69 HORVÁTH, Š. (Zost.): *75 rokov SVD na Slovensku*, s. 47.

70 SNA, f. SNF, šk. č. 98, Osobné veci rehoľníkov.

71 BENOVIC, Karol: *Niečo z histórie ohľadom noviciátu v Slovenskej provincii*. Rukopis, marec 1992, s. 3 (kópia v osobnom archíve autora).

72 SNA, f. SNF, šk. č. 176, Zoznam.

73 DANIŠOVSKÝ, Jozef: *Cesty Božej prozreteľnosti. Môj pobyt v Spoločnosti Božieho Slova (1945 – 1950).* Rukopis, nedatované, s. 29 (kópia v osobnom archíve autora).

aby sa všetci členovia rehole dostavili na prízemie Misijného domu.[74] Počas rozhovoru vedúcich prepadu – obsadenia s P. Pohlom sa iní milicionári, príslušníci ZNB a armády rozišli na poschodia a do jednotlivých izieb. Tam oznámili rehoľníkom, aby sa v čo najkratšom čase pobalili a zišli na prízemie. Rehoľníci išli najskôr do jedálne, kde dostali požehnanie od svojho novicmajstra a rektora P. Pohla. Potom na prízemie a následne von z kláštora, pomedzi svojich „strážcov" nastupovali do autobusov.[75]

Novici v autobusoch putovali do Kostolnej pri Trenčíne. Tamojší kláštor redemptoristov sa stal ich centralizačným táborom, v ktorom si mali poopraviť zmýšľanie a nastúpiť na novú cestu života – života bez rehole, s možnosťou života pre kňazstvo, ale s nádychom socializmu a servilnosti.[76] Mladší rehoľníci–novici išli do Kostolnej (67 rehoľníkov), rektor domu a novicmajster v jednej osobe P. Pohl do Báču. Piati rehoľníci putovali do Svätého Beňadiku.[77]

Budova Misijného domu mala, podľa návrhu KNV v Nitre, pripadnúť samotnému KNV Nitra a slúžiť mala na „*školenia robotníckych kádrov pre ľudovú správu a štátopolitické školenia*".[78]

Istý čas spravovala budovu a okolité pozemky Ústredná národná poisťovňa. Od roku 1952 sa z Misijného domu stal Odborný liečebný ústav tuberkulózy a pľúcnych chorôb.

Nemilou skutočnosťou bolo, že len niekoľko dní po vývoze rehoľníkov došiel servilnému a proštátnemu kňazovi Alexandrovi Horákovi list, v ktorom sa naňho veriaci z Nitry obrátili s prosbou o pomoc. Žiadali, aby sa vymenovali a vyslali do kláštorov nové – neutrálne komisie, ktoré by pospisovali majetok, keďže dovtedajšie komisie nielen že majetok nechránili, ale sami ho rozkrádali. Čo je však tragickejšie, v Misijnom dome pod Zoborom sa jeden z členov komisie (zdá sa, že hospodárskej) „*preobliekol do kňazských šiat, tam sa posmievával obradom kňazským a dával tam prítomným požehnanie posmešne*".[79]

Podobne ako už bolo spomenuté pri predchádzajúcich dvoch rehoľných domoch verbistov, aj zo Zoborského kláštora boli postupne prevážané predovšetkým potravinové zložky, ale i nábytok a iné zariadenie.

Likvidácia Misijného domu Matky Božej v Nitre na Kalvárii z 3. na 4. mája 1950

Budovy, ktoré verbisti v Nitre obývali, boli – povedané dnešným jazykom – lukratívne. Kláštor na Kalvárii i pod Zoborom boli na dobrom a tichom mieste, pričom poskytovali veľký počet miestností. Kláštor na Kalvárii bol navyše neďaleko centra mesta.

74 *Tamže*, s. 29 – 30.

75 *Tamže*, s. 30 – 31.

76 *Tamže,* s. 32 – 33.

77 Archív provinciála SVD, Nitra-Kalvária, ROSNER, Ján: *Meine Erinnerungen an P. Pohl,* s. 1, rukopis, nedatované; DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory*, s. 139.

78 SNA, f. SNF, šk. č. 210, Návrh na účelové určenie kláštorov KNV Nitra z 12. 5. 1950.

79 SNA, f. SNF, šk. č. 72, Veleváženým pán Pover. a prof. Alex. Horák. 1776/50 dôv.

Po vojne, predovšetkým však po uchopení moci komunistami, sa zriaďovali nové úrady, ktoré boli nápomocné pri budovaní „svetlých zajtrajškov". Preto 18. marca 1950 v Nitre žiadal predseda Krajského národného výboru Dr. Gustáva Husáka ako predsedu Zboru povereníkov, aby sa vyjadril k možnosti, ktorá sa ponúkala – zlúčiť v rámci reorganizácie rehoľné domy „Hlásateľov Božieho slova" (verbistov) tak, aby v nich boli ubytovacie kapacity čo najviac využité.[80]

Predseda KNV v Nitre, Jozef Lietavec, v liste uvádza, že samotný výbor je v zlom stave a v prvom rade si vyžaduje nové priestory na zriadenie ďalších úradov. Sám píše: „*Medzi nevyužitými budovami, ktorú vlastní rad ‚Hlásateľov Božieho slova' je Misijný dom Matky Božej z 90 priestrannými miestnosťami a ďalšími priľahlými pomocnými budovami. V týchto miestnostiach je nateraz 136 osôb, hoci normálne, v iných rokoch bolo tam umiestnených 210 – 250 osôb. [...] ďalšia budova nedostatočne využitá je na Zobore, kde možno ubytovať minimum 150 – 200 osôb v 70 miestnostiach. T. č. kláštor na Zobore je obývaný len 66 osobami. [...] budova je majetkom biskupstva a misionári radu, Hlásateľov Božieho slova' ju majú v dlhodobom prenájme.*"[81] Návrh KNV bol, aby sa rehoľníci a domy zlúčili, pričom by sa „Kalvárčania" presťahovali pod Zobor alebo naopak. To, že samotné budovy neboli majetkom verbistov, neprekážalo nikomu z KNV, aby žiadali o ich uvoľnenie a využitie. K realizácii tohto plánu nedošlo, lebo o necelé dva mesiace už verbisti ani jeden z kláštorov nevyužívali.

Po 14. apríli 1950 boli z Nitry vyvezení františkáni, ktorí boli činní v mestskej pastorácii. Ich odchodom klesol počet kňazov v meste a narástol počet uprázdnených miest, kde mali byť konané bohoslužby – no nemal ich kto vykonávať. Veriaci ľud sa dožadoval, aby boli bohoslužby, ale i pobožnosti vykonávané ako predtým, na čo museli reagovať aj na cirkevných odboroch. Nespokojnosť ľudu by mohla prerásť do protestov či štrajkov, čomu chceli isto v nižších, ale i vyšších politických kruhoch predísť. Preto sa verbisti dostali – bolo im ponúknuté, aby vykonávali duchovnú správu nemocnice v Nitre.[82] Nie nadlho, ale predsa si niektorí pátri vyskúšali aj túto formu pastorácie.

Posledné dni pred likvidáciou Misijného domu Matky Božej v Nitre na Kalvárii neboli všedné. Predstavení domu sa dozvedeli, čo sa udialo v Misijnom dome Annuntiata aj iných kláštoroch a rehoľných komunitách v Československu. Poväčšinou sa o tom verejne nezmieňovali, avšak už sa na túto situáciu – podobný osud – začali pripravovať. Vykonali niekoľko ciest do Bratislavy, kde im síce boli dané záruky, že ich nestihne podobný osud ako františkánov, jezuitov či redemptoristov, avšak likvidácia domu v Štiavniku hovorila o niečom inom.[83] Tomu mohli len ťažko uveriť. Navyše z 13. na 14. apríla, keď prebehla prvá fáza likvidácie mužských kláštorov, bol na Šumave v Černé Hůrce na výpomoci P. Mihálik. Keď sa mu výpomoc skončila, cestoval do Prahy a potom do Nitry. Nocoval v Prahe, v kláštore redemptoristov. Aj jeho v tú noc zaistili, avšak nešiel do nijakého centralizačného tábora, ale na stanicu Národnej bezpečnosti (NB). Po výsluchu a kontrole batožiny ho prepustili s tým, že nesmie nikomu o ničom, čo sa

80 VNUK, F.: *Akcie K a R,* s. 9.

81 SNA, f. SÚC, šk. č. 210, č. j.: 20/1950 dôv.

82 VNUK, F.: *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949 – 1951.* Martin 1999, s. 137.

83 OAA, Spomienky P. Felixa Majerníka SVD. Nitra-Kalvária, 2. 2. 2010; OAA, Spomienky P. Karola Bošmanského SVD. Nitra-Kalvária, 15. 7. 2009; KOVÁČIK, Vojtech: *Stálo to za to.* Nitra 2010, s. 16.

dialo na stanici hovoriť, inak sa dopustí trestného činu. Páter sa vrátil do Nitry a napriek zákazu spolubratov pátrov o situácii v Prahe informoval.[84]

Podobne ako v iných kláštoroch, aj v Misijnom dome Matky Božej sa pomaly začali diať zmeny. Predstaveným boli doručené hárky, kedy mali pospisovať majetok, hnuteľný i nehnuteľný. Museli vypracovať zoznamy osôb, ktoré sú k domu príslušné a postupne označiť všetky izby. Takto sa uľahčila práca tým, ktorí mali obsadiť kláštor.[85]

Konal aj SLOVÚC a za zmocnencov na Kalvárii určil súdruhov Hlavničku a Sitňanského.[86]

Prvé správy poplašného charakteru prichádzali k rehoľníkom od pondelka 1. mája. Ľudia sa takisto dozvedeli, že sa niečo chystá (známe sú prípady z vtedajších rodín, keď manželka bola nábožná katolíčka a manžel člen Štátnej bezpečnosti). Dozvedeli sa aj deň – v stredu má byť nejaké stretnutie milicionárov. Pátrov informovali o tom, čo spozorovali – ako je Misijný dom a okolie sledované od neďalekých borovíc mužmi s ďalekohľadmi.[87] Podobné informácie prichádzali aj nasledujúci deň.

V stredu 3. mája 1950 predstavení povedali študentom, aby sa nevzďaľovali z domu. Ak chcel ísť niekto na prechádzku, mohol, avšak jedine do blízkeho parku. O 16. hodine dostali rehoľníci avízo, že v kameňolome sú sústredení vojaci.

V podvečer došli na bohoslužbu ženy z mesta. Tie, ktorých manželia pracovali pre milíciu alebo národnú bezpečnosť hovorili, že ich manželia sa dnes nevrátili z práce. Omša a pobožnosť (o 19.00 hod.) začali ako obvykle, avšak tak už neskončili. Ľudia po ukončení modlitieb ostali v kostole. Pátri, ale i klerici vyzývali ľudí, aby išli domov. Niektorí poslúchli, iní však ostali na svojich miestach a poslúchnuť nechceli. Keďže výzva nepomohla, rehoľníci osobne odchádzali do lavíc a prosili ľudí, aby odišli domov, keďže by im aj tak nepomohli. Nakoniec ľudia z kostola odišli, avšak aj naďalej niektorí postávali v blízkosti kostola.

Rehoľníci vošli do domu. Po večeri prefekt študentov P. Aladár Janega SVD vyzval študentov, aby si zbalili niektoré najpotrebnejšie veci a pripravili sa na všetky možné situácie. Niektorým študentom došli na návštevu rodinní príslušníci. Tým, ktorí mali strach a báli sa nasledujúcich dní, možno i zo strachu o svoje zdravie a slabú fyzickú kondíciu odporúali, ak chcú, aby odišli už v podvečer z domu k rodine. Aby opustili rehoľu skôr, kým sa to ešte dá. Podobne to bolo odporúčané aj tým, ktorých sa predstavení rozhodli nepripustiť k skladaniu ďalších sľubov.[88]

Po večeri sa čakalo, ako sa budú udalosti ďalej vyvíjať. Niektorí žili v očakávaní toho, čo prinesú najbližšie chvíle, iní boli možno menej informovaní, resp. báli sa pýtať a nahlas uvažovať. Preto o niektorých veciach ani v noci, tesne pred zásahom, nevedeli.[89]

Rehoľníci si všimli, podľa spomienok P. Horvátha, že už dopoludnia boli pristavené na letisku za riekou Nitrou autobusy. Niekoľko študentov vyšlo do veže kostola a odtiaľ pozorovali okolie. Niektorí chceli v prípade nebezpečenstva zvoniť na zvonoch, no na-

84 Spomienky P. A. Mihálika SVD, bez názvu, rukopis, nedatované (kópia v osobnom archíve autora).

85 HORVÁTH, Š. (Zost.): *75 rokov SVD na Slovensku,* s. 150.

86 SNA, f. SNF, šk. č. 176, Zoznam.

87 HORVÁTH, Š. (Zost.): *75 rokov SVD na Slovensku*, s. 147.

88 *Tamže,* s. 147.

89 OAA, Spomienky P. Róberta Bórika SVD. Nitra-Kalvária, 2. 2. 2010.

koniec sa neodvážili. Pred polnocou sa autobusy[90] pohli z letiska a smerovali uličkami na Kalváriu. Okrem nich smerovali v tme k Misijnému domu aj postavy mužov.[91]

Približne o 23.45 hod. zastali autobusy na ulici pod Misijným domom. Z nákladných áut, ktoré ich sprevádzali, vystúpili ozbrojení milicionári. Tí spolu s príslušníkmi Národnej bezpečnosti a vojakmi, ktorí mali, iste úplnou náhodou, neďaleko cvičenie, obsadili okolie domu.[92]

Presne o polnoci, podľa spomienok rehoľného brata Víta Bugoša SVD, ktorý mal v tú noc službu na vrátnici, prichádzali k domu dvaja muži v civile. Zazvonili. Pri otázke „*Kto je?*" odpovedali „*Štátna polícia, ihneď otvorte!*" Dvere sa otvorili a obaja vstúpili dnu, avšak nie sami. Za nimi hneď vstupovali do vestibulu budovy ozbrojení muži – pravdepodobne milicionári, ktorých nebolo z vrátnice vidieť. „*Po obsadení domu milíciou pristúpi ku mne jeden z nich – asi veliteľ prepadu – a žiada, aby som zavolal telefónom predstaveného domu, nie predstaveného Spoločnosti na Slovensku. Nariadil mu ihneď dostaviť sa na vrátnicu.*"[93]

Na vrátnicu došiel už s pripraveným kufríkom P. Jozef Škoda SVD, rektor domu. Do celého objektu vošli ozbrojenci. Postupne vchádzali do izieb, budili ich osadenstvo a nariaďovali rýchle pobalenie vecí, nástup a odchod na prízemie, kde mali byť všetci obyvatelia sústredení. Každá izba mala minimálne jedného, poväčšine však viacerých „ochrancov", ktorí dozerali na balenie a odchod z izieb.[94] Aj brat Vít odišiel z vrátnice, samozrejme so sprievodom, na svoju izbu pobaliť si veci na cestu. Keď sa pýtal, čo si má vziať, povedali mu, aby si vzal čo najviac, lebo kto vie, či ešte niektorú z týchto vecí niekedy uvidí.[95] Z izieb išli rehoľníci najskôr do jedálne, kde si každý vzal pripravené potraviny na cestu. Pripraviť ich dali predstavení kláštora v popoludňajších hodinách, keďže predpokladali, že v noci a nasledujúci deň ich čaká dlhá cesta.[96]

Po zhromaždení všetkých rehoľníkov (k 120 rehoľníkom je potrebné pripočítať takmer dvojnásobný počet ozbrojených členov NB, Ľudových milícií, ŠtB a armády) na dlhej chodbe a vo vestibule na prízemí bol v pláne presun do autobusov a odchod z Kalvárie. Mladší rehoľníci, poväčšine vtedajší klerici, však nechceli odísť bez modlitby a prijatia sviatosti v kostole (na tom sa pri zoraďovaní na chodbe pošepky dohodli).[97] Samozrejme, ozbrojené zložky zásahu, ani ich nadriadení to pripustiť nechceli, avšak aby nedošlo k nepokojom, nakoniec presun do kostola povolili.[98]

V kostole sa rehoľníci pomodlili, prijali sviatosť[99] a špalierom ozbrojencov vychádzali z kostola do autobusov. Všetci, až na rektora domu nasadli do autobusov.[100] Tu

90 P. Kováčik udáva tri autobusy. KOVÁČIK, V.: *Stálo to za to,* s. 16; P. Lajcha sedem. LAJCHA, P.: *Moje spomienky,* s. 27.

91 HORVÁTH, Š.: *75 rokov SVD na Slovensku,* s. 148.; LAJCHA, P.: *Moje spomienky,* s. 27.

92 HORVÁTH, Š.: *75 rokov SVD na Slovensku,* s. 148.

93 *Tamže,* s. 149.

94 *Tamže,* s. 150.

95 *Tamže*, s. 149.

96 OAA, Spomienky P. Róberta Bórika SVD. Nitra-Kalvária 2010, 2. 2. 2010.

97 MORAVČÍK, E.: 60 rokov od Barbarskej noci. *Hlasy,* ročník (roč.) 54, 2010, č. 4, s. 11 – 13.

98 HORVÁTH, Š.: *75 rokov SVD na Slovensku,* s. 150.

99 Ako spomína brat Vít Bugoš, sviatosť prijímali ako viatikum. HORVÁTH, Š.: *75 rokov SVD na Slovensku,* s. 150.

100 HORVÁTH, Š.: *75 rokov SVD na Slovensku*, s. 150.

treba podotknúť, že vtedajší provinciál nešiel do Báču, ale do Podolínca. Stalo sa tak pravdepodobne nedopatrením, keďže za predstaveného (v Nitre na Kalvárii boli dvaja – rektor domu a provinciál) omylom určili iba rektora domu, ktorý bol transportovaný do trestného kláštora v Báči.[101] Po odchode rehoľníkov v dome okrem zmocnenca a „ochrancov majetku" ostali aj 15 civilní zamestnanci rehole.[102]

Celkovo z nitrianskej Kalvárie násilne odišlo 120 rehoľníkov. Jeden do Báču a zvyšní do Podolínca. Samozrejme, niekoľko dní po presune aj medzi rehoľníkmi SVD nastali presuny a boli prevezení, či už do iných centralizačných alebo trestných kláštorov, ale neskôr aj na práce a vojenskú službu – v Pomocných technických práporoch (PTP).

Transport verbistov začal približne o 01.30 hod. v noci v Nitre a viedol do Leopoldova smerom na Trenčín, Žilinu, Štrbu a cez Poprad na sever. Po prechode Popradom a zmene smeru na sever takmer všetci predpokladali, že nik neostane na Slovensku. Táto cesta totiž bola známa ako cesta vývozu nepohodlných ľudí pre režim sovietskou NKVD na ťažké práce, cez Poľsko do Sovietskeho zväzu.[103]

Počas cesty, ako spomínajú viacerí rehoľníci, sa niektorým podarilo napísať lístok pre rodičov a vyhodiť ho von oknom, prípadne ako spomína vtedajší provinciál P. Vojtech Bošanský SVD do konvičiek od mlieka, ktoré im doniesli na železničnú zastávku v Štrbe (kde autobusári čerpali pohonné hmoty) ženy a dievčatá z obce.[104]

Autobusy však neputovali ďalej na sever. Ich cieľom bola obec Podolínec, ba na veľké prekvapenie kláštor. Nie však slobodný a rehoľný, ale internačný.

Budova Misijného domu Matky Božej po vývoze rehoľníkov SVD dostala nakrátko za obyvateľov opäť rehoľníkov – františkánov. Tí spravovali farnosť a nemocnicu do augusta 1950. Vtedy došiel za správcu farnosti Dr. Štefan Dúbravec. Ten vystriedal rehoľníkov, ktorí prisľúbili vernosť štátu.[105]

Budova starého i nového domu – Misijného domu odvtedy slúžila na pedagogické účely. Podľa Návrhu KNV v Nitre malo byť v Misijnom dome zriadené pedagogické gymnázium a s ním aj internát pre túto školu.[106] Nakoniec však v starej časti kláštora bola zriadená internátna ubytovňa, v novej časti pedagogický inštitút, neskôr ju prevzala do užívania Vysoká škola poľnohospodárska. Krátky čas časť budovy slúžila ako základná škola. Až v r. 1959 bolo vykonané prevedenie majetku zo Spoločnosti Božieho Slova na československý štát.[107] Dielo, na ktoré sa zbierali tisíce ľudí, ktoré malo slúžiť na pomoc svetu, ktorý nepozná Kristovu blahozvesť, si prisvojil štát.

101 Archív provinciála SVD, Nitra-Kalvária, BOŠANSKÝ, V.: *Aj takto sa buduje Božie kráľovstvo.* Rukopis, nedatované, s. 1.

102 SNA, f. SNF, šk. č. 69. Misijný dom Nitra III., č. 138 V, rok 1950.

103 HORVÁTH, Š.: *75 rokov SVD na Slovensku,* s. 151. Ako sa môžeme dočítať v spomienkach verbistov či exverbistov, mnohí mladí klerici priam túžili po mučeníctve. Verili, že ich vezú na istú smrť, a teda prichádza chvíľa, keď môžu prejaviť svoju vieru, oddanosť a nádej v Boha.

104 Archív provinciála SVD, Nitra-Kalvária, BOŠANSKÝ, V.: *Aj takto sa buduje Božie kráľovstvo,* s. 1; túto skutočnosť, „pomoc" v Štrbe spomína i P. Mihálik SVD. MIHÁLIK, A.: *Posledný večer v Nitre z 3. na 4. apríla.* Rukopis, nedatované, s. 2, (kópia v osobnom archíve autora).

105 HORVÁTH, Š.: *75 rokov SVD na Slovensku,* s. 157.

106 SNA, f. SNF, šk. č. 210, Návrh na účelové určenie kláštorov KNV Nitra z 12. 5. 1950.

107 HORVÁTH, Š.: *75 rokov SVD na Slovensku*, s. 157.

Československá provincia Spoločnosti Božieho Slova mala svoje domy a správu farností aj na území Čiech a Moravy. Tie ostali, keďže sa venovali vychovávateľskej službe a pátri pôsobili vo farskej pastorácii, v apríli a máji bez povšimnutia, avšak v druhej polovici roka aj voči ním zasiahol štát a rehoľníci putovali za mreže alebo do pracovných táborov. O tom však tento príspevok vypovedať nemal, preto túto problematiku nebudeme viac rozvíjať.

Záverom by sme radi uviedli poznámku, ktorú vypovedal – napísal niekdajší, už nebohý, provinciál Slovenskej provincie SVD, P. Horváth. Štátne úrady a ich represívne zložky prišli zaistiť nepriateľov štátu, ktorí ani v štáte ostať nechceli. Ich túžbou bolo odísť do zámoria a ohlasovať Evanjelium.[108]

108 *Tamže,* s. 148.

Nútený odchod františkánov zo Skalice

Ľudovít Košík

Františkáni pôsobili v Skalici s malými prestávkami, vynútenými morovými epidémiami a vojnovými stavmi, takmer 500 rokov. Zmienky o ich prítomnosti v meste sú v roku 1442, v roku 1467 začínajú stavať kostol, ktorý bol posvätený 21. novembra 1484. Od roku 1561 tam bola zriadená aj vyššia rehoľná bohoslovecká škola. Kláštor mal význam pre obyvateľov mesta, pátri vykonávali pastoračnú činnosť v kostole a chodili slúžiť bohoslužby do okolitých obcí a kaštieľov, ktoré boli sídlami šľachty. Boli veľmi obľúbení, o čom svedčí, že mnohí sa stávali členmi tretieho rádu a viacerí Skaličania sa stali členmi rehole, takisto odkazy pre kláštor v testamentoch.[1]

V roku 1950 v kláštore bývalo sedem rehoľníkov. Boli to páter (P.) Inocent – Anton Mazán, narodený 27. mája 1906 v Bohuniciach, okr. Ilava, predstavený kláštora. P. Emil – Alojz Masár, narodený 8. novembra 1920 v Korytnom, okres Nové Mesto nad Váhom, zástupca predstaveného, katechéta na národnej škole. P. Jakub – Tomáš Vavrek, narodený 24. augusta 1899 v Liesku, ľudový misionár a katechéta na osobitnej škole. P. Alojz – Anton Čapkovič, narodený 28. apríla 1921 v Žiline, katechéta na gymnáziu. Fráter (fr.) Hypolit – Serafín Olašák, narodený v Mútnom 13. mája 1902, kuchár. Fr. Felix – František Jurkovič, narodený 7. októbra 1900 vo Veľkých Leváročh, organista, záhradník, miništrant. Fr. Ignác Ferdinand Kassay, narodený 10. februára 1910 v Plaveckom Petri, organista, zakristián, záhradník.[2]

V noci z 13. na 14. apríla 1950 sa v rámci Akcie K, ktorá prebiehala v celom Československu, konala aj likvidácia františkánskeho kláštora v Skalici. O jej priebehu sa možno dozvedieť aj zo situačnej správy okresného cirkevného tajomníka, uloženej v Štátnom archíve Bratislava, pobočka Skalica, z 18. apríla 1950.

Cirkevný tajomník napísal: „*Akciu podľa inštrukcií sme dobre pripravili a v určitú hodinu cirkevný tajomník pri ONV* [Okresný národný výbor] *ako zmocnenec s veliteľom Štátnej bezpečnosti (ŠtB) a príslušníci Zboru národnej bezpečnosti (SNB), ľudových milícií sa prikročilo k realizácii. Po niekoľkom zvonení sa ozval hlas rehoľníka, kto je a čo si*

1 ŠÁTEK, Jozef: *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu*. Trnava 1946.

2 Štátny archív (ŠA) Bratislava, pobočka Skalica, fond (f.) Okresný národný výbor (ONV) Skalica, Cirkevné – r. 1950.

prajeme v nočnej hodine. Odpovedali sme, že prichádzame úradne ako cirkevný tajomník pri Okresnom národnom výbore (ONV) za prítomnosti ŠtB, aby otvorili. Pri opätovnom naliehaní prišli otvoriť, ale už bolo badať, že na výzvu nereflektujú, boli rozoslaní príslušníci SNB a ľudové milície aby sa pokúsili o prekĺznutie cez múr kláštora, aby sme sa takto aj cez ich vôľu do kláštora dostali. Keďže menovaní z rehoľníkov otvorili dvere oznámili sme, že v akej veci k nim prichádzame boli o veci vyrozumení riadne. Na to sa ujal veliteľ ŠtB slova a vyrozumel rehoľníkov, že im dáva 15 – 20 minút čas aby si zobrali potrebné veci (prádlo, doklady) do kufrov a aby sa riadne obliekli a pripravili sa k odchodu, že budú odvezení do Sv. Benedika.

Menovaní však boli nejakí zbrklí a liknaví nevenovali pozornosť a až pri opätovnom upozornení, že nemôžu preťahovať vec realizácie sa presne dodržal čas im určený a rehoľníci opustili kláštor za doprovodu už určených predom členov SNB a ľudových milícií. Po odchode 6 rehoľníkov sa začal hľadať protištátny materiál. Po prehliadke sa zapečatili všetky dvere začalo sa so súpisom inventáru. Boli nájdené peniaze, ktoré sa uložili do trezoru a ráno dané do depozitu TATRA banky v Skalici. Ďalej bolo zistené väčšie množstvo potravín a z toho stravované bolo 60 osôb a to milicionári a členovia ŠtB. Ďalej sa spísal živý inventár, 1 krava, 6 ošípaných, 8 moriek, 3 moriaci, tiež je zachovaný stav sliepok a kohútov. Taktiež bolo nájdených 7 hl vína. Taktiež bol spísaný inventár v kostole ako aj cenné predmety. Zistené bolo ešte z výťahu z pozemnoknižného odd. okresného súdu v Skalici parcelné čísla polí, ktorých rehoľa vlastní ako majetok sú to: vinohrady a orné polia niektoré sú obrobené zasiate, vinica tiež obrobená a niektoré pripravené na sadenie na zemiaky. Profesor, ktorý bol poverený ako správca Slovenským úradom pre veci cirkevné bol ochotný túto funkciu prebrať, peniaze sa za jeho prítomnosti sčítali je to obnos Kčs 249 965,60." Cirkevný tajomník ďalej píše: „*žiadam schválenie návrhu aby bol schválený organista a to Vojtech Prokopius t. č. v Skalici ako osvetový inšpektor. Menovaný je organista v Skalici a je aj člen KSS* [Komunistická strana Slovenska]. *Profesor* [P. Alojz Čapkovič, profesor na gymnáziu] *je veľmi ochotný, neradi by sme menovaného odtiaľto stratili, ale priali by sme si aby dostal čo najskôr plat, aby mal v skutočnosti väčšiu chuť, ktorú prejavuje k nášmu ľudovo – demokratickému duchu.*"[3]

Cirkevný tajomník v situačnej správe vyprázdňovanie kláštora zhodnotil takto: „*Akcia prebiehala v úplnom poriadku, nebolo žiadneho zhluknutia ľudí ani poburovania ľudia sa iba v malých krúžkoch dozvedali, čo sa v noci stalo. V niektorých skupinkách sa hovorilo, že boli nájdené letáky a zbrane. Väčšina ľudí vôbec nevedela, čo sa v noci odohralo. To je možno pripísať aj tomu, že sme sa postarali o nerušený chod bohoslužieb. Tiež bolo vonku iba málo uniformovaných hliadok, lebo sme sa obávali prezradenia akcie. O to však viac bolo v uliciach príslušníkov SNB v civile, ktorí sa motali medzi ľuďmi a sledovali, ako sa situácia vyvíja a čo sa hovorí.*"[4]

16. júna podal cirkevný tajomník správu o odoslaní vecí rehoľníkom.[5]

3 ŠA Bratislava, pobočka Skalica, f. ONV Skalica, Cirkevné – r. 1950.

4 SEDLÁČKOVÁ, Danica: Posledná noc rehoľníkov Rádu sv. Františka v Skalici. *Katolícke noviny,* ročník (roč.) 110, 1995, č. 17.

5 ŠA Bratislava, pobočka Skalica, f. ONV Skalica, Cirkevné – r. 1950.

14. júla 1950 hlásil cirkevný tajomník krajského národného výboru (KNV), aby bola budova františkánskeho kláštora daná do užívania školstva, aby sa zabránilo národohospodárskym škodám.[6]

O likvidácii františkánskeho kláštora v Skalici som našiel aj spomienky, uložené v štátnom archíve v Skalici, ktoré boli zachytené ako ich vyrozprával po roku 1989 jeden dodnes žijúci rehoľník, ktorý v Skalici po likvidácii zostal najprv ako správca františkánskeho kostola, neskôr ako kaplán, už spomenutý P. Alojz Anton Čapkovič. Z nich vyberám: „*Ja som učil na gymnáziu a opravoval som testy. Bolo pred polnocou, keď zazvonil zvonček od brány, mali sme domáci telefón a ozval sa cirkevný tajomník Petrovič, že niečo má vybaviť úradne. Ja som mu na to povedal: - Pozrite sa v noci sa neúraduje a položil som sluchátko. Potom o pár minút zvonili znovu a išiel tam páter Inocent. Ja som išiel do svojej izby, kde som pokračoval v opravách testov. No neprešlo ani štvrť hodiny, naraz niekto hlásil. Ako vnikli kade vnikli neviem. Boli tam príslušníci bezpečnosti, boli tam pomocníci bezpečnosti milicionári mali aj zbrane. Prvé čo bolo vošli do mojej izby, dvaja a povedali - ‚Vy tu zostanete, nebojte sa', ale všetko prehľadali. Počul som klopanie na izby ďalej, no nesmel som z izby vyjsť. Tak som sa obliekol, oni medzi tým všetko prezerali, naraz prišiel ďalší do izby a pýtal sa, kde je ten ďalší páter? Bol to páter Jakub Vavrek – nebol v izbe, zmizol počul ten hrmot tak sa schoval. Lenže oni siahli do postele a povedali že posteľ má teplú. Po štvrť hodine páter prišiel, schoval sa na chóre. Všetci sa zbalili. Povedali: ‚Zoberte si len najpotrebnejšie veci, za tri dni sa vrátite.' Keďže som bol stále v izbe, nevedel som čo sa inde odohralo tak po pol druhej hodine všetko bolo už preč, zostal som sám medzi nimi v izbe. Doniesli mi kľúče od predstaveného aby som otváral dvere. Ja hovorím – ja tie kľúče tak poznám ako vy. Ja som bol len normálny páter, učil som na škole, nemal som vedomosti od čoho kľúče sú. Tak si potom chodili sami otvárať a našťastie, bol tam jeden taký slušný z VB* [Verejná bezpečnosť], *povedal som mu ja si musím odpočinúť, mám ísť aj do školy, aj sv. omšu ráno a treba ráno zazvoniť. Povedal ja vám ráno zazvoním. Tak mi zvonili, tri dni mi zvonili tri dni som slúžil sv. omše, lebo som sa nesmel ani pohnúť. V kláštore som zostal z rehoľníkov úplne sám. Keď mi zazvonili na omšu povedali mi, môžete ísť slúžiť, ale nesmiete ani slova povedať. Tam boli ešte sestričky vedľa kláštora v Štýbori /tak sa nazýval miestny starobinec/ tie chodili na sv. omšu, ale keď som dával sv. prijímanie tak som pošepkal prestavenej: Príďte do sakristie ako na spoveď. Tam som jej potichu povedal čo sa stalo, že nás zobrali a ostal som sám. Keď som skončil sv. omšu zavolal som do školy riaditeľovi, že dnes nemôžem prísť učiť. To bol piatok /zobrali nás zo štvrtka na piatok/ zostal som potom v kláštore vo svojej izbe. Čo robili: Aj v habitoch behali, poobliekali si habity v kláštore - v pivnici vínko popíjali, bol tam hurhaj. Zaujímavé bolo, že neboli násilní. Však čo sme mali robiť. Oni mali so sebou aj zbrane, mysleli si, že s nimi budeme bojovať. V kláštore som ostal od piatku do nedele. Potom mi povedali, že tam nemôžem zostať, ‚Pôjdete na faru'. Tak som išiel na faru. Bol tam vtedy d. p.* [dôstojný pán] *Kezmayer, neprijal ma nijak moc milo, ale keď videl aká je situácia, potom súhlasil. Mal som na starosti kláštorný kostol a filiálky. Kláštor ohradili od kostola. V kláštore bola krásna knižnica, ktorej obsah popísal františkán P. Vševlad*

6 ŠA Bratislava, pobočka Skalica, f. ONV Skalica, Cirkevné – r. 1950.

Gajdoš,[7] *boli tam cenné knihy, asi po dvoch, po troch týždňoch knižnicu odvážali. Nemali úctu k literatúre. Potom som už žiadny styk s františkánmi nemal. Stretol som sa s P. Emilom /Masárom/, lebo ten potom prišiel na krátku chvíľu aj do Skalice - Keď p. farára dali do dôchodku, /ten bol sústredený v Močenku/ menovali tam p. Cubínka, /ďalšieho františkána, ten pôsobil ako správca fary v Skalici do roku 1960, potom bol preložený do Sv. Jura a tam bol 30. decembra 1965 na fare zavraždený za dodnes neobjasnených okolností/. On učil miesto mňa potom na gymnáziu. 14. apríla som dostal hneď menovanie z biskupského úradu za správcu kláštora. V Skalici som bol až do r. 1957.*" Potiaľ spomienky P. Čapkoviča. On potom pôsobil krátko ako kaplán v Topoľčanoch a ako správca fary v Dolnej Krupej. Na dôchodku žije v Trenčianskych Bohuslaviciach.[8]

Ostatní rehoľníci, ktorí pôsobili v kláštore, už zomreli. Fr. Felix Jurkovič 23. októbra 1961 v Lučenci. P. Jakub Vavrek 17. augusta 1964 v Poľanovciach. Fr. Ignác Kassay v Rúbani 20. mája 1973. P. Emil Masár 5. júna 1975 ako správca fary vo Veľkej Lehote. Fr. Hypolit Olašák 17. januára 1979 vo svojom rodisku v Mútnom. P. Inocent Mazán 30. decembra 1981 v Žiline.[9]

Nie je možné vyčísliť obrovské škody, ktoré v dôsledku barbarskej noci nastali v oblasti materiálnej, ale predovšetkým morálnej a duchovnej. Tisícročná práca rehoľníkov v prospech slovenskej a českej spoločnosti v kostoloch, kláštoroch, školách, internátoch, nemocniciach, starobincoch a ďalších inštitúciách bola násilne na štyridsať rokov prerušená a väčšina rehoľníkov bola zaradená na dlhé roky do väzení, Pomocných technických práporov (PTP) a internácií, nútených prác, len máloktorým bol umožnený život v dôstojných podmienkach. Niektorým sa podarilo emigrovať. Len malá časť z tých, ktorí boli z kláštorov vyhnaní, sa dožila času, keď sa mohli do svojich kláštorov vrátiť. Vďaka tomu, že sa nenechali zlomiť, a veľkej statočnosti a obetavosti mnohých z nich dnes môžu rehoľníci v spoločnosti slobodne pôsobiť.

V Skalici v roku 1950 popri františkánoch pôsobili aj milosrdní bratia, ktorí boli odvedení z nemocnice v roku 1955 a sestry sv. Kríža, tie boli odsunuté z nemocnice v roku 1956 a z domova dôchodcov v máji 1972. V roku 2007 tu zatiaľ ako jediná rehoľa začali pôsobiť rehoľné sestry Congregatio Jesu.

Po sústredení rehoľníkov boli františkánski kňazi väčšinou ochotní nastúpiť do duchovnej správy a tak nahrádzali často internovaných diecéznych kňazov. Takto nastúpil spomínaný P. Emanuel Jozef Cubínek ako správca fary v Skalici v roku 1950. To bol jeho tretí príchod do Skalice, predtým študoval v Skalici a na gymnáziu zmaturoval, potom pôsobil ako páter a katechéta a učiteľ na gymnáziu. Od r. 1968 v Skalici pôsobil ako kaplán P. Timotej Peter Povrazník, ktorý predtým v skalickom františkánskom kláštore pôsobil ako katechéta v r. 1939 – 1940. V Skalici 10. januára zomrel a medzi františkánmi na skalickom cintoríne je aj pochovaný.

Získavaniu nových povolaní do františkánskej rehole sa venovali českí františkáni a pod ich vedením prebiehal aj tajný život rehole v Československu. Všetky tajné domy františkánov boli príslušníkmi ŠTB prepadnuté na Kvetnú nedeľu 27. marca 1983. Bolo

7 GAJDOŠ, Vševlad Jozef: Z dejín františkánskej knižnice. In: BUCHTA, Ján, SLOBODA, Ján, VIESTOVÁ, Zora (Zost.): *Skalica v minulosti a dnes.* Bratislava 1968, s. 211 – 223.

8 ŠA Bratislava, pobočka Skalica, uložený rukopis rozhovoru s P. Alojzom Čapkovičom.

9 Dostupné na: http:www.frantiskani/kazatel/.sk.

zhabané veľké množstvo náboženskej literatúry a samizdatov, niektorí rehoľníci boli zadržaní a väznení, no po určitom čase boli prepustení na slobodu, poslední v júli 1983. Františkáni sa potom objavovali na verejnosti v habitoch pred rokom 1989 napríklad počas pútí v Šaštíne.

Akcia „REDE“ – prenasledovanie redemptoristov v rokoch 1961 – 1962

Daniel Atanáz Mandzák CSsR[1]

Úvod

Kongregácia najsvätejšieho vykupiteľa, populárne nazývaná redemptoristi, podobne ako aj iné rehoľné spoločenstvá v Československu sa nástupom komunistického režimu stala jednou z obetí vyhrotených vzťahov štátu a cirkvi. Komunisti sa neuspokojili iba s proticirkevnými zákonmi, ale bojovali proti cirkvi všetkými dostupnými spôsobmi, s čím mali bohaté skúsenosti aj rehoľníci, nevynímajúc redemptoristov.

Od februára 1948 do likvidácie mužských kláštorov z 13. na 14. apríla 1950 sa uskutočnilo niekoľko vyšetrovaní a súdnych procesov aj proti redemptoristom. Týkalo sa to týchto členov: Jan Pavelka, František Appl, Cyril Jež, Antonín Kostelka, František Novák, František Nezval, Vladimír Jeřábek, Stanislav Nikolaj Nekula, Alois Jozafát Březina, Antonín Krajča, Josef Jelen, Václav Jalovecký, Bohumil Šimonovský, Augustín Krajčík, Štefan Lazor, Vladimír Arvaj. Okrem toho v procese proti Augustinovi Antonínovi Machalkovi a spoločníkom boli odsúdení aj redemptoristi Ján Ivan Mastiliak a Jan Blesík.[2] V ďalšom období boli súdení redemptoristi Josef Hynek (1951), Metod Dominik Trčka (1952), František Suchomel (1953), Jaroslav Adámek (1953), Štefan Lazor (1956), Michal Majovský (1956), Jan Cyril Zakopal (1956), Ján Ďurkáň (1960 a 1965),[3] Jaroslav

1 CSsR (*Congregatio Sanctissimi Redemptoris* – Kongregácia najsvätejšieho Vykupiteľa – redemptoristi).

2 Stručné informácie o týchto procesoch a odkazy na archívne pramene pozri: MANDZÁK, Daniel Atanáz: *„Agent a špión Vatikánu“. Redemptorista Ján Ivan Mastiliak – slovenský účastník monsterprocesu proti A. A. Machalkovi a spol.* Bratislava 2008, s. 88 – 92.

3 Od 1. marca do 23. mája 1960 bol vyšetrovaný v Žiline a v Banskej Bystrici, ale Krajský súd v Banskej Bystrici ho oslobodil. Od 26. septembra 1965 do 1. februára 1966 bol opäť vo vyšetrovacej väzbe v Banskej Bystrici, ale nebol súdený. KINTLER, Ján: *Redemptoristi, otcovia a bratia, ktorí pracovali na Slovensku*. Samizdat. Nitrianska Blatnica 1982, s. 42 a LAZOR, Štefan: *Almanach gréckokatolíckych redemptoristov. II. Životopisy otcov a bratov michalovskej viceprovincie.* Ján Ďurkáň. Samizdat. Bez miesta a roku, s. 17.

Saller (1957), Jiří Kabát (1957), Josef Julius (1958), Alois Novák (1958) a Štefan Michalovič (1960 ?).

V osobnom spise, ktorý na redemptoristu Františka Nováka z Ostravy viedla Štátna bezpečnosť (ŠtB) od 20. júna 1957, sa s dátumom 28. jún 1957 zachovala aj tzv. „Ustanovka", čo bol jasný signál, že ŠtB sa hlbšie zaujíma o jeho osobu a činnosť.[4] Zbieranie usvedčujúceho materiálu ďalej pokračovalo výpismi z archívu ŠtB a operačnou činnosťou. Vo výpise z protokolu s redemptoristom Antonínom Pragerom, ktorý bol spísaný 8. januára 1958, sa hovorí o jeho kontaktoch so spolubratmi po roku 1955, keď bol prepustený z internácie. Medzi spomenutými spolubratmi z Čiech a Slovenska nechýbal ani František Novák.[5] Ten bol rozpracovávaný v akcii s krycím menom „SKLADNÍK", kde bol na neho nasadený tajný spolupracovník ŠtB s krycím menom „ČERNÝ", ktorý v agentúrnych správach podával informácie o kontaktoch Nováka s poľskými redemptoristami.[6] ŠtB sa tieto kontakty nepáčili, preto naďalej monitorovala činnosť redemptoristov, a to nielen niekoľkých jednotlivcov, ale postupne sa vyšetrovanie rozšírilo na celú bývalú provinciu v Československu, s jej dvoma slovenskými viceprovinciami.

Počas jednej z návštev tajný spolupracovník „ČERNÝ" opäť z Františka Nováka vyťahoval informácie o živote redemptoristov. Riadiaci orgán ŠtB František Korabík získané informácie zhodnotil a navrhol toto opatrenie: „*Zpráva je závažná, neboť charakterizuje dokonalý přehled objekta po linii řádu redemptoristů. Rovněž je důležité, jak objekt uvádí že spolubratři se drží pohromadě a konají tajné mše. Rozpracování bude zaměřeno k dokumentaci. Zpráva se postupuje do akce REDE, kde je objekt rozpacováván.*"[7]

Nasledujúci mesiac ŠtB navštívila aktivistku Alžbetu Otahalovú, ktorá bývala v blízkosti Františka Nováka v Ostrave. „*Dne 30. srpna 1960 bylo provedeno šetření ve výše uvedené akci kde je rozpracovávána skupina bývalých kněží řádu redemptoristů jejíchž vedoucí je Fr. NOVÁK.*" Aktivistka tvrdila, že Novák má veľa mladších i starších návštevníkov a že jeho činnosť je podozrivá. „*Aktiv byl úkolován, aby se všeho důkladně všímal a poznačil si poznavací značky motocyklu a aut, ktoré jezdi k NOVÁKOVI. Za tímto účelem, že bude navštívena jednou týdně orgánem MV* [Ministerstva vnútra]."[8]

Zatýkanie redemptoristov v Brne a Ostrave

Analýzou informácií získaných operatívnou činnosťou, spoluprácou s tajnými agentmi a vyšetrovaním dospela ŠtB k presvedčeniu, že redemptoristi v Československu vytvo-

4 Archiv bezpečnostních složek (ABS), V 1650/19 MV Ostrava. Operativní vyšetřovací podsvazek. Ustanovka na Františka Nováka vypracovaná VII. odborom Krajskej správy Ministerstva vnútra v Ostrave adresovaná na III. odbor, 3. oddelenie Krajskej správy Ministerstva vnútra v Ostrave. 28. 6. 1957.

5 ABS, V 1650/19 MV Ostrava. Operativní vyšetřovací podsvazek. Výpis z protokolu Antonína Pragera, spísaného dňa 8. januára 1958 na Krajskej správe Ministerstva vnútra v Českých Budějoviciach.

6 Mali to byť redemptoristi z kláštorov v Barde, Gliviciach, Krakove či Varšave.

7 ABS, V 1650/19 MV Ostrava. Operativní vyšetřovací podsvazek. Krajská správa Ministerstva vnútra Ostrava, III. odbor, 3. oddelenie. Agentúrna správa agenta „ČERNÝ", číslo agentúrneho zväzku (č. ag. sv.) 1310. 12. 7. 1960.

8 ABS, V 1650/19 MV Ostrava. Operativní vyšetřovací podsvazek. Úradný záznam III. odboru, 3. oddelenia, ref. 331 Krajskej správy Ministerstva vnútra v Ostrave vo veci správy o akcii „REDE". Ostrava 30. 8. 1960.

rili organizovanú protištátnu sieť zloženú z niekoľkých centier. Táto sieť mala byť napojená aj na Vatikán. Ostravskí vyšetrovatelia pôvodne plánovali rozpracovať, teda zatknúť a vyšetrovať, ostravskú skupinu redemptoristov až v januári alebo februári 1962. Mali totiž informácie od tajného spolupracovníka s krycím menom „ČERNÝ", že do Československa má prísť významný predstaviteľ Vatikánu, ktorý mal kontaktovať niektorého z členov ostravskej skupiny. Tým predstaviteľom však nebol významný činiteľ Vatikánu, ako to ŠtB chápala, ale mal ním byť pravdepodobne redemptorista Karol Szrant, generálny konzultor v Ríme.[9] Tu si je potrebné uvedomiť, že mnohí komunisti nechápali rozdiel medzi Vatikánom a Rímom. Ak nejaká osoba z cirkevných kruhov pôsobila v Ríme, automaticky sa im to spájalo s Vatikánom. V každom prípade zatýkanie redemptoristov v akcii „REDE" začalo, ale nie v Ostrave. Ako prvý bol zatknutý 6. júna 1961 Jan Zemánek v Brne. Dvaja príslušníci Štátnej bezpečnosti si pre neho prišli na pracovisko, na čo si Zemánek spomína takto: *„Sbalili mě a okamžitě mě odvezli do mého bytu, kde provedli několikahodinovou prohlídku. Důkladně probírali knihy a korespondenci, sebrali všechny dopisy a pozdravy od známých. Zatkli mě jako prvního, v dalších dnech pak posbírali ostatní spolubratry v Brně a následovalo zatýkání i v ostatních městech."*[10]

Ukázalo sa, že hoci akcia mala celoštátny charakter, koordinácia ŠtB medzi jednotlivými krajmi zlyhávala. Nezostávalo teda nič iné, iba začať so zatýkaním aj v Ostrave. Zemánek totiž počas vyšetrovania vypovedal aj o členoch ostravskej skupiny a hrozilo prezradenie celej akcie. Kompetentní činitelia Krajskej správy Ministerstva vnútra (KS MV) v Ostrave neskôr takto hodnotili tieto udalosti: *„V této fázi bylo hlavním nedostatkem to, že KS-MV Brno realisovala celkem netakticky, pouze ZEMÁNKA, čím byli varováni ostatní členové protistátní redemptoristické organisace, včetně ostravské skupiny a je pravděpodobné, že toho využili, členové ostravské skupiny k tomu, aby zničili, nebo důkladně ukryli dokumentární materiál a dohodli se na postoje k vyšetřování. Dalším nedostatkem v této fázi bylo že na vyšetřovacím odboru KS-MV Ostrava, nebyl v době realisace dostatečný počet vyšetřovatelů k tomu, aby mohli být naráz realisováni všichni vedoucí činitelé ostravské protistátní skupiny redemptoristů a také operativní materiály na SCHNEIDERKU, CIGÁNA a BOMBÍKA nebyly v té době dostačují*[cí] *k realisaci."*[11]

Dňa 12. júla 1961 sa na KS MV v Brne uskutočnila porada o akcii „REDIS", na ktorej sa zúčastnil zástupca III. správy MV Havlíčka, zástupca z KS MV České Budějovice a zástupca náčelníka KS MV Brno Drahovzal, ktorý poradu viedol. Reč bola o stretávaní sa redemptoristov, o prepojení jednotlivých skupín, o tajnom štúdiu bohoslovcov teológie, ale aj o kontaktoch so zahraničím. III. správa MV presadzovala myšlienku, aby sa hneď prešlo k realizácii akcie „REDIS". V diskusii zaujímavé myšlienky vyslovil aj Kaizner zo správy vyšetrovania. Hovoril o vyťaženosti vyšetrovateľov vo všetkých krajoch a aktivite nepriateľskej činnosti cirkvi, že *„převážně se materiály dávají na podvracečku a vyšetřovací z toho dělá velezradu"*. Jedine KS MV Brno má vraj voľné ruky, aby akciu mohlo realizovať. Drahovzal ponúkol návrh, aby boli do Brna stiahnuté hlavné osoby, vytvorené centrum a ostatné by sa robilo v krajoch. Budějovice však chceli realizovať

9 Karol Szrant v rokoch 1948 – 1963 pôsobil ako generálny konzultor redemptoristov v Ríme. Archivum Generale Historicum Redemptoristorum, Roma.

10 VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel.* Kostelní Vydří 2006, s. 387.

11 ABS, V 1650/12 Ostrava. Správa Krajskej správy Ministerstva vnútra Ostrava vo veci vyhodnotenia akcie „REDE". Ostrava 26. 1. 1962.

akciu samé. Náčelník vyšetrovacieho odboru z Brna povedal, že k redemptoristovi Janovi Zemánkovi nevyhnutne potrebuje potvrdiť protokoly, pretože je sám. Chcel preto vziať Nováka a Hurinu z Ostravy. „*Závěr porady byl ten, že Brno aktivně bude vyslýchat zatčené k jednotlivým krajům. Dosavadní poznatky si patřičné kraje odvezou a do týdne má se dohodnout jak se bude věc řešit. V příštím týdnu má být svolána porada do Prahy na úrovni zástupců krajských náčelníků.*" Že medzi jednotlivými krajskými správami vládla rivalita, alebo aj napätie, svedčí rukou dopísaná poznámka na konci dokumentu: „*Skupiny na ostravsku si sami rozpracujeme a sami zrealizujeme. Naší práci budeme i my vykazovat.*"[12] Mysleli to vážne, lebo v Ostrave sa začalo so zatýkaním redemptoristov hneď 15. júla 1961, teda na tretí deň po porade v Brne. Ako prví boli zatknutí František Novák, František Hurina a Jindřich Preis.

Akcia „REDE" („REDIS") ako celoštátny prípad

Medzitým sa však rozbehlo aj vyšetrovanie pražskej skupiny redemptoristov. Dňa 20. júla 1961 podalo 3. oddelenie 3. odboru KS MV v Prahe návrh na založenie osobného zväzku na redemptoristu Václava Holakovského. „*Výpověďmi zatčených redemptoristů ZEMÁNKA a NEZVALA, které realisovala KS Brno bylo zjištěno, že HOLAKOVSKÝ je členem illegální skupiny členů býv. řádu redemptoristů v Praze. Tato skupina má spojení s dalšími skupinami v Brně, Ostravě a Českých Budějovicích. Illegální řád ve své činnosti postupuje tak, že bývalí členové jsou vedeni v duchu oddanosti řádu a připravováni na okamžitý vstup do klášterů, po zvratu zřízení v ČSSR. Illegální skupina se stará o bývalé bohoslovce řádu a sám HOLAKOVSKÝ dával pokyny illegální skupině v Brně pro další práci. Illegální řád má spojení s Vatikánem přes Polsko a přes italské vyslanectví. HOLAKOVSKÝ vydával pokyny, aby spolubratří nevstupovali do duchovní služby, utvrzoval je k věrnosti řádu a na schůzkách své pražské skupiny připravuje ostatní k činnosti po zvratu zřízení v ČSSR.*" Ešte v ten istý deň bol na Václava Holakovského zavedený osobný zväzok s krycím menom „ORDO I." v problematike Rímskokatolíckej cirkvi. Dôvodom zavedenia zväzku bola protištátna činnosť po línii kongregácie redemptoristov a trestný čin podvracania republiky.[13]

Potom čo vyšetrovanie redemptoristov prebiehalo v krajoch Ostrava, Brno a České Budějovice, vyšetrovanie teda začalo aj v Prahe. Celoštátna akcia proti redemptoristom dostala krycie meno „REDE", ale používal sa aj názov „REDIS". Každý kraj viedol samostatné vyšetrovanie. Keďže získané poznatky mali celoštátny význam, bolo potrebné aby sa o nich kraje navzájom informovali. V tejto súvislosti sa 24. júla 1961 KS MV v Prahe obrátila na náčelníka vyšetrovacieho odboru KS MV v Ostrave. Žiadala o umožnenie štúdia protokolov obvinených a ďalšieho operatívneho a agentúrneho materiálu, ktorý sa vzťahoval na činnosť pražskej skupiny redemptoristov. K dispozícii totiž dostali iba jeden vyšetrovací protokol, konkrétne s Jindřichom Preisom z 18. júla

12 ABS, V 1650/12 Ostrava. Krajská správa Ministerstva vnútra Ostrava. Záznam z porady. 13. 7. 1961.

13 ABS, fond (f.) Operativní svazky – Historické svazky, sv. 723. Návrh na založenie osobného zväzku na Václava Holakovského. Praha 20. 7. 1961 a Rozhodnutie o založení osobného zväzku na Václava Holakovského. Praha 20. 7. 1961.

1961, čo bolo veľmi málo. Ostravských kolegov žiadali, aby nimi vyšetrované osoby vypovedali aj v otázkach týkajúcich sa kontaktov s pražskou skupinou redemptoristov, či boli Václavom Holakovským informovaní o jeho stykoch s generálnym riadením kongregácie v Ríme prostredníctvom talianskej ambasády v Prahe, či touto cestou dostali nejaké inštrukcie alebo odosielali správy, alebo či existovala aj iná cesta kontaktov so zahraničím a kto ju sprostredkúval. Podľa získaných informácií mali pražskú skupinu redemptoristov tvoriť: Václav Holakovský, František Líkař, Jan Schuster, Jarolím Adámek, Jan Bísek, Jan Bláha, Josef Fail, Karel Zeman a do októbra 1960 aj Karel Pertlíček. *„Vzhledem k tomu, že uvedená akce nebyla na KS – MV Praha nijak blíže agenturně operativně rozpracována, žádám o hloubkové vytěžení, zpřesnění a konkretizaci trestné činnosti dotyčných osob ze Středočeského kraje a to zejména se zaměřením na poslední dobu.“*[14]

Dňa 25. augusta 1961 sa na KS MV Brno konala celoštátna porada. Prítomní zástupcovia operatívy a vyšetrovania z jednotlivých KS MV diskutovali o akcii „REDE“. Januška podal správu o priebehu akcie na celoštátnej úrovni. Za účelom lepšej koordinácie práce bola vytvorená koordinačná komisia, ktorej členmi boli Šmarda, Šubrt, Cinondl a za správu vyšetrovania Januška a Tecl. Rozdelili si kompetencie, pričom Januška mal mať na starosti *„otázku celkové trestné činnosti pokud se jedná podvracení republiky, velezrady, případně jiné trestné činy, zajištění majetku, různé zabavené věci a pod.“* Tecl dostal na starosť otázku špionáže. Januška poukázal na to, že je *„nutno na jednotlivých krajích vyhodnotit operativní materiály, protokoly i poznatky z cely, aby to bylo pomůckou pro ty kraje, které ještě nerealizovaly a mají tam redemptoristy.“* Bolo potrebné urobiť *„podrobné vyhodnocení osob a dohodnout se jak najet hlavně na špionáž“*. Snahou každého kraja mala byť príprava dobrej agentúrnej práce, teda získavanie informácii od nasadených agentov a spolupracovníkov ŠtB, *„která nám přinese dobré poznatky z cel jak se to objevilo v Praze u HOLAKOVSKÉHO, který hovoří víc na cele“*. V desiatich bodoch potom upozornil na oblasti, ktorým bolo nutné venovať zvýšenú pozornosť. Získavanie poznatkov sa malo zamerať hlavne na špionáž. Hoci ďalšia trestná činnosť by sa riešila okrajovo neznamenalo to, že nebola dôležitá. Dôrazne upozornil, že ak by niektorý kraj neposkytoval získané poznatky ostatným krajom, rozhodnutím vedenia ministerstva vnútra by mu bol prípad odobratý. Po tomto vystúpení Januška nasledovala diskusia zúčastnených. Najprv sa do diskusie zapájali vyšetrovatelia z krajov, kde už akcia „REDE“ bola realizovaná, teda Brno, Praha, Bratislava, České Budějovice a Plzeň. Potom sa pripojili aj tí zástupcovia krajov, ktorí akciu ešte len mali realizovať, teda Ústí nad Labem, ktoré malo realizovať redemptoristu Václava Kalousa, Hradec Králové, Košice a Banská Bystrica. *„Posledně jmenovaný si ztěžoval na to, že v českých krajích spolupráce při předávání poznatků by šla, kdežto na Slovensku tomu tak není. Měl ma mysli špionážní případ, který byl jim k vůli tomu odebrán.“* Za ostravský kraj ako prvý hovoril Korabík, ktorý stručne zhodnotil stav rozpracovávania akcie „REDE“, ktorá v ich kraji *„byla již nejdále a zmínil se o tom, že, kdyby se bylo počkalo se zatýkáním, mohla být akce úspěšnější“*. Miroslav Valošek zasa upozornil na otázku kontaktov redemptoristov na Poľsko, zvlášť na Karola Szranta, a na podávanie správ

14 ABS, V 1650/12 Ostrava. Prípis A/8-0760/61 Krajskej správy Ministerstva vnútra Praha náčelníkovi odboru vyšetrovania Krajskej správy Ministerstva vnútra Ostrava vo veci umožnenia preštudovania protokolov obvinených a operatívnych a agentúrnych materiálov vzťahujúcich sa na trestnú činnosť pražskej skupiny redemptoristov. Praha 24. 7. 1961.

špionážneho charakteru, čo malo byť ďalším vyšetrovaním v jednotlivých krajoch ešte viac skonkretizované, dátumovo i obsahovo. Počas vyšetrovania bratislavskej skupiny redemptoristov sa tiež okrem už známych smerníc z Ríma objavila aj takzvaná „konštitúcia pre výchovu kňazského dorastu", ktorá sa dovtedy počas vyšetrovania nevyskytla v žiadnej z rozpracovávaných skupín redemptoristov. „*Na závěr je možno tyto připomínky shrnout tak, že NOVÁK udržoval styk s polskými redemptoristy ať již sám nebo prostřednictvím HURINY, ČICHONĚ nebo CIGANA a tyto informoval o situaci REDE v ČSSR a také měl podávat špionážní zprávy. Z Říma měl dostávat pokyny a instrukce k nepřátelské činnosti, a to buď přímo od SZRANTA, nebo prostřednictvím polských redemptoristů, kteří mají celkem normální styk se zástupci Říma, kteří do Polska dojíždějí. Jednotlivé úkoly, které pro krajské správy z porady vyplynuly byly pojaty do usnesení, které je ke zprávě přiloženo*[15]. "[16]

Zápisnica o uzneseniach najprv ponúka základné informácie k prípadu „REDIS", až potom je reč o uzneseniach z porady. Podľa zistení Štátnej bezpečnosti žilo v Československu 290 redemptoristov, organizovaných v pražskej provincii a jej dvoch slovenských viceprovinciách. Začiatkom augusta 1961 bol začatý zásah proti redemptoristom v krajoch Brno, Praha, Ostrava, České Budějovice a Bratislava. Zatiaľ bolo realizovaných 26 osôb. Za vinu im bolo kladené, že vytvorili ilegálne skupiny, ktoré sa podieľali na trestnej činnosti podvracania republiky, špionáže, že sa utvrdzovali v rehoľnom živote a očakávali zmenu štátneho zriadenia. V priebehu porady bolo prítomným potvrdené, že rozsiahla organizovaná činnosť redemptoristov sa týka územia celej republiky. Prítomní si v diskusii vymenili poznatky a skúsenosti z doterajšieho vyšetrovania o prípade a bolo dohodnuté nasledujúce zameranie k ďalšiemu vyšetrovaniu prípadu:

„*1. Jako stěžejní úkol dalšího vyšetřování se zejména zaměřit na hloubkové objasnění špionážní činnosti redemptoristů.*
2. *Za tím účelem vyhodnotit veškeré dosud získané poznatky z vyšetřovaní i operativního rozpracování.*
3. *Na podkladě těchto vyhodnocených poznatků vypracovat plány realisace a dalšího postupu ve vyšetřování případu.*
4. *Při vyšetřování se především zaměřit na objasnění instrukcí daných Vatikánem pro špionážní činnost, zjištění dalších osob, od kterých byly získávány zprávy, způsob předávání zpráv, způsob spojení se zahraničím, spojení a činnost s ostatními řády, pronikání členů řádu do SSSR a vedení ilegální organisace redemptoristů, t.j. HOLAKOVSKÉHO, NOVÁKA, ZEMÁNKA, CHOHULY, LÍKAŘE a dalších.*
5. *Další pozornost věnovat získávání poznatků o trestné činnosti podvracení, zatajení řeholního majetku, ukrývání písemností a archivů, tajných fondů jednotlivých skupin a dle posledních poznatků z Brna i ovlivňování laických osob v JZD v tom směru, aby sabotavali socialisaci vesnice.*
6. *U realizovaných osob na které jsou získány důležité poznatky provádět agenturní obsazení na celách.*

15 ABS, V 1650/12 Ostrava. Správa Krajskej správy Ministerstva vnútra Ostrava o celoštátnej porade v akcii „REDE", konanej na Krajskej správe Ministerstva vnútra Brno dňa 25. augusta 1961. Ostrava 28. 8. 1961.

16 V zložke sa tieto uznesenia nenachádzajú. Zachovali sa však v spise ABS, V 4660/7 MV.

7. *V průběhu vyšetřování a rozpracování případů se zaměřit na vytypování vhodných osob z členů řádu a laiků za účelem získání nové agentury.*
8. *Nově získané poznatky urychleně prověřovat a dokumentovat za součinnosti operativních orgánů 3. odborů KS-MV.*
9. *Z rozsahu a závažnosti případu vyplývá nutnost okamžitého a úplného předávání poznatků příslušným KS-MV a koordinační skupině III. správy MV.“*[17]

Zatiaľ nevieme presne popísať, ako prebiehalo vyšetrovanie obvinených redemptoristov v akcii „REDE“ v jednotlivých krajoch. Zachovala sa však napríklad hodnotiaca správa z ostravského kraja, ktorú spracovali Miroslav Valošek a Rad. Šebesta a mal ju schváliť náčelník vyšetrovacieho odboru Rudolf Šrubař. Toto hodnotenie naznačuje, aké postupy boli použité pri realizácii akcie, ako vyzerala spolupráca operatívnych pracovníkov s vyšetrovateľmi a tiež spolupráca medzi krajskými správami.

„V prvních týdnech vyšetřování ostravské skupiny redemptoristů bylo velkým nedostatkem také to, že obviněný NOVÁK a spol., byli vyšetřování postupně několika vyšetřovateli, kteří se museli znovu seznamovat s celým předchozím operativním i vyšetřovacím materiálem. Což jistě nepřispělo ke kvalitě a rychlosti vyšetřování.

V průběhu vyšetřování této skupiny si vyšetřovací pracovníci každodenně na poradách s vedoucím skupiny s. VALOŠKEM probírali protokoly z výslechů a to i z ostatních krajů, závažné agenturní poznatky, ujasňovali si nedostatky, které se projevily v průběhu vyšetřování a celkové zaměření vyšetřování bylo vedeno správně s cílem objasnit a zadokumentovat trestnou činnost tak, aby byla prokázána trestná činnost velezrádná případně vyzvědačství, jak o tom svědčily zejména poznatky z vyšetřování na KS-MV Brno.

V průběhu vyšetřování bylo docíleno, že obvinění se doznali k trestné činnosti ze které byly obviněni a bylo také prokázáno, že prováděli nejen podvratnou činnost, ale dokonce rozsáhlou velezrádnou činnost v ostravském kraji ve spojení se skupinami jiných krajů na území ČSSR. Vyšetřováním byl také zadokumentován styk s polskými redemptoristy a to, že ostravští redemptoristé předávali přes Polsko do Říma zprávy o situaci církve a řádů v ČSSR zprávy politického charakteru že udržovali přes polské redemptoristy styk s Římem, odkud dostávali pokyny ke své nepřátelské činnosti. Za určitý neúspěch lze považovat že se při vyšetřování na KS-MV Ostrava nepodařilo dosáhnout doznání NOVÁKA a spol., že obdrželi z Říma pokyny k provádění špionáže a tuto, že také prováděli, jak o tom svědčí vyšetřovací materiály z KS-MV Brno.

V průběhu vyšetřování byli vyšetřovací pracovníci ve stálém spojení s operativními pracovníky ze 3. odboru, kteří veškeré požadované úkony vyšetřovatelů plnily. Nedostatek ze strany operativy se však projevil v tom, že přes veškeré urgence nezajistil 3. odbor provedení revise ve skladu, kde byl dříve zaměstnán František NOVÁK a nebylo tak zadokumentování rozkrádání národního majetku obviněným NOVÁKEM, o čemž byli agenturní poznatky z cely.

Ze strany vyšetřovatelů byly operativě okamžitě předávány všechny protokoly a poznatky z cely, aby operativa mohla okamžitě provádět další potřebná opatření, zejména proti redemptoristům na svobodě. V průběhu vyšetřování byl také dobrý styk a spolupráce s ostat-

17 ABS, V 1650/12 Ostrava. Správa Krajskej správy Ministerstva vnútra Ostrava o celoštátnej porade v akcii „REDE“, konanej na Krajskej správe Ministerstva vnútra Brno dňa 25. augusta 1961. Ostrava 28. 8. 1961.

ními KS-MV zejména s KS-MV Brno, odkud docházely protokoly a agenturní zprávy, které pak byly v průběhu vyšetřování použity k usvědčení ostravských redemptoristů. Stejně tak protokoly a poznatky z vyšetřování na KS-MV Ostrava byly okamžitě posílány jiným KS-MV, které redemptoristy realisovaly. V průběhu vyšetřování byly konány dvě celostátní porady do akce REDE v Brně a to v měsíci srpnu a říjnu 1961 kde byla činnost koordinována a usměrňována v celostátním měřítku. Úkoly, které z těchto porad pro vyšetřovací odbor KS-MV Ostrava vyplynuly byly úspěšně a včas splněny, až na objasnění špionážní činnosti, která měla být prováděna v celostátním měřítku a zejména také ostravskými redemptoristy. Přesto však důkazy získané během vyšetřování, byly dostatečně k tomu, aby na obviněného NOVÁKA bylo rozšířeno obviněný pro trestný čin vyzvědačství."[18]

Jan Zemánek, jeden zo zatknutých a neskôr aj odsúdených redemptoristov, na čas vyšetrovacej väzby a nespravodlivých obvinení neskôr spomínal: *„Jako trestnou činnost nám předhazovali snahu obnovit řeholní život. Také nás obvinili ze špionáže, jež měla být realizována přes naše ostravské a polské spolubratry až do Itálie. Vyšetřovatelé vytvářeli nesmyslné konstrukce a nutili nás podepisovat protokoly. Výslechy byli dost tvrdé, každý den po dobu několika měsíců. Úplně jsem ztrácel schopnost vzdorovat. Když jsem se nechtěl přiznat, budili mě v noci, policajti se střídali a hodiny na mě sprostě řvali. Také jídlo bylo velmi mizerné, což přispívalo k celkovému oslabení. Můj vyšetřovatel mi ukazoval zfalšované protokoly, podle nichž se už ostatní zatčení spolubratři ke všemu přiznali. Když jsem mu nechtěl věřit, nadával mi, jaký jsem zločinec, a hrozil vysokým trestem. Týden před soudem jsem se setkal s obhájcem. Ten mi jen doporučil, abych se přiznal, což mi mělo přinést mírnější trest."*[19]

Kontakt redemptoristov z ČSSR na spolubratov v zahraničí a smernice z Ríma

Vyšetrovatelia počas vypočúvania zatknutých redemptoristov zistili ďalšie skutočnosti v súvislosti s ich kontaktmi na zahraničie. V Poľsku to bol hlavne Karol Szrant, Kazimierz Hołda[20], v Rakúsku Stanislav Karták[21] a Karol Dolejší[22], v Nemecku mali

18 ABS, V 4660/7 MV. Ministerstvo vnútra III. správa. Uznesenia z porady v prípade „REDIS", konanej dňa 25. augusta 1961 v Brne, za prítomnosti operatívnych a vyšetrovacích pracovníkov všetkých KS-MV. Brno 25. 8. 1961.

19 VLČEK, V.: *Kříž jsem hlásal,* s. 387.

20 Kazimierz Hołda bol v rokoch 1953 – 1964 provinciál varšavskej provincie redemptoristov.

21 Stanislav Karták (1906- ?) študoval v seminári redemptoristov v Oboišti, preto ho českí redemptoristi dobre poznali. Za kňaza bol vysvätený 7. septembra 1930, teda v tomto období aj študoval v českom seminári. S Kartákom mal kontakt napríklad Václav Kalous, ktorému Karták posielal teologickú literatúru. O tejto aktivite sa zachoval list André Sampersa z Alfonziánskej akadémie v Ríme, ktorý Kartákovi písal, že mu pošle tri knihy, o ktoré ho žiadal pre spolubratov z Československa. Je zaujímavé, že v liste sa zmieňuje aj o spôsobe platby za knihy. Bola možnosť, že by to redemptoristi z ČSSR vyrovnali odslúžením niekoľkých svätých liturgií, alebo že by to za nich zaplatilo generálne riadenie kongregácie zo svojich fondov. Druhá možnosť však nepriamo dokumentuje, že o týchto aktivitách bolo generálne vedenie informované. Archivum Provinciae Vindobonensis Redemptoristarum (APVR), f. Personal Angaben/ Karták. List André Sampersa Stanislavovi Kartákovi. Rím 12. 11. 1955.

22 Aj Karol Dolejší (1908 – 1995) študoval v seminári redemptoristov v Oboišti. Za kňaza bol vysvätený 29. júna 1932, ale určite aj v roku 1933 bol ešte v Oboišti. APVR, f. Personal Angaben/ Dolejší.

kontakt na Čichoňa. Prostredníctvom týchto kontaktov potom mohli príležitostne komunikovať aj s generálnym riadením kongregácie v Ríme, teda posielať a dostávať informácie.

Jednou z najdôležitejších ale zároveň aj najzložitejších úloh pre vyšetrovateľov bolo zdokumentovanie smerníc, ktoré redemptoristi mali dostať od svojich predstavených z Ríma. Dňa 13. septembra 1961 sa na vyšetrovacom odbore Krajskej správy Ministerstva vnútra v Brne uskutočnila dôležitá porada, ktorá mala vyriešiť zásadné rozpory medzi výpoveďami obvinených redemptoristov Nezvala a Zemánka, vyšetrovaných na KS MV v Brne a obvinených Nováka a Hurinu, ktorí boli vyšetrovaní na KS MV v Ostrave. Objasnené mali byť dva body, teda: 1. či došli z Ríma inštrukcie pre nepriateľskú činnosť redemptoristov, akým spôsobom, kým a kedy boli do Československa doručené a 2. aké správy hospodárskeho a vojenského charakteru boli odovzdávané do zahraničia, kým a kedy konkrétne a akým spôsobom. Na porade sa zúčastnil náčelník vyšetrovacieho odboru KS MV Ostrava Šrubař, vyšetrovatelia KS MV Ostrava Pavlica a Tesárek, náčelník vyšetrovacieho odboru KS MV Brno Dařena a pracovníci inštruktážneho oddelenia Správy vyšetrovania MV Januška a Tecl. Pôvodne mala byť vykonaná konfrontácia štyroch obvinených redemptoristov, ale Dařena s tým nesúhlasil. Príčinou bolo, že pri konfrontácii by si Nezval a Zemánek uvedomili, že usvedčujú Hurinu a Nováka, že to oni získali z Poľska inštrukcie z Ríma, preto by svoje pôvodné výpovede odvolali. Vyšetrovanie by sa tým dostalo do slepej uličky. Po spoločnej porade bolo rozhodnuté, aby ostravskí vyšetrovatelia vypočuli Nezvala a Zemánka a vo vyšetrovacích protokoloch sa zamerali na: 1. objasnenie získania smerníc pre činnosť redemptoristov a 2. objasnenie získavania a odovzdávania správ hospodárskeho a vojenského charakteru Zemánkom a Nezvalom obvinenému Novákovi, ktorý mal zabezpečiť ich doručenie do Vatikánu. Malo sa tiež ukázať, nakoľko sú Zemánek a Nezval pevný vo svojich výpovediach a či budú schopní pri konfrontácii usvedčiť Nováka a Hurinu. Dňa 14. septembra ostravskí vyšetrovatelia vypracovali plán vypočúvania Nezvala, ktorý bol schválený náčelníkom vyšetrovacieho odboru KS MV Brno Dařenom. Nezval bol vyšetrovaný od 9. hod. do 16. hod. s hodinovou prestávkou. Ostravskí vyšetrovatelia Pavlica s Tesárkom a brnenský Jaroslav Matuška však vyšetrovaním zistili, že Nezval zmenil svoju výpoveď. Poprel, že by dostal nejaké inštrukcie z Ríma, ktoré sa týkali redemptoristov. Aj keď mu vyšetrovatelia predložili jeho predchádzajúce výpovede zapísané vo vyšetrovacích protokoloch, opäť všetko poprel. Vyšetrovatelia sa ho snažili všemožne dotlačiť k tomu, aby prijatie inštrukcií potvrdil, ale keď sa tak nestalo, nastala medzi vyšetrovateľmi roztržka. Jediné čo bol Nezval ochotný pripustiť bolo, že inštrukcie možno existujú, ale že on ich od Nováka ani od inej osoby nedostal a s nikým o inštrukciách ani nehovoril. Nezval tiež jasne povedal, že pri vyšetrovaní bol na neho vyšetrovateľom Matuškom vyvíjaný nátlak, preto predchádzajúce protokoly podpísal. Matuška obvinenie Nezvala nevyvracal, ale iba konštatoval, že Nezval mal počas vyšetrovania aj výhody, čo už ďalej nekonkretizoval. „*Během celého výslechu byl Nezval velmi nervosní, pletl se ve výpovědi, vypovídal nekonkretně a zdůrazňoval, že si již nepamatuje, co je skutečnost a co je jeho kombinace a domněnka.*“ Ešte v ten istý večer, teda 14. septembra, uskutočnila sa ďalšia porada, na ktorej boli prítomní Dařena, Januška, Tecl, Pavlica, Tesárek a Višňa. Dohodli sa, že z taktických dôvodov ostravskí vyšetrovatelia nebudú pokračovať v ďalších výsluchoch nielen Nezvala, ale aj Zemánka. Padlo rozhodnutie, že Nezvala bude ešte

v ten istý večer, teda po takmer celodennom vypočúvaní (!), opäť vypočúvať Matuška, čo sa aj stalo. Zemánek mal byť vypočúvaný iba v tých otázkach, v ktorých ma byť neskôr konfrontovaný s Novákom a to takým spôsobom, *„aby byl upevněn v přesvědčení, že jeho výpověď je potvrzena NOVÁKEM a dalšími"*. Bola tiež dohodnutá konfrontácia Nezvala s ďalšími redemptoristami Jeřábkem, Urbánkem a ďalšími, *„aby byl upevněn v přesvědčení, že jeho výpověď je potvrzována dalšími obviněnými"*. Šrubař navrhol, aby z taktických dôvodov boli 15. septembra vypočúvaní brnenskými vyšetrovateľmi aj Novák s Hurinom. Mali sa utvrdiť v presvedčení, že do Brna boli eskortovaní, aby objasnili nejaké skutočnosti. Zápisnica z porady prináša zaujímavé rozuzlenie zápletky s výpoveďou Nezvala, s odvolávaním a opätovným potvrdzovaním výpovede. Najprv to vyzeralo, že všetko sa vyriešilo, lenže vzápätí ešte viac vyšli na povrch rozpory medzi vyšetrovateľmi a ich „pracovnými metódami". *„Dne 15. 9. 1961 byli vyšetřovatelé KS-MV Ostrava informováni npor. Matuškou, že při výslechu dne 14. 9. 1961 večer obviněný NEZVAL znovu potvrdil svoje dřívější výpovědi a vzal zpět obvinění, které vznesl na npor. Matušku a odůvodňoval to tím, že byl konkretními otázkami vyšetř. KS-MV Ostrava přiveden do rozpaků a nedovedl odpovídat. Stejně odůvodňoval také NEZVAL změnění své výpovědi dne 14. 9. 1961 v odpoledních hodinách vyšetř. KS-MV Ostrava a kpt. Pavlicovi ještě řekl, že bude nucen nakonec vypovídat totéž, co dříve, neboť nebude schopen vydržet soustavný nátlak z obavy před vyšetřovatelem Matuškou."*[23] Je určite zaujímavé, že v neskoršej hodnotiacej správe akcie „REDE" v ostravskom kraji bola spolupráca Ostravy a Brna opísaná ako dobrá, ba zdalo by sa aj ako príkladná.[24]

Dňa 11. októbra 1961 sa na KS MV v Brne uskutočnila celoštátna porada vyšetrovateľov, ktorí pracovali na akcii „REDE". Zúčastnili sa na nej za Správu vyšetrovania MV Matějka, Januška a Tecl, za 3. Správu MV Cinodl a Havlíček, a vyšetrovatelia KS MV Praha (Špaček), Brno (Višňa), Ostrava (Valošek), Bratislava, Banská Bystrica (Šudvaj), Ústí nad Labem a České Budějovice. Na schôdzi bol prítomný aj zástupca Generálnej prokuratúry František Kraus, keďže mala byť predbežne prejednaná aj otázka kvalifikácie jednania obvinených z hľadiska trestného postihu. Cieľom porady bolo ešte pred ukončením vyšetrovania vymeniť si skúsenosti a poznatky z vyšetrovania, skontrolovať plnenie úloh prijatých na poslednej celoštátnej porade a stanoviť taktiku ďalšieho vyšetrovania, aby boli odstránené rozpory a objasnené skutočnosti, ktoré ešte niektorí obvinení popierali. Na porade boli vytýčené opatrenia, s ktorými súhlasili aj prítomní pracovníci vyšetrovania a pracovníci III. správy MV. Vyšetrovanie redemptoristov už nebolo možné ďalej predlžovať, preto mali byť splnené všetky uznesenia, aby bol prípad vyšetrený až do hĺbky.[25]

Poradu začal Matějka, ktorý stručne zhodnotil doterajší priebeh vyšetrovania. Zdôraznil, že rehoľná činnosť redemptoristov vo všetkých krajoch bola zhruba objasnená,

23 ABS, V 1650/12 Ostrava. Úradný záznam vyšetrovacieho odboru Krajskej správy Ministerstva vnútra Ostrava o porade o ďalšom postupe v akcii „REDE", konanej 13. septembra 1961 na Krajskej správe Ministerstva vnútra Brno. Brno 15. 9. 1961.

24 ABS, V 1650/12 Ostrava. Správa Krajskej správy Ministerstva vnútra Ostrava vo veci vyhodnotenia akcie „REDE". Ostrava 26. 1. 1962.

25 ABS, V 4660/7 MV. Operativní podsvazek 1. ke skupinovému vyšetřovacímu spisu č. 1126 proti ThDr. Václavu HOLAKOVSKÉMU a spol. Správa Ministerstva vnútra A/8-00 239/50-61. adresovaná Maškovi, náčelníkovi krajskej správy MV v Prahe. Praha 17. 10. 1961.

ale problém je so smernicami, ktoré redemptoristi mali dostať z Ríma. Postupne sa vyjadrili všetci prítomní zástupcovia krajských správ a potom nastala diskusia, na základe čoho Januška predložil „Uznesenia" pre jednotlivé kraje, smerujúce k zakončeniu akcie „REDE".[26]

Vyšetrovatelia zúčastnení na porade v Brne sa zhodli, že stále nie je definitívne objasnené, či redemptoristi v Československu dostali v septembri 1958 smernice z Ríma, ktoré mali obsahovať aj požiadavku podávať do zahraničia správy politického a hospodárskeho charakteru. Na základe týchto smerníc by totiž museli systematicky vykonávať špionáž pre Vatikán. Keďže toto vyšetrovatelia nevedeli v plnom rozsahu preukázať, každá skupina vyšetrovateľov v jednotlivých krajoch (Praha, České Budějovice, Brno, Bratislava, Banská Bystrica, Ostrava, Ústí nad Labem) dostala konkrétne úlohy pre skupinu redemptoristov, ktorú vyšetrovala. Všetci prítomní súhlasili, že práve v tejto fáze vyšetrovania je potrebné urýchliť a skvalitniť výmenu získaných informácií medzi jednotlivými skupinami vyšetrovateľov. Komunikácia medzi krajmi totiž viazla. Úlohy mali byť splnené do desiatich dní, aby bol zachovaný termín vyšetrovania. V prípade Banskej Bystrice to boli tieto uznesenia:

„*1. Po důkladném objasnění existence písemných směrnic u všech obviněných bystrické skupiny, zaměřit výslechy k tomu, co o směrnicích říkali nebo se dověděli od členů skupiny v Bratislavě a Ostravě, s nimiž měli úzké styky;*
2. zaměřit výslechy na získávání a podávání zpráv ve smyslu směrnic, které, jako členové býv. řádu, měli snahu plnit;
3. urychleně dohodnout realisaci osob, které pocházejí z kraje Košice;
4. po dohodě s orgány III. správy MV provést realisaci SLODIČKY ze Spišské Bělé, který měl udržovat spojení přes Polsko."[27]

Ďalšie predlžovanie vyšetrovania a vyšetrovacej väzby redemptoristov by už generálny prokurátor neschválil, preto k úlohám malo byť pristúpené s plnou vážnosťou a mali byť neodkladne v každom kraji splnené. Na konci porady prebiehala diskusia o právnej kvalifikácii trestnej činnosti obvinených v akcii „REDE". Každá skupina redemptoristov bola posudzovaná osobitne, aj jednotlivé osoby zo skupiny. Do úvahy pripadalo stíhanie pre trestný čin velezrady, špionáže, podvracania republiky, navádzania na vykonávanie špionáže. „*V závěru zdůraznil kpt. Matějka, že je nutno, aby všechny KS-MV splnily usnesení ve lhůtě 10 dnů a přistupovaly s plnou odpovědností k dalšímu vyšetřování za účelem úspěšného zakončení. Přítomný zástupce 3. správy MV s. Havlíček poděkoval jménem náčelníka Správy všem přítomným vyšetřovatelům za jejich práci při realisaci akce ‚REDE'.*"[28]

26 ABS, V 1650/12 MV Ostrava. Vyšetřovací podsvazek. František Novák. Správa Krajskej správy Ministerstva vnútra v Ostrave z celoštátnej porady v akcii „REDE", konanej dňa 11. 10. 1961 v Brne. Ostrava 12. 10. 1961.

27 ABS, V 4660/7 MV. Operativní podsvazek 1. ke skupinovému vyšetřovacímu spisu č. 1126 proti Th Dr. Václavu HOLAKOVSKÉMU a spol. Ministerstvo vnútra správa vyšetrovania vo veci záverov z porady vyšetrovateľov zainteresovaných v prípade redemptoristov, konanej dňa 11. 10. 1961 na Krajskej správe Ministerstva vnútra v Brne. Praha 17. 10. 1961.

28 ABS, V 1650/12 MV Ostrava. Vyšetřovací podsvazek. František Novák. Správa Krajskej správy Ministerstva vnútra v Ostrave z celoštátnej porady v akcii „REDE", konanej dňa 11. 10. 1961 na Krajskej správe Ministerstva vnútra v Brne. Ostrava 12. 10. 1961.

Je ešte potrebné zdôrazniť, že napriek enormnému tlaku, ktorí vyšetrovatelia vyvíjali na vyšetrovaných redemptoristov, nepodarilo sa im jednoznačne preukázať nielen obsah, ale dokonca ani existenciu smerníc, ktoré by mali redemptoristov nabádať k protištátnej činnosti, zvlášť špionáži. Viacerí redemptoristi to už počas vyšetrovania, neskôr počas súdnych procesov, alebo pokusov o rehabilitáciu, viackrát pripomínali. Napríklad Ján Kintler sa k smerniciam vyjadril takto: *„Tajné smernice generálneho predstaveného vôbec neexistovali. Všetko bolo vymyslené!"*[29] Břetislav Vaněk takisto nezaznamenal, že by redemptoristi dostali písomné smernice od generálneho predstaveného v Ríme, preto ich existenciu popieral. Vyšetrovatelia používajúc aj nátlak a hrozby ho niekoľko dní vypočúvali iba k tejto otázke.[30] Je veľmi pravdepodobné, že prostredníctvom redemptoristov z Poľska a Rakúska redemptoristi v Československu dostali od generálneho riadenia z Ríma inštrukcie, ale tie sa s najväčšou pravdepodobnosťou týkali priamo rehoľného života, teda ako v podmienkach socializmu majú žiť svoje rehoľné zasvätenie. Táto téma však vyžaduje ďalší archívny výskum.

Akcia „REDE" na Slovensku

Väčšina redemptoristov, napriek internácii a väzeniu, nevzdávala sa myšlienky na obnovenie rehoľného života. Príkladom radikálneho postoja v tejto veci bol napríklad František Chochula, ktorý pri príležitosti jeho prepustenia z internačného tábora v Želive dňa 23. mája 1955 napísal vlastnoručne prehlásenie. Odvolávajúc sa na schválenie Kongregácie najsvätejšieho vykupiteľa vládou Československej republiky vyhlásil, že sa nikdy nevzdá práva na normálny rehoľný život v kláštore vlastnej rehole a odmieta akékoľvek iné riešenie. ŠtB toto jeho prehlásenie použila ako jeden z usvedčujúcich dôkazov jeho „trestnej činnosti" voči vtedajšiemu štátnemu zriadeniu. Podľa obvinení potom v tomto nepriateľskom duchu pôsobil aj na ďalších rehoľných spolubratov na Králikoch a na bratislavskú skupinu redemptoristov.[31]

V júli a v auguste 1961 boli zatýkaní členovia bratislavskej skupiny redemptoristov. Obžaloba im kládla za vinu, že *„od roku 1950 t.j. od zastavenia činnosti mužských rím. kat. reholí v ČSSR do júla 1961 v Bratislave a na iných miestach v ČSSR všetci ako bývalí príslušníci rehole redemptoristov, zarytí nepriatelia pokroku, socializmu a vôbec štátneho zriadenia republiky aktívne vykonávali rozsiahlu nepriateľskú činnosť namierenú proti základom republiky"*.[32]

29 Ján Kintler to napísal na margo rozsudku Jozefa Čverčka, kde je na s. 8 napísané: „Obsah tajných smerníc zistiť nemožno, pretože sa u žiadneho z obžalovaných nenašli." KINTLER, J.: Redemptoristi, s. 32.

30 Vyšetrovatelia ho konfrontovali s Václavom Vávrom a Janom Zemánkom. Smernice od generálneho predstaveného mal Vaněk podľa obvinenia vyšetrovateľov dostať osobne od Antonína Okálka, ale Vaněk sa s Okálkom v živote nestretol. Osobný archív autora. Rozhovor s Břetislavom Vaňkom. Svatá Hora 12. 10. 2008.

31 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti (KS ZNB, S ŠtB) Bratislava, Vyšetrovacie spisy, V 1929, kart. 326. František Chochula.

32 AÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, V 1929, kart. 326. Ján Janok a spol. Podzväzok. Obžaloba 1 Kv 075/61 Krajskej prokuratúry v Bratislave na Krajský súd v Bratislave vo veci Ján Janok a spol. Bratislava 21. 10. 1961.

Aj z redemptoristov žijúcich v okolí Ružomberka ŠtB vytvorila „ilegálnu skupinu". Petra Konkoľa, Antonína Okálka, Andreja Prokopoviča a Jozefa Čverčka obvinila, že sa schádzajú v súkromných bytoch na ilegálnych schôdzach. „*KONKOL spoločne s KALABOM si za týmto účelom postavili vlastný domek na ktorú výstavbu obdržali finančnú podporu vo výške 3.000.-Kčs z tajného fondu tejto organizácie z Bratislavy. Okrem vlastnej ilegálnej činnosti týchto osôb udržovali členovia skupiny ilegálne spojenie s ďalšími ilegálnymi skupinami radu redemptoristov v ČSSR.*" Do väzby mali byť vzatí Konkoľ, Okálek, Prokopovič a Čverčko a ich vyšetrovanie malo byť realizované na KS MV v Banskej Bystrici.[33]

V súvislosti s vyšetrovaním týchto redemptoristov bola nariadená aj domová prehliadka u ďalších rehoľných spolubratov, ktorí podľa vyšetrovateľov mohli patriť do vyšetrovanej skupiny a boli podozriví, že ukrývajú dôležité veci pre trestné riadenie. Boli to Ján Ďurkáň žijúci vtedy v Ľubochni, Štefan Ďurkáň pracujúci v Handlovej, Michal Majovský žijúci v Likávke pri Ružomberku. U Jána Ďurkáňa a Michala Majovského bola vykonaná domová prehliadka 26. septembra 1961, u Štefana Ďurkáňa 27. septembra. Domová prehliadka bola 26. septembra vykonaná aj u otca (o.) Štefana Lazora v Ružomberku.[34]

Po línii politickej kontrarozviedky ŠtB rozpracovávala aj prípad „SLODIČKA". V hlásení sa o tom uvádza, že Slodička zo Spišskej Belej tiež udržiava ilegálny kontakt s redemptoristami z Poľska. Správa uvádza menovite Nováka a Hurinu, ktorí však neboli Poliaci, čo evidentne nasvedčuje, že získané informácie boli v správe prekrútené, zle interpretované. Správa ďalej hovorí, že poľskí redemptoristi na kontakt so Slodičkom využívali turistické cesty v oblasti Vysokých Tatier. „*Býv. redemptoristi žijúci na území ČSSR cestou poľských redemptoristov mali zasielať informácie generálovi rehole do Ríma a informovať ho o živote redemptoristov v ČSSR. Taktiež mali si vyžiadať pokyny ako majú postupovať pri vstupovaní do pastoračnej činnosti.*"[35]

Keďže ŠtB na prípade intenzívne pracovala, podarilo sa jej v krátkom čase získané informácie spresniť a doplniť aj ďalšie skutočnosti: „*V akcii „REDE" v priebehu týždňa bola prevádzaná dokumentácia k redemptoristovi SLODIČKOVI, KOČIŠOVI, TOMAŠKOVIČOVI a ďalším, ktorí sa nachádzajú vo Východoslovenskom kraji. Vypočutím osôb boli potvrdené poznatky o tom, že SLODIČKA už niekoľko rokov dochádza v rámci turistiky do Poľska za účelom styku s redemptoristami v Krakove a v iných kláštoroch v Poľsku. Pri týchto príležitostiach menovaný sa oblieka do rúcha a po dobu pobytu v Poľsku žije rehoľným životom. Ďalej v tejto akcii bolo zistené, že v roku 1959 redemptorista HURINA z Ostravy vyjednal stretnutie z poľskými redemptoristami, konkrétne s WIŇOVSKÝM*[36]

33 AÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Vyšetrovacie spisy, V 746. KS MV Banská Bystrica, uznesenie o začatí vyšetrovania. 25. 9. 1961.

34 Ráno o šiestej hodine prišli k Lazorovi na byt dvaja príslušníci Štátnej bezpečnosti, ktorí vykonali domovú prehliadku a zhabali mu plnú aktovku písomností, vypracované kázne a exercície. Po spísaní zápisnice odišli. Lazor sa až počas dňa dozvedel, že boli zatknutí jeho spolubratia redemptoristi. LAZOR, Š.: *Almanach gréckokatolíckych redemptoristov. IV. Zápas o obnovu gréckokatolíckej cirkvi / spomienky a doklady/.* Samizdat. Michalovce – Topoľany 1983, s. 78.

35 AÚPN, f. Krajská správa Ministerstva vnútra Košice, B – 10, inventárne číslo (inv. č.) 85, škatuľa číslo (šk. č.) 14. KS MV Košice. Týždenná zvodka o agentúrno-operatívnej situácii KS – MV Východoslovenského kraja od 30. 9. – 7. 10. 1961.

36 Správne má byť pravdepodobne Winiarski.

na byte u SLODIČKU v Spišskej Belej, okres Poprad, kde mu odovzdal rôznú bižutériu od redemptoristov z Ostravy na výzdobu kostola v Poľsku. K býv. rehoľníkom KOČIŠOVI a TOMAŠKOVIČOVI bolo zistené, že títo vedeli o činnosti, ktorú vyvíjali redemptoristi v Bratislave, Ostrave a ďalších mestách. Menovaní do tejto činnosti zapojení neboli, avšak osobne žili rehoľným životom. Akcia sa i naďalej rozpracováva."[37]

Akcia bola skutočne naďalej rozpracovávaná. Vyšetrovatelia sa snažili vyšetrovaným redemptoristom vnútiť svoje formulácie, na čo potom počas súdneho procesu v Banskej Bystrici obžalovaní dôrazne upozorňovali. Obvinenia by sme mohli zhrnúť do týchto bodov:

1. samostatná ilegálna rehoľná činnosť po roku 1950, vykonávaná po rozpustení redemptoristov štátom;
2. vytvorenie ilegálnej protištátnej skupiny, organizované vyvíjanie rozvratnej činnosti proti republike (tu by sme mohli zaradiť ilegálne schôdzky na bytoch; počúvanie štvavých správ zahraničného rozhlasu Slobodná Európa a Vatikán; rozoberanie týchto správ a utvrdzovanie sa, že v rehoľnom živote musia naďalej pokračovať a vydržať v rehoľnej činnosti do doby zvratu štátneho zriadenia s tým, že potom nastúpia do kláštorov);
3. nadviazanie spojenia s ďalšími skupinami redemptoristov v Československu s cieľom koordinácie činnosti;
4. oboznámenie sa s tajnými smernicami od generálneho predstaveného kongregácie z Ríma, ktoré usmerňovali redemptoristov k dodržiavaniu rehoľných pravidiel, a k prevádzaniu výzvednej činnosti;
5. uschovanie majetku kongregácie a prevádzanie tajných náboženských obradov na svojich bytoch.

Dňa 18. novembra 1961 bola podaná správa o skončení vyšetrovania s návrhom konečného opatrenia obvinených Petra Konkoľa, Jozefa Čverčka, Andreja Prokopoviča, Václava Vávru a Antona Okálka. Už 21. novembra 1961 podal Krajský prokurátor v Banskej Bystrici Alojz Mikušinec na Krajský súd v Banskej Bystrici obžalobu.[38] Obžalovaní potom čakali na súdne pojednávanie.

Odsúdenie obvinených v akcii „REDE"

Ukončenie vyšetrovania zo strany Štátnej bezpečnosti, samozrejme, neznamenalo zavŕšenie akcie „REDE". Ďalšou fázou bolo podanie obžaloby a súdny proces. Ako naznačuje zachovaná dokumentácia, obvinení boli zaradení do niekoľkých skupín. Niektorí však boli súdení aj samostatne. Rozdelenie na skupiny prakticky iba kopírovalo

37 AÚPN, f. Krajská správa Ministerstva vnútra Košice, B – 10, inv. č. 85, šk. č. 14. KS MV Košice. Týždenná zvodka o agentúrno-operatívnej činnosti KS – MV Východoslovenského kraja od 18. – 25. 11. 1961.

38 AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Banská Bystrica, Vyšetrovacie spisy, V 746. Skupinový vyšetrovací spis Konkoľ Peter a spol. Správa č. A/8-0188/1961 KS MV Banská Bystrica adresovaná na Krajskú prokuratúru v Banskej Bystrici o skončení vyšetrovania s návrhom konečného opatrenia obvinených Petra Konkoľa, Jozefa Čverčka, Andreja Prokopoviča, Václava Vávru a Antona Okálka. Banská Bystrica 18. 11. 1961 a Obžaloba Krajskej prokuratúry v Banskej Bystrici na Krajský súd v Banskej Bystrici vo veci Peter Konkoľ a spol. Banská Bystrica 21. 11. 1961.

výsledky vyšetrovania. Každá skupina mala „vedúceho", ktorý podľa obvinení riadil ostatných členov skupiny a zároveň bol napojený na ostatné skupiny. Každá skupina bola súdená osobitne, v samostatnom súdnom procese na úrovni kraja, hoci nie vždy súdnou inštanciou bol krajský súd.

Schéma[39] znázorňuje skupiny redemptoristov v Československu, ktoré podľa obvinenia boli ilegálne napojené na provinciálneho predstaveného, zahraničie, a podľa tvrdení ŠtB, neskôr aj prokuratúry a súdov, vyvíjali protištátnu činnosť velezrady a špionáže pre Vatikán.

1
2a 2b 2c
3
4a 4b 4c 4d 4e 4f 4g

1. **VATIKÁN**
   Generálny predstavený redemptoristov
   William Gaudreau

2a. RAKÚSKO
   Stanislav Karták

2b. POĽSKO
   Karol Szrant, Kazimierz Hołda

2c. NSR
   Bern. Čichoň

3. Pražský provinciál redemptoristov
   František Suchomel

4a. *Ústí nad Labem*[40]
   Václav Kalous

4b. *Brno*[41]

39 Základ schémy pochádza z dokumentu, ktorý bol získaný vyšetrovaním ostravskej skupiny redemptoristov. V schéme však nebol uvedený jej autor, dátum vzniku, ani žiadne ďalšie vysvetlenia či komentáre. Schéma sa nachádza v: ABS, V 1650/12 MV Ostrava. Operativní vyšetřovací podsvazek a V 1650/19 MV Ostrava. Operativní vyšetřovací podsvazek. Do schémy, použitej v tomto príspevku, boli opravené chybné údaje a dodané chýbajúce priezviská.

40 Václav Kalous bol odsúdený dňa 18. 12. 1961 Krajským súdom v Ústí nad Labem na dva roky väzenia. ABS, V 1557 Ústí nad Labem.

41 Nezval a spoločníci boli zatknutí v lete 1961. Krajský súd v Brne v dňoch 11. – 15. 12. 1961 odsúdil Františka Nezvala na 15 rokov, Františka Novotného na 12 rokov, Vladimíra Jeřábka na 10 rokov, Jana Zemánka na 12 rokov, Františka Poláška na 11 rokov, Vladimíra Urbánka na 5 rokov a Jaroslava Adámka na 4 roky. Po odvolaní im Najvyšší súd znížil tresty. VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*. Olomouc 2004, s. 314 – 318. Vlček cituje Spisovnu KS v Brne – súčasť spisu T 24/61.

Vedúci František Nezval, Jan Zemánek, Vladimír Jeřábek, František Polášek, Vladimír Urbánek, František Novotný, Jaroslav Adámek

4c. *Praha*[42]
Vedúci Václav Holakovský[43], František Líkař, Jan Schuster, Jarolím Adámek[44]

4d. *Ostrava*[45]
Vedúci František Novák, František Hurina, Josef Čichoň, Alfons Cigán, Josef Bombík, Jindřich Preis, Vítězslav Schneiderka

4e. *České Budějovice*[46]
Vedúci Jan Jaroš, Ignác Miklík, Václav Zeman, Antonín Prager, Alois Daňha

4f. *Bratislava*[47]
Vedúci Ján Janok, František Jurík, Josef Bednárik, Josef Doležal, František Chochula, Andrej Konc[48], františkán[49] a štyria laici[50]

4g. *Banská Bystrica*[51]

42 Holakovský a spoločníci boli súdení v dňoch 27. – 28. 12. 1961 Mestským súdom v Prahe. Václav Holakovský bol odsúdený na 12 rokov, František Líkař na 5 rokov, Jarolím Adámek na 4 roky a Jan Schuster na 2 roky. ABS, f. H 723; f. V 4660 MV a JANÁČ, Roman: *Život a dílo P. ThDr. Bibl.Lic. Jarolíma Adámka, CSsR (1915 – 1969).* Příbram 2008, s. 33 – 44.

43 V schéme bolo uvedené nesprávne „Boh.", ako Bohumil.

44 Nie je síce uvedený v schéme, ale bol súdený spolu s Holakovským a spoločníkmi.

45 Novák a spoločníci boli zatýkaní od 15. 7. do 6. 9. 1961 a súdení 19. 2. 1962 Krajským súdom v Ostrave. František Novák bol odsúdený na 13 rokov, Josef Čichoň na 8 rokov, František Hurina na 8 rokov, Alfons Cigán na 8 rokov, Josef Bombík na 6 rokov, Josef Preis na 5 rokov a Vítězslav Schneiderka na 3 roky. ABS, V 1650 Ostrava.

46 Jaroš a spoločníci boli v dňoch 12. – 13. 12. 1961 súdení Krajským súdom v Českých Budějoviciach. Jan Jaroš bol odsúdený na 13 rokov, Antonín Prager na 12 rokov, Ignác Miklík na 8 rokov, Václav Zeman na 4 roky a Alois Daňha na 3 roky. Vo februári 1962 im najvyšší súd znížil tresty. ABS, V 1222 České Budějovice.

47 Ján Janok a spoločníci boli v dňoch 27. 11. až 5. 12. 1961 súdení Krajským súdom v Bratislave. Ján Janok bol odsúdený na 6 a pol roka väzenia, Jozef Bednárik na 6 rokov, František Chochula na 6 rokov, Josef Doležal na 3 a pol roka, František Jurík na 3 roky a Andrej Konc na 2 roky. AÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, V 1929, šk. č. 325. Hlavný zväzok – Ján Janok a spol.; KINTLER, J.: *Redemptoristi,* s. 7, 39, 72 – 73, 94, 108 a 137 a ŠIMKO, Ivan: *Céčko – „Každý má svoj kúsok pravdy".* Bratislava 2009, s. 23 – 24 a 190 – 191.

48 Nebol uvedený v schéme, ale bol súdený s Jánom Janokom a spol.

49 Františkán Ľudovít Chryzológ Klenecký bol odsúdený na 3 roky väzenia.

50 Laici boli takisto odsúdení – Jozef Červeň na 4 roky, Michal Grodovský na 2 roky, Ján Zemaník na 1 a pol roka a Dominik Časnocha na 1 a pol roka.

51 Konkoľ a spoločníci boli súdení 7. 12. 1961 na Krajskom súde v Banskej Bystrici. Peter Konkoľ bol odsúdený na 4 roky, Antonín Okálek na 2 roky, Václav Vávra na 3 roky, Andrej Prokopovič na 3 roky a Jozef Čverčko na 4 roky. AÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Vyšetrovacie spisy, V 746 a Archív redemptoristov Michalovce (ARM), f. Personalia. Jozef Čverčko.

Vedúci Václav Vávra, Antonín Okálek, Jozef Čverčko[52], Peter Konkoľ, Andrej Prokopovič[53]

Náčelník III. správy 3. odboru Ministerstva vnútra Šmarda uvádzal, že ku dňu 14. september 1961 sa v rámci akcie „REDE" nachádzalo vo vyšetrovacej väzbe 40 osôb. Zatknutí boli v krajoch Praha, Ústí nad Labem, Brno, České Budějovice, Ostrava, Bratislava a Banská Bystrica. Boli medzi nimi aj osoby, týkalo sa to Banskej Bystrice a Bratislavy, ktoré ešte len mali byť zatknuté.[54]

Okrem vyššie uvedených skupín boli v rokoch 1961 – 1962 odsúdení aj ďalší redemptoristi, a to: Bohumil Štěpánek a Oldřich Vysloužil[55]; Josef Fail[56]; Břetislav Vaněk a spol.[57]; Hozík a spol.[58]; Václav Jalovecký[59]; Michal Roško[60] a Antonín Kaláb[61]. V roku 1962 bola súdená aj skupina redemptoristov Hynek a spol., ale nebolo to v rámci akcie

52 LAZOR, Š.: *Almanach. II. Životopisy. Jozef Čverčko.*

53 LAZOR, Š.: *Almanach. II. Životopisy. Andrej Prokopovič.*

54 Boli to tieto osoby: Praha – Jarolím Adámek, Václav Holakovský a František Líkař, Ústí nad Labem – Václav Kalous, Brno – Jaroslav Adámek, Vladimír Jeřábek, František Nezval, František Novotný, František Polášek, Jan Prüner (laik), Vladimír Urbánek, Jan Zemánek, České Budějovice – Alois Daňha, Jan Jaroš, Ignác Miklík, Antonín Práger, Václav Zeman, Ostrava – Josef Bombík, Alfons Cigán, Josef Čichoň, František Hurina, František Novák, Jindřich Preis, Vítězslav Schneiderka, Bratislava – Jozef Bednárik, Ján (v rozsudku je uvedené meno Jozef) Červeň (laik), Jozef Doležal František Chochula, Ján Janok, František Jurík, Andrej Konc, Václav Vávra, Banská Bystrica – Jozef Čverčko, Ján Ďurkáň, Miroslav Janák, Anton Kaláb, Peter Konkoľ, Michal Majovský, Antonín Okálek a Andrej Prokopovič. ABS, f. H 723. Správa A/3-0 1073/331-61 Ministerstva vnútra na 3. odbor Krajskej správy Ministerstva vnútra v Prahe vo veci akcie „REDIS". Praha 14. 9. 1961.

55 ZEMÁNEK, Jan: *Dějiny pražské provincie.* Svatá Hora 2001, s. 40.

56 LAZOR, Š.: *Almanach. II. Životopisy. Josef Fail.*

57 Vaněk a spoločníci boli súdení v dňoch 27. – 28. 2. 1962 na Krajskom súde v Brne. Břetislav Vaněk bol odsúdený na 2 roky, Josef Groz na 14 mesiacov a Vladislav Hub na 18 mesiacov. Osobný archív Břetislava Vaňka, Svatá Hora. Rozsudok 1 T 1/62 Krajského súdu v Brne. Brno 28. 2. 1962.

58 Hozík a spoločníci boli súdení 8. 3. 1962 na Krajskom súde v Zlíne. Bohumír Hozík bol odsúdený na 5 rokov väzenia, Bohumil Čelůstka na 5 rokov, Antonín Krajča na 4 roky a Oldřich Kubina na 4 roky. ARM, f. Personalia. Bohumil Čelůstka; LAZOR, Š.: *Almanach. II. Životopisy. Bohumil Čelůstka.* a VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů,* s. 324 – 326. Vlček cituje Spisovnu Ks Brno. Rozsudok Ks Brno 1 T 02/62, Rozsudok NS 6 To 9/62.

59 Václav Jalovecký bol zatknutý v lete 1961 a odsúdený na 4 roky väzenia. KINTLER, J.: *Redemptoristi,* s. 88.

60 Michal Roško sa v roku 1961 presťahoval z Banskej Bystrice do Košíc. Tu bol síce zatknutý, ale previezli ho do Banskej Bystrice, kde prešiel vyšetrovacou väzbou. Krajský súd v Banskej Bystrici ho dňa 29. 12. 1961 odsúdil na 2 a pol roka väzenia, pretože údajne očakával politický zvrat v republike a tajne študoval za kňaza. Po niekoľkých mesiacoch bol na amnestiu prepustený. AÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Vyšetrovacie spisy, V 768, šk. č. 132. Michal Roško; ARM, f. Personalia. Michal Roško.; BABJAK, Ján: *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov.* VIII. Košice 2001, s. 90 a KINTLER, J.: Redemptoristi, s. 273.

61 Antonín Kaláb bol rehoľný brat. Kintler uvádza, že bol súdený s Konkoľom a spol. KINTLER, J.: *Redemptoristi,* s. 356. V skutočnosti bol súdený spolu s Michalom Roškom na 2 a pol roka väzenia. AÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Vyšetrovacie spisy, V 768, šk. č. 132. Anton Kaláb a ARM, f. Personalia. Michal Roško.

„REDE".[62] Pravdepodobne posledným súdnym procesom v rámci akcie „REDE" bol proces Jedovnický a spol., ktorý bol akýmsi dozvukom predchádzajúcich procesov.[63]

Aj keď akcia „REDE" bola realizovaná najprv v krajoch Brno a Ostrava, prvý súdny proces sa uskutočnil 27. novembra až 5. decembra 1961 proti Jánovi Janokovi a spol. na Krajskom súde v Bratislave. Jan Zemánek, odsúdený v brnenskej skupine, takto spomína na chvíle pred súdnym tribunálom: „*Samotné přelíčení s naší skupinou proběhlo u Krajského soudu v Brně 11. až 15. prosince 1961. Někteří spolubratři byli po vyšetřování úplně vyhublí a psychicky zlomení. Vzpomínám si, jak se P. Nezval u soudu celý třásl. Přestože jsme se snažili hájit a zpochybňovali jsme verze naší „trestné činnosti", předhazovali nám, že jsme podepsali protokoly, což prý nás usvědčuje. Prokurátor stále namítal, že jsme chtěli obnovením řádu zvrátit dosavadní vývoj, a přispívali tak k možnému převratu. Odsoudili nás za velezradu a vyzvědačství k vysokým trestům v rozmezí 15 až 4 roky, já konkrétně vyfasoval 12 let. Protože jsme se odvolali k Nejvyššímu soudu, snížili nám tresty, mně o dva roky, tedy na 10 let.*"[64]

Záver

Z doteraz zhromaždeného archívneho materiálu vyplýva, že v rámci akcie „REDE" bolo v Československu v rokoch 1961 – 1963 odsúdených 50 redemptoristov na takmer 260 rokov väzenia. Výpočet však nie je presný, keďže som nemal k dispozícii rozsudky všetkých obžalovaných. Je tiež potrebné priznať, že viacerým z nich bol po odvolaní sa na Najvyšší súd znížený trest. Väčšina odsúdených si ho neodpykala v plnosti, pretože sa na nich vzťahovala amnestia prezidenta republiky z 9. mája 1962.

Ani toto prenasledovanie redemptoristov nezničilo. Niektorí síce mali obavy z opätovného vyšetrovania a uväznenia, ale viacerí sa po návrate z väzenia opäť, podľa možností a schopností, zapojili do apoštolátu. Zvlášť na Slovensku sa začala práca s novou generáciou redemptoristov, ktorá sa po roku 1989 stala základom pre obnovu rehoľného komunitného života a tradičného apoštolátu skrze ľudové misie.

62 Hynek a spoločníci neboli súdení v rámci akcie „REDE", ale za skrývanie cenností kláštora na Svatej Hore a neuvedenie ich v súpise majetku. Toto sa stalo ešte v roku 1950, ale za tieto skutky boli súdení až 24. – 26. 1. 1962 na Okresnom súde v Příbrami. Josef Hynek bol odsúdený na 5 rokov, Rudolf Chytil na 2 a pol roka a Emanuel Oktábec na 1 rok. VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů,* s. 322 – 323. Vlček cituje ABS, OS Příbram 2T 256/61.

63 Bohumil Jedovnický a Václav Novák boli súdení 20. marca 1963 na Krajskom súde v Ostrave. Obaja dostali podmienečné tresty, prvý dva roky a druhý 15 mesiacov. VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů,* s. 329. Vlček cituje Spisovnu Ks Ostrava. Rozsudok Ks Ostrava 1 T 29/62.

64 VLČEK, V.: *Kříž jsem hlásal,* s. 388.

Projekt „Svedkovia viery“

Mária Greškovičová SSpS[1]

Úvod

V týchto dňoch si pripomíname 60. výročie snahy o likvidáciu mužských reholí, ktorá je známa pod názvom *„Akcia K“*. O pár mesiacov neskôr postihlo to isté aj ženské rehole. Ich likvidácia bola nazvaná *„Akcia R“*. Vo svojom príspevku chcem hovoriť o tomto úseku dejín ženských reholí, ktorý je neodmysliteľnou súčasťou novodobých dejín katolíckej cirkvi na Slovensku. Nepôjde v ňom ani tak o čisto odborný historický pohľad, aj keď v úvode načrtnem kontext a realizáciu tohto procesu, skôr sa chcem podeliť o skúsenosti a poznatky, ktoré sme so spolusestrou Ivicou Kúšikovou získali pri realizácii projektu *„Svedkovia viery“*. Projekt sme realizovali v rámci Konferencie vyšších predstavených ženských reholí. Vďaka nemu sme mohli cez príbehy, skúsenosti a spomienky 84 rehoľných sestier, ktoré likvidáciu prežili, a ktorých výpovede sme audiovizuálne zachytili, spoznať a potom aj zobraziť časť histórie prenasledovanej cirkvi na Slovensku v 50. rokoch 20. storočia.

1. Akcia R

Samotná *Akcia R* prebehla 29. až 31. augusta 1950. Predchádzalo jej prepustenie sestier pracujúcich v školstve a poštátnenie jedenástich internátov. 28. augusta 1950 boli zvolané všetky provinciálne predstavené na Slovenský úrad pre veci cirkevné, kde dostali dekréty o presťahovaní svojich rehoľných domov. Tam ich uistili, že kláštory, ktoré opustia, zostanú naďalej v ich vlastníctve. Od začiatku však bolo plánované celý majetok zoštátniť a *„prinavrátiť rehoľnice ich pôvodnému poslaniu“*.[2]

1 SSpS (*Servae Spiritus Sancti* – Misijná kongregácia Služobníc Ducha Svätého).

2 Porovnaj: DUBOVSKÝ, Patrik: Akcia R (R1 – R7) likvidácia ženských reholí na Slovensku v rokoch 1950 – 1952. *Pamäť národa,* ročník (roč.) 2, 2005, č. 3, s. 73.

1. 1. Internovanie

Už 29. augusta 1950 obsadili kláštory príslušníci Zboru národnej bezpečnosti (ZNB), Štátnej bezpečnosti (ŠtB) a milicionári. Prinútili sestry, aby sa v krátkom čase zbalili, posadili ich do autobusov a bez toho, aby im povedali kam idú, odviezli ich do tzv. centralizačných domov. Tam nad sestrami „bdeli“ tzv. zmocnenkyne, ktoré ich strážili a kontrolovali. Niektoré ešte za tmy, iné nadránom prišli do tzv. sústreďovacích kláštorov. Priestory, ktoré predtým slúžili 20 – 30 sestrám, museli zrazu prijať niekoľkonásobne väčší počet. Nebolo kde spať, jesť, umyť sa... Hospodárske budovy či povaly sa menili na spálne. A kúpeľňou bola studňa na dvore. Učiteľky, profesorky, neskôr aj zdravotníčky chodili do neskorej jesene, či skôr skorej zimy na pole na poľnohospodárske práce. V zime im privážali poškodené látky na opravu, alebo šili bielizeň či pracovné oblečenie. Tak si zarobili pár korún, aby mali z čoho žiť. Veľa im pomáhali ľudia z okolia, ktorí im prinášali potraviny.

1. 2. Vyvezenie

Samotná Akcia R mala viacero fáz. Keďže vládna strana videla, že ani po takomto drastickom zásahu do rehoľného života jednotlivých kongregácií neeliminovala úplne ich vplyv na nábožensky založenom Slovensku, rozhodla sa zdravé a mladšie sestry vyviezť do Čiech. Najmä do českého pohraničia, kde zostali prázdne fabriky a domy po deportovaných Nemcoch.

1. 3. Práca v textilnom priemysle

Boli to rôzne textilné a ľanárske fabriky, v ktorých spracovávali ľan a bavlnu a kde pracovali na tri smeny. V ťažkých podmienkach, v mokrom prostredí, inokedy v halách plných prachu, hluku a zime v tuhých mrazoch, v lete v neznesiteľných horúčavách. S úderníčkami, ktoré vyžadovali nereálne výkony.

1. 4. Charitné domovy

Niektoré sústreďovacie kláštory sa neskôr zmenili na tzv. Charitné domy, kde umiestnili staré a choré sestry. Sestry tam boli ponechané samy na seba. Dostávali iba tretinu svojich dôchodkov, pretože zvyšok išiel štátu. Ale ani tam sestry nezaháľali. Mnohé z nich šili a vyrábali paramenty a devocionálie, teda oblečenie a veci potrebné na slávenie liturgií, iné pracovali v záhrade alebo na hospodárstve, kde si dopestovali a dochovali potrebné potraviny.

1. 5. Sestry v zdravotníctve

Keďže v 50. rokoch bolo málo odborne zdatných a vyškolených zdravotníčok, komunisti boli nútení ponechať ich v zdravotných zariadeniach dlhšie. V každej nemocnici to bolo inak. Veľa záviselo od riaditeľa, prípadne primára jednotlivých oddelení. Tí bojovali, aby sestry mohli zostať. Vážili si a oceňovali obetavosť a odbornosť rehoľných sestier pracujúcich nielen medzi pacientmi na oddelení, ale aj na operačných sálach, v laboratóriách, na röntgenoch. Od roku 1956 do roku 1960 však opustili nemocnice a liečebne takmer všetky rehoľné sestry.

1. 6. Väznené sestry

Podľa dostupných zdrojov bolo väznených 88 rehoľníčok. Boli odsúdené spolu na 311 rokov a 11 mesiacov.[3] To, za čo boli sestry odsúdené, sa klasifikovalo ako pokus o rozvracanie republiky či velezrada, v skutočnosti to bola len pomoc perzekvovaným kňazom alebo prechovávanie korešpondencie, označenej ako nebezpečná.

1. 7. Ústavy a domovy dôchodcov

Koncom 50. rokov, v niektorých fabrikách ešte skôr, dochádzalo k úbytku dovozu ľanu a bavlny zo zahraničia. Preto už nebolo treba zamestnávať toľko ľudí. Aj to bol jeden z dôvodov, pre ktorý sestry postupne umiestňovali do už existujúcich alebo novovznikajúcich ústavov pre mentálne postihnutých, či do domovov dôchodcov. Tam pracovali nielen ako ošetrovateľky, kuchárky, ale aj ako ekonómky a zásobovačky.

2. Projekt „Svedkovia viery"

2. 1. Vznik

Prvotným impulzom tohto projektu bola návšteva amerických rehoľných sestier v roku 2007. Snažili sa zmapovať perzekúciu rehoľníčok vo východnej Európe počas vlády komunistov. Po Slovensku ich sprevádzala vtedajšia predsedníčka Konferencie vyšších predstavených ženských reholí na Slovensku (KVPŽR) sestra (sr.) Daniela Bezdedová z Kongregácie dcér kresťanskej lásky. Spolu s ňou bola sprievodkyňou tlmočníčka, ale aj ako odborná pomoc sr. Ivica Kúšiková z Misijnej kongregácie Služobníc Ducha Svätého. Tam kdesi vznikla idea zachytiť aj pre potreby každej rehole výpovede sestier, ktoré ešte žijú – ich skúsenosti z tohto obdobia. Sr. Ivica absolvovala štúdium dokumentárnej filmovej tvorby, preto mohla prevziať nielen riadenie projektu, ale aj

3 MIKLOŠKO, František: *Nebudete ich môcť rozvrátiť.* Bratislava 1991, s. 250.

realizovať filmovanie, réžiu a následné technické spracovanie nakrúteného materiálu. Neskôr som sa k nej pridala aj ja (sr. Mária Greškovičová SSpS). Robila som rozhovory s filmovanými sestrami a pomáhala organizačne a technicky.

2. 2. Dôvod vzniku

Dôvodov realizácie tohto projektu bolo viacero: uvedomujeme si, že poznanie minulosti a vďačnosť zaň robí náš život plnším a otvára nás pre všetky požehnania a dary, ktoré nás čakajú v budúcnosti. (Aj keď sú niekedy tie dary zabalené v bolesti.)

Navyše sestry, ktoré prežili tieto časy, pomaly vymierajú a aj ony musia vidieť a pocítiť, že ich obety mali význam a zase my, ďalšie generácie, si to vážime a sme za to vďačné.

A v neposlednom rade všetci viac–menej vnímame, že po dvadsiatich rokoch od obdobia vlády jednej strany sa vytráca poznanie, čo táto doba znamenala. Ani rehoľné spoločenstvá v tom nie sú iné. Prichádzajú do nich mladí ľudia, ktorí tieto skutočnosti nepoznajú z vlastnej skúsenosti. Preto cítime potrebu zachytiť spomienky ľudí, ktorí prežili.

2. 3. Jednotlivé fázy projektu

Realizáciu projektu sme rozdelili do štyroch fáz.

V prvotnej fáze od 1. januára 2008 do 30. júna 2008 sme sa snažili získať finančné prostriedky, informácie o téme a sestrách, zabezpečovali sme techniku a priestory na štúdio.

Financie nám poskytli organizácie *Renovabis* a *Kirche in Not*, ktorých zaujala téma nášho projektu. Našli sa aj iní dobrodinci, ktorí nás podporili. Najviac informácií sme čerpali z knihy Jána Milana Dubovského: *„Akcia rehoľníčky"*. Z dvadsiatich štyroch ženských reholí, ktoré pôsobili na Slovensku v roku 1950, obnovilo svoju činnosť po roku 1989 dvadsať reholí.[4] Oslovili sme vedenie týchto reholí, aby nám nahlásili počet a mená sestier, ktoré sú ochotné podeliť sa pred kamerou so svojou skúsenosťou.

2. fáza projektu bola najnáročnejšia na čas. Trvala od 1. júla 2008 do 31.decembra 2009. Počas nej sme nakrúcali výpovede ľudí, exteriéry a interiéry súvisiace s výpoveďami a materiál na záverečný dokumentárny film.

3. fázu projektu napĺňala a napĺňa práca na filme *„Pilátova amnestia"*, ktorý je o realizácii *„Akcie R"* a sú v ňom použité výpovede sestier.

V 4. fáze projektu, ktorá ešte prebieha, sa pracuje na dokončení technického spracovania, výrobe DVD nosičov s nakrúteným materiálom a ich archivácia.

4 Porovnaj: DUBOVSKÝ, Ján Milan: *Akcia rehoľníčky. Snahy komunistického režimu na Slovensku v rokoch 1949 – 1989 odstrániť do roku 2000 ženské rehole a kongregácie z verejného života.* Martin 2001, s. 31.

3. Výsledky projektu

3. 1. Výsledky v číslach

V rámci projektu boli nakrútené:
výpovede 98 ľudí, z toho 84 rehoľných sestier,
zábery z 32 rehoľných domov,
31 exteriérov a interiérov potrebných na ilustrácie a výrobu filmu.
Najazdili sme 56 355 km.
Bolo nakrútených 131 hodín materiálu,
ktorý je uložený na 2 242 gigabajtoch.
Výroba dokumentárneho filmu „*Pilátova amnestia*".

3. 2. Skúsenosti sestier

Čo mali jednotlivé výpovede spoločné, by sme mohli zhrnúť takto:

- Aj keď okolnosti neboli ľahké, zvládali a prežívali ich relatívne dobre, pretože boli mladé. Nechýbalo im nadšenie, odvaha aj odhodlanie trpieť za vieru a povolanie.
- Veľmi oceňovali silu spoločenstva. Spolu boli vysťahované, spolu prežívali všetky neistoty, spolu pracovali, spolu slávili sviatky, a najmä sa spolu modlili za akýchkoľvek okolností.
- Kňazi, zväčša rehoľní, ich služba v sústreďovacích kláštoroch, boli veľkou vzpruhou a pomocou pre sestry v neľahkých časoch. Vysluhovanie sviatosti, povzbudzujúce kázne, duchovné cvičenia – tým všetkým sprostredkúvali sestrám Božiu pomoc.
- Sestry boli ochotné robiť čokoľvek. Bolo obdivuhodné, ako vzdelané učiteľky a profesorky bez námietok pracovali na poliach, ako špecializované odborníčky v zdravotníctve pracovali v ťažkom gumenom odeve vo fabrikách na spracovanie ľanu. A ešte si pritom spievali...
- Ako veľmi pozitívnu vnímali všetky sestry možnosť spoločného života viacerých reholí. Nielen v sústreďovacích domoch, ale aj na majeroch a neskôr v českých fabrikách. Rôznosť chariziem a darov prijímali ako obohatenie. Rehole pripravovali spoločne liturgiu, rôzne kultúrne programy na sviatky (divadla, zborové spevy...), vznikali priateľstvá, ktoré neraz pretrvali až dodnes.
- Okolnosti, ktoré si síce nevybrali, ale sa im stali, brali ako prejav Božej vôle. Tej vôle, ktorá sa niekedy ľudským rozumom nedá vysvetliť, no v rovine viery má nielen zmysel, ale sa prijíma ako prejav Božej lásky.

4. Využitie projektu

4. 1. Pre jednotlivé provincie

Poznanie minulých skúseností našich starších spolusestier prebúdza v nás vďačnosť Bohu za Jeho prítomnosť a pomoc aj v ťažkých chvíľach. Vďačnosť sestrám za vernosť, obety, cez ktoré dodnes prichádza milosť do jednotlivých spoločenstiev. Je to materiál, ktorý je vhodný aj pri formovaní mladých sestier, aby poznajúc dejiny spoločenstva mohli doň čoraz hlbšie vrastať. Pre vedenie provincií, aby pri hľadaní vízie do budúcnosti nezabúdali, že len keď poznáme minulosť, môžeme správne kráčať k budúcnosti, k Bohu... Pre kongregačné a rádové archívy.

4. 2. Pre externé využitie

Veríme, že archivované audiovizuálne materiály poslúžia študentom histórie, a tiež všetkým, ktorí sa chcú a budú zaoberať novodobou históriou katolíckej cirkvi na Slovensku. Pre študijné potreby a bádateľskú činnosť budú prístupné v archíve Konferencie vyšších predstavených ženských reholí na Slovensku, aj v archívoch jednotlivých reholí.

Záver

50. roky 20. storočia boli pre celú katolícku cirkev ťažké. Trpeli mnohí otcovia a matky rodín. Kňazi a rehoľné sestry neboli výnimkou. Snaha komunistov, aby do roku 2000 na Slovensku neboli nijaké rehoľné domy nevyšla. „*Akcie K a R*" potvrdili, že nech je sila moci akákoľvek, nikdy neprevýši Boha a Jeho zámery.

Naším projektom „*Svedkovia viery*", aj keď prišiel relatívne neskoro, sa nám predsa len podarilo zachytiť posledné svedkyne tejto historickej udalosti. A aj keď nedokonale, zachytené výpovede môžu pomôcť pri rekonštrukcii a chápaní novodobej histórie katolíckej cirkvi na Slovensku. Na záver si dovolím citovať z pastierskeho listu slovenských biskupov, ktorý vyšiel pri príležitosti 60. výročia likvidácie kláštorov na Slovensku: „Likvidácia kláštorov priniesla aj nečakané – a pravdupovediac – autormi zločinu likvidácie nechcené ovocie – živú vieru. Mnohí kresťania našli odvahu verejne vyznať svoju vieru, iní zas odvahu odovzdávať svoju vieru ďalej aj za cenu straty vlastnej slobody. Aj vďaka nim cirkev v podzemí u nás pracovala, veriaci si organizovali a viedli malé spoločenstvá po celom Slovensku. Mnohé rehoľné spoločenstvá vyšli z totality síce materiálne oslabené, ale duchovne posilnené a obnovené."[5]

Veď Boh cez tieto osobné obety daroval cirkvi veľké požehnania a milosti. Nech je im a všetkým statočným On sám odmenou.

5 Pastiersky list k 60. výročiu barbarskej noci a tzv. Prešovského soboru, publikovaný 18. apríla 2010.

Slovenský úrad pre veci cirkevné a jeho podiel pri likvidovaní rehoľných spoločenstiev na Slovensku v roku 1950

Peter Kollár

Po prebehnutí prevratu vo februári 1948 sa politická klíma vo vtedajšom Československu výrazne zmenila. Moc na dlhých štyridsať rokov prebrali komunisti a tí postupne menili život v krajine podľa vlastných predstáv. Postupne boli odstránené posledné zvyšky parlamentnej demokracie, črtajúca sa opozícia, náročné obdobie postihlo aj cirkev. Tak ako cirkev, aj nová moc v republike o sebe veľmi dobre vedeli a uvedomovali si svoje postavenie. Po neúspešných rokovaniach, ktoré mali smerovať k dohode, bolo jasné, že musí prísť ku konfrontácii. Komunisti hovorili o náboženstve ako o ópiu ľudstva, cirkev nový režim vnímala ako protinábožensk ý, ateistický. Komunistický režim najprv znemožnil svojich politických konkurentov, potom mala prísť na rad cirkev, ktorú nový režim vnímal ako najvážnejšie nebezpečenstvo. Predsa len tradície, náboženské presvedčenie, hlboká viera obyčajného slovenského človeka, to všetko hovorilo v prospech cirkvi na Slovensku. Aj z tohto dôvodu si nový režim uvedomoval náročnosť krokov, ktoré sa chystal urobiť. Na tomto mieste sa natíska otázka, prečo cirkev musela tak veľmi trpieť, prečo mnoho komunistických funkcionárov hovorilo o cirkvi ako o „poslednom a zároveň aj najnebezpečnejšom nepriateľovi, ktorého treba ovládnuť"? Keď sa skončila druhá svetová vojna a bolo obnovené Československo, mnohí poukazovali na vojnové obdobie, keď bol vytvorený Slovenský štát a údajne katolíci spôsobili rozvrat medzivojnového Československa. Vytvorili si samostatný štát, ktorý spolupracoval s Nemeckom, ďalší poukazovali na spojitosť katolíkov s nacizmom atď. Boli to všetko lži a klamstvá, ale bohužiaľ, na týchto klamstvách boli postavené útoky na cirkev, ktoré mali mať rôzne formy, podoby, metódy.

Jednou z metód bolo vytvorenie inštitúcií, ktoré mali cirkev v ČSR úplne pohltiť a postupne vnútorne rozložiť. Z množstva takýchto inštitúcií to bol napríklad Slovenský úrad pre veci cirkevné. Tento úrad vznikol v októbri 1949, keď 14. októbra schválilo Národné zhromaždenie zákon č. 217/1949 Zb. Išlo o smutne známy cirkevný zákon, ktorý cirkev úplne zbavil slobody a autonómneho postavenia. Čo sa týka vzťahu Štátneho úradu pre veci cirkevné (SÚC) a Slovenského úradu pre veci cirkevné (SLOVÚC),

tak SLOVÚC, sídliaci v Bratislave, bol podriadený SÚC-u, ktorý sa nachádzal v Prahe. Oba úrady sa okamžite zapojili do činnosti, ktorá bola namierená proti cirkvi. V čele týchto úradov boli dr. Gustáv Husák a Alexej Čepička. Je preto logické, že oba úrady sa zapojili do smutne známej udalosti, ktorú mnohí slovenskí historici nazvali „barbarskou nocou". Noc z 13. na 14. apríla 1950, noc z 24. na 25. apríla 1950 a posledné augustové dni toho istého roka sa naozaj smutne zapísali do dejín nášho národa. Kláštorný a rehoľný život vo vtedajšom Československu bol po týchto udalostiach doráňaný ako nikdy predtým. Nový režim vnímal kláštory, rehoľné spoločenstvá ako vážne nebezpečenstvo, a preto sa dôkladne pripravoval na ich likvidáciu. Spočiatku to boli len ojedinelé kroky, ako bolo napr. zabratie niektorých kláštorných budov a zariadení. Vzťah štát a rehoľné spoločenstvá bol riadne naštrbený po voľbách v roku 1948, keď veľmi veľa rehoľníkov volilo radšej biely lístok ako by mali voliť komunistov. Prístup k voľbám si, prirodzene, vládnuca moc všimla a pripravovala sa na odvetnú akciu. Na sklonku roku 1948 sa stretli A. Čepička, Gustáv Husák, Ladislav Holdoš, Š. Bašťovanský, J. Viktory a dohodli sa na konkrétnych postupoch. Stanovili si úlohu zistiť presný počet kláštorov v republike a zamerať sa na činnosť, ktorú vykonávajú, čím sa zaoberajú, či nie je ich činnosť protištátna atď. Potom sa malo pristúpiť k ďalším krokom. 22. novembra 1949 Slovenský a Štátny úrad pre veci cirkevné vydali presnú stratégiu, ako postupovať voči reholiam. Boli stanovené presné kroky: 1. zamedziť ďalší rast reholí, 2. zrušiť niektoré kláštory a tak znížiť ich počet, 3. zúžiť materiálnu základňu reholí, 4. regulovať činnosť reholí, 5. prerušiť kontakt reholí s ich nadriadenými, ak sa nachádzajú v zahraničí.[1] Najmä na prerušenie kontaktu s nadriadenými v zahraničí sa dával veľký dôraz, pretože mnoho duchovných, ktorí boli prinútení z rôznych dôvodov k emigrácii, malo blízky kontakt na Vatikán, ktorý bol v očiach komunistov vážnou hrozbou. Samotný Čepička sa vyjadril na jednej z prvých schôdzí cirkevnej šestky 30. apríla 1949, ktorá sa konala v jeho byte, že momentálne prebieha spor medzi československým štátom a ďalším štátom – Vatikánom o to, kto bude vládnuť nad dušami obyvateľov Československa. Údajne nikto nesmie narušiť suverenitu ČSR. Musí prísť k odklonu od Vatikánu, od pápeža, musí byť posilňovaná družba so Sovietskym zväzom. Podľa nového režimu sú útoky na rehoľné rády a kláštory potrebné, pretože sú priamo napojené na rozvratnícku politiku Vatikánu a údajne sú semeniskom rôznych protištátnych živlov. Na základe likvidácie rádov a reholí sa odhalí nepriateľská politika Vatikánu proti krajinám ľudovej demokracie a ZSSR. Údajne Vatikán intriguje voči politike ZSSR a ostatným krajinám východnej Európy.[2]

Pred samotnými prípravami na likvidáciu reholí a rehoľných spoločenstiev si úrady pre veci cirkevné v Čechách a na Slovensku urobili istú sondáž o tom, ako to vyzerá s kňazmi na území ČSR. Kto by bol ochotný spolupracovať a s kým by to nebolo možné. Na základe zisťovania a rozhovorov si úrady utvorili akúsi svoju vlastnú hierarchiu. Do prvej skupiny boli zaradení duchovní, ktorí boli ochotní pristúpiť na všetko. Bolo jasné, že práve títo duchovní by mohli byť poplatní režimu a v prípade vidiny kariérneho postupu by boli ochotní spolupracovať s režimom. A práve takíto duchovní zakrátko

1 JUDÁK, Viliam: *In Ecclesia Dei. Studia Thelogica Nitriensia 1*. Nitra 2003, s. 167.

2 PERNES, Jiří, POSPÍŠIL, Jaroslav, LUKÁŠ, Antonín: *Alexej Čepička – šedá eminence rudého režimu*. Praha 2008, s. 129.

obsadili biskupské úrady, kde pôsobili ako generálni vikári alebo tajomníci. Do druhej skupiny úrady zaradili duchovných, ktorých bolo možné ľahko získať pre potreby nového režimu, aj keď sa s ním nestotožňovali. V tretej skupine sa nachádzali duchovní, ktorí zvolili formu svojej existencie – mlčanie. Pôsobili absolútne bez záujmu, ignorovali verejné dianie a na otázku, čo si myslia o cirkevnej politike nového režimu, radšej mlčali. Najnebezpečnejšia pre komunistický režim bola posledná skupina duchovných, ktorí otvorene kritizovali nový režim, označovali ho za ateistický, proticirkevný a boli pripravení proti nemu bojovať aj za cenu osobných problémov a ťažkostí. Tu treba vyzdvihnúť osobnosť otca biskupa Vojtaššáka, ktorý napriek mimoriadne ťažkému prenasledovaniu nikdy nezaprel a nezradil, ostal verný rímskemu biskupovi. Pri takomto usporiadaní duchovenstva si režim všimol, že skoro všetky skupiny duchovných, až na tú prvú, bezvýhradne uznávajú rímskeho biskupa ako hlavu cirkvi a svojich diecéznych biskupov ako svojich jediných zákonných predstavených. Z toho bolo zrejmé, že komunisti sa snažili o pretrhnutie spojenia duchovných so svojím diecéznym biskupom.

Po rozhodnutí ochromiť rehoľný život v Čechách a na Slovensku vládnuci režim pristúpil k tzv. predbežným opatreniam. V prvom rade išlo o spustenie propagačnej kampane, ktorá bola namierená najmä proti jezuitom, ktorých kláštory a duchovné miesta mali byť podľa komunistov sídlom protištátnej činnosti, reakcie. Na úplnú diskreditáciu rádov mali poslúžiť aj pripravované brožúry. Potom sa malo pristúpiť k obsadeniu púťových miest, ktoré mali obsadiť zmocnenci, tí mali zároveň prevziať správu nad takýmto miestom. Hlavnou úlohou zmocnenca malo byť obmedzenie kontaktu rehoľníkov s okolitým ľudom. Okrem toho zmocnenec mal za úlohu nadviazať kontakty s rehoľníkmi, ktorí by boli ochotní spolupracovať s režimom. Potom sa preskúmala politická situácia okolo kláštorov, ktoré mali neskôr slúžiť pre potreby režimu. Všetkým cudzím štátnym príslušníkom, ktorí boli v reholiach, s výnimkou Nemcov, Maďarov a Poliakov, bolo zakázané ďalšie pôsobenie na území Československa. Ďalším krokom, ktorý urobil SLOVÚC pri príprave na útoky proti kláštorom, bolo zriadenie komisie, ktorá mala celú akciu riadiť. Komisia mala mať päť členov: dr. Havelka, Ekart, Emil Göllner a dvaja členovia bezpečnosti. Prví dvaja boli zo Štátneho úradu pre veci cirkevné, Göllner bol zo SLOVÚC-u a v tom období pôsobil ako prednosta katolíckeho oddelenia kultového odboru SLOVÚC.

Oproti rehoľnému životu v Čechách mal útok na rády na Slovensku akúsi predprípravu, ktorá sa uskutočnila 16. marca 1950. Išlo o zásah proti kláštorom, ktoré vlastnili internáty, kde vychovávali svoj dorast. O obsadenie internátov sa mala postarať tzv. komisia, ktorú tvorili: krajský cirkevný tajomník, zmocnenec, bezpečnostný referent. Okrem komisie mal byť v pohotovosti aj veliteľ Štátnej bezpečnosti (ŠtB), ktorý mal zasiahnuť v prípade, že by vznikol nejaký rozruch. Po príchode do internátov sa komisia oboznámila s osadenstvom, ale najmä s tým, aké sú v internáte miestnosti, napríklad jedáleň, študovňa, kuchyňa, záhrada. Potom sa vypracovala správa, v akom stave sa internát prevzal a mala sa zaistiť pošta a telefón, telefónne číslo sa odovzdalo SLOVÚC-u. Zmocnenec mal postupovať korektne, pritom však sebavedome a nesmel sa nechať oklamať. To bola prvá časť zásahu proti rehoľnému životu na Slovensku, druhá,

ťažšia časť mala ešte len prísť. Komunistická moc v ČSR sa pripravovala na zásah proti reholiam vážne, celá akcia bola rozdelená na časové úseky.[3]

Prvý časový úsek bol do 31. marca 1950, druhý bol od 1. apríla 1950, tretí časový úsek bol 24 hodín pred dňom zásahu, štvrtý časový úsek bol v deň zásahu, piaty časový úsek bol samotný priebeh zásahu, šiesty úsek bol 24 hodín po zásahu, siedmy časový úsek bol týždeň po zásahu. Počas týchto úsekov boli stanovené presné pokyny. Do 31. marca 1950 na Slovensku SLOVÚC a v Čechách Štátny úrad pre veci cirkevné mali za úlohu pripraviť školenia pre sily, ktoré ešte neboli školené v cirkevnej politike, vypracovať a odovzdať ŠtB správu o každom kláštore, ktorý mal byť zlikvidovaný. V správe mal byť: zoznam obyvateľov kláštora, návrh ako rozmiestniť rehoľníkov, ktorých umiestniť do centralizačných kláštorov a ktorých do internačných kláštorov, kde umiestniť ostatných obyvateľov kláštora. Ďalej bolo potrebné oznámiť zamestnancom SLOVÚC-u, s ktorými sa počítalo na akciu, aby boli v stave pohotovosti, aby neopúšťali Bratislavu, resp. Prahu. Miesto, kde sa každý zamestnanec zdržiaval, musel oznámiť SLOVÚC-u, resp. SÚC-u. V každom prípade však musel byť okamžite pripravený zasiahnuť. Ďalej sa pripravili inštrukcie pre krajských cirkevných tajomníkov, ktorí počas zásahu podliehali Štátnej bezpečnosti, potom sa im odovzdali inštrukcie, čo majú robiť počas zásahu a po ňom. Ďalšie kroky sa mali týkať zoznamu kláštorov, ktoré mali byť obsadené a aké bude ich ďalšie využitie. Popri týchto inštruktážach nasledovali ešte pokyny pre každý kraj. Tu boli usmernenia pre zmocnencov kláštorov, kde každý zmocnenec dostal špeciálnu obálku s presnými údajmi o každom kláštore, v obálke bol ešte dekrét, ktorý vydal Slovenský úrad pre veci cirkevné pre každého zmocnenca. Do akcie proti rehoľným rádom a kláštorom boli zapojení aj okresní cirkevní tajomníci, ktorí tiež dostali konkrétne pokyny. Nesmeli sa pohnúť z miesta určenia, museli byť stále k dispozícii, v prípade potreby museli vedieť okamžite zakročiť. Do 31. marca boli ešte stanovené úlohy, ktoré sa týkali prepravy osôb, malo byť pripravených desať veľkých a desať malých áut a vodičov, ktorí mali byť pripravení okamžite na akciu, aj v noci. Po týchto opatreniach prišli na rad nariadenia, ktoré bolo potrebné splniť od 1. apríla do 13. apríla 1950. Za týchto 13 dní bola nariadená prechodná reorganizácia SLOVÚC-u a SÚC-u. Znamenalo to, že mali byť uvoľnení niektorí pracovníci úradov a na ich miesto mali prísť noví. Následne boli zostavené skupiny, ktoré mali celú akciu viesť a koordinovať. Vedúce skupiny boli vytvorené v Prahe a v Bratislave, mali riadiť útoky na rehole a rehoľné spoločenstvá. Bol stanovený vedúci celej akcie, zástupca vedúceho celej akcie, vedúci inštruktáže, zástupca Štátnej bezpečnosti. V Čechách bol zodpovedný za priebeh akcie dr. Havelka a na Slovensku to bol Emil Göllner. Podľa pokynov SLOVÚC-u a SÚC-u sa mali riadiť všetky cirkevné oddelenia krajských národných výborov (KNV). Opatrenia tretieho časového úseku, t. j. 24 hodín pred dňom zásahu, mali už úplnú presnosť a postupnosť a všetko na seba nadväzovalo v časových intervaloch. V tento deň oba úrady (SLOVÚC a SÚC) poslali o desiatej hodine telegramy všetkým zmocnencom, ktorí boli vybraní na akciu, a ďalším desiatim osobám, ktoré boli určené ako rezerva, aby presne o 16. hodine boli k dispozícii a nikam sa nevzďaľovali. Na 18. hodinu večer bol naplánovaný odchod určených osôb do krajských miest, na cirkevné

3 Národní archiv (NA) Praha, fond (f.) Státní úřad pro věci církevní, škatuľa číslo (šk. č.) 98, Plán akce K pro Slovúc.

oddelenia KNV. Okamžite ako prišli na dané stanoviská, sa museli hlásiť telefonicky na SLOVÚC-e, alebo na SÚC-e. V tú istú hodinu boli odvezené aj rezervy. O deviatej hodine večernej došlo ku kontrole, či určené kádre dorazili na cirkevné oddelenia KNV. Ostatní zamestnanci, ktorí boli určení na akciu počas noci, museli zostať na SLOVÚC, alebo na SÚC. Potom nasledovalo znova telefonické hlásenie na úrady pre veci cirkevné. Po týchto opatreniach nastupoval štvrtý a piaty časový úsek, totiž opatrenia v samotný deň zásahu a napokon zásah. Samotný zásah proti budovám, kde sídlili rehoľné spoločenstvá, sa uskutočnil pod dohľadom Štátnej bezpečnosti. Ďalšie inštrukcie potom pokračovali o deviatej hodine večer, kde na cirkevné oddelenia KNV prišli bezpečnostné zložky, ktoré boli vyslané z Bratislavy, resp. Prahy. Automobily, ktoré priviezli bezpečnostné sily, sa potom vrátili do hlavných miest. Potom krajský veliteľ Štátnej bezpečnosti odovzdal cirkevnému tajomníkovi KNV zapečatenú obálku, kde boli inštrukcie, ktoré vydal Slovenský, resp. Štátny úrad pre veci cirkevné. Potom cirkevný tajomník KNV dal tieto inštrukcie zmocnencom a vedúcim pre kláštory. Krajskí cirkevní tajomníci potom odovzdali pokyny aj pre okresných cirkevných tajomníkov. Krajský cirkevný tajomník potom ešte mal pripraviť tzv. vysvetľovaciu kampaň pre najbližšie okolie a mal zabezpečiť nového duchovného, ktorý mal slúžiť omšu v kláštornom kostole. Po dohode so SLOVÚC a SÚC to mal byť duchovný vyhovujúci režimu. Samotný priebeh akcie bol stanovený na 24. hodinu z 13. na 14. apríla 1950. Presný termín dohodol Ladislav Holdoš s pplk. Teodorom Balážom, ktorý vystriedal vo funkcii veliteľa zásahu Viktora Sedmíka. Ostatným veliteľom bol oznámený presný termín akcie 13. apríla na presné poludnie. Mali teda 12 hodín na prípravu. Postup vyzeral nasledovne: Oddiely Zboru národnej bezpečnosti obsadili kláštory. Do niektorých vnikli bez problémov, do iných museli vniknúť násilím, napr. niekde museli vylomiť dvere, pretože nikto nereagoval na výzvy otvoriť. Potom nasledovalo zvolanie osadenstva kláštora na základe menného zoznamu členov rehoľných spoločenstiev obývajúcich daný kláštor. Veliteľ Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) rehoľníkom oznámil, k čomu práve prišlo, nariadil im, aby si zobrali všetky potrebné veci so sebou a zhromaždili sa. Mnohí rehoľní bratia mali už vysoký vek, v kláštore prežili v podstate celý svoj život a teraz sa mali behom niekoľkých minút zbaliť a odísť preč. Pre mnohých to bolo niečo nepochopiteľné, neuveriteľné, a tak často bezradne stáli nad svojimi vecami a uvažovali, čo vziať a čo nie. Na nátlak príslušníka sa nakoniec pobalili a vyšli na zhromažďovací priestor. Pred budovou kláštora boli už pripravené autobusy, ktoré mali rehoľníkov previezť do tzv. centralizačných a internačných kláštorov. Do prvej skupiny kláštorov boli prevezení novici, klerici a rehoľníci, ktorí mali už vysoký vek, ďalej rehoľníci, ktorí slúžili mimo kláštora v duchovnej službe, ale bývali v kláštore, alebo sa práve v kláštore počas zásahu zdržiavali. Do druhej skupiny kláštorov boli prevezení rehoľníci, ktorí boli režimom označení ako reakční, nebezpeční, známi a vplyvní rehoľníci. Ťažko chorí rehoľníci zatiaľ ostali v kláštoroch, tí boli prevezení neskôr do väzenských nemocníc. Zatiaľ čo prebiehalo balenie a postupné nastupovanie do autobusov, oddiely ZNB pristúpili k prehliadke kláštorov. Oddiely ZNB hľadali najmä veci, ktoré mali skompromitovať rehoľné rády. Čo sa týka prehliadok, popísalo sa o nich veľmi veľa lží a klamstiev, najmä o tom, že v kláštoroch sa našli zbrane, vysielačky, pomocou ktorých boli rehoľníci v kontakte so Západom a že v kláštoroch sa ukrývali nepriatelia zriadenia, ktorí mali pripraviť prevrat. Boli to hlúpe nezmysly. Išlo len o to, aby sa kláštorný

život a rehoľné spoločenstvá v očiach verejnosti úplne znemožnili. Po odchode autobusov v kláštoroch ostali rehoľníci určení na výsluch. Obyčajne to boli predstavení kláštorov, vplyvní rehoľníci, ktorí sa mali priznať, kde bol skrytý kláštorný majetok. Po ukončení prehliadky sa spísal protokol, ktorý podpísali všetci prítomní. Potom boli rehoľníci, ktorí boli na výsluchu, odvezení do centralizačných alebo internačných kláštorov. Čo sa týkalo civilných osôb, tým sa prikázalo, aby okamžite opustili kláštory a vrátili sa čo najrýchlejšie do miesta svojho bydliska. Tu sa mali hlásiť na pracovnom úrade. Študenti, služobné osoby, civilní nájomníci bývajúci v kláštore zatiaľ ostali v kláštoroch. Vtedajšia vládnuca moc sa na tento zásah pripravila a známy slovenský historik František Vnuk spomína, že do akcie bolo zapojených asi 3 000 ozbrojených príslušníkov bezpečnostných zložiek. Akoby išlo o nejakú nebezpečnú vojenskú operáciu, pri ktorej sa nesmie nechať nič na náhodu. Samozrejme, nepočíta sa rozsiahly administratívny aparát, ktorý bol pripravený okamžite plniť si svoje povinnosti v prípade potreby. Ďalší časový úsek prebiehal deň po zásahu. SLOVÚC a SÚC mali sústrediť informácie o priebehu akcie na území celej republiky a mali sa vyhotoviť súhrnné správy. Potom bola vytvorená kartotéka pre všetky kláštory, ktoré boli cieľom útoku vládnej moci. V kartotéke bol zaznamenaný postup pri likvidovaní jednotlivých kláštorov. Do každého kláštora boli potom dosadení dvaja zmocnenci a prípadne, ak to bolo potrebné, aj pomocný personál. Pre centralizačné kláštory sa potom mali zabezpečiť slamníky, slama a deky, ktoré sa dopravili autami. Nakoniec sa mali vypátrať všetci rehoľníci, ktorí v danú noc neboli v kláštoroch a patrili do reholí, ktoré boli postihnuté. Štátna bezpečnosť ich mala vypátrať a zabezpečiť. O všetkých krokoch, ktoré sa podnikli deň po zásahu, mal byť informovaný SLOVÚC a SÚC. Nakoniec to boli opatrenia, ktoré prebehli sedem dní po zásahu. Oba úrady pre veci cirkevné získavali informácie od 13. hod. do 18. hod. z KNV na území celej republiky a na základe týchto skutočností sa vyhotovovali denné správy o celkovej situácii. V najbližších dňoch potom prebiehali náhodné kontroly hospodárskym oddelením SLOVÚC-u a SÚC-u, ktoré sledovali postihnuté kláštory. Pre rehoľníkov, ktorí boli premiestnení do centralizačných kláštorov, sa rozhodovalo, aký typ práce im bude pridelený. Okrem toho bola postupne zrušená pohotovosť, boli zrušené služby na oboch úradoch pre veci cirkevné a zamestnanci určení pre danú akciu sa potom mohli znova vrátiť ku svojej starej práci. Bola obnovená pôvodná organizácia SLOVÚC a SÚC, ale boli tu menšie zmeny. Tie sa dotýkali najmä neustáleho kontrolovania stanovených úloh, ktoré sa mali plniť, stále prebiehali úradmi pre veci cirkevné náhodné kontroly v kláštoroch, kde sa postupne dokončovala inventúra, majetok kláštorov sa mal premiestniť a sústrediť na vybrané miesta. V samotných objektoch kláštorov boli potom zriadené rôzne ústavy a inštitúcie, o ich zameraní rozhodol štát. Zvyčajne išlo o ústavy pre duševne chorých alebo väznice, o tieto objekty sa nik nestaral, preto začali postupne chátrať. Rehoľníci, ktorí boli prevezení do centralizačných kláštorov, sa mali okamžite zapojiť do výroby, bolo im určené, čo mali vyrábať a podľa toho im boli upravené aj ich denné programy, bol im zabezpečený aj kádrový materiál, ktorý ich mal „prevychovať". Likvidovanie rehoľného života malo potom ešte pokračovanie v noci z 3. na 4. mája 1950 – to sa nazývalo Akcia K-II. Bola zlikvidovaná rehoľa Spoločnosť Božieho Slova, okrem nej ešte štyri iné rehole a vojenská operácia sa sústredila najmä na Nitru. Nesmieme však zabúdať ani na likvidovanie ženských reho-

lí, ktoré bolo prevedené 29. – 31. augusta 1950 pod názvom Akcia R.[4] Útok na ženské rády bol tiež záležitosťou SLOVÚC-u a SÚC-u, zásah bol prevedený za bieleho dňa. Likvidácia ženských rádov mala pokojnejší priebeh ako Akcia K najmä z toho dôvodu, že ľud bol zastrašený a azda si aj uvedomoval, že odpor by bol márny. Zaistené sestry mali byť potom zaradené do civilného života, kde by vykonávali civilné zamestnanie. V priebehu roka 1951 boli potom vo väčšom počte presťahované do českého pohraničia pre potreby textilného priemyslu. Rok 1950 bol pre naše dejiny náročný a hektický. Najmä cirkevný život prechádzal tvrdými a ťažkými skúškami, pretože bol vyradený na dlhé obdobie rehoľný a kláštorný život. Výsledkom týchto zásahov počas roka 1950 bolo nielen násilné likvidovanie kláštorov u nás, ale aj snaha úplne vymazať cirkev v ČSR zo života ľudí. Podľa SLOVÚC-u akcie proti rehoľníkom stáli štát asi 11 miliónov korún, čo nebola malá suma. Tieto peniaze sa mohli investovať inde, na iných miestach. Celý režim v rokoch 1948 – 1989 však priniesol nielen likvidáciu reholí a kláštorov, ale i postupnú likvidáciu morálky, charakteru, pevných zásad u mnohých ľudí. Našťastie cirkev je tu a prežila aj tlak totality počas štyridsiatich rokov. Našou úlohou by malo byť to, aby sme robili všetko preto, aby sa už nikdy podobný režim nevrátil.

TABUĽKY: Počty rehoľníkov na Slovensku – mužské rády:
Saleziáni: 198
Redemptoristi: 72
Jezuiti: 105
Františkáni: 235
Tešitelia: 34
Benediktíni: 10
Dominikáni: 19
Kapucíni: 26
Milosrdní bratia: 35
Piaristi: 14
Spoločnosť Božieho Slova: 160
Lazaristi: 25
Minoriti: 37
Palotíni: 2
Baziliáni: 14
Premonštráti: 29
Spolu: 1 019

Počty rehoľníčok na Slovensku:
Alžbetínky: 49
Uršulínky: 267
Kanonisky: 93
Františkánky: 109
Salvatoriánky: 325
Dcéry Božej Lásky – Vykupiteľky: 354

4 NA Praha, f. Státní úřad pro věci církevní, šk. č. 98, Plán akce K pro Slovúc.

Školské sestry de Notre Dame: 103
Baziliánky: 82
Dcéry Božej Lásky: 144
Sestry svätého Kríža: 682
Satumarky: 248
Dcéry Kresťanskej Lásky – Vincentky: 1071
Premonštránky: 125
Rehoľníčky Ang. Panien: 161
Rehole Ducha Svätého: 103
Školské sestry svätého Františka: 97
Spolok sociálnych sestier: 18
Dominikánky: 87
Boromejky: 4
Krížiačky Panny Márie: 7
Saleziánky: 57
Sestry Najsvätejšej Eucharistie: 5
Sestry Nepoškvrnenej Panny Márie: 58
Dcéry Sedembolestnej Matky Božej: 4
Spolu: 4 253

II. Život reholí v ilegalite

Totalitný režim a jeho vplyv na život jezuitov

Milan Hudaček SJ[1]

Po februári 1948 spoločenskú a hospodársku obnovu vojnou zničeného Československa zakalil prudký konflikt vládnucej komunistickej moci s cirkvou. Likvidácia náboženských médií a inštitúcií, ba i celej Gréckokatolíckej cirkvi zmenili životy tisícov veriacich zo dňa na deň. Podobne sa zmenil aj život stoviek rehoľníkov. Likvidácia rehoľných domov československou Štátnou bezpečnosťou v noci z 13. na 14. apríla 1950 presvedčila ľudí, že so strachom a násilím musia rátať ako s novým spoločníkom povojnových rokov.

Rehoľníci sa po vyhnaní z kláštorov opäť ocitli vo svete, z ktorého pri vstupe do rehole odišli. Tlak zo strany totalitného režimu vyvolal u nich obranné reakcie. Najprv to boli úteky zo sústreďovacích kláštorov, neskôr tajné kňazské a biskupské vysviacky, potom zriadenie tajného noviciátu a rozbehnutie kontinuitnej študijnej prípravy na kňazstvo v skrytých podmienkach života. Nové spoločenské postavenie rehoľníkov ich v ďalších rokoch nútilo hľadať nové formy zasväteného života a evanjeliového svedectva. Trpký pohľad do minulosti ustupoval. Odpustenie krivdy barbarskej noci a volanie k životu naučilo mnohých slúžiť Bohu na hociktorom mieste. Neakceptovateľným ostal len štátom podporovaný ateizmus. Jeho spoločenské podoby nútili rehoľníkov rozlišovať v zamestnaní kolegu od kolegu, vo väzení bachára od bachára a v cirkvi človeka nábožného od „nábožného". Orientovať sa podľa hĺbky duchovného života osoby a jeho svedectva neskôr odporúča celej cirkvi aj Druhý vatikánsky koncil (1962 – 1965). O tom, ako skúsenosti jezuitov ovplyvnené totalitným režimom pomáhali aj druhým, ako ich myšlienky formulovali vlastnú komunitu a ideál ignaciánskeho života do budúcnosti, bude aj nasledujúci príspevok.

Kvôli názornejšiemu poznaniu histórie vzájomných vzťahov medzi totalitným režimom a jezuitským spoločenstvom si štyridsaťročné obdobie komunistickej diktatúry rozdelíme do štyroch období.

1. **Obdobie obrany rehole voči likvidačnému tlaku**. Je to obdobie rýchlych a dlhodobých rozhodnutí v reholi, ktoré odkryjú aj skryté dispozície pre kontinuitu zasväteného života. Čas nečakaných reakcií i zvratov zahŕňa roky 1949 – 1955.

1 SJ (*Societas Jesu* – Spoločnosť Ježišova – jezuiti).

2. **Obdobie pokusov o odstránenie rehoľnej charizmy extrémne nespravodlivými sankciami.** V rokoch 1956 – 1965 sa odohralo najviac súdnych procesov s jezuitmi. Boli odsúdení za vernosť cirkvi, ktorá má svoju hlavu v Ríme. Rozsudky to zdôvodňovali nepriateľstvom voči ľudovodemokratickému zriadeniu v duchu vatikánskej politiky a velezradou.

3. **Obdobie reflexie a hľadania nových motívov pre rehoľné a spoločenské svedectvo.** Čas Druhého vatikánskeho koncilu a politického uvoľnenia v Československu priniesol nové idey a zmenu do vnútorného života rehole. Je to obdobie pokoncilových rokov 1965 – 1969.

4. **Obdobie nových evanjelizačných rozhodnutí a plánovania apoštolského života.** Etapa od roku 1970 do roku 1989 prinesie netušený rozvoj i ďalšie rozhodnutia s dlhodobým dosahom o formačnom smerovaní v internom živote rehole.

1. Obrana rehole voči likvidačnému tlaku a dispozície pre zachovanie života

Rok 1950 v Československu priniesol sériu šokujúcich rozhodnutí, ktoré vyvolali široký útok na rehole katolíckej cirkvi. Najprv v marci 1950 zatkli v Čechách jezuitského provinciála pátra (P.) Františka Šilhana, P. Adolfa Kajpra a P. Františka Mikuláška.[2] V priebehu niekoľkých dní ich odsúdili na dlhé roky väzenia. Násilné kroky proti jezuitom v Čechách vyvolali obrannú reakciu v slovenskej jezuitskej provincii. Provinciál Ján Srna zvolal poradu s pátrami Rudolfom Mikušom, Štefanom Polónym, Benediktom Jakabovičom a Jozefom Čačkom. Po vypočutí ich názorov vymenoval na vedenie rehole v mimoriadnych okolnostiach troch svojich zástupcov. Stali sa nimi pátri Jozef Jurovský, Rudolf Mikuš a Matej Marko. Boli to skúsení ľudia, prví dvaja boli provinciálnymi predstavenými a tretí bol Srnov blízky spolupracovník. O ich menovaní upovedomil listom všetkých jezuitských predstavených. O pár týždňov boli rehoľné domy prepadnuté a jezuitov 14. apríla 1950 odviezli do sústreďovacieho kláštora v Jasove.[3]

Z jezuitov zostal na slobode P. Matej Marko. Príčinou bolo jeho ochorenie na TBC, pre ktoré ležal v nemocnici. Ako zástupca provinciála podnikol prvé vážnejšie rozhodnutie v júni 1950, keď tajne prijal do noviciátu Jozefa Gajdára a Jána Kaclíka. Bol to prvý krok, ktorým sa začala rozvíjať skrytá činnosť interného života rehole.[4] Poukazuje na to, že páter hľadel na totalitný režim ako na záležitosť dlhodobého trvania. Nemálo rehoľníkov v tom čase bolo tej mienky, že komunistické represie sú krátkodobým problémom, azda niekoľkých dní alebo týždňov.[5] Rozhodnutia P. Marka sa podriaďovali

2 PAVLÍK, Jan SJ: *Budou vás vydávat soudům*. Praha 1995, s. 33 – 41.

3 ĎURČEK, Karol SJ (1930), bytom Bratislava, Panská 11; člen jezuitskej komunity, záznam výpovede z 27. 4. 2010.

4 HUDAČEK, Milan SJ: História, ktorá nás obohacuje V. *Zvesti,* 2008, číslo (č.) 5, s. 5 – 7.

5 Porovnaj: PETRÍK, Vincent SJ: *Posledná vila*. Cambridge 1990, s. 112 – 116.

opačnej logike. Jeho ďalším zámerom v obrane proti totalitným tlakom bola vysviacka tajného biskupa. Biskup by mal za úlohu, nezávisle od komunistických poriadkov, koordinovať náboženské aktivity v ilegalite, súvisiace s potrebami utláčanej cirkvi. Rozhodnutie pre tento plán chcel podniknúť po dôverných rozhovoroch s niektorými jemu blízkymi ľuďmi. Nie každý sa však stotožňoval s Markovou stratégiou. P. Rudolf Mikuš poslal v lete 1950 provinciálovi Jánovi Srnovi správu, že P. Marko chce dať niektorého z jezuitov vysvätiť za biskupa. V liste ho prosil, aby mu to nedovolil. Podľa Mikuša svätenie biskupov malo byť výlučne záležitosťou Svätej stolice a rázne odmietal pripustiť k biskupskému sväteniu niekoho z jezuitov. P. J. Srna nereagoval na Mikušov list. Nevedel si totiž za daných okolností biskupské konsekrácie ani reálne predstaviť.[6]

P. Marko rozvíjal núdzové plány a čakal na vhodné okolnosti. Pre vážnu chorobu bol opäť hospitalizovaný v tzv. cholera barákoch pri mestskom bitúnku v Bratislave. Tu ho navštevovali aj jezuitskí školastici, ktorí boli na jeseň 1950 prepustení z trestného kláštora na slobodu. O zámeroch tajných vysviacok začal P. Marko medzi nimi otvorene hovoriť. Ján Ch. Korec v knihe *Od barbarskej noci* neskôr opíše, ako s pomocou pražského provinciála načas dosiahol, aby celá vec vysviacok – na nevôľu pátra – utíchla. No keď P. Marko odišiel do zamestnania do Čiech, kde sa tajné biskupské vysviacky už začali, pričinil sa, aby 2. januára 1951 bol na biskupa konsekrovaný P. Pavol Hnilica.[7] Biskupské svätenie mu vyslúžil J. E. Róbert Pobožný v Rožňave.

O pol roka je na tajného biskupa Pavla Hnilicu vydaný zatykač a už myslí na emigráciu. P. Matej Marko tým nebol nadšený. Odchodom P. Hnilicu z republiky sa rúcali všetky plány o animovaní náboženského života tajným biskupom. Po dvoch dňoch modlitby a spoločného uvažovania sa obaja rozhodli, že novým kandidátom na biskupa bude 28 ročný jezuitský novokňaz Ján Chryzostom Korec. Biskupské svätenie sa uskutočnilo 24. augusta 1951 v byte Jána Korca v Bratislave. Krátko nato, 3. decembra 1951, prešiel biskup Hnilica so skupinou emigrantov cez rieku Moravu do Rakúska. Domáca cirkev mala vtedy už stovky kňazov a viacerých biskupov internovaných a na nútených prácach.[8]

Ak uvážime, že predkoncilová cirkev hlboko prežívala svoju pozemskú identitu ako cirkev bojujúca (popri cirkvi oslávenej v nebi a cirkvi trpiacej v očistci),[9] pomôže nám to dotknúť sa onej energie, ktorá bola hnacou silou obranných reakcií[10] voči likvidačným zákrokom štátnej moci.

---

6 ĎURČEK, Karol SJ (1930), bytom Bratislava, Panská 11; člen jezuitskej komunity, záznam výpovede z 27. 4. 2010.

7 Porovnaj: KOREC, Ján Chryzostom SJ: *Od barbarskej noci*. Bratislava 1990, s. 86.

8 HNILICA, Ján, VNUK, František: *Pavol Hnilica, biskup umlčanej Cirkvi, 1. časť 1921 – 1951*. Trnava 1996, s. 170 – 182.

9 KLIMAN, Andrej: *Podrobná vierouka: Učebnica rímskokatolíckeho náboženstva*. 2. vydanie, Trnava 1944, s. 179.

10 K mentalite bojového zápasu vtedajších rehoľníkov privádzal aj starší text duchovných cvičení, tzv. Vulgáta, ktorú do brilantnej latinčiny preložil André Freux a pápež Pavol III. ju schválil ešte za života sv. Ignáca z Loyoly. Útla knižočka sa vydávala pre potrebu jezuitov od r. 1548 až po 20. storočie. Exercitant pri výzve Večného Kráľa (Ježiša Krista), ktorý ho pozýval do služby, mal uvažovať nad kráľovými slovami: *Mea haec est justissima voluntas totius mundi dominium mihi vindicare, inimicos meos debellare omnes, ac ita demum in Patris mei gloriam intrare; proinde quisquis eo mecum venire cupit, laboret mecum necesse est: labori enim praemium respondebit.* (Exercitia spiritualia, II. hebdomada, De Regno Cristi.)

1. 1. V očakávaní podnetov z Ríma

P. Félix Litva patril medzi tých, ktorým sa podarilo ujsť z komunistického sveta. Po tom, čo na veľkonočný pondelok 1951 opustil sústreďovací kláštor v Podolínci,[11] našiel prijatie u spolubratov v Ríme i v srdci pápeža. V Castel Gandolfe ho prijal pápež Pius XII. a s dojatím mu ďakoval za dlhý rozhovor. Na záver rozhovoru sa mu zdôveril, že podrobnejšie informácie o živote cirkvi a rehoľníkov na Slovensku počuje po prvý raz.[12]

Do Ríma prichádzali ďalšie informácie a Svätá stolica sa osobitným listom z 20. septembra 1951 vyjadrila k tajnému biskupskému sväteniu Pavla Hnilicu. Dokument mal v slovách „*Quod factum est, factum est male*" (Čo sa stalo, stalo sa zle) popri pozitívnom prístupe ukrytú aj výhradu. Bola to poznámka, ktorá pre Pavla Hnilicu, skrývajúceho sa v Rakúsku, priniesla nespokojnosť a najhoršie tušenia. Dosvedčuje to aj jeho list P. F. Litvovi z 22. decembra 1951, kde píše, že sa vo veci svätení prenáhlil. Uisťuje ho, že je ochotný prijať za to akékoľvek pokánie, ba prosí oň.[13]

Svätá stolica využila jeho skúsenosti a prostredníctvom apoštolskej nunciatúry vo Viedni ho v máji 1952 požiadala o situačnú správu o pomeroch v ČSR. Pod dojmom čerstvých udalostí zo Slovenska z Innsbrucku opíše na 50 stranách fakty, ktoré vyvolajú vo Vatikáne silnú ozvenu. S ich pozitívnym echom prišlo pre P. Hnilicu aj pozvanie do Večného mesta.[14] Od jesene 1952 pokračuje v štúdiách na rímskych teologických školách. Z vatikánskeho Štátneho sekretariátu ho žiadajú, aby vypracoval ešte podrobnejšiu správu o náboženskej situácii v Československu. Koncept, ktorý pripraví, má vyše 1 000 strán. Štátnemu sekretariátu nakoniec odovzdá dvestostranový elaborát. Sotvakto vtedy tušil, že z relácie hodnotiacej život a situáciu v Československu s názvom *La lutte du Communisme athée contre l´Eglise dans un pays d´Europe Centrale* sa stane bestseller v 13 vydaniach, preložený do deviatich jazykov.[15]

Reláciu hodnotiacu komunizmus čítal aj Giovanni Battista Montini, neskorší pápež Pavol VI. Problematika ho natoľko zaujala, že ako milánsky arcibiskup viackrát navštívil P. Hnilicu v Ruskom kolégiu. Jezuitské kolégium sa v Ríme nachádza len pár krokov od Lombardského kolégia, kde sa milánsky arcibiskup často zdržiaval. Oboch biskupov to zblíži natoľko, že si G. B. Montini od P. Hnilicu žiada pravidelné referencie o živote veriacich za železnou oponou. P. Hnilica túto prosbu reálne plnil až do konca pápežského pontifikátu Pavla VI.[16]

11 Archív Spoločnosti Ježišovej na Slovensku (ASIS), fond (f.) 5.2. *Hej boli časy boli*. Samizdatová autobiografia P. Alojza Litvu SJ, s. 88. Obálka Alojz Litva.

12 LITVA, Jozef Félix SJ (11. 5. 1919 – 1. 2. 2006), bytom Ivánka pri Dunaji, Námestie Padlých hrdinov 7, emeritný profesor dejín a archivistiky na Pápežskej Univerzite Gregoriana (P. U. G.) v Ríme. Výpoveď z roku 2004.

13 HNILICA, J., VNUK, F.: *Pavol Hnilica, biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť 1951 – 1995*. Trnava 1996, s. 23.

14 *Tamže*, s. 31 – 33.

15 MICHEL, A. (Pavol Mária Hnilica SJ): *Náboženské problémy v krajine ovládanej komunistami*. Trnava 2006. Kniha vyšla po anglicky, francúzsky, nemecky, taliansky, španielsky, portugalsky, v reči hindu, vietnamsky a malayalam.

16 VNUK, F.: *Rozhovory o ľuďoch, udalostiach a Božej dobrote*. Bratislava 2001, s. 8 – 15.

Koncom leta 1954 Mons. A. Samoré z vatikánskeho Štátneho sekretariátu oboznámil Pavla Hnilicu, že Svätá stolica schvaľuje všetky postupy katolíckej cirkvi na Slovensku a že biskup Ján Ch. Korec, ktorého vysvätil pred útekom za hranice, dostáva všetky fakulty a právomoci potrebné na pastoráciu v podmienkach, keď je spojenie s Rímom znemožnené. Túto správu zaniesol na Slovensko taliansky spolupracovník hnutia Fokoláre. Ochotný Talian odovzdal biskupovi J. Ch. Korcovi aj praktickú zásadu pre budúcnosť. Má dbať o to, aby vždy boli dvaja biskupi, jeden aktívny a druhý pasívny. Ak aktívneho uväznia, má nastúpiť biskup, ktorý je v skrytosti a prevziať pastoráciu po uväznenom.[17]

Pod tlakom totalitného režimu, ktorý od marca do jesene 1955 pozatýkal mnohých jezuitov, biskup Korec v očakávaní vlastného zatknutia vysvätil 9. septembra 1955 P. Dominika Kaľatu za druhého biskupa, ktorý mal ostať pasívny.

1. 2. Obrana rehoľnej identity

Už počas núteného pobytu jezuitov v sústreďovacích kláštoroch v Podolínci a v Pezinku opakovane prichádzali návrhy štátnych zmocnencov na odchod pátrov do aktívnej farskej pastorácie. Mladých jezuitov, ktorí sa na kňazstvo ešte len pripravovali, prehovárali na prestúpenie a prípravu na kňazstvo v kňazskom seminári. Otázka všetkých dlho zamestnávala. Ukazovala sa cesta, na ktorej by sa dalo v tomto režime verejne žiť v službe ľuďom. Nebolo by to však bez protislužby. Tá by sa po rokoch odrazila v postupnom strácaní rehoľnej identity. P. Ján Srna preto namietal, že prvým krokom by malo byť riešenie spoločenskej otázky existencie rehoľníkov ako celku a až v druhom kroku sa pýtať, či majú ísť alebo neísť na fary. Otázka identity bola vážna. Väčšina pátrov sa vyslovila proti tomu, aby rehoľníci išli individuálne na fary. Vo všeobecnosti sa preto prijalo rozhodnutie neísť do farskej pastorácie. V individuálnych prípadoch provinciál J. Srna ešte ponechal otázku otvorenú pre riadenie sa svedomím.

V roku 1952 dáva svojim zástupcom pokyn neprijímať nových kandidátov na rehoľný život. V aktuálnych pomeroch nebolo možné zaručiť pre nich dostatočnú rehoľnú formáciu.[18] Diskusie a rozhodovania o zaradení do farského apoštolátu sledovali aj štátne orgány. Minca mala aj druhú stranu, ktorú pátri neprehliadli. Vyšla najavo na Najvyššom súde v Prahe, keď sa v roku 1956 predseda Najvyššieho súdu opýtal P. Rudolfa Mikuša: „*Prečo jezuiti nešli po roku 1950 do pastorácie, na fary?*“ R. Mikuš odpovedal, že všetci mali obavu z toho, že ak by rehoľníci prijali pastoračné miesta na farách, umožnili by Štátnej bezpečnosti (ŠtB) manipulovať a zatýkať diecéznych kňazov podľa ľubovôle. Predseda Najvyššieho súdu na toto vysvetlenie P. Mikuša nič nepovedal.[19]

Situácia s rehoľou v päťdesiatych rokoch sa odvíjala fakticky od zámerov totalitného režimu. Ten určoval aj povahu ďalšieho vývinu. V nasledujúcich rokoch priniesla mnohým kruté súdy s viacročným uväznením.

17 HNILICA, J., VNUK, F.*: Pavol Hnilica, biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť*, s. 38 – 40.

18 Porovnaj: PETRANSKÝ, Ivan: Do neba sa ide po zemi. Ján Srna SJ. In: DZURJANIN, Stanislav (Ed.): *Život za mrežami*. Prešov 2007, s. 304.

19 ĎURČEK, Karol SJ (1930), bytom Bratislava, Panská 11; člen jezuitskej komunity, záznam výpovede z 27. 4. 2010.

2. Obdobie pokusov o odstránenie rehoľnej charizmy extrémne nespravodlivými sankciami v rokoch 1956 – 1965

Zo spoločenského života, do ktorého boli rehoľníci zapojení sociálnymi službami v duchu charizmy svojich zakladateľov, ich totalitný režim v druhom kroku vyraďoval pomocou individuálnych i skupinových súdnych procesov. Mnohých súdy zbavili čestných občianskych práv, osobného majetku i slobody na dlhé roky.[20] Vysoko vzdelaných a kvalifikovaných ľudí zo všetkých reholí vyraďovali na stovky rokov života do tmavých žalárov a nútených prác, akoby tam mali zabudnúť na zmysel života a služby, ktoré si dovtedy osvojovali zasväcovaním sa Bohu podľa rehoľnej charizmy.

Tlak na jezuitov sa po individuálnych súdoch s pátrami Š. Buganom, P. Horským, V. Zavarským, M. Petrášom, Š. Zvolenčákom, F. Paňákom a ďalšími zintenzívnil v roku 1955. Tajný rozkaz ministra vnútra z 22. júla 1955 prikazoval skupinové zatknutie Ferdinanda Takáča, Jozefa Porubčana a Jozefa Baďuru.[21] Adresátom dával ďalší pokyn dopraviť zaistených jezuitov Jána Srnu, Mateja Marku, Rudolfa Mikuša, Jána Diešku, Juraja Baka a Oskára Formánka plus jeho šesť pomocníkov na Krajskú správu Ministerstva vnútra (KS MV) do Žiliny. V procese s nimi im má byť dokázaná záškodnícka, rozvratná a špionážna činnosť. Proces má byť rýchly a ostatné krajské správy Ministerstva vnútra majú poslať na KS MV v Žiline materiály o protištátnej činnosti jezuitov.[22] V apríli 1956 ich súd odsúdil na stratu slobody od osem až do jedenástich rokov za velezradu, ktorá sa mala prejaviť v nepriateľstve a úkladoch voči ľudovodemokratickému zriadeniu. V rozsudku je Spoločnosť Ježišova pokladaná za nástroj Vatikánu a dáva sa jej za vinu, že jej „*akčné smernice spočívajú v slepom a bezvýhradnom plnení príkazov Svätej stolice. Vatikán sa opiera o Spoločnosť Ježišovu, ktorej Ignác z Loyoly dal kňazskú organizáciu vojenského typu pod vedením Najvyššieho veľkňaza a Svätej stolice, aby pod plášťom náboženstva rozširovali idealistický svetový názor a získavali ľudí na reakčnú platformu*“.[23] Formulácia nepriateľstva voči ľudovodemokratickému zriadeniu a velezrady sa opakuje aj v rozsudkoch ďalších jezuitov.[24] Súdne procesy vyčítali jezuitom skutky, ktorými „*ilegálne udržujú rehoľu, vzájomne sa vedú a utvrdzujú k dodržiavaniu rehoľných zásad, ukrývajú písomné materiály namierené proti materialistickej ideológii a marxisticko-leninskému učeniu ako ideovému základu spoločenského poriadku v Československu.*“[25] Čitateľovi nebude ťažké predstaviť si, akým tŕňom v oku totalitného

20 Porovnaj: Archív Ústavu pamäti národa (AÚPN), f. BB-V 487. Skupinový vyšetrovací zväzok č. 36. Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe 1 T 67/55, s. 57.

21 Jozef Baďura bol tajne prijatý do rehole po apríli 1950. Študoval na vysokej škole a neskôr z rehole vystúpil.

22 ASIS, f. 3.1.3. *Tajný rozkaz ministra vnútra č. 131 z 29. 7. 1955*. Praha 1955 (kópia), škatuľa číslo (šk. č.) 3.

23 AÚPN, f. BB-V 487. Skupinový vyšetrovací zväzok č. 36. Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe 1 T 67/55, s. 2 – 9.

24 Porovnaj: Rozsudky zo súdov nad jezuitmi. In: GNIP, Jozef: *Páter František Paňák SJ*. Trnava 2008, s. 79; Rozsudok v trestnej veci proti Jánovi Korcovi a spol. In: DOLINSKÝ, Juraj (Ed.): *Šesťdesiat rokov Teologického inštitútu sv. Alojza*. Trnava 2001, s. 95 – 112.

25 Rozsudok Krajského súdu v Bratislave z 21. 5. 1960 proti Jánovi Korcovi a spol. In: DOLINSKÝ, J. (Ed.): *Šesťdesiat rokov Teologického inštitútu sv. Alojza*, s. 95 – 96.

režimu bola rehoľná vernosť rímskemu pápežovi a obrana i šírenie viery, ktoré má jezuitská rehoľa obsiahnuté vo svojej charizme.[26]

Skupinové procesy so slovenskými jezuitmi sa rozbehli aj v Čechách. V Ostrave v roku 1956 odsúdili Andreja Osvalda na štyri roky. Neskôr s 15 českými jezuitmi odsúdili v Ostrave jezuitov Alojza Dlugého a Alojza Litvu na 11 a 13 rokov straty slobody.[27]

Štátna bezpečnosť v Bratislave zinscenovala ďalší hromadný proces s jezuitmi v máji 1960. Jána Chryzostoma Korca, Emila Krapku, Karola Ďurčeka, Ľudovíta Bučeka a Rajmunda Ondruša odsúdili na tri až päť rokov straty slobody, s výnimkou J. Ch. Korca, ktorý bol odsúdený na dvanásť rokov väzenia.[28] Súdy pokračovali aj v ďalších rokoch. Na stratu slobody odsúdili Petra Dubovského, Vladimíra Kleštinca, Jozefa Hnilicu[29] a Dominika Kaľatu, ktorý bol už na druhom súdnom pojednávaní, kde ho odsúdili na osem rokov väzenia.[30]

Súdne represálie utvrdzovali jezuitov, že sú na správnej životnej ceste, aj v tom, že je žiaduce, aby v ignaciánskej charizme zotrvali aj v ťažkých podmienkach. V čase problémov sa podľa duchovných cvičení nesmú robiť nijaké rozhodnutia týkajúce sa vlastnej identity.[31] P. provinciál Ján Srna jezuitom navyše odkázal, aby z krajiny neemigrovali a aby zostali na Slovensku pri ľuďoch, a to aj vtedy, keby tu mal po nich zostať len mastný fľak.[32]

Po prepustení z väzenia, najmä po amnestiách z rokov 1960 a 1962, mnohí nastúpili do civilných zamestnaní. Ich život sa stal podobným životu bežných ľudí, ktorí si na živobytie zarábali každodennou prácou.

3. Obdobie reflexie a hľadania nových motívov pre rehoľné a spoločenské svedectvo (1965 – 1969)

Rok 1965 priniesol ďalším uväzneným rehoľníkom amnestiu. V tom čase zomrel generálny predstavený jezuitov P. Ján Krstiteľ Janssens. Do Ríma sa zišlo 224 delegátov na voľbu nového generálneho predstaveného. Delegátov prijal v máji 1965 pápež Pavol VI. na osobitnej audiencii vo Vatikáne. Svätý Otec popri vyjadreniach svojej lásky, úcty a nádeje na bezpodmienkovú spoluprácu neočakávane zveril reholi „dôležitú úlohu" a apoštolský „mandát na tieto časy". Prítomných jezuitov vyzval, aby „zjednotili svoje

26 Porovnaj: Formuly rehoľného zriadenia schválené a potvrdené pápežmi Pavlom III. z 27. 9. 1540 a Júliusom III. z 21. 7. 1550. In: *Stanovy Spoločnosti Ježišovej*. Trnava 1997, s. 25 – 37.

27 ASIS, f. 5.2. *Rozsudok KS-MV Ostrava*. Obálka: Alojz Litva.

28 Rozsudok Krajského súdu v Bratislave z 21. 5. 1960. In: DOLINSKÝ, J. (Ed.): *Šesťdesiat rokov Teologického inštitútu sv. Alojza,* s. 93 – 112.

29 ASIS, f. 5.2. *Autobiografie Petra Dubovského, Vladimíra Kleštinca, Jozefa Hnilicu.* Obálky: Peter Dubovský, Vladimír Kleštinec, Jozef Hnilica.

30 KAĽATA, Dominik (1925), bytom Ivanka pri Dunaji, Nám. Padlých hrdinov 7; emeritný biskup, člen jezuitskej komunity, záznam výpovede z 15. 1. 2010.

31 IGNÁC Z LOYOLY: *Duchovné cvičenia*. Trnava 1945, č. 318, s. 271.

32 OSVALD, Andrej SJ (nar. 9. 5. 1925), bytom Ivanka pri Dunaji, Nám. Padlých hrdinov 7, provinciálny predstavený slovenskej jezuitskej provincie v rokoch 1977 – 1990, záznam výpovede z 14. 2. 2009.

sily k pevnej rezistencii voči ateizmu", voči „strašnému nebezpečenstvu, ktoré ohrozuje celé ľudstvo". Prítomným pátrom uložil, „aby sa týmto úsiliam odovzdávali s väčšou horlivosťou a disponovanosťou". V nastolení atmosféry osobného vzťahu k nim im v závere prejavu pripomenul, aby „*pamätali, že túto úlohu, na ktorej budú pracovať až po dno svojich síl, si nevybrali z vlastnej iniciatívy, ale im ju zverila Cirkev a jej Najvyšší kňaz*".[33]

V tom čase, napriek amnestii, si viacerí slovenskí jezuiti ešte odpykávali nespravodlivo uložené tresty v česko-slovenských žalároch. Na zápas s ateizmom si ochromená provincia sotva mohla trúfať. Predsa však pápežova výzva poznačila v neskorších rokoch hľadanie ich služby podľa intencií Pavla VI. V zahraničí sa podnikli prvé kroky. Skvelou príležitosťou bol práve zvolaný Druhý vatikánsky koncil. Do jeho poslednej sesie sa zapojili aj slovenskí jezuiti žijúci v Ríme.

3. 1. Otázka ateizmu na Druhom vatikánskom koncile

V septembri 1965 zostali koncilovým otcom ešte nedokončené práce na dekréte o *Cirkvi v súčasnom svete*. Pri rokovaniach o dekréte sa 26. septembra 1965 prihlásil s príspevkom k téme o ateizme slovenský jezuita Pavol Hnilica. Zdôraznil v ňom, že problémom dnešného sveta je práve ateizmus, ktorý by mal byť aj témou Koncilu a predmetom jeho zvláštnej deklarácie. Vymenoval päť prostriedkov, ktorými by mala cirkev hľadať zablúdené ovce. Odvolal sa pritom na skúsenosti zo sústreďovacích a pracovných táborov v ateistickom Česko-Slovensku. V prejave sa vyhol konfliktu, ktorý by mohol vzniknúť odvolaním sa na komunizmus.[34]

Nastolený problém bol vážny a do diskusie sa prihlásili aj ďalší. Po P. Hnilicovi sa ujal slova gréckokatolícky biskup Michal Rusnák CSsR[35] z Toronta a Karol Wojtyła z Krakova. M. Rusnák sa už nevyhýbal slovnej zrážke a priamej konfrontácii s komunizmom.[36] Oba príspevky slovenských biskupov emigrantov prijalo koncilové zhromaždenie s dlhotrvajúcim potleskom. Pozitívne ich hodnotila aj svetová tlač. Organizovane a s mesačným oneskorením vybuchla aj reakcia komunistických médií v Československu. Najprv ústredný výbor celoštátneho Mierového hnutia katolíckych duchovných v Hradci Králové odsúdil 25. októbra 1965 „*počiny zradných emigrantov na pôde Vatikánu ... najmä biskupa Pavla Hnilicu a Michala Rusnáka, ktorí provokatívne, nikým nepoverení, dovolili si hovoriť na fóre Druhého vatikánskeho koncilu v mene českého a slovenského ľudu, ktorý zradili*".[37] Vážnejšie dôsledky malo toto vystúpenie pre ostpolitiku, ktorú začal s Československom od roku 1963 rozvíjať na podnet pápeža Jána XXIII. Agostino Casaroli. Karel Hrůza, zodpovedný za rokovania z česko-slovenskej strany, neočakávane priletel 15. októbra 1965 do Ríma a protestoval proti koncilovým

33 Allocutio S. P. Pauli VI., 7. Maii. 1965. *Acta Romana XIV. Fasciculus V.* Roma 1965, s. 578 – 583.

34 Porovnaj: HNILICA, J., VNUK, F.: *Pavol Hnilica, biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť*, s. 89 – 93.

35 CSsR (*Congregatio Sanctissimi Redemptoris* – Kongregácia najsvätejšieho Vykupiteľa – redemptoristi).

36 Porovnaj: RUSNÁK, Michal CSsR: Prejav na Druhom vatikánskom koncile 26. septembra 1965. In: RYDLO, M. Jozef (Zost.): *Fidei et patriae: Jubilejník na počesť 80. narodenín Františka Vnuka.* Trnava 2008, s. 685 – 688.

37 HNILICA, J., VNUK, F.: *Pavol Hnilica, biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť*, s. 91.

prejavom Mons. P. Hnilicu a Mons. M. Rusnáka, ktoré vychádzali z bolestnej náboženskej situácie v Československu. Protestoval aj proti prejavu kard. Josefa Berana v Assisi. Aby dodal vážnosť svojim slovám, deň nato československá strana prerušila rokovania s Vatikánom na dva roky.[38]

Medzi diskutujúcich o ateizme na Koncile patril aj jezuitský generálny predstavený P. Pedro Arrupe. Na ďalší deň, 27. septembra 1965, sa P. Arrupe po prvýkrát obrátil na koncilových otcov s príspevkom, v ktorom povedal: „*Ateistická mentalita a kultúra – v zmysle augustínovskom ako ľudské mesto – neútočia len zvonku na Božie mesto, ale ho aj premáhajú a prenikajú jeho múry skryto, zasahujúc jedom duše veriacich, rehoľníkov a kňazov, množiac vnútri Cirkvi ovocie, akým je naturalizmus, nedôvera a vzbury. Nová ateistická spoločnosť pracuje účinným spôsobom so svojimi zodpovednými ľuďmi a používa nástroje vedecké a technické, sociálne a ekonomické. Sleduje vypracované stratégie až do najmenších detailov, kompletne kontroluje vnútornú organizáciu v odborných kruhoch v masovokomunikačných prostriedkoch, v televízii, v kinách, v rozhlase, v tlači a ďalšími spôsobmi.*“[39]

Slová dotýkajúce sa masovokomunikačných prostriedkov vyvolali nemalé pobúrenie predovšetkým v laickej tlači. Ignorujúc zvyšok prejavu, pátra Arrupeho vykreslili ako reakčného konzervatívca a opozičníka voči modernému svetu.[40] Francúzsky jezuita Henri de Lubac o príspevku P. Arrupeho povedal, že bol „bohatý a vhodný“.[41] Páter Arrupe sa v príspevku vyslovil, že meniaca sa situácia žiada od cirkvi preveriť vlastné pastoračné metódy. Mala by si uvedomiť, že sa „*nedá komunikovať len pravda, ale tiež je potrebný život. Nedá sa len brániť, ale je potrebné aj tvoriť. Nedá sa len vyjadrovať k veciam, ale je potrebné ľudí aj dojať. Nemožno len kontemplovať pravdu, ale je potrebné spraviť ju účinnou. Bežná prax usvedčovať teórie protivníkov dôkazmi Božej existencie už nie je dostatočná*“.[42] Najlepším protiútokom voči ateizmu je podľa neho **obnova a zakladanie kresťanskej spoločnosti.** Kresťanská spoločnosť sa môže uzavrieť do geta a izolovať sa od sveta. Komunitný kresťanský duch má naopak reformovať ekonomické a politické štruktúry.[43]

Postoj cirkvi k ateizmu Koncil následne sformuloval do troch kapitol konštitúcie *Gaudium et spes* (čl. 19 – 21).

38 Porovnaj: BUKOVSKÝ, Ján: *Spomienky spoločníka*. Nitra 2006, s. 19 – 20.

39 *Acta Synodalia Sacrosanti Concilii Oecumenici* (AS) *II, IV/2*. Cittá del Vaticano 1970 – 1980, s. 482. Anglický preklad rozhovoru, ktorý je publikovaný v *Council Daybook, Vatican II, Session 4, September 14, 1965 to December 8, 1965.* Washington DC 1966, s. 61 – 62, vychádza z pripraveného písomného textu a nie z predneseného, ako odznel v aule a bol zaregistrovaný pre *Acta Synodalia*.

40 Porovnaj: PRAT F. X. James: Arrupe e gli Stati uniti. In: LA BELLA, Gianni (Zost.): *Pedro Arrupe un uomo per gli altri*. Bologna 2007, s. 593 – 585.

41 *Tamže*, s. 597.

42 AS IV/2, s. 482.

43 Porovnaj: AS IV/6, s. 483 – 484.

3. 2. Obnova kresťanskej spoločnosti

Nástup Pražskej jari v roku 1968 priniesol spoločenské uvoľnenie a viaceré reformy totalitného systému, ktorý chcel ukázať svoju ľudskú tvár. Na slobodu boli prepustení všetci jezuiti, ktorí si v tom čase ešte odpykávali nespravodlivé tresty. Jezuitská rehoľa využila toto obdobie na sformulovanie reformných myšlienok aj pre rehoľný život. Bola pevne rozhodnutá uvádzať ich do praktického života, pre ktorý sa v Československu ukazovali dobré vyhliadky. Pri skladaní rehoľných sľubov 15. septembra 1969 v Beckove páter provinciál Ján Srna povedal: *„Dnešný svet, v ktorom žijeme, nás v noci z 13. na 14. apríla vyrušil z telesného spánku a ktovie, či nie aj z duševného? So všetkou energiou nás vyhodil z kláštorov a dodnes nás nechce do nich pustiť. Pri skladaní posledných (rehoľných) sľubov sa nebudeme hrať na prenasledovaných. To by nebolo pekné. Ale keď sme už takto boli vyburcovaní a prudko zobudení zo sna telesného a možno viac aj z duševného, budeme sa usilovať zachytiť v tomto dianí hlas dnešnej spoločnosti. Vieme, aké veľké pokroky robí tento svet. Je plný dynamizmu. Pokročil na poli vedeckom, sociálnom a kultúrnom. Zasiahol aj nás prudký pokrok dnešného sveta, alebo sme ostali mimo? Ja si myslím, že ten pokrok nás zasiahol. Pokrok je v tom, že si zarábame na svoje živobytie, že nie sme príživníkmi ľudskej spoločnosti, že vieme byť užitoční tejto spoločnosti a zapojiť sa do veľkých podujatí.“*[44]

Pozitívne stránky uplynulého obdobia, ktorými sú rozvoj, modernizácia ľudskej spoločnosti, aj keď draho zaplatené ľudskými obeťami, sú faktormi, ktoré provinciál vidí ako prvky ovplyvňujúce zasvätený život. Na báze toho vyratúva tri konštitutívne činitele pre zasvätený život: **ľudská osoba, rehoľa a svet.** V kázni sa najviac venuje práve tretiemu činiteľovi – svetu – ktorý *„stál doteraz v pozadí a má právo vysloviť sa k rehoľnému životu“*.[45] Svoj pohľad podkladá takto: *„To, čo sme prežili, nám dáva nový pohľad na naše sľuby a na ich zachovávanie. Sme v takej situácii, že rehoľné sľuby sme (vtedy) takto nevideli, ako ich vidíme v posledných rokoch. Predtým, keď rehoľník žil v reholi, žil chudobne, rehoľa sa o neho postarala. Nemusel mať starosti, čo bude jesť a čo si bude obliekať. Teda ešte mal výhodu oproti ľuďom vo svete. Nestaral sa o svoje potreby vo svete. Jeho čistota bola ako kvet v skleníku, chránená klauzúrou, múrmi pravidiel, opaterou predstavených, ovzduším spolubratov. Poslušnosť sa vtedy pokladala za najťažšiu zo sľubov, ale nikto si nemusel lámať hlavu, ako riešiť dané situácie. Robili to predstavení. Stačilo, keď sa podrobil a poslúchol, a mohol byť vynikajúcim a dobrým rehoľníkom. To bolo vtedy. A dnes? Rehoľník stojí skoro každý sám, bez tých múrov, bez klauzúry, bez vedenia, bez spojenia so spolubratmi, a ak sa predsa zachová (a udrží), tak ten sľub, ktorý bol kedysi slávou a ožaroval rehoľný kolektív, kláštor, tak ten sľub sa stane výdobytkom toho jednotlivého človeka. To je jeho práca, jeho boj. On sám musí bojovať, aby vyžil, aby mal kde bývať, sám musí ešte viac bojovať, aby sa nestal hmotárom a nešiel za peniazmi. On sám si musí vytvoriť okolo seba akúsi klauzúru, neviditeľnú, ale účinnú. Možno silnejšiu ako tá kláštorná, aby sa udržal a zostal verný Bohu a čistý. Sám si musí riešiť*

44 SRNA, Ján SJ: Kázeň vo svätej omši pri skladaní sľubov v Beckove, 15. 9. 1969. In: *Spoločnosť Ježišova dnes a zajtra: Príhovory a úvahy o súčasnom stave a výhľadoch rehoľného života v Spoločnosti Ježišovej.* Edícia Sub crucis vexilo III. Samizdat, 1978, s. 9 – 10.

45 Porovnaj: *Tamže*, s. 9.

životné situácie. Žiť dnes vo svete po rehoľnícky je problém veľmi ťažký. Žiada od nás chodiť po blate, a nezašpiniť sa, podskakovať po uhlí, a nepopáliť sa. Narábať s peniazmi, s hmotnými vecami, starať sa o svoje hmotné potreby, a pritom neprilepiť si svoje srdce na ne a kedykoľvek ich opustiť, keď treba. To znamená dať sa strhnúť tempom dnešného života, lebo nemôžeme ostať mimo a nesmieme stratiť orientáciu k Bohu. To sú ťažké úlohy, ľudsky skoro nemožné. To je dielo Božie. Pán Boh nám hovorí skrze svet, ktorý tým zaobchádzaním, aké sme od neho skúsili, akoby si žiadal, aby sme bývali uprostred neho. On chce vidieť živé kresťanstvo, ktoré preniklo do tela, do krvi, na dno našej duše."[46]

3. 3. Oporný bod v dynamickom projekte človeka

Na rozvoj duchovného a spoločenského života sformuloval nové myšlienky vo dvoch príspevkoch do časopisu *Duchovný pastier* P. Ján Dieška. Priniesli cenné informácie aj o tom, ako je potrebné pochopiť Koncil v jeho reformných myšlienkach pre život všeobecnej cirkvi. V príspevku vychádza z diela francúzskeho koncilového teológa Yvesa Congara. Vo februárovom čísle z roku 1969 J. Dieška napísal: „*Morálne analýzy sa v minulosti venovali skôr individuálnemu človeku a jeho boju ducha proti telu. To platí i ďalej. Človek je ale vsadený do dejín, vyrastá z nich a tvorí ich. Dejiny sa nedajú oddeliť od sveta. Svet je nielen civilná, politická spoločnosť, to sú celé dejiny a celý kozmos v dynamickom pohľade. A kresťan má završovať kozmos v Kristovi. Pociťuje sa nutnosť teológie zemských skutočností. Stávalo sa však, že kresťania predstavovali svoje náboženstvo trocha jednostranne, totiž ako kult Boha, bez pravej antropológie, takrečeno bez dejín, bez sveta. Nečudo potom, že niektoré filozofie afirmujú len človeka, dejiny a svet. Teológia, ak sa má prehĺbiť a oživiť, musí integrovať i antropológiu a iné pohľady. Či cirkevní otcovia stále neopakujú, že Boh sa stal človekom preto, aby sa človek stal bohom? Pre takúto integráciu je* ***potrebný dialóg, ako normálny rozmer rozvinutého života****. Dialóg nielen ako výmena slov, ale ako všeobecný postoj toho, pre ktorého iní existujú tak, že on môže od nich čosi prijať a čosi im dať. Takýto dialóg je potrebný vo svete, ktorý sa unifikuje a v ktorom každý človek je v každom človekovi. Takýto dialóg bude treba zaradiť medzi metodologické prostriedky teológie.*

Donedávna mali katolícki laici i kňazi oporu v zaručenom a úplnom sociologickom rámci. Nejde tu len o organizačný rámec, ale o súhrn ideí a predstáv, ide o obal názorov, ktorý bol ochrannou sieťou. Celý súhrn intelektuálnych, obrazotvorných a afektívnych predstáv obklopoval vieru akoby odevom, ktorý zároveň i vyjadroval i ochraňoval vieru, zaručoval jej súlad s kultúrou. Zdá sa však, že sa dnes tento rámec uvoľňuje.

Moderný človek sa obracia k osobe, ktorá sa nedá redukovať na poriadok vecí. Oporný bod nehľadá vzadu, v danom poriadku, ale vpredu, v dynamickom projekte človeka. Bude treba rozlišovať vo významoch slova «svet», bude sa treba znova zamýšľať o vzťahoch medzi svetom a nadprirodzenom. ***Všetky zákonité hodnoty sveta: túžba po mieri, spravodlivosti, hodnota a veľkosť človeka, výdobytky vied a techniky, prínosy filozofií, iných náboženstiev, iných kultúr – to všetko zaberá celé pole nášho vedomia. Je jasné, že kresťanstvo je vo svete, ono má pravý a nestrojený vzťah ku svetu****.*

46 *Tamže*, s. 10 – 11.

Keď sa duch vyvíja, potom nejaká nemeniteľná pravda udrží sa iba tak, že nastane súčasný a korelatívny vývoj všetkých predstáv, udržujúcich medzi sebou ten istý pomer. Taká teológia, ktorá by nebola aktuálnou, by bola falošnou teológiou.“[47]

3. 4. Legitimita pluralizmu v Spoločnosti Ježišovej

V závere mája 1969 navštívil generálny predstavený jezuitskej rehole Českú provinciu a 1. júna sa stretol so Slovákmi v Piešťanoch. Na stretnutí povedal viacero myšlienok, ktoré ukázali jezuitom, aké dôležité je otvoriť sa svetu a prijať pluralizmus náboženských foriem. Zároveň vymedzil aj druhú hranicu, kedy by sa už stali ľuďmi zo sveta. To už nie je cesta pre rehoľníka. V práci pre svet jezuiti majú byť ľuďmi hlbokého duchovného života. Vyjadril sa týmito slovami: „*Sme v období keď sa svet mení. Cirkev má pracovať pre tento svet. Má zachraňovať ľudí a pracovať pre ľudstvo. Cirkev sa mení vo svojich postojoch, metódach, aj Spoločnosť (Ježišova) sa musí meniť.*

Vývoj v jednotlivých krajinách nepostupuje všade rovnakým tempom. Spoločnosť sa musí tomu prispôsobiť. To, čo je u vás samozrejmé, niekde v Južnej Amerike by bolo pohoršením. Spoločnosť je tu v prvej línii, leží iná situácia je v Taliansku, v Latinskej Amerike. Na to netreba zabúdať. Preto v Spoločnosti máme dnes pluralizmus. Posudzovať situáciu v ČSSR nejakými španielskymi kategóriami by bolo veľkým omylom. V tomto pluralizme je veľká elastickosť, podivuhodná prispôsobivosť Spoločnosti. Niet na svete položenia, okolností, v ktorých by Spoločnosť nemohla pracovať. Máme duchovnú a charizmatickú štruktúru, ktorá to umožňuje. Je to pre nás nesmierne dôležité, keď sa dnes svet mení až do základov. A my musíme ísť v tejto aplikácii až po krajnú hranicu. Máme sa prispôsobiť. A vy to tu robíte. Hádam aj pod tlakom okolností, in grado extremo et optimo. Robíte to obdivuhodne. Ale toto prispôsobenie neznamená, aby sme boli, alebo sa stali «zo sveta», ale vo svete, aby sme pracovali pre svet. Na to potrebujeme intenzívny duchovný život viac ako predtým.“[48]

Podnetné myšlienky P. Arrupeho mnohí rozvádzali do ďalších úvah. Často kladené otázky mierili k hľadaniu jednoty. P. Ján Srna charakterizoval typ jednoty v zasvätenom živote na biblickom podklade a pre vyšších rehoľných predstavených na stretnutí v roku 1969 povedal: „*Dnes je v Cirkvi, ako aj v rehoľnom živote potrebný iný typ jednoty než jednota pochodujúceho vojenského útvaru. Je to jednota, ktorá je v organických celkoch, jednota, ktorú mal na mysli Kristus, keď hovorí o viniči a konárikoch, jednota, ktorú má na mysli Pavol, keď hovorí o tele a údoch. Je to jednota, ktorá sa nedá ani pojmovo vystihnúť pojmovým aparátom, na aký sme boli zvyknutí v našich teológiách. V tejto organickej jednote, v jednote organizmu sa má rozvíjať a rozvíjaním pôsobiť, uplatniť a rešpektovať určitá iniciatíva, teda určitá sloboda. Musí sa uplatňovať dialóg, rozhovor*

47 DIEŠKA, Ján SJ: Súčasné teologické prúdy I. *Duchovný pastier*, ročník (roč.) 44, 1969, č. 2, s. 72 – 78.

48 ARRUPE Pedro SJ: Príhovor otcom a bratom Spoločnosti Ježišovej v Piešťanoch v júni 1969. In: *Spoločnosť Ježišova dnes a zajtra: Príhovory a úvahy o súčasnom stave a výhľadoch rehoľného života v Spoločnosti Ježišovej,* s. 3 – 8.

medzi živými a konkrétnymi osobami. Je to unitas in diversitate, jednota v rozmanitosti, jednota v pluralite."[49]

4. Čas uvážených evanjelizačných rozhodnutí 1970 – 1989

Nové mienky boli určujúce v nasledujúcich rokoch pri obnove jezuitského apoštolátu. Všimneme si v pluralite dva rozdielne prístupy, ktoré vám budú určite známe. Prístup pátra Jozefa Porubčana a prístup Jána Chryzostoma Korca. Oba metodologicky odlišné prístupy si získali dva okruhy spolupracovníkov a priateľov rehole.

4. 1. Obnova exercičného apoštolátu

Pluralitné videnie jezuitskej služby vo svete podnietilo P. Jozefa Porubčana k novému spracovaniu duchovných cvičení. Ich klasickú podobu obohatil duchom teologického nazerania francúzskeho jezuitu P. Teilharda de Chardin.[50] Sústredil sa na obraz kozmického Krista, ktorý je Alfou a Omegou vývinového pohybu a absolútnym víťazom všetkého, čo pozemský vývin obsahuje. Z tohto kozmického pohľadu chce nová vízia pozerať na vyvíjajúci sa svet. Nejeden kresťan v tom čase žil v statickom svete, bez evolúcie, a trápil sa nad trúfalosťou vedeckých výrokov Darwina, Freuda a ďalších. Edenský scenár, podľa ktorého nádej z neba dávala šťastnú odpoveď na biedy, utrpenia a nerovnosti na zemi, bol narúšaný novými teóriami a navyše silne podporovaný sekularizmom štátnej ideológie.

Do zložitého labyrintu moderného chápania vkladá Jozef Porubčan medzi Boha a človeka tretieho činiteľa, a tým je svet.[51] Chápe ho nielen ako fyzickú realitu, ale ako skutočnosť, ktorú treba budovať a rozvíjať. Jeho pohľad vložený do dávnych dejín Zeme predstavuje teologickú líniu človeka hľadajúceho „nové". Cestou za novým dospieva k posolstvu Ježiša Krista a k nárokom kresťanskej komunity. Cez skúsenosť vzkriesenia jeho teologické poznanie vrcholí vo vyniknutí evanjeliového posolstva.[52]

Ježiš Kristus, Božie Slovo je organický činiteľ, ktorý vstupuje do zákonov prírody, biológie a psychológie. Všetko strháva k sebe, očisťuje a vedie ku konečnému dovŕšeniu. Prežitie skutočnosti prírodného sveta vo svetle Božej lásky človek vníma ako Božie zja-

49 SRNA, J. SJ: Rehoľník dnes. In: *Spoločnosť Ježišova dnes a zajtra: Príhovory a úvahy o súčasnom stave a výhľadoch rehoľného života v Spoločnosti Ježišovej,* s. 14 – 22.

50 Pierre Teilhard de Chardin SJ napísal svoje hlavné dielo *Le Phénoméne Humain* v rokoch 1938 – 1940. Opätovne sa vracal k svojim témam a nanovo ich prepracovával. Jeho dielo kompletne vyšlo po jeho smrti v 13 zväzkoch s názvami: *Le Phénomène Humain* (1955), *L'Apparition de l'Homme* (1956), *La Vision du Passé* (1957), *Le Milieu Divin* (1957), *L'Avenir de l'Homme* (1959), *L'Énergie Humaine* (1962), *L'Activation de l'Énergie* (1963), *La Place de l'Homme dans la Nature* (1965), *Science et Christ* (1965), *Comment je crois* (1969), *Les Directions de l'Avenir* (1973), *Écrits du Temps de la Guerre* (1975), *Le Cœur de la Matière* (1976).

51 ASIS, f. 5.2. Len láske je možné uveriť... Samizdat, s. 3. Obálka Jozef Porubčan.

52 HUDAČEK, M. SJ: K súčasným teologickým dejinám na Slovensku II. *Duchovný pastier*, roč. 83, 2002, č. 6, s. 275 – 277.

venie.[53] Do prepracovanej metodiky duchovných cvičení vkladá nový pohľad na svet, v ktorom rozlišuje vo vývine života tri okruhy:

a, vývin neživej hmoty k tomu stupňu, keď mohol vzniknúť život,
b, vývin živých látok po vznik človeka,
c, vývin človeka k obrazu Ježiša Krista.

V tomto procese Boh ako kormidelník riadi všetky sily prírody k určitému cieľu. V treťom okruhu sú už evidentné viaceré metafyzické skutočnosti, a preto štvrtý stupeň vývinu sa dotýka života v Bohu. Keďže Ježiš Kristus je posledným cieľom všetkého stvorenia a podstatou cirkvi, ľudstvo smeruje k jednote. Čisto ľudská láska však nestačí na uskutočnenie veľkej jednoty celého ľudstva. Do tohto procesu musí vstúpiť nadľudská láska z transcendentálneho zdroja Lásky. Táto láska je zmyslom celých dejín. Ukrýva sa v Kristovi, v bode Omega, v ktorom je zavŕšenie celého vývoja. V histórii Zeme preto niet nič profánneho, všetko je sväté, všetko je Láska, všetko má svoj presný význam. Cirkev má preto veľké a ďaleko siahajúce úlohy pre ľudstvo.[54]

Teilhardove názory[55] vyvolali na Slovensku u niektorých (ThDr. Alojz Martinec) socio-politickú agitáciu. Páter Porubčan teologicko-mesiášskou víziou cirkvi, už vykúpenej avšak putujúcej k svojmu cieľu, oponoval ateisticko-sekulárnemu mesianizmu,[56] ktorý už zaraďoval komunizmus vo vývine ľudstva na najvyššie a jeho posledné štádium.[57] V duchovných cvičeniach pomáhal najmä mladým ľuďom nájsť vlastné miesto v spoločnosti, ktorá z odmietania Boha, podľa zastaraných predstáv, urobila hlavnú agendu ateistického ťaženia.

V roku 1972 bol páter Porubčan súdený za nedovolené dávanie duchovných cvičení, ktoré dával v priebehu roku 1969. Na štátnom súde mu prokurátor, známy z čias vojenskej služby v Pomocných technických práporoch (PTP), pomohol, aby ho súd odsúdil za protisocialistický delikt len na peňažný trest.[58] Za jeho celoživotný prínos P. Porubčana v máji 1996 ocenila Trnavská univerzita udelením čestnej vedeckej hodnosti Philosophiae Doctor Honoris causa.[59]

4. 2. Podpora spravodlivosti

Generálny predstavený jezuitov P. Pedro Arrupe v septembri 1973 zvolal 32. generálnu kongregáciu.[60] Zo slovenských jezuitov cestuje do Ríma na vážne rozlišova-

53 ASIS, f. 5.2. Len láske je možné uveriť... Samizdat, s. 3. Obálka Jozef Porubčan.

54 *Tamže*, s. 7 – 9.

55 Teilhard de Chardin pri vedeckej výprave do oblasti Tcon Breuil (1929) asistoval objaveniu ľudského prapredka, Sinanthropa z Chou-Kou-Tien. Porovnaj: MONDIN, Battista: *Dizionario enciclopedico di filosofia, teologia e morale*. Milano 1989. Heslo: Teilhard de Chardin Pierre, s. 743 – 744.

56 Porovnaj: HUDAČEK, M. SJ: K súčasným teologickým dejinám na Slovensku II., s. 276.

57 Porovnaj: KUUSINEN, Otto Wille a i.: *Základy marxizmu–leninizmu*. Bratislava 1960, s. 712 – 730.

58 Porovnaj: ASIS, f. 5.2. Listy Jozefa Porubčana Slovenskému denníku a provinciálovi Emilovi Vánimu z 21. 5. 1992. Obálka Jozef Porubčan.

59 Porovnaj: ERDZIAKOVÁ, Alena: Civilizácia lásky – zmysel a nádej života. In: *Universitas Tyrnaviensis,* roč. 1, 1996, č. 2, s. 1 – 3.

60 ASIS, f. 1.2. Litterae die 8. septembris 1973. ARSI XVI. (1973), Romae 1974, s. 109.

nie P. Štefan Senčík. V čase veľkých spoločenských diskusií i sympatií voči marxizmu v západoeurópskych, ba i niektorých rozvojových krajinách, upresní nová generálna kongregácia jezuitskú misiu pre aktuálny čas. Jezuiti majú stále na pamäti úlohu o zápase s ateizmom, ktorú im v roku 1965 dal pápež a nezabúdajú na orientáciu generálneho predstaveného o nevyhnutnosti obnovy a zakladaní kresťanskej spoločnosti. Po viacmesačnom úsilí jezuitskú misiu zadefinujú ako poslanie pre službu viery a pre podporovanie spravodlivosti.[61] Časť dokumentov z kongregácie pre vnútornú potrebu jezuitskej rehole na Slovensku vychádza v samizdatovom zošite *Sub crucis vexillo II*.[62]

V rokoch normalizácie pociťovala rehoľa nespravodlivé kroky zo strany komunistického režimu najmä voči mladým pátrom, ktorí popri skrytej jezuitskej príslušnosti pracovali verejne v pastoračnej službe. Často sa voči nim uplatňovali zákony z roku 1949 o potrebe štátneho súhlasu pre verejnú pastoračnú službu a marení dozoru štátu nad cirkvami. V Košickej diecéze odňal v r. 1975 cirkevný tajomník štátny súhlas P. Jozefovi Mydlovi na osem a pol roka. P. Ján Ďurica stratil v Banskobystrickej diecéze štátny súhlas na dva roky a v roku 1973 ho súd odsúdil na osem mesiacov nepodmienečne za dávanie duchovných cvičení. P. Andrejovi Filipkovi v Spišskej diecéze odňali štátny súhlas v roku 1983 na štyri roky a zároveň ho režim odsúdil za apoštolát na šesť mesiacov väzby s podmienkou na dva roky.[63]

Prenasledovaniu sa nevyhli ani starší pátri. Šesťdesiatpäťročný P. Oskár Formánek bol v roku 1980 znova odsúdený na jeden a pol roka podmienečne na dobu štyri roky za marenie štátneho dozoru nad cirkvami a za poburovanie proti socialistickému zriadeniu.[64] P. Gabriela Povalu odsúdili v roku 1982 na osem mesiacov nepodmienečne; pri svojich 65 rokoch celý trest odsedel v ilavskej väznici.[65]

Tajne vysvätený biskup Ján Ch. Korec si všímal nespravodlivosti totalitného režimu voči kňazom, ktorí strácali štátny súhlas, voči angažovaným veriacim laikom, voči svojej osobe i širokej občianskej spoločnosti. O násilnostiach voči týmto osobám začal upovedomovať listami: Predsedníctvo Federálneho zhromaždenia ČSSR (1980), prezidenta ČSSR (1982), denníky *Smena* (1983) a *Rudé právo* (1987), Československú televíziu (1989), *Katolícke noviny* (1989) a žiadal od nich verejnú nápravu. Listy zverejňovali samizdatové médiá a jeho odvážnymi myšlienkami sa povzbudzoval aj slovenský disent. Vo svojom celku predstavujú teológiu zdola, ktorá metodicky vychádza z analýzy útlakových situácií, z citovania sociálneho učenia Magistéria cirkvi a z uvádzania veriaceho do jednoty s Božím slovom. Kontestačné metódy, aké mal komunizmus voči kapitalizmu, z ktorých si veľa osvojili aj kňazi Mierového hnutia katolíckych duchovných, Ján Ch. Korec pozbavil marxistických analýz a uviedol ich do praxe oslobodzovania pravdou Božieho slova.[66]

---

61 Porovnaj: ASIS, f. 1.2. *Decreta Congregationis generalis XXXII*. ARSI XVI (1975). Romae 1975, s. 275 – 445.

62 ASIS, f. 3.6.1.1. Formačná samizdatová literatúra, šk. č. 1.

63 Porovnaj: HUDAČEK, M. SJ: História, ktorá nás obohacuje VII. *Zvesti,* 2009, č. 1, s. 12 – 15.

64 ASIS, f. 5.2. Rozsudok Okresného súdu v Prešove. Obálka Oskár Formánek.

65 Porovnaj: PRIKRYL, Ľubomír: *Cirkev v Žiline v období komunistickej moci*. Trnava 2008, s. 13 – 16.

66 ĎURČEK, Karol SJ, HUDAČEK, Milan SJ: Zasvätený život rehoľníka. In: LIBA, Peter (Zost.): *Svedok, vyznávač, mysliteľ Ján Chryzostom kardinál Korec*. Nitra 2009, s. 257 – 271.

Odvahu J. Ch. Korca si z USA všimla Univerzita Notre Dame a 18. mája 1986 mu udelila čestný doktorát. Osobitným listom sa v októbri 1986 poďakoval J. Korcovi aj P. Generál Peter Hans Kolvenbach. Napísal mu: „*Veľmi si cením Tvoj duchovný postoj, plný ducha evanjelia, ktorým nasleduješ Pavla a Sílasa (Sk 16,18-43). Oni, hoci boli v prvom európskom väzení vo Filipách, predsa «sa modlili a chválili Boha», ohlasujúc Kristovo vykúpenie aj v takýchto okolnostiach. Týmto svedectvom dodávaš ducha aj nám.*“[67] Zápas za spravodlivosť zoširoka komentoval zo zahraničia Vatikánsky rozhlas z Ríma a na vlnách stanice *The Voice of America* pod pseudonymom Peter Manín aj P. Félix Litva.

Duch zápasu za spravodlivosť bol pre veľkú časť veriacich v Československu zrozumiteľným a vecným kapitálom na životnú orientáciu. Pomohol k náboženskej konverzii mnohým mladým i starším ľuďom. Najznámejší je prípad konverzie slovenského spisovateľa Dominika Tatarku, ktorý komunikoval s otcom Jánom Ch. Korcom v posledných mesiacoch svojho života a v závere žiadal o prijatie do cirkvi a cirkevný pohreb.[68]

Intenzívny zápas za spravodlivosť si v Slovenskej provincii podmanil nejedného mladého rehoľníka a na dlhé roky mu dal aj životnú víziu zasväteného života. Tento fakt poukazuje aj na to, ako mnohí rehoľníci našli spôsob života a práce, obetovania sa i umierania pri obnove a zakladaní kresťanskej spoločnosti v komunistickom systéme. Režim si ich síce neželal, ale oni si v ňom našli svoj životný priestor.

4. 3. Zakladanie kresťanskej spoločnosti s podporou samizdatových periodík

Pre internú potrebu rehole sa na Slovensku rozširovali pokoncilové myšlienky formujúce zasvätený život pomocou samizdatov. V edícii *Sub crucis vexillo* vyšlo do roku 1989 deväťnásť zväzkov ignaciánskych publikácií.[69] Dodnes sú prameňom štúdia jezuitskej spirituality.

Mladí rehoľníci, ktorí vstúpili do rehole v časoch totality, nachádzali v samizdatovom apoštoláte mediálny prostriedok na šírenie obnovy v kresťanskej spoločnosti. P. Jozef Oprala so spolupracovníkmi vydával v rokoch 1983 – 1985 štvrťročne samizdat *Una Sancta Catholica* a Stanislav Labjak s pomocou s J. Ch. Korca redigoval v rokoch 1987 – 1989 periodikum *Svedectvo*.[70]

Spomedzi ďalších periodík jezuiti redakčne podporovali príspevkami *Rodinné spoločenstvo* (od r. 1985 – Ján Ch. Korec, Ladislav Csontos, Igor Vajda, Stanislav Labjak); *Výber* (od roku 1984 – Karol Ďurček, Dominik Kaľata, Tomáš Špidlík a články z ročenky slovenských jezuitov v Kanade i príspevky z vysielania Vatikánskeho rozhlasu); *Katolícky mesačník* (od r. 1988 – Ján Ch. Korec); *Náboženstvo a súčasnosť* (od r. 1982

67 List Petra Hansa Kolvenbacha otcovi Jánovi Ch. Korcovi SJ z 30. októbra 1986. In: TIBENSKÝ, Peter (Zost.): *Kríž vo svetle pravdy*. Bratislava 1991, s. 77 – 78.

68 Porovnaj: TATARKA, Dominik: List otcovi biskupovi Korcovi. In: TIBENSKÝ, P. (Zost.): *Kríž vo svetle pravdy*, s. 80.

69 ASIS, f. 3.6.1.1. Formačná samizdatová literatúra, šk. č. 1 – 3.

70 ASIS, f. 9.1.1. Samizdatová publicistika, šk. č. 1.

– Michal Fedor, Michal Lacko); *Orientácia* (od r. 1980 – Andrej Filipek, Michal Fedor, Michal Lacko).[71]

4. 4. Pro fratribus

Rímska kúria zverejnila biskupské svätenie Mons. Pavla Hnilicu 18. júna 1964. V novom postavení biskup Hnilica bol pod vplyvom encykliky Pavla VI. presvedčený, že „najväčším problémom doby je ateizmus".[72] Svoje sily zacielil na evanjelizačnú službu, ktorá by veriacim približovala problematiku ateizmu a pomohla im nájsť východisko z jeho osídiel. Začal sa častejšie venovať prednáškam pre veriacich v západnej Európe na rôznych úrovniach. Ponavštevoval slovenské komunity v Nemecku, Rakúsku, Kanade, USA, Argentíne, Brazílii, Austrálii, Južnej Afrike a inde, aby sprevádzal zahraničných Slovákov vo viere. Medzi nimi objavil aj mnohých spolupracovníkov do ďalších rokov. V duchu evanjelia založil v roku 1967 pre hľadanie riešenia problematiky ateizmu iniciatívu **Pro fratribus**. Tomuto projektu zasvätil ďalších 30 rokov svojho života.[73] Misiu vzdorovať ateizmu, ako ju Pavol VI. zadal jezuitom, považoval za svoju vlastnú.

Ateistický problém mal svoje ľudské, politické, kultúrne, sociálne, a dokonca aj vojenské aspekty. Pri zaoberaní sa touto otázkou začal spolupracovať s veriacimi z ďalších európskych krajín. Hnutie Pro fratribus prekročilo hranice Talianska a rozšírilo sa v krajinách západnej Európy a v Amerike. Pre spolupracovníkov a podporovateľov z netalianskych jazykových oblastí začalo vydávať štvrťročník *Pro fratribus,* a to v nemčine, francúzštine, flámčine a angličtine. V roku 1988 vychádzal časopis v šiestich rečiach a jeho náklad bol milión výtlačkov. Medzi pochvalnými listami hnutiu Pro fratribus sú poďakovania viacerých nemeckých biskupov a teológov. Medzi nimi je aj list profesora teológie z Regensburgu Josepha Ratzingera.[74] Spravidla každé číslo časopisu vyprovokovalo protest československého veľvyslanectva v Ríme a vatikánsky Štátny sekretariát bol nútený na každý protest odpovedať.[75]

Ešte väčšiu nevôľu vyvolali reakcie na literatúru, ktorá vychádzala na podnet P. Hnilicu a všelijakými cestami sa dopravovala do Československa. Medzi prvými publikáciami, ktoré biskup financoval, bolo slovenské vydanie *Dokumentov Druhého vatikánskeho koncilu* v preklade P. Stanislava Polčina. Obstaral prostriedky na vydávanie samostatnej teologickej (v preklade P. Alojza Litvu) a filozofickej edície učebníc, viacerých kníh pre mládež od Michaela Quista, zo spirituality neskôr obľúbenej knihy Mon Celepina *Deň čo deň*, kníh od Jeana Guittona a ďalšie. Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme vystupoval pri tlači tejto literatúry ako vydavateľstvo.[76] Spomedzi ďalších knižných titulov vydalo Pro fratribus knihu Cyrila Slováka a Jozefa Inoveckého (Anton Botek a Xaver

71 Porovnaj: LESŇÁK, Rudolf: *Listy z podzemia 1945 – 1989*. Bratislava 1998.

72 PAVOL PP. VI.: *Ecclesiam suam*, č. 103 – 106. Pápežská encyklika zo 6. 8. 1964. Dostupné na: http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_06081964_ecclesiam_it.html.

73 HNILICA, J., VNUK, F.: *Pavol Hnilica biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť,* s. 138.

74 Porovnaj: ASIS, f. 7.2. Listy nemeckých biskupov iniciatíve Pro fratribus, šk. č. 2.

75 HNILICA, J., VNUK, F.: *Pavol Hnilica biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť,* s. 138 – 142.

76 ASIS, f. 5.2. Referát Pavla Hnilicu s názvom *Niekoľko bratských slov.* Obálka Mons. Pavol Hnilica.

Čík) *Eroi o traditori* (*Hrdinovia či zradcovia)*. Publikácia opisuje prenasledovanie cirkvi v Československu v rokoch 1948 –1969 a vyšla v štyroch vydaniach v taliančine (1969), po jednom vydaní vo francúzštine (1972) a v španielčine (1976). Kniha *Golgota je celkom blízko*, ktorá vyšla v nemčine v roku 1970 a v taliančine pod názvom *Keď tŕnie zakvitne* v roku 1973, sa zaoberala osudom rehoľníkov a rehoľníčok vyhnaných z rehoľných domov a kláštorov v Československu v roku 1950. Asi najčítanejšou knihou sa stala kniha P. Šebastiána Laba: *Atentát na pápeža vo svetle Fatimy* (1982). Pro fratribus ju vydalo v ôsmich nemeckých vydaniach, v troch poľských, v dvoch talianskych, ako aj po jednom vydaní vo flámčine, francúzštine a španielčine. Slovenský preklad s názvom *Zabijem pastiera – atentát na pápeža* sa stal bestselerom. Po roku 1989 bolo potrebné robiť novú dotlač a jej celkový náklad dosiahol 102 000 kusov.[77] Táto služba tlačeným slovom podnietila slovenských jezuitov v Cambridge založiť vydavateľstvo a tlačiareň v roku 1970. Z malého kanadského mestečka pri Toronte budú v nasledujúcich rokoch prúdiť na Slovensko stovky kníh pre veriacich a pomáhať im k upevneniu viery.

4. 4. 1. Sila komunistickej ozveny

Iniciatívy Pavla Hnilicu boli tŕňom v oku strážcom komunistického režimu. Usilovali sa ho pri každej príležitosti zdiskreditovať. V slovenských médiách boli uverejňované očierňujúce články tamojších ideológov, ktorých fantázia nemala hraníc. V denníku *Pravda* z júla 1978 je biskup Pavol Hnilica vykreslený ako „*ohnivko reťaze novodobej mafie*", ktorá „*financuje antikomunistické aktivity z peňazí získaných z únosov osôb*". Je pravda, že biskup prekonával v Taliansku súdnou cestou obviňovania zo spolupráce s nečestnými ľuďmi v 80. rokoch, ale táto vec nesedela so slovenskými osočovaniami ani chronologicky, ani tematicky.[78] Podľa ideológa Jána Markoviča z denníka *Pravda* je vraj „*dokázané, že biskup Hnilica berie prostriedky na svoju tridsaťročnú nákladnú antikomunistickú činnosť od špionážnych centier z USA (CIA) a z Nemeckej spolkovej republiky, pričom sa spája so sudetonemeckými katolíkmi a revanšistami a na zrazoch v Kirche in Not*".[79] Bol to jeden príspevok z množstva útokov, aké v tlači na Slovensku často podnecoval Ondrej Dáni. V článku *Pravdy* z mája 1978 očiernil článkom *Za tridsať strieborných* P. Hnilicu ako „*zarytého jezuitu, ktorý pod kňazským rúchom zakrýva podvratnícku činnosť proti socialistickej republike a ostatným socialistickým štátom*".

Dialóg Pavla Hnilicu s predstaviteľmi režimu v Československu by mohol byť len ťažko predstaviteľný. Hľadaním spoločných ciest a dialógu s komunistickými režimami v strednej Európe sa intenzívnejšie zaoberal prostredníctvom ostpolitiky Mons. Agostino Casaroli. Vatikánskemu diplomatovi robili ťažkosti rôzne požiadavky komunistických partnerov. Pri vzájomných rozhovoroch sa okrem iného československí partneri dožadovali, aby sa emigrantský biskup P. Hnilica neprofiloval svojimi aktivitami. Rezolútne žiadali ich zákaz. Prostredníctvom Casaroliho spolupracovníkov z vatikánskeho

77 LABO, Šebastián (1931), bytom Trnava, Františkánska 34, člen jezuitskej komunity. Výpoveď z 12. 4. 2010.

78 Porovnaj: ASIS, f. 5.2. List advokáta Róberta Emanuela de Feliciho z júla 1992 a list Pavla Hnilicu svojim spolupracovníkom a dobrodincom (september – október 1992). Obálka Mons. Pavol Hnilica.

79 MARKOVIČ, Ján: Vlci v ovčích kožuchoch. *Pravda,* 26. 7. 1978, s. 5.

Štátneho sekretariátu dostal P. Hnilica v októbri 1970 avízo opustiť Rím.[80] Poradili mu, aby odišiel pastoračne pracovať niekam medzi Slovákov exulantov. Napríklad do Kanady.[81] Delegáti Svätej stolice sa nádejali, že týmto krokom odstránia prekážku, ktorú im opakovali československí partneri, vidiaci v Pavlovi Hnilicovi ideového rivala. Nie je ťažké zabudnúť na princípy pluralizmu, ktoré koncilové dekréty pre život cirkvi umožnili, ale ešte ťažšie by bolo predstaviteľom cirkvi chyby naprávať. Pre biskupa Hnilicu v tomto prípade išlo o triumf ateizmu, domáhajúceho sa robiť v Ríme svoje poriadky. Odchodu z Večného mesta sa na radu kardinála Štefana Wyszyńského a arcibiskupa Boleslava Kominka z Poľska rázne vzoprel.[82]

P. Šebastián Labo vyjadril svoje spolucítenie s otcom Pavlom a napísal koncom mája 1979 tvorcovi ostpolitiky Mons. Agostinovi Casarolimu 62 stránkový list.[83]

4. 5. Diskusie k ostpolitike

P. Šebastián Labo na základe svojich skúseností zo života v komunistickom režime do roku 1963 a praktickej služby v nemeckej sekcii Pro fratribus navrhol v liste A. Casarolimu aj konkrétne kroky, ako pomáhať veriacim za železnou oponou, aby mohli vzdorovať ateizmu. Videl ich v založení štruktúry, orgánu expertov pochádzajúcich z komunistických krajín. Tvorili by ho zástupcovia týchto národov žijúcich v slobodnom svete, aby spolu hľadali spôsob, ako čeliť militantnému ateizmu. Grémium si malo osvojiť pravidlá tajnej diplomacie v pracovnom štýle, pokiaľ ide o cieľ a metódy, malo by byť pomocou pri diplomatických rokovaniach Svätej stolice. Za predsedu navrhol Š. Labo kardinála Štefana Wyszyńského.[84] Na list, ktorý mal odvážny a kritický tón, adresát nikdy neodpovedal. Napätú situáciu voči jezuitom odľahčil vzájomným pochopením nový pápež, ktorý prišiel do čela cirkvi v osobe krakovského arcibiskupa Karola Wojtyłu. Generálny predstavený jezuitov P. Pedro Arrupe nazval hlas P. Šebastiána Laba SOS výkrikom.[85]

Zo Slovenska sa k *ostpolitike* vyjadril osobitným listom Svätému Otcovi zo 14. mája 1979 aj P. Oskár Formánek. V pokojnom tóne navrhol zopár nových krokov, pričom využil historické skúsenosti z dvojnásobného obvinenia a súdenia za porušovanie Trestného zákona. *Ostpolitike* Svätej stolice odporúčal voči Československu oprieť sa o zákon č. 219/1949, kde v § 1 bolo definované, že „kňazi sú zamestnancami cirkvi" a nie sú služobníkmi ateistov. Na tento paragraf odporúča nadviazať Zákonníkom práce (zákon č. 88/68 a zákon č. 153/69 Zbierky zákonov) a dôvodiť, že „*čo môže v rámci riadneho chodu každého podniku vedúci, to môže mutatis mutandis aj cirkevná autorita*".

80 HNILICA, J., VNUK, F.: *Pavol Hnilica biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť*, s. 150 – 156.

81 ASIS, f. 5.2. List Pavla Dezzu SJ pátrovi Swainovi SJ z 28. 10. 1970. Obálka Mons. Pavol Hnilica.

82 HNILICA, J., VNUK, F.: *Pavol Hnilica biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť*, s. 152 – 153.

83 LABO, Šebastián: List arcibiskupovi Agostinovi Casarolimu. In: RYDLO, M. J. (Zost.): *Fidei et Patriae: Jubilejník na počesť 80. narodenín Františka Vnuka*, s. 689 – 741.

84 *Tamže*, s. 691.

85 HNILICA, J., VNUK, F.: *Pavol Hnilica biskup umlčanej Cirkvi,* 2. časť, s. 157.

Ďalej pripomína, že „*pri rokovaniach so zástupcami česko-slovenskej vlády je potrebné opätovne pripomínať otázku podzemnej Cirkvi. Zákazy aktivizovania Cirkvi a náboženského života nepomôžu*“. Bola to narážka na zákaz svätenia kňazov, ktorý z Ríma dostali na podnet ostpolitiky jezuitskí biskupi Ján Chryzostom Korec a Peter Dubovský v roku 1976. O. Formánek v liste ďalej odporúča pri rokovaniach Svätej stolice so zástupcami česko-slovenských orgánov odvolávať sa na medzinárodné dohody o občianskych a politických právach, ktoré sú zahrnuté do Zbierky zákonov ČSSR pod č. 120/1976.[86]

Úsilia dvojnásobne stíhaného O. Formánka odrážajú dobrú vôľu jezuitu, ktorý počas rokov komunizmu solidárne zostal pri veriacich v Československu, aj keď musel ísť dvakrát pred súd. Páter spolu s ostatnými jezuitmi žil v duchu slov, ktoré svojim spolubratom adresoval provinciál P. Ján Srna, keď im do väzení a nútených prác v 60. rokoch odkázal, že „*ich miesto nie je v emigrácii, ale pri ľuďoch v ťažko skúšanej krajine*“.[87]

4. 6. Kultúrne zmeny v slovenskej spoločnosti a rehoľná formácia jezuitov

Totalitný režim vo svojom dlhodobom zotrvávaní prinášal so zvyšujúcou sa životnou úrovňou slovenskej spoločnosti aj kultúrne zmeny. Nevyhnutne sa dotýkali aj rehoľného života, spirituálnej a ľudskej formácie jezuitov a ich skrytých inštitúcií. Vedenie noviciátu postupne preberali pátri, ktorí sa stali rehoľníkmi už v totalitných časoch. Takisto sa uskutočnila aj reforma filozoficko-teologickej formácie školastikov.

Stav skrytej formácie v čase nástupu do úradu provinciála opíše P. Andrej Osvald vo svojej dvojzväzkovej knihe *Boží dlžník*.[88] Spomína, že dovtedy duchovne viedli novicov individuálne viacerí pátri. Niektorí na východe Slovenska, ďalší na západe a iní v Čechách. V Bratislave niektorých viedol aj biskup Ján Ch. Korec. Žiadalo sa formáciu zjednotiť. Rozhodnutia zaviesť účinnejšie formy starostlivosti o novicov niesli riziká a neboli ľahké. P. Alojz Šatura napríklad zastával názor podobný názoru provinciála J. Srnu z roku 1952, aby sa za aktuálneho stavu rozptýlenej a prenasledovanej rehole neformovali novici. Navrhoval trpezlivosť v očakávaní doby, keď sa život vráti do normálu a vytvoria sa vhodné podmienky pre noviciát. P. Augustín Minárik v tejto veci ešte ráznejšie odrádzal provinciála, poukazujúc mu na neustále hroziace nebezpečenstvo uväznenia. Boli to vážne námietky, lebo reholi chýbal štátny súhlas. P. Andrej Osvald vyložil pre aktuálne časy rehoľný ideál slovami: „*Nechcel som, aby nás pozatvárali, ale aby sme v tom čase prenasledovania, do ktorého nás Boh poslal, žili jezuitskú charizmu s odvahou a s dôverou v Božiu pomoc, prípadne vo väzení trpeli a umierali.*“[89] Na prvom provinčnom konzulte predniesol požiadavku zjednotiť formáciu novicov a nájsť vhodného pátra, ktorý by bol magistrom novicov. Stal sa ním P. Karol Ďurček. Aby sa

86 ASIS, f. 5.2. Kópia listu Oskára Formánka zo 14. 5. 1979, nájdená v pozostalosti P. Michala Kumorovitza. Obálka Oskár Formánek.

87 OSVALD, Andrej SJ (nar. 9. 5. 1925), bytom Ivánka pri Dunaji, Námestie Padlých hrdinov 7, provinciálny predstavený slovenskej jezuitskej provincie v rokoch 1977 – 1990, záznam zo 14. 2. 2009.

88 Autobiografické dielo *Boží dlžník* pozostáva z dvoch častí. Prvá približuje obdobie rokov 1925 – 1989. Knižne ju vydalo vydavateľstvo Dobrá kniha v Trnave v r. 2008. Druhá časť je v rukopise uložená v ASIS, f. 3.1.3, šk. č. 3.

89 ASIS, f. 3.1.3. Andrej Osvald: *Boží dlžník*. Rukopis z roku 2008, šk. č. 3.

formácia nepreťahovala na desať, pätnásť a viac rokov, konzult zaviedol pre školastikov riadne školské roky a pravidelné skúškové obdobia. Ako provinciál ponúkol pri prvom stretnutí školastikom priateľstvo a tykanie.

Na listy ostatných provinciálov či Generálnej kúrie SJ odpovedal písomne po latinsky. Komunikoval častejšie s východoeurópskym asistentom Pátra Generála Andrejom Koprowským, s ktorým konzultoval naliehavé otázky života provincie.[90] Aby sa vyhol špicľovaniu, využíval na komunikáciu vlak, ktorým poľský jezuita obyčajne cestoval z Ríma cez Čechy do Varšavy. V ňom strávil s asistentom rozhovor od Břeclavi až k poľskej hranici. Po pátrovi Matejovi Markovi, ktorý v 50. rokoch bol architektom skrytej provincie, páter Andrej Osvald urobil jej prestavbu.

Mladšia generácia rehoľníkov tomuto rehoľnému štýlu dobre rozumela. Celý život vyrastala v socialistickom kultúrnom štýle a patrila do tejto spoločnosti. Všetci v nej mali prácu, všetkým chýbal súkromný majetok, v krajine vládla všadeprítomná materializácia verejného života a presila súkromného života. Za týchto pomerov mladí ľudia prijímali vzdelanie, výchovu, vieru, ako i skromnú predstavu o perspektíve zasväteného života s vďačnosťou voči Bohu. Od iných sa líšili prístupom k svetu a vynárajúce sa úlohy brali ako výzvu. Na aktuálne časy sa dívali kriticky, prevládali však u nich motívy, s ktorými chceli v tejto kultúre pozitívne žiť, odovzdávať vieru druhým a podnecovať ďalších k zasvätenému životu.

4. 7. Život a služba mladých jezuitov

Noví jezuiti, ktorí vstupovali do tajnej formácie, všeobecne prijímali víziu zasväteného života a rehoľnej perspektívy najmä v skrytej, duchovnej práci, popri vlastnom občianskom zamestnaní (I. Bunček, E. Váni, V. Karľa, J. Ďačok a ďalší). Niektorých (L. Csontos) živila silná nádej na zmenu pomerov podľa teórie P. Jána Diešku. Teória mala vzorový príklad zo 4. storočia, keď cisár Konštantín po storočiach útlaku v Rímskej ríši zmenil situáciu kresťanstva a dal mu štatút slobodne vyznávaného náboženstva. Stav reálneho socializmu v ČSSR prijímala táto skupina ako niečo prechodné. Zmeny mali prísť zo strany Sovietov.

Tejto teórii nahrávala aj analýza Eriky Kadlecovej, ktorá bola v rokoch Pražskej jari vedúcou Sekretariátu pre veci cirkevné pri Ministerstve kultúry v Prahe. Ako marxistická sociologička vypracovala v roku 1985 elaborát o oživení záujmu o náboženstvo v ČSSR, ktorý koloval v samizdatoch. Kriticky opísala marxistickú spoločenskú atmosféru u nás ako takú, ktorá „*nesie všetky znaky marazmu, skepsy, bezvýchodnosti a apatie. Celý verejný a politický život sa premenil na formálny rituál, počínajúc schôdzami pred zjazdmi KSČ, Prvými májmi, veľkými výročiami, až po voľby. Hrozivým a alarmujúcim sa stáva to, že kresťania sa stávajú zástancami robotníckych záujmov voči vláde socialistického štátu. Kam sme to došli?*“ pýta sa E. Kadlecová, „*keď katolícka cirkev bojuje za slobodu slova a proti cenzúre nariaďovanej marxistami, za práva robotníkov združovať sa v odboroch, voči ktorým majú dôveru ako napr. v Poľsku. To je memento mori, keby sme sa nespreneverili ideálom vlastného hnutia. Československo, ktoré malo*

90 OSVALD, Andrej SJ: *Boží dlžník*, I. časť. Trnava 2008, s. 135 – 140.

zo všetkých socialistických krajín najlepšie predpoklady nájsť uspokojivý model vzťahov k veriacim a k cirkvám, sa tak stáva zahanbujúcou skamenelinou,"[91] končí svoju deväťstranovú analýzu pomerov v socialistickom zriadení.

Početná skupina mladých jezuitov v tajnej formácii bola po roku 1968 aj z radov diecéznych kňazov a bohoslovcov. Aktívne evanjelizovali so štátnym súhlasom vo farnostiach a rehoľnú perspektívu videli v pastorácii veriacich za totalitného režimu a pod vedením štátom schválených predstavených v diecézach. Mnohí zakladanie kresťanskej spoločnosti praktizovali prostredníctvom hnutí (Neokatechumenát, Fokolare, charizmatické spoločenstvá), pre prácu v ktorých bolo potrebné ukázať spoločenskú odvahu. V prvých líniách života cirkvi podnietili mnohých mladých k rehoľnému povolaniu.

So skromnými prostriedkami a možnosťami sa formovala nová generácia jezuitov v duchu exercícií. Kultúrne zmeny, ktoré mladí jezuiti vo svojom životnom štýle odrážali, utvárali popri náboženskej kultúre starších pátrov mozaiku pluralitného videnia kresťanského života. Neraz mladí prejavovali až heroickú odvahu v rizikových situáciách. Bez ohľadu na vlastné spoločenské postavenie jediným svetlom vtedy pre nich bol rehoľný ideál. Nedalo sa to skryť najmä pri službách pre chorých pátrov, pri práci pre tajnú tlačiareň, distribúcii cyklostylovaných samizdatových médií, skrípt, pri podujatiach dotýkajúcich sa formačných aktivít a v intenzívnych službách spovedníkov a exercitátorov.

Záver

Mottom sv. Ignáca bolo všetko konať „na väčšiu česť a slávu Božiu". Slovenskí jezuiti túto zásadu premieňali v zápasoch s ateistickou spoločnosťou do námah za **obnovu a zakladanie kresťanskej spoločnosti.** Jedným z míľnikov slovenskej spoločnosti boli premeny v novembri 1989, keď sa veriaci i neveriaci zjednotili na námestiach slovenských miest s ideou o lepšej spoločnosti. Proces nikdy neskončený si opäť volá nových ľudí, pýta si ich sily, nápady i cit pre Nadprirodzeno, aby prirodzené ľudské námahy nevyšli nadarmo.

91 ASIS, f. 9.1.1. Samizdatová publicistika, šk. č. 1.

Štúdium filozofie a teológie v Spoločnosti Ježišovej na Slovensku v rokoch 1950 – 1989

Ladislav Csontos SJ[1]

1. Úvod

Počas známej barbarskej noci, v noci z 13. na 14. apríla 1950, polícia podporovaná ľudovými milíciami prepadla mužské kláštory a rehoľníci boli sústredení do koncentračných kláštorov. Takto vtrhli aj do mladého vzdelávacieho ústavu slovenských jezuitov, Teologického inštitútu sv. Alojza Spoločnosti Ježišovej na Slovensku, ktorý v tom čase pôsobil v Trnave. Svoje pôsobenie začal 5. októbra 1941 v Banskej Bystrici. Študovali na ňom bohoslovci jezuiti aj misionári verbisti. Slovenská provincia Spoločnosti Ježišovej už v tridsiatych rokoch pripravovala popri iných apoštolských podujatiach aj zriadenie teologického učilišťa pre rehoľných bohoslovcov, a tak mala pripravený káder učiteľov pre takýto ústav. Vonkajšie povojnové udalosti a pomery spôsobili, že inštitút sa musel sťahovať najprv do Ružomberka a v roku 1949 do Trnavy. Príprava mladých rehoľných bohoslovcov na kňazstvo pokračovala takými formami, aké boli v danej situácii možné. V rokoch 1941 – 1949 študovalo na Teologickom inštitúte Spoločnosti Ježišovej 49 rehoľníkov.[2]

Barbarskou nocou nastalo dlhé obdobie tajnej činnosti tejto vzdelávacej inštitúcie, o ktorej kardinál Korec napísal: „*Jezuiti mali štúdium organizované na veľkej výške a viedli ich v ňom E. Krapka, A. Litva, neskôr mladší P. L. Csontos a iní. Pomáhala im literatúra pôvodná, jednak preklady J. Diešku, V. Mikulu a ďalších. Pod vedením E. Krapku vydali sériu zborníkov Verbum fidei. E. Krapka napísal niekoľko kníh, medzi nimi Mysterium verbi.*“[3]

1 SJ (*Societas Jesu* – Spoločnosť Ježišova – jezuiti).

2 Porov. KRAPKA, Emil, MIKULA, Vojtech: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge 1990, s. 369 – 372.

3 KOREC, Ján Chryzostom: *Od barbarskej noci: Na slobode*. Bratislava 1993, s. 339 – 340.

Pokúsime sa dešifrovať obsah, ktorý sa skrýva za týmto tvrdením kardinála Korca. Obdobie rokov 1950 až 1989 má vo všeobecnosti dve etapy, ktoré výrazne oddeľuje obdobie takzvanej Pražskej jari v roku 1968. V tom čase boli podniknuté kroky k verejnému uznaniu a normalizácii vonkajších okolností rehoľného života, ktoré však boli zmarené inváziou vojsk Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968 a nasledujúcou normalizáciou. Predsa však nenasledovala krutosť päťdesiatych rokov. V našej práci venujeme pozornosť obom etapám, pričom možno dokumentovať výrazný prelom v organizácii a kvalite štúdia filozofie a teológie v druhej etape po roku 1968. Pre slovenských jezuitov tu bol aj veľmi významný impulz, ktorým bola návšteva generálneho predstaveného Spoločnosti Ježišovej Pedra Arrupeho na Slovensku v roku 1969 v Piešťanoch, pri ktorej povedal: *„Žiť v takýchto okolnostiach, aj niekoľko rokov v žalári, a aj napriek tomu ste tu s takým oduševnením, s takým duchom, tak je to krásne, nie krásne, ale heroické. Môžeme vám v mene Spoločnosti z celého sveta poďakovať. Ďakujeme vám za vašu vernosť, za ozajstného ignaciánskeho ducha, ktorého ste prejavili. Aj keď nemáme vonkajšie opory, vonkajšie pravidlá, vonkajšiu disciplínu, musíme ostať skutočnými jezuitami, ľuďmi modlitby. Preto musíte žiť intenzívnym duchovným životom.“*[4]

Obdobie po zmrazení nádejí Pražskej jari je však poznačené týmito udalosťami, znamená plnší rozvoj rehoľného života, a tiež štúdia filozofie a teológie. Do rehole v tom čase vstúpilo viacero kandidátov kňazstva, ktorí boli klerikmi v jedinom kňazskom seminári v Bratislave, a tiež absolventi vysokých škôl, ktorí už podľa vtedajších štátnych predpisov do seminára nemohli byť prijatí. To viedlo k potrebe štúdium systematicky usporiadať. V tomto období bola vypracovaná osnova cirkevných štúdií s rozdelením predmetov do jednotlivých semestrov vo forme diaľkového vysokoškolského štúdia. K osnove boli spracované sylaby jednotlivých filozofických disciplín a hlavné témy z teológie. Boli zorganizované víkendové pravidelné prednášky, semináre, konzultácie a skúšky. Štúdium filozofie bolo ukončené komisionálnou skúškou z celej filozofie, takisto aj štúdium teológie, pred štvorčlennou komisiou. V rokoch 1950 až 1990 absolvovalo štúdium na Teologickom inštitúte sv. Alojza 74 študentov.

Naša štúdia sa v mnohom opiera práve o prácu pátra (P.) Emila Krapku, ktorý bol po celú dobu tajného života rehole jedným z hlavných protagonistov filozofického a teologického štúdia. Osobitne po roku 1968, keď obnovil celý program jezuitského štúdia v duchu Druhého vatikánskeho koncilu a naň nadväzujúcich Generálnych kongregácií Spoločnosti Ježišovej. Možno ju chápať aj ako poctu Emilovi Krapkovi, ktorého Pápežská teologická fakulta vo Varšave ocenila udelením čestného doktorátu v roku 1992 za jeho prínos na poli rozvoja teológie na Slovensku.

2. Boj o prežitie

Prvú etapu by sme mohli charakterizovať ako boj o prežitie rehoľného života na Slovensku. Na to bolo potrebné zabezpečiť budúcnosť inštitútov zasväteného života a boli na to vcelku dobré predpoklady. V tom čase bolo v reholiach pomerne veľa novicov a mladých rehoľníkov, ktorí sa pripravovali na kňazstvo. Spoločnosť Ježišova mala

4 KRAPKA, E., MIKULA, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej*, s. 413.

v roku 1950 65 kandidátov kňazstva, 58 z nich sa nachádzalo na území vtedajšieho Česko-Slovenska (25 novicov, 21 študentov filozofie a 12 študentov teológie) a 7 študovali v cudzine.[5] Mladých rehoľníkov na Slovensku a v Česku zastihla barbarská noc uprostred ich prípravy na rehoľné kňazstvo. No ako dosvedčuje Emil Krapka, netrvalo dlho a v štúdiu pokračovali. „*P. Jozef Lackovič SJ už v prvých dňoch sústredenia v Jasove pokračoval v prednáškach z morálnej teológie. V Podolínci sa tajné štúdium koncentrovalo na morálnu teológiu, liturgiku a kánonické právo tak, že v auguste 1950 sme mohli urobiť jurisdikčné skúšky a kompetentný zástupca provinciála nám vystavil Litterae dimissoriales pre prijatie kňazskej vysviacky.*“[6] Pokračovali v štúdiu, ako im to vonkajšie okolnosti umožnili. Neskôr oddelením mladých jezuitov od pátrov a ich zaradením do Pomocných technických práporov (PTP) sa vytvorila nová situácia, v ktorej už nebolo možné týmto spôsobom pokračovať v štúdiu. Stalo sa tak v septembri 1950, keď boli branci povolaní k vojsku. Celkove strávili rehoľníci a seminaristi vo vojenských pracovných útvaroch viac ako tri roky. 31. decembra 1953 boli prepustení do občianskeho života. Našli si zamestnanie v najrozličnejších podnikoch v celej republike. Dovtedy žili pospolu, odteraz nastalo obdobie hľadania individuálnych kontaktov so spolubratmi a hľadania možností, ako pokračovať v rehoľnom živote a v štúdiu.[7]

V tomto období sa štúdium filozofie a teológie mohlo konať len individuálnou formou: osobným stretnutím s vyučujúcim, získaním potrebnej literatúry, individuálnym tajným štúdiom a konzultáciami o daných témach. Postupne sa šírili potrebné učebné texty, ktoré sa rozmnožovali strojopisom.[8] Štúdium sa riadilo podľa vtedy platného *Ratio studiorum*, ktoré bolo záväzné v celej Spoločnosti Ježišovej.[9] Platné vychádzalo z prvého *Ratio studiorum*, ktoré bolo vydané v roku 1599 a upravovalo všetky štúdiá v Spoločnosti Ježišovej.[10] Pravidlá upravovali aj štúdium, ktoré bolo prípravou na štúdium filozofie a teológie, čo sa v období pred rokom 1950 už dialo na gymnáziách, na ktorých jezuitskí školastici, ktorí ešte nemali maturitu, študovali ako privatisti. Obsahom štúdia filozofie boli logika, metodológia, kritika čiže epistemológia, psychológia čiže racionálna psychológia, filozofická antropológia, dejiny filozofie, kozmológia, teodícea čiže filozofická teológia, etika, metafyzika. Štúdium bolo obohatené o gréčtinu, rétoriku, biológiu a experimentálnu psychológiu. Štúdium bralo ohľad na konkrétnu kultúrnu a spoločenskú situáciu, čo možno vidieť aj v štúdiu diela G. W. Hegela a marxizmu.[11] Z tohto obdobia pochádza aj práca J. Ch. Korca o dialektickom materializme. Kardinál o tom štúdiu napísal: „*Mali nám robiť prednášky z marxizmu-leninizmu! Toho sa ale veľmi rýchlo zriekli, keď videli, aká je u nás situácia a keď im Páter superior po-*

5 Porov. KRAPKA, E., MIKULA, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej,* s. 332.

6 KRAPKA, E.: Teologický inštitút Spoločnosti Ježišovej sv. Alojza v rokoch 1951 – 1990. In: DOLINSKÝ, Juraj (Ed.): *Šesťdesiat rokov Teologického inštitútu sv. Alojza*. Trnava 2001, s. 54.

7 Porov. KRAPKA, E., MIKULA, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej,* s. 400 – 401.

8 Porov. KRAPKA, E.: *Teologický inštitút Spoločnosti Ježišovej sv. Alojza*, s. 54.

9 Porov. Slávnostný príhovor P. Emila Krapku SJ, rektora Teologického inštitútu, na Veni Sancte 30. septembra 1991. In: DOLINSKÝ, J. (Ed.): *Šesťdesiat rokov Teologického inštitútu sv. Alojza*, s. 64.

10 Porov. KOLÁČEK, K.: Ratio studiorum. Genese – struktura – hlavní cíle. In: CSONTOS, Ladislav (Ed.): *Jezuitské školstvo včera a dnes. Zborník z medzinárodnej konferencie 12. októbra 2006 v Trnave*. Trnava 2006, s. 31.

11 Porov. KRAPKA, E., MIKULA, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej,* s. 335.

vedal, že robiť prednášky týmto poslucháčom teológie je úplne zbytočné – majú filozofiu, a teda aj marxizmus-leninizmus dávno preštudovaný. Filozofiu študovali tri roky pred teológiou! A tak sa zmocnenci zriekli poslania robiť nám prednášky..."[12]

O tajnom štúdiu teológie pod vedením pátrov zodpovedných za kňazskú formáciu svedčia súdne procesy z tých rokov. Vo veľkom procese so slovenskými jezuitmi v dňoch 24. až 27. apríla 1956 pred Najvyšším súdom v Prahe boli odsúdení na vysoké tresty pátri Ján Srna, Rudolf Mikuš, Matej Marko, Ján Dieška a ďalší. V súdnom protokole sa okrem iného uvádza: „*V roku 1951 obžalovaný Mikuš dostal list od generála Jansensa... V liste udelil generál obžalovanému Srnovi a tajným provinciálom právomoc generála vo veciach svätenia na kňazov a vo veciach zorganizovania štúdia teológie, pravdaže tajného, nie na štátnych ústavoch... S obžalovaným Markom prejednával tajné svätenia kňazov a tajné štúdium bohoslovcov... Tak dával teológom odporúčajúce listy na zmieneného biskupa (Pobožného), aby ich vysvätil za kňazov.*"[13]

V podobnom duchu prebiehali procesy s ďalšími jezuitmi. Skutková podstata však bola tá istá: vernosť povolaniu, styk s predstavenými, štúdium teológie, prechovávanie náboženskej literatúry. V procese s Jánom Ch. Korcom a spoločníkmi v rozsudku Krajského súdu z 21. mája 1960 sa uvádza ako vina: „*Ján Korec ... usmerňoval viacerých príslušníkov rehole jezuitov v tajnom štúdiu filozofie resp. teológie, a dával im tzv. literatúru...*" Ostatní obžalovaní „*pod vedením Jána Korca resp. iných jezuitských kňazov tajne študovali teológiu, aby boli pripravení pokračovať v činnosti rehole*". „*Obžalovaný Krapka nielen, že sám pokračoval v tajnom štúdiu teológie, ale viedol aj iných bývalých jezuitov k tomu, aby neprestávali v štúdiu teológie, aby neprestávali veriť, že budú môcť vykonávať legálnu činnosť.*"[14]

Autori *Dejín Spoločnosti Ježišovej na Slovensku* prinášajú aj iný pohľad na situáciu, ktorá vznikla likvidáciou kláštorov, a hovoria o nových možnostiach. „*Strata tradičných foriem reholného života znamenala však pre mnohých (a pre rehole ako celok u všetkých) objav nových možností a dimenzií zasväteného tajomstva Kristovho utrpenia, ktoré pokračuje v jeho Tajomnom tele cez stáročia ďalej v každom jednotlivom kresťanovi, tajomstvo pretavené do bezvýhradného zasvätenia sa jeho službe reholnými sľubmi. Pre jezuitu to bolo reálne, nielen želané prežívanie aj toho centrálneho aj charakteristického pravidla, ktoré predstavovalo pre neho vrchol nasledovania Krista: »Tí, čo sú duchovne založení a rozhodne nasledujú Krista, nášho Pána, (...) zanietene túžia (...) priodiať sa rúchom a obrazmi svojho Pána z lásky a úcty k nemu. A to tak, že keby to bolo možné bez urážky Božej Veleby a bez toho, že by pritom blížny spáchal hriech, chceli by znášať potupu, krivé obvinenia a krivdy a aby ich držali a považovali za hlúpych (nedajúc na to zo svojej strany nijakú príčinu) len preto, že túžia do určitej miery pripodobniť sa Stvoriteľovi, nášmu Pánovi, Ježišovi Kristovi, nasledovať ho a priodiať sa jeho rúchom a ozdobami, ako sa on nimi priodel pre náš väčší duchovný pokrok a dal nám príklad, aby sme boli ochotní, nakoľko je to s milosťou Božou možné, vo všetkom ho napodobňovať a nasledovať ako*

12 KOREC, J. Ch.: *Od barbarskej noci*, s. 11.

13 KRAPKA, E., MIKULA, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej,* s. 404.

14 Rozsudok Krajského súdu v Bratislave proti obžalovanému Jánovi Korcovi a spol. zo dňa 21. mája 1960. In: DOLINSKÝ, J. (Ed.): *Šesťdesiat rokov Teologického inštitútu sv. Alojza,* s. 95 – 112.

pravú cestu, ktorá vedie ľudí do života.« (Stanovy 101.)“[15] Je zaujímavé, že táto duchovná reflexia nepovstala iba v ostatných rokoch totalitného režimu, keď boli dejiny jezuitov spracované, ale ukázala sa už uprostred tohto obdobia v štúdii Emila Krapku *Úvahy o situácii našej Cirkvi*, ktorú napísal v hlbokej totalite a kolovala v samizdatovej forme medzi tajnými rehoľníkmi a kňazmi vo verejnej pastorácii a v roku 1993 bola publikovaná v *Teologických textoch* v Prahe.[16]

V štúdii sa prejavuje triezvy pohľad na situáciu, do ktorej sa rehoľný život a s ním štúdium filozofie a teológie dostali. Nepodlieha pokušeniu odložiť prácu na neskoršie lepšie časy, ale situáciu prijíma ako výzvu, na ktorú treba reagovať a v nej rozvíjať teológiu. Vychádza z teológie tajomného tela Kristovho, ktorú študoval on i ďalší jezuiti v dielach Emila Merscha. „*Cirkev je situovaná v nás veriacich, v našom vnútri, v našom srdci. Každý z nás nosí v sebe Cirkev. A tak náš osobný život spoluvytvára jej konkrétnu situáciu. Ako údy Tajomného tela sme spolutvorcovia situácie našej Cirkvi. ... Ako každá situácia, aj situácia Cirkvi má pre nás nielen pasívny, trpne prijímaný moment, ale aktívny. Nie je pre nás len niečím vopred daným, uloženým, núteným. Aj situáciu Cirkvi spoluvytvárame, aktívne sa na nej podieľame, je aj naším výtvorom; aj v dejinách spásy sme dejinnotvorní... Preto tiež, ako každá situácia, aj táto konkrétna situácia našej Cirkvi obsahuje pre nás moment osobného rozhodovania: práve túto situáciu musíme riešiť, zvládnuť, usmerniť. Nijaká, ani tá najťažšia situácia nemôže byť dôvodom nečinnosti, zatrpknutosti, kapitulácie: môže zdôvodniť len určitú formu činnosti. Pre Cirkev, a teda pre nás niet beznádejnej situácie, lebo v každej situácii je prítomný Boh ako naša spása.*“[17] Tento text nám umožňuje pochopiť korene nielen zápasu o prežitie, ale aj nového elánu, s ktorým sa jezuiti pustili do rozvíjania štúdia v druhom období totality po potlačení Pražskej jari.

3. S novým elánom

Zanietenie, s akým sa najmä Emil Krapka pustil spolu s ďalšími do práce teológa, vidno zo spôsobu, ako usporiadal filozofické a teologické štúdium pre kandidátov kňazstva, ktorí sa nemohli dostať na štúdium do jediného, režimom prísne kontrolovaného kňazského seminára v Bratislave. Ešte pred vydaním apoštolskej konštitúcie Jána Pavla II. *Sapientia Christiana* zo dňa 15. apríla 1979 a *Ordinationes* Kongregácie pre katolícku výchovu z 29. apríla 1979, ktoré sú priložené k samotnej konštitúcii, vypracoval v roku 1976 *Osnovu cirkevných štúdií podľa dokumentov Druhého vatikánskeho koncilu,*[18] ktorý si žiadal ich obnovu. Vychádzalo sa pritom z dekrétov 31. a 32. generálnej kongregácie Spoločnosti Ježišovej, ktoré boli venované obnove študijných programov.[19] V dokumente sa hovorí: „*Tomu má slúžiť i nová úprava štúdií; pri nej* „*treba hľadieť*

15 KRAPKA, E., MIKULA, V.: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej,* s. 403.

16 Porov. KRAPKA, E.: Úvahy o situácii našej Cirkvi. *Teologické texty*, ročník (roč.) 4, 1993, s. 16 – 18.

17 KRAPKA, E.: *Úvahy o situácii našej Cirkvi*, s. 17.

18 Porov. KRAPKA, E.: Rehoľný život v skrytosti. In: *Studia Aloisiana: Ročenka Teologickej fakulty Trnavskej univerzity 1998*. Bratislava 1998, s. 146 – 147.

19 Porov. Slávnostný príhovor P. Emila Krapku SJ, rektora Teologického inštitútu, na Veni Sancte 30. septembra 1991. In: DOLINSKÝ, J. (Ed.): *Šesťdesiat rokov Teologického inštitútu sv. Alojza,* s. 64.

najmä na to, aby sa filozofické a teologické disciplíny vhodnejšie rozvrhli a súladne sa snažili čoraz viac sprístupniť seminaristom tajomstvo Kristovo, ktoré pôsobí na celú históriu ľudského pokolenia, ustavične vyúsťuje v Cirkev a uplatňuje sa hlavne kňazskou službou" (OT 14)[20]. Koncil sa obracia na kňazov, aby boli „zrelí vo vede" a ich náuka nech je „duchovným liekom pre Boží ľud". Preto ich povzbudzuje: „*Keďže v našich časoch ľudská vzdelanosť i bohoslovné náuky robia nebývalý pokrok, kňazi sa povzbudzujú, aby primeraným spôsobom neprestajne zdokonaľovali svoje teologické i svetské vedomosti a tak sa vhodnejšie pripravovali na dialóg so svojimi súčasníkmi*" (OT 19).[21]

Osobitne významné je, že v osnove sa myslí v duchu koncilu aj na laikov, keď v nej čítame: „*Laici majú svoje osobitné poslanie v obnove náboženského života, vzdelania a kultúry. Koncil sa im osobitne prihovára v konštitúcii o Cirkvi, v dekréte o laickom apoštoláte, v deklarácii o kresťanskej výchove, v pastorálnej konštitúcii o Cirkvi v súčasnom svete. »Keďže laici majú svojím spôsobom účasť na poslaní Cirkvi, ich apoštolská výchova nadobúda osobitný charakter vzhľadom na sám svetský ráz vlastný laikátu a na jeho duchovnosť... Pri duchovnej výchove sa vyžaduje dôkladná vedecká príprava, a to teologická, etická a filozofická, prispôsobená veku, postaveniu a nadaniu. A nech sa nepodceňuje význam všeobecného kultúrneho vzdelania spolu s praktickou a technickou prípravou«* (AA 29)[22]. *V duchu koncilu, podľa jeho úmyslov a želaní je zostavená táto Osnova cirkevných štúdií. Svojím spôsobom chce prispieť k obnove náboženského vzdelania a kultúry u nás. Chce pomáhať všetkým – kňazom, bohoslovcom i zainteresovaným laikom – sústavne sa nábožensky vzdelávať, stále napredovať v posvätnej vede a tým rásť v poznaní Ježiša Krista.*"[23] Tu sa na Slovensku jasne ukazuje odvážna prorocká vízia pre cirkevné štúdiá v rámci kňazskej formácie i formácie laikov. Program predložený v *Osnove cirkevných štúdií* je koncipovaný v súlade s koncepciou podobných programov na Pápežskej Gregorovej univerzite v Ríme, ktorá je zverená jezuitom.

Predpokladá sa externá forma štúdia, alebo – ako sa v tom čase nazývala – štúdium popri zamestnaní, čo dobre vystihovalo situáciu študujúceho, ktorý musel byť zamestnaný, aby sa mal z čoho uživiť, a zároveň študovať to, k čomu sa cítil byť povolaný. Systém bol nastavený tak, aby sa dal zvládnuť za šestnásť hodín týždenne. „*Osnova je rozdelená na základný kurz, ktorý svojím obsahom a úrovňou zodpovedá seminárnemu filozofickému a teologickému kurzu, a na špeciálny kurz, do ktorého sú zaradené náročnejšie diela, na úrovni postgraduálneho štúdia. Látka filozofického kurzu je rozdelená do štyroch paralelných sérií, cyklov. Teologická látka je rozčlenená do piatich cyklov. Pričom osnova sa snaží zachovať sústredenosť a tematickú nadväznosť. Napríklad v teologickom kurze sa hovorí o Cirkvi a sviatostiach súčasne v dogmatickom, morálnom a pastorálnom cykle.*"[24]

V tom čase nebolo možné vypracovať nejaký oficiálny dokument miestnej cirkvi na spôsob „Ratio studiorum katolíckej cirkvi na Slovensku", a nemal sa ani vzbudiť ta-

20 *Optatam totius* – Dekrét Druhého vatikánskeho koncilu o kňazskej výchove, bod. č. 14.

21 Porov. KRAPKA, E.: Osnova cirkevných štúdií. In: DOLINSKÝ, J. (Ed.): *Šesťdesiat rokov Teologického inštitútu sv. Alojza*, s. 223 – 224.

22 *Apostolicam actuositatem* – Dekrét Druhého vatikánskeho koncilu o laickom apoštoláte, bod. č. 29.

23 KRAPKA, E.: *Osnova cirkevných štúdií*, s. 224.

24 KRAPKA, E.: *Osnova cirkevných štúdií*, s. 224 – 225.

kýto dojem, preto sa v úvode vysvetľujú úmysly, ktoré viedli k tvorbe textu: „*Táto osnova nie je úradnou direktívou, ale priateľskou pomôckou. Chce pomáhať rovnomerným a súvislým zadelením látky, čím umožňuje študujúcemu osobnú kontrolu. Ďalej posilní vedomie tých, čo zodpovedne preštudovali vyznačenú látku, že dosahujú úroveň, ktorú od nich Cirkev žiada. Pritom osnova je otvorená dopredu: kto má viac času a možností, môže postupovať rýchlejšie, môže už v základnom kurze študovať diela vyznačené pre špeciálny kurz, alebo inú odbornú literatúru. Osnova ukazuje možnosti pre ďalšie štúdium, hlavne pre rast vo viere. Veď život viery a poznanie viery sa neuzavierajú do seba, ale stále viac sa otvárajú do budúcnosti, až sa raz zavŕšia v blaženom videní Boha, keď ho uvidíme takého, aký je (1 Jn 3,2).*“[25] Tu text celkom jasne nadväzuje na skúsenosť viery z predchádzajúcich rokov väzenia, tajného rehoľného života a štúdia teológie, čo pre pátra Krapku bolo osobnou skúsenosťou viery, ako to dosvedčuje celý rad jeho teologických meditácií i jeho teologické prežívanie Duchovných cvičení sv. Ignáca z Loyoly v knihe *Mysteria Regni Dei: Tajomstvá Božieho kráľovstva nazerané v Duchovných cvičeniach svätého Ignáca*.[26] Táto kniha najprv kolovala ako samizdat, v roku 1999 bola aj oficiálne publikovaná.

V členení filozofického kurzu „*vychádza zo zaužívaného školského členenia filozofických disciplín. Hlavné disciplíny sú zaradené do dvoch cyklov, antropologického a metafyzického. Tretí cyklus je venovaný dejinám filozofie, štvrtý pomocným disciplínam. Základom štúdia je tomistická filozofia. Pre základný kurz sa uvádza niekoľko príručiek. Špeciálny kurz počíta s priamym štúdiom diel významných filozofov*“.[27] Z pripojenej bibliografie študijnej literatúry vidno, že chápanie štúdia nie je uzavreté iba na tomistickú filozofiu, ale je otvorené aj pre novovekú a súčasnú filozofiu, keď uvádza v slovenskom alebo v českom preklade dostupná diela Bacona, Descarta, Leibniza, Kanta, Hegela, Bergsona, Blondela, Marcela, Maritaina, Mouniera, Teilharda de Chardin, Schelera, Whitehaeda a ďalších.[28] Celý filozofický kurz bol rozpracovaný do podoby svojím spôsobom informačného listu a otázok na opakovanie, ktoré zoradil podľa jednotlivých predmetov a tém, k čomu vždy pripojil aj odporúčanú literatúru.[29] Z ďalšieho samizdatového dokumentu *Bibliotheca aurea* sa dozvedáme o rozširovaní používanej študijnej literatúry pre filozofiu, ktorá zahŕňa staršie i novšie diela: Tomáš Akvinský: *Súhrn pre neveriacich*, Šanc: *Dejiny filozofie starovek a stredovek*, Bochenski: *Základy tomizmu*, Alojz Bogliolo: *Filozofia* (vydaná v Ríme v rokoch 1974 až 1981), Anton Hlinka: *Cesty k nekonečnu*, *Antológia z diel filozofov (*vydaná vo vydavateľstve Pravda v Bratislave), podobne *Prehľad dejín filozofie* od Legowicza a mnohé ďalšie.[30]

Teologické štúdium základného kurzu, ktorý zodpovedá prvému cyklu, rozložil do ôsmich semestrov. Ďalšia možnosť štúdia zodpovedá druhému cyklu, ktorý nazýva

25 KRAPKA, E.: *Osnova cirkevných štúdií*, s. 225.

26 Porov. KRAPKA, E.: *Mysteria Regni Dei: Tajomstvá Božieho kráľovstva nazerané v Duchovných cvičeniach svätého Ignáca*. Trnava 1999.

27 KRAPKA, E.: *Osnova cirkevných štúdií*, s. 225.

28 Porov. KRAPKA, E.: *Osnova cirkevných štúdií*, s. 228 – 230.

29 Porov. KRAPKA, E.: Hlavné témy filozofie. In: DOLINSKÝ, J. (Ed.): *Šesťdesiat rokov Teologického inštitútu sv. Alojza,* s. 266 – 321.

30 Porov. *Bibliotheca aurea*. Archív Provincialátu Spoločnosti Ježišovej na Slovensku Bratislava (ASJ) XX. 4.

špeciálnym. Zaujímavá je dôslednosť, s akou uplatňuje zásadu, že štúdium teológie sa má napájať z biblických prameňov. „*Základom osnovy je biblický cyklus; naň nadväzuje dogmatický, morálny a pastorálny cyklus. Súbežne s nimi prebieha aj historický cyklus.*“[31] Na prvom mieste teda vysvetľuje: „*Biblický cyklus začína všeobecným úvodom do Svätého písma. Preberajú sa tu otázky vzniku, integrity textu, kánonickosť, inšpirácia a interpretácia Svätého písma. Nasleduje osobitný úvod do Starého a Nového zákona... Nasledujúce semestre biblického cyklu vypĺňa vzorová exegéza vybraných kníh, statí alebo tém zo Svätého písma.*“[32] Zdôrazňuje nevyhnutnosť súbežného štúdia dokumentov Druhého vatikánskeho koncilu a uvádza jeho vhodné rozloženie do jednotlivých semestrov. Drží sa tak pevne svojej inšpirácie Druhým vatikánskym koncilom a dokumentmi 31. a 32. generálnej kongregácie Spoločnosti Ježišovej. Uvedieme celý rozvrh, keďže charakterizuje celú osnovu.

„*Rozvrh štúdia koncilových dokumentov v teologickom kurze*

Názov	*Cyklus*	*Semester*
Vieroučná konštitúcia o Cirkvi	*dogmatický*	*5/6*
Vieroučná konštitúcia o Božom zjavení	*biblický*	*1/2*
Konštitúcia o posvätnej liturgii	*pastorálny*	*3/4*
Pastorálna konštitúcia o Cirkvi v súčasnom svete	*pastorálny*	*5/6*
Dekrét o pastorálnej službe biskupov v Cirkvi	*pastorálny*	*1/2*
Dekrét o kňazskom účinkovaní a živote	*pastorálny*	*1/2*
Dekrét o kňazskej výchove	*pastorálny*	*1/2*
Dekrét o obnove rehoľného života	*pastorálny*	*3/4*
Dekrét o laickom apoštoláte	*pastorálny*	*7/8*
Dekrét o východných katolíckych cirkvách	*dogmatický*	*5/6*
Dekrét o ekumenizme	*dogmatický*	*5/6*
Dekrét o misijnej činnosti Cirkvi	*pastorálny*	*7/8*
Dekrét o spoločenských komunikačných prostriedkoch	*pastorálny*	*7/8*
Deklarácia o kresťanskej výchove	*pastorálny*	*7/8*
Deklarácia o postoji Cirkvi k nekresťanským náboženstvám	*dogmatický*	*1/2*
Deklarácia o náboženskej slobode	*dogmatický*	*1/2*“[33]

Dogmatický cyklus je druhým nosným cyklom osnovy. V úvode k nemu sa uvádza odporúčanie koncilu, že cyklus má obsahovať úvodný kurz a fundamentálnu a dogmatickú teológiu. „*V dogmatickom cykle sa má postupne utvárať syntéza teologickej látky, rozčlenenej z didaktických dôvodov do piatich cyklov. Od biblického prameňa vedie cesta cez verné historické tradovanie zjavených právd až po ich morálne a pastorálne uplatnenie v živote Cirkvi a v živote jednotlivých údov.*“[34] Túto víziu vidno aj vo veľmi podrob-

31 KRAPKA, E.: *Osnova cirkevných štúdií*, s. 232.

32 KRAPKA, E.: *Osnova cirkevných štúdií*, s. 239.

33 KRAPKA, E.: *Osnova cirkevných štúdií*, s. 238.

34 KRAPKA, E.: *Osnova cirkevných štúdií*, s. 243.

nom vypracovaní tém z teológie, ktoré poskytujú nielen podrobné členenie látky, ale aj podnety na opakovanie, a tým na nadobudnutie osobnej teologickej syntézy.[35]

V morálnom cykle pripomína potrebu jeho obnovy, hovoriac: Doterajšie príručky a metódy vyučovania morálky boli zamerané na prípravu budúcich spovedníkov. Preto v nich prevládal kauzistický charakter; vzniká dojem negatívnej morálky zákazov a príkazov. Koncil prekročil toto úzke chápanie a žiada, aby morálna teológia bola naozaj teológiou, aby vychádzala z tajomstva Krista a zameriavala sa na kresťanský život v jeho celosti. Študujúcemu odporúča siahnuť po poľskom alebo českom samizdatovom preklade pokoncilovej morálnej teológie Bernharda Häringa *Das Gesetz Christi*, ktorá vyšla vo Freiburgu v roku 1963.[36] Pre pastorálny cyklus uvádza ako hlavný študijný prameň *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu* a až potom učebné texty a príručky používané v tom čase v kňazskom seminári v Bratislave.[37] „*Osnova venuje v historickom cykle štyri semestre všeobecným cirkevným dejinám; ďalšie dva patria patrológii a dejinám teológie. Siedmy a ôsmy semester sú venované slovenským cirkevným dejinám, dejinám cirkevného umenia, liturgie alebo iným špeciálnym dejinám. Pri historickom štúdiu máme postrehnúť najmä podnety a smer, akým sa vyvíjal život Cirkvi v tej-ktorej dobe. Cirkevná história nám tak pomáha pochopiť a zvládnuť súčasnú situáciu.*“[38]

4. Záver

Na záver, alebo namiesto záveru uvedieme dlhší citát z 5. dekrétu 32. generálnej kongregácie Spoločnosti Ježišovej, ktorá sa konala v roku 1974, ktorý má takpovediac nadčasovú platnosť a stál pri zrode *Osnovy cirkevných štúdií*, ktorú sme sa pokúsili predstaviť.

„*Spoločnosť sa teda nanovo rozhodla za dôkladnú formáciu svojich budúcich kňazov v štúdiách či teologických alebo filozofických, humanitných alebo prírodovedeckých, v presvedčení, založenom na svedectve života, že niet vhodnejšej cesty na spĺňanie nášho poslania. Také štúdium je apoštolské dielo, ktorým sa stávame ľuďom prítomní, nakoľko dôkladnejšie poznávame ich možnosti, potreby a kultúrne prostredie. Štúdiá majú podporovať a podnecovať to, čo je neraz udúšané samým spôsobom dnešného života a myslenia, totiž ducha reflexie a uvedomovanie si hlbších a transcendentných hodnôt. Preto nech naši mladí pamätajú, že ich osobitným poslaním a apoštolátom cez štúdiá je štúdium samé. A tak túžba po aktívnejšej službe, ktorú mladí pociťujú, má oživovať a prenikať ich štúdium.*“[39]

35 Porov. KRAPKA, E.: Témy z teológie. In: DOLINSKÝ, J. (Ed.): *Šesťdesiat rokov Teologického inštitútu sv. Alojza,* s. 322 – 361.

36 Porov. KRAPKA, E.: *Osnova cirkevných štúdií*, s. 247.

37 Porov. KRAPKA, E.: *Osnova cirkevných štúdií*, s. 252 – 254.

38 KRAPKA, E.: *Osnova cirkevných štúdií*, s. 259.

39 5. dekrét Výchova našich predovšetkým apoštolská a na štúdiách, bod 22. In *: Sub crucis vexillo II. Obnova Spoločnosti Ježišovej Dokumenty XXXII: Generálnej kongregácie, Príhovory Svätého Otca Pavla VI., Listy P. Generála P. Arrupeho.* Samizdatový zborník, s. 34.

Dominikáni v ilegalite

Róbert Letz

Dejiny dominikánskej rehole, rehole bratov kazateľov na území dnešného Slovenska, siahajú do 13. storočia.[1] Podstatnou črtou jej spirituality je zameranie na premenu sveta prostredníctvom vzdelania. Dominikáni nepatrili k tradične početným reholným komunitám na Slovensku. Ich prítomnosť a pôsobenie však znamená dôkaz zapojenia slovenského kultúrneho prostredia do európskeho diania. Ani po druhej svetovej vojne síce dominikáni nepredstavovali početné rehoľné komunity,[2] no ich aktivity v náboženskom a kultúrnom živote boli veľmi zreteľné. Organizovali duchovné cvičenia a obnovy, ľudové misie, viedli ružencové spolky, venovali sa svojmu tretiemu rádu, vydávali intelektúalnu revue *Smer*[3] a populárny časopis *Svätý ruženec*.[4] V roku 1948 patrilo do spoločnej dominikánskej provincie v ČSR celkovo 110 dominikánov. Z toho priamo na Slovensku pôsobilo 9 dominikánov na dvoch miestach. Mali kláštor v Košiciach a Dom sv. Anny v Trenčíne.[5] V dominikánskych kláštoroch v Česku sa nachádzalo

1 JANKOVIČ, Vendelín: Zánik dominikánskych kláštorov na Slovensku v 16. storočí. In: ŠIMONČIČ, Jozef (Zost.): *Dejiny a kultúra reholných komunít na Slovensku.* Trnava 1994, s. 213 – 223.

2 Dôvodom ich malej početnosti na Slovensku bol fakt, že slovenskí adepti rehoľného života uprednostňovali tie rehoľné komunity, ktoré mali noviciát na Slovensku. Ďalej bola dôležitá skutočnosť, že dominikáni mali na území Slovenska pred rokom 1918 i po tomto roku iba jeden kláštor v Košiciach. Z tohto dôvodu nemohli vniknúť tak do povedomia slovenskej spoločnosti ako napríklad františkáni, kapucíni, jezuiti alebo piaristi.

3 Mesačník *Smer* s podtitulom Revue pre duchovný život vychádzal v Trenčíne v rokoch 1941 – 1948. Redaktorom bol páter Inocent Müller a spoluredaktorom páter Akvinas Gabura (A. Gabura bol od roku 1946 redaktorom). V rámci redukcie náboženskej periodickej tlače bolo vydávanie revue *Smer* v roku 1948 zastavené. Ako posledné vyšlo októbrové číslo. Názov *Smer* však imponoval komunistickej strane, ktorá ho vnímala politicky a využila ho pri vydávaní svojho denníka *Smer*, ktorý od roku 1949 vychádzal ako orgán Krajského výboru Komunistickej strany Slovenska (KSS) v Banskej Bystrici.

4 Mesačník *Svätý ruženec* vychádzal pôvodne od roku 1889 pod názvom *Kráľovná svätého ruženca*, neskôr od roku 1937 pod názvom *Kráľovná mája*. V rokoch 1944 – 1945 nevychádzal. Obnovil sa v roku 1946 s novým názvom *Svätý ruženec*. Jeho redigovanie prevzali dominikáni v osobe pátra Mikuláša Lexmanna.

5 V Košiciach pôsobilo šesť dominikánov: štyria dominikánski pátri, bratia Pius Krivý, Mannes Unger, Bertrand Huska, Mikuláš Lexmann a dvaja frátri, bratia Egyd Marchiński a Kazimír Rusín. V Trenčíne pôsobili traja dominikáni, pátri Rafael G. Lexmann, Martin M. Furman a Akvinas J. Gabura.

13 slovenských dominikánov (z toho traja rehoľní kňazi–pátri, ostatní frátri, študenti a novici).[6] Spoločne teda bolo 22 slovenských a na Slovensku pôsobiacich dominikánov. Na území spoločnej provincie žilo spolu 3359 dominikánskych terciárov (z toho na Slovensku 800).[7] Aktívnym dominikánskym terciárom a podporovateľom dominikánov bol pražský arcibiskup Josef Beran a na Slovensku košický biskup Jozef Čársky.

Politický režim po roku 1945 prejavil zvýšený záujem o cirkevný život. Štátnobezpečnostné zložky už v tom čase kontrolovala a usmerňovala komunistická strana a neraz ich využívala proti katolíckej cirkvi. Zatýkanie a väznenie kňazov a rehoľníkov nebolo zriedkavosťou. Tieto prvé dotyky s komunizmom neobišli ani dominikánov. Štátna bezpečnosť (ŠtB) dominikánov podozrievala, že sú zapojení do rozsiahlej ilegálnej politickej činnosti, ktorá sa na Slovensku rozvinula od leta 1945. Dňa 11. januára 1946 boli v Trenčíne na stanici Národnej bezpečnosti osobitne vypočutí traja dominikáni, Pius Ján Krivý, Akvinas Juraj Gabura a Rafael Gregor Lexmann, vo veci rozmnožovacieho stroja, ktorý sa nachádzal v ich dome a vo veci vydávania ilegálneho časopisu *Slovák*. Všetci traja zhodne vypovedali, že rozmnožovací stroj bol bývalým majetkom Združenia katolíckej mládeže (SKM) a odovzdal im ho krátko pred Vianocami roku 1945 bývalý aktivista tejto organizácie v Trenčíne, vysokoškolák Kovalik. Na stroji sa po jeho privezení nepracovalo. Pokiaľ ide o ilegálny časopis *Slovák*, traja dominikánski pátri počuli, že sa tajne rozširuje, no nečítali ho a nevedeli, kto ho vydáva.[8] V tomto prípade ešte dominikáni obišli bez ujmy. Ďalšiu konfrontáciu so štátnou mocou zažil v rokoch 1946 – 1947 dominikánsky páter Pius Krivý. V roku 1946 ho ako katechétu na Strednej priemyselnej škole v Košiciach udali dvaja študenti Štátnej bezpečnosti za to, že poštátnenie cirkevných škôl označil za krádež a kriticky sa vyjadril o politických pomeroch v štáte. V jeseni 1947 ho orgány VII. odboru Povereníctva vnútra vypočúvali sedem hodín v súvislosti s osobou zaisteného františkána pátra Vševlada Gajdoša, ktorý mu ukázal fotografiu J. Tisu s nadpisom Slovenský mučeník. Páter Pius však s pátrom Gajdošom neudržiaval nijaké styky a o fotografie nejavil záujem.[9] Do zložitej situácie sa dostal aj páter Mikuláš Lexmann z košického kláštora. Jeho bývalý žiak, redaktor Július Patúc vytvoril tajnú organizáciu pod názvom Slovenská národná liga, o čom M. Lexmann nevedel. Patúc sa pokúsil kontaktovať M. Lexmanna prostredníctvom svojho známeho Imricha Šilleho. Lexmann však Šilleho, ktorý sa pred ním

Catalogus conventuum et fratrum Sacri Ordinis Praedicatorum Provinciae Bohemiae in ČSR. Praha 1948, s. 32 – 34. Dominikáni v Trenčíne sa už od svojho príchodu do tohto mesta v roku 1940 usilovali o postavenie nového kláštora. Dom, v ktorom pôvodne bývali, bol poškodený pri prechode frontu. Preto sa museli presťahovať do iného domu, kde žili aj svetskí nájomníci. Táto situácia bola nevyhovujúca, preto sa usilovali aj v zmenených podmienkach získať prostriedky na stavbu nového kláštora. Prekazil to vývin udalostí po roku 1948.

6 *Catalogus conventuum et fratrum*, s. 14 – 31.

7 *Tamže*, s. 37.

8 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f.) Krajská správa (KS) Zboru národnej bezpečnosti (ZNB), Správa (S) ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zväzok (zv.) 29/63 Gregor Lexman. Zápisnica, napísaná dňa 11. 1. 1946 na stanici Národnej bezpečnosti (NB) v Trenčíne s Jánom Krivým. Zápisnica, napísaná dňa 11. 1. 1946 na stanici NB v Trenčíne s Jurajom Gaburom. Zápisnica, napísaná dňa 11. 1. 1946 na stanici NB v Trenčíne s Rafaelom Lexmanom.

9 Archivum historicum Provinciae Slovaciae Ordinis Praedicatorum (AHPSOP) Košice. Zvukový archív. Rozhovor P. Krivého s E. Macákom. Rím, 1981. Páska č. 1.

začal vyjadrovať o politických veciach, odmietol.[10] M. Lexmanna zaistili orgány Štátnej bezpečnosti 20. februára 1948. Podrobili ho tvrdému vyšetrovaniu. Napriek tomu ich úsilie neviedlo k cieľu, preto ho 11. marca 1948 prepustili.[11]

Ak sa pozrieme na perzekúciu dominikánov z celoštátneho hľadiska, zistíme, že zásahy proti reholi sa stali skutočnosťou aj v Česku, a to práve v roku 1948. Prvým postihnutým bol prior dominikánskeho kláštora v Znojme páter Antonín Jakub Zemek, ktorý bol zaistený 28. júna 1948 a stal sa prvým katolíckym kňazom, zaisteným v Česku po komunistickom štátnom prevrate.[12] Nasledovalo zaistenie a proces s pátrom Metodějom Petrom Habáňom, profesorom a špirituálom na litoměřickom seminári. Procesy s obidvomi českými dominikánmi sa konali zhodou okolností v rovnakom čase.[13]

Ďalšia konfrontácia medzi slovenskými dominikánmi a štátnou mocou nasledovala v prípade pátra Rafaela Lexmanna, superiora dominikánskeho domu v Trenčíne. V Trenčíne bývala rehoľná sestra vincentka Agneša Michaela Krajčová, ktorá pracovala v tamojšej štátnej nemocnici. Bola tetou vysokoškoláka Jozefa Vicena, ktorý sa v roku 1946 rozhodol pre exil v americkej zóne Rakúska a spravodajskú činnosť proti nastupujúcemu komunistickému systému. Vicen bol v spojení so svojou tetou prostredníctvom kuriéra Alberta Púčika, ktorý tajne prechádzal cez hranice. Púčik jej odovzdával súkromné listy na mikrofilmoch. A. M. Krajčová mala problém si ich prečítať, preto pri jednej zásielke mikrofilmu v jeseni 1948 poprosila pátra R. Lexmanna, aby jej mikrofilm zväčšil na premietacom stroji, ktorý vlastnili dominikáni. R. Lexmann to prisľúbil, no napriek jeho pokusom sa to nepodarilo. Preto mikrofilm spálil, tak ako mu povedala rehoľná sestra.[14] R. Lexmann záležitosti s mikrofilmom nepripisoval väčší význam. Medzitým začala veľká akcia ŠtB pod krycím názvom „GUMENÝ ČLN", v rámci ktorej bol 4. januára 1949 zaistený A. Púčik a s ním desiatky ďalších osôb. Hromadné zatýkanie sa okrem iných miest sústredilo aj na Trenčín. V Trenčíne vládla dusná atmosféra. Keď bol páter Rafael 6. januára 1949 na kolede, niekto ho upozornil, že čoskoro bude zaistený.[15] Medzi zaistenými v skupine A. Púčik a spol. bola aj sestrička A. M. Krajčová. Z jej

10 AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, V 1165/8. M. Lexman. Zápisnica spísaná dňa 21. 2. 1948 na ŠtB v Bratislave s M. Lexmanom.

11 LETZ, Roman Dominik: Mikuláš Jozef Lexmann OP. In: LAGOVÁ, Veronika a kol.: *Smrť za mrežami.* Prešov 2006, s. 229.

12 J. Zemek bol vo vykonštruovanom procese dosadený za hlavu „protištátnej skupiny" a 23. – 24. 9. 1948 v Brne odsúdený na 18 rokov väzenia. VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964.* Olomouc 2004, s. 160.

13 M. Habáň bol odsúdený v Prahe 23. – 24. 9. 1948 na trest dva roky väzenia. VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací*, s. 161 – 162.

14 AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zv. 29/63 Gregor Lexmann. Zápisnica napísaná dňa 21. 2. 1949 na Krajskom veliteľstve ŠtB Bratislava. Vypočutý je Gregor Lexmann; A ÚPN, f. KS Ministerstva vnútra (MV) Bratislava, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zv. 29/33 A. M. Krajčová. Zápisnica napísaná dňa 12. 1. 1949 na Krajskom veliteľstve ŠtB v Bratislave. Vypočutá je Agneša M. Krajčová. Pri konfrontácii výpovedí A. M. Krajčovej a R. Lexmanna pred vyšetrujúcimi orgánmi ŠtB zistíme odlišnosti. A. M. Krajčová tvrdila, že informovala R. Lexmanna o svojom synovcovi v zahraničí už skôr, v lete 1948, pričom páter Rafael jej sľúbil hmotnú pomoc a zadováženie nedostatkových liekov cez svojich príbuzných v USA. R. Lexmann o tom vo svojej výpovedi nič nehovorí. Rovnako popieral, že vedel o tom, že Krajčovej synovec Vicen pôsobí v zahraničí.

15 AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zv. 29/63 Gregor Lexman. Protokol sepsaný dne 3. 2. 1949 ve věznici okresného soudu v Klatovech. Velitelství oddílu StB Klatovy.

výpovede sa ŠtB dozvedela, že páter R. Lexmann dostal mikrofilm. Skutočne 11. januára 1949 dostali traja príslušníci oddielu ŠtB v Trenčíne príkaz od svojho veliteľa, aby vykonali domovú prehliadku u R. Lexmanna, zaistili ho a zariadili jeho eskortu do Bratislavy.[16] Akcia sa začala o 13.30 hod., no páter Rafael nebol doma. Asi o 16.30 hod. ho zastihli na ulici v centre Trenčína a spolu s ním potom odišli do sídla dominikánov. Asi o 18.30 hod. večer prišla do domu dominikánov Mária Žilinčíková, manželka bývalého oblastného veliteľa Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) v Trenčíne požiadať pátra Rafaela, aby s ním dohodla termín koledy u jej rodiny. Stala sa svedkom domovej prehliadky. Proti tejto skutočnosti protestovala, vyjadrila solidaritu s pátrom Rafaelom a pokúsila sa medzi štyrmi očami pozhovárať s prítomným veliteľom oddielu ŠtB Šikudom. Práve tento moment využil páter Rafael. Keď ho ďalší príslušníci ŠtB, vykonávajúci domovú prehliadku, poslali po špagát na zviazanie zabavených písomností, prešiel popri Žilinčíkovej a Šikudovi a povedal im, že ide do kuchyne priniesť špagát. V skutočnosti však z chodby nepozorovane prekĺzol na schody až do pivnice a z pivnice oknom na dvor.[17] Motívom jeho konania nebola obava, že sa dopustil nejakej protištátnej činnosti, ale to, čo bude nasledovať pri vyšetrovaní. Ako sám neskôr uvádzal pri vyšetrovaní: *„Keď prikročili k prehliadke môjho bytu vzdor tomu, že veci, ktoré ku mne prišli hľadať som nemal a predsa som mal ísť s nimi, obával som sa, že budem prieskortovaný do Bratislavy a že tam bude so mnou zle nakladané, hoci trestného činu som sa nedopustil a cítil som sa nevinným, rozhodol som sa pri najbližšej možnosti ujsť, čo som aj previedol.*"[18]

Pri úteku mal na sebe habit, obuté teplé papuče. V tme unikal ľahšie. Z dvora vybehol na starý cintorín, odtiaľ k zalesnenej Brezine do domu pani Irmy Dočárovej, ktorú požiadal, aby išla do bytu jeho známeho lekára dr. Kajabu a priniesla mu civilný odev. U Kajabovcov však nikto nebol doma, preto poslal I. Dočárovú k svojmu švagrovi krajčírovi Glegovi. Ten prišiel spolu s I. Dočárovou osobne a pátrovi Rafaelovi odovzdal šaty. I. Dočárová mu dala 1000 Kčs a Glega 300 Kčs.[19] Páter Rafael ešte u pani Dočárovej napísal krátky odkaz svojej mame, ktorá tiež bývala v trenčianskom dominikánskom dome: *„Mama, neboja sa, som nevinný a som v bezpečí.*"[20] Na odkaz napísal dátum

16 Na akcii sa zúčastnili za ŠtB práp. Rudolf Jánošík, strážm. Ján Mikuš, strážm. Juraj Babinec. K nim počas prehliadky pribudol vrch. strážm. Ľudovít Šikuda, veliteľ oddielu ŠtB v Trenčíne. Okrem nich bol prítomný ako svedok bezpečnostný referent Okresného národného výboru (ONV) v Trenčíne Jozef Blaha. AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zv. 29/63 Gregor Lexman. Zápisnica napísaná dňa 12. 1. 1949 na Krajskom veliteľstve (KV) ŠtB v Bratislave. Vypočúvaný je strážm. Juraj Babic.

17 AHPSOP Košice. Zvukový archív. Rozhovor Dominika R. Letza OP s Rafaelom G. Lexmannom. Zvolen, január 1999.

18 AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zv. 29/63 Gregor Lexmann. Zápisnica napísaná dňa 21. 2. 1949 na Krajskom veliteľstve ŠtB Bratislava. Vypočutý je Gregor Lexmann. Túto motiváciu páter Rafael uviedol aj v inom protokole: *„Jelikož mě bylo známo z ústního podání, že při vyšetřování orgány StB na Slovensku, podotýkám, že se o tomto všeobecně mluví mezi lidem, jsou zatčení lidé při výslechu donucováni k přiznání násilím, obával jsem se, že budu též zatčen a nucen k nějakému přiznání.*" AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zv. 29/63 Gregor Lexmann. Protokol sepsaný dne 3. 2. 1949 ve věznici okresného soudu v Klatovech. Velitelství oddílu StB Klatovy.

19 AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zv. 29/63 Gregor Lexmann. Dok. č. 7 štb/49. Správa odd. ŠtB Trenčín KV ŠtB v Bratislave. Trenčín 19. 2. 1949.

20 AHPSOP Košice. Zvukový archív. Rozhovor Dominika R. Letza OP s Rafaelom G. Lexmannom. Zvolen, január 1999.

12. január 1949 a poprosil I. Dočárovú, aby ho hodila v Trenčíne do poštovej schránky. Tento krok zmiatol ŠtB. Lístok sa totiž už nedostal k mame pátra Rafaela, ale do rúk ŠtB, ktorá sa nazdávala, že páter Rafael sa ukrýva v Trenčíne.

Útek pátra Rafaela pokračoval cez Štefánikovu ulicu a železničný most cez Váh, obišiel obec Orechové a poľnými cestami sa vydal smerom na obec Drietomá. Okolo tejto obce sa dostal na cestu, smerom na melčické kopanice a Bošácu. Pre Bošácu sa rozhodol preto, že tu bývala najbližšia rodina pátra Pia Krivého. Rodinu Krivých v Bošáci už páter Rafael niekoľkokrát navštívil. Po príchode do domu rodičov pátra Pia doobeda 12. januára 1949 im páter Rafael vysvetlil svoju situáciu a poprosil o úkryt. Prítomný bol aj brat pátra Pia Krivého Pavol Krivý. Zatiaľ čo Rafael odpočíval, rodina Krivých preň hľadala bezpečný úkryt. Ešte v ten deň preňho prišiel neznámy človek a odviedol ho na Bošácke kopanice do príbytku sedliaka, ktorý sa predstavil ako Ičo. Tu sa páter Rafael ukrýval asi dva týždne.[21] Pretože v rodine, kde sa ubytoval, mali deti, predstavili im ho ako „uja z Bánoviec". Páter Rafael zmenil svoj výzor. Nechal si narásť fúzy. Podľa neskoršieho svedectva sa mu podarilo prostredníctvom učiteľa Kozáčka zaobstarať aj občiansky preukaz na iné meno.[22] Potom zmenil miesto úkrytu. Nasťahoval sa k inému sedliakovi na Bošáckych kopaniciach. Podľa vlastného vyjadrenia čakal, kým sa jeho prípad vyrieši. Preto sa ukrýval blízko Trenčína. Nádej, že sa veci vyjasnia a on sa vráti späť do normálneho života, sa však ukázala iluzórna. ŠtB nerátala s návratom dominikánov do ich domu. Zapečatila ho a prikročila k jeho konfiškácii: *„Vedúci tun. odd. ŠtB po dohode s predsedom a tajomníkom KSS v Trenčíne, ako aj s predsedom ONV v Trenčíne sa dohodli, že celú záležitosť konfiškátu prejednajú na zasadnutí OV KSS dňa 26. 1. 1949, nakoľko uvedení funkcionári strany sú t.č. na zasadnutí ÚV KSS na Sliači. Konfiškácia bude prevedená ešte behom tohto týždňa.*"[23] Po definitívnom prevzatí moci komunistickou stranou išlo o prvý prípad konfiškácie rehoľného domu na Slovensku. Druhým prípadom bola konfiškácia františkánskeho kláštora v Kremnici, ktorá sa prakticky začala zaistením pátra Michala Grejtovského 15. januára 1949.[24] Ako tretí v poradí bol zlikvidovaný 22. februára 1949 gréckokatolícky baziliánsky kláštor v Prešove. Tieto zásahy predchádzali neskoršej Akcii K a naznačovali, ako sa bude vývoj uberať. Po likvidácii rehoľného domu dominikánov v Trenčíne sa páter Martin Furman

21 AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zv. 29/63 Gregor Lexmann. Zápisnica napísaná dňa 7. 5. 1949 vo väznici Krajského súdu v Bratislave. Vypočúvaný je Gregor Lexmann.

22 AHPSOP Košice. Zvukový archív. Rozhovor Dominika R. Letza OP s Rafaelom G. Lexmannom. Zvolen, január 1999.

23 AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zv. 29/63 Gregor Lexmann. Dok. č. 7 štb/1949. Fonogram odd. ŠtB Trenčín prednostovi KV ŠtB Bratislava J. Ilčíkovi. Trenčín 25. 1. 1949.

24 Likvidácia dominikánskeho domu v Trenčíne a františkánskeho kláštora v Kremnici vzájomne súvisia. Zatiaľ čo v Trenčíne ŠtB hľadala mikrofilmy, ktoré priniesol z Rakúska A. Púčik sestre A. M. Krajčovej a tá ich dala prečítať pátrovi Rafaelovi, v Kremnici františkán Hadrián Michal Grejtovský zamestnával pod iným menom Tibora Pekaroviča, hľadaného ŠtB. Pekaroviča v kláštore navštívil Anton Tunega, Púčikov priateľ žijúci v ilegalite na Slovensku. Spájala teda aktivita Púčika a Tunegu. Pátri R. G. Lexmann a H. M. Grejtovský boli zaradení vo vykonštruovanom politickom procese do skupiny A. Púčik a spol., súdenej senátom Štátneho súdu v Bratislave 21. 5. 1949. AÚPN, f. KS MV Bratislava, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zv. 29/50 M. Grejtovský. Zápisnica napísaná dňa 18. 1. 1949 na Krajskom veliteľstve ŠtB v Bratislave. Vypočúvaný je Michal Grejtovský. DUBOVSKÝ, Ján Milan: *Akcia Kláštory. Komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským reholiam v rokoch 1949 – 1952.* Martin 1998, s. 89.

presťahoval aj s časťou nábytku do najbližšieho dominikánskeho kláštora v Uherskom Brode na Morave. Posledný dominikán v Trenčíne páter A. J. Gabura ostal ďalej v meste, pretože ho viazala pastoračná správa kurácie sv. Anny. Musel si však nájsť podnájom a pôsobil tu do 12. novembra 1949. Potom sa presťahoval do košického kláštora.[25]

Počas svojho ukrývania sa páter Rafael vyhýbal akýmkoľvek kontaktom s ľuďmi, a to aj známymi, ktorých poznal. Prežíval pocity úzkosti: *„Tie tri týždne, čo som sa v okolí Trenčína skrýval, boli pre mňa strašné. Prežil som noci bez spánku a v úzkostiach. Úzkosťami som sa priamo potil."*[26] Páter Rafael bol prvým rímskokatolíckym rehoľným kňazom na Slovensku, ktorý sa rozhodol uchýliť do ilegality. Dal prednosť životu v ilegalite pred vyšetrovacou väzbou ŠtB.

Keď sa dozvedel, že ho hľadali aj v Bošáci a nechcel strpčovať život ľuďom, ktorí ho ukrývali, rozhodol sa pre odchod do zahraničia. Jeho cieľom bolo dostať sa do kláštora dominikánov v Mníchove. Chcel žiť ďalej slobodne ako rehoľník – dominikán. Na prekročenie štátnych hraníc so západným Nemeckom si vybral Šumavu. Dňa 28. januára 1949 odišiel do Starej Turej a odtiaľ nočným vlakom do Veselí na Morave, odtiaľ do Brna, z Brna do Prahy, z Prahy do Plzne a z Plzne do Domažlíc. Cestoval náročky v sobotu, keď boli vlaky plnšie, aby sa stratil v množstve ľudí. Aby nevzbudzoval pozornosť, kúpil si český komunistický denník *Rudé právo*. Skutočne úspešne unikal policajným kontrolám vo vlakoch. Kratšiu zastávku urobil v Brne, kde si kúpil cestovný lístok do Prahy a išiel sa pomodliť do katedrály sv. Petra a Pavla. Potom pokračoval v ceste do Prahy, kde podľa svojho neskoršieho svedectva navštívil kláštor dominikánov a zveril sa im s úmyslom, že chce prekročiť hranice. Túto skutočnosť však pri neskoršom vyšetrovaní nespomenul. Z Prahy cestoval do Domažlíc. Tu v nedeľu 30. januára 1949 vystúpil z vlaku, pokračoval pešo okolo obce Kdyně a cez les zamieril k hraničnej osade Všeruby. Bola noc z 30. na 31. januára 1949. Cítil sa veľmi unavený. Nepoznal krajinu ani ľudí. K dispozícii mal iba starú turistickú mapu. V lese stratil orientáciu. Skoro ráno zbadal v údolí dedinu a myslel si, že je to už nemecká obec. Po príchode do obce si všimol vývesnú tabuľu a bol prekvapený, že vidí česky písané oznamy. Bol teda stále v Čechách. Neďaleko zbadal ženu, ktorá naberala vodu z potoka. Keď ho zbadala, hneď niekam utekala. O chvíľu sa vrátila s príslušníkom pohraničnej stráže, ktorý ho zadržal.[27] Nasledovalo vyšetrovanie, potom 19. februára 1949 eskorta do Bratislavy a ďalšie vyšetrovanie orgánmi ŠtB. Pátra Rafaela Lexmanna tak mohol prokurátor Anton Rašla zaradiť medzi 62 obžalovaných v skupine A. Púčik a spol. Patril k 48 osobám, ktoré 21. mája 1949 odsúdil senát Štátneho súdu v Bratislave. Rozsudok bol pomerne mierny

25 LETZ, Róbert: Rozhovor s pátrom Aquinasom M. Gaburom OP. *Proglas*, roč. 6, 1998, č. 3 – 4, s. 36.

26 AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zv. 29/63 Gregor Lexmann. „Čo som robil do 11. januára 1949." Nedatovaný rukopis pátra R. Lexmanna, písaný ceruzkou vo vyšetrovacej väzbe ŠtB v Bratislave, asi marec 1949.

27 AHPSOP Košice. Zvukový archív. Rozhovor Dominika R. Letza OP s Rafaelom G. Lexmannom. Zvolen, január 1999. AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zv. 29/63 Gregor Lexmann. „Čo som robil do 11. januára 1949." Nedatovaný rukopis pátra R. Lexmanna, písaný ceruzkou vo vyšetrovacej väzbe ŠtB v Bratislave, asi marec 1949.

– desať mesiacov väzenia.[28] Absolvoval ho v leopoldovskej väznici.[29] Následne Najvyšší súd rozhodol 16. septembra 1950 o zmene rozsudku Štátneho súdu v Bratislave a pátrovi R. Lexmannovi vymeral nový trest šesť rokov väzenia.[30] Prepustený bol 31. júla 1954.[31]

Je zaujímavé, že päť mesiacov po pátrovi Rafaelovi Lexmannovi sa pre odchod do ilegality rozhodol ďalší dominikán, páter Pius Krivý, superior dominikánskeho kláštora v Košiciach. Okolnosti tejto ilegality súvisia so štátnou Katolíckou akciou, ktorá mala ambíciu vytvoriť politicky motivované hnutie katolíkov, nezávislé od biskupov a Svätej stolice.[32] Keď biskupi vydali proti štátnej Katolíckej akcii 15. júna 1949 pastiersky list pod názvom *V hodine veľkej skúšky*, páter Pius predpokladal, že štátna moc sa ho pokúsi zhabať, preto si jeho text niekoľkokrát opísal.[33] Po návšteve príslušníkov ŠtB v kláštore teda mohol odovzdať originál pastierskeho listu. Rozhodol sa, že celý text pastierskeho listu pri nedeľných bohoslužbách neprečíta, ale veriacich oboznámi z jeho obsahom. Urobil to s vlastným komentárom počas dvoch omší. Odhalil lživú kampaň, ktorá sa používala pri organizovaní podpisovej akcie za štátnu Katolícku akciu a odsúdil ju ako hnutie, ktoré má za cieľ rozbiť cirkev.[34] KV ŠtB v Košiciach ešte v ten istý deň informovalo o kázňach pátra Pia Krivého odbor BA Povereníctva vnútra v Bratislave.[35] Páter Pius bol následne na 25. júna 1949 pozvaný k predsedovi košického KNV Michalovi Chudíkovi. Chudík ho obvinil z neposlušnosti voči štátnym orgánom a z nelojálnosti voči štátu.[36] Páter Pius mu podľa vlastných spomienok navrhol riešenie – svoj legálny odchod do zahraničia, no Chudík to odmietol.[37]

28 Štátny archív (ŠA) Bratislava, f. Štátna prokuratúra, PSt III 13/49, škatuľa číslo (šk. č.) 17 (13a), A. Púčik a spol. Dok. č. Or III 22/49/297. Rozsudok Štátneho súdu v Bratislave. Bratislava 21. 5. 1949.

29 Keď sa blížilo jeho prepustenie, trestný ústav pre mužov v Leopoldove o tom upovedomil bezpečnostný referát NB v Hlohovci. Ten dal podnet Krajskému národnému výboru (KNV) v Bratislave, aby bol zaradený do tábora nútených prác (TNP). Následne KNV v Bratislave dal podnet KV ŠtB v Bratislave, aby rozhodlo o tomto prípade. Krajský veliteľ ŠtB v Bratislave Jozef Ilčík podal 28. 12. 1949 návrh na zaradenie R. Lexmanna do TNP. Osobitná komisia pri KNV 24. 1. 1950 rozhodla o zaradení pátra R. Lexmanna „cieľom prevýchovy" do TNP Nováky na jeden rok. AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Bratislava, fond starých písomností, zv. 29/63 Gregor Lexmann. Dok. č. 3568/1949-III/5. Prípis KNV v Bratislave KV ŠtB v Bratislave. Bratislava 8. 12. 1949; dok. č. 3658-1/1949-III/5. Výmer o zaradení do TNP. Bratislava 28. 1. 1950.

30 ŠA Bratislava, f. Štátna prokuratúra, PSt III 13/49, šk. č. 17. Dok. č. To 243/49/49. Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe v trestnej veci A. Púčik a spol.

31 Páter Rafael výkon trestu absolvoval v handlovských uhoľných baniach, v Leopoldove, v Jáchymove a v Ilave (1954).

32 Bližšie o prechode pátra P. Krivého do ilegality, o jeho živote v ilegalite a vykonštruovanom procese s jeho osobou pozri: LETZ, Róbert: Pius Krivý v ilegalite v rokoch 1949 – 1954, súdny proces s ním a s inými nespravodlivo obvinenými v tejto súvislosti. In: LETZ, Dominik Roman (Ed.): *Verný pravde. Život a dielo slovenského dominikána Pia Krivého.* Bratislava 2006, s. 69 – 115.

33 KRIVÝ, Pius: Výsluch. *Kalendár Kanadskej Slovenskej ligy na rok 1970*, s. 124.

34 *Tamže*, s. 126 – 127.

35 Podľa hlásenia Krajského veliteľstva ŠtB v Košiciach: *„Počas bohoslužieb páter Krivý vyhlásil veriacim 2 x po sebe obsah pastierskeho listu pričom veriacich upozornil, že každý, kto sa zapojí do KA podpisov oficiálne prebiehajúcej, bude z cirkvi vylúčený."* Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, f. S/2-74-91. Fonogram KV ŠtB Košice. Košice, 14. 9. 1949.

36 KRIVÝ, Pius: *Výsluch,* s. 128.

37 *Tamže*.

Zrejme preto, že pohovor nemal taký účinok ako sa predpokladalo, dostal páter Pius na 19. septembra 1949 z košickej ŠtB predvolanie, aby sa dostavil na podateľňu. Namiesto do podateľne ho však zaviedli na iné poschodie do iných dverí. Začal sa výsluch a jeden z príslušníkov ŠtB vzal predvolanie a preškrtol na ňom č. 11 – podateľňa a napísal č. 75 – ŠtB, II. poschodie. Krivý to zbadal a skríkol: *„Prečo to prepisujete?"* Súčasne sa okamžite rozhodol: *„Keď pustil"* (príslušník ŠtB, pozn. R. L.) *„prsty z predvolania, ja som ho zdrapil a hybaj dolu schodmi. V habite sa zle uteká. Jednou rukou som držal habit, v druhej predvolanie. On sa pustil za mnou a začal revať: Služba! Služba! Všetko bolo otvorené, vybehol som na ulicu."*[38] Za pátrom Piom bežal jeden príslušník ŠtB, no keď utekajúci odbočil na frekventovanú Šrobárovu ulicu, zanechal prenasledovanie. Vzápätí sa však za ním prihnalo veľkou rýchlosťou auto, z ktorého vyskočili dvaja muži v civile a jeden v uniforme, ktorí sa ho pokúšali dostať do pristaveného auta. Rázne povely: *„Dôstojný pán, do auta!"* a *„Nekričte!"* páter Pius neposlúchol a začal ešte viac kričať. Medzitým sa zhŕkli okolo nich ľudia a príslušníci ŠtB zavelili na odchod bez pátra Pia.[39]

Páter Pius nestrácal čas. Rýchle vošiel do svojho kláštora a krátko vysvetlil situáciu pátrovi Mikulášovi Lexmannovi, ktorý mu odporúčal odísť do ilegality.[40] Do aktovky si vložil najpotrebnejšie veci. Obliekol si civilné šaty a na ne habit – ak ho majú zaistiť, tak v habite.[41] Z kláštora odišiel nikým nepozorovaný na voze s konským záprahom. Dobre ho maskovali naskladané prútené koše a veľká debna. Na Rozálii vysadol z voza, vyzliekol si habit a pobral sa pešo cez hory do Košickej Belej, kde prenocoval na fare. Bol to prvý deň strávený mimo kláštornej komunity v ilegalite, o ktorej nevedel, kedy a ako sa skončí. Jeho rozhodnutie pramenilo z presvedčenia, že takto môže svoje poslanie plniť lepšie ako vo väzení a neskôr, ak sa uvoľnia politické pomery, vráti sa do svojho košického kláštora. Páter Pius sa tak stal ďalším slovenským dominikánom, ktorý sa rozhodol dať prednosť neistote ilegality pred „istotou" legálneho života, do ktorého čoraz viac vstupovali a kontrolovali mocenské a ideologické zložky komunistického režimu.

Farár z Košickej Belej mu objednal povoz, ktorý ho zaviezol do Jakloviec pri Margecanoch. Odtiaľ pokračoval do Spišského Podhradia, kde sa uchýlil v kláštore milosrdných bratov. Plánoval stretnúť sa so spišským biskupom Jánom Vojtaššákom a s Ladislavom Hanusom. Stretnutie s Vojtaššákom sa nepodarilo zorganizovať, ale stretol sa s Ladislavom Hanusom, ktorého poprosil, aby biskupa Vojtaššáka informoval o jeho prípade.[42] Tým dal najavo, že nechce, aby biskupi považovali jeho odchod do ilegality za svojvoľný krok. Zo Spišského Podhradia išiel pešo do Levoče a odtiaľ autobusom do Ždiaru, kde sa uchýlil na fare u farára Alexandra Očkajáka. A. Očkajáka spoznal iba krátko pred odchodom do ilegality. Zoznámili sa začiatkom septembra 1949, keď sa v Košiciach konalo súdne pojednávanie proti Očkajákovi a on sa ubytoval v tamojšom kláštore dominikánov. P. Krivému vtedy ponúkol, aby ho prišiel navštíviť do Ždiaru. P. Krivý azda ani netušil, že túto ponuku o taký krátky čas využije. P. Krivý sa ukrýval

38 AHPSOP Košice. Zvukový archív. Rozhovor P. Krivého s E. Macákom. Rím, 1981. Páska č. 2.

39 *Tamže*; ŠA Košice, f. Krajská prokuratúra, 52/54, šk. č. 47. KS MV Košice. Protokol o výpovedi spísaný s obvineným Jánom Ovčiarikom. Košice, 18. 11. 1954.

40 AHPSOP Košice. Zvukový archív. Rozhovor P. Krivého s E. Macákom. Rím, 1981. Páska č. 2.

41 *Tamže.*

42 *Tamže.*

na ždiarskej fare u A. Očkajáka šesť týždňov. Asi v polovici októbra 1949 hľadali Očkajáka v Ždiari dvaja príslušníci ŠtB v civile. Očkaják nebol doma, tak sa s nimi zhováral P. Krivý, ktorý sa predstavil ako jeho príbuzný. Počkali na príchod Očkajáka a mali s ním dlhý, asi štvorhodinový rozhovor. Ďalšie stretnutie s ním si dohovorili o týždeň v Tatranskej Lomnici. Keď sa Očkaják vrátil z tohto stretnutia, zdôveril sa P. Krivému, že orgány ŠtB ho nútia k spolupráci, čo on odmieta. Ďalej mu povedal, že od prvého stretnutia vraj vedeli, že Krivý nie je jeho príbuzný, ale že ide oňho, o P. Krivého.[43] Archívne pramene toto tvrdenie nepotvrdili, naopak Bezpečnosť a Štátna prokuratúra sa nazdávali, že P. Krivý emigroval. Išlo teda skôr o spôsob, akým dal Očkaják Krivému najavo, že jeho ďalšie ukrývanie v Ždiari je neúnosné.

Komunistické vedenie v ČSR pripravilo realizáciu Akcie K – násilnej likvidácie mužských reholí. Predohrou k tejto udalosti bol vykonštruovaný proces proti desiatim reprezentantom mužských reholí Augustín Machalka a spol. 31. marca – 5. apríla 1950 pred senátom Štátneho súdu v Prahe. Pri výbere desiatich vedúcich predstaviteľov reholí zohrala dôležitú úlohu vysoká miera ich „reakčnosti", samozrejme videnej optikou komunistickej ideológie.[44] Medzi zaistenými rehoľníkmi nechýbal dominikán páter Silvester Josef Braito, profesor na dominikánskom učilišti a teologickej fakulte v Olomouci.[45] Zaradenie S. J. Braita do procesu malo kompromitovať celú rehoľu dominikánov. Prvá a najrozsiahlejšia fáza Akcie K sa uskutočnila v noci z 13. na 14. apríla 1950. V čase jej realizácie boli už odsúdení piati českí dominikáni (A. J. Zemek, M. P. Habáň, A. V. Hutař, V. J. Krejčí a S. J. Braito) a jeden slovenský dominikán (R. G. Lexmann). Jeden slovenský dominikán prešiel do ilegality (P. J. Krivý). Akcia K citeľne zasiahla rehoľu dominikánov. Priamo na Slovensku sa dotkla piatich dominikánov, ktorí bývali v košickom kláštore. Páter Mikuláš Lexmann bol internovaný v kárnom kláštore v Pezinku,[46] určenom pre z hľadiska režimu osobitne nebezpečných predstaviteľov reholí, páter Bertrand Huska a fráter Bernard Sokol boli internovaní v Podolínci.[47] Dvoch

43 AÚPN, f. V 361/1 KE, Pius J. Krivý. Protokol o výpovedi spísaný dnešného dňa na tunajšej KS MV s obvineným J. Krivým. KS MV Košice 26. 10. 1954.

44 MANDZÁK, Atanáz Daniel: *„Agent a špión Vatikánu." Redemptorista Ján Ivan Mastiliak – slovenský účastník monsterprocesu proti A. A. Machalkovi.* Bratislava 2008, s. 97.

45 S. Braito bol v tomto vykonštruovanom procese odsúdený na 15 rokov väzenia.

46 Koncom apríla 1950 ho presunuli s ďalšími rehoľníkmi do nového internačného strediska, zriadeného v bývalom františkánskom kláštore v Báči. Odtiaľ ho začiatkom septembra premiestnili do internačného strediska v Podolínci. Ako neprevychovateľný a reakčný rehoľník sa ocitol na zozname spolu so 70 ďalšími rehoľníkmi, určenými na presun do internačného strediska v českých Králikách. V tomto bývalom redemptoristickom kláštore panoval tvrdý režim a vyžadovali sa vysoké pracovné výkony, najmä práca na poli. Príslušný zmocnenec nebral ohľad na pátra Mikuláša, ktorý už dlhšie trpel srdečnou chorobou. Pokus dostať pátra Mikuláša z internácie cestou Miestneho národného výboru (MNV) v Bobote nebol úspešný. Krátko po návrate z ťažkej práce 17. 7. 1952 zomrel. LETZ, Dominik Roman: *Mikuláš Jozef Lexmann OP,* s. 232 – 233.

47 Koncom novembra 1950 bol dominikán Bertrand Huska preradený do kárneho kláštora v Mučeníkoch. Stal sa prvým rehoľným kňazom, ktorého sem zaradili. Predtým tam boli sústredení diecézni kňazi. Z Mučeníkov bol neskôr zaradený do internačného tábora v Čechách a odtiaľ v roku 1953 prepustený. Po návrate na Slovensko býval v Ľubochni. Spočiatku slúžil verejné omše v kaplnke sv. Cyrila a Metoda, neskôr na zásah cirkevného tajomníka ich mohol slúžiť iba súkromne. Je zaujímavé, že stále chodil v dominikánskom habite. VNUK, František: *Akcie K a R. Zásahy komunistického režimu proti reholiam v rokoch 1950 – 1956.* Bratislava 1995, s. 53; AHPSOP Košice, fr. Bertrand Huska. Spomienky Márie Herczegovej, rod. Nyáryovej. Bratislava 31. 7. 2002. Rukopis. Fráter Bernard Sokol sa

starších dominikánov z košického kláštora – pátra Mannesa Ungera a frátra Egýda Marchińského – hospitalizovali v Košiciach a neskôr premiestnili do domova dôchodcov.[48] Násilným nočným zásahom z 13. na 14. apríla 1950 stratili dominikáni na Slovensku svoje posledné stredisko – kláštor v Košiciach. Jeho historická budova bola 28. mája 1950 pridelená podniku Čs. stavebné závody, krajový závod v Košiciach.[49]

V Česku likvidovali v prvej vlne Akcie K iba dominikánsky kláštor v Znojme. Ďalšie kláštory boli likvidované v noci z 27. na 28. apríla 1950. V Česku internovali ôsmich slovenských dominikánov: pátra Martina Furmana, ktorý pôsobil v Uherskom Brode, pátra Rozára Zálesa, ktorý pôsobil v Prahe,[50] diakona Gregora Hajdua, študentov Humberta Hildebranda, Benedikta Červeňáka, Marcela Považana a bratov spolupracovníkov Hyacinta Drnzíka a Alberta Bencka, ktorí pôsobili v Olomouci.[51] Všetci slovenskí dominikáni boli internovaní spolu s českými spolubratmi v bývalom benediktínskom kláštore v Broumově v severných Čechách.[52] Priamo v súvislosti s prebiehajúcou Akciou K sa do ilegality dostali dvaja slovenskí dominikáni: páter Tomáš Gajdoš, ktorý sa nachádzal v Prahe a páter Akvinas Gabura, ktorý pôsobil v tom čase v Košiciach. Celkovo teda môžeme sumarizovať, že zo slovenských dominikánov po realizácii Akcie K žili v ilegalite traja bratia (P. J. Krivý, A. J. Gabura, T. F. Gajdoš), trinásť bratov bolo internovaných a jeden vo výkone trestu (R. G. Lexmann). Dramatické udalosti pozorne sledovali sestry dominikánky, ktorým osud dominikánov nebol ľahostajný. Sestra Ľudovíta Anna Fusková listom pátrovi R. Zálesovi vyjadrovala solidaritu a povzbudzovala k vytrvalosti: *„Dôstojný P. Rozárius, sme na Vás i na všetkých našich drahých bratov ozaj hrdé a Vaša vytrvalosť dodáva i nám mužnej sily prijať z ruky Božej všetko, čo pre nás uchystala. Ste vyznavačmi – pravými synmi sv. otca Dominika... 22 bielych detí denne*

po prepustení z internácie vrátil do svojho rodiska – Opatovej nad Váhom. Svojim rehoľným sľubom zostal verný. Pracoval ako kuchár v odbornom učilišti v Trenčíne, neskôr ako lesný robotník. V roku 1955 tragicky zahynul pri práci v lese pri Opatovej. Pochovaný je v Opatovej na miestnom cintoríne. Na pohrebe sa zúčastnila skoro cela dedina. AHPSOP Košice. Spomienkový obrázok k úmrtiu fr. Bernarda Sokola OP; Písomný záznam z rozhovoru s P. Akvinasom Gaburom OP, Bratislava, 3. 1. 2001.

48 Obaja boli starí a chorí, preto ich ponechali v Košiciach. Mannes Unger údajne pri obsadení kláštora odpadol. Ujali sa ho dve dominikánske terciárky, sestry Kadukové, ktoré ho doopatrovali vo svojom dome. Obaja už dlho nežili. Egýd zomrel 17. 9. 1951 v košickom starobinci a Mannes 11. 3. 1952 u Kadukovcov.

49 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Slovenský úrad pre veci cirkevné, šk. č. 212. Dok. č. K-19632/208/1950-Ko/Mrt. Prípis Čs. stavebných závodov – kádrové oddelenie Slovenskému úradu pre veci cirkevné. Košice 28. 7. 1950.

50 Páter R. Záles bol zaistený na Slovensku v rámci prvej vlny Akcie K, keď zahájil ľudové misie v Moravskom Lieskovom. Potom bol preradený k Pomocným technickým práporom (PTP). NĚMEC, Damián: Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905. In: ČERNUŠÁK Tomáš, PROKOP Augustin, NĚMEC Damián: *Historie dominikánů v českých zemích*. Praha 2001, s. 185.

51 LETZ, Dominik Roman: Životopisný portrét Pia Jána Krivého. In: LETZ, Dominik Roman (Ed.): *Verný pravde. Život a dielo slovenského dominikána Pia Krivého,* s. 29.

52 V Broumově bola popri premonštrátoch, tešiteľoch, kapucínoch a časti redemptoristov internovaná väčšina českých dominikánov (asi 70). Začiatkom septembra 1950 sa toto internačné stredisko začalo likvidovať. Rehoľníkov rozdelili do iných stredísk. Mladší rehoľníci, ktorí ešte neabsolvovali vojenskú službu (medzi nimi aj Gregor A. Hajdu), sa dostali k PTP v Komárne. Hajdu musel byť ešte v roku 1951 hospitalizovaý v ružomberskej nemocnici a potom s podlomeným zdravím v Prešove u rodičov. AÚPN, f. KS MV Košice, V-235, Ambróz Hajdu. Protokol o výslechu Hajdu Ambróz. Košice 25. 10. 1954. VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací,* s. 90 – 91.

celý deň striedavo adoruje a drží Mojžišove ruky... Prosíme, aby sme všetci vytrvali v tých časoch, v ktorých si tak priali žiť mnohí svätí. Dobrotivý Otec nebeský vie, čo potrebujeme."[53] Po realizácii Akcie K sa stávalo otázne ďalšie vedenie dominikánskej provincie. Provinciál rehole brat Ambróz Bohumil Svatoš dôvernou cestou požiadal magistra rehole o predĺženie svojej funkcie provinciála. Magister rehole Manuel Suárez nielenže vyhovel tejto žiadosti, ale 4. mája 1950 ho vymenoval za provinciála *ad nutum* bez časového obmedzenia a zveril mu fakulty ako svojmu vikárovi. Táto správa bola bratovi Ambrózovi tlmočená ústne.[54]

Páter A. Gabura sa internácii vyhol iba zhodou okolností. Práve 13. apríla 1950 navštívil rodičov v Bratislave a chcel pokračovať v ceste do Trenčína a Moravského Lieskového. V Bratislave sa však dozvedel, že berú saleziánov. Hneď odcestoval do Trenčína. Počas cesty sa dozvedel, že zobrali františkánov v Beckove, Pruskom, redemptoristov v Kostolnej... Uvedomil si, že sa likvidujú všetky rehole. Keď v Trenčíne vystúpil z vlaku a kráčal mestom, mal oblečený habit. Prechádzal okolo skupiny príslušníkov bezpečnosti. Ako sám spomína: „*Začul som poznámku: ‚Ten nám aj tak neutečie.' Tak som prišiel k rehoľným sestrám, kde som sa dozvedel, čo sa deje s mužskými rehoľami a na radu laikov som sa začal skrývať.*"[55] Sprvoti sa krátko ukrýval v Trenčíne. Potom prešiel do horárne pri Ružomberku. Horár sa však obával, že sa úkryt prezradí a páter Akvinas musel opäť meniť miesto svojho pobytu. Našli mu nový úkryt v Martinčeku pri Ružomberku. Medzi ľuďmi sa ale rozchýrilo, že v obci je ukrytý kňaz. Preto hľadal nový úkryt v Dolnom Kubíne u svojej krstnej mamy, najstaršej sestry jeho matky. Tá ho však varovala, že ho aj u nej hľadala bezpečnosť. Musel teda odísť a nájsť si úkryt v Medzibrodí nad Oravou. Aj tu sa však po krátkom čase niekto preriekol a v dedine sa začalo hovoriť o ukrývanom kňazovi. Preto si v októbri 1950 našiel nový úkryt v Dlhej nad Oravou, a to v rodine roľníkov Pavla Kováča a Anny Kováčovej. Keď sa v máji 1952 rozšírila informácia, že komisia MNV bude robiť kontroly u roľníkov, označených za tzv. dedinských boháčov, P. Kováč našiel pátrovi Gaburovi nový úkryt u svojich susedov, rodiny Jozefa Osadského a Terézie Osadskej.[56]

Dlhší život v ilegalite bol pre dominikánov P. Krivého a A. Gaburu veľkou životnou skúsenosťou. Vyhli sa internácii, ktorú pre nich pripravil komunistický režim a radšej zvolili odchod do vnútorného exilu, medzi veriacich ľudí, kde mohli pôsobiť a vyjadrovať sa podľa svojho skutočného presvedčenia. Tento priestor slobody bol síce úzky, neistý a plný rizík, ale autentický. Každý z pátrov ho vyplnil iným spôsobom. Páter P. Krivý sa usiloval udržiavať kontakty s pomerne širokým okruhom svojich známych kňazov, rehoľníkov a laikov. V krízových časoch im pomáhal udržať živú vieru a apoštolského ducha. Nehľadiac na stále riziko odhalenia bol pre tých, s ktorými sa stretával, dôležitým svedkom viery a vzdoru. Ak ho priatelia na určitý čas prichýlili, vnášal do ich príbytkov atmosféru posvätna. Slúžil sväté omše, spovedal, kázal, povzbudzoval, ba dokonca i sobášil. Venoval sa prekladateľskej práci. Z francúzštiny do slovenčiny

53 AHPSOP Košice. List sestry Ľ. A. Fuskovej R. Zálesovi. Košice 7. 8. 1950.

54 NĚMEC, D.: *Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905,* s. 192 – 193. A. B. Svatoš bol provinciálom rehole v rokoch 1948 – 1986.

55 LETZ, Róbert: Rozhovor s pátrom Aquinasom Gaburom OP. *Proglas*, roč. 6, 1998, č. 3 – 4, s. 36.

56 ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 2 Ts III 93/52. Dok. č. B/4-V-3025/1952. Trestné oznámenie KV ŠtB Žilina Štátnej prokuratúre v Bratislave. Žilina 24. 10. 1952.

postupne prekladal dielo francúzskeho teológa Louisa Chardona *La croix de Jésu* (Ježišov kríž).[57] P. Krivý sa ani v ilegalite nevzdával svojej dominikánskej identity. Hľadal prerušené kontakty so spolubratmi i so sestrami dominikánkami. Bola to ťažká úloha, pretože po násilnom zásahu v roku 1950 boli doslova rozmetaní vo všetkých kútoch štátu. Tak sa prostredníctvom dominikánky Ľ. A. Fuskovej stretol v roku 1952 s rehoľným bratom Gregorom Ambrózom Hajduom v Čermeľskom údolí pri Košiciach. Kontakt s A. Hajduom udržiaval aj naďalej až do svojho zaistenia.[58] V apríli 1953 sa podarilo pátrovi Piovi nadviazať v Košiciach užší kontakt s českým dominikánskym pátrom Mariánom Jánom Hovjackým.[59] Páter Pius sa s ním stretol v byte Ing. Štefana Staňu v Košiciach. Aj v tomto prípade brat Pius udržiaval kontakt ďalej.[60] Pius sa stretol na Orave i so spolubratom žijúcim v ilegalite Akvinasom Gaburom. Okrem toho páter Pius navštevoval sestry dominikánky, ktoré boli sústredené v Malej Štable v Sliezsku.[61] Návštevu Česka v roku 1952 zameral aj na pozorovanie náboženského života v Prahe, kde pobudol dva týždne. Ubytoval sa v hoteli. Druhú cestu do Prahy podnikol v máji 1954. Býval tri týždne v rodine Anežky Lebánkovej, s ktorou sa zoznámil ešte v roku 1946 ako dominikánsky kazateľ v Prahe. Cieľom tejto cesty bolo zistiť, čo sa stalo s dominikánmi z Olomouca a z ďalších kláštorov.[62]

Zásahy komunistického režimu vohnali do ilegality desiatky katolíckych rehoľníkov a kňazov. Iste by z hľadiska ich bezpečnosti bolo najlepšie, aby sa nestretávali a nevedeli o sebe. Na druhej strane im však takéto kontakty prinášali mnoho dôležitých informácií a skúseností ako prežiť ďalej. Problémom bolo aj nájsť vhodné miesta na takéto stretnutia. V tomto smere poskytol veľkú pomoc Karol Uhlárik, farár v obci Bziny na Orave. Uhlárik prechodne ukrýval pátra Pia. Celkovo sa uňho skrýval asi dva mesiace. Vytvoril podmienky na to, aby mohol v roku 1951 viesť tajné exercície pre kňazov a vysokoškolákov z lesníckej školy v Košiciach.[63] Okrem toho Uhlárik na svojej fare sprostredkoval stretnutie pátra Pia s ukývajúcim sa kňazom Štefanom Náhalkom (bývalým tajomníkom spišského biskupa Jána Vojtaššáka, ktorému sa v máji 1953 podarilo ilegálne odísť do exilu). Je zaujímavé, že páter Pius z bezpečnostných dôvodov odmietol

57 Toto rozsiahle dielo z oblasti mystickej teológie, ktoré vyšlo po prvý raz v roku 1647, mal už takmer preložené. Orgány ŠtB mu ho zhabali pri zatknutí 4. 8. 1954. Neskôr sa márne domáhal jeho vrátenia. Pozri: AHPSOP Košice. Zvukový archív. Rozhovor P. Krivého s E. Macákom. Rím, 1981. Páska č. 4.

58 Gregor A. Hajdu bol zaistený 27. 7. 1954. Udržiavanie tajných stykov s pátrom Piusom Krivým a poskytovanie úkrytu kvalifikoval senát Krajského súdu v Prešove pod predsedníctvom Juraja Pittela ako pomoc pri úniku pred trestným stíhaním. 18. 12. 1954 ho odsúdil na 18 mesiacov väzenia. Trest si odpykal vo väzniciach v Košiciach, Prešove, Ružomberku a v Jáchymvskom tábore. Prepustili ho na amnestiu prezidenta republiky 10. 5. 1955. ŠA Prešov, f. Krajská prokuratúra v Prešove, šk. č. 37, SKPt 33/54. Rozsudok Krajského súdu v Prešove 18. 12. 1954.

59 M. J. Hovjacký pôvodne pôsobil v dominikánskom kláštore v moravskom Znojme a po prepustení z internácie a dvojročnej vojenskej službe sa zamestnal ako laborant na transfúznej stanici v Krajskom ústave národného zdravia (KÚNZ) v Košiciach.

60 ŠA Košice, f. Krajská prokuratúra, 37/55, šk. č. 50. Dok. č. SKPt 37/55-1. Obžaloba Krajskej prokuratúry v Košiciach Krajskému súdu v Košiciach. Košice 18. 7. 1955.

61 ŠA Košice, f. Krajská prokuratúra, 122/55, šk. č. 35. Vyhodnotenie Anny Fusekovej, rehoľnice.

62 AÚPN, f. V 361/1 KE, Pius J. Krivý. Protokol o výpovedi spísaný dnešného dňa na tunajšej KS MV s obvineným J. Krivým. KS MV Košice, 12. 8. 1954.

63 Archív ministerstva vnútra (AMV) Levoča, f. B 10, inv. j. 14. Protokol o výpovedi s K. Uhlárikom. Košice 27. 9. 1954. Páter P. Krivý viedol tajne celkovo tri exercície.

stretnutie s ukrývajúcim sa saleziánom Tiborom Strniskom, ktoré ponúkol zorganizovať K. Uhlárik.[64] Údajné stretnutie s ukrývajúcim sa jezuitom Jánom Dieškom je neskoršou konštrukciou ŠtB.[65] P. Krivý rozmnožoval na Uhlárikovej fare v Bzinách tajné fakulty pre kňazov. Uhlárik tieto fakulty získal od T. Strnisku.[66] Tajné fakulty umožňovali kňazom väčšiu pružnosť pri výkone ich povolania, a to aj v extrémnych podmienkach života v ilegalite. K. Uhlárik udržiaval kontakty s pátrom Piom ďalej aj po svojom preložení do obce Rudňany. Ďalším kňazom, ktorý sa nebál pomôcť pátrovi Piovi, bol Ján Maslančík, správca farnosti v Ústí na Orave. Na fare v Ústí našiel páter Pius pevný oporný bod. Ukrýval sa tu osem mesiacov v rokoch 1950 – 1951.[67] J. Maslančík mal povesť kňaza lojálneho k režimu, na druhej strane ukrýval režimom prenasledovaného kňaza. Po preložení J. Maslančíka do Popradu v apríli 1953 sa jeho styk s pátrom Piom stal sporadickejší, no aj tak ho prijímal a pomáhal mu. Ešte začiatkom roka 1951 zmenil páter Pius miesto svojho pobytu a uchýlil sa do oravskej obce Breza na faru k farárovi Ľudovítovi Bakošovi. Páter Pius udržiaval živé kontakty aj s inými dôveryhodnými kňazmi, ktorí pôsobili vo verejnej pastorácii, napríklad s Mikulášom Fittom, farárom v Hladovke na Orave, u ktorého sa príležitostne ukrýval v rokoch 1951 – 1953.[68] Okrem M. Fitta sa P. Krivý stýkal s kňazmi Kornelom Brtkom, farárom vo Veselom na Orave, Vojtechom Jenčíkom, farárom v Košiciach na Juhu, Tiborom Umstädterom, kaplánom v Košiciach a Jánom Harčárom, správcom farnosti v Barci, Jánom Skrakom, farárom v Markušovciach. Navštívil aj jezuitu východného obradu Rudolfa Šestáka, ktorý v tom čase pracoval ako lekár v Trstenej.[69] P. Krivý povzbudzoval kňazov vo vernosti Svätému Otcovi a Svätej stolici, vo vytrvalosti, aby nerezignovali v „zápase o duše". Je zaujímavé, že navštívil aj takých kňazov, o ktorých bolo známe, že sympatizovali s komunistickým režimom.[70]

Okrem kňazov sa o pátra Pia v ilegalite podľa svojich možností starali aj aktívni katolícki laici. V roku 1950 sa niekoľko týždňov ukrýval v rodine Jána Hrdlinu z Oravského Podzámku a v rodine Kurucovej v Medzibrodí na Orave. V mesiacoch jún a júl 1953 a v januári 1954 sa páter Pius ukrýval v Košiciach v byte, kde býval účtovník Ján

64 T. Strnisko emigroval na západ ešte koncom roka 1950.

65 Informácia o stretnutí P. Krivého s J. Dieškom sa opierala o výpoveď K. Uhlárika, zaisteného ŠtB. P. Krivý pri výsluchoch po svojom zaistení odmietol, že by sa stretol s J. Dieškom. AHPSOP Košice. Zvukový archív. Rozhovor P. Krivého s E. Macákom. Rím, 1981. Páska č. 2.

66 AÚPN, f. V 361 KE, Pius J. Krivý. Protokol o výpovedi spísaný dnešného dňa na tunajšej KS MV s obvineným J. Krivým. KS MV Košice 30. 11. 1954.

67 ŠA Košice, f. Krajská prokuratúra, 77/54, šk. č. 32. Dok. č. KPB 77/54. Návrh na zatknutie Jána Maslančíka. Košice 20. 7. 1954. *Tamže*, 48/54, šk. č. 47. Dok. č. SKPt 48/54-1. Obžaloba na J. Maslančíka. Košice 18. 1. 1955.

68 M. Fitt v roku 1952 navrhol niekoľkým oravským kňazom, aby im P. Krivý vykonal exercície, ktoré už dával jemu. Exercície pre ostatných pozvaných kňazov sa nakoniec nekonali. Pozri: Archív Krajského súdu (AKS) Žilina. Dok. č. T 5/54. Rozsudok Krajského súdu v Žiline, 3. 12. 1954. AKS Žilina. Dok. č. 2 To 164/54. Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe. Praha 30. 12. 1954.

69 AÚPN, f. V 361/1 KE, Pius J. Krivý. Protokol o výpovedi spísaný dnešného dňa na tunajšej KS MV s obvineným J. Krivým. KS MV Košice 6. 8. 1954.

70 *Tamže*. Protokol o výpovedi spísaný dnešného dňa na tunajšej KS MV s obvineným J. Krivým. KS MV Košice, 28. 8. 1954.

Vojta spoločne s Vladimírom Trvalcom. Podľa J. Vojtu.[71] Okrem toho J. Vojta priviedol pátra Pia v októbri 1953 na stretnutie s jeho rodičmi do obce Kračúnovce. Na jar roku 1952 sa P. Krivý asi mesiac ukrýval v rodine Eduarda Cvachu v Žiline. Tu sa zoznámil s Vojtechom Košíkom a MUDr. Štefanom Peškom. V rokoch 1952 a 1953 sa P. Krivý dlhodobejšie viackrát ukrýval v byte Vojtecha Košíka v Žiline, otca šiestich detí, ktorý bol sám politicky perzekvovaný. Na výlete v Súľovských skalách v lete 1952 predniesol V. Košík skupinke 10 veriacich študentov prejav, v ktorom im vysvetlil dôvody odmietavého stanoviska katolíckej cirkvi ku komunistickej ideológii a organizáciám. Časti tohto stretnutia sa zúčastnil aj P. Krivý. Prechodný úkryt poskytli pátrovi Piovi aj sestry dominikánky, ktoré žili v Stropkove a v Drienove. Pomerne bezpečný dlhodobý úkryt našiel u roľníka Michala Krišššáka v Ždiari, s ktorým sa zoznámil ešte počas svojho prvého pobytu v Ždiari v septembri 1949. V rokoch 1950 až 1954 sa tu každoročne ukrýval priemerne 3 až 5 mesiacov. Ždiar bolo posledné miesto jeho úkrytu pred zaistením.

Páter Pius pomerne dlhý čas úspešne unikal ŠtB. Dôvodom bolo jednak to, že ŠtB bola dlhší čas presvedčená (ešte v roku 1951), že sa mu podarilo dostať do exilu. Ďalším dôvodom bola skutočnosť, že okruh jeho priateľov ešte natoľko nepokryla agentúrna sieť ŠtB. Dôležitým faktom bola aj šikovnosť a nesmierna flexibilita pátra Pia. Páter Pius vystupoval pod krycím menom Janka. Aby zmiatol prenasledovateľov, zmenil svoj výzor, chodil v nenápadných civilných šatách a nechal si narásť fúzy. Pri stretnutiach so svojimi známymi sa dorozumieval heslami, ktoré sa menili. V rokoch 1951 – 1953 používal občiansky preukaz, vystavený na falošné meno Jozef Ligas. Zaobstarala mu ho počas ukrývania v oravskej obci Breza rehoľná sestra Andrea, pôsobiaca v Spišskej Novej Vsi, po zomrelom J. Ligasovi z obce Papín, okr. Humenné.[72] Jeho priateľ Š. Staňo mu doň dal pečiatku n. p. Lesostav, závod Košice.[73] V roku 1953 si v ňom zmenil meno na Ján Žigo.

Život v ilegalite prinášal náhle zvraty a neočakávané situácie. Napríklad keď páter Pius odchádzal autobusom z Oravského Podzámku do obce Breza, do autobusu ako posledný naskočil uniformovaný príslušník Zboru národnej bezpečnosti (SNB), ktorý kontroloval, či sa nepreváža načierno vypálený lieh. Popri prehliadke kontroloval aj osobné doklady. Páter Pius mal pri sebe iba preukaz na zľavu cestovného s fotografiou v rehoľnom habite. Príslušník SNB si preukaz pozrel a išiel ďalej.[74] Podobne iba o vlas unikol zaisteniu počas pobytu v Prešove, keď nocoval v byte svojho spolubrata Gregora Ambróza Hajdua, kde robili prehliadku príslušníci SNB.[75]

71 ŠA Košice, f. Krajská prokuratúra, 51/54, šk. č. 47. Dok. č. SKPt 51/54-1. Protokol o výpovedi s J. Vojtom. Košice 23. 8. 1954.

72 AÚPN, f. V 361 KE, Pius J. Krivý. Protokol o výpovedi spísaný dnešného dňa na tunajšej KS MV s obvineným J. Krivým. KS MV Košice, 30. 11. 1954; *tamže*, f. V 361/1 KE, Pius J. Krivý. Protokol o výpovedi spísaný dnešného dňa na tunajšej KS MV s obvineným J. Krivým. KS MV Košice, 20. 9. 1954.

73 ŠA Košice, f. Krajská prokuratúra, 59/54, šk. č. 47. Dok. č. SKPt 59/54-1. Obžaloba na Š. Staňu. Košice 10. 12. 1954.

74 AHPSOP Košice. Zvukový archív. Rozhovor P. Krivého s E. Macákom. Rím, 1981. Páska č. 2.

75 Podľa výpovede A. Hajdua: „*Mohlo to byť v dňoch 31. 5. alebo 1. 6. 1953, keď* [vo] *včasných ranných hodinách (asi o 04.00 hodine) prišli do nášho bytu príslušníci SNB za účelom vykonania domovej prehliadky. Do bytu prišli traja príslušníci SNB, traja príslušníci stáli na chodbe nášho domu a neskoršie som videl ešte ďalších príslušníkov SNB na dvore. Asi o 21.00 hod. predošlého dňa prišiel ku mne páter Krivý, rehoľné meno Pius, ktorého som v našej prednej izbe, tam kde som spal ja, prenocoval. Traja prí-*

Páter Akvinas Gabura v porovnaní s pátrom Piom tiež musel počas svojho pobytu v ilegalite meniť miesta úkrytu. Bol opatrnejší a nevyznačoval sa takou flexibilitou ako Pius. Istotne by sa vydržal ukrývať ešte dlhšie obdobie, ale k prezradeniu jeho úkrytu prispelo stretnutie s Jozefom Mikom, Jozefom Panáčom a Jánom Frolekom. Títo traja muži založili odbojovú protikomunistickú skupinu Biela légia. Zhromažďovali peniaze, potraviny, zbrane a strelivo. Ukrývali sa v bunkri na vrchu Magura. V Dlhej sa zdržiavala manželka J. Miku, ktorá sa od T. Osadskej dozvedela, že sa u nich skrýva kňaz – páter A. Gabura. Preto požiadala Osadskú, aby sprostredkovala spoveď pre svojho manžela. Osadská oslovila pátra Akvinasa, ktorý súhlasil a v polovici augusta 1952 v dome Osadských vyspovedal všetkých troch členov skupiny. A. Gabura však nevedel nič o ich činnosti. T. Osadská mu iba povedala, že J. Miko sa ukrýva pred bezpečnosťou. Podľa A. Gaburu: *„V neskorých nočných hodinách som ich všetkých vyspovedal. Nad ránom som im dal prijímanie... Po prijímaní zotrval som ešte so spomínanými troma mužmi v krátkom rozhovore. Pri tejto príležitosti niektorý z nich sa ma opýtal, či je možná sebevražda, na čo som ja odpovedal, že to cirkev zatracuje. Ďalej sa ma niektorý z nich opýtal, či je dovolené zabiť človeka. Vysvetlil som im, že to zásadne nie je dovolené avšak že je to možné len v prípade sebaobrany, nespravodlivého útoku a keď niet inej možnosti zachrániť si vlastný život. Na ďalšiu otázku, či je dovolená krádež, odpovedal som, že len vtedy, keď je človek v krajnej núdzi, t.j. keď by mal zomrieť hladom. Bol som presvedčený, že títo mužovia nemajú v úmysle páchať násilnosti o ktorých sa pri rozhovore zmieňovali. Pre každý prípad som ich však vystríhal pred akýmkoľvek násilím. Rozhodne popieram, že by mi bolo známe niečo o protištátnej činnosti, ktorú prevádzali títo traja mužovia, avšak predpoklad o tom som mal.“*[76] Otázky o krádeži neboli náhodné. Páter Akvinas

slušníci SNB začali v našom byte vykonávať prehliadku a to ponajprv na povale, v pivnici a tak postupne po izbách. Asi o 6.30 hodine prišli títo traja príslušníci vykonávať prehliadku do prednej našej izby kde spal páter Krivý... Jeden z týchto príslušníkov, silnejšej postavy, pravdepodobne bol veliteľom hliadky sa ma opýtal, že kto je ten muž čo nocuje u nás. Odpovedal som mu, že je to môj známy. Na to ho tento príslušník SNB zlegitimoval, dôkladne si prezrel legitimáciu, odovzdal ju druhému tam prítomnému príslušníkovi SNB o ktorom som sa neskoršie od mojej sestry Magdalény dozvedel, že sa menuje Zubek. Tento Zubek znovu prezrel legitimáciu Piusa, opísal si z nej osobné a rodné dáta a pravdepodobne ju dal späť Piusovi. Zubek pred opísaním si potrebných dát z Piusovho občianskeho preukazu previedol prehliadku koženej aktovky (tmavohnedej farby), ktorá patrila Piusovi. Z tejto koženej aktovky vytiahol Zubek štólu, ktorá dokumentuje kňazskú hodnosť. Túto štólu Zubek nám tam prítomným ukázal s tým, aby sme mu vysvetlili, že k čomu to má slúžiť. Ja som nastrčil ruku a žartovne som poznamenal, že to je talizman. Zubek mi ju podal do ruky. Príslušník SNB silnej postavy o ktorom som mal dojem, že je veliteľ zobral aktovku od Zubeka a vysypal na stôl z tejto aktovky všetky veci. Ako sa pamätám, boli v tejto aktovke toaletné potreby, jedna košeľa a jeden malý sklenený alebo kovový kalíštek. Príslušník SNB, ktorý tieto veci z aktovky vybral sa zasmial, že kde je fľaša od kalíšku. Pius mu na to, nejak žartovne odpovedal... Všetci traja príslušníci SNB v izbe kde spal Pius vykonali dôkladnú prehliadku a odišli preč... Pius asi o 7.00 hodine vstal, sa poobliekal a odišiel k vlaku s tým, že cestuje do Košíc. Asi o 9.30 hodine prišiel do nášho bytu znovu príslušník SNB Zubek a povedal nám, aby sme nemali strach s vykonanej domovej prehliadky, že 30 kusov mydlových práškov čo sa u nás našlo, nemôže nám v ničom poškodiť. Pri odchode vo dverách sa ma Zubek spýtal, či ten pán čo u mňa nocoval, už odcestoval do Košíc. Ja som mu odpovedal, že odcestoval do Košíc vlakom, ktorý odchádza z Prešova do Košíc asi o 08.00 hod. Ďalej mi Zubek povedal (tak s úsmevom), že on je diplomat, že on ľudí dobre pozná a že prečo sa vydávam nebezpečenstvu, keď v svojom byte ukrývam kňaza.“ AÚPN, f. KS MV Košice, V-235, Ambróz Hajdu. Protokol o výpovedi napísaný s obvineným Ambrózom Hajdu. KV ŠtB Košice 25. 7. 1954.

76 ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 2 Ts III 93/52. Zápisnica, napísaná dňa 5. 11. 1952 na KS ŠTB 6. odbor v Ružomberku.

totiž nevedel, že skupina 7. júna 1952 prepadla poštový automobil s peniazmi a neskôr 31. augusta 1952 (teda už po spovedi) poštový vozeň na nádraží v Dolnom Kubíne s cieľom získať peniaze na partizánsky spôsob boja. Práve prepad poštového vozňa vyburcoval bezpečnostné zložky k väčšej aktivite. Napokon sa bezpečnosti podarilo zistiť miesto úkrytu skupiny. Ozbrojení príslušníci ZNB zlikvidovali bunker na Magure 8. septembra 1952. A. Gabura pred hrozbou odhalenia odišiel z Dlhej do Dolnej Lehoty (Lihôtky). Pri výsluchoch ŠtB prišla na jeho meno a keď počul, že pozatýkali tých, u ktorých sa ukrýval, rozhodol sa 26. septembra 1952 dobrovoľne prihlásiť na stanici ZNB v Oravskom Podzámku, odkiaľ si ho vyzdvihla ružomberská ŠtB.[77]

ŠtB a komunistickej propagande sa naskytla príležitosť v osobe pátra Akvinasa vykonštruovať spojenie katolíckej cirkvi s teroristami. Fakt, že vyspovedal troch členov skupiny, už mal automaticky znamenať, že vedel o jej činnosti a schvaľoval ju. Je to evidentné už z trestného oznámenia, ktoré podal KV ŠtB v Žilina 24. októbra 1952 na 25 osôb: „*Na koho sa opierali ešte títo teroristi v páchaní svojich zločinov? Kto ich v tom ešte podporoval, že sa z nich stali takí profesionálni zločinci? Je to vatikánske duchovenstvo, je to rímskokatolícky kňaz Juraj Gabura, ktorý už dlhšiu dobu pracuje protištátne, proti nášmu pracujúcemu ľudu. Aké sú jeho zločinné úmysly dokázal to jasne keď došli za ním teroristi Miko, Panáč a Frolek, aby ich vyspovedal, že cirkev vraždy pripúšťa. Je jasné, o čo tomuto kňazovi išlo. Išlo mu o to, aby sa z týchto teroristov stali ešte zbesilejší zločinci.*“[78] V propagandistickom ťažení sa pokračovalo ďalej. Obžalobu podal povestný prokurátor Ján Feješ. Páter A. Gabura bol obvinený z velezrady. Výjazdové hlavné pojednávanie pred Štátnym súdom sa konalo v kinosále v Dolnom Kubíne 22. novembra 1952.

Obžalovaní Panáč a Frolek na hlavnom pojednávaní, pravdepodobne pod vplyvom predchádzajúcich vyšetrovacích procedúr usvedčovali A. Gaburu, že údajne vedel o ich činnosti, že sa „túlame po horách“, no popreli, že vedel o zbraniach, ktoré vlastnili. Gabura zotrval na svojej pôvodnej výpovedi: „*Neoznámil som ich preto, lebo k nim som si šiel vykonať svoju kňazskú povinnosť a nešiel som k nim ako občan. Prehlasujem, že som nevedel o ich protištátnej činnosti.*“[79] Na hlavnom pojednávaní vyniesol senát Štátneho súdu pod predsedníctvom Ľudovíta Petráša rozsudok nad šiestimi obžalovanými. Páter Akvinas Gabura dostal najvyšší trest – doživotie.[80] Výkon trestu absolvoval v Leopoldove a vo Valdiciach.

Pátrovi Piovi Krivému sa podarilo unikať ešte ďalšie dva roky po zaistení pátra A. Gaburu. Bezpečnosť pátra Pia ohrozilo zaistenie členov skupiny katolíckych kňazov a laikov, obvinených z organizovania tajných krúžkov Katolíckej akcie a Laického apoštolátu v rokoch 1953 a v prvej polovici roka 1954. Do rúk vyšetrovateľov ŠtB sa dostali ľudia, ktorí sa ešte prednedávnom stretávali s pátrom Piom, prípadne s ľuďmi, s ktorý-

77 LETZ, Róbert: Rozhovor s pátrom Aquinasom Gaburom OP. *Proglas*, roč. 6, 1998, č. 3 – 4, s. 38.

78 ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 2 Ts III 93/52. Dok. č. B/4-V-3025/1952. Trestné oznámenie KS ŠTB. Žilina, 24. 10. 1952.

79 ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 2 Ts III 93/52. Zápisnica o hlavnom pojednávaní dňa 22. 11. 1952.

80 Akvinas Juraj Gabura bol odsúdený na doživotie, Jozef Panáč na 25 rokov väzenia, Ján Frolek na 23 rokov, Peter Gvora na doživotie, Tomáš Záhorec na 20 rokov a Tomáš Žuffa na 18 rokov. ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 2 Ts III 93/52. Prezidentskou amnestiou z 9. 5. 1955 bol zmiernený trest A. J. Gaburovi na 25 rokov väzenia.

mi v ilegalite úzko spolupracoval.[81] Výpovede z tohto prostredia viedli k zaisteniu blízkeho priateľa pátra Pia Ing. Vladimíra Mišíka a k poznaniu ďalších stykov smerujúcich k pátrovi Piovi. Do prípadu „PIUS" bolo zapojených viacero agentov, ktorí dodávali aktuálne informácie o P. Krivom. Najväčší význam spomedzi nich mal agent s krycím menom „KOLÁR" (Ing. Eduard Stolár), ktorý dával tipy na miesta jeho možného úkrytu, prípadne na osoby, ktoré by o ňom mohli vedieť.[82] Kruh okolo pátra Pia sa zužoval.

Páter Pius sa v tom čase ukrýval u roľníka Michala Kriššáka v Ždiari. Pod tlakom E. Stolára chcel J. Vojta za každú cenu informovať pátra Pia o tom, že v Košiciach sa zatýka vo veľkom. Preto sa rozhodol odcestovať do Ždiaru. S informovaním o hrozbe zaistenia prinášal paradoxne pátrovi Piovi reálnu hrozbu jeho blízkeho zaistenia. J. Vojta odcestoval 1. augusta 1954 v nedeľu ráno rýchlikom z Košíc do Popradu a odtiaľ pokračoval v ceste do Ždiaru. Páter Pius bol skutočne v Ždiari. Roľník M. Kriššák zaviedol J. Vojtu do lesa, kde sa stretol s pátrom Piom.[83] Páter Pius sa, hoci nerád, rozhodol odísť spolu s J. Vojtom zo Ždiaru a nájsť si nový, bezpečnejší úkryt, ktorý mal byť údajne na Orave. Dom M. Kriššáka bol od 27. júla 1954 sledovaný bezpečnostnými orgánmi. Ako neskôr vypovedala Mária Kriššáková, manželka M. Kriššáka: *„V kritický deň pri Magure na kopci bolo viac ľudí, ktorí sledovali náš dom a okolie, čo sa usúdilo podľa ich chovania."*[84] Zatknutie pátra Pia bolo naplánované pôvodne na 1. augusta 1954. Celá akcia sa však posunula. Pia Krivého a J. Vojtu zadržali orgány 7. odboru KS MV Košice v stredu 4. augusta 1954 o 15.55 hod. na sviatok sv. Dominika na autobusovej zastávke v Tatranskej Lomnici. Zatýkaciu skupinu viedol st. seržant Žolnir. Podľa jeho správy o priebehu zatknutia sa páter Pius pri zatýkaní *„choval slušne a nehovoril ani sa nespytoval na žiadne okolnosti."*[85]

Pátra Pia ihneď previezli do Košíc a umiestnili vo vyšetrovacej väzbe KS MV Košice vo väznici č. 2, kde bol podrobený tvrdým výsluchom. Podľa toho sa mal páter Pius dopustiť trestných činov vyzvedačstva, velezrady, neoznámenia trestného činu vyzvedačstva, pomocníctva k trestnému činu vyzvedačstva, marenia dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami, falšovania a pozmeňovania verejnej listiny.[86] Krajský súd v Košiciach určil termín hlavného súdneho pojednávania na 17. januára 1955. Proces s pátrom Piom Krivým sa konal s vylúčením verejnosti. Prítomní boli iba dvaja zamestnanci cirkevného úradu. Predsedom súdneho senátu, ktorý súdil pátra Pia, bol Jaroslav Kroupa. Intervenujúcimi prokurátormi boli M. Šubert a Rudolf Mikuláš. Zápisnica z hlavného pojednávania aspoň čiastočne zachytáva obranu pátra Pia proti vzneseným obvineniam: *„Obžalobe som porozumel. Podľa štátnych zákonov cítim sa vinným. Doznávam sa, že som sa zameral len k ideovému boju proti komunistickej strane. Správy o pomeroch na vysokých školách v Košiciach, a to aj o politickej príslušnosti profesorov*

81 Išlo napríklad o kňazov Juraja Jendželovského a Vojtecha Jenčíka, o laikov Jána Puobiša, Vojtecha Fronca.

82 ŠA Košice, f. Krajská prokuratúra, 115/54, šk. č. 33. Vyhodnotenie J. Ovčiarika.

83 ŠA Košice, f. Krajská prokuratúra, 51/54, šk. č. 47. Protokol o výpovedi s J. Vojtom. Košice 23. 8. 1954.

84 Archív autora. Zápisnica spísaná dňa 10. 10. 1992 vo Svite vo veci zdržiavania sa v Ždiari dominikána Pia J. Krivého. Podpísaní Mária Kriššáková a JUDr. Matej Očkaják.

85 AÚPN, f. V 361/1 KE, Pius J. Krivý. Dok. č. A/6-136/50-1954. Správa o zatknutí. Košice 5. 8. 1954.

86 *Tamže*. Dok. č. SKPt 57/54-1. Obžaloba na Jána Krivého. Košice 28. 12. 1954.

a žiakov, či súhlasia s politikou komunistickej strany, som nepokladal za správy, ktoré majú byť utajené."[87] P. Krivý odmietol aj tvrdenie, že veriacich oboznámil s exkomunikačným dekrétom proti členstvu v komunistickej strane a komunistických organizáciách. Trval na tom, že sa zverejnil iba pastiersky list českých a slovenských biskupov, namierený proti štátnej Katolíckej akcii. Napriek tejto argumentácii pátra Pia Krivého uznal súd vinným zo všetkých bodov obžaloby a odsúdil ho na 18 rokov väzenia, 10 rokov straty čestných práv občianskych a prepadnutie celého majetku.[88] V súvislosti s pátrom Piom sa konalo ďalších najmenej 22 menších politických procesov. Tie zahŕňali osoby, ktoré sa s ním stretávali, prípadne mu poskytli nocľah, stravu alebo rôzne informácie, ktoré boli z hľadiska komunistického režimu škodlivé.[89]

Odvolávacie konanie sa uskutočnilo v Prahe na Pankráci dňa 8. marca 1955. Najvyšší súd potvrdil rozsudok Krajského súdu v Košiciach. Páter Pius absolvoval výkon trestu v Žiline, v Prahe–Ruzyni, Mírove, Bratislave, Leopoldove a Valdiciach u Jičína. Dlhodobé väznenie sa muselo zákonite odraziť na jeho zdravotnom stave, pretože vo väzení v roku 1956 ochorel na pľúcnu tuberkulózu.

Situácia dominikánskej rehole v ČSR po dekáde komunistického prenasledovania bola nasledovná: Provinciál A. B. Svatoš bol síce v roku 1957 prepustený z internačného strediska, no bol chorý a pod policajným dozorom. Štyria bratia sa ešte nachádzali vo väzení a ôsmi v domovoch dôchodcov. Mimo provincie – v zahraničí žilo osem bratov. Od roku 1948 zomrelo 30 bratov. V provincii ostalo celkovo 83 bratov, ktorí väčšinou pracovali „vo výrobe".[90] Na amnestiu prezidenta republiky, vyhlásenú k 9. máju 1960, sa z väzenia dostali dominikánski pátri Pius Krivý i Akvinas Gabura. Prepustenie z väzby však neznamenalo zaradenie sa do ich pôvodného povolania. Museli sa zamestnať ako nekvalifikované sily. Páter Rafael mal už s týmto životom svoje skúsenosti. Po prepustení z väzby v roku 1954 pracoval ako baník v Handlovej, a potom dlhodobo ako šofér a skladník v rôznych podnikoch, neskôr ako šofér v Slovenskej akadémii vied (SAV). V rámci svojich možností sa pokúšal udržiavať kontakt s rehoľnými sestrami a širším okruhom známych. Dozvedáme sa to z anonymného listu adresovaného kádrovému oddeleniu SAV v Bratislave: „*Keď s ním cestujem autom na služobnú cestu po rôznych dedinách sa zastavuje u známych a na farnostiach i sústredené rádové sestry posilňuje a obveseľuje. Chválil sa, že i svätú omšu takmer každú nedeľu im slúži.*"[91] Práve praktický a podnikavý Rafael pomohol prepustenému Akvinasovi. Našiel mu pracovné miesto v Stavokombináte v Bratislave, kde bol vtedy zamestnaný aj on sám. Akvinas začal pracovať ako murársky pomocník, neskôr ho zaradili do demolačnej čaty a napokon do skladu. Pius Krivý pracoval po prepustení z väzby ako betonár v Třinci pri stavbe

87 AÚPN, f. V 361 KE, Pius J. Krivý. Dok. č. T 61/54. Zápisnica o hlavnom pojednávaní napísaná dňa 17. 1. 1955 na Krajskom súde v Košiciach v trestnej veci proti J. Krivému pre protištátnu činnosť.

88 ŠA Košice, f. Krajská prokuratúra Košice, 57/54, šk. č. 47. Dok. č. SKPt 57/54-6. Prípis krajského prokurátora v Košiciach Generálnej prokuratúre v Prahe. Košice, 18. 1. 1955.

89 LETZ, Róbert: *Pius Krivý v ilegalite v rokoch 1949 – 1954,* s. 102 – 114.

90 NĚMEC, D.: *Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905,* s. 197.

91 AHPSOP Košice, f. Rafael G. Lexmann. Anonymný list proti R. G. Lexmannovi, podpísaný značkou „Zma", adresovaný kádrovníkovi SAV. Nedatované, podľa ďalších dokumentov asi január 1958. V dôsledku tohto listu hlavná previerková komisia v SAV rozhodla nepreveriť pátra R. G. Lexmanna, ktorý si musel hľadať nové zamestnanie.

koksových pecí, robotník pri stavbe ciest, robotník v Hydrostave, lepič podláh z PVC, kurič v závode Technické sklo v Bratislave. Až v roku 1967 sa mohol zamestnať ako skladník Železničného staviteľstva v Bratislave.[92]

Styk rehole dominikánov so svojím ústredím v Ríme a s dominikánmi vo svete bol v tom čase oficiálne nemožný. Predsa sa však podarilo nájsť cesty, ktorými sa dopravovali odkazy a listy zo zahraničia a do zahraničia. Išlo o spoľahlivé osoby z radov československých občanov, ktorým sa podarilo v 60. rokoch vycestovať na západ. Dôležitú úlohu zohrali aj zahraničné návštevy, osobitne sporadické návštevy chorvátskeho dominikána Augustína Pavlovića a rakúskeho dominikána Innocenta Vargu. Magister rádu dal v roku 1960 súhlas, aby rehoľný dorast dominikánov mohol študovať na bohosloveckej fakulte v Litoměřiciach s tým, že mladí dominikáni neodhalia svoju príslušnosť k reholi.[93] O formáciu rehoľného dorastu sa v Česku tajne staral najmä Mětodej Habáň, ktorý v rokoch 1957 – 1972 pôsobil v pastorácii v západočeskom mestečku Chlum Svaté Maří (predtým Chlum nad Ohří), kde pastorácia znamenala praktickú izoláciu. Tu sa stretával so záujemcami o vstup do dominikánskej rehole. Na Slovensku sa o oživenie rehole tajne usiloval páter Akvinas Gabura, ktorý navštevoval terciárov, chodil často na návštevy do katolíckych rodín v Bratislave a pritom udržiaval sporadický kontakt so slovenskými dominikánmi G. A. Hajduom, P. J. Krivým, R. G. Lexmannom a I. M. Müllerom. Okrem toho bol v kontakte aj s českými dominikánmi. Ďalšie dôležité centrum postupného oživenia dominikánskej rehole sa vytvorilo okolo osoby Gregora A. Hajdua, ktorý žil od roku 1955 na invalidnom dôchodku u rodičov v Prešove. Udržiaval kontakt najmä s českým dominikánom pátrom Gabrielom Janom Součkom, spolubratom zo štúdií v Olomouci, ktorý ho chodieval častejšie navštevovať. *„Často presedeli dlho do noci a spoločne uvažovali o formách a podobách náboženského života vhodných pre život podzemnej Cirkvi.“*[94] G. A. Hajdu sa súčasne zapájal do aktivít skrytej cirkvi, a to najmä vďaka kontaktom s baziliánom Mikulášom Nikodémom Krettom, s ktorým sa bližšie zoznámil ešte počas väzby. Vďaka nemu sa neskôr dostal aj k tajnej kňazskej vysviacke. Nový elán smerujúci k oživeniu rehole vychádzal aj od Jozefa Tandaru, ktorý sa ešte ako bohoslovec živo zaujímal o dominikánsku rehoľu a propagoval ju v okruhu svojich priateľov, ktorí sa stretávali v Žiline.[95] Tandara od svojej kňazskej vysviacky v roku 1958 pôsobil v Košickej diecéze vo farnosti Zborov (okres Bardejov). Jeho nadšenie pre dominikánsku rehoľu neustalo. Po prepustení pátra Akvinasa Gaburu z väzenia sa s ním v 60. rokoch kontaktoval a spolupracoval. Všetky aktivity v sebe niesli veľké riziko odhalenia ŠtB. Preto bolo potrebné zachovávať maximálnu diskrétnosť a konšpiračné zásady.

Náboženské pomery v ČSR sa pomaly začali uvoľňovať v súvislosti s politickými zmenami v druhej polovici 60. rokov 20. storočia. Dominikáni sa postavili do popredia aktivít za obrodu cirkvi a náboženského života v krajine. V Čechách reagovali o niečo pružnejšie, pretože už v januári 1968 prijali troch novicov a neskôr v tomto roku ďal-

92 LETZ, Dominik Roman: *Životopisný portrét Pia Jána Krivého,* s. 36 – 37.

93 NĚMEC, D.: *Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905,* s. 203.

94 AHPSOP Košice, fr. Ambróz G. Hajdu. Spomienka na o. Gregora M. Hajdu OP (Spracované na základe údajov sestry o. Gregora M. Hajdu) 13. 12. 1991. Rukopis.

95 LETZ, Ján: *Život v hľadaní pravdy.* Bratislava 1996, s. 17 – 18.

ších troch novicov. Dominikáni mohli slobodne vystúpiť ako rehoľa, no štátna správa nedovolila obnovu kláštorného života. Provinčná kapitula, ktorá sa zišla v lete 1968 v Prahe, rozhodla o ďalšom smerovaní provincie. Pretože návrat do kláštorov nebol umožnený, vytvorili sa so súhlasom diecéznych biskupov rehoľné komunity v Jablonném v Podještědí, Prahe, Plzni, Olomouci a v Znojme.[96] Na Slovensku sa tento krok nepodaril. Nebol prijatý nijaký novic. Bol to jednak dôsledok menšieho počtu slovenských dominikánov, ale aj slabšej organizovanosti. Na druhej strane sa slovenskí dominikáni v roku 1968 výrazne aktivizovali v reformnom hnutí Dielo koncilovej obnovy (DKO). Páter P. Krivý bol 17. apríla 1968 na celonárodnej konferencii delegátov DKO v Bratislave zvolený do Akčného výboru DKO ako zástupca rehoľníkov.[97] Páter Gregor Hajdu bol zasa činný v DKO v Prešove. Jeho zviditeľnenie viedlo k nadviazaniu ďalších dôležitých kontaktov s náboženskými aktivistami. Gregor Hajdu sa zameral na získanie najmä mladšej generácie pre tretí rád sv. Dominika. *„Cez prešovskú farskú radu sa dostáva k záujemcom o tretí rád sv. Dominika... Celé terciárske dielo sa uskutočňovalo postupne, nenásilne, bez špeciálnej prípravy a osobitného scenára.“*[98] Vzájomné kontakty medzi slovenskými dominikánmi navzájom, ale aj medzi slovenskými a českými dominikánmi sa v roku 1968 prehĺbili. Po dlhšom období mohol provinciál dominikánov A. B. Svatoš vycestovať legálne do zahraničia. Jeho cesta viedla do USA, kde sa v River Forest pri Chicagu konala generálna kapitula rehole, a potom do Ríma.[99] Sľubný rok 1968 však prerušil príchod intervenčných vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy do ČSSR. Páter Pius Krivý paradoxne 20. augusta 1968 legálne vycestoval na návštevu za svojím rodným bratom do Francúzska a okrem toho mal naplánovanú cestu do Ríma.[100] Pod dojmom správ z domova sa rozhodol, že radšej ostane v zahraničí. Pastoračne pôsobil medzi slovenskými krajanmi v Kanade, USA, neskôr vo Švajčiarsku. Exil Pia Krivého bol nepochybne citeľnou stratou pre dominikánsku rehoľnú komunitu na Slovensku.

Sľubne sa vyvíjajúca situácia v spoločnosti sa mala po vojenskej intervencii skončiť normalizáciou, teda návratom do pôvodného stavu. Dotklo sa to aj náboženského života. Podľa údajov z provizórneho katalógu provincie, vytlačeného cyklostylom v roku 1969, patrilo do provincie 75 bratov, z toho 12 nežilo na jej území. V provincii boli dvaja novici študujúci na teologickej fakulte v Litoměřiciach a päť klerikov (študentov teológie).[101] Priamo na území Slovenska žilo v tom čase iba osem dominikánov, z toho štyria v diecéznej duchovnej správe (Inocent Michal Müller, Martin Ladislav Furman, Rozár Ján Záles a Tomáš Ferdinand Gajdoš), dvaja v civilnom zamestnaní (Akvinas J. Gabura, Rafael G. Lexmann), jeden na invalidnom dôchodku (Gregor A. Hajdu).[102] Vedenie dominikánskej rehole predpokladalo zhoršenie situácie a pripravilo podmienky na ilegálnu činnosť. Cestou litoměřického biskupa Štěpána Trochtu sa začiatkom

96 NĚMEC, D.: *Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905,* s. 205.

97 LETZ, Dominik Roman: *Životopisný portrét Pia Jána Krivého,* s. 38.

98 AHPSOP Košice, fr. Ambróz G. Hajdu. Spomienka na o. Gregora M. Hajdu OP (Spracované na základe údajov sestry o. Gregora M. Hajdu) 13. 12. 1991. Rukopis.

99 NĚMEC, D.: *Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905,* s. 205.

100 LETZ, Dominik Roman: *Životopisný portrét Pia Jána Krivého,* s. 38 – 39.

101 NĚMEC, D.: *Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905,* s. 207.

102 Catalogus fratrum et sororum s. ordinis praedicatorum proviciae Bohemiae in ČSSR. Stav ke dni 1. 3. 1969.

júna 1970 dostali k dominikánom mimoriadne fakulty z kongregácie pre rehoľníkov a sekulárne inštitúty. Fakulty sa týkali spôsobu prijímania a formácie rehoľného dorastu.[103] Normalizačný komunistický režim postupne zlikvidoval rehoľné komunity, ktoré mohli od roku 1968 v obmedzenej miere pôsobiť v pastorácii. Iba v Jablonném v Podještědí, kde odpočívajú ostatky dominikánskej svätice Zdislavy z Lemberka, vytrvali dvaja dominikáni napriek výsluchom na ŠtB a väzneniu, a to až do pádu komunistického režimu.[104] Vedenie provincie nemohlo riadne pracovať a provinčná rada sa prakticky nemohla stretávať kvôli živému záujmu zo strany ŠtB.

Je zaujímavé, že dominikáni na Slovensku zaznamenali početný nárast povolaní práve v období sťažených podmienok normalizácie. Ešte v rámci dozvukov spoločenského uvoľnenia sa 4. augusta 1969 v Petrovanoch pri Prešove, kde žilo niekoľko sestier dominikánok, na sviatok sv. Dominika stretol páter G. Hajdu s kaplánom J. Tandarom. J. Tandara prišiel aj s väčšou skupinou miništrantov zo Zborova. Debatovalo sa o rozvoji terciárskeho hnutia a o spolupráci so sestrami dominikánkami. V októbri 1969 zasa pozval J. Tandara G. Hajdua do Zborova na misie. Po skončení misií sa večer 17. októbra konalo stretnutie a diskusia s mladými študentmi, u ktorých sa ukázal hlbší záujem o rehoľu dominikánov.[105] Dňa 24. júna 1971 v Petrovanoch u sestier dominikánok sa konala tajná rehoľná obliečka J. Tandaru, ktorý prijal rehoľné meno Hyacint. V auguste 1972 bol v Chlumu Svaté Maří do rádu prijatý prvý študent – novic zo Slovenska Reginald Jozef Šalapa.[106]

Páter Akvinas Gabura sa v roku 1972 stretol v Střelicích pri Brne s provinciálom dominikánov A. B. Svatošom, aby spolu rokovali o obnove celej provincie, a najmä o slovenských veciach. A. B. Svatoš tu pracoval ako pomocný duchovný správca u sestier dominikánok. O stretnutí bola zrejme vopred informovaná ŠtB. Počas rokovania si totiž vynútila vstup do objektu. Sestry dominikánky zachraňovali pátra Akvinasa, ktorému sa podarilo v poslednej chvíli uniknúť bočným vchodom.[107] Keď v roku 1974 provinciál A. B. Svatoš stratil štátny súhlas a musel sa presťahovať do charitného domova na Moravici pri Žďári nad Sázavou, zhoršili sa možnosti komunikácie s ostatnými dominikánmi. Preto sa rozhodol v roku 1975 menovať ústne za svojich vikárov s plnými právomocami Dominika Jaroslava Duku a Akvinasa J. Gaburu. *„Vzniklo tak úzké grémium tří osob, které v mnoha směrech nahrazovalo provinční radu. Scházelo se pravidelně alespoň dvakrát ročně k řešení závažných a koncepčních záležitostí.“*[108] Toto riešenie bolo núdzové, ale v praxi sa osvedčilo. D. J. Dukovi sa režim pokúsil znepríjemniť život tým, že mu bol v roku 1975 odňatý štátny súhlas na výkon duchovnej činnosti. Nemohol pôsobiť vo verejnej pastorácii a až do roku 1989 pracoval ako kreslič v továrni Škoda-Plzeň. Tieto postihy však nemali vplyv na rast jeho aktivít. Viacero pátrov dominikánov v Česku dostalo od D. J. Duku povolenie prijímať novicov a viesť ich formáciu. Na Slovensku

103 NĚMEC, D.: *Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905,* s. 208.

104 *Tamže*, s. 211.

105 AHPSOP Košice. ŠEFURIK, Hilár Jozef: *Obnova dominikánskej rehole na Slovensku v 70-tych a 80-tych rokoch 20. storočia*. 2005. Rukopis.

106 NĚMEC, D.: *Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905,* s. 214.

107 *Tamže*, s. 212.

108 *Tamže*, s. 212 – 213.

mali prijímanie do noviciátu a prvé sľuby na starosti páter A. J. Gabura a G. A. Hajdu. Pre tých bratov, ktorí študovali oficiálne na teologických fakultách, bolo zorganizované potrebné doplňujúce štúdium a rehoľná formácia na prázdninových pobytoch, alebo cez víkendy. Bratia, ktorí neštudovali na teologických fakultách, museli absolvovať potrebné štúdium teológie, a to počas víkendových sústredení dva razy v mesiaci. Tento študijný plán bol vypracovaný a realizovaný aj s pomocou poľských dominikánov, najmä pátra Wieszława Szymona, známeho znalca stredovekej kresťanskej mystiky.[109] Tento postup schválil aj vtedajší magister rehole Vincent de Couesnongle. Štúdium českých a slovenských novicov prebiehalo oddelene. Vzhľadom na väčší záujem o rehoľu na východnom Slovensku a vzhľadom na autoritu pátra G. Hajdua, ktorý býval v Prešove, bolo centrum dominikánskeho vzdelávania sústredené najprv v Prešove. Prednášali tu G. A. Hajdu, A. J. Gabura, gréckokatolícki kňazi Vladimír Lukáč (vysvätený za kňaza v roku 1972 tajne vysväteným biskupom Bedřichom Provazníkom), Otto Zábor, Ján Krajňák, Mikuláš Nikodém Krett. Neskôr sa vytvorilo ďalšie vzdelávacie centrum vo Zvolene v byte Vincenta Golisa, na fare v Novej Vsi nad Váhom u Jána Jánskeho a u Henricha Kuľhu v Poprade.[110] V 70. rokoch pribudlo do dominikánskej rehole celkovo desať nových bratov.[111]

Páter Akvinas J. Gabura, ktorý vynikal nevšednou aktivitou práve od 70. rokov, úspešne zakladal terciárske skupiny na západnom Slovensku. Uvedomoval si, že tým tvorí pevnejšie zázemie celej rehole aj v západnej časti Slovenska. V roku 1972 tak popri bratstve v Bratislave vznikli terciárske skupiny aj v Dunajskej Lužnej a v Rovinke. Popri tom navštevoval aj existujúce terciárske bratstvá na východe Slovenska. Ďalšie terciárske spoločenstvá vznikli časom v Hlohovci, Veľkom Bieli, Banskej Bystrici, Tvrdošíne a Chlebniciach. Okrem starostlivosti o rehoľný dorast a terciárov Akvinas navštevoval sestry dominikánky v Petrovanoch a dával im duchovné cvičenia. Stále si udržiaval povesť apoštola bratislavskej inteligencie. V rodinách, kde mali obavu z postihov rodičov alebo detí za prihlásenie na náboženstvo, doučoval náboženstvo, pripravoval na prijatie sviatosti krstu, eucharistie a birmovania. Časť týchto široko rozvetvených aktivít neunikla pozornosti ŠtB, no podarilo sa ich ututlať.[112]

Z hľadiska stratégie riadenia provincie v podmienkach po Druhom vatikánskom koncile, politickej konsolidácie normalizačného režimu a prílevu nového rehoľného dorastu na Slovensku bolo potrebné znovu premyslieť spôsob organizácie a fungovania provincie. Po viacerých diskusiách bola prijatá koncepcia provinčného vikariátu na Slovensku s autonómnym postavením a s perspektívou vytvorenia budúcej slovenskej viceprovincie a provincie. V nadväznosti na to vznikol v roku 1979 návrh nového

109 *Tamže*, s. 215.

110 LETZ, Dominik Roman: Akvinas Juraj Gabura OP. Svedectvo utrpenia a vytrvalosti v apoštoláte. In: DZURJANIN, Stanislav (Ed.): *Život za mrežami.* Prešov 2007, s. 60.

111 V roku 1972 bol do tajného noviciátu prijatý Jozef Šalapa, v roku 1974 Stanislav Golis a Ján Čech, v roku 1975 Stanislav Kolivoška a Peter Rakovský, v roku 1976 správca farnosti v Lietave Jozef Noga a terciár Jozef Štefurik, v roku 1977 Štefan Kuľha, v roku 1978 Peter Kolarovič, v roku 1979 Peter Fotta. AHPSOP Košice. ŠEFURIK, Hilár Jozef: *Obnova dominikánskej rehole na Slovensku v 70-tych a 80-tych rokoch 20. storočia.* 2005. Rukopis.

112 LETZ, Dominik Roman: *Akvinas Juraj Gabura OP. Svedectvo utrpenia a vytrvalosti v apoštoláte,* s. 58 – 59.

štatútu provincie. Páter D. J. Duka sprostredkoval jeho odoslanie cez poľského provinciála dominikánov Michała Mroczkowského magistrovi rehole do Ríma. Generálna rada rehole 30. januáa 1980 štatút schválila a platil až do roku 1990.[113] V súvislosti s týmito zmenami sa nanovo definovalo postavenie rehoľných kňazov. Prostredníctvom pátra Michała Mroczkowského sa odovzdali provinciálovi A. B. Svatošovi tzv. pápežské fakulty, ktoré rozšírili doterajšie právomoci rehoľných kňazov s upozornením, že ich môže delegovať iba svojim dvom vikárom D. J. Dukovi a A. Gaburovi. Išlo o spovednú jurisdikciu na území celej ČSSR, ďalej možnosť udeľovať sviatosť krstu, birmovania a sobášiť bez zápisu do farských matrík.

V 70. rokoch sa ukázalo, že ŠtB sa nepodarilo odkryť existujúce zahraničné kontakty dominikánov. Ďalej pokračovali kontakty s Innozentom Vargom z Rakúska, Augustinom Pavlovićom z Juhoslávie a nadviazali sa kontakty s Michałom Mroczkowskim, provinciálom poľskej provincie dominikánov z Krakova a s Gordianom Hermannom Landwehrom, priorom jediného dominikánskeho kláštora z NDR a obľúbeným kazateľom východonemeckej mládeže. Cez iné osoby sa udržiavalo spojenie s dominikánmi, žijúcimi mimo provincie: Piom Krivým, Jiřím Veselým, Augustinom Scherzerom a Vladimírom Koudelkom. Medzi spojky dominikánov doma a v zahraničí patril Hugo Rokyta, český katolícky intelektuál pôsobiaci v Rakúsku a diecézny kňaz Bernhard Rachwalski z NDR.[114] Z hľadiska udržania základných kontaktov a potreby zastúpenia provincie na generálnych kapitulách dominikánskej rehole bol provinciál A. B. Svatoš nútený poveriť zástupcu provincie pre tieto úlohy. Robil to najmä z radov dominikánov, žijúcich v exile.

Pomerne krátky čas po voľbe nového pápeža Jána Pavla II. v roku 1978 dochádza k pritvrdeniu štátnej cirkevnej politiky v ČSSR. Úder komunistického režimu smeroval proti reholiam v ilegalite. V roku 1981 bol Dominik J. Duka odsúdený za trestný čin marenia štátneho dozoru nad cirkvami. Vo väzbe strávil 15 mesiacov.[115] Okrem toho ŠtB zorganizovala nočný úder – raziu proti komunitám dominikánok v Kadani a na Moravci.

Na Kvetnú nedeľu 27. marca 1983 od siedmej hodiny ráno sa uskutočnila akcia ŠtB proti františkánom s krycím názvom „VÍR". Príslušníci ŠtB vnikli do niekoľkých domov a bytov na celom Slovensku – v Bratislave, Hlohovci, Košiciach, Prešove, Tvrdošíne, Ružomberku, Ľubochni, Poprade, Svite, Vranove, Humennom, Trstenej (29. marca). Vykonali domové prehliadky a zaistili všetky prítomné osoby. Tento zásah sa súčasne realizoval vo viacerých lokalitách v českej časti štátu. Osemdesiat sedem náboženských aktivistov, z nich viacero rehoľníkov, medzi ktorými nechýbal aj dominikán Jozef Noga, vtedy farár v kysuckej obci Ochodnica, poslali 15. apríla 1983 protestný list prezidentovi Gustávovi Husákovi. Upozornili v ňom na paralelu s barbarskou nocou z apríla 1950: *„V apríli r. 1950 bezpečnosť podobným spôsobom obsadila všetky kláštory v republike a ich obyvateľov celé roky protiprávne držala v internačných táboroch. Sľubovala si – a nielen bezpečnosť – od toho likvidáciu reholí najneskôr s vymretím vtedajších rehoľní-*

113 NĚMEC, D.: *Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905,* s. 217.

114 *Tamže*, s. 213.

115 Dostupné na: http://www.misionari1.estranky.cz/stranka/dominik-duka-op-kardinal-a-primas-cesky. SCHENK, Martin: Slavnostní převzetí úřadu pražského arcibiskupa. 4. 5. 2009.

kov. Dnes, po 33 rokoch, bezpečnosť znovu zatýka mladých ľudí, narodených po r. 1950 a stíha ich pre príslušnosť k reholi. Stíhanie nelikviduje rehole, ale poškodí štát, ktorý ich stíha."[116]

Zásah proti františkánom viedol k tajnému stretnutiu vyšších rehoľných predstavených, na ktorom sa prijal záver, že je potrebné prijať kroky, ktoré zabezpečia ďalšiu pôsobnosť v ilegalite pôsobiacich reholí, aby sa predišlo ich ochromeniu podobnými zákrokmi zo strany ŠtB. Ukázala sa teda potreba, aby boli vysvätení aj ďalší rehoľní kňazi, o ktorých by ŠtB nemala vedomosť.[117] V otázke tajných svätení pre dominikánov dôverne rokoval D. J. Duka s kardinálom Františkom Tomáškom. Ten získal potrebný súhlas od pápeža Jána Pavla II. Podľa inštrukcie z Vatikánu kandidátov na kňazskú vysviacku smú posielať iba vyšší rehoľní predstavení, a to za tajne vysväteným biskupom Jánom Chryzostomom Korcom, prípadne za Petrom Dubovským.[118] Dvaja vopred vytipovaní dominikáni, bratia Hilár Jozef Štefurik a Henrich Štefan Kuľha zložili najprv večné sľuby. Ďalší priebeh udalostí zachytáva spomienka H. J. Štefurika: *„Deň vysviacky bol ohlásený na 21. október 1983 v Bratislave na Vilovej ulici č. 7, kde býval biskup Ján Chryzostom Korec. Keď nadišiel tento deň, bratia Henrich a Hilár pricestovali do Bratislavy. Všetko išlo cez réžiu pátra Akvinasa a pátra Rafaela, ktorý bratov na diaľku sprevádzal. Keďže sme boli vyzvaní k veľkej opatrnosti, naše vnútro prenikalo určité napätie a strach, ako sa všetko vyvinie. Otec biskup nás privítal v šedom obleku. S predvídavosťou, že má v byte odpočúvacie zariadenie, zapol rádio, z ktorého znela po celú vysviacku vážna hudba. Tri štóly, to bolo celé liturgické oblečenie nás troch. Nadišiel historický moment: bratia dominikáni Henrich Štefan Kuľha a Hilár Jozef Štefurik prijali diakonskú a následne kňazskú vysviacku z rúk biskupa Jána Chryzostoma Korca. Novovysvätenci sa zúčastnili na sv. omši ešte v ten večer na byte pátra Rafaela na Riznerovej ulici č. 4. Hlavným celebrantom bol páter Akvinas.*"[119] O dva týždne neskôr 4. novembra 1983 prijal tajnú kňazskú vysviacku ďalší dominikán Vojtech Peter Rakovský, 18. apríla 1986 Peter Fotta. Aj tieto vysviacky udelil biskup J. Ch. Korec a mali podobný priebeh.[120] Oficiálnu vysviacku prijal 27. júna 1987 slovenský dominikán Vincent Golis, a to v Prahe v kostole sv. Cyrila a Metoda na Karlíne a po ňom 24. júna 1989 Valentín Karol Laburda. Kvôli pomerne prísnemu stráženiu biskupa J. Ch. Korca ŠtB hľadali dominikáni ďalšiu možnosť tajných vysviacok. Našli ju v NDR. Cez pátra G. Landwehra a Karla-Josefa Mayera nadviazali kontakt s erfurtským biskupom Hansom Reinhardtom Kochom. Biskup Koch cestoval na miesto vopred dohodnutej vysviacky – do dominikánskeho kláštora v Lipsku sám. Vysviacku udeľoval v zamknutom kostole. Poverenie na svätenie sa dávalo ústne cez brata, ktorého biskup už poznal. Bol ním slovenský dominikán Vojtech

116 AÚPN, f. KS ZNB, S ŠtB Banská Bystrica, KR-8060, Šmálik Štefan, reg. č. 14 753. List G. Husákovi. 15. 4. 1983.

117 NĚMEC, D.: *Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905,* s. 221; FOTTA, Peter: Peter Fotta OP. In: BAČÍKOVÁ, Lucia (Ed.): *Poď a nasleduj ma. Zo spomienok tajne vysvätených kňazov.* Prešov 2005, s. 177.

118 NĚMEC, D.: *Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905,* s. 221.

119 AHPSOP Košice. ŠEFURIK, Hilár Jozef: *Obnova dominikánskej rehole na Slovensku v 70-tych a 80-tych rokoch 20. storočia.* 2005. Rukopis.

120 FOTTA, P.: *Peter Fotta OP*, s. 177.

P. Rakovský.[121] Popri tajných kňazských vysviackach ďalej prebiehalo tajné prijímanie kandidátov do rehole a rehoľná formácia. V 80. rokoch celkovo vstúpilo do dominikánskej rehole na Slovensku 11 bratov.[122] Vážnou zmenou bola zmena provinciála. Provinciál dominikánov v ČSSR A. B. Svatoš sa na vlastnú žiadosť vzdal po 38 rokoch vedenia provincie a požiadal vtedajšieho magistra rehole Damiána Byrne o odchod z tejto funkcie a o vymenovanie nového provinciála D. J. Duku. Magister, ktorý bol práve na vizitačnej ceste v Poľsku, vyhovel. D. J. Duka sa tak stal posledným dominikánskym provinciálom pred pádom komunistického režimu.

Posledný vážnejší zásah, ktorý postihol v ilegalite sa rozvíjajúcu rehoľu dominikánov, bolo zaistenie dvoch dominikánov P. Fottu a Martina Stanislava Kolivošku, ktorí išli 4. júla 1987 na púť do Levoče. Pri prehliadke im našli cyklostylované breviáre. Nasledoval výsluch v Levoči.[123] Komunistický režim v tom čase už viedol skôr ústupovú taktiku boja. Po 20 rokoch absencie priamych kontaktov provinciála s vedením rehole dostal D. J. Duka v lete 1989 povolenie zúčastniť sa na zasadnutí generálnej kapituly provinciálov v Oaklande v USA.[124]

Pôsobenie dominikánskej rehole v ilegalite bolo 40 rokov trvajúcou skutočnosťou. Spája sa s veľkými obeťami, ale súčasne aj s nádejou na zvrat nepriaznivých pomerov. Prakticky všetci slovenskí dominikáni boli postihnutí internáciou alebo politickými procesmi. Boli to dominikáni na Slovensku ako prvá mužská rehoľa, ktorej štátna moc skonfiškovala rehoľný dom v Trenčíne ešte v januári 1949. Bol to dominikán páter Rafael G. Lexmann, ktorý sa pokúsil ako prvý slovenský rehoľník prejsť v januári 1949 do ilegality. Toto prvenstvo dominikánov ešte zvýrazňuje tragický osud pátra Akvinasa J. Gaburu, odsúdeného v roku 1952 vo vykonštruovanom procese na doživotné väzenie. (Takýto trest dostali spomedzi duchovných osôb iba biskupi Michal Buzalka a Pavol Gojdič a rímskokatolícky kňaz Anton Cyril Vančo). Dominikáni prejavili počas ilegality nevšednú vytrvalosť, trpezlivosť, cieľavedomosť a húževnatosť. Podarilo sa im adaptovať na sťažené podmienky. Ich rehoľné spoločenstvo bolo ochromené iba na čas, ale zničiť sa ho nepodarilo. Dokonca práve od 70. rokov 20. storočia sledujeme pozoruhodný fenomén, ktorým je nový nárast záujmu o rehoľné povolania. Pre mladých ľudí sa rehoľa stala reálnou alternatívou k vtedajšiemu spôsobu života. Už tu sa začína písať nová, súčasná kapitola dejín dominikánov na Slovensku.

121 NĚMEC, D.: *Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905,* s. 221 – 222. Biskup Koch udelil 3 kňazské svätenia, týkali sa českých dominikánov.

122 V roku 1981 boli prijatí do rehole farár Ján Jánsky a Jaroslav Majerovič, v roku 1984 farár Alexander Melo a Ján Husovský, v roku 1986 Štefan Pistrák, v roku 1987 Róbert Hajas, v roku 1988 pribudli až štyria bratia: Ondrej Virdzek, Jozef Klepanec, Slavomír Hovanec a Ján Duda, v roku 1989 (26. 2.) pribudol Miroslav Adam.

123 AHPSOP Košice. ŠEFURIK, Hilár Jozef: *Obnova dominikánskej rehole na Slovensku v 70-tych a 80-tych rokoch 20. storočia*. 2005. Rukopis; FOTTA, P.: *Peter Fotta OP,* s. 176 – 177.

124 NĚMEC, D.: *Česká dominikánská provincie po jejím obnovení v r. 1905,* s. 224 – 225.

Život v spoločenstve v slovenskej provincii školských sestier sv. Františka počas komunistického režimu: rezistencia alebo transformácia?

Miroslava Jusková OSF[1]

Slovenská provincia školských sestier sv. Františka z Assisi prešla počas rokov totalitného režimu mnohými skúškami a ťažkosťami, napriek tomu sestry rady spomínajú na toto mimoriadne obdobie svojho rehoľného života.

Tento jav dal podnet k hlbšiemu skúmaniu života provincie a v provincii v rokoch 1948 – 1989 a nastolil otázku dôvodu spomienok sestier: Čo sestry najviac oceňovali na rehoľnom živote tej doby? Dalo by sa pokračovať: sestry spomínajú na toto obdobie, pretože ich snaha o prežitie bola úspešná, teda vyvinuli dostatočne silnú rezistenciu voči snahám komunistického režimu o ich likvidáciu, alebo sa môže uvažovať aj o prípadnej transformácii niektorej dimenzie rehoľného života?

Odpoveď na tento problém nie je jednoduchá, pretože rehoľný život je veľmi obsiahla realita zahŕňajúca v sebe rôzne aspekty. Okrem toho cieľom tohto bádania nemala byť len rekonštrukcia historických faktov vzťahujúcich sa k existencii provincie, ale najmä sonda do jej vnútorného života.

Bolo dôležité najprv identifikovať objekt, ku ktorému sa viazali spomienky sestier, pretože ho nebolo možné bezprostredne vydedukovať z ich rozprávania. Z tohto dôvodu sa pristúpilo k prvej exploračnej výskumnej metóde - neštruktúrovaným rozhovorom so sestrami, ktoré boli zamerané na ich život počas obdobia totalitného režimu. Sestry svojím rozprávaním označili *život v spoločenstve* za podstatný pre svoju existenciu počas obdobia totality. Na základe tohto prvého prieskumu bola formulovaná hypotéza, pri ktorej sa predpokladala funkčnosť komunitného života, adekvátna, primeraná dobe. Zároveň sa pripustila možnosť, že vplyvom násilných zásahov vládneho režimu do vnútra provincie boli eliminované niektoré prvky spoločného života, napr. štúdium, rekreácia, apoštolské aktivity. Problém pre výskum však predstavovali bibliografické pramene. Písomné pramene, dokumenty z rôznych archívov boli veľmi fragmentárne

1 OSF (*Sorores Scholares Tertii Ordinis Sancti Francisci* – Kongregácia školských sestier svätého Františka).

a nedostačujúce, preto sa pristúpilo k aplikácii interview[2] so sestrami žijúcimi v provincii počas tohto obdobia.

Spracovanie týchto interview umožnilo predložiť prvé výsledky výskumu týkajúce sa života sestier počas obdobia komunistickej vlády:

- *Periodizácia politiky vlády komunistického režimu a k nemu tri korelatívne skupiny:* sestry boli začlenené podľa obdobia svojho vstupu do provincie do troch skupín, ktoré boli korelatívne trom obdobiam politiky komunistickej vlády (zakladateľské obdobie komunistického režimu, *Pražská jar* a *normalizácia*). Takéto rozčlenenie sestier umožnilo určiť vplyv jednotlivých faktorov počas troch spomínaných období politiky vládneho režimu, a zároveň sledovať zmeny, ktoré sa postupne udiali v provincii.
- *Faktory vplývajúce na zmeny komunitného života*: boli nájdené tri faktory, ktoré mali účinný vplyv na zmeny komunitného života - dva externé: štát a cirkev, najmä v jej dvoch dimenziách: univerzálnej a ilegálnej. Ďalší faktor, interný, predstavoval vnútorné „sily" provincie, spočíval v iniciatívach samotných sestier provincie na rôznych úrovniach jej štruktúr.
- *Život v spoločenstve*: boli identifikované jeho podstatné prvky (modlitba, práca, štúdium, rekreácia, apoštolské aktivity...) a následné analyzované. Bolo možné konštatovať, že ani jeden prvok komunitného života nebol eliminovaný, avšak každý z nich bol modifikovaný pod vplyvom vonkajších aj vnútorných faktorov.
- *Zmena štruktúr spoločenstva*: výraznou transformáciou prešli najmä tri jeho štruktúry:
    - **konfiguratívna** – rehoľný dom
    - **hierarchická** – vzťahy medzi sestrami, ktoré záviseli od postavenia; od úradu, ktorý zastávali a od stupňa formácie, v ktorom sa nachádzali
    - **organizačno/operatívna** – zvlášť rozmer apoštolských aktivít.

Celé obdobie totalitného režimu sestry žili plne funkčný komunitný život, avšak s modifikovanými prvkami. Tieto závery predstavovali ukončenie prvej etapy výskumu, ktorá však podnietila ďalšie otázky:

Konštatovali sa zmeny v spoločnom živote sestier, ale ako by sa dal kvalifikovať charakter zmien, ktoré sa uskutočnili? Je možné uvažovať o zmene ako efekte výlučne negatívnych zásahov štátu? Potom by sa dalo hovoriť iba o pasívnej rezistencii. Alebo sa

2 Prvý pokus zozbierania dát prostredníctvom dotazníka podnikli sestry Margaret Nacke a Mary Savie zo Spojených štátov amerických. V roku 2005 realizovali interview so sestrami rôznych ženských Kongregácií na Slovensku, ale aj so sestrami ďalších ôsmich krajín bývalého komunistického bloku. Zámer ich výskumu bol: „*to document lives of Catolic Sisters who lived in C/E Europe under communist rule and exhibited radical faithfulness to their vowed commitment*". Ich interview neboli ešte spracované ani publikované v nijakej odbornej štúdii. Archív slovenskej provincie sestier Congregatio Sororum Scholarium Žilina (APZ CSS). Zväzok 1948 – 1989, Totalitný režim, *Interview – S. M. Nacke, M. Savie*, Žilina 2005, s. 2. V tomto príspevku prezentované interview pre výskum *života v spoločenstve* v slovenskej provincii školských sestier sa uskutočnili v čase od 2. 8. do 15. 9. 2006 so sestrami vybranými na základe stanovených kritérií. Sestry/respondentky boli začlenené do troch skupín v počte: 1. skupina: 5 sestier; 2. skupina: 4 sestry; 3. skupina: 7 sestier. Interwistovaní boli aj dvaja členovia Rádu Menších Bratov v súvislosti participácie na modeli spolužitia dvoch rehoľných inštitútov: mužského a ženského v miešaných komunitách (počas celého obdobia *Normalizácie*). APZ CSS. Zv. 1948 – 1989, Totalitný režim, *Rozhovory sestier žijúcich v rokoch 1948 – 1989.*

uskutočnila skutočná transformácia, ktorá pozitívne a účinne zmenila niektoré z prvkov spoločného života?

Druhá fáza výskumu bola orientovaná na zodpovedanie stanovených otázok, ktoré sa týkajú nielen samotných zmien, ale aj miery vplyvu faktorov na eventuálny rozvoj spoločného života sestier. Na vypracovanie boli použité fakty z dokumentárnych zdrojov a údaje získané z dotazníka,[3] ktorý vyplnila väčšina sestier, ktoré žili v provincii počas skúmaného obdobia.

Prvá časť dotazníka bola zameraná na vplyv každého z troch faktorov prostredníctvom: časového vymedzenia jeho akcie, typu sily, ktorú vynaložil na intervenciu do komunitného života a dôsledkov jeho vplyvu. Analýza výsledkov tejto časti pomohla špecifikovať úlohu jednotlivých faktorov, ktorú zohrali pri zmenách v spoločnom živote sestier.

Druhá časť dotazníka bola venovaná trom oblastiam komunitného života sestier. Tieto boli špecifikované predchádzajúcimi interview: konfiguratívny – rehoľný dom, relacionálny – vzťahy medzi sestrami, a operatívny – apoštolské aktivity. Zdôraznenie týchto troch oblastí viedlo k predpokladu, že ich analýzou by bolo možné dať odpoveď na otázku charakteru zmeny, ktorá v spoločenstve sestier prebehla, teda rezistencia alebo transformácia?

Nie je možné v tomto príspevku venovať sa analýze všetkých troch oblastí, preto na prezentáciu posúdenia zmien oblasti života v spoločenstve bola vybraná prvá z nich: konfiguratívna – rehoľný príbytok, ktorá bude predstavená v nasledujúcej krátkej syntéze.

Krátky historický exkurz

Rehoľný dom je prvá konkrétna a nevyhnutná podmienka realizácie spoločného života, preto jeho likvidácia patrila k prvým zákrokom štátu, ktoré podnikol voči provincii sestier.

Nedobrovoľné itinerárium sestier nastalo 30. augusta 1950, keď väčšia časť členiek slovenskej provincie bola deportovaná zo Žiliny do Kláštora pod Znievom. Následne k nim boli privezené sestry z ostatných kláštorov: Liskovej, Popradu a Vyšných Hágov.[4] Týmto násilným zásahom štátnych orgánov sestry stratili všetky svoje rehoľné domy a počas nasledujúcich rokov boli odkázané na obytné priestory, ktoré im určil štát. Po 13 mesiacoch pobytu v sústreďovacom kláštore boli znova transportované

3 Dotazník bol zostavený zo 63 otázok a rozdelený do dvoch častí: I. časť sa zaoberala výskumom faktorov, ktoré mali vplyv na zmeny v spoločnom živote sestier a obsahovala tri sekcie: **A** – vplyv štátu; **B** – vplyv Cirkvi; **C** – vnútorné sily provincie. II. časť bola zameraná na proces zmien v spoločnom živote, skúmaný cez tri špecifické oblasti: **A** – rehoľný príbytok; **B** – vzťahy medzi sestrami; **C** – apoštolské aktivity.

4 Pred likvidáciou rehoľných komunít bolo v slovenskej provincii 83 sestier, 12 noviciek a 6 postulantiek. Postulantky museli byť prepustené podľa nariadenia štátnych úradov. Predstavená, ktorá predpokladala tvrdší zásah voči sestrám, vopred poslala tri najstaršie a chorľavé sestry do Krivej na Orave, kde boli chránené počas najtvrdších rokov sústredenia. Celkovo bolo sústredených 92 sestier vrátanie noviciek. Porovnaj: SCHÖNOVÁ, Bernadeta: *Dejiny Kongregácie školských sestier sv. Františka na Slovensku 1919 – 2000*. Žilina 2006, s. 16.

do Šumperku a ubytované v dvoch budovách, odkiaľ ich vozili na prácu do textilnej továrne. Po uplynutí tri a pol roka boli postupne rozdeľované do zariadení Českej katolíckej Charity: 1954 Skalice u Znojma – Domov dôchodcov (28 sestier); 1954 Mníchov u Vrbna pod Pradedom – Domov dôchodcov (31 sestier), kde zostali až do roku 1961 a odtiaľ boli premiestnené do Hlučina, do Ústavu pre mentálne postihnuté deti a mládež; 1955 Žampach – Domov dôchodcov (29 sestier), 1955 Březany u Znojma – Ústav pre mentálne postihnuté deti (5 sestier).[5] Počas obdobia *Pražskej jari* sa sestry snažili vrátiť na Slovensko, kde založili takzvané „pastoračné stanice": v Starej Ľubovni, Hruštíne, Hlohovci a Poprade–Veľkej, ktoré trvali iba krátke obdobie do opätovného núteného návratu do ústavov sociálnej starostlivosti. V r. 1971 začala malá skupina sestier pracovať v Bratislave–Petržalke v Domove dôchodcov. Tieto sestry v spolupráci s Menšími bratmi českej provincie v roku 1973 založili prvé ilegálne komunity, ktoré sa nachádzali v Bratislave, Trnave, Leopoldove, Žiline, Tvrdošíne, Ružomberku, Prešove, Poprade–Veľkej a Trstenej. Zvláštnosť medzi ilegálnymi komunitami tvorili miešané komunity Školských sestier a Menších bratov (spolužitie mužského a ženského inštitútu v jednom dome), ktoré bývali v dvoch rodinných domoch v Bratislave a v jednom v Košiciach.[6]

Podmienky transformácie

Sestry počas týchto rokov vystriedali rôzne typy príbytkov, ktoré im slúžili ako náhradné rehoľné domy. Avšak, spomínali na ne len preto, že im vytvárali podmienky, kde mohli realizovať spoločne svoje zasvätenie, alebo sa v tejto oblasti uskutočnila nejaká zmena? Čo sa konkrétne zmenilo? Akú úlohu zohrávala materiálna štruktúra v spoločnom živote sestier?

Odpovede na tieto otázky si vyžadovali analýzu rehoľného príbytku, eventuálnych transformácií, ktoré sa tam odohrali, a tiež teritoriálnej reality vzťahujúcej sa k nemu. Podstatný problém predstavovalo určenie charakteru zmeny, ktorá sa mohla pohybovať na rôznej úrovni transformácie tejto oblasti: vývoj, rezistencia alebo dokonca stagnácia. Preto bolo určených päť podmienok pre determináciu stupňa transformácie. Ak by mal byť uznaný vývoj konfiguratívnej oblasti, potom by museli byť pozitívne zodpovedané nasledujúce podmienky:

1. *Územné rozšírenie*: **A.** *Umiestnenie aspoň jedného obytného priestoru* (*príbytku*) *sestier v ďalších dvoch krajoch štátu*; **B.** *Znásobenie počtu príbytkov po roku 1948*.

A. Sestry boli násilne vysťahované zo Slovenska a premiestnené do ústavov sociálnej starostlivosti do juhomoravského a severomoravského kraja. Územné rozšírenie ich príbytkov do iných krajov, zvlášť slovenských, by naznačovalo dispozíciu preniknutia a akomodácie v inom teritoriálnom území ako v tom, ktorý im určil štát.

B. Sestry pred rokom 1950 obývali štyri rehoľné domy, po ich násilnom vyvezení boli dlhodobejšie umiestnené v troch ústavoch sociálnej starostlivosti. Znásobenie ich

5 Porovnaj: *Pohľad do dejín slovenskej provincie Kongregácie Školských sestier III. Regulovaného rádu sv. Františka*. Žilina 1997, s. 39 – 67.

6 Porovnaj: SCHÖNOVÁ, B.: *Dejiny Kongregácie*, s. 30 – 40.

príbytkov by znamenalo aspoň čiastočne opustenie štátom vnútenej formy príbytku a zriadenie iných príbytkov viac zodpovedajúcich ich ideálom.

2. *Nárast príbytkov aspoň počas jedného obdobia politiky komunistickej vlády.*
   Počas prvého – *Zakladateľského obdobia totalitného režimu* – sestry nemohli uskutočniť nijakú iniciatívu týkajúcu sa zmeny príbytku, pretože tá im bola určená štátnymi úradníkmi. Počas obdobia *Pražskej jari* a *Normalizácie* mohli eventuálne podniknúť nejaké pokusy na zriadenie iných príbytkov, čo by nasvedčovalo nielen ich vzopreniu sa vonkajšiemu tlaku, ale aj úsilie o progres.
3. *Zmena formy príbytku.*
   Od násilného vysťahovania až do roku 1989 sestry bývali priamo v budove sociálnych ústavov, každá iná zmena príbytku by potvrdzovala ich tendenciu opustiť zavedenú formu príbytku.
4. *Forma príbytku podľa slobodnej voľby.*
   Opakom rezistencie, teda zotrvania vo vnútenej forme príbytku, by bola voľba iného typu príbytku zodpovedajúceho potrebám rehoľného spoločenstva (aj napriek zákazu zo strany štátu).
5. *Zhodnosť predstavy príbytku so skutočnosťou.*
   Aj nový typ príbytku mohol byť len núdzovým riešením, kde sa mohol prejaviť rozpor medzi koncepciou rehoľného príbytku a jeho realitou. Ak by však tieto dve dimenzie príbytku boli v súlade, vyjadrovalo by to určitý typ zmeny, pretože príbytok vo vnútri sociálnych ústavov bola sestrám vnútená forma príbytku.

Syntéza výsledkov

Vzhľadom na prvú podmienku **A**, vzťahujúcu sa k *územnému rozšíreniu príbytkov* do ďalších dvoch krajov štátu, bolo možné zistiť, že okrem príbytkov v juhomoravskom a severomoravskom kraji (kde boli sestry vyvezené) sa potvrdilo zriadenie príbytkov sestier nielen v ďalších dvoch krajoch, ale vo všetkých troch krajoch Slovenska. Tento fakt dosvedčuje značne rozsiahle preniknutie do teritória krajiny. Na nasledujúcom koláčovom grafe môžeme sledovať pomer množstva príbytkov a ich umiestnenia v krajine.

Príbytky neboli centralizované na jednom mieste, ale v každej časti Slovenska sa nachádzal pomerne značný počet príbytkov: Bratislava a západoslovenský kraj – osem príbytkov, stredoslovenský kraj – šesť príbytkov, východoslovenský kraj – šesť príbytkov.

Na základe týchto výsledkov bolo možné konštatovať, že podmienka umiestnenia aspoň jedného *príbytku* v ďalších dvoch krajoch bola nielen splnená, ale ešte jedenkrát prekonala stanovený limit.

Pre lepšie znázornenie nasledujúcej podmienky **B**, *znásobenie počtu príbytkov roku 1948*, bolo zaradené do tejto prezentácie ďalšie grafické zobrazenie nárastu počtu príbytkov.

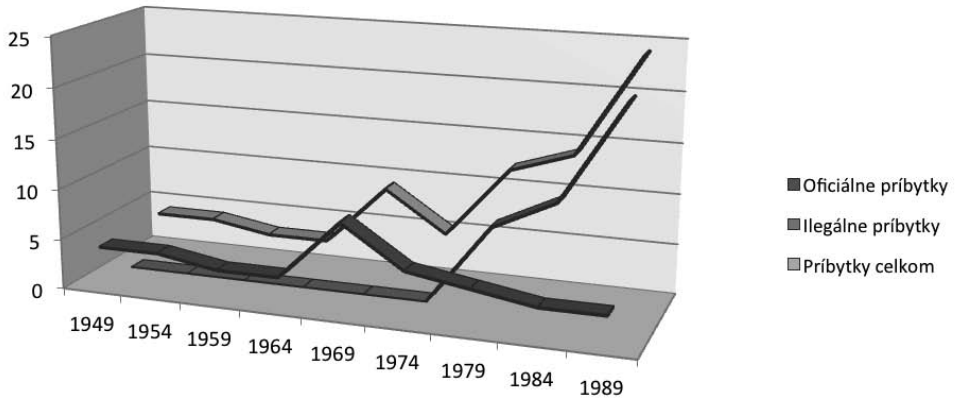

Na grafe možno dobre pozorovať rozdiel medzi nárastom príbytkov oficiálnych a ilegálnych a je nepochybne dokázané, že územné rozšírenie príbytkov bolo možné vďaka ilegálnym príbytkom. Zároveň bolo možné konštatovať, že počet štyroch príbytkov sestier po roku 1948 vzrástol šesťnásobne, v roku 1989 bolo 24 príbytkov sestier.

Tento graf nám zároveň poslúži na zodpovedanie druhej podmienky – *nárastu príbytkov aspoň počas jedného obdobia politiky komunistickej vlády*. Na grafe znázornených výsledkov je možné sledovať rozvoj ilegálnych komunít počas obdobia *normalizácie*, čím je možné pozitívne odpovedať aj na túto podmienku.

Tretia a štvrtá podmienka sa vzťahovala k zmene formy *príbytku* a tá mala byť vybraná na základe slobodnej voľby sestier. Na schéme sú zobrazené štyri typy príbytkov, v ktorých sestry počas obdobia totality bývali: 1. Provinciálny dom v Žiline, príbytok sestier do roku 1950; 2. Príbytok v ústavoch sociálnej starostlivosti, kde sestry bývali od roku 1953 – 1989; 3. a 4. typ príbytku: byt na sídlisku a rodinný dom, obidva ilegálne, ktoré sa používali od roku 1973 – 1989.

1, Provinciálny dom

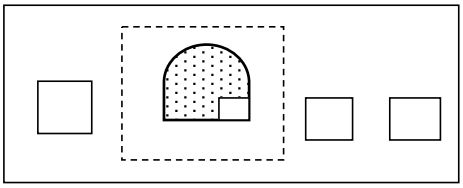

2, Príbytok v ústavoch sociálnej starostlivosti

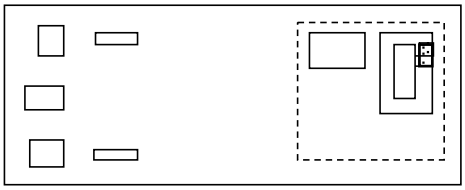

3, Byt na sídlisku (ilegálny)

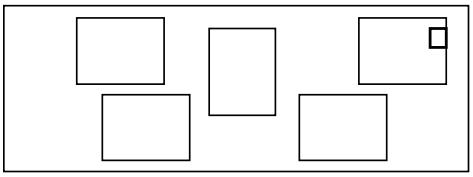

4, Rodinný dom (ilegálny)

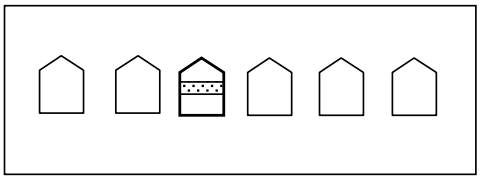

Územie prináležiace k príbytku ohraničené architektonickým prvkom

Príbytok sestier

Miesta rezervované pre klauzúru

Na schematickom zobrazení možno vidieť dve nové formy príbytku č. 3 a č. 4. Už ich samotné označenie ako ilegálne dosvedčuje slobodnú voľbu príbytku, ktorá nebola podmienená vplyvom štátu, ako to bolo pri type č. 2. Tieto dva nové typy príbytkov svedčia o iniciatívach sestier opustiť nedobrovoľné geto, priamo vymedzené príbytkom nanúteným vonkajším faktorom – štátom.

V tejto súvislosti je dôležité upozorniť nielen na zmenu vonkajšej formy príbytku, ale aj na jeho začlenenie do obytnej zóny. Na schéme je dobre pozorovateľné postupné odstránenie architektonických prvkov, ktoré vymedzovali na jednej strane životný priestor pre sestry a na druhej strane vytvárali dištanciu od vonkajšej reality. Pri ilegálnych príbytkoch (č. 3 a č. 4) sa tento odstup vytratil, a tak umožnil začlenenie komunity do priameho kontaktu so svetom.

Nie menej významné je aj vnútorné členenie jednotlivých typov príbytkov. Stále na tej istej schéme je zobrazená zmena miesta rezervovaného pre klauzúru sestier, a teda len pre svoje účely. Tento priestor, ktorý na type príbytku č. 1 zaberá skoro celú plochu domu, sa pomaly redukuje až k typu č. 3, kde nebolo možné realizovať klauzúru, tá sa však vrátila na type č. 4, kde pokryla len priestor nevyhnutný pre súkromie sestier, a tým rozšírila priestor na stretnutie sa s vonkajšou realitou priamo v príbytku sestier.

V nasledujúcej tabuľke, ktorá obsahuje výsledky odpovedí otázky č. 39 dotazníka: ideálny typ príbytku, je detailnejšie rozlíšené vnútorné členenie jednotlivých typov príbytkov a preferencie sestier. Štruktúrované odpovede označovali vnútorné usporiadanie jednotlivých typov príbytkov: 1, provinciálny dom v Žiline; 2, ústavy sociálnej starostlivosti; 3, ilegálne príbytky.

	Typ príbytku	I. skupina	%	II. skupina	%	III. skupina	%
1.	Všetky miesta v príbytku rezervované klauzúrou s určenými stabilnými miestami v jedálni, kaplnke a pod.	7	**50,00%**	2	22,22%	1	3,57%
2.	Všetky miesta v príbytku rezervované klauzúrou bez stabilných miest	5	35,71%	3	33,33%	3	10,71%
3.	Klauzúrou rezervované iba súkromné miesta (izby sestier) bez stabilných miest	2	14,29%	4	**44,44%**	24	**85,71%**
4.	Iné:	—	—	—	—	—	—
	Celkom	14	100,00%	9	100,00%	28	100,00%

Na výsledkoch tabuľky môžeme vidieť, že existovalo presné členenie priestoru bývania, potvrdené preferenciou skupín sestier, a v samotných priestoroch ešte ďalšie členenie, ktorým boli napr. vyčlenené miesta pre každú členku komunity. Prvá skupina sestier preferovala príbytok úplne vyhradený klauzúrou, so stabilnými miestami sestier v kaplnke, jedálni... Druhá a tretia skupina sestier uprednostňovala typ príbytku, kde klauzúrou boli vyhradené len izby sestier; spoločné miestnosti boli bez určených miest.

Preferencie jednotlivých skupín sestier priniesli odpoveď na piatu, poslednú podmienku pre eventuálnu transformáciu konfiguratívnej oblasti, ktorá sa týkala zhody predstavy (ideálu) príbytku s jeho skutočnosťou, teda typmi príbytku, ktoré sestry obývali počas obdobia štyridsiatich rokov.

Sestry prvej skupiny za ideálny príbytok považovali provinciálny dom, no v skutočnosti bývali v ústavoch sociálnej starostlivosti (odpoveď č. 2), ktorý len na 35,71 % spĺňal ich predstavy rehoľného príbytku. Sestry druhej skupiny za ideálny považovali ilegálny typ príbytku (odpoveď č. 3), v ktorom časť z nich aj bývala. U tejto skupiny hodnoty ideálu a skutočnosti príbytku viac korešpondovali ako pri prvej skupine. Najväčšiu korešpondenciu medzi ideálom a realitou príbytku bolo možno nájsť v tretej skupine, kde percentuálne hodnoty dosiahli až 85,71 % preferencií.

Výsledky dotazníka ukázali, že nový typ príbytku (ilegálny) zodpovedal tretej a sčasti aj druhej skupine sestier. Prvá skupina sestier zostala fixovaná na typ príbytku, ktorý poznali ešte pred núteným transportom z tohto miesta.

Z prehľadu výsledkov vyplýva, že všetkých päť podmienok bolo zodpovedaných pozitívne, a teda je možné konštatovať transformáciu konfiguratívnej oblasti – príbytku sestier. Každá so skupín sestier zaregistrovala zmenu v tejto oblasti, a zároveň odkryla svoju koncepciu rehoľného príbytku.

Pre prvú skupinu sestier (vstúpili do provincie pred rokom 1950) rehoľný príbytok zobrazoval určitý druh *mikrokozmu,*[7] kde sa odohrával ich život. Výsledky dotazníka nám ukázali, že dom pre tieto sestry spĺňal úlohu materiálnej normy, ktorá zviditeľňovala – „materializovala" legislatívne texty kongregácie a provincie: presne vyhradené priestory pre sestry vo vedení provincie, vyhradené priestory pre sestry vo formácii, rezervované miesta v jedálni, kaplnke, určenie miesta, kde sa majú odohrávať jednotlivé činnosti počas dňa a podobne. V tejto skupine sestier bola zaznamenaná zmena odstránením odstupňovania sestier podľa doby ich pobytu v provincii (stupňa formácie), ktorému predtým napomáhala materiálna štruktúra príbytku; bola odstránená rezervácia miest špeciálne určených na určitý účel (miestnosť na rekreáciu pre sestry po sľuboch a pred sľubmi, miestnosť na rekreáciu pre novicky a ďalšia pre postulantky...). Tento obrat nastal presunom sestier do ústavov sociálnej starostlivosti.

Pre druhú skupinu sestier (vstúpili do provincie pred/počas obdobia *Pražskej jari*) bol vyhradený priestor *mikrokozmu*, model prenesený sestrami prvej skupiny do príbytkov ústavov sociálnej starostlivosti, príliš obmedzujúci, a tak ten istý priestor, ktorý predtým presne vymedzoval hranice vzťahov, začali sestry využívať na vytváranie nových relácií založených na princípe rovnocennosti všetkých členiek komunity. Podľa nich *príbytok* ich mal ochrániť od vonkajších vplyvov, ale nie diferencovať vnútorne.

Ilegálny príbytok tretej skupiny sestier (vstúpili do provincie pred/počas *normalizácie*) mal svoje zvláštnosti vzhľadom na typy príbytkov prvej a druhej skupiny. Odlišoval sa najmä vnútorným členením, ktoré dovoľovalo neformálne vzťahy medzi sestrami vyznačujúce sa realizáciou princípu vzájomnej rovnosti, a teda úplným odstránením diferenciácie sestier podľa hierarchických štruktúr. Pri tomto type príbytku sa ešte viac rozšírila jeho úloha, spočívajúca v reorganizácii praktického života komunity, ktorá umožňovala angažovanosť aj mimo *príbytku*. Ťažisko miesta, kde sa uskutočňoval apoštolát, sa tak presunul mimo príbytku komunity, na miesta, kde sa nachádzali adresáti apoštolských aktivít sestier. Tiež nie menej dôležitý prelom predstavovalo zrušenie izolácie komunity sestier od vonkajšej skutočnosti, od sveta. Prispelo k tomu bezprostredné umiestnenie v obytnej zóne.

Na základe týchto záverov je možné bez pochybností dokázať, že keď sestry rozprávali o príbytku, mysleli tým svoj spôsob života, a zároveň na svoje ideály. Prostredníctvom popisu svojich príbytkov indikovali koncepciu niektorých princípov spoločného života. Príbytok sa tak stal viditeľnou mierkou, prostredníctvom ktorej sa dali „merať" konkrétne zmeny v ich komunitnom živote, ako aj konceptuálny posun v chápaní života v spoločenstve.

Za pomoci konfiguratívnej oblasti sme mohli pozorovať progres v spoločnom živote sestier, ktorý bol vyvolaný historickými zlomami v spoločnosti. Na tomto schematickom zobrazení sú zobrazené historické fakty, ktoré sa uskutočnili v štáte a mali dopad

7 Najdôležitejší legislatívny text prvej skupiny tvorila *Regula Tretieho regulovaného rádu serafínskeho Otca svätého Františka a Konštitúcie Školských sestier svätého Františka* vydaná v Prahe v roku 1934. Rehoľný príbytok tam zaujímal dôležité miesto, tvoril základňu pre dobré fungovanie komunity prostredníctvom dodržiavania predpisov Reguly a nariadení lokálnej správy domu (sestry predstavenej a jej rady). Zároveň bol tiež miestom, kde sa uskutočňovali všetky aktivity sestier, a tak sa stal podstatným prvkom na uskutočňovanie apoštolátu sestier – vyučovania. Celý deň sestier sa odohrával len v tejto jednej budove, tvoriac tak pre nich určitý druh *mikrokozmu*.

na provinciu sestier. Môžeme vidieť súvislosti medzi historickými periódami a vývojom v provincii.

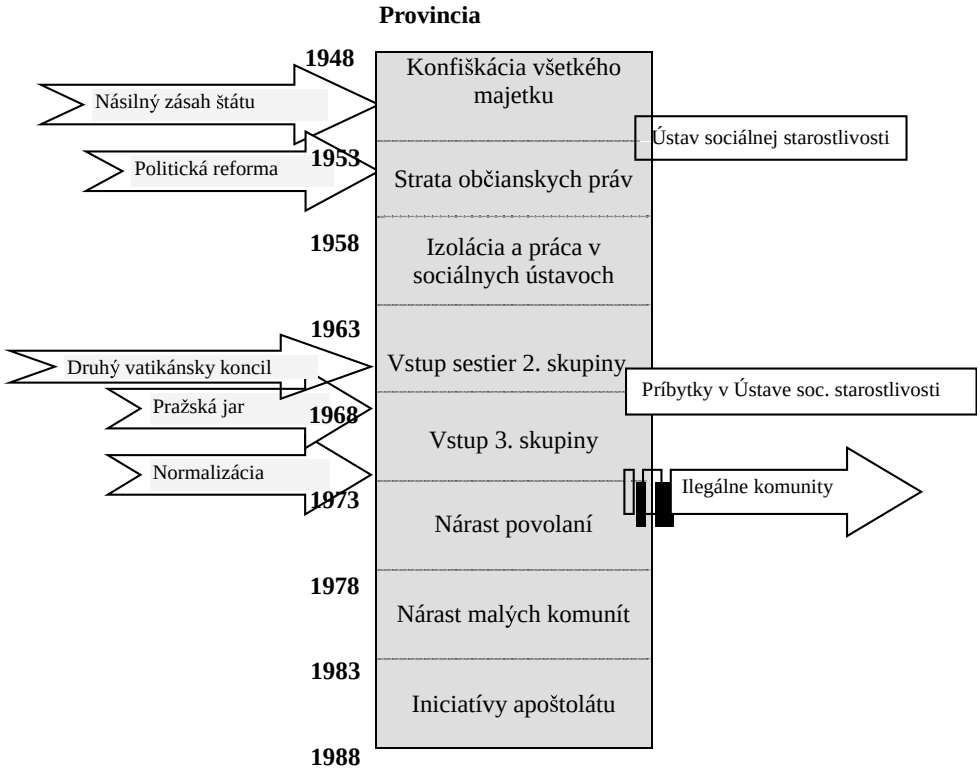

Prvá skupina sestier, z ktorej väčšina vstúpila do provincie ešte pred nástupom komunistickej vlády, poznala tradičný rehoľný život, ktorý sa uskutočňoval v provinciálnom dome. Po konfiškácii provinciálneho domu a celého majetku sa ich náhradným príbytkom stali ústavy sociálnej starostlivosti (USS). Tie im však neposkytovali priestory na dodržanie kontinuity realizácie foriem spoločného života, a preto sestry boli nútené pristúpiť k určitým zmenám podmieneným obmedzeným priestorom, ktoré boli už širšie opísané v predchádzajúcej časti. Miesta vyhradené v USS ohraničovali nielen priestor pre rehoľný život, ale aj pre ich poslanie.

Perióda *Pražskej jari*, aj keď pomerne krátka, otvorila nové možnosti pre napredovanie rehoľného života nielen formou personálnej posily. Počas tohto krátkeho politického uvoľnenia bola do provincie prijatá druhá skupina sestier, ktorá bývala v USS spolu s prvom skupinou sestier a prišla do kontaktu už s mierne modifikovaným spôsobom spoločného života. Obytné časti v USS, vyhradené pre sestry, nadobudli príchodom tejto skupiny nový význam, neboli viac deliacou štruktúrou v zmysle hierarchického poriadku sestier, ale priestormi na budovanie ich vzájomných relácií.

Výraznú zmenu tradičných foriem spoločného života predstavovala tretia ilegálna skupina sestier, ktorá vstupovala do provincie počas celého posledného obdobia politiky vládneho systému. Prvým elementom, ktorý upozorňoval na túto skutočnosť, bol práve rehoľný príbytok, ktorý mal formu rodinného domu. Vnútorné členenie domu

bolo podriadené novým podmienkam i nárokom ilegálnej skupiny sestier a predstavovalo výrazný progres v chápaní a realizovaní ideálov spoločného života.

Na základe týchto skutočností môžeme konštatovať, že historické zvraty v spoločnosti vyprovokovali zlom určitého modelu spoločného života a následne reflexiu sestier a progres v spoločnom živote provincie. Pri tomto procese transformácie bola dôležitá miera, ktorou sestry akceptovali zásahy do spoločného života a spôsob, akým spracovali podnet vyvolaný určitým zvratom (nezriedka negatívnym). Inými slovami, historické zlomy iniciovali reflexiu, prehodnotenie a následnú realizáciu duchovných skutočností.

Kapucíni na Slovensku po Akcii K

Tomáš Konc OFMCap[1]

Stav poznania udalosti, ktorú nazývame „Akcia K", je už dnes relatívne dobrý. Na téme pracovali viacerí historici, ako Ján Milan Dubovský, František Vnuk, Róbert Letz, ale i viacerí rehoľníci, študenti – diplomanti i laici. Pre kapucínsky rád spracoval tieto udalosti najmä Ondrej Podolec,[2] ktorý sa vo svojej krátkej štúdii zameral najmä na špecifiká týkajúce sa rehole kapucínov.

V Pezinku vznikol v noci z 13. na 14. apríla 1950 internačný kárny kláštor pre problémových neprispôsobivých rehoľníkov, najmä predstavených domov a rádov. V bratislavskom kapucínskom kláštore však bola situácia úplne iná.

1. 1. Príprava na Akciu K a život kapucínov

14. marca 1939 vznikol Slovenský štát, Čechy a Morava boli už 15. marca okupované Nemeckom. Kláštory kapucínov v Bratislave a Pezinku sa dostali do izolácie od českých a moravských kláštorov. V roku 1940 páter (P.) Chryzostom Kľúčnik, gvardián v Pezinku dostal ešte od provinciála z Prahy P. Aegidia Pytlíčka menovanie za provinciálneho kustóda na Slovensku.[3] Generál však vzal oba slovenské kláštory opäť do priamej závislosti na generálnej kúrii a 23. novembra 1941 poveril viedenského provinciála P. Albína Fetzela z Thüringerbergu, aby preskúmal mienku v oboch slovenských kláštoroch. Keď bol ustanovený Slovenský generálny komisariát, bol P. Albín menovaný za jeho generálneho komisára. Bol ním až do 30. septembra 1946, keď ho v tejto funkcii vystriedal Belgičan P. Róbert Bentein. P. Albín sídlil vo Viedni.[4] Generálny komisár P. Albín Fetzel

1 OFMCap (*Ordo Fratrum Minorum Capucinorum* – Rád Menších bratov kapucínov).

2 PODOLEC, Ondrej: Likvidácia kapucínskej rehole na Slovensku v roku 1950. In: KONC, Tomáš (Ed.): *Dejiny kapucínov na Slovensku I.* Pezinok 2004, s. 9 – 21.

3 PATAY, Jakubrafael Blahoslav: *Kapucíni na Slovensku (1674 – 2004).* Diplomová práca, Badín 2006; *Stručné výňatky z „Historiae domesticae" – Numerus I.* s. 1 – 5.

4 MATĚJKA, Miroslav Pacifik: *Ne mečem a měšcem, ale bezbranností lásky.* Velehrad 1996, s. 46; Slovenskí kapucíni patriaci do Slovenského komisariátu: kňazi: Jozef Polák (kňazské svätenie 1898), Adrián Mózer (1905), Chryzostom Kľúčnik (1908); študenti: Fidel Supek (1939), Alojz Horváth (1940),

zriadil 26. februára 1942 noviciát pre Slovensko v kláštore v Pezinku, ktorý od 3. augusta 1942 skutočne začal fungovať. Magistrom novicov sa stal P. Fidel Supek, novicov bolo vtedy sedem. Vicemagistrom bol P. Agathangelus Sovadina. Gvardiánom zostal P. Chryzostom Kľúčnik.[5]

Generálny komisár Róbert Bentein, civilným menom Emerik Bentein, sa narodil v roku 1896 v meste Kortemark vo Flámsku. V rokoch 1922 – 1923 absolvoval štúdium na univerzite v Lovani. Po jeho skončení pôsobil v rokoch 1924 – 1925 na Serafínskom kolégiu v Bruges, asi ako učiteľ. V rokoch 1925 – 1928 bol gvardiánom kláštora v Antverpách a odvtedy, s prestávkou v rokoch 1931 – 1937, pôsobil znovu ako gvardián kláštora v meste Izegem, kde bol od roku 1943 vikárom. V roku 1946 bol teda menovaný za generálneho komisára v Bratislave a zároveň v Prahe. Robert Bentein ešte 23. augusta 1946 poslal prvý list z Prahy svojmu synovcovi Petrovi.

V októbri 1947 navštívil Robert Bentein Rím a vieme, že sa krátko zdržal v Belgicku. Vieme tiež, že v období medzi decembrom 1947 a septembrom 1949 znovu ako komisár býva v Československu, najmä v Bratislave, Prahe a Pezinku, pričom znovu navštívil Rím a Belgicko. Od októbra 1949 do marca 1950 pôsobí poslednýkrát ešte ako generálny komisár na našom území. 20. apríla 1950 vo včasných ranných hodinách zo Slovenska emigroval posledným lietadlom do Belgicka. Ešte 9. marca a znovu 30. marca 1950 posiela z Bratislavy pohľadnicu. Na tej poslednej bol text: „*dúfam, že sa uvidíme o niekoľko mesiacov*". Adresoval ju znovu synovcovi Petrovi a je napísaná po holandsky. Formálne ostáva P. Robert Bentein komisárom pre Slovensko do roku 1956, jeho vzťah k našim bratom však ani potom neochladol, ale prakticky do konca života sa snažil pomáhať ako sa dalo. V októbri 1951 začína pobyt v Grécku. Zdá sa, že dôvod pobytu v tejto krajine bol podobný ako v Československu, obnova kapucínskeho života po občianskej vojne. Ostal tam do augusta 1952. Potom sa vracia do Belgicka, v roku 1952 začína pobyt v kláštore v Antverpách až do začiatku 60. rokov, keď prechádza do kláštora v meste Izegem.[6]

1. 2. Akcia K

„Kláštor kapucínov v Bratislave prekvapivo nebol v rámci Akcie K(1) zasiahnutý. Stalo sa tak aj napriek pozornosti, ktorej sa tešil u Štátnej Bezpečnosti (ŠtB), vďaka prítomnosti pátra Hilára, ktorý strávil s Dr. Jozefom Tisom poslednú noc pred jeho popravou. Dav ľudí, zhromaždených pred kostolom, sa mohol pokojne rozísť, keď našiel ráno obľúbených pátrov odomykať kostol. Ponechaní boli najmä kvôli zabezpečeniu bohoslužieb v uprázdnených kostoloch (vykonávali ich spolu s profesormi bohosloveckej fakulty) a jedným z dôvodov bol pravdepodobne aj fakt, že dostupné technické

Hilár Párik (1943 na Slovensku), Honor Mihál (1943 v Olomouci), Vojtech Rajner (1943 v Olomouci); bratia laici: Konrád Lassák, Albín Zrebený, Hyacint Koštial, Ferdinand Fülöp, Matej Jajcay, Nazárius Ráchela, Ildefons Handreich, Cyril Kozár, Ladislav Smolek, Michal Hacker, Sabín Reha, Gorgon Gajdoš.

5 PATAY, J. B:. *Kapucíni na Slovensku*; Podľa „*Historiae domesticae*" – *Numerus I.* s. 5.

6 MATĚJKA, M. P.: *Ne mečem a měščem,* s. 45.

prostriedky neumožňovali presunúť naraz všetkých rehoľníkov. Podobne boli predbežne ušetrené aj ostatné najmä menšie rehole (verbisti, piaristi, lazaristi a školskí bratia).

O necelý mesiac sa však komunistické vedenie odhodlalo k zavŕšeniu likvidácie mužských reholí – Akcii K2. V noci z 3. na 4. mája boli okrem kapucínov do koncentračných kláštorov odvlečení aj verbisti z Nitry a Vidinej, piaristi z Trenčína, Prievidze a Svätého Jura, lazaristi z Banskej Bystrice, Ladcov a Belušských Slatín a školskí bratia z Močenku. Napriek snahám utajiť aj túto akciu, väčšina obyvateľov predbežne ponechaných kláštorov považovala len za otázku času, kedy budú aj oni vyvezení. Samotný zásah teda pre nich nebol veľkým prekvapením. Bezprostrednou predzvesťou nočných udalostí bol telefonát z 2. mája, v ktorom si úrady pod priehľadnou zámienkou overovali počet osôb nachádzajúcich sa v kláštore. V ten istý deň o 12. hodine bol jednotlivým veliteľstvám Národnej bezpečnosti (NB) oznámený termín akcie. Práve na túto noc pripadalo v kapucínskom kláštore tzv. nočné ofícium (modlitba *Matutínium* – na sviatok sv. Moniky), preto boli všetci jeho obyvatelia (s výnimkou ubytovaných študentov) za týmto účelom zhromaždení v čase zásahu (t.j. o 0.10 hod.) v zadnom chóre. Toto zhromaždenie doslova šokovalo zásahovú jednotku, ktorá očakávala, že bude mať dočinenia s masou rozospatých a apatických ľudí. Modlitba musela byt ihneď ukončená a všetci obyvatelia kláštora boli sústredení v refektári, kde im bolo prečítané nariadenie vlády (nemajúce žiadnu zákonnú oporu), podľa ktorého museli okamžite opustiť kláštor.“[7]

Každému rehoľníkovi pri balení najnevyhnutnejších vecí asistoval jeden príslušník ŠtB, ktorý dohliadal predovšetkým na to, aby v kláštore zostali všetky peniaze a cennosti. Najhorlivejší dokonca bránili niektorým bratom zobrať si zo sebou breviár a 100 korún, ktoré dostal každý od predstaveného. Na pobalenie vecí dostali čas asi 20 minút, pričom ich ubezpečovali, že sa zanedlho do kláštora vrátia, preto nie je potrebné brať si veľa vecí. Podľa úradnej správy sa „*akcia nestretla s odporom rehoľníkov*“, ktorí sa bez námietok pripravili k odchodu (na rozdiel od kláštora františkánov, kde museli orgány vyvaliť bránu).

Trinásť klerikov bolo v ten deň prepravených do preškoľovacieho strediska v Kostolnej pri Trenčíne a 11 rehoľníkov–pátrov do kláštora vo Sv. Beňadiku. Kvôli zabezpečeniu bohoslužieb boli v kláštore prekvapivo ponechaní štyria kňazi (Rudolf Rajner, Ján Mihál, Pavol Mózer a Karol Senáši, ďalší traja v Pezinku). V tejto pozícii boli ponechaní relatívne dlho – asi jeden a pol roka. Táto okolnosť zostáva aj doteraz nevysvetlená – išlo pravdepodobne o administratívny omyl, veď aj vedúci Slovenského úradu pre veci cirkevné (SlÚC) – Gažík v správe pre sekretariát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) (1951) uvádza: „*Mimo sústredenia z nepochopiteľných dôvodov zostalo 7 kapucínov...*“ O rok neskôr sa z úradného hlásenia dozvedáme, že menovaní pátri boli „*z politických dôvodov*“ umiestnení v bývalom kláštore redemptoristov v Čechách (Králiky, okres Žamberk). Podľa pokynov bola celá akcia v porovnaní s predošlou prevedená „*menej brutálne*“ a pod rúškom „dobrovoľnosti“, pretože predstavení kláštorov boli donútení podpísať vyhlásenie, že sa „premiestňujú“ dobrovoľne.

O nekoncepčnom prístupe a nedotiahnutí organizácie akcie svedčí aj improvizácia v otázke ďalšieho osudu odsunutých rehoľníkov. Lokalizáciu dvoch koncentračných

7 PODOLEC, O.: *Likvidácia kapucínskej rehole na Slovensku*, s. 13 – 15.

kláštorov označil L. Holdoš vo svojom referáte na zasadnutí sekretariátu ÚV KSS dňa 20. apríla 1950 ako „nevhodnú". V prvom prípade (bývalý saleziánsky, teraz sústreďovací kláštor v Šaštíne) išlo o známe pútnické miesto nachádzajúce sa navyše v blízkosti hraníc (zrejme rakúskych). Kárny kláštor v Pezinku zasa patril kapucínom, ktorí boli z prvej fázy odsunov vynechaní. K jeho stálym obyvateľom teda pribudli celkom nelogicky prísne strážení „reakční rehoľníci". Holdošovi však prekážalo predovšetkým mestečko Pezinok, pretože „*tam my nemáme oporu, je tam málo robotníkov a mnoho vinohradníkov, ktorých ženy sú veľmi bigotné a je obava, že by tam mohlo k niečomu dôjsť*". Kláštor navyše nevyhovoval ani kapacitne, pričom bol tak preplnený, že hrozilo šírenie nákazlivých chorôb. Bývalý premonštrátsky kláštor v Jasove síce účelu sústreďovacieho kláštora vyhovoval, povereník však prišiel s nápadom vybudovať tam „*pekné pionierske stredisko*".[8]

1. 3. Osudy predstavených pátrov Róberta Benteina, Vojtecha Reinera a Šebastiána Jaďuďa a ďalších významných kapucínov

Predstaveným kapucínov v čase Akcie K bol flámsky páter Robert Bentein. Strávil na Slovensku len povojnové roky a stihol pripraviť ku kňazstvu mladých klerikov. V roku 1947 boli vysvätení dvaja pezinskí bratia Archangel a Benedikt Wildovci a dvaja bratranci od Krupiny: Metod Janovský a Šebastián Jaďuď. Ešte v roku 1950 bežal v Pezinku noviciát a v Bratislave kňazské štúdiá, ktoré mali kapucíni samostatné. Páter Bentein podporoval aj serafínsku školu pre budúcich klerikov. Tesne pred akciou stihol emigrovať do rodnej vlasti, kde ostal ešte päť rokov formálne predstaveným. Poveril vedením rehole pátra Vojtecha Reinera, ale písomný dokument sa nezachoval a asi ani zachovať nemohol. Akú mal právomoc nemožno presne zistiť, ale v praxi to boli tieto smernice: vydržať v reholi za každých okolností, študovať a pripravovať sa na kňazstvo a emigráciu povolil len pátrovi Hilárovi. Chcel s ním emigrovať aj páter Šebastián, ale už nestihol a neskôr nedostal povolenie.

Páter Robert Bentein sa stal spočiatku misionárom a snažil sa udržiavať kontakty napriek vedomiu rizika takého konania. ŠtB bola v pätách nielen bratom na Slovensku, ale aj Hilárovi na štúdiách v Ríme. Ten potom pracoval ako misionár v Yemenskom Adene a neskôr v Kanadskom Timminse, kde v roku 1977 umrel za nie celkom jasných okolností. Už predtým zahynula pri autonehode jeho sestra. Dodnes sa špekuluje o okolnostiach ich smrti. Hilár bol istý čas spojkou medzi kapucínmi na Slovensku a predstavenými v Ríme, ako aj s pátrom Robertom, ktorý napokon pôsobil v rodnom flámsku v kapucínskom kláštore. Od roku 1969 bol poverený prípravou na kňazské vysviacky páter Šebastián Jaďuď. Vycestoval za pátrom Róbertom po Pražskej jari, navštívil aj Rím a v Lurdoch jednal s bývalým komisárom pátrom Róbertom. Písomné poverenie sa pravdepodobne nezachovalo, ale jeho kópiu som videl v osobnom archíve pátra Šebastiána ešte aj po páde komunizmu. Jeho rozsah bol právne sporný, preto sme fakticky fungovali pod vedením českého predstaveného pátra Víchu a Jána Rieckeho, jeho zástupcu pre Slovensko. Záverom uvedieme krátky doslov o niektorých zosnulých

8 PODOLEC, O.: *Likvidácia kapucínskej rehole*, s. 7 – 23.

kapucínoch zo svedectva Metoda Janovského: P. Chryzostom Kľúčnik, zomrel v Moravci v roku 1956, fráter (fr.) Remíg Kokeš a fr. Michal Hacker v roku 1964 v Báči, fr. Peregrín Bošmanský v roku 1966 v Moravci.

2. 1. Súdny proces s kapucínmi

Kapucíni študovali tajne už v Pomocných technických práporoch (PTP), aj po prepustení do civilu. Stretávali sa konšpiračne, novokňazi dostali funkcie lektorov filozofie a teológie. Boli sledovaní a v rámci prípravy procesov s redemptoristami, lazaristami a ďalšími rehoľníkmi boli v roku 1961 v dvoch procesoch odsúdení na dlhoročné tresty väzenia. Veronika Lagová Zwievkova spracovala túto udalosť po stránke historickej a doplnila ju aj osobnými výpoveďami. Zverejnili sme jej prácu v zborníku, preto sa nebudeme zaoberať touto veľmi bolestnou a významnou kapitolou dejín kapucínov na Slovensku obšírnejšie.[9] Keďže však súdne procesy boli dva, zacitujeme aspoň dve osobné svedectvá dnes už zosnulých pátrov Alojza Horvátha a Metoda Janovského. Publikované boli v časopise Konfederácie politických väzňov Slovenska a prednesené v Pezinku 9. apríla 2005. Opis Akcie K preto nebudeme opakovať a vyberieme len niektoré časti svedectva pátra Alojza.[10] *„K väzeniu došlo ... ráno pred šiestou hodinou ma zobudili a vrátnička mi hlásila, že ma prišli navštíviť dvaja páni a chcú so mnou hovoriť. Prišli, keď som sa obliekal, a predstavili sa, že sú od štátnej bezpečnosti a že majú právo urobiť u mňa domovú prehliadku, ktorú aj veľmi dôsledne vykonali. Po skončení prehliadky ohlásili sestrám, že ma musia so sebou vziať, ale že sa čoskoro vrátim. Nič som si so sebou nezobral, keďže som sa mal vrátiť. Zastavili sme sa v Banskej Bystrici. Zaviedli ma do jednej izby a dali mi takúto podmienku: môžem sa hneď vrátiť, ale že ak sa budú môcť so mnou, kedykoľvek prídu, porozprávať. Pochopil som o čo im ide, že je to nekorektná ponuka, a tak som im povedal, že ja sa na to nedám. Po mojej výpovedi, po nejakom čakaní, keďže svoje rozhodnutie som nezmenil, nevrátili sme sa späť, ale išli sme do Bratislavy. Po dlhej ceste (keďže oni sa zastavovali, aby sa najedli, zatiaľ čo ja som zostal o hlade) sme dorazili do Bratislavy. Tam ma zaviedli do väzenskej cely. Do cely prišli dvaja ľudia z bezpečnosti, prudko na mňa zaútočili v tom zmysle, že budem obvinený z akýchsi trestných činov, ktoré som vraj urobil. Ja som im odvetil, že neviem o nijakých trestných činoch a že sa nemám čoho obávať. Odvetili, že keď príde čas, všetko poviem. Odviedli ma na fotografovanie, dali mi väzenské prádlo.*

Ďalší deň boli prvé raňajky - čierna káva, krajec chleba - až do obeda. Tak to bolo každý deň. Vyšetrovanie začalo nasledujúci deň a trvalo bez pár dní tri mesiace, až do súdu. Rozsudok bol vynesený 30. septembra 1961. Súdili nás za podvracanie republiky podľa § 79a ods. 1 trestného zákona. V čom spočívalo vyšetrovanie? Prebiehalo skoro pravidelne každý deň (azda okrem dní, keď išlo o dôležitejšie prípady, alebo, keď mi dali čas na rozmyslenie). Obviňovali ma, že sme sa chceli vrátiť k demokratickému režimu, že som sa konšpiratívne so spolubratmi stretával a že sme sa dohodovali na ‚zločine' ktorý mal byť

9 LAGOVÁ, Veronika: Slovenskí kapucíni v 60. rokoch 20. storočia. In: KONC, Tomáš, TKÁČIK, Ladislav (Ed.): *Dejiny kapucínov na Slovensku 2*. Bratislava 2007, s. 39 – 48.

10 HORVÁTH, Alojz: Zo spomienok na moje väzenie. *Naše svedectvo*, ročník (roč.) 6, 2005, č. 3, s. 39 – 42.

vykonaný. Každé naše stretnutie bolo považované za konšpiratívne. Napríklad aj to, keď sme sa stretli na hodoch u pátra Honora v spoločnosti rodiny a pozvaných hostí. Boli sme pod veľkým tlakom - fyzickým (nedostávali sme dostatočnú stravu) značne som stratil na hmotnosti, nevládal som stáť na nohách. Ustavične nás šikanovali. V celách bolo v lete dusno. Občas nás vyviedli na vzduch, tam sme sa prechádzali. Ja som bol natoľko vyčerpaný, že som sa musel opierať o stenu.

Spali sme na chrbte s rukami vystretými nad hlavou. Ak sme neboli v takejto polohe, hneď nás budili. Spánok mi tiež ničilo búchanie bránou, keď sa striedali služby. Keď som sa sťažoval, preložili ma do inej časti budovy, kde bolo zasa počuť pískanie vysielačiek. Všetko to prinášalo veľký stres a poškodenie nervového systému. Vyšetrovanie sa stupňovalo, lebo nám za každú cenu museli dokázať ‚vinu'. V mojej skupine boli ďalší spolubratia. Vedúcim (za takého ho považovala bezpečnosť) bol páter Benedikt Wild. Ďalej tu bol páter Šebastián Jaďuď, ja a páter Fidel Supek. Vyšetrujúcim bol bývalý riaditeľ seneckého gymnázia pán Bula. Bol to údajne syn organistu, takže vedel mnoho o cirkevnom živote. Keď som nechcel podpísať protokoly, pretože neboli pravé, vyhrážal sa mi a hovoril, že moje odsúdenie je jeho straníckou úlohou a že ma teda musí odsúdiť, aj keď sám videl moju nevinu. Nakoniec mi dodal protokoly z predchádzajúcej skupiny, našej väčšej, ktoré som mohol voľne čítať a ktoré už boli podpísané (po päťmesačnom trápení ich pre pokoj podpísali). Bula mi dobromyseľne radil, že nemá cenu trápiť sa a že to treba podpísať. Ja som nakoniec tiež podpísal. Videl som, že nie je až taký zlomyseľný, ale že to je jeho straníčka úloha. Pred súdom som sa ohradil, že formulácia nie je moja. Všetci sme videli, že je to fraška, preto sme to nakoniec podpísali. Nikdy sme nechystali žiadne spiknutie. Áno, kritizovali sme. Na súdne pojednávanie sme boli postupne predvolávaní.

Počas súdneho pojednávania musel som odpovedať na obžalobu. Nepamätám si, ako dlho pojednávanie trvalo, no po vynesení rozsudku mi mohli prísť na návštevu najbližší príbuzní. Za mnou prišli moji rodičia. V prítomnosti sudcu Polakoviča sa mama pýtala, či mi môžu nechať nejaké ovocie. On to nedovolil s vysvetlením že keby som bol zanechal kňazstvo, bolo by to možné. Bol som odsúdený na tri roky, na stratu občianskych práv a stratu majetku. Proti rozhodnutiu sme sa ja a páter Šebastián odvolali na najvyšší súd do Prahy. Ostatní dvaja prijali rozsudok a šli do výkonu trestu do Valdíc. My sme išli na odvolací súd. Prevoz bol veľmi ťažký, boli sme oddelení, nemohli sme ísť na WC.

Cestou sme sa zastavovali vo viacerých väzniciach, kde priberali väzňov, takže dosť dlho trvalo, kým sme dorazili na Pankrác do Prahy. Pojednávanie na odvolacom súde trvalo od 30. októbra do 9. novembra 1961. Všetko vo veci rozsudku bolo potvrdené. Nič nebolo zľavnené. Na tomto súde len prečítali starú obžalobu. Chvíľu si medzi sebou pohovorili a potvrdili obžalobu. Previezli nás potom do Valdíc na výkon trestu. S pátrom Šebastiánom som bol v dôsledku zlého zraku pridelený na druhé oddelenie. Strava bola o niečo lepšia, ale nie výdatná, aby sme sa mohli zotaviť. Prepustený som bol na amnestiu 9. mája 1962, pretože väzenia boli preplnené, a tých, ktorí nemali ťažké tresty, prepustili. Šebastiána neskôr - o rok po mne. Ostatní boli väznení dlhšie. Rehabilitovaní sme boli 8. mája 1991. Majetok nám už nebol vrátený."[11]

Svedectvo Metoda Janovského o Akcii K, ktoré už bolo takisto uverejnené, preto uvádzame len jeho časť v skrátenej podobe: „*Kapucíni, roztrúsení po jednom v civilnom*

11 HORVÁTH, A.: *Zo spomienok na moje väzenie*, s. 39 – 42.

živote a zamestnaní, si vo vyhnanstve bratsky pomáhali. Kňazi formovali nedoštudovaných bohoslovcov a napomáhali ich štúdiu, smerujúcemu ku kňazstvu, ale komunistickú totalitu, ktorá mala v úmysle rehole zlikvidovať a znemožniť život Cirkvi, začalo znepokojovať to, že sa proti ich vôli objavujú noví rehoľnici a kňazi. Polícia a ŠtB prišla na stopy, že si kapucíni udržujú akúsi tajnú rehoľu, preto naraz urobili násilný a tvrdý zásah. 26. apríla 1961 pozatvárali 13 kapucínov. Pripojili k nim aj ich priateľov, dvoch ženatých mužov. Jeden bol Michal Matiašovský z Pezinka a druhý Ladislav Lisý z Bratislavy. Urobili s nimi protiprávne vyšetrovanie a politický proces. Súdili ich v dvoch skupinách za tzv. protištátnu činnosť. Na čele 11-člennej skupiny bol P. Vojtech Rudolf Rajner a na čele druhej štvorčlennej skupiny bol Páter Benedikt Wild. Obidvaja vedúci skupín boli z Pezinka.

Súdy im vyniesli takéto tresty:
P. Vojtech Rajner 14 rokov väzenia
P. Metod Janovský 9 rokov väzenia
P. Angelus Senáši 7 rokov väzenia
P. Matúš Vanček 7 rokov väzenia
Michal Matiašovský 7 rokov väzenia
P. Daniel Pavlík 6 a pol roka väzenia
P. Honor Mihal 5 a pol roka
P. Benedikt Wild 4 a pol roka
P. Fidel Supek 4 roky väzenia
P. Šebastián Jaďuď 4 roky väzenia
P. Ján Riecky 3 a pol roka väzenia
Augustín Filipovič 3 roky väzenia
P. Alojz Horváth 3 roky väzenia
Ladislav Lisý 3 roky väzenia
Štefan Rajner 2 a pol roka väzenia.

U kapucínov bol súdom vyslovený aj vedľajší trest prepadnutia majetku a strata občianskych práv. Údajné dôvody týchto krutých rozsudkov nám poskytnú citáty z obžaloby prokurátorov a predsedu Krajského súdu Polakoviča: ‚Všetci bývalí príslušníci rehole kapucínov, zarytí odporcovia pokroku a socializmu, vykonávali rozsiahlu nepriateľskú činnosť, namierenú proti republike, lebo na nespočetných miestach, konšpiratívne konaných pod zámienkou menín a narodenín i tzv. exercícií, v intenciách štvavých relácií rozhlasových staníc kapitalistických štátov a Vatikánu hovorili medzi sebou o možnostiach zmeny socialistického zriadenia republiky slobodnými voľbami pod medzinárodnou kontrolou. Boli za obnovu Slovenského štátu, za vrátenie cirkevných majetkov a cirkevných škôl Chválili západnú demokraciu, úsilie pápeža za zjednotenie cirkví a za boj proti komunizmu...‘

‚...Napr. Rudolf Rajner zriadil z kapucínov ilegálnu vatikánsku sieť na Slovensku, bol za obnovu rehole a bývalých bohoslovcov udržiaval teologickými štúdiami za pomoci svojho zástupcu a direktora teologických štúdií Jána Janovského i ďalších pátrov, ako Františka Wilda, Jána Mihala, Angelusa Senášiho, Fidela Supeka, Petra Jaďuďa a Alojza Horvátha. Všetci títo upevňovali dodržiavanie rehoľných sľubov a mladší tie sľuby skladali do ich rúk. Bohoslovci, ako Štefan Rajner, Vanček, Pavlík, Riecky, Filipovič, pokra-

čovali v ilegálnych teologických štúdiách, a Štefan Rajner aktivizoval v Pezinku cirkevný spevokol.

Michal Matiašovský z Pezinka posielal svojmu bratovi Štefanovi, kňazovi vo Viedni, správy o cirkevno-politických opatreniach voči reholiam v našej republike, čím vyzradil štátne tajomstvo cudzej moci ako špión, preto bol spolu s kapucínmi uväznený. Všetci obvinení boli inšpirovaní vatikánskou hierarchiou, ktorá mobilizovala rehoľné kňazstvo do boja proti pokroku a socializmu. Zistilo sa, že vraj v kláštoroch boli skladištia zbraní, preto strana a vláda katolícke kláštory zrušila a činnosť reholí zastavila..'

Krajský prokurátor a sudca Polakovič zhodnotili činnosť kapucínov ako podvracanie republiky. Opierali sa však o umele skonštruované obvinenia. Pomáhali si aj nezmyslami a propagačnými klamstvami, ako napr. skladišťami zbraní v kláštoroch. Nič také nebolo nikde dokázané. Celý proces bola iba ich pomsta za to, že kapucíni nepodľahli ateistickému boju proti Cirkvi a veriacim, ale zostali verní. Právom sa držali viery a náboženskej slobody, ktorú ústava vo svojom texte zaručovala."[12]

3. 1. Kapucíni po roku 1968

V roku 1968 došlo k uvoľneniu politických pomerov a tzv. Pražskej jari a dubčekovskému tzv. socializmu s ľudskou tvárou. Pre kapucínov to znamenalo prepustenie aj posledných väzňov svedomia, ktorí si odsedeli za vieru najviac. Posledný odchádzal na slobodu P. Vojtech. Potom nastala relatívna sloboda, mnohí sa mohli vrátiť do pastorácie, aj keď k obnoveniu života reholí došlo len čiastočne a s obmedzeniami. Habity sa spravidla ešte nenosili, ak áno, tak len pár rokov alebo v skrytosti. Kláštory obnovené neboli, ale rehoľných kňazov ponúkli predstavení diecéznym biskupom a vikárom, pokiaľ už biskupi umreli. Tak mnohí kapucíni slúžili dlhé roky ako farári napríklad v Horných Orešanoch, Gajaroch, Rohožníku, Brodskom, Borskom Mikuláši, v Marianke a na ďalších miestach. Kapucíni, tajne vysvätení biskupom Korcom vo Valdiciach začiatkom 60. rokov, ako napr. pátri Matúš, Ján, Daniel mali v roku 1969 verejné primičné omše. Nebola ešte celkom zverejnená ich vysviacka, a tak dostali oficiálne dekréty od biskupa Pobožného.

21. august 1968 však priniesol aj normalizačný tlak, ktorého začiatkom bol príchod vojsk piatich armád Varšavského paktu na čele so sovietskou armádou. Tanky stáli aj pred kapucínskym kostolom v Bratislave. Mnohí aktívnejší kňazi sa museli stiahnuť do súkromia, P. Šebastiánovi zakázali pôsobiť v seminári, iných Štátna bezpečnosť sledovala a vyhlásila za nepriateľské osoby a nikdy sa na fary nedostali. Pátri Vojtech, Šebastián, Metod a ďalší boli označení za osoby nepriateľské režimu. Postupne boli zatláčaní do súkromia a civilných zamestnaní a stali sa pre spoločnosť občanmi druhej a tretej kategórie. Nesmeli učiť náboženstvo, slobodne cestovať, spovedať a slúžiť sv. omše, pretože vznikol zákon o kontrole a dozore štátu nad cirkvami. Ak sa niekto vzoprel, tak len na vlastné riziko a bola mu neustále v pätách tajná polícia. Z výsluchov sa vracali mnohí stresovaní a takmer všetci neskôr umreli predčasne. Páter Matúš Vančeк bol tajne vysvätený vo väzení a po návrate pracoval v civilnom zamestnaní. Rok

12 JANOVSKÝ, Metod Ján: Krížová cesta kapucínov. *Naše svedectvo*, roč. 6, 2005, č. 3, s. 35 – 38.

1968 všetkých zaskočil. Najprv prišlo k veľkej úľave, uvoľneniu a návratu do pastorácie, potom prišli okupačné vojská a situácia sa začala zhoršovať. V lete 1969 sa ešte dali zorganizovať primície bratov, ktorí vyšli na verejnosť. Pátri Daniel a Matúš, pochádzajúci z Vinosadov, mali primície práve v tomto čase.

Z primícií vo Vinosadoch sa nám zachovalo viacero fotografií. Ako primičný kazateľ bol pozvaný páter Angelus, ktorého kázne poznali aj veriaci z kapucínskeho kostola v Bratislave, kde mával v nedeľu o 17.00 hod. prvé sv. omše aj po novembri 1989. V 70. rokoch pôsobil ako spirituál bohoslovcov v seminári. Páter Matúš potom pôsobil v Bratislave v kláštornom kostole, kde spolu s pátrom Metodom a Šebastiánom mali sväté omše. Na nich sa zoznámili s neskoršou generáciou kapucínov, ktorí vtedy boli ešte len miništrantmi. Neskôr pôsobil páter Matúš na Záhorí a najdlhšie v Horných Orešanoch. Tam ostal až do času, kým mu to zdravotný stav dovolil. Posledné roky života strávil v charitnom domove v kláštore v Pezinku, kde aj zomrel. O vysviacke vo väzení hovoril pre médiá niekoľkokrát, napríklad v Kapucínskej ceste. Tak poodhalil tajomstvo svojho príbehu na ceste ku kňazstvu. Vysvätený bol na schodisku valdickej väznice tajným biskupom J. Ch. Korcom, vtedy jeho spoluväzňom.

Ďalšie primície mal v nedeľu 24. augusta 1969 páter Ladislav z Pezinka, ktorý je mladším bratom pátra Vojtecha. Na týchto primíciách sa zúčastnil aj bývalý komisár nášho slovenského komisariátu v prvých povojnových rokoch páter Robert Bentein. Po 19 rokoch sa mu podarilo vrátiť na Slovensko, ktoré navždy prirástlo k jeho srdcu. Stretol tam aj bratov prepustených z väzenia: Vojtecha, Metoda, Šebastiána, Augustína a ďalších. Páter Vojtech robil v dolnom kostole v Pezinku primičného kazateľa. Procesia išla po neupravenej Holubyho ulici v Pezinku a zachovali sa nám zábery nielen z rodného domu primicianta, ale i zo slávnosti pred kapucínskym kostolom a sv. omše v dolnom kostole v Pezinku. Primičná slávnosť v Pezinku bola len slabým zadosťučinením za všetky krivdy, ktoré boli nútení títo bratia a ich príbuzní pretrpieť.

Slovenskí rehoľníci v diaspóre

Jozef M. Rydlo

Neočakávajte od tohto môjho vystúpenia ani zázraky, ani prekvapenie, nepoviem nič nové. Rádio Lumen môže pokojne vypnúť svoje mikrofóny, televízia Lux svoje kamery, redaktori Tlačovej kancelárie Konferencie biskupov Slovenska i *Katolíckych novín* svoje záznamníky – robia tak vždy, keď niekde vystúpim, nezáleží, či je to na konferencii, v parlamente alebo na pohrebe. Naše tzv. katolícke masovokomunikatívne médiá sú také isté ako všetky ostatné v našom obnovenom štáte: sú *politicaly correct,* politicky korektné.

Nepovažujte moju prítomnosť ani za provokáciu. Prijal som pozvanie na túto konferenciu s úmyslom povedať niekoľko konvenčných a zopár nekonvenčných slov. Ešte niekoľko dní ma chráni imunita, na ktorú aj tak nejeden z prítomných frfle, hoci málokto z tých, čo hundrú, si uvedomujú, že tým napádajú inštitút parlamentu, bez slobody ktorého niet parlamentnej demokracie – bez nej by hundrať mohli, nie však ani dlho, ani na slobode...

O tom, ako totalitný režim komunistického razenia zlikvidoval rehole, rehoľníčky a rehoľníkov prinútil žiť v ilegalite, nejestvuje v našej národnej historiografii nijaká vyčerpávajúca literatúra, ktorá by podala systematický pohľad na túto smutnú kapitolu súčasných slovenských dejín. Jestvujú síce veľmi kvalitné práce o aktoch mocenskej likvidácie reholí a náboženských spoločností, mužských[1] aj ženských,[2] sú to však len čiastkové práce, systematický pohľad stále chýba.

Vítam dnešnú konferenciu, jej program je nielen bohatý, ale aj zaujímavý, žiaľ, nie je viac než tvorbou ďalších kamienkov mozaiky, ktorú by mal utvoriť nejestvujúci Historický ústav nejestvujúceho Slovenského katolíckeho inštitútu. Dve desaťročia po páde železnej opony je trápne konštatovať, že katolícka cirkev na Slovensku – nezáleží, či jej svetské alebo rehoľné štruktúry, veľmi štedro vydržovaná štátom, nie je schopná vybudovať si vlastné vedecké inštitúcie, ktoré by mapovali nielen jej minulosť, ale napomá-

1 DUBOVSKÝ, Ján Milan: *Akcia kláštory*: *komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským reholiam v rokoch 1949 – 1952*. Martin: Matica slovenská, 1998,s. 293.

2 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia rehoľníčky*: *snahy komunistického režimu na Slovensku v rokoch 1949 – 1989 odstrániť do roku 2000 ženské rehole a kongregácie z verejného života*. Martin: Matica slovenská, 2001, s. 325.

hali by v sekularizovanom svete čeliť intenzívnej dechristianizácii, ktorej je vystavená aj slovenská spoločnosť.

Tento príspevok treba preto chápať viac ako podnet na ďalšie bádanie, než ako súhrn či syntézu toho, čo o študovanej problematike bolo dosiaľ publikované alebo je známe.

Po roku 1945 sa katolícka cirkev snažila nájsť určitý spôsob spolunažívania[3] s násilne obnoveným česko-slovenským štátom, ktorý svoju existenciu postavil nielen na brachiálnom vyvrátení slovenskej štátnej samostatnosti, ale aj na ústavnom popretí základných noriem demokracie a právneho štátu.[4] Bolo preto len prirodzeným dôsledkom, že po jeseni roku 1947 najprv na Slovensku,[5] a po tzv. „februárových udalostiach" roku 1948 o niekoľko mesiacov neskôr v celom česko-slovenskom štáte,[6] ľudovodemokratický režim, ustanovený najprv *de facto* potom aj *de iure*, sa vonkoncom neostýchal v likvidovaní politických odporcov nového politického režimu.[7]

Kto čo len trocha pozná „salámovú techniku" preberania moci, rozumej uzurpovania moci komunistickou stranou,[8] ten vie, že po primárnej porážke tzv. buržoáznych politických síl prichádza v stredoeurópskom geopolitickom priestore sekundárne k likvidácii katolíckej cirkvi a iných kresťanských cirkví a spoločností.[9] Porovnávajúc

3 PETRANSKÝ, Ivan A.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946.* Nitra: Garmond, 2001, s. 320.

4 VNUK, František: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948: Prvý zväzok (1945 – 1946)*: *Volga sa vliala do Hrona.* Toronto – Svätý Jur: Zahraničná Matica slovenská, 1994, s. 354 + VIII; VNUK, F.: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Druhý zväzok (1946 – 1948): Vltava sa vliala do Váhu.* Toronto – Svätý Jur: Zahraničná Matica slovenská, 1994, s. 326; LETZ, Róbert: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948 na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava: Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie, 1994, s. 245.

5 STAŠKO, Jozef: *Slovensko po 2. svetovej vojne*: *Aprílová dohoda r. 1946*. Cambridge ON: Good Books, 1977, s. 64; MEDVECKÝ, Matej (Ed.): *Posledné a prvé (?) slobodné voľby – 1946, 1990:* zborník z odborného seminára [Bratislava 2006]. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2006, s. 267.; ČERNÁK, Tomáš: *Sláva a pád Gustáva Husáka*: *Vybrané kapitoly z rokov 1948 – 1951.* Rigorózna práca, Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Katedra slovenských dejín, 2009, s. 112.

6 Pozri: FEJTÖ, François: *Le coup de Prague 1948.* Paris: Seuil, 1986, s. 185.

7 KIRSCHBAUM, Stanislav J.: *Le stalinisme et la Tchécoslovaquie.* (Thèse pour le Doctorat de recherche.) Paris: Université de Paris, Fondation nationale des sciences politiques, 1970, s. 517.

8 GLEJDURA, Štefan: Dejinné metamorfózy Slovenska v rokoch 1945 – 1975. In: RYDLO, Jozef M. (Ed.): *Slovensko v retrospektíve dejín: Zborník materiálov z 1. vedecko-náučného seminára o Slovensku. Zürich 31. 10. – 2. 11. 1975.* Lausanne: Liber, 1976, s. 155 – 183. (Spoluautori: Michal Lacko, Jozef Špetko, Jozef Vavrovič, František Vnuk, Milan S. Ďurica, Štefan Glejdura, Jozef M. Rydlo.)

9 Porovnaj: ZÚBEK, Teodoric J.: *The Church of Silence in Slovakia*. Whiting IN: John J. Lach, 1956, s. 310.; NÁHALKA, Štefan: *La Slovacchia oggi*: *Un richiamo alla libertà.* Roma: Editrice slovacca dei SS. Cirillo e Metodio, 1957, s. 77.; REBICHINI, Andrea: *Chiesa, società, stato in Cecoslovachia, [I], 1948 – 1968.* Padova: Ceseo – Liviana, 1977, s. 136; REBICHINI, A.: *Chiesa, società, stato in Cecoslovachia, II, 1968 – 1978.* Padova: Ceseo – Liviana, 1979, s. 85; MICHEL, P., MINK, G.: Religion et société en Europe du Centre-Est. In: *Notes et études documentaires.* Paris 1986, č. 4817, s. 13 – 30.; MIKLOŠKO, František: *Nebudete ich môcť rozvrátiť*: *z osudov Katolíckej cirkvi na Slovensku*. Bratislava: Archa, 1991, s. 283; MULÍK, Peter: *Cirkev v tieni totality*: Súbor štúdií. Trnava: Dobrá kniha, 1994, s. 106; VNUK, F.: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948: Prvý zväzok (1945 – 1946)*; VNUK, F.: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Druhý zväzok (1946 – 1948)*; VNUK, F.: *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949 – 1950.* Bratislava: Ústav dejín kresťanstva na Slovensku, 1996, s. 142; LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948 na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava: Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie, 1994, s. 245; *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. II.* Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001; PEŠEK, Jan, LETZ, R.: *Štruktúry moci na Slovensku 1948:1989.* Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 808; LETZ, R., PETRANSKÝ, I. A. (Ed.): *Biskup Michal Buzalka:* zborník príspevkov z vedeckej konferencie pri príležitosti 40. výročia úmrtia, ktorá sa konala v Bratislave 7. decembra 2001.

vtedajšie udalosti so súčasnosťou sa však nevdojak natíska zistenie, ba poznatok, že ak dnes vieme, ako sa z demokratického či pseudodemokratického režimu stáva totalitný režim komunistického razenia, dodnes prakticky nevieme, ako sa totalitný komunistický režim pretvára na režim pseudodemokratický či demokratický, hoci tento prerod osobne zažívame nielen ako svedkovia, ale ako protagonisti.

Keď po tzv. barbarskej noci z 13. na 14. apríla 1950 boli internovaní rehoľníci a neskôr i rehoľníčky, predstavení reholí a náboženských kongregácií boli postavení do situácie, ktorú nepoznali, neočakávali a neboli schopní riešiť. Ťažko im to zazlievať, pretože nik z nich nemohol predpokladať, že Česko-Slovensko, štát, ktorý mal vďaka svojej intenzívnej propagande medzinárodnú reputáciu vari jedného z najcivilizovanejších európskych štátov, upadne tak rýchlo a tak hlboko do spárov totalitných praktík vlastných komunistickému systému moci.[10] Preto treba považovať za prozreteľné tie rozhodnutia niektorých predstavených reholí a náboženských spoločností, ktorí odporučili či nariadili svojim, predovšetkým mladším členom, aby odišli do slobodného zahraničia.

O tom, ktorí predstavení reholí a náboženských spoločností nariadili svojim členom odchod do emigrácie, nejestvujú okrem niekoľkých knižných či časopiseckých zmienok memoárového charakteru prakticky nijaké presné informácie, pretože v päťdesiatych rokoch minulého storočia sa tak dialo prakticky „za pochodu", a po roku 1989, keď padla železná opona po odstupe štyroch desaťročí, na mapovanie vtedajších udalostí bolo už jednak neskoro, jednak bol o ne len relatívny záujem či nebola o ne – *dixit* Ján Čarnogurský (*1944) – „spoločenská objednávka".

Z rehoľných a náboženských spoločností pôsobiacich pred tzv. barbarskou nocou na Slovensku najaktívnejšiu činnosť v prospech katolíckej cirkvi na Slovensku vykazovali predovšetkým slovenskí členovia Kongregácie saleziánov sv. Jána Bosku, Spoločnosti Ježišovej a Rehoľa menších bratov františkánov, teda slovenskí saleziáni, slovenskí jezuiti a slovenskí františkáni, čím vonkoncom nechcem zaznať prínos ostatných rehoľných a náboženských spoločností, mužských či ženských, je to len prvotná kvantifikácia. Po roku 1948, začiatkom päťdesiatych rokov zo Slovenska odišli, prepáčte ak používam tento bohužiaľ zaužívaný eufemizmus, predovšetkým slovenskí saleziáni a slovenskí jezuiti. Slovenskí františkáni sa „samorozpustili", ich štyridsaťročná skúsenosť v spolužití s komunistickým režimom je jedinečná a zaslúži si osobitné zmapovanie. Okrem saleziánov a jezuitov poutekali aj príslušníci iných reholí a náboženských spoločností, napríklad verbisti, kapucíni, dominikáni či tešitelia, tí však boli nepomerne menej početní, ba možno povedať, že boli skôr individuálnou výnimkou ako pravidlom a po úteku zo Slovenska sa začlenili do štruktúr svojich materských spoločností, ktoré ich používali, ba využívali výlučne na svoje miestne potreby.

Slovenskí saleziáni a slovenskí jezuiti sa v zahraničí najlepšie zorganizovali, žiaľ, okrem niekoľkých výnimiek nie je zatiaľ publikovaný nijaký systematický prehľad o ich činnosti v exile. Ak ma pamäť neklame, čo je celkom možné vzhľadom na môj vek, keď si človek má začínať skôr trénovať skok do truhly ako prednášať, tak saleziáni publi-

Bratislava: Lúč, 2002, s.174; HAĽKO, Jozef: *Rozbiť Cirkev*: *Rozkolnícka Katolícka akcia*: *pokus o vytvorenie „národnej cirkvi" v Česko-Slovensku 1949.* Bratislava: Lúč, 2004, s.P256.

10 Pozri súpis literatúry v bibliografi ckých príručkách: LACKO, Michal: Slovenská bibliografia v zahraničí 1945 – 1965. In: *Slovak Studies* (Rome), zväzok (zv.) 7 (Bibliographica 1), 1967, s. 163 – 175. [Časť II (Slovenská vlastiveda), kapitola 5 (Cirkev, náboženstvo), písmeno "b" [(Položenie pod komunizmom)].

kovali niekoľko kníh spomienok, predovšetkým z pera Ernesta Macáka: *Zápisky spoza mreží,*[11] *Dva roky v katakombách,*[12] *Diagnóza: Bláznom pre Krista,*[13] ktoré sú však spomienkami na represálie v rokoch komunistickej totality, nie na aktivitu v exile, hoci pôvodca prvú spomínanú knihu napísal až ako exulant, po prvý raz bola vytlačená v Ríme roku 1976[14] a o tri roky neskôr vyšla po anglicky v Novom vydavateľstve v Toronte pod názvom *Journal from an Internement Camp.*[15] Memoáre Alfonza Šilhára *Hodina temnosti*[16] aj kniha Michala Tita Radošinského o „vatikánskom špiónovi" Titovi Zemanovi *Don Titus – „Vatikánsky špión?"*[17] sú viac spomienky na roky päťdesiate ako na aktivitu v exile. Z pera jezuitov – navrátilcov sú to predovšetkým knihy Jána Babjaka o Michalovi Lackovi *P. Michal Lacko, SJ – informátor a formátor gréckokatolíkov,*[18] Félixa J. Litvu *Kanadský experiment: Polstoročie činnosti slovenských jezuitov v Kanade,*[19] Rajmunda Ondruša *Slovenskí jezuiti v Kanade*: *Kronika pozoruhodnej misie*[20] a Františka Sočufku o slovenskom vysielaní Vatikánskeho rozhlasu *Diakonia slova v slovenskom vysielaní Vatikánskeho rozhlasu.*[21]

Slovenskí saleziáni

Slovenskí saleziáni sa zoskupovali predovšetkým okolo svojho, v tom čase materského sídla Turína, kde v tom čase sídlili ústredné orgány a najvyššia vrchnosť Kongregácie saleziánov sv. Jána Bosku. Saleziánski utečenci zo Slovenska v metropole Piemontu dostali nielen prístrešie, ale najmä možnosť pokračovať vo svojich štúdiách, zavŕšiť ich a tí, ktorí ju ešte nemali, dosiahnuť kňazskú vysviacku.[22]

Dosiaľ nemáme presne zdokladované, koľko Slovákov do Turína vlastne prišlo, aké štúdiá na Pápežskom saleziánskom *ateneu* absolvovalo a aké boli ich ďalšie životné

11 MACÁK, Ernest: *Zápisky spoza mreží.* Bratislava: Don Bosco, 1996, s. 224+78+12.

12 MACÁK, E.: *Dva roky v katakombách.* Bratislava: Don Bosco, 2000, s. 300.

13 MACÁK, E.: *Diagnóza: Bláznom pre Krista.* Bratislava: Don Bosco, 2004, s. 311.

14 [MACÁK, E.] Ochotnik, A.: *Zápisky spoza mreží.* Chicago: b. v. 1976, t. Dario Detti, Roma, s. 239.

15 [MACÁK, E.] Ochotnik, A.: *Journal from an Internement Camp.* Toronto: Nové vydavateľstvo, 1979, s. 202.

16 ŠILHÁR, Alfonz: *Hodina temnosti.* Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1999, 142 s.

17 RADOŠINSKÝ, Michal Titus: *Don Titus – „Vatikánsky špión?"* Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, 183 s.; RADOŠINSKÝ, M. T.: *Titus Zeman*: *mučeník za záchranu duchovných povolaní*. Bratislava: Don Bosco, 2007, s. 37.

18 BABJAK, Ján: *P. Michal Lacko, SJ – informátor a formátor gréckokatolíkov.* Trnava: Dobrá kniha, 1997, 402 s.; O Michalovi Lackovi pozri tiež práce: POTEMRA, Michal (Ed.): *Michal Lacko, S. J. Život a dielo.* Košice: Slovenský katolícky kruh, 1992, 231 s.; BABJAK, J. (Ed.): *J. J. Bazilovič OSBM a M. Lacko SJ: zborník z medzinárodných konferencií (20. október 2001, 16. marec 2002).* Trnava: Dobrá kniha, 2002, s. 166.

19 LITVA, Felix J., LUPRICH, Andrej: *Kanadský experiment: Polstoročie činnosti slovenských jezuitov v Kanade.* Trnava: Dobrá kniha, 2005, 100 s.

20 ONDRUŠ, Rajmund: *Slovenskí jezuiti v Kanade*: *Kronika pozoruhodnej misie.* Trnava: Dobrá kniha, 2006, s. 308.

21 SOČUFKA, František: *Diakonia slova v slovenskom vysielaní Vatikánskeho rozhlasu*. Trnava: Dobrá kniha, 2004, s. 236.

22 Niektoré čiastkové informácie možno nájsť v kapitole „Taliansko" v monografii Štefana Náhalku. NÁHALKA, Š.: *Exsul familia Slovacorum*. Rím: Slovenské vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda, 1962, s. 220.

osudy. Z rozhodnutia rehoľných predstavených slovenskí saleziáni v diaspóre pôsobili predovšetkým v zámorských misiách, v štruktúrach saleziánskej kongregácie, na viacerých cirkevných i štátnych vysokých školách, v pastorácii zahraničných Slovákov a v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme, ktorý pomáhali zakladať.[23]

Každý aspekt z týchto činnosti si zasluhuje sám osebe pozornosť slovenskej pospolitosti, pretože sa priamo či nepriamo dotýka intelektuálneho bohatstva celého nášho národného spoločenstva. Dosiaľ nemáme zmapovanú činnosť našich rodákov v štruktúrach saleziánskej kongregácie, či priamo v ústredných orgánoch, kde napríklad teraz veľmi dobre pôsobí Štefan Turanský. Veľmi málo vieme o ich aktivitách napríklad vo vydavateľstvách, ako *Filmine Don Bosco*, *LDC* (*Libreria della Dottrina Cristiana*, Knižnica kresťanskej náuky) či časopis *Il meridiano*. Kto pozná univerzitnú činnosť filozofa Jozefa Prívozníka (1926 – 2010)?[24] Alebo pedagóga Klementa Poláčka (*1929)[25] – ktorý ako medzinárodne uznávaný odborník psychológie práce mohol ísť na konferenciu do Moskvy, nie však do Česko-Slovenska. Vieme niečo bližšie o univerzitnom profesorovi teológie Rudolfovi Blatnickom (*1928)?[26] Alebo o profesorovi kompozície, hudobnom skladateľovi Stanislavovi Kmotorkovi (*1929)?[27] Čo vieme o priekopníkovi knihovedy Silvestrovi Taligovi,[28] ktorý položil základy jednej z najväčších univerzitných knižníc na svete? Akurát si spomenieme na profesora Jozefa Heribana,[29] lebo lepšieho biblistu ako bol on katolícke Slovensko v súčasnosti nemalo. O profesorovi Milanovi S. Ďuricovi[30] sem-tam počuť, ale len z tzv. opačného tábora, politicky korektným kresťanom–katolíkom akoby prekážalo, že tento saleziánsky kňaz–historik odhaľuje biele miesta našej minulosti a na našu národnú minulosť sa díva slovenskými očami, nie okulárom Prahy, Budapešti či Bruselu. A čo povedať o Antonovi Hlinkovi,[31] bez hlasu ktorého v Slobodnej Európe, Hlase Ameriky či Rádiu Stephanus by vlastne svet ani nevedel, že na Slovensku vyrástli ako huby po daždi disidenti, že boli státisícové púte, bez pričinenia ktorého by tzv. sviečková manifestácia nebola vlastne ničím, iba ak dávno zabudnutou epizódkou v akejsi zabudnutej etnickej skupine na východ od Prahy... A kto zúročí činnosť slovenských saleziánov na misiách, nielen v tzv. treťom svete, lež tu pod nosom vo Švajčiarsku (Martin Mazák,[32] Anton Baník,[33] Alojz Ondrejka, František

23 Niektoré biografické údaje možno nájsť v „saleziánskych" heslách *Lexikónu katolíckych kňazských osobností Slovenska* (Bratislava: Lúč, 2000), ktoré zväčša napísal Milan S. Ďurica.

24 ĎURICA, Milan Stanislav: Prívozník, Jozef, SDB. In: *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, stĺpce 1123 – 1124.

25 VNUK, F.: Poláček, Klement, SDB. In: *Lexikón,* stĺpce 1093 – 1094.

26 ĎURICA, M. S.: Blatnický, Rudolf, SDB. In: *Lexikón,* stĺpce 118 – 119.

27 ĎURICA, M. S.: Kmotorka, Stanislav, SDB. In: *Lexikón,* stĺpce 688 – 689.

28 GREGOR, Vladimír: Taliga, Silvester SDB. In: *Lexikón,* stĺpec 1366.

29 RYDLO, J. M.: Heriban, Jozef, SDB. In: *Lexikón,* stĺpce 473 – 475.

30 LETZ, R.: Ďurica, Milan S., SDB. In: *Lexikón,* stĺpce 286 – 290.

31 LETZ, Ján: Hlinka, Anton, SDB. In: *Lexikón,* stĺpce 491 – 493.

32 RYDLO, J. M.: Mazák, Martin I., SDB. In: *Lexikón,* stĺpec 906.

33 BIELIK, František: Baník, Anton, SDB. In: *Lexikón,* stĺpec 54.

Polák[34]), Štokholme, Mníchove, Paríži (Vojtech Zeman[35]), Mannheime (Cyril Búran[36]), Bruseli (Jozef Strečanský[37]), Duisburgu (Jozef Huta[38]). Spomenie si ešte niekto na to, ako Štefan Fabera[39] či Štefan Šilhár[40] sprevádzali po Ríme slovenských pútnikov? Doteraz som nečítal, ba ani len nezačul, že by týmto ľuďom na jednej z tých 35 vysokých škôl a univerzít, čo Slovensko neviem načo má, ktosi venoval bakalársku, magisterskú či nebodaj doktorskú prácu.

Najvýznamnejším prínosom slovenských saleziánov v zahraničí je akiste ich podiel na vzniku a budovaní Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Jedným z piatich podpisovateľov vianočnej výzvy z roku 1959 bol popri spišskom kňazovi Štefanovi Náhalkovi (1914 – 1975),[41] košickom kňazovi Jozefovi Tomkovi (*1924)[42] a dvoch jezuitoch Félixovi J. Litvovi (1919 – 2006)[43] a Michalovi Lackovi (1920 – 1982)[44] práve salezián Ľudovít Macák.[45]

34 ĎURICA, M. S.: František Polák, SDB. In: *Lexikón,* stĺpec 1095.

35 ĎURICA, M. S.: Zeman, Vojtech, SDB. In: *Lexikón,* stĺpce 1527 – 1528.

36 ĎURICA, M. S.: Búran, Cyril, SDB. In: *Lexikón,* stĺpce 167 – 168.

37 ĎURICA, M. S.: Strečanský, Jozef. In: *Lexikón,* stĺpce 1284 – 1286.

38 ĎURICA, M. S.: Huta, Jozef. In: *Lexikón,* stĺpec 542.

39 Mnoho zaujímavých údajov o živote Slovákov v Belgicku možno nájsť v monografii: BOSÁK, Ľubomír Patrik (Ed.): *Telom v kraji dávnych Belgov – duchom pod Tatrami: Anton Polák – život a dielo.* Bratislava: Lúč, 2009, s. 288.

40 LETZ, J.: Šilhár, Štefan, SDB. In: *Lexikón,* stĺpec 1320.

41 RYDLO, J. M.: Náhalka, Štefan. In: *Lexikón,* stĺpce 972 – 976; VNUK, F.: Msgr. Dr. Štefan Náhalka. In: *Literárny almanach Slováka v Amerike.* Middletown PA 1967, s. 195 – 196; Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda oslávil strieborné kňazské jubileum svojho rektora. *Hlasy z Ríma* (Rím), roč. 17, 1968, č. 1, s. 11; Msgr. Štefan Náhalka: In memoriam. *Zvesti Slovenského ústavu v Ríme* (Rím), roč. 1, 15. máj 1975, č. 1, s. 1 – 2; GRUTKA, Andrej Gregor: Msgr. Štefan Náhalka vo večnosti. *Hlasy z Ríma* (Rím) roč. 24, 1975, č. 4, s. 7 – 8; LACKO, M.: Monsignor ThDr. Štefan Náhalka (1916 – 1975). *Most* (Cleveland OH), roč. 22, 1975, č. 1 – 2, s. 76 – 85; LACKO, M.: Monsignor Stephen Náhalka S. T. D. In: *Slovak Studies* (Rome), zv. 15, 1975, s. 7 – 22; Celý zväzok je venovaný jeho pamiatke a obsahuje súpis jeho knižných prác a dôležitejších príspevkov v periodikách; HRUŠOVSKÝ, Dominik: Pred desiatimi rokmi zomrel msgr. Štefan Náhalka. *Slovenské Hlasy z Ríma* (Rím), roč. 34, 1985, č. 4, s. 17 – 18; CHOVAN-REHÁK, Jur: „Ešte o osobnosti mons. Štefana Náhalku." *Slovenské hlasy z Ríma* (Rím), 1996?, s. 24 – 26; CHOVAN-REHÁK, J.: K filozoficko-ideovému odkazu Štefana Náhalku. *Most,* roč. 42, 1997, č. 1 – 4, s. 135 – 142.

42 RYDLO, J. M.: Tomko, Jozef. In: *Lexikón,* stĺpce 1395 – 1398; RYDLO, J. M. (Ed.): *Kardinál Jozef Tomko sedemdesiatpäťročný.* Bratislava – Rím: Únia slovenských spisovateľov, umelcov a kultúrnych tvorcov žijúcich mimo územia Slovenska: Združenie kresťanských pracovníkov kultúry Rím: Slovenský ústav, 2000, s. 93.

43 VNUK, F.: Litva Felix Jozef, SJ. In: *Lexikón,* stĺpce 828 – 830; LITVA, F. J., MORAVSKÝ, Ján (Zost.): *Pamätnica Slovenských jezuitov v Kanade 1952 – 1977.* Cambridge ON: Slovenskí jezuiti, 1977, s. 240.; LITVA, F. J., LUPRICH, A.: *Kanadský experiment: Polstoročie činnosti slovenských jezuitov v Kanade.*

44 BABJAK, J.: Lacko, Michal, SJ. In: *Lexikón,* stĺpce 794 – 796; BABJAK, J.: *P. Michal Lacko, SJ – informátor a formátor gréckokatolíkov*; POTEMRA, M. (Ed.): *Michal Lacko, S. J. Život a dielo*; BABJAK, J. (Ed.): *J. J. Bazilovič OSBM a M. Lacko SJ: zborník z medzinárodných konferencií (20. október 2001, 16. marec 2002).*

45 ĎURICA, M. S.: Macák, Ľudovít, SDB. In: *Lexikón,* stĺpce 848 – 849.

Prínosu Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme pre slovenskú kultúru sa venovala v roku 1993 konferencia Matice slovenskej v Nitre,[46] materiály z nej však do dnešného dňa neuzreli tlačiarenskú čerň. Medzitým táto najvýznamnejšia národná ustanovizeň, ktorú postavili zahraniční Slováci a z peňazí ktorých v nezanedbateľnej miere žije dodnes, sa stala inštitúciou pápežského práva, bola povýšená na pápežský ústav[47] a bolo k nej z rozhodnutia pápeža Jána Pavla II. pridružené novozriadené Pápežské kolégium sv. Cyrila a Metoda v Ríme.[48] O tom, čo Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda a Slovenský ústav v Ríme, organizácia slovenských kultúrnych, najmä vedeckých pracovníkov vykonali pre náš národ, pre boží ľud na Slovensku, pre politickú individualitu Slovákov, pre štátnu samostatnosť Slovenska, pre sprítomňovanie Slovákov a Slovenska vo Večnom meste, sa v Slovenskej republike rozpačito mlčí aj dvadsať rokov po páde železnej opony. Pápežský slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme je dnes, zdá sa, zaujímavý iba tým, ako sa doň dostať na lacné vysokoškolské štúdiá vo Večnom meste...

Slovenskí saleziáni sa v rámci svojich možností podieľali na všetkých činnostiach oboch inštitúcií, ktoré stanovy určovali takto:

Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda mal štyri základné ciele, a to:[49]

1. pestovanie cirkevných povolaní pomocou vhodnej výchovy a výučby mladíkov vo vlastnom kolégiu;
2. uskutočňovanie a zveľaďovanie duchovnej služby emigrantom, ktorí sú z akejkoľvek príčiny mimo svojej vlasti;
3. koordinácia náboženských štúdií, vydávanie a rozširovanie náboženskej tlače;
4. pohostinnosť a služba pútnikom, ktorí prídu do Ríma navštíviť posvätné miesta.

Slovenský ústav v Ríme, výberová akademická inštitúcia slovenských kultúrnych, najmä vedeckých pracovníkov žijúcich v zahraničí mala nasledovné ciele:[50]

a) organizovať slovenských kultúrnych, najmä vedeckých pracovníkov v zahraničí;
b) koordinovať ich kultúrnu, najmä vedeckú prácu, vydávať ich diela najmä vo svetových rečiach;
c) sprítomňovať účasť slovenského ducha na tvorení kultúrnych hodnôt v súlade s kresťanským charakterom slovenského národa a jeho samobytnosťou;
d) reprezentovať slovenských kultúrnych, najmä vedeckých pracovníkov v zahraničí.

Spomínam tieto stanovy preto, aby som poukázal na široký vejár aktivít, ktorým sa slovenskí saleziáni v zahraničí venovali.

---

46 Nevídaný prínos pre Slovensko: Tridsať rokov Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. *Republika*, roč. 1, 11. 12. 1993, č. 214, s. 2; RYDLO, J. M.: Tridsaťročnica plná plodnej práce. *Slovenské národné noviny*, roč. 8 (4), 1993, č. 49, s. 8; KOVÁČOVÁ, Martina: Všetky cesty vedú do Ríma. *Slovenské národné noviny*, roč. 5 (9), 1994, č. 2, s. 8 – 9; BIELIK, Miroslav: Rozhovor s Jozefom M. Rydlom, členom Slovenského ústavu. *Knižnice a informácie*, roč. 23, 1991, č. 5, s. 223 – 227.

47 M. D.: Dva vzácne dary Svätého Otca Slovákom. *Katolícke noviny*, roč. 113, 1998, č. 27, s. 6 – 7; TUCHSCHER, Ľ.: Ústav – Božie dielo. *Katolícke noviny*, roč. 113, 1998, č. 39, s. 6; ŽÁKOVÁ, Katarína: Vychovávať kňazov a slúžiť pútnikom (rozhovor s Františkom Novajovským). *Katolícke noviny*, roč. 114, 1999, č. 27, s. 6.

48 M. D.: *Dva vzácne dary Svätého Otca Slovákom*, s. 6 – 7.

49 RYDLO, J. M.: *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 – 1988*. Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1989, s. XXXI – XXXV.

50 *Tamže*, s. XXXVII.

Najzávažnejším dielom slovenských saleziánov v zahraničí bolo zriadenie a riadna činnosť tzv. malého seminára,[51] Slovenského gymnázia Antona Bernoláka pri Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme,[52] ktoré jestvovalo vo Večnom meste od roku 1959 do roku 1990, keď sa presťahovalo do Šaštína, aby po prvých rokoch rozkvetu pomaly odišlo do stratena: v hrobe sa obracajú tí, ktorí v najťažších rokoch v exile, v dobrovoľnom vyhnanstve, neraz o hlade a smäde túto školu udržiavali na výške – spomeňme len takých vzorných kňazov a príkladných pedagógov akými boli dnes už zvečnelí básnik Gorazd Zvonický,[53] polyglot Rafael Černý,[54] grafik Andrej Pauliny[55] či „školský radca" Augustín Nádaský.[56]

Paralelne s aktívnou pedagogickou činnosťou treba spomenúť účasť slovenských saleziánov na vydávaní a rozširovaní slovenskej náboženskej tlače. Pracovný kruh Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, ktorý bol motorom liturgickej obnovy po Druhom vatikánskom koncile, si len veľmi ťažko možno predstaviť bez slovenských saleziánov.[57] O vydavateľskom diele Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme som písal i hovoril na iných fórach. Môj „modrý opus" *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 – 1988,*[58] do ktorého úvodné slová napísali biskupi Andrej Grutka (1908 – 1993)[59] a Dominik Hrušovský (*1926)[60] a z ktorého mal

51 ONDREJKA, Alojz: Zlaté jubileum vzniku Malého seminára v Ríme a jeho realizácia. *Kultúra*, 2010, č. 1, s. 8.

52 O Slovenskom gymnáziu Antona Bernoláka pri Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme nejestvuje dosiaľ publikovaná nijaká písomná práca. Na moje niekoľkonásobné naliehanie (a určite som nebol sám, ani jediný) ju na sklonku svojho života pripravoval Agustín Nádaský, zostala však len v rukopise, ako mi to potvrdil jeden z jeho žiakov Zlatko Kubanović, kurátor jeho písomnej pozostalosti.

53 RYDLO, J. M.: Gorazd, rozsievač perál. *Literika* , roč . 4, 1999, č. 3, s. 76 – 86. Pozri tiež: MACHALA, Drahoslav (Ed.): *Otvorené okná Literárneho týždenníka II. zväzok*. Bratislava: Národné literárne centrum, Dom slovenskej literatúry, 1998, s. 139 – 147; RYDLO, J. M., ZVONICKÝ, Gorazd: Mlčať nie je zlato: Hovoríme s básnikom Gorazdom Zvonickým. *Literárny týždenník*, roč. 4, 1991, č. 8, s. 1 a 11; RYDLO, J. M.: Šándor, Andrej, SDB. In: *Lexikón,* stĺpce 1306 – 1308; KUBANOVIČ, Zlatko: *Teologický aspekt tvorby básnika Gorazda Zvonického*. Doktorská práca. Bratislava: Univerzita Komenského – Rímskokatolícka cyrilo-metodská bohoslovecká fakulta, 2007. s.190.

54 ĎURICA, M. S.: Černý, Rafael, SDB. In: *Lexikón,* stĺpce 209 – 210.

55 RYDLO, J. M.: In memoriam Andrej Pauliny: 21. marca 1925 – 2. mája 2005. *Kultúra*, roč. 8, 2005, č. 12, s. 8.

56 CHRAPKO, Roman: Zomrel vzácny don Augustín Nádaský. *Kultúra,* roč. 11, 2008, č. 15, s. 8.

57 Pozri článok: VRABLEC, Štefan: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme a liturgická obnova u Slovákov. *Most,* roč. 42, 1997, č. 1 – 4, s. 118 – 125.

58 RYDLO, J. M.: *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 – 1988.*

59 VNUK, F.: Grutka, Andrej Gregor. In: *Lexikón,* stĺpce 425 – 427.

60 LETZ, R.: Hrušovský, Dominik, In: *Lexikón,* stĺpce 532 – 533. Pozri tiež: Pápežská bula, ktorou bol msgr. Dominik Hrušovský menovaný za biskupa pre Slovákov v zahraničí. *Diakonia/Slovenský kňaz* (Rím), roč. 20, 1983, č. 1 – 2, s. 2 – 3; HRUŠOVSKÝ, D.: Naše kňazské spoločenstvo. *Diakonia/Slovenský kňaz* (Rím), roč. 20, 1983, č. 1 – 2, s. 2 – 3; HRUŠOVSKÝ, D.: Cirkevnoprávne a pastoračné smernice pre duchovnú správu Slovákov v zahraničí. *Diakonia/Slovenský kňaz* (Rím), roč. 23, 1986, č. 2 – 3, s. 95 – 113. Pozri tiež: (PAULINY, Andrej): Vianočný dar Svätého Otca slovenským katolíkom: Menovanie msgr. Dominika Hrušovského za biskupa. *Slovenské Hlasy z Ríma* (Rím), roč. 32, 1983, č. 1, s. 2 – 3; Biskup pre slovenských katolíkov v zahraničí. *Slovenské Hlasy z Ríma* (Rím), roč. 32, 1983, č. 2, s. 16 – 17; RUSNÁK, Michal: Pozdravujeme nového biskupa ako novú nádej. *Slovenské Hlasy z Ríma* (Rím), roč. 32, 1983, č. 2, s. 17; TOMKO, Jozef: Nech je naša povďačnosť zodpovedná. *Slovenské Hlasy z Ríma* (Rím), roč. 32, 1983, č. 2, s. 15.

radosť aj pápež Ján Pavol II., ktorému sme s vtedajším pápežským prelátom Štefanom Vrablecom (*1925)[61] jeden výtlačok mali česť predstaviť a odovzdať, vyšiel ešte v roku 1989, nemohol obsahovať plnú pravdu. Ak sa dožijem druhého vydania, tak tam už slobodne budem môcť napísať, ktoré knihy autorsky pripravili slovenskí saleziáni. Aj tak si pozorný recenzent všimol, že najčastejšie, niekoľko stokrát, sa v celej knihe objavuje meno saleziánskeho kňaza Andreja Paulinyho, ktorý knihám Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme dával nielen grafický šat, ale ktorý v rozpätí rokov 1976 – 1990 najdlhšie redigoval mesačník *Hlasy z Ríma,*[62] spájajúci skoro pol storočia Slovákov roztratených po svete s Večným mestom. Nemôžem nepovedať, že pre tých, ktorí s týmto časopisom prežili aj tie najťažšie časy, keď časopis vychádzal na dlh, ale vychádzal, lebo niekedy nebolo ani na známky, ani na papier, oznámenie o tzv. pozastavení vydávania *Slovenských Hlasov z Ríma,* v skutočnosti o ich likvidácii v polovičke deväťdesiatych rokov minulého storočia, nebolo len prejavom drsného farizejstva, lež prejavom evidentnej lenivosti novej garnitúry kňazov, ktorá dostala do rúk kormidlá Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme.

Slovenskí jezuiti

To, čo som povedal o slovenských saleziánoch, platí v hrubých rysoch aj o slovenských jezuitoch v diaspóre, hoci ich vnútorná organizácia bola celkom inakšia, pretože rehoľa jezuitov, Spoločnosť Ježišova, je omnoho tvrdšie štruktúrovaná a je všeobecne známe, cirkevné i svetské dejiny to potvrdzujú, že jezuiti sú „republikou v republike".[63] Ak pridáme k tomu určitú formu konšpirácie, t. j. utajovania svojej činnosti, čo v zápase civilizovaného sveta vo všeobecnosti, a katolíckej cirkvi zvlášť, s chobotnicou svetového komunizmu je celkom pochopiteľné, že rekonštruovať stopy a činnosť slovenských jezuitov v zahraničí nie je jednoduché.

Myslím si, že aktivitu slovenských jezuitov v zahraničí možno rozčleniť na dve obdobia, a to pred ustanovením samostatnej slovenskej provincie jezuitov roku 1968, ktorej ťažisko práce bolo v zahraničí a po nej. Pred jej konštituovaním mali slovenskí jezuiti vlastnú viceprovinciu.

Tak ako v každej rehoľnej či náboženskej spoločnosti, každý rehoľník vykonával to, čo mu jeho predstavení nariadili alebo dovolili. Z tohto pohľadu je veľmi dôležité jednak zmapovať všetkých členov Spoločnosti Ježišovej slovenského pôvodu, žijúcich

61 RYDLO, J. M.: Vrablec, Štefan. In: *Lexikón,* stĺpce 1482 – 1483. Pozri tiež: HRUŠOVSKÝ, D.: Pozdrav k päťdesiatke msgr. (Štefanovi) Vrablecovi. *Slovenské Hlasy z Ríma* (Rím), roč. 24, 1975, č. 2, s. 14 – 15; Krátka životná črta nového pápežského preláta (Štefana Vrableca). *Slovenské Hlasy z Ríma* (Rím), roč. 31, 1982, č. 7, s. 13; PAULINY, A.: Rozhovor s redaktorom knižných vydaní Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda: Sedem otázok msgr. (Štefanovi) Vrablecovi. *Slovenské Hlasy z Ríma* (Rím), roč. 34, 1985, č. 2, s. 7 – 8; Nový riaditeľ Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda Mons. ThDr. Štefan Vrablec. *Slovenské Hlasy z Ríma* (Rím), roč. 41, 1992, č. 12, s. 5 – 6.

62 RYDLO, J. M.: *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 – 1988,* záznam č. 2, resp. 7.

63 KRAPKA, Emil: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku.* Cambridge ON: Dobrá kniha, 1990, 550 s.; HUDAČEK, Milan (Ed): *Jezuiti (pätnásť rokov obnoveného života na Slovensku).* Trnava: Dobrá kniha, 2006, s. 156.

v slobodnom svete, a retrospektívne rekonštruovať ich činnosť, pričom treba podotknúť, že napriek vlastnej slovenskej štruktúre viacerí slovenskí jezuiti uprednostnili možnosť zostať začlenení vo svojich pôvodných komunitách aj po tom, čo ústredné orgány Spoločnosti Ježišovej konštituovali samostatnú slovenskú provinciu jezuitov v zahraničí. Za najdôležitejší organizačný medzník života slovenských jezuitov v zahraničí možno považovať vznik Misijného domu slovenských jezuitov v Galte, mestečku v kanadskej provincii Ontario, neskôr úradne premenovaného na Cambridge, ktorý sa na niekoľko desaťročí stal reálnym strediskom slovenských jezuitov a zostal ním až do polovice deväťdesiatych rokov minulého storočia, keď sa po páde železnej opony slovenskí jezuiti rozhodli definitívne opustiť Kanadu a vrátiť sa na Slovensko.

Pričinením pátra (P.) Félixa J. Litvu vznikla v Galte tlačiareň, ktorá tlačila najprv knihy Slovenských jezuitov v Kanade, potom knihy Dobrej knihy, Priateľov dobrej knihy, Nového vydavateľstva, Svetového kongresu Slovákov a napokon aj iných záujemcov, tu sa napríklad dlhé roky tlačil štvrťročník pre slovenskú kultúru *Most*, ktorý sa týmto spôsobom v tom čase vyhol zániku. Pri tomto jezuitskom misijnom dome v sedemdesiatych rokoch minulého storočia vzniklo Duchovné a kultúrne stredisko Slovenských jezuitov v Kanade.[64]

Aktivity slovenských jezuitov v Kanade relatívne presne zaznamenáva *Ročenka slovenských jezuitov v Kanade*[65] a veľmi presné informácie možno nájsť v *Pamätnici Slovenských jezuitov v Kanade 1952 – 1977,*[66] ktorú zostavili Félix J. Litva SJ a Ján Moravský SJ.

Samostatné kapitoly tvorí slovenské vysielanie Vatikánskeho rozhlasu, ktorý od svojho vzniku, napokon ako donedávna všetky mienkotvorné masovokomunikačné orgány Svätej stolice, ovláda Spoločnosť Ježišova, a úrad titulárneho biskupa Pavla Máriu Hnilicu (1921 – 2006),[67] slovenského jezuitu. Kým činnosť slovenského vysielania Vatikánskeho rozhlasu odborne spracoval František Sočufka (*1955)[68] v jeho spomínanej doktorskej práci *Diakonia slova v slovenskom vysielaní Vatikánskeho rozhlasu,*[69] aktivita biskupa P. M. Hnilicu nie je odborne zachytená. Jeho životopis podáva dvojzväzkové dielo memoárového charakteru *Pavol Hnilica – biskup umlčanej Cirkvi*[70] z pera jeho brata Jána Hnilicu (*1935)[71] a historika Františka Vnuka (*1926),[72] ktorý publikoval aj knihu rozhovorov s biskupom *Rozhovory o ľuďoch, udalostiach a Božej dobrote.*[73]

64 Pozri: *Pamätnica Slovenského duchovného strediska*. Cambridge ON: Slovenskí jezuiti, 1973, s. 42.

65 Podstatný výťah z nej poskytuje Rajmond Ondruš vo svojej knihe. ONDRUŠ, R.: *Slovenskí jezuiti v Kanade,* s. 308.

66 LITVA, F. J., MORAVSKÝ, J.: *Pamätnica Slovenských jezuitov v Kanade 1952 – 1977.*

67 VNUK, F.: Hnilica, Pavol Maria, SJ. In: *Lexikón,* stĺpce 493 – 495.

68 HNILICA, Ján: Sočufka, František, SJ. In: *Lexikón,* stĺpec 1258.

69 SOČUFKA, F.: *Diakonia slova v slovenskom vysielaní Vatikánskeho rozhlasu*, s. 236.

70 VNUK, F., HNILICA, J.: *Pavol Hnilica – biskup umlčanej Cirkvi, I – II.* Trnava: Dobrá kniha, 1992, 1996.

71 VNUK, F.: Historik Ján Hnilica – sedemdesiatpäťročný. *Historický zborník,* roč. 20, č. 2/2010.

72 RYDLO, J. M. (Ed.): *Fidei et Patriae: Jubilejník na počesť 80. narodenín Františka Vnuka: Essays in Honour of František Vnuk in the Occasion of his 80th Birthday.* Bratislava: Libri historiae ; Trnava: Dobrá kniha, 2008, s. 1008.

73 VNUK, F., HNILICA, Pavol Mária: *Rozhovory o ľuďoch, udalostiach a Božej dobrote.* Bratislava: Smaragd, 2001.

Biskup Pavol M. Hnilica (1921 – 2006): Život a dielo je názov magisterskej práce Lucie Pochlopeňovej.[74] S mnohoročnými aktivitami biskupa Pavla Hnilicu je spojených mnoho rôznorodých iniciatív, napríklad základina *Pro fratribus*, *Pro Deo et Fratribus*, vydavateľstvo *Unitas et Pax*, združenie pápežského práva „Rodina Panny Márie", z ktorých každá si vyžaduje samostatnú rozpravu.

Spomedzi slovenských jezuitov v zahraničí je viacero osobností, o ktorých vieme veľmi málo, hoci mnohí žili medzi nami. Kedy niekto napíše bakalársku, magisterskú či doktorskú prácu o osobnostiach, akými boli či sú Stanislav Polčin (1921 – 1976),[75] Štefan Porúbčan (1919 – 1969),[76] Viliam Pavlovský (1911 – 1984),[77] Alexej Strýček (*1916),[78] Štefan Senčík (1920 – 2001),[79] Benedikt Hancko (1915 –1975),[80] Vladimír Šatura (1923 – 2008)[81] či Šebastián Labo (*1931)[82]...

Iné rehole a náboženské spoločnosti

Z iných reholí a náboženských spoločností si zaslúžia pozornosť zo Spoločnosti Božieho slova Ján Lopúšek (*1922)[83] alebo Michal Lapšanský (*1920).[84] Osobitné miesto si zasluhuje Brat Vít *alias* Anton Bugoš, jeho práca v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme bola nenahraditeľná a je neopísateľná, pretože tento rehoľný brat od písania kázní, prepisovania textov na komplikovaných predchodcoch dnešnej výpočtovej techniky, korigovania kefových obťahov, opravovania vodovodných inštalácií, šoférovania, balenia balíkov kníh a sáčkovania *Hlasov z Ríma*, hrával na harmóniu, vedel prať, žehliť, pestovať zajace i nakupovať čerstvú zeleninu i kvety...

Nemožno nespomenúť františkánov. Spomedzi nich spomeniem okrem básnika Rudolfa Dilonga (1905 – 1986),[85] ktorý keby nebol Slovák, tak by už dávno dostal No-

74 POCHLOPEŇOVÁ, Lucia: *Biskup Pavol M. Hnilica (1921 – 2006): Pokus o životopisný profil.* Diplomová práca. Trnava: Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Katedra histórie, 2007, s. 63 + VII.

75 HNILICA, Ján: Polčin, Stanislav, SJ. In: *Lexikón,* stĺpce 1096 – 1097.

76 VNUK, F.: Porúbčan, Štefan, SJ. In: *Lexikón,* stĺpce 1106 – 1107.

77 LETZ, J.: Pavlovský, Viliam, SJ. In: *Lexikón,* stĺpce 1060 – 1061.

78 HNILICA, J.: Strýček, Alexej, SJ. In: *Lexikón,* stĺpec 1287.

79 VNUK, F.: Senčík, Štefan, SJ. In: *Lexikón,* stĺpce 1215 – 1216.

80 LETZ, J.: Hancko, Benedikt, SJ. In: *Lexikón,* stĺpec 443.

81 LETZ, J.: Šatura, Vladimír, SJ. In: *Lexikón,* stĺpce 1312 – 1313.

82 BIELIK, F.: Labo, Šebastián, SJ. In: *Lexikón,* stĺpec 793.

83 VOZÁR, Jozef: Lopúšek, Ján, SVD. In: *Lexikón,* stĺpec 832.

84 VOZÁR, J.: Lapšanský, Michal, SVD. In: *Lexikón,* stĺpec 806.

85 RYDLO, J. M.: Bibliografia knižných prác Rudolfa Dilonga. *Slovenská literatúra*, roč. 38, 1991, č. 2, s. 140 – 155; RYDLO, J. M.: *Rudolf Dilong 1905 – 1986.* Martin: Matica slovenská, 1991, 33 s.; *Ja, Rudolf Dilong trubadúr: výber z exilovej tvorby Rudolfa Dilonga. Zostavil a vstupný príhovor napísal Peter Cabadaj: bibliografiu knižných prác zostavil Jozef M. Rydlo.* Martin: Matica slovenská, 1992, 135 s.; RYDLO, J. M.: Rudolf Dilong, básnik stratenej slobody. *Literika,* roč. 2, 1997, č. 1 – 2, s. 168, 177; RYDLO, J. M.: Rudolf Dilong, básnik stratenej slobody. *Literárny archív* 31/94. Martin: Matica slovenská, 1995, s. 42 – 57. Porovnaj tiež práce: CABADAJ, Peter: *Literárny slovenský exil 1939 – 1989.* Martin: Matica slovenská, 2002, s. 36 – 39; BOR, Ján E.: *Rudolf Dilong, básnik stratenej slovenskej slobody.* Buenos Aires: (Slobodná slovenská kultúra), 1957, 144 s.; VNUK, F.: Predstavitelia slovenskej kultúrnej tvorby: Rudolf Dilong. *Literárny almanach Slováka v Amerike.* Middletown PA 1967, s. 134 – 135;

belovu cenu za literatúru a na náklady slovenskej vlády by vyšlo tlačou jeho súborné spisovateľské dielo, predovšetkým erudovaného teológa Teodorika Jozefa Zúbka (1914 – 1988),[86] cirkevného právnika, autora viacerých fundovaných rozpráv, predovšetkým však obsažnej anglickej knihy *The Church of Silence in Slovakia,*[87] ktorá napriek svojmu kľúčovému významu pre súčasné slovenské cirkevné dejiny je na Slovensku nielen neznáma, lež ignorovaná.

A nedá mi nespomenúť kapucína Štefana Párika (1918 – 1977),[88] rehoľným menom P. Hilára, ktorého najdramatickejšou udalosťou života bola noc zo 17. na 18. apríla 1947, keď mu pripadla úloha zaopatriť a na potupnú šibenicu sprevádzať na smrť odsúdeného prvého prezidenta Slovenskej republiky Dr. Jozefa Tisu (1887 – 1947).[89] Bol to on, kto z väznice Justičného paláca v Bratislave tajne vyniesol známy *Posledný odkaz prezidenta Dr. Jozefa Tisu slovenskému národu*. Za tento čin mu hrozilo zatknutie, preto v máji 1947 na podnet rehoľných predstavených ilegálne opustil Slovensko a odišiel do exilu, kde aj zomrel, nie však bez toho, aby nevydal autentické svedectvo o posledných chvíľach na smrť odsúdeného a nepriateľmi slovenského národa zavraždeného a neomilosteného prvého slovenského prezidenta.[90]

Záverom ešte dve zmienky

Mám na mysli slovenské rehoľníčky, o ktorých vieme menej ako málo. Jednotlivé rády, kongregácie a náboženské spoločnosti ich získali s rozličnými sľubmi, ktoré zvyčajne nedodržali, a tak tieto „rehoľné otrokyne" sa dostali do tých najnemožnejších kútov sveta, kde bez reptania slúžili Božiemu ľudu všade tam, kam ich niekedy veľmi pochybné rozhodnutie predstavených zavialo. Viem, že keď prvý rektor ústavu, pápežský prelát Štefan Náhalka hľadal náhradu za talianske sestry, ktoré ich predstavené aj pre nedostatok povolaní stiahli do vlastných služieb, tak sa v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme postupne konštituovala slovenská komunita Dcér kresťanskej lásky zložená zo slovenských sestier pochádzajúcich z Peru, Vietnamu, Iránu, Česka a jedna dokonca aj zo Slovenska, aj tá však pre svoju existenciu musela požiadať Taliansko o politický azyl... Tak ako spolčoval v zahraničí slovenských kňazov, regulárnych i sekulárnych, časopis *Slovenský kňaz*[91] neskôr premenovaný na *Diakonia/Slovenský kňaz*, počnúc rokom 1975 v snahe zmapovať kde všade žijú slovenské rehoľné sestry, pápežský prelát Štefan Vrablec dosiahol, aby v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda

Slovenský nadrealizmus. Martin: Matica slovenská, 1968, 245 s. a *Encyklopédia Slovenska.* Bratislava: Veda, 1977, s. 514 – 515. Pozri aj: VNUK, František: Dilong, Rudolf (pôv. menom Alfonz), OFM. In: *Lexikón,* stĺpce 242 – 244.

86 BIELIK, F.: Zúbek, Teodorik Jozef, OFM. In: *Lexikón,* stĺpce 1539 – 1450.

87 ZÚBEK, T. J.: *Th e Church of Silence in Slovakia*.

88 VNUK, F.: Párik, Štefan. In: *Lexikón,* stĺpec 1050.

89 LETZ, R.: Tiso, Jozef. In: *Lexikón,* stĺpce 1392 – 1386.

90 MURÍN, Karol: *Spomienky a svedectvo*. Hamilton ON: Zahraničná Matica slovenská, 1987, s. 510.

91 RYDLO, J. M.: *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 – 1988,* záznam č. 8.

v Ríme začal vychádzať „bulletin slovenských rehoľných sestier" *Magnifikat,*[92] ktorý sa stretol s obrovskou vďačnosťou slovenských rehoľníčok v širom svete.

Do rámca tejto konferencie výborne zapadá rehoľná sestra Cecília Kondrcová (1912 – 1985)[93] z Brestovian, členka rehole Najsvätejšieho Vykupiteľa, ktorej osud by mal byť na tejto konferencii predmetom samostatného príspevku. Cecília Kondrcová z Brestovian, na Slovensku takmer neznáma, v Amerike legenda, ba hrdinka jedného z knižných bestsellerov. Kniha, ktorá spôsobila roku 1954 v USA senzáciu, mala názov *The Delivernace of Sister Cecilia. The thrilling story of heroic Nun and her Escape from the Communists, as told to William Brinkley* [*Vyslobodenie sestry Cecílie* a podtitul *Vzrušujúce zážitky hrdinskej sestry a jej útek z komunistickej krajiny, ako to rozprávala Williamovi Brinkleyovi.*] Osud jednoduchej rehoľnej sestry, o ktorej sa dozvedel redaktor prestížneho časopisu *Life* v New Yorku, oboznámil americký svet.

Prvýkrát sa sestra Cecília a jej útek zo Slovenska objavili v newyorskom časopise *Life* 17. mája 1954. Po rozruchu, ktorý článok vyvolal – opisoval nespravodlivosti páchané komunistickým režimom na Slovensku v súvislosti s likvidovaním kláštorov a so zatváraním kňazov a rehoľníkov – nasledovalo knižné vydanie na základe rozhovoru, v ktorom sa sestra Cecília prejavila ako vynikajúca rozprávačka. Keď sa William Brinkley presvedčil, že v osobných zážitkoch sestry Cecílie sa odzrkadľuje osud celého Slovenska, nechal ju rozprávať o celkovej atmosfére povojnového Slovenska a utrpení slovenského národa pod komunistickou nadvládou. Sestra Cecília priblížila americkému čitateľovi čím prešlo Slovensko v predvojnovom, vo vojnovom a v povojnovom období. Na tomto pozadí sa črtal jej životný príbeh od detstva až po dramatický útek do Rakúska. Kniha vyšla na 360 stranách a mala taký úspech, že v rokoch 1955 – 1960 nasledovali v Amerike ďalšie vydania. Bola preložená do nemčiny, taliančiny, a dokonca i do flámčiny. Stala sa námetom pre televízny film s herečkou Claudette Colgertovou v hlavnej úlohe, ktorý mal v USA premiéru roku 1955. Povedať, že ani túto knihu, ani tento film slovenský čitateľ či divák nepozná ani dvadsať rokov po páde železnej opony je ďalším trápnym konštatovaním, ktoré tejto konferencii nemožno zamlčať. Ak poviem, že hotový slovenský preklad dosiaľ nenašiel slovenského vydavateľa, ani laického, ani tzv. katolíckeho, lebo vraj „nie sú peniaze" – dodám iba ďalší kamienok do mozaiky kultúrnej a intelektuálnej biedy slovenskej spoločnosti na prahu 21. storočia...

Slovenské rehole v Spojených štátoch amerických

V téme o „slovenských rehoľníkoch v diaspóre" sú samostatnou kapitolou slovenskí príslušníci reholí a kongregácií v Severnej Amerike. O tom, ako vznikli a ktoré to boli, píše vo svojej jedinečnej monografii *Slovenské rehole v Amerike*[94] historik František Hrušovský (1903 – 1956).[95] Ak v päťdesiatych rokoch bolo možné ešte hovoriť

92 *Tamže*, záznam č. 3.

93 BARTALSKÁ, Ľubica: Osteň slovenského drôtu pod pláštikom amerického dobrodružstva. *Katolícke noviny*, 4. mája 2003, č. 18.

94 HRUŠOVSKÝ, František: *Slovenské rehole v Amerike*. Cleveland OH: Slovenský ústav, 1955, s. 496.

95 Pozri životopisné heslo: VNUK, F.: Dr. František Hrušovský. In: *Literárny almanach Slováka v Amerike.* Middletown PA 1967, s. 161 – 162; Porovnaj tiež: MIKUŠ, Jozef A.: Dr. František Hrušovský: In me-

o slovenských reholiach, mysliac tým napr. vincentky, benediktínky, cyrilky, dominikánky či františkánov alebo benediktínov, tak tieto postupom času zanikli, ani nie však fyzicky, ako jednoducho integráciou a najmä asimiláciou, ktoré spravili z niekdajších slovenských rehoľných sestier či slovenských rehoľníkov americké rehoľníčky a amerických rehoľníkov.

Jedinou striktne slovenskou rehoľou boli a dodnes zostali, hoci po slovensky už nehovoria, Sestry sv. Cyrila a Metoda s materským sídlom v Danville, štát Pennsylvania.

Ak o význame týchto „*english speaking monks and sisters*" nehovoria viac už niekoľko desaťročí vydávané františkánske *Listy sv. Františka*[96] či benediktínske *Ave Maria*[97] alebo *Fialky,*[98] čo vydávali sestry cyrilky, tak možno niektorým azda čosi povie to, že Opátstvo sv. Andreja-Svorada v Clevelande poskytlo prístrešie a existenciu takým ľuďom ako historik František Hrušovský, básnici Mikuláš Šprinc (1914 – 1986)[99] či Karol Strmeň (1921 – 1994).[100] Ak nikomu viac nič nehovorí, že benediktínsky opát Teodor J. Kojiš (1909 – 1984)[101] v roku 1954 založil Slovenský ústav v Clevelande a menoval jeho prvých členov, tak možno zaujme zmaterializované poslucháčstvo aspoň tá skutočnosť, že to boli práve slovenskí benediktíni, ktorí odklepli zo svojho imania ako prví obnos 50 000 dolárov (dnešných pol milióna dolárov) na stavbu Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme a potom darovali ešte ďalšie sumy.[102] Chcel by som takúto štedrosť vidieť na dnešnom Slovensku...

Ak ma pozorne počúvali tí, ktorí učia tzv. najnovšie či súčasné dejiny, alebo cirkevné dejiny, tak si možno zapamätali nejaké to meno, nedajbože niekoľko mien, ktoré už dávno mali byť predmetom pasportizácie ich diel, opisu ich života, námetom nielen na bakalárske, magisterské či doktorské práce, ale aj na pomenovanie ulíc či postavenie sôch – keď už nie v našom hlavnom meste, ktoré je síce hlavným mestom Slovenskej republiky, ale slovenským nie je, pretože ak by takým bolo, tak by pred Slovenským národným divadlom nestála socha montéra v kombinéze, pred Slovenské národné múzeum by magistrát nevycapoval sochu človeka, ktorý nás Slovákov nepovažoval ani len za národ, nehovoriac o jeho priam biologickom antikatolíctve, a mestskí konšeli by netárali, že nemajú peniaze na pomník jedinečného slovenského spisovateľa, evanjelického kňaza Martina Rázusa, eminentného predstaviteľa najstaršej politickej strany

moriam. *Most,* Cleveland OH, roč. 3, 1956, č. 2 – 3, s. 154 – 156; KOJIŠ, Teodor J.: Za dr. Františkom Hrušovským. In: *Kalendár Jednota.* Middletown PA, zv. 60, 1957, s. 23 – 26. Pozri tiež diplomovú prácu: ANGYAL, Michal: Život a dielo prof. Františka Hrušovského. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Katedra histórie, 2008, s. 69.

96 *Slovenská bibliografia v zahraničí*, záznamy č. 66/I a č. 85/II.

97 *Tamže*, záznamy č. 42/I a č. 60/II.

98 *Tamže*, záznamy č. 56/I a č. 75/II.

99 BIELIK, F.: Šprinc, Mikuláš. In: *Lexikón,* stĺpce 1345 – 1347.

100 HVIŠČ, Jozef: Karol Strmeň. *Slovenská literatúra v škole*, roč. 37, 1991, č. 8, s. 231 – 243; RYDLO, J. M.: Doslov. In: Karol STRMEŇ: *Návštevy.* [2. vydanie.] Martin: Matica slovenská, 2008, s. 507 – 531. KRUŽLIAK, Imrich: Nenávratný Karol Strmeň. *Slovenské pohľady*, roč. 4 + 110, 1994, č. 11, s. 25 – 26. VNUK, F.: In Memoriam... Karol Strmeň. *Katolícke noviny,* roč. 109, 1994, č. 44, s. 3.

101 BIELIK, F.: Kojiš, Teodor Juraj, OSB. In: *Lexikón,* stĺpec 698.

102 NÁHALKA, Š.: *Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda*: *Vznik a prvé desaťročie.* Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1973, s. 239 – 357.

Slovákov, Slovenskej národnej strany, ktorá od roku 1871 bráni kresťanskú, národnú a sociálnu individualitu nášho národa...

Vďačím sa Vám za pozornosť, ktorú ste venovali týmto mojim slovám – čo sa Vám páčilo, povedzte, prosím, iným, čo sa Vám nepáčilo, povedzte, prosím, mne…

Život pannonhalmských benediktínov v meste Komárno v Československej republike a neskôr na Slovensku (1812 – 1945 – 1989)

Asztrik Várszegi OSB[1]

1. Pohľad na najnovšie dejiny Rádu svätého Benedikta v Pannonhalme (na Panónskej hore)

S výnimkou prvého desaťročia 20. storočia prinieslo obdobie prvej svetovej vojny a následné revolučné premeny, ako aj mierová zmluva z Trianonu pre osud Rádu svätého Benedikta na Panónskej hore (Pannonhalma), pre benediktínov, značné straty a zmeny. K zložitým a zásadným premenám došlo v dobe štátno-straníckych diktatúr po druhej svetovej vojne.

V roku 1802 bol rád maďarských/uhorských benediktínov po 16 rokoch od rozpustenia opätovne ustanovený kráľom Františkom II. Od tej doby trval takmer plynulý vývin a rozvoj (s menšími prestávkami) až do roku 1945; potom bol v podstate takmer jednou ranou ukončený upevnením moci komunistického štátu, resp. cirkevnou politikou diktatúry (1945 – 1950). Toto konštatovanie platí tak pre Maďarsko, ako aj pre Československo. Nové postavenie benediktínskeho rádu a možnosti jeho pôsobenia (spolu s osudom ďalších troch rehoľných rádov, ktoré na území Maďarska pretrvali: františkáni, piaristi a Školské sestry de Notre Dame) určila, resp. obmedzujúcimi nariadeniami ho zviazala zmluva medzi štátom a cirkvou z roku 1950, tento stav pretrval až do roku 1989.

1 OSB (*Ordo Sancti Benedicti* – Rád svätého Benedikta – benediktíni).

2. „Veľkosť" Rádu svätého Benedikta na Panónskej hore do konca druhej svetovej vojny

Počet osôb v ráde benediktínov (39 rehoľníkov), opätovne ustanovenom v roku 1802, vykazuje do roku 1848, do doby zrušenia poddanstva, pomerne vyrovnaný vývin, ktorý sa následne zrýchlil. Táto tendencia je badateľná aj na prelome 19. a 20. storočia, v období medzi dvoma svetovými vojnami, do roku 1950. V roku 1950 tvorí spoločenstvo rehole benediktínov 250 rehoľníkov – učiteľov a 50 mladých príslušníkov rádu. Za zmenených podmienok, po šesťdesiatich rokoch od čiastočného rozpustenia a doby štátneho socializmu, má v máji roku 2010 Kongregácia maďarských benediktínov celkovo 95 osôb.

3. Stručný prehľad o usadení sa benediktínov v Komárne a o ich činnosti (1776 – 1945)

Školu v Komárne založili v roku 1649 jezuiti ako arcibiskupské katolícke gymnázium. Členovia Rádu svätého Benedikta na Panónskej hore (dnešným názvom: Kongregácia maďarských benediktínov) vyvíjali v Komárne pedagogickú a pastoračnú činnosť od roku 1812.

V dobe druhej svetovej vojny prebiehalo vyučovanie bez prerušenia až do konca apríla 1945; dňom 28. júna bolo gymnázium z moci Československého školského úradu v Bratislave zoštátnené. Benediktíni – učitelia ešte zostali v meste a vyvíjali rôznu pastoračnú činnosť, ale dňa 27. mája 1949, keď mala inštitúcia 300. výročie svojho vzniku, museli rehoľný dom i mesto opustiť. Benediktíni, ktorí vyvíjali pastoračnú službu mimo územia Komárna, mohli zostať v rámci farských úradov cirkevnej diecézy, potom mohli žiť ako dôchodcovia na farských úradoch alebo u svojich príbuzných.

4. Snahy benediktínov v Komárne o osamostatnenie sa (1920 – 1947)

Napriek politických zmenám v období okolo roku 1920 teda spoločenstvo benediktínov i škola naďalej vyvíjali na území vzniknutého Československa svoju činnosť. V rokoch 1923 – 1947 sa viackrát pokúsili o to, aby si v rámci zmenených politických podmienok zabezpečili svoje miesto ako samostatné spoločenstvo, avšak všetky tieto snahy a plány prekazila druhá svetová vojna a stranícky štát (štátostrana) upevňujúci svoju moc v Československu. Jedna z ich posledných snáh bola: „*Predstavený Slovanskej kongregácie benediktínov, ktorá vznikla v roku 1946, emauzský opát Maurus Verzich a břevnovský opát Anastasius Opasek sa obracajú na hlavného opáta Kelemena Krizostoma, upozorňujú ho na očakávané udalosti v Komárne (konfiškácia majetku, vyhostenie rehoľných bratov z Československa). Navrhujú, aby komárňanskí benediktíni prestúpili do Slovanskej kongregácie benediktínov ako prioradus sui iuris (právne samostatný rád) a aby jeho predstaveným bol československý štátny občan. Pretože sa komárňanskí benediktíni hlásili k Maďarom, boli zbavení československého štátneho občianstva. Opát Verzich osobne dostal možnosť konať, okrem iného ho upozornili aj na to, aby rešpektoval*

svojráz maďarských benediktínov. Gellért Békés bol oprávnený po dobu svojej funkcie, aby v pannonhalmskej cirkevnej diecéze (Trávnik, Diakovce a Rehoľný dom v Komárne) vykonával birmovky a upustil od menších rádov.“[2]

5. Osud benediktínov v Komárne po roku 1945

Ako už bolo vyššie uvedené, najprv bola zoštátnená škola (1945), následne došlo aj k rozpusteniu rehoľného spoločenstva. Rehoľníci boli kolektívne deportovaní do Kláštora pod Znievom. „*Postavenie komárňanských rehoľníkov je neisté, čakajú na deportáciu, všetci šiesti sú na listine vysídlencov. Vykonanie sa očakáva ku koncu roka 1947*“ – píše sa v Kronike rádu.[3]

Duchovní otcovia, alebo ako ich nazývali ich žiaci: páni učitelia, vykonávali v Kláštore pod Znievom a v jeho okolí pastoračnú službu pre slovenských veriacich viac než jedno desaťročie. Popri tom niektorých – v závislosti od ich politického správania – odsunuli do kňazských, rehoľných internačných táborov. V dobe po konci šesťdesiatych rokov sa mohli dostať bližšie na juh, do čela maďarských cirkevných spoločenstiev, čiastočne do okolia Komárna, a potom ako dôchodcovia už aj do Komárna. Členovia spoločenstva benediktínov umreli ako starci v deväťdesiatych rokoch.

Ako dôsledok politických zmien po roku 1989 sa Rehoľný dom benediktínov opäť dostal do vlastníctva Maďarskej kongregácie – s nádejou na oživenie po opätovnej reorganizácii, pričom má samostatnú právnu subjektivitu v zmysle platných zákonov Slovenskej republiky.

6. Kto boli členovia Rehoľného domu v Komárne?

Predstavenstvo benediktínskeho rádu sa snažilo prispôsobiť sa zmenám daným novými hranicami a politickými pomermi. Do komárňanského domu vyslalo takých benediktínov, ktorí sa narodili na tomto území, podľa nového postavenia boli Maďarmi narodenými v Československu. Na základe nariadenia hlavného opáta (rádové nariadenie) sa v období medzi dvoma svetovými vojnami v Komárne vystriedalo mnoho benediktínov-učiteľov, po roku 1945 ich zostala len hŕstka; tá bola až do svojej smrti verná rodnej zemi.

Podľa rehoľnej tradície Rádu svätého Benedikta na Panónskej hore sa do toho-ktorého rehoľného domu. resp. školy vysiela zvyčajne 10 – 14 osôb. Tým sa aj počet osôb pôsobiacich v Komárne prakticky ustálil až do roku 1945, tento počet sa potom znižuje, resp. stráca len ich úmrtím. Na čele rehoľného spoločenstva stál predstavený rehoľného domu a riaditeľ. V zmysle toho:

2 BÉKÉS, Gellért OSB: *Külföldi rendi körlevelek* [Obežníky zahraničných rádov] (1957 – 1974). Rím – Panónska hora 2000.

3 *Kronika rádu 1947*, Panónska hora, I. číslo, 4. august 1947.

Lucián Bíró (1898 – 1989): predstavený Rehoľného domu v Komárne: narodený v Novej Vsi nad Žitavou (Nitrianska župa), v rokoch 1949 – 1954 pôsobil v Kláštore pod Znievom, v rokoch 1954 – 1961 bol duchovným v Malinove; od roku 1970 do svojej smrti žil ako dôchodca v Komárne.

Maurus Pataky (1993 – 1965): narodený v Detve (Zvolenská župa), v rokoch 1949 – 1954 bol pomocným farárom v Kláštore pod Znievom, v rokoch 1954 – 1958 pôsobil v Prievidzi, v rokoch 1969 – 1965 v Pezinku; umrel v nemocnici v Bratislave.

Frigyes Herczegh (1903 – 1986): narodený v Komárne, v rokoch 1929 – 1976 bol farárom v Diakovciach, následne tu bol na dôchodku. Internovaný do Kláštora pod Znievom.

György Serédi (1911 – 1983): narodený v Diakovciach. Bol príbuzným ostrihomského kardinála Justiniána Serédiho. Absolvoval Karlovu univerzitu v Prahe. Vyučoval v Komárne, v Bacúchoch, v Tŕní, v Brezanoch, vo Vígľašskej Hute-Kalinka; po roku 1960 pôsobil ako duchovný pastier v Lehniciach, v Kostolných Kračanoch a v Bake. Ako dôchodca žil do svojej smrti v Diakovciach.

Kázmér Zsilinszky (1910 – 1985): narodil sa a umrel v Nových Zámkoch. Študoval na Univerzite Komenského v Bratislave jazyk maďarský a slovenský. Vyučoval v Komárne, pôsobil ako duchovný pastier v Kláštore pod Znievom, v Janovej Lehote, vo Veľkom Cetíne, v Matúškove, vo Váhovciach a v Bake.

Menyhért Czuczor (1913 – 1982?): narodený v Nových Zámkoch. Od roku 1946 pôsobil ako farár v Košútoch, vo Veľkom Mederi, v Novej Bašte, v Čoltove, v Pliešovciach, v Trávniku; ako dôchodca žil v Nových Zámkoch. Po roku 1950 bol šesť rokov v kňazských a rehoľných pracovných táboroch, rok bol väznený v Leopoldove; potom žil u svojho strýka na fare v Zemnom.

Kristóf Hites (1913 – 1999): narodený v Čičove, vyučoval v Komárne; v roku 1948 emigroval do Spojených štátov amerických, ale až do svojej smrti bol v službách maďarskej menšiny z Československa.

Romuáld Németh (1899 – 1975): narodený v obci Fertőszergény (župa Sopron), v rokoch 1941 – 1965 pôsobil ako farár v Trávniku. V rokoch 1965 – 1971 žil ako dôchodca v Chľabe, potom až do roku 1971 v Komárne. Zomrel v Budapešti, pochovaný je na Panónskej hore.

Damaszcén Hinn (1900 – 1973): narodený v Komárne. V rokoch 1949 – 1963 pôsobil ako farár vo Veľkom Mederi, v rokoch 1963 – 1973 žil ako dôchodca v Komárne.

Aldemár Tóth (1921 – 1986): narodený v Diakovciach. V roku 1949 bol v Kláštore pod Znievom, potom pôsobil ako kaplán vo Vrícku. Napriek vážnej očnej chorobe pre-

šiel viacerými pracovnými tábormi pre rehoľníkov, ťažko chorého ho prepustili domov do Diakoviec.

Damáz Fehér (1913 – 1998): narodil sa a umrel v Komárne. Vyučoval v Komárne; ako duchovný pastier pôsobil v Trávniku, Príbovciach, v Slovenskom Pravne, v Hrušove, v Dlhej nad Váhom, Kráľovom Brode, v Diakovciach, v Nedede a v Iži.

Úloha dôsledne spracovať osudy a pôsobenie komárňanských benediktínov nás ešte len čaká. Na základe prameňov, ktoré máme k dispozícii, je možné konštatovať, že boli benediktínmi zaviazanými svojej viere a učiteľskému poslaniu, že celý svoj život zasvätili službe cirkvi a veriacim vo svojej vlasti, a to aj v novej vlasti – v Československu. Ich pamiatku si dodnes uchovávajú ich verní žiaci. Československý štátny stranícky aparát im za vinu kládol ich poslanie duchovných pastierov a pedagógov, ich maďarskú príslušnosť a nepriateľský postoj voči komunizmu. Boli preto deportovaní, niektorí boli väznení, v päťdesiatych rokoch boli poslaní do pracovných táborov. Ich život, pôsobenie, vzťahy (vzájomné ľudské vzťahy i kontakty s Panónskou horou – Pannonhalmou) boli podozrivé. Návštevy pannohalmského hlavného opáta Norberta Legányiho na miestach, kde pôsobili, sa vykonávali za najprísnejšieho štátno-bezpečnostného dozoru. Hlavnému opátovi boli kladené prekážky ešte i v nadväzovaní kontaktov so slovenskými vedúcimi cirkevnými predstaviteľmi.[4]

Aj táto krátka prednáška nech je poklonou ich vernosti, viere a strastiam, ktoré zažili.

4 LEGÁNYI, Norbert: *Főapáti napló* [Denník hlavného opáta].

A pannonhalmi bencések élete Komárom városában a Csehszlovák Köztársaságban majd Szlovákiában (1812 – 1945 – 1989)

Várszegi Asztrik OSB

1./ Visszatekintés a Pannonhalmi Szent Benedek Rend legújabb kori történetére

A 20. század első évtizede kivételével, az I. világháború és az azt követő forradalmi hullámok, majd a trianoni békekötés a Pannonhalmi (bencés) Szent Benedek Rend életében jelentős veszteségekkel és változásokkal jártak. Leginkább a II. világháború utáni időszak, az állampárti diktatúra határozta meg e sokrétű változást.

A magyar bencéseket 1802-ben állítja vissza II. Ferenc király 16 évi feloszlatás után. Az újraindulástól kezdődő szinte folyamatos fejlődés, kibontakozás (kisebb megtorpanásokkal) 1945-ig tart, a kommunista állam megszilárdulása, ill. a diktatúra egyházpolitikája vet annak véget szinte egy csapásra (1945 – 1950). Ez a megállapítás mind Magyarországra mind Csehszlovákiára nézve érvényes. A bencés rend új helyzetét, mozgásterét (Magyarországon a másik három megmaradt szerzetesrenddel: ferencesek, piaristák és szegény iskolanővérek sorsát is) az 1950-ben létrejött állam és egyház közti megállapodás rögzíti, ill. köti gúzsba megszorító rendelkezéseivel 1989-ig.

2./ A Pannonhalmi Szent Benedek Rend „nagyságrendje" a II. világháború végéig

Az 1802-ben visszaállított bencés rend létszáma (39 szerzetes) 1848-ig, a jobbágyfelszabadításig szerény, kiegyensúlyozott fejlődést mutat, ezt követően felgyorsul. Ez a tendencia érvényesül a 19. és 20. század fordulóján is, a két világháború között 1950-ig. 1950-ben 250 szerzetespaptanár és 50 rendi fiatal él a bencés közösségben. A meg-

változó körülmények között 60 évvel a részleges feloszlatás és az államszocializmus után 2010. májusban a Magyar Bencés Kongregáció létszáma összesen 95 fő.

3./ A bencések letelepedése Komáromban, és munkásságuk rövid története (1776 – 1945)

A komáromi iskolát érseki katolikus gimnáziumként 1649-ben alapították a jezsuiták. A Pannonhalmi Szent Benedek Rend, mai néven a Magyar Bencés Kongregáció tagjai 1812-től végeztek tanári és lelkipásztori munkát Komáromban.

A II. világháború. idején a tanítás megszakítás nélkül folyt egészen 1945. április végéig; Június 28-val a pozsonyi csehszlovák. iskolahatóság államosította a gimnáziumot. A bencés tanárok különféle lelkipásztori. Munkát vállalva még maradtak a városban, de 1949. május 27-én az intézmény. 300. évfordulóján a rendházat is, a várost is el kellett hagyniuk. Azok a bencések, akik Komáromon kívül végeztek lelkipásztori munkát, maradhattak egyházmegyei keretben plébániáikon, majd nyugdíjasként plébániákon, vagy rokonaiknál élhettek.

4./ A komáromi bencések önállósulási törekvései (1920 – 1947)

A bencés közösség és az iskola tehát az 1920-es évek politikai változásai ellenére is tovább működött az újonnan létrejött Csehszlovákiában. 1923 – 1947 között több kísérletet tettek arra, hogy önálló közösségként biztosítsák helyüket a megváltozott politikai körülmények között, de a II. világháború és a Csehszlovákiában berendezkedő pártállam minden törekvésüket és tervüket keresztülhúzza. Egyik utolsó kísérletük *„Az 1946-ban alakult Szláv Bencés Kongregáció Prézese, Maurus Verzich emausi apát és Anastasius Opasek brevnovi apát megkeresik Kelemen Krizosztom főapátot, figyelmeztetik Komárom várható sorsára (vagyon elkobzása, rendtársak kiutasítása Csehszlovákiából). Javasolják, hogy a komáromiak lépjenek át a Szláv Bencés Kongregációba, mint prioradus sui iuris (önálló perjelség), amelynek csehszlovák állampolgár legyen elöljárója. Mivel a komáromiak magyaroknak vallották magukat, megfosztották őket csehszlovák állampolgárságuktól. Verzich apát személyesen kapott intézkedési lehetőséget, többek között arra is figyelmeztették, hogy a magyar benediktinus jelleget tartsa tiszteletben. Békés Gellért jogot kapott megbízatása idejére, hogy a pannonhalmi egyházmegyében (Komáromfüss, Deáki, a Komáromi Ház) bérmáljon és a kisebb rendeket feladja."*[1]

5./ A komáromi bencések sorsa 1945 után

Ahogy már fentebb szó volt róla, elébb (1945) az iskolát államosították, majd felszámolták a rendi közösséget is. A szerzeteseket csoportosan Znióváraljára deportálták. *„A komáromi rendtársak helyzete bizonytalan, deportálásukra várnak, mind a hatan*

1 BÉKÉS, Gellért OSB: *Külföldi rendi körlevelek* (1957 – 1974). Róma – Pannonhalma 2000.

rajta vannak a kitelepítendők listáján 1947 végére várják a végrehajtást" – írja a Rendi krónika.[2]

Az atyák, vagy, ahogy diákjaik hívták őket, a tanár urak Znióváralján és környékén több mint egy évtizeden át a szlovák hívek lelkipásztori szolgálatát végezték. Emellett, politikai viselkedésük szerint egyeseket papi, szerzetesi internáló táborokba vittek. A hatvanas évek elmúltával kerülhettek délebbre, a magyar egyházközségek élére, részben Komárom környékére, majd nyugdíjasként már Komáromba is. A bencés közösség tagjai a kilencvenes években idős korukban meghaltak.

Az 1989-et követő politikai változások során a bencés rendház ismét a Magyar Kongregáció tulajdonába került egy újjászervezendő élet reményében, miközben a Szlovák Köztársaság idevonatkozó törvényei alapján mint önálló jogi személy működik.

6./ Kik voltak a Komáromi Rendház tagjai?

A bencés rendi vezetés próbált alkalmazkodni a megváltozott határ-, és politikai viszonyokhoz. Komáromi házunkba olyan bencéseket küldtek, akik születésüket tekintve felvidékiek, az új helyzetben csehszlovákiai születésű magyarok voltak. A két világháború között főapáti rendelkezés (rendi dispozíció) alapján számos bencés tanár fordult meg Komáromban, 1945 után egy martoknyi maradt, akik halálukig aztán kitartottak szülőföldjükön.

A Pannonhalmi Szent Benedek Rend rendházi hagyománya általában 10 – 14 közötti létszámmal látott el egy-egy rendházat, ill. bencés iskolát. Így a komáromiak létszáma is szinte állandósul 1945-re és ez a létszám majd csak a halálozással csökken, ill. fogy el. Élükön a házfőnök-, és igazgató állt. ennek megfélően:

Bíró Lucián (1898 – 1989) komáromi házfőnök, Zsitvaújfaluban – Nová Ves nad Žitavou (Nyitra m.) született, 1949 – 1954 Znióváralja – Kláštor pod Znievom lelkész, 1954 – 1961 Csék – Malinová lelkész, 1970-től haláláig nyugdíjban, Komáromban.

Pataky Maurus (1993 – 1965) Gyetván /Detva/ született (Zólyom m.) 1949 – 1954 segédlelkész Znióváralja /Kláštor pod Znievom/, 1954 – 1958 Privigye /Prievidza/, 1969 – 1965 Bazin /Pezinok/, a pozsonyi kórházban hal meg.

Herczegh Frigyes (1903 – 1986) Komáromban /Komárno/ született, 1929 – 1976 lelkész Deákiban /Diakovce/, majd ugyanott nyugalomban. Internálják, Znióváralját / Kláštor pod Znievom/ is megjárta.

Serédi György (1911 – 1983) Deákiban /Diakovce/ született és ott is halt meg, Serédi Justinian esztergomi hercegprímás rokona volt. A prágai Károly Egyetemen tanult. Tanít Komáromban /Komárno/, Vacokban /Bacúch/, Zólyomterenyén /Tŕnie/, Litvaberzsenyben /Brezany/, Végleshután /Vigľašská Huta-Kalinka/, majd 1960 után Nagylégen /Lehnice/, Egyházkarcsán /Kostolné Kračany/ és Bakán /Baka/, ahol lelkipásztor-

2 RENDI KRÓNIKA, *1947, I. szám. Pannonhalmán, 1947. aug. 4-én.*

ként működik. Nyugdíjasként Deákiban /Diakovce/ él, ott is halt meg, majd temették el.

Zsilinszky Kázmér (1910 – 1985) Érsekújváron /Nové Zámky/ született és halt is meg. A pozsonyi Comenius egyetemen készül magyar-szlovák szakra. Tanít Komáromban /Komárno/, lelkipásztor Znióváralján /Kláštor pod Znievom/, Jánosgyarmaton / Janova Lehota/, Nagycétényben /Veľký Cetín/, Taksonyfalván /Matúškovo/, Vágán / Váhovce/, Bakán /Baka/.

Czuczor Menyhért (1913 – 1982?) Érsekújváron /Nové Zámky/ született. 1946-tól plébános a következő helyeken: Nemeskosút /Košúty/, Nagymegyer /Veľký Meder/, Egyházasbást /Nová Bašta/, Csoltó /Čoltovo/, Pelsőc /Plešivec/, Komáromfüss /Trávnik/, Érsekújváron /Nové Zámky/ élt nyugdíjasként. 1950 után 6 évig papi-, és szerzetesi munkatáborokban él, egy évet a lipótvári /Leopoldov/ börtönben tölt, majd egy évet a szimői /Zemné/ plébánián, nagybátyjánál lakik. Ezután vállalhat plébániát.

Hites Kristóf (1913 – 1999) Csicsón /Čičov/ született, Komáromban /Komárno/ tanított, 1948-ban az Amerikai Egyesült Államokba emigrál, de haláláig Csehszlovákia magyar kisebbségét szolgálja.

Németh Romuáld (1899 – 1975) Fertőszergényben született (Sopron m.) 1941 – 1965. lelkész Komáromfüssön /Trávnik/. 1965 – 1971 nyugalomban Helembán /Chlaba/, majd 1971-ig Komáromban /Komárno/, Budapesten halt meg, Pannonhalmán temetik el.

Hinn Damaszcén (1900 – 1973) Komáromban /Komárno/ született., 1949 – 1963 lelkész Nagymegyeren /Veľký Meder – Čalovo/, 1963 – 1973 nyugalomban Komáromban /Komárno/.

Tóth Aldemár (1921 – 1986) Deákiban /Diakovce/ született. 1949-ben Znióváralja /Kláštor pod Znievom/, Túrócremetén /Vrícko/ káplán, utána súlyos szembetegsége ellenére több szerzetesi munkatábort megjár, majd szembetegsége miatt 1955-ben betegen engedik haza Deákiba /Diakovce/.

Fehér Damáz (1913 – 1998) Komáromban /Komárno/ született, ott is temettük el. Komáromban tanított, lelkipásztori állomásai: Komáromfüss /Trávnik/, Pribóc /Príbovce/, Tótpróna /Slovenské Pravno/, Magasmajtény /Hrušov/, Vághosszúfalu /Dlhá nad Váhom/, Királyrév /Kráľov Brod/, Deáki /Diakovce/, Negyed /Neded/ és Izsa /Iža/ voltak.

A komáromi bencések életének és munkásságának alapos feldolgozása még feladat. A rendelkezésünkre álló források alapján azt állapítható meg, hogy hitükben és tanári hivatásukban elkötelezett bencések voltak, akik egész életüket egyházuk és hazájuk, így új hazájuk Csehszlovákia híveinek is a szogálatába állították. Egykori iskolájuk hűséges tanítványai őrzik még emléküket. A csehszlovák állampárt bűnüknek rótta fel

szerzetespap-tanári hívatásukat, magyarságukat és kommunistaellenességüket. Ezért deportálták őket, majd vetettek egyesek börtönbe, ill. munkatáborokba az 50-es években. Életük, munkájuk, kapcsolataik (egymás között és Pannonhalmával) gyanús volt. Legányi Norbert pannonhalmi főapát állomáshelyeiken tett látogatása a legnagyobb állambiztonsági felügyelet mellett történt. A főapátot még a szlovák egyházi vezetőkkel történő kapcsolatfelvételben is akadályozták.[3]

Ez a rövid előadás főhajtás kívánt lenni hűségük, hitük és szenvedéseik előtt.

3 Legányi Norbert: Főapáti napló.

K osudom historických kláštorov v období perzekúcie reholí na Slovensku

Marek Šeregi – Peter Buday

Predkladaná práca dopĺňa prehľad obdobia perzekúcie rehoľného života a tradície zo strany štátnej moci v Československu v rokoch 1950 až 1989 o osudy hmotného, predovšetkým nehnuteľného majetku reholí – kláštorov a rehoľných domov. Ťažisko pozornosti doterajšieho spracovania bolo celkom prirodzene venované primárnemu cieľu likvidačných zásahov, namierenému proti predstaviteľom zasväteného života. Našou štúdiou chceme prispieť k poznaniu aj širších súvislostí a dosahov cirkevnej politiky komunistického režimu, v tomto prípade týkajúcich sa stavebného a kultúrneho dedičstva reholí.

01/ Všeobecný prehľad

Marek Šeregi

Kláštor ako súčasť identity rehole

Násilné prerušenie činnosti reholí od roku 1950 a spôsob, akým bolo vykonané, malo okrem tvrdého zásahu do životov tisícov rehoľníkov svoj dopad aj na ich sídla. Pre vlastné poslanie spoločností zasväteného života stavby kláštorov iste nie sú kľúčové, napriek tomu rehoľné stavby – najmä tie historické – sú svojím spôsobom zhmotnením

rádovej tradície a kontinuity. V závislosti od histórie a charakteru jednotlivých reholí a kongregácií, konkrétna stavba kláštora nadobúda význam ako rámec života a činnosti, prepojenie spravidla medzinárodných spoločností s konkrétnym miestom v danej krajine. Kláštor je tak jedným z vonkajších prejavov rehoľnej identity.

Nielen pre cirkev, ale aj pre celú spoločnosť sú zas umelecké a stavebné diela reholí súčasťou ich celkového duchovného i kultúrneho odkazu a dedičstva v danej krajine. Preto sa táto štúdia zaoberá osudmi historických kláštorov v období perzekúcie reholí na Slovensku, zaobchádzaniu s nimi a ich využívaniu. Teda skutočnostiam, ktoré boli príčinou stavu, v akom jednotlivé rehole opätovne preberali svoje sídla po roku 1989.

Pojem „historický kláštor" pre účely tejto práce zahŕňa predovšetkým rehoľné stavby, ktoré sú dnes pre svoje hodnoty zaradené medzi národné kultúrne pamiatky Slovenska. Vzhľadom na celkovú realizovateľnosť a súvis tejto práce so širším výskumom[1] sme sa zamerali na osudy sídel mužských reholí, ktoré ilustrujeme na príklade františkánskych kláštorov.[2]

Zásah štátu do vlastníctva reholí

Uskutočnenie akcií K a R znamenalo okrem politického úsilia eliminovať skupiny inak zmýšľajúcich aj rozsiahly zásah štátu do vlastníckych práv subjektov i jednotlivcov a nadobudnutie obrovského majetku – nielen inventáru, umelecko-historických a liturgických predmetov, potravín či financií, ale aj rozsiahleho stavebného fondu. Išlo z významnej časti o historické budovy a areály, nachádzajúce sa neraz v lukratívnych lokalitách mestských centier alebo v dominantných polohách vo vidieckej krajine.

Už minister pre cirkevné záležitosti Zdeněk Fierlinger s krátkym odstupom označil túto konfiškáciu za *najväčší majetkový presun od obsadenia po roku 1945 a od znárodnenia priemyslu a pozemkovej reformy v rokoch 1945 – 1946.*[3] Len na Slovensku počas prvej časti Akcie K skonfiškovali finančné prostriedky vo výške 12,5 mil. Kčs.[4]

Východiská riešenia hospodárskej časti Akcie K

Hlavným cieľom zásahov bola jednoznačne likvidácia reholí, zaistenie majetku bolo pre režim síce nie zanedbateľné, ale druhoradé.[5] Tomuto faktu zodpovedal aj pomer

1 Prvá časť článku vznikla ako súčasť výskumu k prebiehajúcej dizertačnej práci *Obnova historických kláštorov na Slovensku* pod vedením Pavla Gregora a Magdalény Kvasnicovej Ústave dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok Fakulty architektúry Slovenskej technickej univerzity (FA STU) v Bratislave.

2 Na tomto mieste je potrebné uviesť, že pod pojmom „kláštor" sa v danom čase bežne označovali (a i dnes sa označujú) nielen kláštory a rehoľné domy v úzkom, azda typologickom či umelecko-historickom zmysle slova, ale aj moderné novostavby, internáty, kaštiele, fary či nájomné domy, skrátka sídla rehoľných komunít bez ohľadu na stavebnú formu a pridruženú funkciu.

3 DUBOVSKÝ, Ján Milan: *Akcia kláštory. Komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským reholiam v rokoch 1949 – 1952.* Martin 1998, s. 260.

4 *Tamže*, s. 250.

5 UHLÍKOVÁ, Kristina: Ochrana sakrálních památek v českých zemích v letech 1945 – 1958. *Zprávy památkové péče (ZPP)*, ročník (roč.) 65, 2005, č. 4, s. 338 – viď pozn. 24 o správe Františka Huba.

pripravenosti jednotlivých častí akcie – politickej a hospodárskej. Kvôli prísnemu tajeniu navyše smernice zásahu pripravovali organizácie politické: úrady pre veci cirkevné a bezpečnostné zložky. Odborné inštitúcie dostali šancu ovplyvňovať osud majetku (v tomto prípade predovšetkým kultúrneho a umeleckého) až po vykonaní odsunu rehoľníkov z kláštorov. V plánoch, propagande a obhajobe zásahov, ktoré pripravovali pôdu zásahu proti reholiam a „usmerňovali" verejnú mienku bezprostredne po ňom, sa s obľubou uvádzali lákavé zámery zriadiť v kláštoroch predovšetkým byty pre pracujúci ľud, ale aj sociálne a zdravotnícke zariadenia či kancelárie.[6]

Odsun rehoľníkov teda otvoril priestor pre druhú, hospodársku časť akcií. Riadiace organizácie – Státní úřad pro věci církevní (SÚC) a na Slovensku Slovenský úrad pre veci cirkevné (SlÚC) – podrobne naplánovali a vykonali prvé kroky prevzatia rehoľného majetku, predovšetkým jeho okamžitú inventarizáciu hneď v noci 13. – 14. apríla 1950.

Už koncom apríla 1950 sa SlÚC obrátil na povereníctva a krajské národné výbory ako na potenciálnych záujemcov o kláštorné budovy. Dopyt po náhle uvoľnenom hnuteľnom i nehnuteľnom majetku reholí bol veľký, a tak si nakoniec od septembra 1950 právo prideľovať budovy novým užívateľom vyhradilo samotné predsedníctvo Zboru povereníkov.[7]

Podobne bol na konci apríla 1950 vypracovaný aj *Návrh na hospodárske vyriešenie majetkovej podstaty vo vyprázdnených kláštoroch* – vytvoril ho SlÚC spolu s prizvanými zástupcami Referátu pre ochranu pamiatok pri Povereníctve školstva, vied a umení, Univerzitnej knižnice v Bratislave a Slovenského chrámového družstva.[8] Návrh určil spôsob nakladania so spísaným majetkom, ktorý mali v jednotlivých krajoch realizovať komisie zložené aj z odborníkov z prizvaných inštitúcií. Tie mali zabezpečiť historicky a umelecky hodnotný inventár kláštorov. Knižnice a archívy mala Univerzitná knižnica v Bratislave sústrediť vo františkánskom kláštore v Malackách a v opátstve premonštrátov v Jasove.

Umeleckých pamiatok sa mal ujať Referát pre ochranu pamiatok pri Povereníctve školstva, vied a umení (od roku 1951 jeho novozriadený pokračovateľ Pamiatkový úrad) a zhromaždiť ich do Marianky a Bardejova, kde mali v uvoľnených kláštoroch tešiteľov a františkánov vzniknúť depozity cirkevného umenia. V máji a júni 1950 prebiehal súpis a triedenie pamiatok z kláštorov pod vedením Vladimíra Wagnera.[9]

Až 31. mája 1950, t.j. mesiac a pol po konfiškácii väčšiny rehoľných objektov, bol vyhláškou SlÚC zriadený Slovenský náboženský fond (SNF) s cieľom „*hospodársky zaistiť celú majetkovú podstatu reholí a kongregácií*".[10] V tom čase sa však už niektoré

6 Pozri Dokument č. 16 Návrh státního úřadu pro věci církevní na postup vůči klášterům a řádům. Marec 1950, In: KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948 – 1953.* Brno 1993, s. 395, 398; VNUK, František: *Akcie K a R: Zásahy komunistického režimu proti reholiam v rokoch 1950 – 1956.* Bratislava 1995, s. 58, pozn. 122.

7 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory,* s. 248; VNUK, F.: *Akcie K a R,* s. 58, 60. Rozhodovala osobitná komisia Zboru povereníkov na čele s K. Bacílkom.

8 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory,* s. 245.

9 *Tamže*, s. 247, 254.

10 VNUK, F.: *Akcie K a R,* s. 60, pozn. 130.

kláštory odovzdávali vybraným inštitúciám. Do konca decembra 1950 boli pridelené všetky kláštory.[11]

Spôsob, akým bolo spočiatku právne ošetrené odňatie súkromného majetku reholí, dokladá Úprava o odovzdaní vyprázdnených objektov pre stanovené účely z 19. mája 1950: „*Budovy, k nim patriace pozemky, záhrady i naďalej zostávajú pozemko-knižným vlastníctvom tej-ktorej rehole až do urobenia ďalších opatrení. S inštitúciami-zložkami, ktorým sa budovy prideľujú do užívania uzavrie po čase Slovenská náboženská matica zmluvu o nájme.*“[12] Slovenský náboženský fond, zriadený ako správca rehoľného majetku a kláštorov, tieto objekty postupne v priebehu 50. rokov prevádzal darovacími zmluvami na Československý štát alebo štátne inštitúcie.

Hnuteľný inventár kláštorov

Zoštátnenie kláštorov prinieslo nevyčísliteľné škody a straty na hnuteľnom kultúrno-historickom dedičstve reholí – na knižných a archívnych fondoch, umeleckých a iných cenných predmetoch. Nedostatočná či oneskorená organizácia zaisťovania inventáru a celková ľahostajnosť a nedbanlivosť zapríčinili škody už počas zásahu a bezprostredne po ňom. Odbornej starostlivosti sa týmto predmetom dostalo neraz až z odstupu niekoľkých rokov, počas ktorých boli uskladnené v nevhodných podmienkach.

Osudom kláštorných knižníc a archívov sa podrobnejšie venoval Ján Milan Dubovský vo svojej monografii *Akcia kláštory. Komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským reholiam v rokoch 1949 – 1952*.[13] K tomuto opisu zaobchádzania s hnuteľným kultúrno-historickým dedičstvom reholí ponúka isté porovnanie slovenského a českého kontextu štúdia Kristiny Uhlíkovej *Ochrana sakrálních památek v českých zemích v letech 1945 – 1958* v časopise *Zprávy památkové péče*.[14]

Na celkovú ilustráciu situácie na tomto mieste celkom postačí výsledok vyšetrovania nedostatkov Akcie K z 50. rokov, ktorý odhadol spôsobené kultúrne a historické škody v celom Československu zhruba na sumu 6 miliárd Kčs.[15]

Formujúca sa štátna pamiatková starostlivosť

Za určitý paradox skúmaného obdobia totality možno označiť kontrast medzi likvidáciou neželaných reholí (vrátane ich materiálnej stopy v spoločnosti) a vzmáhajúcou sa praxou štátnej ochrany pamiatok, teda aj historických kláštorov.

Doba predchádzajúca roku 1950, t.j. záver monarchie a etapa prvej ČSR, bola z hľadiska ochrany pamiatok charakteristická do určitej miery ešte len mapovaním a pr-

11 *Tamže*, s. 61 – 63. Autor ponúka celkový prehľad rozdelenia všetkých mužských kláštorov k 20. 12. 1950.

12 Pozri DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory*, s. 248, pozn. 485.

13 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory*, s. 255 – 259.

14 UHLÍKOVÁ, K.: Ochrana sakrálních památek, s. 338 – 342.

15 *Tamže*, s. 342, pozn. 50.

votnou evidenciou pamiatkového fondu, často skôr operatívnymi alebo výberovými obnovami či záchrannými akciami, ako aj limitovanými personálnymi možnosťami pamiatkových orgánov. Údržbu a opravy cirkevných pamiatok zabezpečovali väčšinou ich vlastníci, iba v prípadoch nedostatku financií a významných pamiatok poskytoval podporu aj štát.[16] Na Slovensku boli v rokoch 1918 – 1950 predmetom obnov zo strany štátu predovšetkým už len neživé kláštory – Červený Kláštor a starý kláštor minoritov v Levoči.[17]

Po druhej svetovej vojne sa začali nanovo organizovať štátne inštitúcie na ochranu kultúrneho dedičstva. Aj v súvislosti so všeobecným kultúrnym vývinom a súdobými trendmi v architektúre začal stúpať záujem o ochranu a obnovu pamiatok. Štátnymi zákonmi boli zriadené odborné pracoviská a zintenzívnili sa práce na výskume, súpise a obnove pamiatok a pamiatkových území.[18] Ako orgán komplexnej pamiatkovej starostlivosti na Slovensku bol s účinnosťou od 1. januára 1951 zriadený Pamiatkový ústav v Bratislave, ktorý okrem iného podával návrhy na vyhlásenie za pamiatky a vykonával aj poradenskú činnosť pre SlÚC.[19] Prvý československý zákon o ochrane pamiatok bol prijatý v roku 1958.

Sakrálne pamiatky a postoj štátu

Nežičlivý postoj štátu k cirkvi sa odrazil aj na postoji k jej stavebnému fondu: napriek existencii špecializovaných orgánov pamiatkovej starostlivosti bol tento zverený do kompetencie SÚC a SlÚC. Návrhy rozsiahlejších opráv a iných stavebných podnikov postupovali od cirkevných odborov KNV na schválenie do SÚC (SlÚC), ktorý ich však včas nestíhal ani len predkladať pamiatkovej správe, nieto ešte s ňou konzultovať. Výsledkom bol alarmujúci stav sakrálnych pamiatok, na ktorý od polovice 50. rokov upozorňovala aj odborná verejnosť.[20]

Navyše, po politických zmenách v rokoch 1945 – 1948 sa v teoretickej a ideologickej diskusii stala potrebnou obhajoba samotného zmyslu ochrany pamiatok pre novú socialistickú spoločnosť. Do popredia sa dostali pamiatky ideologické a odrazu bolo treba hájiť ostatné skupiny kultúrneho dedičstva, pozostatky „prekonaných" období.[21]

16 UHLÍKOVÁ, K.: Ochrana sakrálních památek, s. 335.

17 K Červenému Kláštoru pozri napr. ŠTEVÍK, Miroslav, FETKO, Filip: *Rubrum Claustrum. Červený kláštor 1320 – 2008.* Červený Kláštor 2009, s. 36; K obnove v Levoči pod dohľadom Václava Mencla napr. CIULISOVÁ, Ingrid: *Historizmus a moderna v pamiatkovej ochrane. Obnova stredovekej cirkevnej architektúry Slovenska.* Bratislava 2001, s. 185 – 187.

18 Práve v roku 1950 (11. 6.) bolo vyhlásených prvých osem mestských pamiatkových rezervácií (MPR) na Slovensku, plošne chránených hodnotných území, z ktorých viaceré zahŕňali aj kláštorné komplexy. Pozri napr. PINČÍKOVÁ, Ľubica: Spoločenská situácia na Slovensku v období 1945 – 1960 vo vzťahu k architektonickej tvorbe a stavebníctvu. In: *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 20.* Bratislava 2009, s. 12 – 13.

19 BRÁZDILOVÁ, Magdaléna: *Dejiny pamiatkovej starostlivosti.* Dostupné na: http://www.pamiatky.sk/pamiatky/ochrana-pamiatkoveho-fondu/dejiny-pamiatkovej-starostlivosti/ (citované dňa 8. 4. 2010). V novembri 1951 bol premenovaný na Slovenský pamiatkový ústav.

20 UHLÍKOVÁ, K.: *Ochrana sakrálních památek,* s. 336 – 338.

21 *Tamže*, s. 342 – 343.

Nové kritériá sa prejavili vnímaním poradia dôležitosti pre „novú spoločnosť", od ktorej sa následne odvíjala aj výška dotácií. Podľa Miroslava Buriana (1955) bolo kultúrne dedičstvo krajiny rozdelené na päť kategórií: 1) pamiatky robotníckeho hnutia a pokrokových tradícií, socializmu a osobností; 2) mestské stavebné pamiatky, predovšetkým vznikajúce mestské pamiatkové rezervácie; 3) hrady a zámky, tiež zoradené podľa významu; 4) ľudová architektúra; 5) cirkevné (kultové) pamiatky.[22]

V prospech zachovania cirkevného dedičstva sa argumentovalo najťažšie, aj napriek jeho nesporne prominentnej pozícii vzhľadom na početnosť i kvalitu zachovaných pamiatok. Uvádzali sa napríklad možnosti využitia pri vedecko-ateistickej propagande, alebo aspoň úcta socialistickej spoločnosti k obdivuhodným pracovným výkonom miestneho ľudu.[23]

Uvoľnenie politickej situácie koncom 50. rokov však nakoniec oslobodilo odbornú pamiatkarskú diskusiu od tejto absurdnej zviazanosti ideologickými požiadavkami. Postupne sa tak začali zaraďovať do systému štátnej ochrany pamiatok aj skonfiškované kláštory.[24]

Využívanie a obnovy kláštorov do roku 1989

Po intenzívnom a neraz hektickom období počas a bezprostredne po vyprázdnení kláštorov nastalo postupné ustálenie situácie. Väčšinu kláštorov začali užívať nové subjekty. Hoci prítomnosť svetských, nereholných užívateľov v kláštoroch – predovšetkým ako nájomcov častí objektov – bola bežná už pred rokom 1950, v období po konfiškácii sekulárni vlastníci odrazu disponovali celými kláštornými areálmi. V zmysle hlavného argumentu obhajoby konfiškácie rehoľného majetku – že uvoľnené kláštory poskytnú byty obyvateľstvu – však tieto objekty slúžili len výnimočne.[25]

Spôsob, akým boli jednotlivé historické rehoľné budovy užívané, si časom začali všímať aj pamiatkové inštitúcie a v rámci svojich kompetencií ho aj ovplyvňovať. Zhruba od 70. rokov sa pri plánovaných stavebných zásahoch do historických kláštorov už štandardne hľadali spôsoby využitia (prevažne) ohľaduplné k podstate a charakteru pamiatky. Medzi dedičstvo hodné zachovania boli radené aj kláštory – ako samostatný typologický druh sakrálnej architektúry i ako dobový doklad, aj keď viac staviteľského umenia než spôsobu života.

---

22 BURIAN, Miroslav: Památková péče: součást socialistické výstavby našeho státu. In: *ZPP*, roč. 15, 1955, s. 3.

23 KVĚT, Jan: Za nové uplatnění kulturních památek v socialistické společnosti. In: *ZPP*, roč. 20, 1960, s. 7; PAVEL, Jakub: Péče o kultovní památky v socialistické společnosti. In: *ZPP*, roč. 20, 1960, s. 104.

24 Zo sledovanej vzorky františkánskych kláštorov bola prevažná väčšina vyhlásená za kultúrne pamiatky v priebehu roka 1963 (pozri Tab. 1 v obrazovej prílohe).

25 I keď na strane 249 diela DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory,* autor uvádza, že ani v jednom z kláštorov neboli zriadené „byty pre pracujúcich", v niektorých prípadoch napríklad Miestne národné výbory (MNV) nakoniec využili im pridelené kláštory na účely bývania, alebo boli obývané provizórne, než došlo k nasťahovaniu určeného užívateľa. Pozri napr. Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky (A PÚ SR), inventárne číslo (inv. č.) T 4605, *Liptovský Mikuláš – Okoličné. Kláštor františkánov. Zámer pamiatkovej úpravy.* 1970, s. 11: *„Objekt v súčasnej dobe je využívaný ako byty pre miestnych obyvateľov."*

Existujú početné príklady, kde sa štátna pamiatková starostlivosť podieľala na úpravách chátrajúcich či nepatrične využitých kláštorov. Medzi projektmi obnovy a adaptácie kláštorov je možné nájsť ako pomerne citlivé riešenia, tak aj niekedy odvážne, či dnes bizarné návrhy. Z tých, ktoré predpokladali kompletnú rekonštrukciu objektu kláštora, však bola realizovaná len menšina.[26]

Typické boli adaptácie kláštorov pre sociálnu starostlivosť, školstvo, štátnu administratívu či muzeálne expozície. Medzi neuskutočnenými sa nachádzajú napríklad navrhované rekreačné zaradenia alebo hotely.[27] Aspoň čiastočný obraz o užívaní kláštorov a nakladaní s nimi v sledovanom období ponúka Tabuľka 1 obrazovej prílohy na príklade kláštorov františkánov, do roku 1950 v počte lokalít najvýznamnejšej rehole na Slovensku.

Situácia po roku 1989

Napriek v princípe fungujúcemu systému ochrany a obnovy kultúrneho dedičstva sa po zmenách v roku 1989 naplno ukázali aj negatíva štátnej starostlivosti o areály kláštorov – ťažkopádne a pomalé napredovanie obnov, zanedbávanie bežnej údržby či spôsoby využitia neúnosne zaťažujúce historické budovy a ignorujúce charakter rehoľných stavieb.

S týmito problémami sa jednotlivé rehole museli a musia vyrovnávať po opätovnom nadobudnutí svojho majetku dodnes. Časť niekdajšieho rehoľného stavebného fondu zmenila vlastníka natrvalo.

Spätné hodnotenie obdobia rokov 1950 – 1989 z pohľadu architektonického dedičstva konštatuje dovtedy nevídaný rozsah zmien a zásahov do kláštorných areálov, straty *„na architektonických hodnotách – dispozíciách, čiastkových asanáciách, najviac však na umeleckých hodnotách (výzdoba, tvaroslovie, umelecko-historické detaily...) a na voľnom mobiliári alebo zabudovanom interiéri, ktorý nenávratne mizol“*.[28]

Za dôležitú tému a dôsledok vývinu v časoch totality považujeme však aj rovinu nemateriálnu, rovinu vzťahu a postoja ku kultúrnemu, a teda aj stavebnému dedičstvu reholí na Slovensku. S úctou a uznaním prežitého osobného útlaku a prekážok kladených režimom, ktoré svojím spôsobom odfiltrovali všetky sekundárne prvky a dali vy-

26 Napríklad v Nižnej Šebastovej (Prešov) *„obnova a primerané využitie konštrukčne narušeného objektu býv. kláštora a priľahlých priestorov“* pre účely štátneho archívu (dnes Štátny oblastný archív Prešov). Obnovené v zmysle projektovej úlohy z r. 1976: A PÚ SR, inv. č. A 8106, *Prešov – Nižná Šebastová. Kláštor františkánov. Projektová úloha.* 1976, s. 2.

27 Spomedzi františkánskych kláštorov to boli objekty v Bardejove (liečebno-tvorivé zariadenie Slovenského literárneho fondu, pozri: A PÚ SR, inv. č. T 1520, *Bardejov – MPR. Kláštor františkánov. Zámer obnovy pamiatky.* 1981) a v Kremnici (hotel B+ kategórie s kapacitou 35 lôžok, pozri: A PÚ SR, inv. č. T 1895, *Kremnica – MPR. Námestie 1. mája, Meštiansky dom č. 15. Zámer obnovy pamiatky.* 1978).

28 POLOMOVÁ, Beata: Premeny pôvodnej funkcie. Areály náboženských spoločností a cirkví . In: GREGOROVÁ, Jana, GREGOR, Pavel (Zost.): *Prezentácia architektonického dedičstva II. Ochrana historických typologických druhov ako predpoklad zachovania diverzity architektonického dedičstva.* Bratislava 2008, s. 60.

niknúť tým najzásadnejším pri napĺňaní podstaty rehoľného povolania, si dovoľujeme poukázať aj na tento rozmer. Jedným z dôsledkov života reholí v ilegalite sa totiž stalo pretrhnutie kontinuity a násilné odcudzenie reholí od vlastnej tradície (v tomto prípade najmä hmotnej), predmetov a objektov, ktoré z ducha tejto tradície vzišli.

Pre súčasné obdobie je teda aktuálna aj otázka poznania, porozumenia a nadviazania vzťahu k hmotnému dedičstvu rehoľného života (či už umeleckému, architektonickému alebo inému) – a to nielen zo strany reholí samotných, ale rovnako aj zo strany odbornej i širšej verejnosti. Nakoľko je tento rozmer významný či potrebný možno posúdiť azda najlepšie v porovnaní s krajinami s odlišnou históriou a kontextom posledných desaťročí.

Obrazová príloha

Františkánske kláštory v roku 1950	Kultúrna pamiatka	Využitie v rámci Akcie K	Spôsob využitia v rokoch 1950-1989	Plánované adaptácie (nerealizované)	Aktuálny stav (2010)	
Arcibiskupský Lél	-					x
Báč (Sv. Anton)	1963	SIÚC: KK	charitný domov		ofm	
Bardejov	**1970**	depozit umenia	ÚSS pre postihnutú mládež	rekreačné zariadenie SLF	ofm	
Beckov	1963		charitný domov		ofm	
Bratislava (Františkánske nám.)	1963		Tatrabanka a iné, neskôr Matica slovenská, MVSV		**OFM**	
Bratislava (Kalvária)	-					x
x Dechtice (sv. Katarína, ruina)	1963					x
Fiľakovo	1963		Regionálne múzeum	Expozícia protitureckých bojov	**OFM**	
Hlohovec	1963	SIÚC: SK pre gr-kat	Vlastivedné múzeum		**OFM**	
x Humenné	1963					x
Košice (Prídavkova ul.)	1963		SČSM			x
Košice (Ul. Milosrdenstva)	-					x
Kremnica	**1955**		MNV, Mincovňa, Okresný archív, UHUL Žilina	hotel B+ kategórie		x
Liptovský Mikuláš - Okoličné	1963		fara, byty MNV	Okresný archív	ofm	
Malacky	1963	SIÚC: PK	internát		ofm	
Nitra	1963		Poľnohospodárske múzeum		ofm	
Nové Zámky	1963		internát, ubytovňa		**OFM**	
Prešov	**1977**		SČSM		**OFM**	
Prešov - Nižná Šebastová	1963		Okresný archív			x
Pruské	1963		ÚSS pre dôchodcov		ofm	
Rožňava	1963		MNV, administratíva			x
Skalica	1963		KNV Bratislava, administratíva		ofm	
x Stropkov	1963					x
Trnava	1963		internát		**OFM**	
Žilina	1963		konzervatórium		ofm	
Trstená	-		ONV, potom hotel		**OFM**	

Vysvetlivky

x Dechtice	bývalé kláštory	**OFM**	aktívny františkánsky kláštor
KK	kárny kláštor		
SK	sústreďovací kláštor	ofm	kláštor vo vlastníctve rehole, bez komunity
PK	preškoľovací kláštor		

Tabuľka 1
Využitie historických kláštorov v rokoch 1950 – 1989 na Slovensku na príklade františkánskych kláštorov

Obrázok 1

Nové Zámky, pohľad na západnú fasádu kláštora františkánov, poškodenú bombardovaním. Zdroj: KOČI, Ján, KOČIOVÁ, Ilza: *Historicko-architektonický rozbor mesta Nových Zámkov.* Časť II., Bratislava 1955, s. 20

Obrázok 2

Nové Zámky, interiér kláštora františkánov. Zdroj: KOČI, Ján, KOČIOVÁ, Ilza: *Historicko-architektonický rozbor mesta Nových Zámkov.* Časť II., Bratislava 1955, s. 30

Obrázok 3

Okoličné, kostol a kláštor františkánov od západu. Zdroj: *Pamiatky na Slovensku. Súpis pamiatok, zväzok štvrtý*. Bratislava 1978, s. 310

Obrázok 4

Okoličné, kostol a kláštor františkánov z juhu, stav 2009. Zdroj: Archív autora

Obrázok 5
Žilina, kostol a kláštor františkánov, nedatované. Zdroj: Archív Ústavu dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok FA STU v Bratislave

Obrázok 6
Žilina, kostol a kláštor františkánov, stav 2010. Zdroj: Archív autora

Obrázok 7
Bardejov, kláštor františkánov. Stav 2010 s prístavbami z obdobia užívania Ústavom sociálnej starostlivosti pre mládež. Zdroj: Archív autora

02 / Prípadová štúdia

Fungovanie Múzea vývoja spoločenského vedomia na Slovensku v priestoroch františkánskeho kláštora v Bratislave medzi rokmi 1978 – 1989

Peter Buday

V nadväznosti na prvú časť príspevku by sme chceli na tomto mieste poukázať na konkrétny príklad hľadania „adekvátneho" využitia pre kláštory v podmienkach socialistického režimu. Prezentovaným objektom bude bratislavský konvent františkánov, ktorého osudy v štyroch desaťročiach nasledujúcich po Akcii K dôslednejšie než v akomkoľvek inom prípade ovplyvňovali hlasy z vyšších miest vtedajšieho politického vedenia.

Záujem o priestory v historickom jadre mesta prejavilo po násilnom odsune pôvodných užívateľov niekoľko štátnych organizácií.[1] Väčšiu časť konventu dostala v roku 1958 do správy Matica slovenská (MS).[2] Stav pamiatky sa v dôsledku chýbajúcej systematickej údržby a nekontrolovaných úprav postupne zhoršoval.[3] Hoci areál františ-

1 Bratislavský kláštor mal byť podľa predstáv Cirkevného odboru Krajského národného výboru využívaný ako dievčenský internát. Ústredný národný výbor v Bratislave navrhoval umiestniť v kláštore závodnú kuchyňu Tatra banky a ostatné časti prideliť Štátnemu konzervatóriu. Komisia zboru povereníkov pridelila stavbu Slovenskému chrámovému družstvu, Tatra banke a podniku Antiqua. Podľa: HUDEC, Rudolf: *Františkáni v Bratislave v rokoch 1238 – 1950*. Bratislava 2009, s. 123.

2 Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky (A PÚ SR), inv. č. T 5721 (A – C) Bratislava, Pugačevova č. 2, Františkánsky kláštor. Pamiatkový výskum. Spracoval: Projektový ústav kultúry – Útvar obnovy pamiatok. Bratislava, december 1976. Materiál obsahuje pod označením T 5807 „Ideový zámer na obnovu a využitie bývalého kláštora františkánov" vypracovaný Ing. Uličníkom 27. 1. 1975 (ďalej ako Zámer 1975).

3 A PÚ SR, inv. č. T 1102, Bratislava – blok č. 4. Podrobný umelecko-historický a architektonický výskum. Za Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (SÚPSOP) spracovali: Cidlinská, L. a Trávničková H., Bratislava 1971. Podľa záverov obhliadky patrili medzi hlavné nedostatky objektu schátralé podlahy, nevyhovujúci stav zdravotechniky, spoločná sanita, plynové a vodovodné potrubia, a tiež elektrické vedenie vedené na povrchu stien, poškodenie strechy. Interiér znehodnocovalo množstvo priečok.

kánov bol čoskoro zapísaný do ústredného zoznamu pamiatkového fondu,[4] až začiatkom 70. rokov minulého storočia predložila MS veľkorysý plán jeho obnovy.[5] Zdalo sa, že renovácii odobrenej aj ministrom Válkom nestojí nič v ceste a kláštor sa takmer po štvrťstoročí dočká využitia primeraného jeho vysokej kultúrnohistorickej hodnote. Ministerské a stranícke rozhodnutia z rokov 1973,[6] resp. 1974 však nútili korigovať skoršie predstavy o reprezentatívnom kultúrnom stánku. Ministerstvo si vyhliadlo budovu na umiestnenie Ústredného informačného strediska kultúry (ÚISOK),[7] ale napokon aj tieto plány museli ustúpiť zámerom Ústredného výboru (ÚV) Komunistickej strany Slovenska (KSS). Strana už od začiatkov rátala s Múzeom vývoja spoločenského vedomia (MVSV) v priestoroch františkánskeho kláštora. Výber miesta nebol podmienený iba na prvý pohľad zjavným motívom, ale aj faktom, že múzeum mala pôvodne budovať práve MS.[8] Organizačné povinnosti neskôr prešli na Slovenské národné múzeum (SNM). Vzťahy medzi MS a MVSV charakterizovalo po celú dobu ich spoločného fungovania v jednom objekte citeľné napätie. Vývinu a pozadiu činnosti tejto inštitúcie sa venoval pred štyrmi rokmi Radoslav Ragač na stránkach časopisu Ústavu pamäti národa.[9] Náš záujem sa tentokrát sústredí na stavebné zmeny podnietené veľmi konkrétnymi požiadavkami múzea. Predtým, ako k tomu pristúpime, pripomeňme si niektoré fakty z nedávnej minulosti:

Podľa Engelsa „*S náboženstvom nemožno skoncovať s tým, že sa jednoducho vyhlási za nezmysel pozlátaný luhármi. Aby sme s ním skoncovali, musíme najprv vysvetliť jeho pôvod a jeho vývin z tých historických podmienok, z ktorých vzniklo a dosiahlo moc*...“[10] Tento výrok môžeme chápať ako základný kameň programu múzeí ateizmu, vznikajúcich v celom východnom bloku. Cieľom KSS bolo zriadenie výnimočného ideového pracoviska, od ktorého *účinného zapojenia do svetonázorovej výchovy si veľa sľubovala.*[11] Múzeum po zakladateľskom období v druhej polovici 70. rokov zažilo v ďalšej dekáde vďaka silnej podpore strany krátku „vrcholnú“ fázu. S ňou súviseli adaptačné práce vo východnom krídle kláštora, kde sa mali predbežne sústrediť priestory na stále expozí-

4 23. 10. 1963 pod číslom 24 / 1 – 2.

5 A PÚ SR, Zámer 1975 (uvedené v pozn. č. 2), s. 2 uvádza, že Matica slovenská predložila plán obnovy už v roku 1972. Ten rátal – po vysťahovaní nájomníkov a matičnej knižnice – s umiestnením stálych expozícií literatúry, múzea vysťahovalectva a ľudského myslenia.

6 Archív Slovenského národného múzea (A SNM), fond (f.) Múzeum vývoja spoločenského vedomia (MVSV) 1973 – 1990, škatuľa číslo (šk. č.) I, roky 1973 – 1979, obal „1973“: Ministerstvo kultúry (MK) Slovenskej socialistickej republiky (SSR) – Materiál na rokovanie Kolégia ministra kultúry SSR – návrh na zriadenie MVSV predložený 16. 4. 1973 Jozefom Mravíkom, námestníkom ministra (ďalej ako Návrh 1973).

7 A PÚ SR, Zámer 1975, s. 2: O umiestnení ÚISOK rozhodol minister Válek v novembri 1974. Pracovisko pre 70 zamestnancov malo zabrať prízemie a 1. poschodie kláštora. Pre zaujímavosť dodajme, že v refektári mal byť umiestnený počítač EC 1030.

8 A SNM, f. MVSV, Návrh 1973 (uvedené v pozn. č. 6), s. 3 – 4.

9 RAGAČ, Radoslav: Vznik Múzea vývoja spoločenského vedomia. *Pamäť národa*, roč. 2, 2006, č. 2, s. 100 – 102.

10 Citát v úvode informačnej brožúry výstavy „Náboženstvo a ľud na Slovensku“, otvorenej 16. 9. 1982.

11 A SNM, f. MVSV, šk. č. „projektová dokumentácia“ (PD), obal „Odborná pomoc – kontrolné dni (1986)“. Zápis z rokovania úvodného dňa úpravy priestorov MVSV 15. 1. 1986, s. 2 - 3. Zaznelo vo vyhýbavej reakcii s. Kostku na požiadavku Ing. Krejču a Demka z Pamiatkostavu, aby ÚV intervenoval u subdodávateľov stavby.

cie a dočasné výstavy, kancelárie odborných pracovníkov a depozit. Na priamy pokyn strany a ministerstva kultúry MS prepustila časť svojich kapacít. Nároky múzea, resp. jeho ideového zriaďovateľa sa v tomto smere neustále zvyšovali, k ich naplneniu však nikdy nedošlo.

Kresby z roku 1978[12] nám naznačujú ideálny plán rozmiestnenia muzeálnych priestorov nielen na prvom poschodí východného krídla, ale aj v priečnom, medzi severným a južným nádvorím. Refektár na prízemí mal slúžiť ako prednášková sála, južné a východné krídlo ambitu ako libresso a prestávkový priestor. Tvorcovia týchto plánov v základných črtách iba nadviazali na skoršie zámery MS. Vo zvýšenom podkroví priečneho krídla malo vzniknúť planetárium so zázemím. Zásadná obnova východného krídla a adaptácia jej interiérov pre účely MVSV prebiehala v rokoch 1984 – 1987 a nebola celkom dokončená napriek tomu, že išlo o prioritnú úlohu pod dohľadom ÚV. Hodnotné svedectvo o priebehu stavebných prác nám poskytujú zápisnice z kontrolných dní. Cieľom strany bolo sprístupnenie múzea už na jar 1986, ale až po rozbehnutí obnovy sa ukázalo, že technický stav budovy je horší než sa predpokladalo. Projektový ústav kultúry (PÚK) už v júni 1985 upozornil na havarijný stav klenieb, čo neumožňovalo vybúranie priečok v rozsahu, v akom ho požadoval návrh od národného podniku Výstavníctvo, rátajúci s veľkým, nedeleným priestorom.[13] Odborné argumenty PÚK v tomto prípade nepomohli: ustúpilo sa od ľahšej cesty modifikovania výstavníckeho riešenia v prospech technicky náročnejšieho a nákladnejšieho zásahu do konštrukcií aj za cenu výrazného prekročenia časového plánu.[14] Časový sklz nemohli prekonať ani intervencie strany. Pripomeňme len, že hoci sa ÚV staval do pozície patróna tejto akcie, len veľmi nerád pristupoval k priamym zákrokom u dodávateľov. Pracovníkom Pamiatkostavu odporúčal zástupca vedenia KSS najprv vyčerpanie všetkých dostupných možností. Podnet na stranu bol samozrejme až tou poslednou. Stavitelia sa tým dostali pod dvojitý tlak. Nedodržiavanie termínov zapríčinené aj váhavým postojom zo strany iniciátora oddaľovali otvorenie prvej expozície s názvom „Vývoj spoločenského vedomia na Slovensku". Medzi momenty brzdiace realizáciu expozícií podľa schváleného scenára sa zaradil aj prípad maľby na klenbe provincialátu. S obrazom znázorňujúcim scénu Posledného súdu, datovaným do 19. storočia, autori koncepcie jednoducho nerátali. Napriek tomu, že z výtvarného hľadiska išlo o priemerné dielo, navyše v zlom

12 A SNM, f. MVSV, šk. č. I, roky 1973 – 1979, obal „1979". MK SSR – Materiál na rokovanie kolégia. Návrh koncepcie činnosti Múzea vývoja spoločenského vedomia predložený v marci 1978 námestníkom ministra J. Mikušom. Spis obsahuje aj päť náčrtov vo formáte A4, dva z nich sú duplicitné. Ide o: 1/ pôdorys prízemia; 2/ pôdorys podkrovia priečneho krídla a 3/ rez priečnym krídlom. Na s. 7 - 8 uvedeného materiálu, v bode IV. Umiestnenie múzea je konkretizovaný plán expozícií: *Cez predsálový priestor povedie trasa návštevníkov Múzea schodišťom na I. poschodie, ktorého celý východný trakt je určený pre výstavné miestnosti. Trasa prehliadky expozície vedie cez chodbu po ľavej strane schodišťa (ktorá je súčasťou výstavnej plochy), ďalej všetkými miestnosťami na východnej strane budovy a končí znovu v chodbe po pravej strane schodišťa. Priestory pre správu MVSV a lektorov sú v tesnej nadväznosti na vstup do expozičných priestorov. Pracovne odborných pracovníkov budú v južnom trakte.*

13 A SNM, f. MVSV, šk. č. PD (uvedené v pozn. č. 11), obal „Odborná pomoc – kontrolné dni" (1985), záznam z kontrolného dňa o úprave priestorov MVSV zo 14. 6. 1985.

14 *Tamže*, záznam z pracovného rokovania vo veci odsúhlasenia stavebných úprav z 8. 7. 1985: *Z hľadiska významu špecifickej expozície sa žiada priestor upraviť podľa navrhovaného scenára ... aj keby to predĺžilo stavbu o pol roka.*

stave, po odbornom reštaurovaní bolo vrátené na svoje pôvodné miesto.[15] Zmenila sa akurát jeho funkcia – z integrálnej súčasti architektúry sa stal muzeálny exponát.

Čiastočne ukončená obnova kláštora a sprevádzkovanie múzea v druhej polovici 80. rokov sa kryje s krátkotrvajúcim obdobím jeho intenzívnej činnosti. Ustálilo sa personálne obsadenie, nadviazali sa styky s domácimi a zahraničnými inštitúciami tohto druhu. Kým v prvej etape 70. rokov dominoval v odbornom programe múzea skôr etnografický náhľad na úlohu náboženstva v spoločnosti, v 80. rokoch badať posun k striktnejšiemu, veľmi kritickému pohľadu – predovšetkým na katolícku cirkev. Pre dosiahnutie požadovaného účinku na návštevníka sa kládol mimoriadny dôraz na kvalitné výstavnícke riešenie expozície. Autor technického scenára k výstave „Náboženstvo a ľud na Slovensku" Igor Krištek doslova píše: „*najmä kresťanstvo by malo mať vlastnú atmosféru vytvorenú architektonicko-výtvarným riešením navodzujúcim dobovo prípadne citovo pôsobiace prostredie...*"[16] Pre prvoradé, stranou podporované výstavné akcie zaradené do kategórie „A" sa zvyčajne požadovali špičkoví pracovníci z príslušného podniku.[17] Hoci sa zdôrazňovala výhoda historického prostredia ako ideálneho kontextu pre expozície, návrhy ako keby negovali tento názor a architektúru skôr utlačali než vyzdvihovali.

Blížiac sa k záveru desaťročia prebiehal aj útlm aktivít múzea, čo na druhej strane nebránilo vzniku utopických plánov rátajúcich s 13 tisícovou ročnou návštevnosťou[18] a – predpokladáme – i postupným prevzatím celej kláštornej budovy. Snaha o záchranu MVSV jeho reinštalovaním na matičné múzeum slovenského vysťahovalectva a života zahraničných Slovákov ostala iba v rovine nereálneho pokusu. Necelé dva týždne po tom, čo predseda MS Vladimír Mináč oznámil vedeniu národného múzea svoj súhlas s týmto krokom,[19] kláštor bol vrátený františkánskemu rádu. Pripomeňme, že povestnou bodkou v závere fungovania bratislavského múzea ateizmu sa stala výstava s názvom „Vznik kresťanstva" otvorená vo februári 1989.

15 A SNM, f. MVSV, šk. č. PD, obal „Odborná pomoc – kontrolné dni" (1986), zápis z kontrolného dňa 15. 4. 1986, s. 3, bod 2 – prijaté nové opatrenia. A PÚ SR, inv. č. R 2050. Dokumentácia vykonaných reštaurátorských prác. Reštaurovanie obrazu „Posledného súdu" z františkánskeho kláštora v Bratislave pre expozíciu MVSV. Štátne reštaurátorské ateliéry – Oblastný reštaurátorský ateliér Bratislava 1987. Reštaurovali: Dušan Altrichter, Vladimír Kožár, Ladislav Pavlovský, júl 1986 – jún 1987.

16 A SNM, f. MVSV, šk. č. IV, roky 1982 – 1985. Výstava „Náboženstvo a ľud na Slovensku" (Náboženstvo ako spoločenský jav). Technický scenár. Vypracoval PhDr. Igor Krištek, CSc. Martin, apríl 1982, s. 3.

17 A SNM, f. MVSV, šk. č. V, roky 1983 – 1984, korešpondencia 1984. List riaditeľa SNM Alojza Habovštiaka generálnemu riaditeľovi n. p. Technická tvorba kultúry z 1. 11. 1984 vo veci prípravných prác na expozícii MVSV, ktorá bola pod patronátom tajomníka ÚV KSS Pezlára.

18 A SNM, f. MVSV, šk. č. VIII, roky 1988 – 1990, plán úloh na rok 1990.

19 *Tamže*, korešpondencia. List Vladimíra Mináča Alojzovi Habovštiakovi z 11. 12. 1989.

III. Perzekúcia reholí v medzinárodnom kontexte

Ostpolitik Svätej stolice a problematika reholných rádov v Československu

Massimiliano Valente

Štúdie o *Ostpolitik* – východnej politike Svätej stolice[1] v súčasnosti dosiahli významné pokroky vďaka sprístupneniu pamätí a zbierok dokumentov kardinála Agostina Casaroliho. Prvé pamäti, ktoré spracovali Carlo Felice Casulo a Giovanni Maria Vian, boli publikované v roku 2000.[2] Zápisky samotného kardinála, ktoré sa týkajú jeho diplomatickej činnosti, boli po jeho smrti zachované v štátnom archíve v Parme.[3] Po sprístupnení týchto nových prameňov vznikla séria kongresových a vydavateľských iniciatív,[4] predovšetkým bolo súčasne vydaných niekoľko dokumentov z Casaroliho archívu, ktoré spracoval Giovanni Barberini.[5] To vyvolalo nové úvahy o všeobecných

1 O špecifických aspektoch *Ostpolitik* Svätej stolice: STEHLE, Hansjakob: *Die Ostpolitik des Vatikans 1917 – 1975*. München – Zürich 1975; S nasledujúcimi doplneniami americké vydanie toho istého autora: STEHLE, Hansjakob: *Eastern Politics of the Vatican, 1917 – 1979*. Athens 1981; WINTER, Eduard: *Die Sowjetunion und der Vatikan. Band 6, Teil 3*. Berlin 1971; CARRÈRE D'ENCAUSSE, Hélène: Paul VI et l'Ostpolitik. In: *Paul VI et la modernité dans l'Église. Actes du Colloque organisé par l'Ecole française de Rome (Rome 2. – 4. juin 1983)*. Rome 1984, s. 546 – 554; WENGER, Antoine : *Rome et Moscou 1900 – 1950*. Paris 1987; MOROZZO DELLA ROCCA, Roberto: *Le nazioni non muoiono. Russia rivoluzionaria, Polonia indipendente e Santa Sede*. Bologna 1992; RICCARDI, Andrea: *Il Vaticano e Mosca. 1940 – 1990*. Roma – Bari 1992; SILVESTRINI, Achille : L'Ostpolitik de Paul VI. In : *Paul VI et la vie internazionale. Journées d'Études (Aix-en-Provence, 18. – 19. mai 1989)*. Brescia 1992, s. 112 – 128; LEVILLAIN, Philippe: Ostpolitik. In: LEVILLAIN, Philippe (Ed.): *Dictionnaire Historique de la Papauté*. Paris 1994, s. 1237 – 1239.

2 CASAROLI, Agostino: *Il martirio della pazienza. La Santa Sede e i paesi comunisti (1963 – 1989)*. Torino 2000.

3 Informácie odvolávajúce sa na Casaroliho archív sú zachytené v príspevku Paoly Giovanny Agostinelliovej a Eleny Nironiovej: AGOSTINELLI, Paola Giovanna, NIRONI, Elena: L'Archivio Agostino Casaroli. In: MELLONI, Alberto (Zost.): *Il filo sottile. L'Ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli.* Bologna 2006, s. 345 – 369.

4 MELLONI, A. (Zost.): *Il filo sottile. L'Ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli;* BARBERINI, Giovanni: *L'Ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo lungo e faticoso.* Bologna 2007.

5 BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana.* Bologna 2008.

aspektoch vatikánskej *Ostpolitik*[6] a záujem o jednotlivé štáty Východnej Európy, teda aj Československa. Okrem memoárovej literatúry niektorých obetí pražského režimu sa objavilo niekoľko prác, ktoré vychádzajú z dokumentácie zachovanej v archívoch bývalej Československej republiky (od roku 1960 Československá socialistická republika),[7] a prvé špecifické príspevky spracované z vyššie opísaných prameňov;[8] okrem toho sa v súčasnosti objavila publikácia, ktorú spracoval Francesco Strazzari na základe pamätí ďalšieho protagonistu vyjednávaní, pátra Jána Bukovského.[9]

Zo všetkých spomínaných prameňov a bibliografie vyplývajú základné témy, o ktorých rokovali vatikánski vyjednávatelia so zástupcami pražskej vlády: najmä osobná situácia niektorých biskupov, predovšetkým arcibiskupa Berana (a problém vedenia pražskej arcidiecézy) a ďalších väznených biskupov; obsadzovanie diecéz; sloboda ordinárov v diecéznom vedení a korešpondencii so Svätou stolicou; prísaha biskupov a kňazov („sľub vernosti republike"); náboženské vzdelávanie v školách; semináre a teologické fakulty; rehoľné rády a kongregácie; vládni splnomocnenci na biskupských kúriách (alebo apoštolských úradoch) a sloboda diecézneho vedenia; cirkevný kult; katolícka tlač (katolícka žurnalistika).

Čo sa týka témy, ktorej bolo venované sympózium, v tomto príspevku je pozornosť sústredená na časť vyjednávaní týkajúcich sa rehoľných rádov a kongregácií, najmä na základe dokumentácie uverejnenej v spomínanom vydaní, ktoré spracoval Giovanni Barberini. Ponúka v ňom výber spisov z obdobia od roku 1963 do roku 1977, počas pontifikátov Jána XXIII. a Pavla VI. (obsahuje len jeden dokument, ktorý sa vzťahuje k pontifikátu Jána Pavla II., koncept vlastnoručne písaného listu kardinála Casaroliho československému prezidentovi Husákovi z roku 1985, o všeobecných stránkach dialógu). Je potrebné upozorniť, že ak na jednej strane význam tejto dokumentácie spočíva v možnosti presvedčiť sa o priebehu vyjednávaní, jej nedostatkom je, že niekedy správy a postrehy zachytené v citovaných prameňoch predstavujú optimistickejší pohľad

6 HUMMEL, Karl–Joseph (Ed.): *Vatikanische Ostpolitik unter Johannes XXIII. und Paul VI. 1958 – 1978*. Paderborn 1999.

7 Medzi tieto sa v talianskom jazyku radia príspevky Jozefa Haľka: HAĽKO, Jozef: I comunisti slovacchi e il Concilio Vaticano II. In: *Annuarium Historiae Conciliorum*, 31, 1991, s. 166 – 186; HAĽKO, J.: Il Concilio Vaticano II ed I servizi segreti cecoslovacchi. In: DRAVECKÝ, Jozef, BARTKO, Marek (Zost.): *La Slovacchia e la Santa Sede nel XX secolo. Atti del Convegno promosso dall'Ambasciata della Repubblica Slovacca presso la Santa Sede in occasione del V anniversario della firma dell'Accordo Base tra la Repubblica Slovacca e la Santa Sede*. Città del Vaticano 2008, s. 144 – 156. Veľký význam majú aj ďalšie príspevky uvedené v referáte *La Slovacchia e la Santa Sede dall'inizio della Guerra fredda alla caduta del regime comunista e la divisione della Ceco-Slovacchia (1945 – 1992)*: HRUŠOVSKÝ, Dominik: *L'opera dell'Istituto slovacco dei Santi Cirillo e Metodio,* s. 122 – 126; ČARNOGURSKÝ, Ján: *Relations Holy See – Slovakia during the Years 1945 – 1992*, s. 127 – 134; VASIĽ, Cyril: *La Chiesa Greco-cattolica in Slovacchia nello specchio della storia*, s. 135 – 143.

8 CASAROLI, A.: *Il martirio della pazienza,* s. 123 – 192; BARBERINI, G.: *L'Ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo lungo e faticoso*, s. 124 – 131, 219 – 243.

9 BUKOVSKÝ, Ján: *Chiesa del martirio, Chiesa della diplomazia. Memorie tra Cecoslovacchia e Vaticano.* Bologna 2009. John Bukovský pôvodom zo Slovenska, ale občan USA, prišiel v roku 1972 na Štátny sekretariát a stal sa v krátkom čase naozajstným odborníkom na situáciu katolicizmu v českom prostredí a na Slovensku. Bol dôverníkom A. Casaroliho a jeho nástupcu A. Silvestriniho. Porovnaj: La recensione di Stefano Bottoni. In: *Il mestiere di storico. Rivista della Società Italiana per lo Studio della Storia Contemporanea*, II/1, 2010, s. 125.

na život cirkvi v českom prostredí a na Slovensku, čo odzrkadľuje, ako túto situáciu vnímali pražskí vládni funkcionári a ako o nej informovali Vatikán.

Ako je známe, podnet na začatie *Ostpolitik* Svätej stolice voči Československu – kde už od roku 1945, aj pred „pražským pučom" v roku 1948, prebiehala tvrdá protikatolícka politika vykonávaná vládou najmä na Slovensku – poskytol známy list, ktorý bol doručený do Vatikánu poštou vo Veľkom týždni v roku 1963. V ňom sa Mons. Josef Beran, pražský arcibiskup, roky vo vyhnanstve na neznámom mieste, pýtal Jána XXIII. „*Quid ergo faciendum?*"[10], čo by sa dalo urobiť pre diecézu a pre jeho osobu.[11] Od prvých mesiacov roka 1950 totiž pražská vláda prerušila diplomatické vzťahy so Svätou stolicou vyhostením diplomatického zástupcu – chargé ďaffaires Mons. Gennara Verolina, neskôr odmietnutím uznania dezignovaného nástupcu Mons. Paola Bertoliho, a nakoniec 16. marca 1950 výzvou Mons. Ottaviovi De Livovi, poslednému zostávajúcemu vatikánskemu diplomatovi, opustiť krajinu.[12] Počas niekoľkých rokov sa náboženská situácia v krajine stávala ťažšou a dramatickejšou kvôli sovietskym nariadeniam zameraným na realizáciu represívnej politiky voči náboženstvu a katolíckej cirkvi: „*prerušené diplomatické vzťahy s Vatikánom* […]*, boj proti cirkvi pokračoval rýchlym tempom, podľa klasických marxistických schém, ale s obzvlášť dôraznou rozhodnosťou a logikou: cirkvi odobraté školy, vyvlastnený cirkevný majetok, zrušené mužské rehoľné rády a ženské zdecimované a odsúdené na zánik, obmedzené na dva – jeden pre Čechy a Moravu, druhý pre Slovensko –, inštitúty na formáciu kléru, predstaveným rádov odňaté právo prijímať a schvaľovať kandidátov, oboje podriadené kontrole a obmedzovaniu orgánmi úzko prepojenými na štát. A tiež veľká dráma mládeže, odtrhnutej od rodiny a cirkvi. Okrem toho zrušenie – alebo takmer zrušenie – legitímnej hierarchie cirkvi.*" Nastal aj problém s kňazským združením „Pacem in terris".[13] Takýto bezútešný pohľad sa ukazoval Casarolimu a Jánovi XXIII. v Československu; čo mohla robiť Svätá stolica pre „tajnú cirkev"?

Ako poznamenal kardinál Achille Silvestrini, vtedy blízky spolupracovník Casaroliho na Štátnom sekretariáte, výzva bola v tom, či pomáhať viac cirkvi čeliť komunizmu radikálnym odporom, alebo či tento odpor, pevný v princípoch, pripustí určité dohody vo veciach možných a spravodlivých. Rokovalo sa, či by vyjednávač mohol dosiahnuť pre náboženský život priestor a úľavu, alebo by sa to vyvinulo do ilúzie užitočnej len na prestíž režimov bez trvalých výsledkov pre cirkev: „*Takže je lepší postoj úplného odporu cirkvi – impavidam ferient ruinae –, ktorá by jedného dňa vyšla zo skúšky víťazne, alebo pokus pozbierať pre vlastné deti spravodlivé omrvinky, ktoré by padli zo stola tyranskej moci? Bolo evidentné, že cirkev sa nestarala o povesť, ktorú by jej priznali dejiny, lebo sa nemohla nepostarať, ako matka, o duchovné potreby veriacich.*"[14]

10 List monsignora Berana Jánovi XXIII. je uverejnený v: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana,* s. 221 – 222.

11 Na ilustráciu kontextu, v ktorom začínala vatikánska politika otvorenie vyjednávaní s krajinami východnej Európy, pozri: CASAROLI, A.: *Il martirio della pazienza,* najmä prvé štyri kapitoly, ako aj úvod kardinála Achilla Silvestriniho.

12 BARBERINI, G.: *L'Ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo lungo e faticoso*, s. 125.

13 CASAROLI, A.: *Il martirio della pazienza,* s. 125.

14 CASAROLI, A.: *Il martirio della pazienza,* s. XIII. (Úvod Achille Silvestriniho).

Po sérii kontaktov so sovietskym vedením – akými boli prianie Nikitu Sergejeviča Chruščova k 80. narodeninám pápeža (november 1961), výzva Jána XXIII. Johnovi Fitzgeraldovi Kennedymu a Chruščovovi kvôli kubánskej kríze (október 1962), oslobodenie gréckokatolíckeho metropolitu vo Ľvove, Mons. Josyfa Slipého z väzenia na Sibíri (február 1963), audiencia šéfredaktora denníka Izvestija Alexeja Adžubeja a jeho manželky Rady (marec 1963)[15] – pri otvorení Druhého ekumenického vatikánskeho koncilu prišiel do Ríma určitý počet biskupov z krajín Východu, aj z Československa.[16] Pápež Roncalli neskôr, v apríli roku 1963 vydal encykliku *Pacem in Terris*.

V tomto kontexte bol do Vatikánu doručený spomínaný list arcibiskupa Berana, ktorý bol údajne dôvodom prvej misie Mons. Agostina Casaroliho v Československu, v dňoch 12. – 14. mája 1963, počas ktorej sa stretol so samotným arcibiskupom Beranom a s predstaviteľmi pražskej vlády. Uskutočnilo sa približne tridsať oficiálnych a pracovných stretnutí medzi delegáciou, resp. reprezentantmi Svätej stolice a predstaviteľmi československej vlády v rokoch 1963 – 1989.[17] Mons. Casaroli sa priamo zúčastnil na rozhovoroch až do roku 1977. Jeho hlavnými spolupracovníkmi boli monsignori Luigi Bongianino, Giovanni Cheli, Ján Bukovský, Gabriel Montalvo, Angelo Sodano, Faustino Sainz Muñoz; neskôr rozhovory viedol najprv Mons. Achille Silvestrini, potom Mons. Luigi Poggi a následne Mons. Francesco Colasuonno.[18] Československú delegáciu viedol Karel Hrůza (vedúci sekretariátu československej vlády pre cirkevné záležitosti) od roku 1963 do roku 1984; v roku 1968 ho nahradila profesorka Erika Kadlecová (vedúca sekretariátu pre cirkevné záležitosti Ministerstva kultúry). V roku 1969 M. Šustal (spolu s A. Polanským, E. Kadlecovou a K. Homolom) viedol neoficiálne rozhovory s Mons. Chelim v Bratislave, v Trnave a v Prahe. Od roku 1970 do roku 1971 oficiálnym stretnutiam predsedal A. Tichý, radca československého veľvyslanectva v Ríme (spolu s Hrůzom a Homolom). Na jeseň roku 1969 bola Kadlecová pozbavená fukcie a Hrůza ju znovu prevzal až do roku 1984, keď ho nahradili Vladimírom Janků.[19]

Keď pristúpime k analyzovaniu samotných vyjednávaní, otázka rehoľníkov a rehoľníčok vyvstala už zo správy Mons. Agostina Casaroliho štátnemu sekretárovi Amletovi Cicognanimu o prvých stretnutiach 12. – 14. mája 1963: „*Všetky mužské rády a kongregácie boli vyhlásené za rozpustené v rokoch 1952 – 1953.*[20] *Časť rehoľníkov (kňazi) prešla do služby diecéz, ostatní do civilného života. Majetky boli vyvlastnené; niektoré*

15 *Tamže*, s. VIII.

16 *Tamže*.

17 Chronológiu vyjednávaní viď: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana,* s. 218 – 219.

18 *Tamže*.

19 Porovnaj: BUKOVSKÝ, J.: *Chiesa del martiri*, s. 20 – 21. Od roku 1969 sa rozhovorov zúčastňovali aj František Cinoldr a Karol Homola (zastúpený po smrti Vincentom Máčovským).

20 V skutočnosti už od apríla roku 1950, v smutnej správe o „barbarskej noci", o ktorej nám rozpráva biskup, neskôr kardinál Ján Korec vo svojich pamätiach: KOREC, Ján Chryzostom: *Od barbarskej noci*. Bratislava 1990; taliansky preklad: *La Notte dei Barbari*. Casale Monferrato 1993. O prenasledovaní pražskou vládou na českom a slovenskom území viď tiež: VNUK, František: *Akcie K a R. Zásahy komunistického režimu proti reholiam v rokoch 1950 – 1956*. Bratislava 1995; LETZ, Róbert: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter (Ed.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*, I. Prešov 2001, s. 67

ostali cirkvi pre náboženské účely. Takto – jednoduchými slovami [poznamenáva Casaroli] *– zhrnuli moji diskutéri tragédiu mužských rehoľných inštitútov v Československu. Nikdy nenastala taká situácia, aby sa zmenil platný stav. Rehoľníčok zostalo približne 10 000 a mohli ‚žiť svoj rehoľný životŤ. Takmer 95 % z nich pracovalo v nemocniciach, v domovoch dôchodcov atď., v štátnych alebo cirkevných inštitúciách až do roku 1958.*[21] *V tom roku bola znárodnená všetka sociálna starostlivosť, katolíckej ‚Charite' bolo ponechaných pätnásť domov, v ktorých žili staré sestry, starí, chorí alebo invalidní kňazi, staré gazdiné kňazov. Nemohol som overiť, či v niektorom štátnom sociálnom zariadení sa nachádzajú ešte dnes nejaké rehoľníčky: ale mám pocit, že áno. V každom prípade, žiadny rád alebo rehoľný inštitút nemôže prijať nových uchádzačov. Ďalšia tragédia, kvôli ktorej v tomto momente nevidieť žiadne svetielko nádeje.*"[22] Ján XXIII., informovaný o tejto a iných správach, ktoré sa týkajú situácie cirkvi na českom, ako aj slovenskom území,[23] tri týždne pred svojou smrťou povedal Casarolimu: „*Napredujme s dobrou vôľou a dôverou, ale bez toho, aby sme sa ponáhľali.*"[24]

S pápežom Montinim, zvoleným za pápeža 21. júna 1963, bola otázka *Ostpolitiky* predmetom hlbokej reflexie.[25] Hlavní predstavitelia medzinárodnej politiky Svätej stolice si kládli otázku, či sa oplatí stať sa partnerom jednaní s týmito režimami, „*ich výsledok bol smiešny, pretože ústupky boli minimálne, neboli by dodržané a znamenali by vzdanie sa prenasledovanej časti cirkvi, ktorá sa ukazovala hrdinskejšia vo svojom odolávaní; vyjednávania by nakoniec obrali Svätú stolicu o slobodu odsúdiť prenasledovanie*".[26]

Pavol VI. zvolal členov Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti kvôli prevereniu pokračovania týchto vyjednávaní. 16. júla 1963 sa uskutočnila audiencia, na ktorej sa preverovali správy pre Štátny sekretariát, pokiaľ ide o kontakty tajne nadviazané Svätou stolicou v Budapešti a v Prahe s vládami Maďarska a Československa. Vyžadoval sa názor, či: 1. sa oplatí pokračovať vo vyjednávaniach; 2. ktorých pokynov by sa bolo potrebné pridržiavať a ktoré požiadavky by bolo potrebné presadzovať ako „*conditio sine qua non*"; 3. ktorý by mal byť, čo sa týka Československa, definitívny postoj v otázke prísahy vernosti na ústavu. Pavol VI., keď zhrnul závery kongregácie,

– 335; REBICHINI, Andrea: *Chiesa, Società e Stato in Cecoslovacchia 1948 – 1968*. Padova 1977; REBICHINI, A.: *Chiesa, Società e Stato in Cecoslovacchia 1968 – 1978*. Padova 1979.

21 Aj v tomto prípade realita bola veľmi odlišná v porovnaní s tou, ktorú ukazovali štátni funkcionári z Prahy vatikánskemu emisárovi, zvlášť pre rehoľníčky pochádzajúce z „čistky" na Slovensku. Na rozdiel od mužských rádov ženské ešte neboli podrobené hlbšiemu bádaniu.

22 Relazione di Mons. Casaroli al Card. Cicognani Segretario di Stato sugli incontri con i Rappresentanti del Governo cecoslovacco, Vaticano, 20 maggio 1963. [Správa Mons. Casaroliho kardinálovi Cicognanimu štátnemu sekretárovi o stretnutiach s reprezentantmi československej vlády, Vatikán, 20. mája 1963]. In: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, s. 233.

23 Relazione di Mons. Casaroli al Card. Cicognani Segretario di Stato sugli incontri con i Rappresentanti del Governo cecoslovacco, Vaticano, 20 maggio 1963. [Správa Mons. Casaroliho kardinálovi Cicognanimu štátnemu sekretárovi o stretnutiach s reprezentantmi československej vlády, Vatikán, 20. mája 1963]; Relazione di Mons. Casaroli al Card. Cicognani Segretario di Stato sul suo colloquio con Mons. Beran, Vaticano, 20 maggio 1963 [Správa Mons. Casaroliho kardinálovi Cicognanimu štátnemu sekretárovi o jeho rozhovore s Mons. Beranom, Vatikán, 20. mája1963]. In: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, s. 222 – 234, 243 – 237.

24 CASAROLI, A.: *Il martirio della pazienza,* s. XIV. (Úvod Achille Silvestriniho).

25 Odkaz na širšie spracovanie: RICCARDI, A.: *Il Vaticano e Mosca*, s. 305 – 342.

26 CASAROLI, A.: *Il martirio della pazienza,* s. XV. (Úvod Achille Silvestriniho).

stanovil, že je potrebné pokračovať v začatých *pourparlers* (vyjednávaniach) a myslieť na všeobecné dobro katolíkov v tých krajinách a v prípade potreby dať dôraz na osobné prípady kardinála Mindszentyho a arcibiskupa Berana.[27] Podľa týchto nariadení boli kontaktovaní zodpovední diplomatickí reprezentanti akreditovaní v *Quirinale* (sídlo talianskeho prezidenta) s ponukou na uskutočnenie druhej fázy rozhovorov, ktoré by sa konali v Ríme. Stretnutia s predstaviteľmi Československa sa konali od 6. do 12. septembra 1963; pražskú vládu zastupovali pán Karel Hrůza, vedúci úradu pre cirkevné záležitosti na Ministerstve školstva a kultúry, pán Trávniček z toho istého úradu. Mons. Casaroliho sprevádzal Mons. Bongianini, úradnik Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti a páter Řežáč z Východného inštitútu, ktorý tlmočil. Pri otvorení rozhovorov Mons. Casaroli položil zásadnú otázku o význame a zámere pokračovania rozhovorov: zvlášť, či by vláda bolo ochotná vziať do úvahy možnosť preskúmať, aspoň v istej miere, vlastnú legislatívu, ktorá je v mnohých bodoch v protiklade s právami cirkvi. Rázna odpoveď reprezentantov bola, že exekutíva Prahy nemala v úmysle zmeniť svoje zákony, ktoré sa týkajú cirkvi, pretože aj tieto zákony sa týkali právneho postoja k všetkým náboženským vyznaniam. Táto predbežná podmienka by neumožnila nič iné, len obmedziť preverovanie jednotlivých problémov československej legislatívy, s perspektívou možných riešení v súčasnej situácii na tomto poli, žiaľ, veľmi zúženom a ťažkom.[28]

Vo veci rehoľných rádov a kongregácií na stretnutiach v Ríme od 6. do 12. septembra Svätá stolica „*požaduje, aby: a) ženské rehoľné rády a kongregácie, ešte v súčasnosti existujúce v Československu, mohli prijímať nové členky, a následne priberať a formovať kandidátky; b) vyjadrila požiadavku, aby mohli znovuotvoriť domy a prijímať členov všetky mužské rehoľné rády a kongregácie – v súčasnosti všetky zrušené v Československu – a zvlášť tie, ktoré majú za cieľ starostlivosť o duše*“.[29]

V dňoch 9. – 10. septembra 1963 zástupcovia z Prahy oznámili Svätej stolici, že československá vláda by pokračovala v preukazovaní dobrej vôle na vyriešenie kontroverzných záležitostí medzi Československou socialistickou republikou a katolíckou cirkvou za podmienky, že počas koncilu a pri podobných verejných príležitostiach a zo strany československých emigrantov v službách cirkvi by nebola Československá socialistická republika vystavená atakom.[30] Medzitým Kongregácia pre mimoriadne cirkevné záležitosti prejavila záujem o získanie informácií a podnetov od československých biskupov,

27 Ponenza a stampa per riunione della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Città del Vaticano, 25 ottobre 1963. [Tlačové vyhlásenie z porady Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti, Vatikán, 25. októbra 1963]. In: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, s. 247 – 251.

28 Ponenza a stampa per la Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Città del Vaticano, 25 ottobre 1963. [Tlačové vyhlásenie Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti, Vatikán, 25. októbra 1963]. In: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, s. 249.

29 *Tamže*, s. 243.

30 Comunicazione del Governo cecoslovacco, (Praga), 9 – 10 settembre 1963. [Správa československej vlády, (Praha), 9. – 10. septembra 1963]; „Protocollo di Roma“ contenente le posizioni della Santa Sede e del Governo cecoslovacco, Settembre 1963. [„Rímsky protokol“ obsahujúci postoje Svätej stolice a československej vlády, september 1963]. In: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, s. 238, 245 – 246.

ktorí prišli na druhé zasadnutie ekumenického koncilu, zvlášť vo veci možných kandidátov na biskupský úrad. Dňa 10. októbra boli biskupi z Československa na audiencii u Pavla VI.: tí istí biskupi vyjadrili pri tejto príležitosti svoju spokojnosť s prebiehajúcimi vyjednávaniami, od ktorých očakávali, aj keď len čiastočné, zlepšenie situácie.[31] Čo sa týka tejto poslednej časti tlačového vyhlásenia účastníkov na stretnutí s pápežom, zo spomienok Mons. Pavla Hnilicu vieme, že slovenskí biskupi to takto nevnímali.[32]

Znak „dobre vôle" pražskej vlády sa prejavil 2. októbra 1963 odvolaním reštriktívnych opatrení osobnej slobody piatich zo šiestich biskupov stále internovaných alebo väznených: za internovaných sa považovali biskupi Josef Beran a Karel Skoupý, vo väzení biskupi Ján Vojtaššák (spišský biskup na Slovensku, prinútený ale zostať internovaný v Čechách až do smrti), Stanislav Zela a Ladislav Hlad. Vo väzení zostal Vasiľ Hopko, pomocný biskup biskupa diecézy byzantského obradu v Prešove.[33]

Výsledkami stretnutí s delegátmi vlády Československej socialistickej republiky zo 6. – 12. septembra 1963 sa zaoberala Kongregácia pre mimoriadne cirkevné záležitosti na porade členov, ktorá sa konala na jeseň toho istého roka.[34] Otázka na kardinálov, členov Kongregácie bola, či by bolo výhodné pokračovať tým istým smerom a zároveň doplniť podnety a indikácie výhodné pre cirkev v tejto skúšanej krajine.[35] Keďže ide len o útržkovitú dokumentáciu, domnievame sa, že odpoveď bola kladná, ale nepoznáme „internú rozpravu".

Na nasledujúcich vyjednávaniach, ktoré sa uskutočnili v Prahe od 16. do 28. novembra 1963, mala Svätá stolica ohľadom rehoľných rádov a kongregácií nasledovný návrh: „*Minimálne požiadavky Svätej stolice v tejto veci sú: a) aby ženské rehoľné rády a kongregácie, ktoré majú ešte členky a domy v Československu, mohli prijímať nové členky a následne priberať a formovať kandidátky a novicky; b) aby mohol aspoň niektorý mužský rád alebo kongregácia – zvlášť taký, čo má za cieľ starostlivosť o duše – znovu otvoriť domy a prijímať členov. V každom prípade Svätá stolica žiada, aby mohli byť využití členovia rozpustených mužských rehoľných inštitútov vo vykonávaní pastorálnej starostlivosti, keďže sú zbavení štátneho súhlasu, musia v súčasnosti vykonávať civilné profesie a práce.*"[36] Odpoveď pražskej vlády na vyjadrené požiadavky vatikánskych vy-

31 Ponenza a stampa per la Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Città del Vaticano, 25 ottobre 1963. [Tlačové vyhlásenie Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti, Vatikán, 25. októbra 1963]. In: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, s. 250.

32 HNILICA, Pavol SJ: *Rozhovory o ľuďoch, udalostiach a Božej dobrote. Zhováral sa a otázky kládol František Vnuk*. Bratislava 2001.

33 Pozri: Ponenza a stampa per la Congregazione degli Aff ari Ecclesiastici Straordinari, Città del Vaticano, 25 ottobre 1963. [Tlačové vyhlásenie Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti, Vatikán, 25. októbra 1963]. In: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, s. 250 – 251.

34 Ktorej bolo adresované „tlačové vyhlásenie" z 25. 10. 1963.

35 Ponenza a stampa per la Congregazione degli Aff ari Ecclesiastici Straordinari, Città del Vaticano, 25 ottobre 1963. [Tlačové vyhlásenie Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti, Vatikán, 25. októbra 1963]. In: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, s. 250 – 251.

36 Proposta – per la parte riguardante la Santa Sede – del Verbale delle trattative fra i rappresentanti della Santa Sede e della Č.S.S.R. svoltesi a Praga dal 16 al 28 novembre 1963. [Návrh – časť, ktorá sa týka Svätej stolice – zápisnice vyjednávaní medzi reprezentantmi Svätej stolice a ČSSR, ktoré sa konali

jednávateľov bola úsečná: „*2. Vláda vyhlásila, že v súčasnosti nemá v zámere zaoberať sa otázkou rehoľných rádov. 3. Vláda považuje za nevyhnutné upozorniť, že ak očakávaný vývoj riešenia kontroverzných problémov bude napredovať priaznivo, je možné sa po nejakom čase vrátiť k niektorým z týchto otázok a zaoberať sa nimi, ale nezáväzne.*“[37]

Stále ohľadom rehoľných rádov a kongregácií na druhej misii v Československu od 15. do 28. novembra 1963 Casaroli poznamenáva v zápisnici: „*Keďže nebolo možné naliehať* […] *upozornil som reprezentantov vlády na problém rehoľníkov (alebo diecéznych kňazov) väznených alebo podrobených iným obmedzeniam slobody a tiež problém rehoľníkov, ktorí boli zbavení štátneho súhlasu na vykonávanie kňazskej služby, ktorí sú nútení zarábať si na život vykonávaním civilných činností, všeobecne ako robotníci. Ohľadom prvých – ktorých počet je okolo 200 a 300 – som upozornil, že je osobným prianím Sv. Otca a najdôstojnejších biskupov, aby sa zobral do úvahy aj ich prípad. Po druhé som poukázal, medzi iným, na nízku kvalitu diecézneho kléru, čo sa stáva stále závažnejším problémom kvôli zníženému počtu nových povolaní. Pražská vláda preukázala istú ochotu vyhovieť prianiu pápeža a vyjednávateľom v oboch bodoch: Toto sú odpovede vlády: 1. súhlas s prianím Sv. Otca, situácia väznených duchovných bude preverená čo najskôr a najlepším spôsobom. Vláda ale dala najavo, že niektorí duchovní boli odsúdení za trestné činy alebo za protištátnu politickú činnosť; za týchto sa nemôže zasadzovať, zatiaľ čo sa zaručuje za tých, ktorí boli postihnutí z náboženských dôvodov. 2. Pokiaľ ide o ďalších, vláda je ochotná uspokojivo prešetriť žiadosti, ktoré budú predložené jednotlivými rádmi na pokrytie miest, ktoré sú alebo sa stanú voľnými v príslušnej diecéze: za obvyklých platných podmienok na udelenie štátneho súhlasu (informoval som, tajne, o tejto odpovedi najdôstojnejších biskupov prítomných v Ríme, ktorí, aj keď vedeli, že ide o obmedzené povolenie, vyzerali nadmieru spokojní).*“[38]

Otázka rehoľných rádov sa znovu objavuje v jednom zázname československej vlády odovzdanom Mons. Casarolimu veľvyslancom Československej republiky v Ríme 24. júna 1965: znovu som zdôraznil, ako to už bolo vyjadrené predtým, pokiaľ ide o vládnu líniu vo veci, vyjadril som názor v podstate pozitívny (s výhradami) o možnosti využitia rehoľníkov (ale aj kňazov) na pastorálnu službu na základe žiadosti, ktorá má byť vyjadrená zo strany ordinára: „*Preto vláda, v zhode s doterajšou praxou, súhlasí s tým, aby pri obsadzovaní voľných miest príslušný ordinár mohol požiadať o vydanie štátneho súhlasu pre niektoré z týchto osôb oprávnený Krajský národný výbor (KNV). Podmienkou pre vydanie štátneho súhlasu zostáva, aby u dotyčnej osoby pominuli dôvody, kvôli ktorým jej bol v minulosti odobratý štátny súhlas alebo kvôli ktorým jej štátny*

v Prahe od 16. do a 28. novembra 1963]. In: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, s. 258.

37 Proposta – da parte cecoslovacca – dei verbali delle trattative fra i Rappresentanti della Repubblica Socialista Cecoslovacca e della Santa Sede le quali ebbero luogo nei giorni 16-28 novembre 1963. [Návrh – z československej strany – zápisníc vyjednávaní medzi reprezentantmi Československej socialistickej republiky a Svätou stolicou, ktoré sa konali v dňoch 16. – 28. novembra 1963]. In: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, s. 266.

38 Relazione di Mons. Casaroli al Card. Segretario di Stato sulla sua seconda missione in Cecoslovacchia (15 – 28 novembre 1963). I parte – Questioni generali (con inserto). [Správa Mons. Casaroliho kardinálovi Štátnemu sekretárovi o druhej misii v Československu (15. – 28. novembra 1963). I. časť – Všeobecné otázky (s prílohou)]. In: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, s. 277.

súhlas nebol vôbec vydaný. Obsadenie voľných miest a vydanie štátneho súhlasu je potrebné prísne posudzovať od prípadu k prípadu.“[39]

Jeden príhovor Josefa Berana – medzičasom sa stal kardinálom a presťahoval sa do Ríma (v dôsledku dohody medzi pápežskými vyjednávateľmi a vyjednávateľmi pražskej vlády) – v Assisi a dva príhovory monsignorov Pavla Hnilicu a Michala Rusnáka v koncilovej sieni o náboženskej situácii v Československu zapríčinili protesty československej vlády (a príchod Karla Hrůzu do Ríma), v dôsledku čoho došlo k prerušeniu vyjednávaní medzi Prahou a Vatikánom. Po ďalšom stretnutí, ktoré sa konalo medzi 22. a 28. májom 1967, tie isté vyjednávania zostali prerušené na viac ako tri roky, neskôr v júni Pavol VI. sa postavil proti vymenovaniu kapitulárneho vikára z Litoměřic, Edvarda Olivu, ktorý bol otvorený sympatizant komunistického režimu,[40] za biskupa. Medzičasom sa potvrdili dôležité fakty pre život krajiny, ako bola „Pražská jar“ v roku 1968.

Rozhovory pokračovali v Ríme od 13. do 16. októbra 1970. Štvrtá téma prejednávaná na týchto stretnutiach sa týkala rehoľných rádov: „*Mons. Casaroli vyjadril presvedčenie, že aj v aktuálnom československom politicko-sociálnom kontexte je možné nájsť nejakú formu, ktorá dovolí činnosť rehoľných inštitútov: napríklad v pastorálnej starostlivosti, v zdravotnej starostlivosti, v nemocniciach, atď.* […] *Odvoláva sa aj na priestor osobnej slobody, ktorú garantuje ústava krajiny a ktorá dovoľuje organizovať vlastný život istým spôsobom a nie iným. Napríklad: zákon uznáva, že pastorálnu starostlivosť môže vykonávať sekulárny alebo rehoľný klérus; táto možnosť patriť k jednému alebo druhému kléru spadá do priestoru osobnej slobody občana. A preto nie je možné pochopiť, prečo si robotník alebo úradník, ktorý vykonáva svoju prácu v súlade so všetkými predpismi, ktoré zákon vyžaduje, nemôže vybrať pre svoj vlastný osobný život byť laikom alebo rehoľníkom. Je nám známe, že zákonnosť opatrení proti rádom a rehoľným inštitútom sa považuje v Československu už za diskutabilnú. Treba iste mať na mysli praktický aspekt riešenia tejto otázky. Svätá stolica už požiadala biskupov, aby naštudovali problematiku a aby predložili návrhy.*“[41]

Táto otázka by sa stala predmetom nasledovných vyjednávaní, ktoré sa by sa mali konať pred Helsinskou konferenciou (1973 – 1975) alebo po nej. Konferencia by určila základné princípy aj v téme náboženskej slobody, ktoré by ponúkli vyjednávačom Svätej stolice nové základy na medzinárodno-právnej úrovni, aby pokračovali v ich činnosti na ochranu cirkvi, ešte stále utláčanej v krajinách za oponou.

Z týchto stručných poznámok vidieť, že otázka rehoľných rádov a kongregácií bola témou rôznych stretnutí a rozhovorov zo strany reprezentantov Prahy a Svätej stolice. Československá vláda nepreukázala nijakú ochotu na komplexné riešenie tejto otáz-

39 Promemoria del Governo cecoslovacco sulle questioni da risolvere, (1965). [Zápis československej vlády o otázkach, ktoré treba vyriešiť, (1965)]. In: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, s. 334.

40 BUKOVSKÝ, J.: *Chiesa del martirio,* s. 21.

41 Relazione di Mons. Cheli sulle trattative tra la Santa Sede e il Governo cecoslovacco, Roma, 13 – 16 ottobre 1970. [Správa Mons. Cheliho o jednaniach medzi Svätou stolicou a československou vládou, Rím, 13. – 16. októbra 1970]. In: BARBERINI, G.: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, s. 377.

ky. Len v rozhovoroch v roku 1970 sa zdalo, že sa ukazuje istá otvorenosť pokiaľ ide o tých, ktorí boli väznení alebo internovaní a pokiaľ ide o možnosť použitia rehoľníkov na činnosť vo farnostiach. Aj v tomto prípade sa nezdalo, že by smerovali, ako bolo z viacerých strán povedané, k *modus vivendi*, ale k *modus non moriendi*, k pojmu, na ktorom je postavená zrozumiteľná *Ostpolitik* Svätej stolice.

Na pozadí najširšej otázky, ktorá sa týka všeobecného hodnotenia účelnosti a úspechu *Ostpolitik* Svätej stolice, prípad Československa je príznačný a udalosť rehoľných rádov predstavuje významný prvok. Z uvedeného napokon vyplýva, že dokumenty z Casaroliho archívu majú veľký prínos, najmä ak sú vhodne doplnené o pamäti a svedectvá obetí pražského režimu (predovšetkým na území Slovenska). Tieto spisy dnes ponúkajú jedinečnú možnosť pokúsiť sa o počiatočnú a útržkovitú rekonštrukciu týchto udalostí na základe vatikánskych dokumentov.

Z talianskeho jazyka preložil Milan Bariak.

L' Ostpolitik della Santa Sede e la questione degli ordini religiosi in Cecoslovacchia

Massimiliano Valente

Gli studi sulla Ostpolitik della Santa Sede[1], in tempi recenti, hanno compiuto dei significativi progressi grazie alla disponibilità delle memorie e della collezione di documenti del cardinale Agostino Casaroli. Le prime sono state pubblicate nel 2000 a cura di Carlo Felice Casula e Giovanni Maria Vian[2] ; lo "spoglio" appartenente al medesimo porporato, riguardante la sua attività diplomatica, è stato versato alla sua morte presso l'archivio di Stato di Parma[3]. In seguito alla disponibilità di queste nuove fonti si sono state sviluppate una serie di iniziative congressuali ed editoriali[4] e, soprattutto la recente edizione di alcuni dei documenti dell'archivio Casaroli curata da Giovanni Barbe-

1 Sugli aspetti generali della Ostpolitik della Santa Sede si segnala: Hansjakob Stehle, *Die Ostpolitik des Vatikans 1917-1975*, R. Piper & Co.Verlag, München-Zurich 1975. Con successivi ampliamenti l'edizione statunitense dello stesso autore: *Eastern Politics of the Vatican, 1917-1979*, Ohio University Press, Athens 1981; Eduard Winter, Die Sowjetunion und der Vatikan, Bd. 6, Teil 3, Akademie, Berlin 1971; Hélène Carrère d'Encausse, *Paul VI et l'Ostpolitik*, in *Paul VI et la modernité dans l'Église*. *Actes du Colloque organisé par l'Ecole française de Rome (Rome 2-4 juin 1983)*, EFR, Rome 1984, pp. 546-554; Antoine Wenger, *Rome et Moscou 1900-1950*, Desclée De Brouwer, Paris 1987; Roberto Morozzo della Rocca, *Le nazioni non muoiono. Russia rivoluzionaria, Polonia indipendente e Santa Sede*, Il Mulino, Bologna 1992; Andrea Riccardi, *Il Vaticano e Mosca. 1940-1990*, Laterza, Roma-Bari 1992; Achille Silvestrini, *L'Ostpolitik de Paul VI*, in *Paul VI et la vie internazionale*, *Journées d'Études (Aix-en-Provence, 18-19 mai 1989)*, Centro Studi dell'Istituto Paolo VI, Brescia 1992, pp. 112-128; Philippe Levillain, *Ostpolitik*, in *Dictionnaire Historique de la Papauté*, sous la direction de Philippe Levillain, Fayard, Paris 1994, pp. 1237-1239.

2 Agostino Casaroli, *Il martirio della pazienza. La Santa Sede e i paesi comunisti (1963-89)*, a cura di Carlo Felice Casula e Giovanni Maria Vian, Einaudi, Torino 2000. Introduzione di Achille Silvestrini.

3 Informazioni relative all'Archivio Casaroli sono contenute nel contributo di Paola Giovanna Agostinelli e Elena Nironi, *L'Archivio Agostino Casaroli*, in *Il filo sottile. L'Ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli*, a cura di Alberto Melloni, Il Mulino, Bologna 2006, pp. 345-369.

4 *Il filo sottile. L'Ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli, a cura di Alberto Melloni*, Il Mulino, Bologna 2006; Giovanni Barberini, *L'Ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo lungo e faticoso*, Il Mulino, Bologna 2007.

rini[5]. Ciò ha suscitato nuove riflessioni sugli aspetti generali della Ostpolitik vaticana[6] e l'interesse sui singoli Paesi dell'Est europeo. Per ciò che concerne la Cecoslovacchia oltre alla memorialistica di alcune delle vittime del regime di Praga, sono apparsi lavori basati sulla documentazione conservata negli archivi dell'ex Repubblica Cecoslovacca (dal 1960 Repubblica Socialista Cecoslovacca)[7] e i primi contributi specifici offerti attraverso le fonti descritte in precedenza[8]; inoltre la recente pubblicazione, a cura di Francesco Strazzari, delle memorie di un altro protagonista dei negoziati, il padre John Bukovský[9].

Dall'insieme delle fonti descritte e dalla bibliografia emergono le principali questioni trattate dai negoziatori vaticani con i rappresentanti del governo di Praga: principalmente la situazione personale di alcuni vescovi innanzitutto l'arcivescovo Beran (e il problema del governo dell'arcidiocesi di Praga) e degli altri presuli incarcerati; la provvista delle diocesi; la libertà degli ordinari nel governo diocesano e nella corrispondenza con la Santa Sede; il giuramento dei vescovi e dei sacerdoti ("promessa di fedeltà alla Repubblica"); l'istruzione religiosa nelle scuole; i seminari e le facoltà teologiche; gli ordini e le congregazioni religiose; i plenipotenziari governativi presso le curie vescovili (o di amministrazioni apostoliche) e la libertà di governo diocesano; il culto ecclesiastico; la stampa cattolica.

Rispetto al tema a cui è dedicato il convegno, nel presente contributo l'attenzione è stata concentrata sulla parte dei negoziati riguardanti gli ordini e le congregazioni religiose, principalmente sulla base della documentazione pubblicata nella citata edizione curata da Giovanni Barberini, che offre una selezione degli scritti in materia per il periodo che va dal 1963 al 1977, durante i pontificati di Giovanni XXIII e Paolo VI (vi è un solo documento riferito al pontificato di Giovanni Paolo II, la minuta di una lettera autografa del cardinale Casaroli al presidente della Cecoslovacchia Husák del 1985, su-

5 *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, a cura di Giovanni Barberini, Il Mulino, Bologna 2008.

6 Karl-Joseph Hummel (Hrsg.), *Vatikanische Ostpolitik unter Johannes XXIII. und Paul VI. 1958-1978, Ferdinand Schöningh*, Paderborn 1999.

7 Tra questi si segnalano in lingua italiana i contributi di Josef Hal'ko: *I comunisti slovacchi e il Concilio Vaticano II*, in «Annuarium Historiae Conciliorum», 31 (1991), pp. 166-186; *Il Concilio Vaticano II ed I servizi segreti cecoslovacchi*, in *La Slovacchia e la Santa Sede nel XX secolo. Atti del Convegno promosso dall'Ambasciata della Repubblica Slovacca presso la Santa Sede in occasione del V anniversario della firma dell'Accordo Base tra la Repubblica Slovacca e la Santa Sede*, a cura di Jozef Dravecký, Marek Bartko Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2008, pp. 144-156. Di grande interesse anche gli altri contribute presenti nella sezione "La Slovacchia e la Santa Sede dall'inizio della Guerra fredda alla caduta del regime comunista e la divisione della Ceco-Slovacchia (1945-1992)" di Dominik Hrušovský (*L'opera dell'Istituto slovacco dei Santi Cirillo e Metodio*, pp. 122-126); Ján Čarnogurský (*Relations Holy See – Slovakia during the Years 1945-199*2, pp. 127-134) e Cyril Vasil' (*La Chiesa Greco-cattolica in Slovacchia nello specchio della storia*, pp. 135-143).

8 Casaroli, *Il martirio della pazienza*, cit., pp. 123-192; Barberini, *L'Ostpolitik della Santa Sede*, cit., pp. 124-131; 219-243.

9 John Bukovský, *Chiesa del martirio, Chiesa della diplomazia. Memorie tra Cecoslovacchia e Vaticano*, a cura di Francesco Strazzari, EDB, Bologna 2009. Originario della Slovacchia, ma cittadino statunitense, approdò nel 1972 alla Segreteria di Stato e divenne, in breve tempo, profondo conoscitore della situazione del cattolicesimo nell'area ceca e in Slovacchia e uomo di fiducia di Casaroli e del suo sostituto Silvestrini. Cf. la recensione di Stefano Bottoni, in «Il mestiere di storico. Rivista della Società Italiana per lo Studio della Storia Contemporanea», II / 1, 2010, p. 125.

gli aspetti generali del dialogo). Occorre premettere che se, da una parte, l'interesse di questa documentazione risiede nella possibilità di verificare l'andamento dei negoziati, il limite è che, talvolta, le notizie e le considerazioni contenute nelle fonti citate, presentano una visione più ottimistica della vita della Chiesa nell'area ceca e nella Slovacchia e ciò rispecchia quanto era percepito o fatto percepire in materia all'inviato pontificio da parte dai funzionari governativi di Praga.

Come è noto lo spunto per l'avvio della cosiddetta *Ostpolitik* della Santa Sede verso la Cecoslovacchia – dove, già dal 1945, anche prima del "colpo di Praga" del 1948, era in corso una spietata politica anticattolica attuata dal governo specialmente nei confronti della Slovacchia – fu offerto dalla nota lettera, giunta per posta in Vaticano nella settimana Santa del 1963, con la quale monsignor Josef Beran, arcivescovo di Praga, da anni relegato in una località sconosciuta, chiedeva a Giovanni XXIII «Quid ergo faciendum?»[10], che cosa si potesse fare per la sua diocesi e la sua persona[11]. Dai primi mesi del 1950, infatti, il governo di Praga aveva interrotto i rapporti diplomatici con la Santa Sede con l'espulsione dell'incaricato d'affari, monsignor Gennaro Verolino, poi con il rifiuto di concedere il gradimento al successore designato, monsignor Paolo Bertoli e infine, il 16 marzo 1950, con l'invito a monsignor Ottavio De Liva, ultimo diplomatico vaticano rimasto, a lasciare il Paese[12]. In pochi anni la situazione religiosa del Paese divenne sempre più difficile e drammatica per le direttive sovietiche intese all'attuazione di una politica repressiva contro la religione e la chiesa cattolica: «Rotte le relazioni diplomatiche con il Vaticano […], la lotta contro la Chiesa proseguì con ritmo serrato, secondo i classici schemi marxisti, ma con una determinazione e una logica particolarmente decise: tolte alle Chiese le scuole, espropriati i beni ecclesiastici, soppressi gli ordini religiosi maschili e ridotti a larve destinate a scomparire quelli femminili, limitati a due – uno per la Boemia-Moravia, l'altro per la Slovacchia –, gli istituti per la formazione del clero, sottratte alla autorità degli ordinari l'ammissione e l'approvazione dei candidati, sottoposte entrambe al controllo e alle limitazioni di organi strettamente legati allo Stato. E poi il grande dramma della gioventù, strappata alla famiglia e alla Chiesa. Di fronte e al di sopra di tutto questo, la soppressione – o quasi – della legittima gerarchia della Chiesa». Vi era anche il problema dell'associazione dei sacerdoti "Pacem in terris" [13]. Questo il quadro desolante che si presentava di fronte a Casaroli e a Giovanni XXIII in Cecoslovacchia; cosa poteva fare la Santa Sede per la "Chiesa del silenzio"?

Come osservato dal cardinale Achille Silvestrini, allora stretto collaboratore di Casaroli alla Segreteria di Stato, la sfida era invece se giovasse di più alla Chiesa far fronte al comunismo con una resistenza a oltranza, oppure se questa resistenza, fermissima nei principi, ammettesse limitate intese su cose possibili e oneste. Si discuteva se il ne-

10 La lettera di monsignor Beran a Giovanni XXIII è ora edita in *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, a cura di Giovanni Barberini, Il Mulino, Bologna 2008, pp. 221-222.

11 Per una illustrazione del contesto in cui ebbe inizio la politica vaticana di apertura dei negoziati con i Paesi dell'Est europeo si veda Agostino Casaroli, *Il martirio della pazienza*, cit., in particolare i primi quattro capitoli, nonché l'introduzione del cardinale Achille Silvestrini.

12 Giovanni Barberini, *L'Ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo lungo e faticoso*, Il Mulino, Bologna 2007, p. 125.

13 Casaroli, *Il martirio della pazienza*, cit., p. 125.

goziatore potesse far guadagnare alla vita religiosa spazio e respiro oppure si risolvesse in un'illusione utile solo al prestigio dei regimi senza risultati durevoli per la Chiesa: «Meglio dunque una posizione di totale resistenza della Chiesa – *impavidam ferient ruinae* –, la quale un giorno sarebbe uscita gloriosa dalla prova, o un tentativo di raccogliere per i propri figli briciole oneste che cadessero dalla mensa del potere tirannico? La Chiesa, si osservava, più che preoccuparsi della fama che le avrebbe riservato la storia, non poteva non provvedere, come una madre, alle necessità spirituali dei fedeli»[14].

Dopo una serie di contatti con i vertici sovietici – c'erano stati gli auguri di Nikita Sergeevič Chruščëv per gli ottant'anni del papa (novembre 1961), l'appello di Giovanni XXIII a John Fitzgerald Kennedy e Chruščëv per la crisi di Cuba (ottobre 1962), la liberazione del metropolita greco-cattolico di Leopoli monsignor Josyf Slipyj dal carcere in Siberia (febbraio 1963), l'udienza al direttore delle "Izvestija", Alexei Adjubei, e alla moglie Rada (marzo 1963)[15] – all'apertura del Concilio Ecumenico Vaticano II era giunto a Roma un certo numero di vescovi dei Paesi dell'Est, anche dalla Cecoslovacchia[16]. Papa Roncalli, poi, nell'aprile del 1963 aveva emanato l'enciclica *Pacem in Terris*. In questo contesto giunse in Vaticano la citata lettera dell'arcivescovo Beran che avrebbe suscitato la prima missione di monsignor Agostino Casaroli in Cecoslovacchia che ebbe luogo dal 12 al 14 maggio 1963, durante la quale incontrò lo stesso arcivescovo Beran e i rappresentanti del governo di Praga. Furono circa trenta gli incontri ufficiali e ufficiosi tra una delegazione o rappresentanti della Santa Sede e i rappresentanti del governo cecoslovacco tra il 1963 e il 1989[17]. Mons. Casaroli partecipò direttamente alle trattative fino al 1977. Furono suoi principali collaboratori i monsignori Luigi Bongianino, Giovanni Cheli, John Bukovský, Gabriel Montalvo, Angelo Sodano, Faustino Sainz Muñoz; poi le trattative furono condotte prima da monsignor Achille Silvestrini, poi da monsignor Luigi Poggi e successivamente da monsignor Francesco Colasuonno[18]. La delegazione cecoslovacca fu guidata da Karel Hrůza (capo della segreteria del governo cecoslovacco per gli affari della Chiesa) dal 1963 al 1984; nel 1968 fu sostituito dalla professoressa Erika Kadlecová (capo della segreteria per gli affari ecclesiastici del ministero della cultura). Nel 1969 M. Šustal (insieme ad A. Polanský, E. Kadlecová e K. Homola) condusse i colloqui non ufficiali con monsignor Cheli a Bratislava, a Trnava e a Praga. Dal 1970 al 1971 presiedette gli incontri ufficiali A. Tichý, consigliere dell'ambasciata cecoslovacca a Roma (insieme a Hrůza e Homola). Nell'autunno del 1969 la Kadlecová fu esonerata e Hruza riprese il suo incarico che mantenne sino al 1984 quando fu sostituito da Vladimír Janků[19].

Passando ad analizzare i negoziati veri e propri la questione sui "religiosi e religiose" emerge sin della relazione di monsignor Agostino Casaroli al segretario di Stato Amle-

14 *Ivi*, p. XIII.

15 *Ivi*, p. VIII.

16 *Ibidem*.

17 Per la cronologia dei negoziati si veda *La politica del dialogo*, cit., pp. 218-219.

18 *Ibidem*.

19 Cf. Bukovský, *Chiesa del martirio*, cit., pp. 20-21. Dal 1969 parteciparono ai colloqui anche František Cinoldr e Karol Homola (sostituito dopo la morte da Vincent Máčovský).

to Cicognani sui primi incontri del 12-14 maggio 1963: «Tutti gli Ordini e Congregazioni maschili furono dichiarati disciolti nel 1952-1953[20]. Parte dei religiosi (sacerdoti) passarono al servizio delle diocesi, gli altri alla vita civile. I beni furono incamerati; alcuni passati alla Chiesa per il culto. Così – con semplici parole [osserva Casaroli] – riassunsero i miei interlocutori la tragedia degli Istituti religiosi maschili in Cecoslovacchia. Non si è mai posto il problema di un cambiamento delle disposizioni in vigore. Delle religiose, ne rimarrebbero circa 10.000 e potrebbero "vivere la loro vita religiosa". Quasi il 95 per cento di esse prestava la propria opera in ospedali, ricoveri, ecc., in istituzioni dello Stato o della Chiesa (sino al 1958)[21]. Nazionalizzata in quell'anno tutta l'assistenza, sono state lasciate alla "Charitas" cattolica una quindicina di case dove vivono le vecchie Suore, i Sacerdoti anziani, ammalati od invalidi, le vecchie domestiche di Sacerdoti. Non ho potuto appurare se in qualche istituzione assistenziale dello Stato si trovino ancor oggi delle Religiose: ma ho l'impressione di si. In ogni caso, nessun Ordine o Istituto religioso può accogliere nuove aspiranti. Altra tragedia, per la quale non si vede al momento alcuno spiraglio di speranza»[22]. Giovanni XXIII, informato di queste e delle altre notizie riguardanti la situazione della Chiesa nell'area ceca e in quella slovacca[23], a tre settimane dalla sua scomparsa disse a Casaroli «Andiamo avanti con buona volontà e fiducia, ma senza fretta»[24].

Con papa Montini, eletto pontefice il 21 giugno 1963, la questione dell'Ostpolitik fu oggetto di profonda riflessione[25]. I protagonisti della politica internazionale della Santa Sede si domandavano se valeva la pena accettare di divenire interlocutori di tali regimi «il loro risultato era irrisorio, perché le concessioni erano minime, non sarebbero state mantenute e significavano un abbandono di quella parte della Chiesa perseguitata che

20 In realtà già dall'aprile del 1950, nella tristemente nota "notte dei barbari" di cui ci narra il vescovo, più tardi cardinale Ján Korec nelle sue memorie: Ján Chryzostom Korec, "Od barbarskej noci", LÚČ, Bratislava 1990; trad. it., La Notte dei Barbari, Piemme, Casale Monferrato 1993. Sulla persecuzione del governo di Praga nell'area ceca e slovacca si veda anche: František Vnuk, *Akcie K a R. Zásahy komunistického režimu proti reholiam v rokoch 1950-1956*, RKCMBF, Bratislava 1995; Róbert Letz, *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948-1989*, in *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948-1989*, vol. I, a cura di Gabriela Smolíková, Peter Smolík, Nakladateľstvo Michala Vaška, Prešov 2001, pp. 67-335; Andrea Rebichini, *Chiesa, Società e Stato in Cecoslovacchia 1948-1968*, CESEO-Liviana, Padova 1977; Andrea Rebichini, *Chiesa, Società e Stato in Cecoslovacchia 1968-1978*, CESEO-Liviana, Padova 1979.

21 Anche in questo caso la realtà era ben diversa rispetto a quella rappresentata dai funzionari statali di Praga all'emissario vaticano, specialmente per le religiose provenienti dalla "epurazione" in Slovacchia. A differenza dagli ordini maschili, quelli femminili non sono però ancora stati sottoposti ad una ricerca approfondita.

22 Relazione di Mons. Casaroli al Card. Cicognani Segretario di Stato sugli incontri con i Rappresentanti del Governo cecoslovacco, Vaticano, 20 maggio 1963, ed. in Barberini, *La politica del dialogo*, cit., p. 233.

23 Relazione di Mons. Casaroli al Card. Cicognani Segretario di Stato sugli incontri con i Rappresentanti del Governo cecoslovacco, Vaticano, 20 maggio 1963; Relazione di Mons. Casaroli al Card. Cicognani Segretario di Stato sul suo colloquio con Mons. Beran, Vaticano, 20 maggio 1963, ed. in Barberini, *La politica del dialogo*, cit., pp. 222-234; pp. 243-237.

24 Casaroli, *Il martirio della pazienza*, cit., introduzione di Achille Silvestrini, p. XIV.

25 Per una più ampia trattazione si rimanda a Riccardi, *Il Vaticano e Mosca*, cit., pp. 305-342.

si dimostrava più eroica nella sua resistenza; le trattative infine avrebbero tolto alla Santa Sede la libertà di denunciare l'oppressione»[26].

Paolo VI riunì i membri della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari per una verifica circa la prosecuzione di questi negoziati. Il 16 luglio 1963 si tenne una adunanza in cui furono prese in esame le relazioni preparate per la Segreteria di Stato circa i contatti segretamente avviati dalla Santa Sede a Budapest e a Praga con i governi di Ungheria e Cecoslovacchia. Fu chiesto un parere se 1° convenisse proseguire nelle trattative; 2° quali fossero le direttive da seguire e quali le richieste da avanzare come "*conditio sine qua non*"; 3° quale dovesse essere, per quel che riguardava la Cecoslovacchia, la posizione definitiva da tenersi nella questione del giuramento di fedeltà alla Costituzione. Paolo VI, accogliendo le conclusioni della Congregazione, dispose che venissero proseguiti i *pourparlers* iniziati tenendo presente il bene generale dei cattolici in quelle Nazioni e dando ad esso, al bisogno, la prevalenza sui noti casi personali del cardinale Mindszenty e dell'arcivescovo Beran[27]. Seguendo queste indicazioni vennero presi contatti con le rispettive rappresentanze diplomatiche accreditate presso il Quirinale proponendo che la seconda fase dei colloqui si svolgesse a Roma. Gli incontri con i rappresentanti cecoslovacchi ebbero luogo dal 6 al 12 settembre 1963; Il governo di Praga era rappresentato dal signor Karel Hrůza, Capo dell'Ufficio per gli Affari Religiosi presso il Ministero dell'Educazione e della Cultura, il Sig. Trávníček del medesimo Ufficio, monsignor Casaroli, assistito da mons. Bongianino, officiale della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari e il P. Řežáč, dell'Istituto Orientale, fungeva da interprete. In apertura dei colloqui monsignor Casaroli pose un quesito di fondo circa la portata e gli scopi della continuazione dei contatti: in particolare, se il governo fosse disposto a prendere in considerazione la possibilità di esaminare, almeno in qualche misura, la propria legislazione, in tanti punti così in contrasto con i diritti della Chiesa. La netta risposta dei rappresentanti fu che l'esecutivo di Praga non aveva alcuna intenzione di introdurre modifiche nelle sue leggi in materia religiosa: anche perché queste determinavano la posizione giuridica di tutte le confessioni religiose. Questa pregiudiziale non avrebbe consentito altro che limitare l'esame a singoli problemi, con la prospettiva di possibili soluzioni di fatto nell'ambito, purtroppo, tanto ristretto e vessatorio della legislazione cecoslovacca[28].

Rispetto alla questione degli ordini e congregazioni religiose, negli incontri avuti a Roma dal 6 al 12 settembre, la Santa Sede «chiede che agli Ordini o Congregazioni Religiose femminili ancora di fatto esistenti in Cecoslovacchia sia consentito di ammettere nuovi membri, e in conseguenza di accogliere e formare aspiranti e novizie; b) esprime il desiderio che a qualcuno degli Ordini e Congregazioni religiose maschili – tutti di fatto soppressi in Cecoslovacchia – e precisamente a quelli che hanno per scopo la cura d'anime, sia consentito di riaprire case e accogliere i membri»[29].

26 Casaroli, *Il martirio della pazienza*, cit., introduzione di Achille Silvestrini, p. XV.

27 Ponenza a stampa per riunione della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Città del Vaticano, 25 ottobre 1963, ed. in Barberini, *La politica del dialogo*, cit., pp. 247-251.

28 Ponenza a stampa per la Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Città del Vaticano, 25 ottobre 1963, ed. in Barberini, *La politica del dialogo*, p. 249.

29 *Ivi*, p. 243.

Il 9-10 settembre 1963 i rappresentanti di Praga portarono a conoscenza della Santa Sede che il governo cecoslovacco, da parte sua avrebbe continuato a manifestare buona volontà per la soluzione delle questioni controverse fra la Repubblica Socialista Cecoslovacca e la Chiesa Cattolica a tre condizioni: che durante il concilio e in simili occasioni pubbliche e da parte di emigranti cecoslovacchi a servizio della Chiesa, la Repubblica Socialista Cecoslovacca non fosse esposta ad attacchi[30]. Nel frattempo la Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari si interessò per avere da parte dei vescovi cecoslovacchi venuti per la seconda sessione del Concilio Ecumenico, nuove informazioni e suggerimenti, specialmente in merito a possibili candidati all'episcopato. Il 10 ottobre i vescovi provenienti dalla Cecoslovacchia furono ricevuti in udienza da Paolo VI: gli stessi presuli esternarono nell'occasione la loro soddisfazione per le trattative in corso, dalle quali speravano qualche, sia pur limitato, miglioramento della situazione[31]. Rispetto a quest'ultima parte della ponenza a stampa dei partecipanti all'incontro con il pontefice, dalle memorie di monsignor Pavel Hnilica, sappiamo che non fu questo il reale sentimento, specialmente per ciò che riguarda i presuli slovacchi[32].

Un segnale di "buona volontà" da parte del governo di Praga si ebbe con l'abrogazione, il 2 ottobre 1963, delle misure restrittive della libertà personale di cinque dei sei presuli ancora confinati in carcere: per i confinati si trattava dei vescovi Josef Beran e Karel Skoupý e, per il carcere, dei vescovi Ján Vojtaššák (vescovo di Spiš in Slovacchia, costretto, però, a rimanere internato in Boemia sino alla morte), Stanislav Zela e Ladislav Hlad. Restava in carcere il vescovo Vasil Hopko, già ausiliare del vescovo della diocesi di rito bizantino di Prešov[33].

I risultati degli incontri avuti con i delegati del governo della Repubblica Socialista Cecoslovacca del 6-12 settembre 1963 furono sottoposti all'attenzione della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari in una riunione del membri che si tenne nell'autunno dello stesso anno[34]. Si chiedeva ai cardinali membri della Congregazione se conveniva proseguire nella stessa direzione, aggiungendo suggerimenti e indicazioni convenienti nell'interesse della Chiesa in quella provata nazione[35]. Essendo la documentazione frammentaria si ritiene la risposta essere stata positiva, ma non siamo a conoscenza del "ragionamento interno".

Nelle successive trattative, proseguite a Praga, dal 16 al 28 novembre 1963, la proposta della Santa Sede su Ordini e Congregazioni religiose fu la seguente: «Le richieste minime della Santa Sede, su questo punto, sono: a) che agli Ordini o Congregazioni religiose femminili le quali hanno ancora membri e case in Cecoslovacchia sia consentito

30 Comunicazione del Governo cecoslovacco, [Praga], 9-10 settembre 1963; "Protocollo di Roma" contenente le posizioni della Santa Sede e del Governo cecoslovacco, Settembre 1963, ed. in Barberini, *La politica del dialogo*, p. 238, pp. 245-246.

31 Ponenza a stampa per la Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Città del Vaticano, 25 ottobre 1963, ed. in Barberini, *La politica del dialogo*, p. 250.

32 Pavol Hnilica, SJ, Rozhovory *o ľuďoch, udalostiach a Božej dobrote. Zhováral sa a otázky kládol František Vnuk*, Smaragd Pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 2001.

33 Cf. Ponenza a stampa per la Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Città del Vaticano, 25 ottobre 1963, ed. in Barberini, *La politica del dialogo*, cit., p. 250-251.

34 A cui fu destinata la "ponenza a stampa" del 25 ottobre 1963.

35 Ponenza a stampa per la Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Città del Vaticano, 25 ottobre 1963, ed. in Barberini, *La politica del dialogo*, cit., pp. 250-251.

di ammettere nuovi membri, e in conseguenza di accogliere e formare aspiranti e novizie; b) che sia consentito, almeno a qualche Ordine o congregazione maschile – e precisamente fra quelli che hanno per iscopo la cura d'anime – di riaprire case ed accettare membri. 2. In ogni caso, la Santa Sede chiede che sia consentito l'impiego nell'esercizio della cura pastorale dei membri dei disciolti Istituti religiosi maschili, i quali, essendo privi del relativo consenso statale, si trovano al presente a dover esercitare professioni o lavori civili»[36]. Rispetto alle richieste formulare dai negoziatori vaticani la riposta del governo di Praga fu laconica: «2. Il Governo dichiara che nel tempo presente non intende di occuparsi con la questione degli Ordini religiosi. 3. Il Governo ritiene necessario di fare notare che, se la presupposta evoluzione della soluzione dei problemi controversi continuerà favorevolmente progredire, è possibile dopo qualche tempo di ritornare in un modo non obbligatorio verso alcune di queste questioni e di studiarle»[37].

Sempre rispetto agli Ordini e Congregazioni religiose, nella seconda missione in Cecoslovacchia dal 15 al 28 novembre 1963, Casaroli osserva nel verbale: «Non potendosi insistere […] prospettai ai rappresentanti del Governo il problema dei religiosi (o sacerdoti diocesani) incarcerati o sottoposti ad altre misure limitative della libertà e quello dei religiosi che, privi del consenso statale ad esercitare il ministero sacerdotale, sono obbligati a guadagnarsi da vivere esercitando attività civili, in genere come operai. Quanto ai primi – il cui numero sembra aggirarsi fra i 200 e i 300 – feci presente essere personale desiderio del S. Padre che, dopo quello degli Ecc.mi Vescovi, sia preso in considerazione anche il loro caso. Pei secondi feci valere fra l'altro la scarsità del clero diocesano, sempre più grave per il diminuito numero delle nuove vocazioni. Il Governo di Praga manifestò una certa disponibilità ad accogliere il desiderio del Pontefice e dei negoziatori su entrambi i punti: «Ecco le risposte del Governo: 1. deferendo al desiderio del Santo Padre, la situazione degli ecclesiastici incarcerati sarà presa in esame al più presto, con le migliori disposizioni. Il Governo fa però rilevare che alcuni ecclesiastici sono stati condannati per reati comuni o per attività politiche antistatali; per questi esso non può assumere impegni, mentre dà assicurazioni per quelli colpiti in base a motivi d'ordine religioso. 2. Quanto agli altri, il Governo è disposto a prendere in favorevole esame le richieste che fossero presentate dai singoli Ordinari per coprire i posti che sono o si renderanno vacanti nella rispettiva diocesi: alle consuete condizioni valevoli per la concessione del consenso statale (ho messo al corrente, riservatamente, di questa risposta gli Ecc.mi Vescovi presenti a Roma, i quali, pur notando che si tratta di concessione limitata, se ne mostrano oltremodo soddisfatti)»[38].

La questione degli ordini religiosi ricompare in un promemoria del governo cecoslovacco consegnato a monsignor Casaroli dall'ambasciatore della Repubblica cecoslo-

36 Proposta – per la parte riguardante la Santa Sede – del Verbale delle trattative fra i rappresentanti della Santa Sede e della Č.S.S.R. svoltesi a Praga dal 16 al 28 novembre 1963, ed. in Barberini, *La politica del dialogo*, cit., p. 258.

37 Proposta – da parte cecoslovacca – dei verbali delle trattative fra i Rappresentanti della Repubblica Socialista Cecoslovacca e della Santa Sede le quali ebbero luogo nei giorni 16-28 novembre 1963, ed. in Barberini, *La politica del dialogo*, cit., p. 266.

38 Relazione di Mons. Casaroli al Card. Segretario di Stato sulla sua seconda missione in Cecoslovacchia (15-28 novembre 1963). I parte – Questioni generali (con inserto), ed. in Barberini, *La politica del dialogo*, cit., p. 277.

vacca a Roma il 24 giugno 1965: nel ribadire quanto già espresso in precedenza circa la linea del governo in materia, formulò parere sostanzialmente positivo (con dei limiti) circa la possibilità di utilizzo dei religiosi (ma anche di sacerdoti) per la cura pastorale, tramite richiesta da formularsi da parte dell'Ordinario: «Perciò il Governo, in conformità con la prassi presente, è d'accordo, affinché nella provvista dei posti vacanti il rispettivo Ordinario possa chiedere la concessione del consenso statale per alcune di queste persone del competente Comitato nazionale regionale (KNV). Come condizione per la concessione del consenso rimane che presso tale persona cessino le ragioni, per le quali fu nel passato privata del consenso statale, o per le quali il consenso statale non le fu affatto concesso. La provvista dei posti vacanti e la concessione del consenso statale sono da giudicarsi strettamente secondo i casi individuali»[39].

Un discorso di Josef Beran – nel frattempo divenuto cardinale e trasferito Roma, (in seguito ad accordo tra i negoziatori pontifici e quelle del governo di Praga) – ad Assisi e di due discorsi dei monsignori Pavel Hnilica e Michal Rusnák in aula conciliare sulla situazione religiosa in Cecoslovacchia causarono le proteste del governo cecoslovacco (e l'arrivo a Roma di Karel Hrůza), quindi l'interruzione delle trattative tra Praga e il Vaticano. Dopo un ulteriore incontro tenutosi tra il 22 e il 28 maggio del 1967, le stesse trattative rimasero poi sospese per più di tre anni, dopo che nel mese di giugno Paolo VI si rifiutò di nominare vescovo il vicario capitolare di Litoměřice, Edvard Oliva, aperto simpatizzante del regime comunista[40]. Nel frattempo si verificarono fatti importanti per la vita del Paese, come la "primavera di Praga" del 1968.

I colloqui furono ripresi a Roma dal 13 al 16 ottobre 1970. Il quarto argomento trattato in questi incontri riguardava gli ordini religiosi: «Mons. Casaroli esprime la convinzione che anche nell'attuale contesto politico-sociale cecoslovacco sia possibile trovare qualche forma che permetta l'attività degli istituti religiosi: ad esempio nella cura pastorale, nell'assistenza sanitaria, negli ospedali, ecc. […] Si richiama anche a quel margine di libertà personale che la Costituzione del paese garantisce e che permette di organizzare la propria vita in un modo piuttosto che in un altro. Ad esempio: la Legge riconosce che la cura pastorale può essere esercitata sia dal clero secolare che regolare; questa possibilità di appartenere all'uno o all'altro clero rientra nel margine di libertà personale di un cittadino. E cosi, non si vede perché un operaio, o un impiegato, che svolge il suo lavoro adempiendo a tutte le condizioni che la Legge esige, non possa scegliere, per la propria vita personale, di essere secolare o religioso… Ci consta anche che la validità legale dei provvedimenti contro gli ordini ed istituti religiosi è ritenuta da alcuni, in Cecoslovacchia, assai discutibile. Occorrerà certo vedere, in pratica, come la questione possa essere risolta… La Santa Sede, per conto suo, ha già chiesto ai vescovi di studiare la cosa e di presentare delle proposte»[41].

La questione sarebbe stata oggetto di successive trattative che si svolsero prima e dopo l'importante conferenza di Helsinky (1973-1975) che avrebbe stabilito dei principi fondamentali anche in tema di libertà religiosa e che avrebbero offerto ai negoziatori

39 Promemoria del Governo cecoslovacco sulle questioni da risolvere, [1965], ed in Barberini, *La politica del dialogo*, cit., p. 334.

40 Bukovský, *Chiesa del martirio*, cit., p. 21.

41 Relazione di Mons. Cheli sulle trattative tra la Santa Sede e il Governo cecoslovacco, Roma, 13-16 ottobre 1970, ed. in Barberini, *La politica del dialogo*, cit., p. 377.

della Santa Sede nuove basi, sul piano giuridico-internazionale, per procedere nella loro azione in difesa della Chiesa ancora oppressa nei Paesi d'oltrecortina.

Da queste sintetiche note, si evince che la questione degli Ordini e delle Congregazioni religiose, fu presente nelle diverse occasioni di incontro e colloquio da parte dei rappresentanti di Praga e della Santa Sede. Il governo cecoslovacco non dimostrò alcuna disponibilità per una soluzione complessiva della questione. Solo nei colloqui del 1970 sembrò dimostrare una certa apertura rispetto a coloro i quali erano soggetti a reclusione o confino e alla possibilità di utilizzo dei religiosi per la provvista delle parrocchie. Anche in questo caso i negoziati sembravano puntare non tanto, come è stato da più parti espresso, ad un *modus vivendi*, ma ad un *modus non moriendi* concetto sul quale si basa l'intesa *Ostpolitik* della Santa Sede.

Sullo sfondo della più ampia questione riguardante la valutazione generale sull'opportunità e gli esiti della *Ostpolitik* della Santa Sede, il caso della Cecoslovacchia risulta emblematico e la vicenda degli ordini religiosi costituisce un elemento rilevante al riguardo. Da quanto esposto risulta, infine, la grande importanza dell'apporto dei documenti dall'Archivio Casaroli i cui scritti offrono – specie se opportunamente integrati con le memorie e le testimonianze delle vittime del regime di Praga (soprattutto dell'area slovacca) – l'unica possibilità, attualmente, per un tentativo di iniziale e frammentaria ricostruzione di queste vicende sulla base dei documenti vaticani.

Špecifiká štátov strednej a východnej Európy pri eliminovaní pôsobenia reholí

Peter Mulík

Represívne opatrenia proti reholiam boli súčasťou celkovej protináboženskej a proticirkevnej politiky, ktorá vychádzala z ideologických a politických dôvodov. Jedným z hlavných ideologických dôvodov výhrad voči rehoľníkom bol samotný charakter rehoľného života ako forma realizácie evanjeliových rád, medzi ktoré patrila chudoba – nemajetnosť jej jednotlivých členov a spoločný majetok, čo nápadne pripomínalo predstavy o komunistickom usporiadaní spoločnosti, a teda poskytovalo určitú paralelu k novodobým spoločenským víziám komunistických elít. Politických dôvodov pre zásahy proti reholiam bolo viac. Medzi najhlavnejšie možno počítať autonómne, a zároveň medzinárodné prepojenie rehoľných spoločenstiev. To sa vzťahovalo na katolícke rehole. Ich predstavení komunikovali s rímskym centrom nezávisle od predstaviteľov miestnych katolíckych cirkví, a tým do istej miery vytvárali koordinačnú a informačnú sieť, ktorú komunistické vlády nemohli legálne bez obmedzenia pripustiť. Vplyv reholí v oblasti školstva a sociálnych vecí bol v katolíckych krajinách (Poľsko, Česko-Slovensko, Maďarsko) obrovský, preto sa komunisti vedome usilovali narušiť ich vplyv na výchovu a myslenie spoločnosti.

Pôsobenie reholí v krajinách pod červenou päťcípou hviezdou globálne nebolo nikdy úplne zastavené. Došlo však k rozsiahlej eliminácii ich pôsobenia, ktorá sa mierou a rozsahom podstatne líšila v jednotlivých krajinách. Významný rozdiel v opatreniach komunistických vlád proti reholiam bol medzi prevažne pravoslávnymi a prevažne katolíckymi krajinami.

Protináboženská a proticirkevná politika Sovietskeho Ruska, neskôr Sovietskeho zväzu, sa považuje za vzorovú pre ostatné krajiny, kde sa po prechode sovietskych tankov v roku 1945 rozšírila komunistická dominancia. Bezpochyby sa komunisti v Poľsku, Československu, Maďarsku, Juhoslávii, Rumunsku a Bulharsku motivovali tridsaťročnými skúsenosťami sovietskej cirkevnej politiky, aplikovali ich však v každej krajine odlišne.

V prevažne pravoslávnych balkánskych krajinách sa vzťah nového režimu k reholiam podobal na sovietsky model. Počet pravoslávnych kláštorov bol výrazne reduko-

vaný a s ním aj počet rehoľníkov, ale rehoľný život nebol úplne obmedzený. Príčinou nebol ani tak fakt, že autokefálne pravoslávne cirkvi v týchto krajinách, napriek ich predchádzajúcemu úzkemu prepojeniu na monarchistické a konzervatívne kruhy, ako národné cirkvi veľmi rýchlo začali kooperovať s novými vládami, ale skutočnosť, že z cirkevnoprávneho hľadiska bola pravoslávna hierarchia volená výlučne z rehoľníkov. Úplnou elimináciou pravoslávnych reholí by boli štrukturálne ohrozili celé cirkvi. To sa stalo iba v prípade východných cirkví zjednotených s Rímom (Ukrajina, Československo a Rumunsko).

Sovietske Rusko – Sovietsky zväz

Po februárovej revolúcii 1917 dostala Ruská pravoslávna cirkev možnosť kanonickej samosprávy so zárukou štátu na vlastnú slobodu a nezávislosť.[1] No tento stav netrval dlho, lebo prenasledovanie cirkvi začalo hneď po uchopení moci boľševikmi. Už začiatkom roku 1918 sa tento ešte centrálne neorganizovaný teror začal práve zásahom proti rehoľníkom, keď ozbrojení námorníci vtrhli do kyjevskej lavry (kláštora) a zavraždili kyjevského metropolitu Vladimíra.[2]

Brachiálne opatrenia štátu proti cirkvám boli sprievodným znakom sovietskej štátnej politiky voči cirkvám. Zatýkanie a deportácie duchovných a aktívnych laikov boli príznačné pre ZSSR už od revolúcie, no najvýraznejšie sa prejavili po konfiškácii cirkevných cenností v roku 1922, keď bolo odsúdených 481 ľudí. Zreteľne opäť postihol pravoslávnych rehoľníkov. Do roku 1923 boli deportovaní šiesti metropoliti a 54 biskupi Ruskej pravoslávnej cirkvi, len jeden sa vrátil naspäť.[3]

V Sovietskom Rusku bolo len v rokoch 1921 – 1923 zlikvidovaných 722 pravoslávnych kláštorov.[4] Na anketovaných územiach Pobaltia a západnej Ukrajiny a Bieloruska existovalo vyše 300 katolíckych kláštorov. Po roku 1945 neostal ani jeden.[5] Cieľom deportácií rehoľníkov bolo odstránenie vplyvu cirkvi na školstvo, kultúru a celý verejný život, ako aj zamedzenie charitatívnej činnosti cirkvi, ktorá takisto mohla vyvolávať sympatie zo strany verejnosti.

1 KONSTANTINOV, Dmitrij V.: *Die Kirche in der Sowjetunion nach dem Krieg* . Mníchov 1973, s. 115. Ruská pravoslávna cirkev v tom čase disponovala 54 174 chrámami, rozdelenými do 73 biskupstiev. Mala troch metropolitov, 31 arcibiskupov a 129 biskupov. Celkove sa k nej hlásilo 99 miliónov veriacich.

2 *Tamže*, s. 118.

3 VALENTINOV, A. A.: *Čornaja kniga* . Paríž 1925, s. 56.

4 BOCHEŃSKI, Joseph M., NIEMEYER, Gerhart (Ed.): *Handbuch des Weltkommunismus*. Freiburg – Mníchov 1958, s. 543. Podľa správy ľudového komisára spravodlivosti na 9. všeruskom zjazde 1921, s. 544.

5 *Tamže*, s. 544.

Ukrajina

V masovom meradle sa zatýkania a nezákonné deportácie vyskytli pri likvidácii katolíckych cirkví východného obradu (Ukrajina). Inscenované procesy proti cirkevným hodnostárom tvoria dôležitú časť politiky komunistických mocipánov. Cieľom týchto akcií bolo diskreditovať cirkev v očiach verejnosti. Preto nikdy neboli obžalovaní súdení pre svoju vieru alebo náboženské postoje, ale na základe vykonštruovaných obvinení boli súdení za špionáž, pašovanie devíz, kolaboráciu s fašistami a nepriateľský postoj ku komunistickému systému. Zvlášť intenzívnu ničivú kampaň viedli komunisti proti kláštorom. Vo väčšine krajín nimi ovládaných boli rehoľníci a rehoľníčky spravidla po deportácii z ich pôsobísk sústredení v táboroch nútených prác, alebo izolovaní od spoločnosti iným spôsobom.

Katolíci byzantského obradu (Brest-Litovská únia s Rímom z roku 1596), predovšetkým na západnej Ukrajine, boli práve následkom vyššie uvedených skutočností terčom veľmi ostrých opatrení vlády sovietov. Protiuniatske tendencie neboli, samozrejme, vlastné iba komunistickej vláde ZSSR. Cárske Rusko systematicky potláčalo východných kresťanov zjednotených s Rímom. Z rozsiahlych oblastí Ukrajiny bola katolícka cirkev vytlačená postupným rozširovaním hraníc Ruska smerom na západ.[6] Ukrajinsko-katolícka (rozumej gréckokatolícka) cirkev sa zachovala len na území Rakúsko-Uhorska, prevažne v Haliči, ktorý sa v roku 1918 stal súčasťou nezávislého ukrajinského štátu a po rižskej dohode v roku 1921 pripadol Poľsku. Okrem katolíkov východného obradu žili tam aj rímskokatolíci, väčšinou Poliaci, a neveľké skupiny pravoslávnych Ukrajincov. Ako súčasť poľského štátu Halič pociťoval tlak polonizácie a v náboženskom živote sa to charakterizovalo ako pokus o latinizáciu. Napriek tomu ukrajinská katolícka cirkev zásluhou svojho metropolitu Andreja Šeptyckého vytvorila životaschopnú organizáciu. Cirkevnú provinciu Halič s piatimi biskupstvami a dvoma apoštolskými administratúrami spravovalo desať biskupov. O štyri a pol milióna veriacich sa staralo 2950 kňazov a 520 rehoľníkov v 3 040 farnostiach. Cirkev spravovala 9 900 ľudových škôl, 56 stredných a odborných škôl, 38 tlačiarní a 35 vydavateľstiev.[7] Národné prebudenie Ukrajincov sa viazalo práve na túto oblasť, ktorá kultúrne a intelektuálne prevyšovala ostatné Ukrajincami obývané územia. Preto aj napriek vytvoreniu Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky bola západná Ukrajina, v tom čase východné Malopoľsko, stále centrom ukrajinského nacionalizmu živiaceho myšlienku samostatného ukrajinského štátu. Ukrajinci patrili k národom najviac postihnutým versaillským mierovým systémom. Napriek ich diplomacii, na ktorej sa veľkou mierou podieľala gréckokatolícka hierarchia, ako aj obrovským obetiam, Ukrajinci nedosiahli po prvej svetovej vojne svoj cieľ – vlastnú štátnosť. Politické myslenie predstaviteľov ukrajinských katolíkov v dvadsiatych a tridsiatych rokoch sa úzko prelínalo s ich vnútrocirkevným životom. Tradične nábožensky zmýšľajúci nacionalisti zastávali ostro

6 Roku 1830 bolo zlikvidované gréckokatolícke arcibiskupstvo v Kyjeve. Násilným spôsobom bola táto cirkev zlikvidovaná roku 1870 v Cholmsku a v Podlachach.

7 ZLEPKO, Dymitri: Die Vernichtung der ukrainischen katholischen Kirche und die Auflösung ihrer Hierarchie in Galizien. In: ADRIÁNYI, Gabriel (Ed.): *Die Führung der Kirche in den sozialistischen Staaten Europas*. Mníchov 1979, s. 26.

protipoľské postoje, ba podporovali aj protištátny terorizmus. Umiernený prúd, ktorý reprezentoval morálny teológ, biskup Stanislavova *Hrihorij Chomyšyn*, stál tiež na pozíciách ukrajinskej samostatnosti, ale neschvaľoval nijakú formu ozbrojených aktivít voči poľskému štátu, naopak, upozorňoval na jeho pozitívnu stránku v porovnaní so sovietskym boľševizmom. Metropolita *Šeptyckyj* zaujímal stredné neutrálne stanovisko, hoci v čisto náboženskej oblasti bol tradicionalistom, vidiacim v poľskom štáte hrozbu postupnej latinizácie svojej cirkvi. Roku 1934, po atentáte ukrajinských teroristov na ministra *Pierackého*, metropolita oficiálne odsúdil teror ako metódu politického boja.[8]

Znovuzačlenenie západnej Ukrajiny do Sovietskeho zväzu bolo ťažké a vyžiadalo si mnoho obetí. Ukrajinská povstalecká armáda už v roku 1944 začala boj proti obnoveniu sovietskej moci na Ukrajine, tentoraz už s nemeckou podporou. Proti nej boli nasadené jednotky NKVD (*Narodnyj komissariat vnutrennich del* – Ľudový komisariát vnútorných záležitostí), ktoré ju v rokoch 1944 – 1946 postupne vytlačili do Poľska a Česko-Slovenska.

Gréckokatolícka cirkev bola kolektívne obvinená s podpory banderovcov. Sovietsky štát tak získal ďalšiu zámienku na dosiahnutie svojich cirkevno-politických cieľov. V tomto prípade to aj náležite propagandisticky využil. V dňoch 6. – 8. marca 1946 sa vo Ľvove pod jeho kuratelou zinscenovala synoda, kde sa formálne Gréckokatolícka cirkev na Ukrajine zjednotila s Ruskou pravoslávnou cirkvou. Tomuto kroku predchádzalo prestúpenie 13 gréckokatolíckych kňazov na pravoslávie vo februári 1946, z ktorých dvaja boli okamžite vysvätení na biskupov a tí potom, spolu s duchovnými Ruskej pravoslávnej cirkvi, viedli zinscenovaný cirkevný koncil. V priebehu jedného roka nasledovalo zatknutie asi 800 gréckokatolíckych kňazov.[9] Tento totalitný akt štátnej cirkevnej politiky sovietskeho štátu, realizovaný zneužitím Ruskej pravoslávnej cirkvi, mal svoje logické pokračovanie v likvidácii gréckokatolíckych cirkví v Zakarpatskej Ukrajine, ale aj na Slovensku a v Rumunsku, čiastočne aj v Poľsku. Bol precedensom, ktorý vytváral modelovú situáciu na vytváranie národných cirkví, nezávislých na centrách mimo vplyvu Moskvy. Koncom štyridsiatych rokov sa komunistické režimy v Poľsku, Československu a Juhoslávii pokúsili uplatniť tento model v podmienkach miestnych rímskokatolíckych cirkví.

V Zakarpatsku došlo s miernym časovým posunom k likvidácii reholí v súvislosti z inscenovaným zlúčením zakarpatských gréckokatolíkov s Ruskou pravoslávnou cirkvou, ktorá pôvodne cirkevnoprávne nebola súčasťou ľvovskej metropolie, ale podliehala priamo pod Svätú stolicu. Udialo sa to pod tlakom protiuniatskych opatrení na západnej Ukrajine. Použila sa však jednoduchšia verzia návratu do pravoslávia. Gréckokatolícky mukačevský biskup Teodor Romža zahynul 1. novembra 1947 za nevyjasnených okolností po zinscenovanej autonehode. Podľa najnovších poznatkov existujú indície, že bol počas ošetrenia po nehode usmrtený injekciou[10]. Jeho nástupca Mons. Chira bol roku 1948 zatknutý, uväznený a poslaný do koncentračného tábora. Dňa 29. augusta 1949 došlo k úplnej likvidácii tejto cirkvi v Zakarpatsku takým spôsobom, že sa slávnostnou liturgiou úradu biskupa v Mukačeve ujal moskovským patriarchátom

8 CYWIŃSKI, Bohdan: *Ogniem próbowane I. Korzenie tożsamości*. Rím 1982, s. 123.

9 *Die Ukrainische katholische Kirche*. Mníchov 1988, s. 29.

10 SUDOPLATOV, Pavel: *Specoperaciji. Ľubianka i Kreml'. 1930 – 1950 gody*. Moskva 1997.

poverený pravoslávny biskup *Makarius*. Po liturgii sa prečítalo vyhlásenie, ktorým sa zakarpatskí gréckokatolíci stali *naveky pravovernými synmi svätej Matky Ruskej pravoslávnej cirkvi*.[11]

Litva

Pobaltské krajiny boli ešte pred vojnou, v tom istom čase ako západná Ukrajina, konfrontovaní so sovietskou cirkevnou politikou. V poslednom roku existencie nezávislej Litvy nás možno trocha prekvapuje nedostatočná obozretnosť litovských katolíkov voči sovietskemu komunizmu. Pripojenie starého hlavného mesta Viľniusu k Litve 17. septembra 1939, po porážke a rozdelení Poľska, čo bolo súčasťou tajného nacisticko-sovietskeho paktu, spôsobilo prekvapujúcu neutralitu katolíckej cirkvi voči boľševickému režimu. Tento fakt sa dá pochopiť iba v súvzťažnosti so silným antipoľským charakterom litovského katolicizmu, ktorého neuralgickým bodom bolo práve mesto Viľnius s okolím (poľsky Wilno).

Jeho začlenenie do štruktúry katolíckej cirkvi v Poľsku konkordátom s Poľskom z roku 1925 potvrdila aj Svätá stolica. V získanej časti územia s mestom Viľniusom sa za aktívnej účasti cirkvi uskutočnilo masívne potláčanie poľského elementu aj na pôde cirkvi.

Litovská vláda žiadala Vatikán o odvolanie viľniuského arcibiskupa Romualda Jałbrzykowského a hrozila jeho vysídlením do Generálneho gubernátu. Skutočne vysídlila všetkých rehoľníkov a seminaristov (poľského pôvodu).[12] Svätá stolica nakoniec urobila kompromis a menovala za administrátora viľniuského arcibiskupstva bývalého ministra v litovskej vláde Mečislovasa Reinysa.[13] Po vstupe Litvy do ZSSR sa mimoriadne zintenzívnili represie proti litovským, ale najmä proti poľským katolíkom žijúcim na jej nedávno získaných územiach. Asi stotisíc ich bolo vyvezených na Sibír a do Kazachstanu.

Jeseň roku 1940 však priniesla pritvrdenie politiky voči cirkvi. Tajná polícia sa pokúsila infiltrovať cirkev vypočúvaním a nútením kňazov ku spolupráci. Zatváranie a deportácie, hoci boli v porovnaní s druhým obsadením a povojnovým obdobím miernejšie, začali si vyberať na kňazoch svoju daň. Cirkev stratila svoje postavenie ako právnická osoba, kaunaský seminár bol rozprášený fyzickým násilím v januári 1941 a zvýšil sa ateistický tlak na mládež. Protesty biskupov neboli nič platné. [14]

V súvislosti so zrušením cirkevných sviatkov je zaujímavá reakcia komunistickej moci na slávenie Vianoc. Už 12. decembra 1940 šéf tajnej polície vo Viľniuse oznámil všetkým úradom: „*Súdruhovia, 25. a 26. december slávia katolíci sviatky, ktoré volajú*

11 BUCKO, Adalbert: Kreuzweg der katholischen Kirche in der Slowakei. In: *Südost-Stimmen*, 1954, č. 6, s. 23.

12 BLET, Pierre, MARTINI, Angelo, SCHNEIDER, Burkhart (Ed.): *Actes et documents du Saint-Siège relatifs à la Seconde Guerre Mondiale.* (ADSS), zväzok III., s. 119, 121, 142, 160, 167, 211.

13 Porovnaj: CYWIŃSKI, B.: *Ogniem próbowane I.*, s. 100 – 103.

14 GOECKEL, Robert F.: Die sowietische Politik gegenüber der katholischen Kirche in Lithauen 1940 – 1949. In: *Der Weg der katholischen Kirche in verschiedenen realsozialistischen Ländern in den Jahren 1945 bis 1948/49.* Berlín 1995, s. 54.

Vianoce. Počas týchto sviatkov, ktoré začnú v noci z 24. na 25. decembra, ktoré budú veriaci považovať za dni pracovného pokoja, protirevolučný a nacionálny element a klérus sa pokúsi organizovať protisovietsku činnosť." V ďalšom texte sa uvádzajú možné formy tejto protištátnej činnosti a spôsob ako im predísť.[15] Protisovietska činnosť mala spočívať v tom, že robotníci vo fabrikách a študenti v školách nenastúpia na svoje miesta, že budú robiť propagandu proti účasti vo voľbách; rozdávať protirevolučné spisy; vyvolávať pouličné zhromaždenia a agitovať. Aby sa takýmto incidentom predišlo, treba prikázať sieti agentov, aby sledovali klérus a jemu naklonené kruhy, podniknúť nevyhnutné opatrenia, aby aj počas týchto dní (vianočné sviatky) bol zaručený normálny priebeh práce v továrňach a v školách, v noci zorganizovať motorizované patroly a zvýšiť počet stráží.

Podstatne dôležitejšie boli inštrukcie týkajúce sa sledovania kňazov, ktoré majú oveľa širšiu súvislosť, než obavy z nepokojov počas vianočných sviatkov. Zároveň signalizujú rázne nasadenie tvrdého kurzu aj v novozískaných oblastiach. Inštrukcie obsahovali takéto body:

1. Vyhotoviť úplný zoznam kňazov v jednotlivých dištriktoch, do toho zahrnúť i mená vedúcich katolíckych organizácií a združení.
2. Ihneď získať prostredníctvom agentov aktivistov vo farnostiach a personál biskupských kúrií pre spoluprácu.
3. Za každú cenu sledovať kňazov a laikov, ktorí majú spojenie s Úradom katolíckych združení, ako aj tých, ktorí majú nejaký vzťah k nemeckým emisárom. Objasniť charakter týchto vzťahov.
4. V dištriktoch, kde sa nachádza kláštor, zhotoviť zoznam rehoľníkov. Týchto, ale predovšetkým predstavených sledovať. Vo vnútri rehoľných spoločenstiev zorganizovať sieť agentov.
5. Odhaliť miesta, kde sa nachádzajú kňazi a študenti, s cieľom vyvíjať opozičnú činnosť.[16]

Chorvátsko

Sovietsky model proticirkevnej politiky sa na Balkáne realizoval rýchlejšie ako v strednej Európe. Sovietski komunisti totiž, azda s výnimkou krátkeho obdobia od septembra 1939 do júna 1941 v Litve, nemali skúsenosti s uplatňovaním ich proticirkevnej politiky v katolíckych krajinách, akými bolo Poľsko, Slovensko, Čechy a Maďarsko. Z týchto krajín hneď po vojne náhly a intenzívny proticirkevný kurz zažilo jedine Slovensko. Je porovnateľný s opatreniami v Chorvátsku, už ako súčasti obnovenej komunistickej Juhoslávie.

Keď sa pod údermi nemeckej armády v priebehu dvoch dní rozpadlo Kráľovstvo Juhoslávia a 10. apríla 1941 záhrebský rozhlas vyhlásil *Nezávislý chorvátsky štát,* ktorý bol formálne konštitučnou monarchiou, fakticky riadenou *poglavnikom* (vodcom) Ante Paveličom, aktívnym katolíckym laikom, chorvátski katolíci privítali túto skutočnosť

15 *Tamže*, s. 39.

16 *Die Römisch-katholische Kirche in der Sowjetunion*. Mníchov 1990, s. 39.

veľmi pozitívne. Ich radosť bola o to väčšia, keď nová vláda oznámila, že príjme opatrenia na obnovenie verejnej morálky a rodiny, ktoré potom aj zákonom z novembra 1941 realizovala. V sociálnom zákonodarstve boli robotníkom zaručené základné istoty. Podobne v školstve a kultúre boli prijaté veľmi progresívne programy. Zákon zaručil existenciu cirkevných škôl, ako aj právo reholi zakladať svoje vlastné školy. V Sarajeve bola založená teologická fakulta.[17]

Juhoslávia

Hneď po obsadení Záhrebu Titovými partizánmi komunistické úrady nechali záhrebského arcibiskupa Alojze Stepinaca zatknúť a niekoľko dní bol vypočúvaný.[18] Nová totalitná moc však chcela ukázať aj svoju vľúdnu tvár voči cirkvám, keď Tito počas svojej prítomnosti v Záhrebe v júni 1945, už ako hlava štátu, prijal delegáciu katolíckych duchovných, s ktorými hovoril o vzťahu cirkvi a štátu.[19] Došlo dokonca aj k osobnému rozhovoru medzi Titom a Stepinacom, v ktorom Tito navrhol vytvoriť „národnú katolícku cirkev" s čo najväčšou autonómiou od Ríma.[20] Pastiersky list juhoslovanských biskupov z 20. septembra 1945 bol signálom otvorenej roztržky medzi katolíckou cirkvou a štátom, v ktorom vyčíslili straty spôsobené katolíckej cirkvi komunistickými partizánmi.[21] Bol reakciou na vlnu procesov s ľuďmi angažujúcimi sa počas chorvátskej nezávislosti.

Arcibiskup Alojze Stepinac bol počas zúrivej kampane proti jeho osobe v auguste 1946 postavený pred súd. Už rok predtým sa uskutočnil proces proti biskupovi Gregorovi Rožmanovi z Ľubľany. Proces so Stepinacom začal 9. septembra 1946 ako prvý svojho druhu v celej oblasti sovietskeho vplyvu, s vysokým cirkevným hodnostárom. Hlavné ťažisko obžaloby spočívalo na obvinení arcibiskupa z podpory ustašovskej vlády. Viaceré výpovede boli vykonštruované a použili sa aj fotomontáže.[22] Arcibiskup bol odsúdený na 16 rokov nútených prác a stratu občianskych práv.

Po roztržke medzi Titom a Moskvou nastalo mierne uvoľnenie tlaku proti cirkvi. Obnovil sa rehoľný život, zakladali sa katolícke spolky, dokonca v lete 1951 ponúkol Tito cez nunciatúru v Belehrade prepustenie arcibiskupa Stepinaca, ak opustí krajinu. Svätá stolica tento návrh ale neprijala.[23] Vzťahy štátu a cirkvi charakterizoval však aj naďalej konfrontačný kurz vlády voči biskupom.

17 Porovnaj BAUER, Ernest: *Aloisius Kardinal Stepinac*. Viedeň 1979, s. 61.

18 GLASSL, Horst: *Der katholische Episkopat Jugoslawiens und sein Verhältnis zum kommunistischen Staat*. Mníchov 1980, s. 143. Titov vzťah ku katolíckej cirkvi bol vraj relatívne dobrý, ale sa zmenil, keď počas vojny Svätá stolica odmietla dať súhlas zaradiť do partizánskych jednotiek poľných kurátorov.

19 *Tamže*, s. 143.

20 *Tamže*, s. 144.

21 BAUER, E.: *Aloisius Kardinal Stepinac*, s. 101.

22 GLASSL, H.: *Der katholische Episkopat Jugoslawiens*, s. 147. Fotomontážou bol obrázok uverejnený vo Vjesniku 19. 12. 1945, ktorý zobrazoval Stepinaca s Pavelićom ako spolu zdravia fašistickým pozdravom ustašovskú zástavu.

23 BAUER, E.: *Aloisius Kardinal Stepinac*, s. 141.

Slovensko

Pre porovnanie sa chcem krátko venovať aj situácii na Slovensku a v Čechách. Keď sa v januári 1946 delegácia slovenských biskupov obrátila na prezidenta Beneša so zoznamom príkorí, rozdelila ich do viacerých problémových okruhov a nezabudla pritom na rehole. Hneď v prvom bode ich memoranda čítame:

1. Poštátnenie všetkého cirkevného školstva a zhabanie jeho majetku. Ide o obmedzenie tradičného práva cirkvi, ktorého sa nemôže vzdať. Toto opatrenie štátu spôsobilo, že katolícke deti vyučujú nekatolíci; učitelia – rehoľníci sú sústavne šikanovaní; zo škôl boli odstránené kríže, zakázaná modlitba a kresťanský pozdrav; na viacerých miestach sa vôbec nevyučuje pre nedostatok učiteľov a náhradní učitelia neovládajú hru na organe, čo bývalo tradične spojené s učiteľským povolaním.
2. Rozpustenie katolíckych spolkov bolo porušením základného občianskeho práva.
3. Katolícke internáty, vybudované z finančných zdrojov cirkvi, slúžia záujmom inovercov.
4. Z pôvodných 30 katolíckych periodík vychádza iba jeden týždenník na štyroch stranách.
5. Parcelácia majetkov zaťažených patronátnym právom sa deje bez náhrady.
6. Väznenie mnohých katolíkov bez viny, medzi ktorými sú aj duchovní. Výskyt týrania a diskriminácia príbuzných týchto nespravodlivo uväznených.
7. Nedôslednosť pri vyplácaní kongruy.
8. Zlé sociálne, zdravotné a náboženské pomery v táboroch zaistených.
9. Potreba politickej strany, obhajujúcej záujmy katolíkov.
10. Odstraňovanie katolíkov zo štátnej služby a z vedúcich funkcií.[24]

Tento dokument svojím charakterom presahoval čisto cirkevnú oblasť, a najmä požiadavkami (2, 4, 6, 9, 10) sa dostal na širšiu platformu požiadaviek základných ľudských práv, čím výrazne presahuje všetky ďalšie stanoviská slovenských, resp. československých biskupov.

K radikálnemu kroku, ktorý svojím rozsahom nemal obdobu v nijakej krajine sovietskeho vplyvu, sa komunistická vláda odhodlala v roku 1950. V noci z 13. na 14. apríla 1950 bezpečnostné orgány spolu s ľudovými milíciami obsadili všetky mužské kláštory a rehoľné domy a rehoľníkov deportovali. [25] Neskôr podobný osud stihol aj ženské rehole.

24 VNUK, František: *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 – 1948.* Martin 1998, s. 25 – 28.

25 Pozri VNUK, F.: *Akcia „K" a „R". Zásahy komunistického režimu proti reholiam v r. 1950 – 1956*. Bratislava 1995. KOREC, Ján Chryzostom: *Od Barbarskej noci*. Bratislava 1992.

Česko

V Čechách, na rozdiel od ostatných krajín skúmaného regiónu, nebol pred prvými parlamentnými voľbami vydaný spoločný pastiersky list biskupov. Iniciatívu v tomto smere vyvinul iba olomoucký arcibiskup L. Prečan, ktorý pre moravskú cirkevnú provinciu 14. mája 1946 vydal pastiersky list, v ktorom analyzoval situáciu takýmto spôsobom: „*Sotva uplynulo niekoľko mesiacov od nášho oslobodenia, už sa našli mocné skupiny občanov, ktoré zneužívajú slobodu, snažia sa všetkými prostriedkami odkresťančiť náš štát a zaviesť neverectvo do všetkých jeho zložiek proti vôli ostatných, zvlášť katolíkov. Vidíme, ako snahy dotyčných skupín, ktoré uchvátili moc a prostriedky, sú namierené proti katolíckym občanom. To je sloboda? Tak sa uskutočňuje demokracia?*“[26]

Absencia spoločného pastierskeho listu českých biskupov k voľbám bola pravdepodobne zapríčinená neobsadeným stolcom pražského arcibiskupstva. Až 4. novembra 1946 padlo rozhodnutie o jeho obsadení. Pápež menoval Josefa Berana, bývalého väzňa koncentračného tábora, za arcibiskupa pražského. Nový český prímas vnímal politickú realitu, ktorá vznikla po voľbách, veľmi svojsky a netypicky. S poľskými, maďarskými, juhoslovanskými a slovenskými biskupmi nového českého prímasa, ale i ďalších českých biskupov nespája len ostražitosť voči komunizmu ako ideológii, ale aj ako politickému spoločenskému systému. Na druhej strane jeho manévrovací priestor bol odlišný od ostatných krajín s katolíckou väčšinou obyvateľstva. Český katolicizmus trpel chronickým nedostatkom kňazov. Nesmierne škody katolíckej cirkvi spôsobilo vyhnanie sudetských Nemcov, ktorí sa na 90% hlásili aktívne ku katolíckej cirkvi. Okrem viac ako dvoch miliónov veriacich bolo vyhnaných aj 1 600 kňazov nemeckej národnosti a 2 800 rehoľníčok, s nimi aj dvaja biskupi Anton Alois Weber[27] (určený na odsun) a Jan Nepomuk Remiger.[28] Napríklad diecéza Litoměřice stratila viac ako 70% svojich katolíkov. Je preto zarážajúce, že nový litoměřický biskup Štěpán Trochta, ktorý na vlastnej koži zažil nacistický teror, vo svojom pastierskom liste veriacim diecézy z 26. septembra 1947 prešiel tieto skutočnosti mlčaním. Českí biskupi, podobne ako poľskí, nezaujali stanovisko k týmto nehumánnym aktom násilia na civilnom obyvateľstve.[29]

---

26 *Tamže*, s. 106.

27 Anton Alois Weber (*24. 10. 1877 vo Wolfsbergu, † 12. 9. 1948). Za biskupa ho menoval 22. 11. 1931 pápež Pius XI. Počas svojho episkopátu sa usiloval o zmiernenie národnostných konfliktov medzi Čechmi a Nemcami. Po Mníchovskej dohode mu národní socialisti zrušili kňazský seminár a biskup musel opustiť svoju rezidenciu. Mal zakázanú pastoráciu vo farnostiach diecézy na území Protektorátu. Napriek tomu bol ako Nemec po vojne určený na odsun. Avšak on zostal vykonávať svoju funkciu. Vzhľadom na politické represie odstúpil 28. 1. 1947. Po roku 1989 mu prezident Českej republiky Václav Havel 28. 10. 1995 posmrtne udelil Rád Tomáša Garrigua Masaryka.

28 Jan Nepomuk Remiger (* 4. 5. 1879 vo Weshorsch, dnes Zhoř u Stříbra, † 21. 5. 1959 v Gautingu, NSR) bol posledný nemecký pomocný biskup Pražskej arcidiecézy (do roku 1941). Za biskupa bol vysvätený roku 1929. V rokoch 1939 – 1941 bol arcibiskupom – koadjútorom pražského arcibiskupa Karla kardinála Kašpara. Remiger bol v roku 1946 z ČSR vysídlený. Odvtedy žil v Mníchove ako duchovný protektor pre Sozialwerk der Ackermann-Gemeinde.

29 GRULICH, Rudolf: Kann die Wahrheit siegen? *Mitteilungen des Sudetendeutschen Priesterwerkes*, 1992, č. 1, s. 6.

Maďarsko

Maďarský parlament prijal 20. augusta 1949 novú ústavu, podľa ktorej sa stalo Maďarsko ľudovodemokratickou republikou. V zmysle novej ústavy bola cirkev oficiálne oddelená od štátu. Maďarská ústava zakotvila odluku cirkvi a štátu. Hoci § 1 článku 54 tohto základného zákona štátu hovorí, že ľudová republika zaručuje slobodu svedomia a slobodné vyznávanie náboženstva, § 2 potvrdzuje, že v záujme toho sa štát a cirkev odlučujú. Ako si predstavovali zákonodarcovia náboženskú slobodu, odhaľuje článok 55 ústavy, kde sa hovorí, že ľudová republika zaručuje slobodu slova, tlače a združovania iba v takom rozsahu, pokiaľ sú zlučiteľné so záujmami pracujúcich[30].

Minister kultúry József Darvas 6. júna 1950 verejne vyhlásil, že Maďarská republika nepotrebuje rehole, v ktorých sú protištátne živly škodiace záujmom demokracie. O dva dni začali na základe tajného nariadenia ministerstva vnútra deportácie rehoľníkov a rehoľníčok, ktoré prebehli v troch fázach.[31] Dialo sa to podľa česko-slovenského vzoru. V noci z 9. na 10. júna 1950 bolo zo svojich kláštorov na miesta núteného pobytu internovaných 320 rehoľných kňazov a približne 700 rehoľníčok. Celkové internácia postihla 1 538 rehoľníkov v 636 rehoľných domoch a iných rehoľných zariadeniach.[32] Rehole však neboli zrušené, no stratili technické a personálne predpoklady pre svoje pôsobenie v spoločnosti.

Z podnetu ministra kultúry sa v Budapešti 1. augusta 1950 konštituovalo mierové hnutie katolíckeho kňazstva. Na ustanovujúcom zhromaždení sa za prítomnosti ministra zúčastnilo asi 150 kňazov.[33] V tejto situácii, keď sa vo väzbe nachádzalo šesť biskupov a 156 kňazov a tisíce rehoľníkov bolo internovaných, došlo v Maďarsku k dohode medzi vládou a episkopátom. Dokument, ktorý vznikol sčasti pod dojmom podobnej dohody v Poľsku a sčasti pod údermi, ktoré maďarskí katolíci pocítili v nedávnej dobe, zaručoval cirkvi okrem formálnych záruk slobody kultu fungovanie ôsmich cirkevných škôl a finančné zabezpečenie duchovenstva po dobu 18 rokov. Biskupi sa museli zaručiť, že budú rozhodne vystupovať proti kňazom, ktorí by škodili zriadeniu Maďarskej republiky. Kategoricky odsúdili všetku podvratnú činnosť proti štátu a podporili jeho vedenie, ako aj päťročný plán.[34] Podpísanie takejto dohody, prirodzene, patrilo do kompetencie Vatikánu. To si uvedomovali aj biskupi, a preto kalocský arcibiskup Grösz ešte pred podpisom dohody adresoval ministrovi kultúry vyhlásenie, v ktorom menom biskupskej konferencie vyhlasuje, že pred podpísaním tejto dohody zohľadnila, že nijakým spôsobom nechce poškodiť práva Svätej stolice v oblasti úprav vzťahov medzi cirkvou a štátom. Biskupi chcú iba v čase núdze a izolácie zachrániť čo sa zachrániť dá. Biskupská konferencia sa rozhodla k tomuto kroku v nádeji, že v duchu vzájomného porozumenia budú môcť byť vyriešené existujúce ťažkosti vo vzťahoch

30 HUTTEN, Kurt: *Christen hinter dem eisernen Vorhang*. Stuttgart 1976, s. 197.

31 *Tamže*, s. 309. Porovnaj: TOMKA, Miklós: Staat und katholische Kirche in Ungarn zwischen 1945 – 1948. In: *Der Weg der katholischen Kirche in verschiedenen realsozialistischen Ländern in den Jahren 1945 bis 1948/49*. Berlín 1995, s. 176.

32 TOMKA, M.: *Staat und katholische Kirche in Ungarn*, s. 199.

33 GALTER, Alberto: *Rotbuch der verfolgten Kirche*. Recklinghausen 1957, s. 347.

34 Porovnaj: GALTER, A.: *Rotbuch der verfolgten Kirche*, s. 351; *La Documentation Catholique,* 1951, 94.

štátu a cirkvi a že sa dosiahne ľudské zaobchádzanie s rehoľníkmi, najmä v otázke ich počtu pri zaradení do diecéznej pastorácie.[35]

Poľsko

Z pohľadu štátnej moci bola katolícka cirkev jediná zatiaľ fungujúca inštitúcia, ktorá nebola zbavená svojej ideovej autenticity. Sám tento fakt bol pre ňu provokáciou. V marci 1949 tajomníci biskupských úradov dostali od štátnych orgánov vyhlásenie obsahujúce ťažké obvinenia týkajúce sa pastierskych listov a vyhlásení biskupov. Štátna moc „*nebude ďalej tolerovať zneužívanie náboženstva na rozsievanie nepokoja medzi mládežou a na poburovanie proti štátu*".[36] Biskupi reagovali na to v pastierskom liste, kde priznávajú, že situácia cirkvi je čoraz ťažšia a že existujú pokusy roztrhnúť stáročnú väzbu medzi cirkvou a národom. Na konci listu sa prihovárajú mládeži: „*Násilie proti tvojmu svedomiu, konané ateistami prostredníctvom kníh a spolkov, vydrž mužne. Nevstupuj medzi rúhačov a nesadaj do ich radov.*"[37] Toto varovanie, vyjadrené rečou Písma a vzťahujúce sa na náboženskú oblasť, našlo výraz vo varovaní pápeža z 1. júla 1949, kde pohrozil exkomunikáciou všetkým katolíkom, ktorí dobrovoľne podporovali alebo boli členmi komunistických strán, ako aj tým, čo rozširovali komunistickú propagandu.[38] Reakciou poľských štátnych orgánov na toto pápežské vyjadrenie bol dokument pod názvom *Dekrét na obranu slobody svedomia a vyznania* z augusta 1949, kde sa vo 4. článku hovorilo: „*kto zneužíva náboženstvo na odmietnutie obradov a náboženských činností z dôvodu politického názoru, podlieha trestu odňatia slobody do piatich rokov*".[39]

Vnútropolitickú situáciu rozvírila jedna zvláštna udalosť, ktorá nepriamo ukázala schopnosť katolicizmu mobilizovať široké masy a na nezvyčajnú citlivosť poľskej spoločnosti k náboženským javom. V Lubline, krátko po menovaní nového biskupa, ktorý sa stal nástupcom Wyszyńského na biskupskom stolci, v nedeľu 3. júla 1949 počas poobedňajšej pobožnosti rehoľná sestra zbadala tiecť krvavé slzy na tvári Panny Márie zobrazenej na bočnom oltári. Zvesť o tom sa okamžite rozniesla po celej krajine a napriek zdržanlivosti vo vyjadreniach cirkevných autorít začali do Lublina putovať masy veriacich. Stav bol neudržateľný a 13. júla došlo pri obrovskom návale veriacich v katedrále k tragédii, pri ktorej bola udusená jedna dvadsaťročná dievčina a 19 osôb bolo ťažko zranených. Štát obvinil cirkev z podpory náboženského fanatizmu, ale zároveň si uvedomil schopnosť cirkvi ovládať masy.[40]

Celkove išlo o ostrú konfrontáciu, ale bol to pomerne vyrovnaný boj dvoch silných protivníkov. V tomto období nebolo teda iné riešenie, iba kompromis. Pre širokú verejnosť bolo pomerne veľkým prekvapením, že tento turbulentný vývin vyústil 14.

35 GALTER, A.: *Rotbuch der verfolgten Kirche*, s. 351.

36 CYWIŃSKI, B.: *Ogniem próbowane. II. ...I was prześladować będą.* Rím 1990, s. 73.

37 *Tamže*, s. 74.

38 *Acta Apostolicae Sedis*, XLI (1949) s. 334.

39 Porovnaj: RAINA, Peter: *Kardynał Wyszyński. 1. Droga na Stolicę Prymasowską.* Varšava 1993; *Życie Warszawy*, 7. 8. 1949.

40 RAINA, P.: *Kardynał Wyszyński. 1*, s. 194.

mája 1950 podpísaním dohody medzi poľským štátom a miestnou katolíckou cirkvou. Podpísaniu predchádzal návrh vlády na vypracovanie istého *modu vivendi* v júli 1949. Biskupi túto ponuku prijali, pretože už v roku 1948 uvažovali o niečom podobnom. Bola zriadená osobná komisia zložená zo zástupcov oboch strán, pričom štátna moc navrhla, aby vyvrcholením ich činnosti bola oficiálna dohoda. Komunistom záležalo na tom z mnohých dôvodov. Dohoda s cirkvou bola, vzhľadom na narušené vzťahy z Vatikánom, jediným možným spôsobom získania politického súhlasu cirkvi so situáciou v Európe po Jalte. Dohoda sa mohla vykladať aj ako podpora episkopátu vláde, prinajmenšom ako rešpektovanie *status quo*.

Rumunsko

Radikálne zhoršenie vzťahov medzi rumunským štátom a katolíckou cirkvou nastalo po odstránení monarchie v marci 1948. Vláda ľudovej republiky zrušila platný konkordát so Svätou stolicou (17. júla 1948) a hneď v auguste zoštátnila všetky katolícke školy, okrem toho týmto zákonným opatrením cirkev stratila zariadenia na vydávanie tlače a nakladateľstvá.[41] Zákon z 3. augusta 1948 (tzv. kultový zákon) obmedzil základné práva cirkví, pričom obsahoval okrem tradičných opatrení, napr. požadujúcich súhlas štátu s menovaním hodnostárov, aj opatrenia pôsobiace hlboko deštruktívne na cirkevnú správu a zákaz vonkajšej jurisdikcie, čiže všetky kontakty so zahraničím podliehali štátnemu súhlasu.[42]

Medzitým sa štátu podarilo za asistencie pravoslávnej cirkvi začleniť katolícku cirkev východného obradu do nej. Pod tlakom úradov sa konal 1. októbra 1948 v Kluži tzv. *zjednocovací kongres* bez účasti gréckokatolíckych biskupov. Biskup Iuliu Hossu, v úsilí predísť tomu nekanonickému aktu, poučený postupom komunistov na Ukrajine, exkomunikoval všetkých, ktorí sa kongresu zúčastnia, ešte pred jeho konaním. Napriek protestom z celého sveta rumunský pravoslávny patriarcha Justinian (Marina) výsledky snemu uznal za platné a na počesť zjednotenia sa konali veľké oslavy. Oslavy neskalila ani skutočnosť, že už 29. októbra 1948 boli uväznení šiesti gréckokatolícki biskupi.[43] Nasledovala vlna brutálneho prenasledovania. V ďalšej vlne totalitných praktík 1. augusta 1949 boli rozpustené všetky katolícke rehole a kongregácie, ako aj zariadenia, ktorými disponovali. Majetok prešiel na štát. Pre Rumunsko je príznačné, že štát trpel ďalej pravoslávne kláštory. [44]

V Bulharsku a Albánsku proticirkevná kampaň zmietla predovšetkým katolícke kláštory. V Juhoslávii napriek rozsiahlym obmedzeniam nedošlo k úplnému zákazu reholí a rehoľných spoločenstiev. Rumunsko príkladným spôsobom zlikvidovalo rehoľný život katolíkov byzantského i latinského obradu, nie však pravoslávnych reholí. Veľmi radikálne riešenie tejto otázky uplatnili komunisti v Česko-Slovensku, kde bez

41 GRULICH, R.: *Občané druhého řádu*. Mníchov 1984, s. 42.

42 *Kirche und Glaube in Rumänien.* Mníchov 1990, s. 20.

43 *Kirche und Glaube in Rumänien*, s. 20. Spolu s 2 734 gréckokatolíckymi chrámami prešlo do rúk rumunskej pravoslávnej cirkvi aj 300 rímskokatolíckych kostolov. Do konca roku 1950 poklesol počet duchovných oboch katolíckych obradov zo stavu 3 331 o 1 405 osôb.

44 Pozri GRULICH, R.: *Občané druhého řádu*, s. 41 – 42.

právnej úpravy boli rehoľníci v noci deportovaní do zberných táborov, kde sa začala ich kalvária.

Jedinou výnimkou, kde napriek výrazným reštrikciám rehoľný život mohol bez prerušenia pokračovať, bolo Poľsko. Cieľom deportácií rehoľníkov bolo odstránenie vplyvu cirkvi na školstvo, kultúru a celý verejný život, ako aj zamedzenie charitatívnej činnosti cirkvi, ktorá takisto mohla vyvolávať sympatie zo strany verejnosti.

Taktika protináboženského a proticirkevného postupu bola v krajinách, kde katolíci nezohrávali významnú úlohu, priamejšia a radikálnejšia ako v prevažne katolíckych krajinách. V Albánsku hneď v roku 1945 sa hlavným terčom útokov stala katolícka cirkev. Vyčítalo sa im, že katolíci sympatizovali s Talianskom, ktoré roku 1939 okupovalo krajinu. Všetci talianski misionári boli uväznení, niektorí vo väzení zomreli. Diplomatického zástupcu Svätej stolice vypovedali z krajiny. Perzekúcia sa postupne rozšírila aj na domácu hierarchiu a klérus, predovšetkým na katolícke školy a semináre. Dvaja albánski biskupi (G. Volaj a F. Gijni) boli vo februári a marci 1948 odsúdení na trest smrti, ostatní boli uväznení .[45]

Už v roku 1945 boli v Albánsku zakázané všetky katolícke rehole a vláda sa snažila vytvoriť albánsku národnú cirkev. 4. mája 1950 bol vydaný dekrét *O schválení štatútu autokefálnej pravoslávnej cirkvi Albánska* a 30. júna 1951 *O schválení štatútu katolíckej cirkvi Albánska*. Národno-cirkevný rys sa zvlášť zreteľne ukazuje v prípade štatútu katolíckej cirkvi, v ktorom sa tvrdí, že cirkev nemá nijaké organizačné alebo iné styky s Vatikánom.[46]

V Bulharsku komunisti ihneď po získaní moci znemožnili vyučovanie náboženstva na školách. Ústava z roku 1947 odlúčila cirkev od štátu. O rok neskôr vláda skonfiškovala všetky katolícke školy a inštitúcie a vypovedala všetkých duchovných, ktorí neboli Bulhari. Zástupca Svätej stolice bol v roku 1949 vypovedaný z Bulharska.

Pravoslávna cirkev mohla relatívne slobodne pôsobiť aj v nových podmienkach. Katolíci po odsúdení biskupa Eugena Basilkova na smrť boli úplne bez biskupov. Apoštolský vikár z Plovdivu umrel v roku 1952 vo väzení.[47]

Život podľa evanjeliových rád (čistota, chudoba a poslušnosť) je jednou z foriem kresťanského života, ktorá sa vyvinula už koncom 2. storočia po Kristu a patrí k podstatným črtám cirkvi. Rehoľný spôsob života počas dejín zažíval fázy búrlivého rozvoja, depresie a pomerne často aj kratšie či dlhšie periódy prenasledovaní. Táto zvýšená senzibilita rehoľníkov na zmeny a ich schopnosť prežiť aj extrémne ťažké podmienky im umožnila prekonať aj obdobie komunistických režimov v strednej a juhovýchodnej Európe. Situácia rehoľníkov sa v jednotlivých krajinách odlišovala, čo treba považovať za špecifický vývin. Rozbor situácie v jednotlivých krajinách však poskytne detailnejšie poznatky, ktoré ukážu individualitu každej krajiny, ba každej rehole.

45 GALTER, A.: *Rotbuch der verfolgten Kirche*, s. 232.

46 Pozri GRULICH, R.: *Občané druhého řádu*, s. 45.

47 Porovnaj: HAMBURGER, Gerd (Ed.): *Verfolgte Christen*. Graz 1977, s. 253 – 257.

Perzekuce mužských řádů ve vybraných zemích střední a východní Evropy v letech 1945 – 1960 se zvláštním zaměřením na Československo

Vojtěch Vlček

Postup vůči katolické církvi v tzv. lidových demokraciích

Rozsah a míra perzekuce katolické církve se v jednotlivých zemích střední a východní Evropy lišily. Z faktorů, které je ovlivňovaly, uveďme např. počet katolíků v zemi, tradice katolicismu a jeho spojení s národem, pozice komunistů atd. Nejtvrdšímu pronásledování byla vystavena církev v Albánii, Litvě a na Ukrajině – zde Řecko-katolická církev. V těchto zemích docházelo k masovým deportacím věřících, nasazením na nucené práce (v případě Litvy a Ukrajiny do sovětských lágrů), popravám a vraždám kněží a biskupů. Silná perzekuce – administrativní opatření státu, značná omezení života církve, procesy s kněžími a biskupy, postihla církev v Rumunsku, Československu, Maďarsku, Bulharsku a Jugoslávii. Specifické místo zaujímá církev vzhledem ke svému významu v Polsku, kde si také uhájila asi nejvíce své postavení, přestože i zde došlo v 50. letech k rozsáhlému pronásledování. V komunistickém východním Německu nebyl život katolické církve zasažen až na výjimky zatýkáním kněží či řeholníků, ale i zde se státní orgány snažily omezit působení církve na prostory kostela, kontrolovat její činnost a odstranit náboženskou výchovu mládeže.

Komunisté postupně uskutečňovali v „sovětizovaných" zemích obdobná opatření: omezení až zastavení katolického tisku a literatury, likvidaci katolických spolků, zestátnění církevní půdy, církevních škol, Charity a jiných sociálních institucí, vyloučení teologických fakult z univerzit a výrazné regulování počtu jejich posluchačů, případně jejich zrušení, redukci působnosti církve pouze na prostory kostela, vytvoření státních orgánů vykonávajících dohled nad církví (proticírkevní zákony) a zasahujících do jejího života (např. udělování a odnímání souhlasu k výkonu kněžského povolání, přemisťování kněží apod.), systematické omezování výuky náboženství a snaha zúžit vliv církve pouze na starší generace, agresivní proticírkevní a protináboženskou pro-

pagandu. Ze všech zemí komunistického bloku byli vypovězeni diplomatičtí zástupci Vatikánu a vzájemné vztahy zmraženy.

Podobně jako v případě opozičních politiků a odbojářů byla pověřena odhalováním „protistátní" činnosti církve Státní bezpečnost (StB). Biskupové, kněží, laici byli obviňováni ze spolupráce s nacisty, velezrádné špionážní činnosti, z podpory imperialismu a podzemního hnutí, z pokusů o svrhnutí komunistického režimu a po krutých výsleších odsuzováni ve vykonstruovaných procesech (dle sovětského vzoru) k vysokým trestům odnětí svobody. V monstrprocesech byli odsouzeni také tehdejší nejvyšší představitelé církve a pozdější kardinálové, již byli vnímáni jako symboly národního odporu: v Jugoslávii – A. Stepinac (trest 16 let), v Maďarsku J. Mindszenty (doživotí), v Bulharsku Mons. E. Bossilkov (trest smrti), v internaci se ocitli pražský arcibiskup J. Beran (16 let) a primas polské církve S. Wyszyński (tři roky). Po uvěznění a internování hierarchů dosazovali komunisté do čela diecézi poddajné a spolupracující kapitulní a generální vikáře, většinou spjaté s kolaborujícím hnutím mírových kněží.

S cílem rozbít jednotu církve vytvářeli komunisté v zemích střední a východní Evropy rozkolná laická i kněžská hnutí – hnutí „mírových kněží" (státní Katolická akce a Mírové hnutí katolického duchovenstva v Československu, PAX v Polsku, Dobri pastir a Cyril a Metod v Jugoslávii) a snažili se pod záminkou podpory světového míru získat na svou stranu alespoň část kněží, které pak odměňovali posty vikářů a děkanů, materiálními a společenskými výhodami. K pokusům o vytvoření „národních katolických církví" a o odtržení od Říma se komunisté odhodlali v Albánii, na Litvě a Rumunsku, ale všude tyto jejich experimenty skončily nezdarem.

V Československu, Polsku, na Ukrajině a v Rumunsku byla zakázána činnost Řecko-katolické církve a její duchovní a věřící nuceni k přestupu do církve pravoslavné, v čele s moskevským patriarchou.

Postup vůči řádům

Postup vůči řádům se v zemích středních Evropy v mnoha směrech podobal a byl řízen dle sovětského vzoru. Lišil se pouze intenzitou a periodicitou těchto opatření. Můžeme konstatovat, že ve všech zmiňovaných zemích docházelo k likvidaci řádových nakladatelství, tiskovin a řádových škol, v nichž studovali laici, a také řádových učilišť pro studium bohoslovců. Komunisté všestranně omezovali kontakt řeholníků s veřejností, a především jejich vliv na mládež. Pod nejrůznějšími záminkami (veřejný zájem – potřeba budov pro nemocnice, školy) a vykonstruovanými odhaleními (přechovávání zločinců, ukrývání zbraní) byly řádům zabavovány kláštery a přilehlé budovy. Proti řeholníkům byla rozpoutána pomlouvačná kampaň, kdy komunisté označovali kláštery jako „hnízda protistátní činnosti – špionáže a velezrádných rejdů" a zahálčivého života. Všeobecně byli nejvíce napadáni tradičně očerňovaní jezuité. Řeholníci, ať už jednotlivci – často představení konventů, nebo jejich menší skupiny, byli zatýkáni a odsuzováni kvůli ukrývání osob stíhaných režimem, pomoci osobám spojených s odbojem, kritickým vyjádřením na adresu režimu či čtení pastýřských listů. Proti řeholníkům podnikaly orgány bezpečnosti četné provokace, jejichž cílem bylo je zdiskreditovat, odsoudit a zmocnit se klášterů.

Zásadní odlišností mezi jednotlivými zeměmi střední Evropy byla skutečnost, zda v nich byl úplně zlikvidován řeholní život, či zda mohli řeholníci přes všechny restrikce legálně působit, žít v klášterech a byli tolerováni. Úplnou likvidaci klášterů uskutečnily jednotky tajné policie v Československu a Rumunsku. Řeholníci byli internováni v centralizačních střediscích, budovy klášterů byly zabrány státními orgány. Další činnost řeholí byla nelegální a řeholníci za ni byli pronásledováni. V Maďarsku byl zvolen stejný postup, na základě dohody mezi představiteli komunistického režimu a církve bylo v zemi zachováno šest klášterů s celkovým počtem „legálních" řeholníků 250 a řeholníci mohli při nich provozovat i školy. Ve výše zmíněných zemích probíhaly četné monstrprocesy a desítky skupinových procesů s řeholníky, při nichž bylo odsouzeno několik set řeholníků, kteří pak byli vězněni ve věznicích a pracovních táborech.

Existence mužských klášterů byla naopak tolerována např. ve Východním Německu a především v Polsku. Tyto země byly vnímány jako oázy řeholního života pro české a slovenské řeholníky, kteří sem přijížděli např. pro literaturu, udržovali prostřednictvím zdejších řeholníků kontakty s vedeními řádů v zahraničí a rovněž zde byli tajně svěceni mladí bohoslovci z Československa.

Vzhledem k omezenému prostoru se zaměřuji ve svém příspěvku pouze na Československo, Polsko, Maďarsko a Rumunsko.

Československo

Komunistický režim po celou dobu své existence vyvíjel s různou intenzitou represivní politiku proti náboženství a církvím, v Československu především proti Římskokatolické církvi. Komunistické vedení prostřednictvím Státního úřadu pro věci církevní (SÚC) a na Slovensku Slovenského úřadu pro věci církevní (SLOVÚC) a církevních tajemníků, orgánů justice a Státní bezpečnosti omezovalo činnost církve. Nepohodlní duchovní byli přemísťováni, zbavování souhlasu k duchovní činnosti, internováni, odsuzováni a vězněni. Tato politika směřovala také proti mužským řádům.

Dle statistiky z ledna 1950 působilo v českých zemích 1 503 řeholníků z 26 řádů a kongregací, jimž patřilo celkem 151 klášterů. K nejpočetnějším řádům a kongregacím v českých zemích patřili v roce 1949 salesiáni (239 členů, 12 domů), redemptoristé (238 členů, 17 klášterů), jezuité (217 členů, 8 klášterů), premonstráti (153 členů, 4 kláštery a četné fary), františkáni (145 členů, 22 klášterů), kapucíni (123 členů, 20 klášterů) a dominikáni (104 členové).[1]

Dle zprávy Pověřenectva školství věd a umění Slovenské národní rady (SNR) z října 1948 působilo na Slovensku 17 mužských řádů a kongregací, které vlastnily 110 klášterů. V zemi žilo 1 256 řeholníků.[2] Dle materiálu Ústředního výboru (ÚV) Komunistické strany Československa (KSČ) z ledna 1950 k nejpočetnějším mužským řeholím

1 Vojenský historický archiv Praha, fond (f.) A. Čepička 1947 – 1953, Přehled řádů, řeholních domů a řeholníků v ČSR, f. 100/52, archivní jednotka (a. j.) 86, svazek (sv.) 13.

2 DUBOVSKÝ, Ján Milan: *Akcia kláštory. Komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským reholiam v rokoch 1949 – 1952.* Martin 1998, s. 8.

na Slovensku patřili: františkáni – 235 členů, salesiáni – 198 členů, verbisté (Společnost Božího Slova) – 160 členů, jezuité – 105 členů a redemptoristé – 72 členů.

Opatření proti církvi a řádům

Je třeba především říci, že na rozdíl od vývoje v českých zemích realizovali slovenští komunisté řadu proticírkevních opatření už v letech 1945 – 1948. Nařízením SNR č. 34/1945 z 16. května 1945 byly zrušeny na Slovensku všechny církevní školy a dalším nařízením z 25. července 1945 byly postátněny internáty. Tato likvidační akce zasáhla mnohé výchovné ústavy, internáty a malé semináře vedené řády, zatímco ústavy vychovávající přímý dorost řeholí (noviciáty, studentáty a bohoslovecká učiliště) zůstaly zatím zachovány. Spolu s likvidovanými školskými zařízeními bylo ve školním roce 1948/1949 zlikvidováno okolo 30 klášterů přiléhajících k těmto institutům a řeholníci a řeholnice museli budovy opustit. (Např. malý seminář jezuitů v Levoči, salesiánské ústavy v Michalovcích, Žilině, Topolčanech, Trnavě a Komárně, výchovné ústavy redemptoristů v Rožňavě, Michalovcích a premonstrátů v Rožňavě, internát školských bratří v Bojné ad.) V lednu 1949 zabraly orgány StB klášter františkánů v Kremnici, s odůvodněním, že řeholníci ukrývají v klášteře „esesáka". 22. února 1949 zatkla StB 12 řeholníků basiliánského řádu z kláštera v Prešově a vyšetřovala je kvůli údajnému přechovávání banderovců. V červnu pak byli basiliáni odvezeni do tábora nucených prací (TNP) a pak převezeni do tábora v Hlohovci. V červenci 1949 byli násilně vyvezeni jednotkami StB a milice benediktini z kláštera v Komárně do Kláštera pod Znievem.[3] V lednu 1949 se pokusila StB v klášteře a v Trenčíně zatknout frátra (fr.*) Rafaela Lexmanna*, jemuž se podařilo uprchnout a zdejší konvent byl místními úřady následně zrušen.[4]

V českých zemích před únorem k podobným záborům ústavů řeholí nedocházelo, máme však zprávy o sledování aktivních řeholníků, např. pražských dominikánů,[5] případně vyšetřování některých řeholníků pro jejich výroky o komunismu při kázáních. Tito však za ni nebyly ještě odsouzeni – např. redemptorista páter (P.) J. Jelen nebo piarista P. Fr. Poláček.[6]

Řády byly po Únoru 1948 komunistickým vedením vnímány jako jedna z hlavních opor církve, již je nutno zlomit, jako „nebezpečné" instituce s pevnou organizací, s oddanou poslušností církvi a papeži. Komunisté si dobře uvědomovali sílu řeholních komunit, obávali se jejich vlivů na věřící i celou společnost, jejich semknutosti a odolnosti proti pokusům o získání pro spolupráci. Také nechtěli připustit, aby řeholníci nadále udržovali kontakty s představenými řádů v zahraničí a informovali je o postupném omezování svobody v Československu. Běžné podávání situačních zpráv z českých provincií hodnotili jako špionáž.

3 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory,* s. 9 – 11.

4 ČERNUŠÁK, Tomáš a kol.: *Historie dominikánů v českých zemích*. Praha 2001, s. 175.

5 Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, f. 305-389-1, list č. 79.

6 ABS Praha, f. 305-388-4, Poláček, Jelen.

Propaganda šířila pověsti o zahálčivých mniších, o klášterech jako centrech špionáže, skladištích bohatství, ilegálních tiskovin, zbraní a úkrytech protistátních živlů. Mnozí představení klášterů byli sledováni, StB vysílala do řeholních domů provokatéry, kteří se vydávali za pronásledované osoby, jimž pak řeholníci v dobré víře poskytli přístřeší či jinou pomoc, za níž pak mnohdy zaplatili dlouholetým vězněním. Za podobnou činnost bylo do roku 1950 odsouzeno v českých zemích kolem 50 řeholníků. (Například P. A. Zemek OP[7] – za spoluúčast při převádění osob pronásledovaných režimem odsouzen na 18 let, M. Habáň OP – odsouzen na dva roky, Alfréd Janiš SDS[8] – odsouzen na doživotí za pomoc agentu CIC[9] – Counterintelligence Corps – Zpravodajská služba armády USA). Dosud se jednalo o zatýkání jednotlivců a důvodem k zatčení byla jiná než řeholní činnost. Docházelo i k záborům klášterů – kapucínský klášter Mariánská u Jáchymova – fingovaný nález zbraní, školských ústavů, např. petrinů v Bruntále, redemptoristů v Libějovicích u Vodňan. Řeholím byla výrazně omezována možnost vydávání tiskovin a veškeré aktivity měly být omezeny na prostor kláštera.

Poté, co 19. července 1949 představení řádů na schůzce v Praze s představiteli komunistického režimu kritizovali proticírkevní zásahy státu a proklamovali věrnost církvi a papeži, schválilo předsednictvo ÚV KSČ 22. srpna 1949 návrh církevní šestky na omezení počtu řeholí a soustředění řeholníků do několika klášterů. Přípravami plánu byly pověřeny –StB, SÚC a SLOVÚC. V tezích plánovaného postupu z 22. listopadu 1949 se objevují tyto návrhy: zabrzdit další růst počtu řeholí, snížit počet klášterů, zúžit materiální základnu řádů, regulovat činnost řeholí, přerušit styky řeholí s představenými v zahraničí. V souladu s tímto programem začal SÚC i SLOVÚC plánovat další rozsáhlá opatření – snížení vstupu do noviciátu, zrušení bohosloveckých učilišť řádů, omezení možnosti působit na dospělé, např.vedením exercicií, převedení řeholníků do duchovní správy, vypovězení řeholníků cizí státní příslušnosti, zrušení klášterů bez státního souhlasu, odhalování „protistátní" činnosti řádů, případná příprava procesů s řeholníky, koncentrování řeholí do několika objektů. Církevní tajemníci pořizovali soupisy klášterních budov, evidovali počty řeholníků a vytvářeli jejich kádrové posudky. V lednu 1950 měl SÚC a SLOVÚC k dispozici přesné údaje o mužských řeholích. Jejich pracovníci a příslušníci bezpečnosti shromažďovali materiály o „nepřátelských" aktivitách řeholníků. Komunistická proticírkevní propaganda označovala jako nejnebezpečnější jako řeholníky na Slovensku basiliány – pro údajnou podporu banderovců (z obavy pro jejich očekávaný odpor při chystané likvidaci Řecko-katolické církve – tzv. Akce P) a salesiány (pro jejich vliv na mládež), v českých zemích pak jezuity a německé rytíře.[10]

30. ledna 1950 se nakonec předsednictvo ÚV KSČ rozhodlo pro dvouetapovou likvidační akci – v první vlně měly být soustředěni řeholníci z šesti nejpočetnějších řádů a ve druhé členové zbylých řeholí. Předsednictvo ÚV KSČ přijalo plán tzv. Akce K: řeholní domy a kláštery měly být ve dvou etapách vyklizeny a jejich obyvatelé izolováni

7 OP (*Ordo predicatorum* – Řád kazatelů – dominikáni).

8 SDS (*Societas Divini Salvatoris* – Společnost Božského Spasitele – salvatoriáni).

9 VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*. Olomouc 2004, s. 58 – 59.

10 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory*, s. 18 – 20.

od společnosti v několika soustřeďovacích střediscích. Pro centralizaci byly v českých zemích vybrány kláštery v pohraničí: v Oseku u Duchcova, Králíkách, Bohosudově, Hejnicích a Broumově, na Slovensku Šaštín, Jasov, Svatý Beňadik, Podolínec. Představení řádů, ředitelé řeholních domů a zvlášť „reakční" řeholníci měli směřovat do internačního tábora s přísnějším režimem v Želivi u Pelhřimova, na Slovensku v Pezinku.[11]

Násilný zásah potřebovalo komunistické vedení nějakým způsobem před veřejností odůvodnit, proto se rozhodlo uspořádat veřejný monstrproces s představiteli řeholí, kde měli být zdiskreditováni. Od ledna do března 1950 pozatýkala StB postupně několik čelních osobností z řad řeholníků, např.: provinciála jezuitů *Františka Šilhana*, premonstráty *Víta Tajovského,* opata v klášteře v Želivě, a *Augustina Machalku* opata v Nové Říši, dominikána *Silvestra Braita* – teologa a filosofa, redemptoristu *Ivana Mastiliaka* – náboženského spisovatele či františkána *Jana Evangelistu Urbana*. Několik týdnů byli duchovní podrobováni tvrdému psychickému nátlaku (mnohahodinové výslechy, zastrašování, vydírání vymyšlenými mravnostními skandály) i fyzickému náporu (omezení jídla, pití, spánku) a donuceni se přiznat k velezrádné a špionážní činnosti. O Velikonocích 1950, ve dnech 31. března – 5. dubna, proběhl monstrproces s deseti řeholníky. Na soudní přelíčení byly přiváženy stovky dělníků z celé republiky a byly sbírány rezoluce požadující tresty smrti. Mezi prokurátory se objevil neslavně známý J. Urválek. Řeholníci byli obviněni ze špionáže pro Vatikán, přechovávání zbraní, z příprav protistátního převratu a dalších zločinů. Oproti čtyřem trestům smrti navrhovaným prokurátorem vynesl senát „mírnější" rozsudek – jedno doživotí – I. Mastiliak, a zbývajících devět obžalovaných bylo odsouzeno celkem ke 132 letům vězení, mezi nimi P. Fr. Šilhán a A. Machalka na 25 let.[12] Slovenská paralela procesu se nekonala. Proces byl výrazně medializován na předních stranách tisku, přenášen v rozhlase a v mnohatisícovém nákladu o něm vyšla propagandistická brožura s názvem *Co se skrývalo za zdmi klášterů.*

Osm dní po skončení procesu- v noci ze 13. na 14. dubna 1950- uskutečnila bezpečnost první etapu Akce K – proti nejpočetnějším řeholím – salesiánům, redemptoristům, jezuitům, františkánům a premonstrátům, na východním Slovensku navíc proti minoritům, dominikánům, milosrdným bratřím a basiliánům. Kláštery byly krátce před půlnocí obklíčeny a dovnitř vtrhli ozbrojení příslušníci StB s milicí. Vzbudili řeholníky, přinutili je obléct se a sbalit si nejnutnější věci. Oznámili jim, že z „vůle lidu" a kvůli protistátním aktivitám se kláštery zabírají a řeholníci budou převezeni do vybraných klášterů, kde se budou moct „vyřeholit". Jindy jim také ospravedlňovali svůj zásah snahou ochránit je před „hněvem pracujícího lidu". Pak je nahnali do přistavených autobusů a nákladních aut a převezli do centralizačních středisek, kde byli hlídáni ozbrojenou ostrahou. O čtrnáct dní později – 28. dubna 1950 byly v českých zemích a na Slovensku pak 3. a 4. května 1950 zlikvidovány stejným způsobem zbylé mužské kláštery.

11 BULÍNOVÁ, Marie, JANIŠOVÁ, Milena, KAPLAN, Karel: *Církevní komise ÚV KSČ 1949 – 1951. Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka") duben 1949 – březen 1950.* Brno 1994, s. 410.

12 Spisovna Krajského soudu v Praze, Rozsudek Státního soudu Praha Or I/VII 31/50.

Zabírání klášterů se nesetkalo v českých zemích ze strany obyvatelstva s téměř žádným odporem, akce byla na rozdíl od nedávného monstrprocesu přísně utajovaná. Pouze v Ostravě, v Hodoňovicích u Frýdku–Místku a v Ořechově se pokusili věřící mírnou formou protestovat, ale desítky žen shromážděných u klášterů byly brzy rozehnány. Naopak na Slovensku byla reakce na odvezení řeholníků značně bouřlivější. V obci Pruské v Žilinském kraji se v blízkosti františkánského kláštera sešlo kolem 400 žen, které žádaly vysvětlení, pokřikovaly na hlídkující Sboru národní bezpečnosti (SNB) a házely na ně kamení. Ve Spišském Štvrtku (kraj Košice) žádalo kolem 200 věřících, převážně žen a dětí, vstup do kláštera, přičemž bezpečnost zakročila proti davu slzným plynem. Z důvodu nekonání bohoslužby v klášteře došlo také ke shromáždění několika set občanů v Bratislavě–Trnávce. U kapucínského kláštera v Pezinku se shluklo kolem 600 občanů, kteří se domáhali vstupu do kláštera, protože viděli, jak tam jsou přiváženi řeholníci. Po příjezdu dalších jednotek bezpečnosti a milic se rozešli. K nejdramatičtější konfrontaci věřících a policejních orgánů došlo 14. dubna 1950 kolem 18. hodiny v Podolinci. Okolo 200 osob, převážně mužů ozbrojených klacky, tyčemi, kamením, zaútočilo na soustřeďovací klášter a napadlo hlídkující stráže, s cílem osvobodit přivezené řeholníky. Bezpečnostní jednotky použily slzný plyn, střílely do vzduchu i do davu. Na obou stranách byla řada raněných, včetně instruktora krajského výboru (KV) Komunistické strany Slovenska (KSS).[13]

Během Akce K bylo v českých zemích zlikvidováno 144 řeholních domů, 1 164 řeholníků převezeno do centralizačních klášterů a 76 do internačních, na Slovensku bylo zlikvidováno v obou vlnách Akce K 76 klášterů a do soustřeďovacích a internačních středisek převezeno 1 180 řeholníků.[14] V celém Československu Akce K zasáhla 219 klášterů. Většinu ze 429 zabraných budov nezískaly, jak bylo slibováno, nemocnice nebo rodiny, ale hlavně armáda a Ministerstvo vnitra. Část uměleckých památek shromažďovaných po staletí v klášterech převzaly galerie a muzea, jiné byly nenávratně rozkradeny nebo barbarsky zničeny. Zajímavá je skutečnost, že představitelé SLOVÚCU museli přistoupit k několika nutným změnám: jako nevhodný se ukázal karný tábor v Pezinku (blízkost hranic s Rakouskem, malé ubytovací kapacity, obavy z nálad obyvatelstva), a proto byl přemístěn do Báče u Šamorína. Ze stejných důvodů byla zrušena soustřeďovací střediska v Jasově a Šaštíně a 399 řeholníků z obou středisek bylo záhy převezeno do Podolince, z nějž se tak stal koncentrák s téměř 600 vězni.

Akci K přežil v Československu řád Milosrdných bratří, protože byl tvrdě pronásledován, a dokonce zakázán už nacisty. Komunisté se zřejmě nechtěli dopustit dějinné paralely. Na Slovensku byly také ponechány dvě zdecimované řeholní komunity kapucínů v Bratislavě (čtyři řeholníci) a v Pezinku (tři řeholníci), pravděpodobně z propagandistických důvodů a pro jejich službu v duchovní správě. Všechny tyto řeholní komunity byly v průběhu 50. let zlikvidovány, jejich představení většinou odsouzeni.[15]

Komunistické vedení mohlo být s výsledkem akce spokojeno – přestože nevydalo žádný oficiální výnos o zákazu činnosti mužských řeholí, odstranilo je ze života společ-

13 KAPLAN, K., VÁCHOVÁ, Jana: *Akce K – likvidace klášterů v roce 1950*. Praha 1993, sv. 6, s. 59 – 74; KMEŤ, Norbert : *Postavenie cirkví na Slovensku 1948 – 1951*. Bratislava 2000, s. 254 – 255.

14 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory*, s. 140 – 143.

15 Moravský zemský archiv Brno – církevní oddělení 1949 – 1955, B 124, 2614/ III. DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory*, s. 150.

nosti na celou dobu trvání své čtyřicetileté totality, přispělo k ateizaci národa a získalo velké množství budov pro své účely.

Většina řeholníků byla držena v soustřeďovacích střediscích dva až tři roky, slovenské tábory byly likvidovány už v průběhu roku 1951. Z likvidovaných centralizaních klášterů byli řeholníci propuštěni na svobodu, starší řeholníci byli převezeni do Charitních domovů, a slovenští řeholníci s označením „reakční", především jezuité a salesiáni, posíláni do českých soustřeďovacích a internačních táborů. Po domluvě ÚV KSČ, SÚC , ÚV KSS a SLOVÚCU bylo v listopadu 1951 posláno 112 řeholníků ze Slovenska do českých středisek, a to do Želiva, Oseku, Hejnic a Králík, a 60 řeholních bratří – frátrů bylo odvezeno na stavbu přehrady Klíčava u Zbečna. Z táborů byli řeholníci propuštěni až s likvidací těchto středisek v letech 1952 – 1953, z internačního kláštera v Želivě, kterým prošlo 309 českých i slovenských řeholníků, až roku 1955. Poslední soustřeďovací středisko v Králíkách bylo zrušeno až v roce 1960. Řeholníci museli v táborech tvrdě pracovat bez nároku na mzdu, např. v zemědělství, v lese, v blízkých továrnách. Byli zde drženi pod dohledem ozbrojených příslušníků a jejich svobody – např. možnost opuštění tábora či kontakt s příbuznými, byly velmi omezené. 350 mladších řeholníků muselo v září 1950 nastoupit na tříletý pobyt k Pomocným technickým praporům (PTP). Mladí bohoslovci byli později nasazováni na stavby přehrad Klíčava, Křímov a Púchov.[16] Další byli vystavování ideologickým školením, např. v Hájku u Prahy, v Kostolné u Trenčína, řeholníci – kněží pak v České Kamenici nebo Malackách, s cílem aby opustili řád, nebo jim byl nabízen i státní souhlas umožňující službu kněze, většinou však pod podmínkou vstřícnosti vůči režimu. Proto tyto možnosti naprostá většina řeholníků zamítla.

Internovaní řeholníci se snažili navazovat kontakty s vnějším světem a prostřednictvím ochotných laiků se jim dařilo udržovat kontakty s ostatními řeholníky, kteří byli na svobodě, posílat tajně korespondenci, případně zajišťovat pro potřebné léky, potraviny, literaturu apod. Za podobnou činnost bylo odsouzeno nejméně 20 řeholníků z Králík a Želiva – velký proces proběhl u Krajského soudu v Jihlavě v březnu 1953 – inspektor salesiánů P. A. Dvořák byl odsouzen na 21 let a provinciál redemptoristů P. Fr. Suchomel na 18 let,[17] v březnu 1960 u Krajského soudu v Ostravě – odsouzeno 16 jezuitů, mezi nimi viceprovinciál P. A. Zgarbík a P. Fr. Kučera na 16 let.[18] Někteří řeholníci se rozhodli před internací vzdorovat – několika z nich se podařilo vyhnout odvezení do centralizačních středisek a pak se měsíce, někdy i celá léta ukrývali v ilegalitě – nejdéle dominikán *P. Dominik Marek* 10 let. Jiní z táborů uprchli nebo byli propuštěni a začali tajně působit – např. *P. J. Baptista Bárta OFM*[19] uprchl z Želiva a organizoval skupiny františkánů a Katolické akce, za což byl v roce 1952 odsouzen na 20 let. *P. V. Filipec SDB*[20] byl z tábora v Oseku podmínečně propuštěn, tajně organizoval komunity

16 PEŠEK, Jan, BARNOVSKÝ, Michal: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava 1997, s. 171 – 172.

17 Spisovna Krajského soudu v Brně, Rozsudek Krajského soudu Jihlava T 7/53 A. Dvořák a spol.

18 Spisovna Krajského soudu v Ostravě, Rozsudek Krajského soudu Ostrava T 03/60, č. bl. 344.

19 OFM (*Ordo fratrum minorum* – Řád menších bratří – františkáni).

20 SDB (*Societas Don Bosco* – Salesiáni Dona Bosca).

salesiánů v Čechách i na Moravě a pět let se ukrýval na Valašsku. V roce 1957 byl zatčen při pokusu o přechod hranic a odsouzen na devět let.[21]

Odvážnou ilegální činnost rozvinuli slovenští lazaristé v čele s *P. Štěfanem Kristinem*. Ten uprchl ze soustřeďovacího střediska ve Svatém Beňadiku a do roku 1951 se ukrýval na různých místech, pastoračně působil a spolu se spolubratry se podílel na duchovní formaci a vzdělávání šesti bohoslovců. V únoru 1953 byl odsouzen k doživotním trestu, zbývající členové řádů a laici dostali trest téměř 200 roků.[22] Dramatický byl osud dominikána *P. Aquinase Gabury*. Ten byl v době záboru klášterů mimo dům a aby se vyhnul pobytu v soustřeďovacím táboře, začal se ukrývat. V ilegalitě vydržel až do roku 1952, kdy se sám přihlásil na policii, která tvrdě pronásledovala ty, již ho ukrývali. Za zpovědní službu třem členům protikomunistické odbojové organizace – Bílá legie a ukrývání se před internací byl odsouzen k doživotnímu trestu.[23]

Velmi originální byla strategie slovenských salesiánů, kteří v čele s *P. Titem Zemanem* a *P. Ernstem Macákem* pomohli k útěku přes Rakousko téměř 40 salesiánským bohoslovcům do Turína, aby tam mohli dále studovat, být vysvěceni a mohli se později případně vrátit zpět. P. Titus Zeman byl odsouzen za tuto činnost na 25 let, celková výše trestů nad skupinou byla 308 let.[24]

Vzhledem ke krátké době existence slovenských táborů zde došlo k výrazně menšímu počtu zatčení a následnému odsouzení řeholníků než v Čechách. Naopak ze slovenských táborů se podařilo utéct značně vyššímu počtu vězněných – jen z Podolince uteklo do března 1951 30 řeholníků.[25] Z českých táborů uprchlo pouze kolem deset řeholníků.

Po propuštění ze soustřeďovacích středisek nemohli řeholníci většinou na veřejnosti vystupovat jako duchovní, nesměli oblékat řeholní oděv a mohli pracovat převážně jen v dělnických profesích – v duchovní správě působili v českých zemích především minorité, křížovníci s červenou hvězdou a částečně premonstráti, na Slovensku pak františkáni. Přes tyto rušivé zásahy pokračovali řeholníci v táborech, během vojenské služby i po propuštění ve skrytosti v řeholním životě. Utvářeli v domácnostech ilegální malé komunity, tajně se scházeli, starší duchovně vedli mladší, povzbuzovali je k věrnosti řádu, ke studiu, opatřovali jim literaturu, zajišťovali tajná kněžská svěcení a získávali v omezené míře i nové členy.

Pokusy o tajné obnovení řeholních komunit a žití dle řádových pravidel v malých komunitách v bytech StB tvrdě stíhala – ve 174 procesech bylo odsouzeno 361 českých řeholníků, z nich 17 opakovaně, k celkovému trestu 2 108 roků a šest měsíců a tři do-

21 VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 387 – 396.

22 KRISTIN, Štefan: O svedectve viery. In: TAKÁČ, Ladislav (Zost.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 2*, Prešov 2001, s. 214 – 215.

23 ČERNUŠÁK, T. a kol.: *Historie dominikánů v českých zemích*, s. 185.

24 DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory*, s. 171; MACÁK, Ernest: V službách saleziánov. In: TAKÁČ, L. (Zost.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 2*, s. 230 – 231; SRHOLEC, Anton: *Svetlo z hlbín jáchymovských lágrov.* Prešov 1996, s. 161.

25 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*, s. 171.

životní tresty.[26] Na Slovensku bylo ve stejnou dobu odsouzeno nejméně 171 řeholníků k celkovému trestu pět doživotí, 756 roků a sedm měsíců.[27] O brutálních způsobech vyšetřování, nelidských podmínkách ve věznicích a zanedbávání lékařské péče ve vězení svědčí fakt, že v českých zemích ve vazbě zemřeli nejméně tři řeholníci, během výkonu trestu šest a na následky úrazů při práci na přehradách a soustřeďovacích střediscích čtyři – celkem 13, ze slovenských mučedníků jsou obecně známí redemptorista *P. Metoděj Trčka* a basilián vladyka *Pavol Gojdič*, oba beatifikovaní Janem Pavlem II.[28]

Maďarsko

Po druhé světové válce patřila v Maďarsku ke katolické církvi většina národa – při sčítání lidu v roce 1949 se k ní přihlásilo 6 240 000 obyvatel, t.j. 67, 8% populace. V roce 1945 působilo v zemi 18 mužských řádů a kongregací se 187 kláštery a 2 582 řeholníky. 39 ženských řádů čítalo 8 956 řeholnic, žijících ve 456 konventech.[29] Řády vedly devět nemocnic, 293 škol, pracovaly na 90 státních školách, ve 120 dětských domovech aj. Katolická církev vlastnila v roce 1945 3 344 škol různého stupně – 1 216 měšťanských škol, 1669 národních škol, 49 gymnázií, čtyři vysoké školy pro studium středoškolských profesorů, 20 institutů pro výchovu pedagogů národních škol, 22 vysokých škol s výukou teologie, osm malých seminářů ad.[30]

Z proticírkevních opatření se řádů dotkla především pozemková reforma, jež poškodila jejich ekonomickou soběstačnost. Dalším vážným úderem proti církvi mělo být zestátnění církevního školství. Komunisté rozpoutali v médiích pomlouvačnou kampaň o nízké úrovni církevního školství, o protipokrokovém duchu na těchto školách, a dokonce obvinili církev, že některé její školy jsou hnízdem protistátního spiknutí a že zde nalezly zbraně. V souvislosti s odhalením „sídel reakce" na školách byli zatčeni a odsouzeni františkán fr. *Szález Kiss* a benediktin *P. Placid Olofson*. V mnoha městech se sbíraly petice na obranu církevního školství a konalo se několik bouřlivých demonstrací, obhajujících jejich existenci. Z 3 163 základních a středních škol spravovaných církví, jež představovaly 60% všech základních a 49% maďarských škol, vedly přes 300 mužské a ženské řády. Spolu ze zestátněním škol byly v některých místech postiženy řády i odnětím přiléhajících klášterů, exercičních domů a tiskáren.[31]

Další úder směřoval proti samotné existenci mužských i ženských řádů a kongregací. Už ve druhé polovině roku 1949 se množily také případy, kdy některé klášterní budovy byly řeholníkům či sestrám zčásti zabrány. Od prosince 1949 došlo v četných případech k násilnému zabrání řeholních domů jednotkami policie a řeholníci byli vy-

26 VLČEK, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, s. 150 – 151.

27 MIKLOŠKO, František: *Nebudete ich môcť rozvrátiť, Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku 1943 – 1989*. Bratislava 1991, s. 211.

28 VLČEK, V.: Čeští mučedníci z doby komunismu. *Teologické texty*, roč. 14, 2003, č. 2, s. 55 – 60.

29 HAINBUCH, Friedrich.: *Kirche und Staat in Ungarn nach dem zweiten Weltkrieg*. München 1982, s. 42 – 43.

30 GRAJEWSKI, Andrzej: *Kompleks Judasza*. Poznań 1999, s. 77 – 81.

31 HAINBUCH, F.: *Kirche und Staat in Ungarn nach dem zweiten Weltkrieg*, s. 24 – 25.

vezeni mimo klášter s odůvodněním, že se tak děje „ve státním zájmu". Po těchto incidentech zaslali představení řádů 16. dubna 1950 dopis presidentu republiky a vylíčili v něm svou svízelnou situaci. Určitou dobu zůstal dopis bez odpovědi. O osudu řádů však bylo brzy rozhodnuto. Komunističtí představitelé rozhodli o zařazení řádů mezi „protistátní organizace" a o jejich nutné likvidaci. Provedením víceetapové akce proti klášterům bylo pověřeno ministerstvo vnitra.

Přibližně tisícovce řeholníků a řeholních sester byl v noci 8. června 1950 doručen dopis s „tajným příkazem" ministra vnitra. Téže noci vtrhly do desítek mužských i ženských klášterů v jižním Maďarsku v oblastech sousedících s Jugoslávií jednotky policie a milice, přinutili řeholní osoby ke shromáždění a přečetli jim výnos ministra vnitra, jež jim přikazoval z důvodu jejich „ohrožování veřejného pořádku a bezpečnosti" opustit dosavadní působiště a přesídlit na určené místo. Řeholníci si museli rychle sbalit nejnutnější potřeby, byli naloženi do nákladních aut a odvezeni buď do internačního tábora ve východní části země, nebo do předem určených klášterů na severu Maďarska. První etapa zasáhla celkem asi 1 000 řeholníků a řeholnic (320 řeholníků a 600 – 700 řeholnic).

Biskupové zaujali k tíživé situaci řádů jednoznačné stanovisko. 11. června pak byl ve všech katolických farnostech v Maďarsku přečten pastýřský list biskupů, líčící obtížnou situaci řádů a vyzývající věřící k modlitbě za ně a k pomoci jim. Komunistům se nepodařilo přes jejich zprávy o „protistátní činnosti řádů" a nalezených „důkazech" o těchto aktivitách v klášterech přesvědčit národ o opodstatněnosti zásahu. Naopak útok proti klášterům vyvolal vlnu solidarity mezi věřícími, kteří pro řeholníky sbírali potraviny, oblečení, pokrývky aj. Představení řádů se sešli 17. června a rozhodli se požádat biskupy o intervenci v jejich prospěch. Mezitím však byla v noci ze 17. na 18. června provedena druhá etapa zásahu proti řádům. Tentokráte byly postiženy kláštery v západní a střední části země a akce se týkala přibližně 2 000 řeholníků a řeholnic.[32]

Biskupská konference se rozhodla přes nevýhodnost situace okamžitě vstoupit do jednání s komunistickými představiteli. Včele vládní delegace stál generální tajemník maďarské komunistické strany Rákosi, vůdčí osobností mezi církevními hodnostáři byl arcibiskup J. Grösz. Rozhovorů se účastnili také představení řádů – superior benediktinů opat z Pannonhalmy *Pál Sárközy*, provinciál piaristů *Sándor Sík* a za františkánský řád *P. Schrotty*. V otázce řeholí zastávali komunističtí představitelé názor o jejich nepotřebnosti pro lidově demokratickou společnost, a proto trvali na likvidaci řádů. Po výměně názorů byla ochotna vláda povolit 400 řeholníkům, aby mohli po opuštění klášterů působit jako diecézní kněží. Ti, kteří disponovali odpovídajícím vzděláním, měli jít pracovat jako laičtí učitelé do školství. Zbylí členové řeholí měli nastoupit do dělnických profesí. Dva kláštery měly zůstat jako domovy pro přestárlé řeholníky a řádové sestry. V případě, že dohoda bude uzavřena do konce srpna, přislíbila vláda zachování osmi významných škol, jež by vedly čtyři řády (benediktini, františkáni, piaristé a školské sestry) a mohly by mít při těchto školách kláštery.

Biskupové se snažili vyjednat pro církev i řehole výhodnější podmínky, ale Rákosiho delegace další ústupky minimalizovala a zastávala nekompromisní postoj. Církevní

32 SHUSTER, George: *Im Schweigen rede ich (Geschichte der ungarischen Kirche und des Kardinals Mindszenty unter der Herrschaft des Kommunismus)*. Würzburk 1959, s. 126 – 129.

představení žádali vynětí z likvidační akce kontemplativních řádů, jež nemohly vykonávat přímo prospěšnou činnost pro stát, chtěli zabránit jednorázovému zrušení řádu a vzhledem k poměrně vysokému počtu členů řeholí se snažili obhájit alespoň postupné omezování jejich činnosti v průběhu několika let. Také očekávali, že vláda povolí odchod řeholníků ze země pro činnost v misiích v Africe a Jižní Americe. Všechny tyto návrhy vládní delegace odmítla akceptovat, označila podmínky dohody za otázku politickou, týkající se pouze domácích maďarských poměrů, přičemž vláda může okamžitě rozhodnout o likvidaci řádů v zemi. Po několikatýdenních jednáních se ordinářům podařilo přece získat dva ústupky – 1) počet řeholníků, jež budou moci nastoupit po rozpuštění řádů do duchovní správy, byl zvýšen na 600. 2) Komunisté původně požadovali, aby řeholníci a řeholnice museli při odchodu z kláštera podepsat prohlášení o tom, že vystupují z řádu a stávají se civilními občany. Biskupové s poukazem na skutečnost, že řádových slibů by je mohl zbavit pouze papež, vymohli nakonec formulaci, podle níž členové řeholní pouze opouštějí klášterní společenství. (Což samozřejmě bylo myšleno jako vnucený odchod.) V průběhu jednání uskutečnili komunisté třetí – poslední vlnu internování zbylých řeholníků a řeholnic, jež proběhla ve dnech 10. – 12. července a měla připravit podmínky pro úplnou likvidaci řádů. Akce byla také další formou nátlaku na biskupy, aby přistoupili k podepsání očekávané smlouvy.[33]

Vládou vnucená dohoda, pro církev značně nepříznivá, byla podepsána komunistickým vedením a členy episkopátu 30. srpna 1950. Řeholníci přejali přislíbených šest škol (dvě získaly řeholnice), ale s prohlášením, že tak činí dle vůle biskupů. Byli si dobře vědomi chystaného nátlaku, omezování jejich činnosti ze strany státu a vnucování marxistické výchovy studentům. Na druhé straně realisticky chápali tuto možnost jako jedinou šanci pro zachování existence alespoň třech řádů v Maďarsku a příležitost pro výchovu mládeže. Benediktinům byla vrácena gymnázia při významných klášterech v Pannonhalmě a Györu, piaristům školy v Budapešti a Kecskemétu a františkáni mohli vyučovat na gymnáziích v Ostřihomi a Szentendre. V těchto osmi klášterech smělo celkem působit asi 250 členů řeholí. Počet nových členů řádů byl striktně předurčen – každý rok směli přijmout pouze dva novice.[34]

Vláda se už při jednáních rozhodně netajila svým úmyslem jednorázově zlikvidovat zbylý řeholní život v Maďarsku, jež byl mimo rámec jejího diktátu. Už 7. září 1950, tedy týden po ukončení jednání, přistoupili maďarští komunisté ke zrušení všech 53 řádů a kongregací, jež v zemi působily. Všem řeholníkům a řeholnicím bylo přikázáno, aby neprodleně, nejpozději do třech měsíců s pohrůžkou věznění, opustili svůj klášter a nastoupili do civilních zaměstnání mimo své dosavadní působiště či rodiště. Také oněch 500 – 600 řeholníků, kterým bylo umožněno nastoupit do duchovní správy, muselo odejít z místa kláštera.V internačních klášterech se nacházelo kolem 1 500 řeholníků a 2 500 řeholnic. Ti, kteří odmítli podepsat prohlášení o odchodu z kláštera a nastoupit do civilního zaměstnání, zůstali dále internováni.[35]

33 SHUSTER, G.: *Im Schweigen rede ich (Geschichte der ungarischen Kirche und des Kardinals Mindszenty unter der Herrschaft des Kommunismus)*, s. 126 – 131.

34 Tamtéž, s. 124 – 129.

35 GALTER, Alberto: *Rotbuch der vervolgten Kirche*. Recklinghausen 1957, s. 343 – 352.

Situace „povolených" řádů vypadala přibližně takto – v roce 1945 bylo 340 benediktinů, v klášterech jich smělo po uzavření dohody státu a církve zůstat 70, 20 jich odešlo do emigrace, tři byli zatčeni a odsouzeni k dlouhodobým trestům, někteří pracovali jako diecézní kněží či učitelé, ostatní v manuálních povoláních nebo v domovech pro přestárlé řeholníky. Velmi nepříznivá situace byla např. v případě v tradičně nejvíce perzekuovaných jezuitů. 13 mladých řeholníků bylo od roku 1948 vězněno kvůli pokusu o odchod do zahraničí a ze 150 členů řádu, již v zemi zůstali, smělo v roce 1954 působit jako kněží pouze 12. Ostatní pracovali většinou jako dělníci v těžkém průmyslu.[36]

S významných procesů, v nichž byli souzeni řeholníci, uveďme např. proces proti arcibiskupu *Józsefu Grószovi* v červnu 1951, v němž byli odsouzeni také dva cisterciáci – opat *Vendel Endrédy* na 14 let, za suspendování jednoho ze zakladatelů kolaborantského hnutí kněží v Maďarsku – cisterciáka R. Horvátha, a jeho spolubratr *P. Gyula-Hagyó Kovácz* na 13 let. V roce 1952 byl odsouzen k doživotnímu trestu v monstrprocesu v čele třináctičlenné skupiny mladý piarista *Györgi Bulányi*, organizující podle Kolakovičových zásad tajné skupinky mládeže, podobné Katolické akci či Rodině. [37]

V letech 1945 – 1951 zahynulo v Maďarsku 21 kněží, ve vězeních a internaci se ocitlo 156 kněží, krátkodobě bylo vězněno dalších 300 duchovních, internací prošlo asi 1 500 řeholníků a 2 500 řeholnic.[38]

Po tzv. maďarských událostech v roce 1956 a krátkém uvolnění vyhlásilo nové komunistické vedení v čele s J. Kádárem, dosazeným Sověty, opět ostrý kurs i proti církvi. Znovu se obnovil v plné míře dozor státních úřadů nad církví a výuka náboženství byla silně omezována. Do roku 1961 bylo různými tresty odnětí svobody potrestáno kolem 1 500 kněží a řeholníků.[39]

Mužské i ženské řehole byly téměř zlikvidovány a na čtyři desetiletí vytlačeny ze života společnosti. Oněch ponechaných osm klášterů sloužilo maďarským komunistům k manifestování náboženské svobody zemi pro západní státy a Svatý stolec.

Rumunsko

V roce 1945 tvořili katoličtí věřící v převážně pravoslavné zemi menšinu jen 17%. K Řecko-katolické církvi se hlásilo téměř 1,6 milionu obyvatel a k římskému katolictví 1,2 milionu, většinou ze Sedmihradska, převážně Maďarů a Němců. V 57 klášterech žilo 420 řeholníků a v 81 řádových domech 1 875 řeholnic.[40]

Po likvidaci Řecko-katolické církve směřovaly represe proti církvi Římsko-katolické, zpočátku proti biskupům. Následoval útok proti řádům. V červnu 1949 byl vyzván

36 SHUSTER, G.: *Im Schweigen rede ich (Geschichte der ungarischen Kirche und des Kardinals Mindszenty unter der Herrschaft des Kommunismus),* s. 132 – 133.

37 CYWIŃSKI, Bohdan: *Ogniem próbowane II. („…I was prześladować bedą").* Lublin 1990, s. 314.

38 GALTER, A.: *Rotbuch der vervolgten Kirche*, s. 363; CYWIŃSKI, Bohdan: *Ogniem próbowane II. („…I was prześladować bedą")*, s. 309 – 310.

39 HAINBUCH, F.: *Kirche und Staat in Ungarn nach dem zweiten Weltkrieg*, s. 42 – 43; CYWIŃSKI, B.: *Ogniem próbowane II („…I was prześladować bedą")*, s. 309 – 310.

40 POPAN, Flaviu: Die Lage der katholischen Kirche in Rumänien. In: *Kirche in Not.* Limbus – Lahn 1953.

telegramem provinciál – superior rumunských františkánů *P. Anton Bisoc*, aby v důležité věci vyhledal biskupa Durcovice z Jassy. Po odjezdu z kláštera byl zatčen rumunskou tajnou policií, jež mu fingovaný telegram zaslala. Po něm byl zatčen stejným způsobem i jeho sekretář P. Herciu, který se jej vydal hledat. Následovalo zatčení dalších desíti františkánů.[41]

29. července 1949 vydala vláda dekret nařizující likvidaci všech mužských i ženských římsko-katolických řádů a kongregací v zemi. Tento krok odůvodnila především „zájmy rumunského národa" a nutným využitím majetku řádů pro zdravotnické, školské a sociální účely. Řeholním osobám mělo být umožněno další společné žití v komunitách – omezenému počtu řeholníků, kteří nechtěli klášterní život opustit, byly vyhrazeny dva „sběrné kláštery" v arcidiecézi Bukurešť a diecézi Alba Iulia, kde žili pod dozorem příslušníků policie. Těm, kteří se rozhodli opustit řeholní život a nastoupit do civilních zaměstnání, určila policie místo jejich dalšího pobytu. Členové řádů, kteří neměli rumunské občanství, se museli do desíti dnů přihlásit na policejních úřadech. Do sběrných táborů dorazil pouze malý zlomek členů řádů, většinou přestárlí, nemocní či méně schopní řeholníci. Ostatní se rozhodli pro vlastní cestu – emigraci, práci v laickém pracovišti a tajnou činnost pro řád, omezeně pro vstup do duchovní správy. Zachování dvou mužských klášterů a čtyř ženských (sběrných, jinak též internačních) s kapacitou kolem 200 osob bylo ze strany komunistického vedení více než symbolické. Výše jmenované vládní nařízení postihlo všech 15 mužských i ženských řádů a kongregací, působících v zemi. Ušetřeni zůstali pouze františkáni, zrušení o rok později. Po 20 dnech od vydání dekretu bylo zestátněno 41 mužských a 71 ženských klášterů. Po likvidaci řeholí v zemi působily mnohé řády v ilegalitě, podobně jako řecko-katoličtí duchovní s rizikem dlouholetého věznění.[42]

V létě 1950 dosáhlo zatýkání kněží a řeholníků masových rozměrů. V červenci 1950 byli zatčeni tři školští bratři a dvě řeholnice, pracující na nunciatuře v Bukurešti. V téže době byli zatčeni a odsouzeni kvardián minoritského kláštera v Radně *P. Pascal Vormittag*. Koncem srpna proběhl v Galati proces se skupinou 14 františkánů, odsouzených za pobuřování k trestům v rozmezí 3 – 13 let.[43]

V letech 1945 – 1953 bylo v Rumunsku uvězněno všech 12 biskupů, z nichž tři zemřeli ve vězení, 55 kněží bylo zabito, 300 odsouzeno, kolem 200 duchovních bylo na nucených pracích.[44]

41 POP, Nicolae: *Kiche unter Hammer und Sichel (Kirchen Vervolgung in Rumänien 1945 – 1951).* Berlin 1953, s. 117 – 118.

42 CYWIŃSKI, B.: *Ogniem próbowane II („…I was prześladować bedą"),* s. 360 – 361.

43 GALTER, A.: *Rotbuch der vervolgten Kirche*, s. 296 – 302.

44 FEIGE, Gerhard: Rumänien. In: GATZ, Erwin: *Kirche und Katholizismus seit 1945*. Paderborn 1999, s. 137 – 139.

Polsko

Pozice církve v Polsku po válce byla přes všechny válečné oběti jednoznačně nejsilnější ze všech zemí střední a východní Evropy – ke katolicismu se hlásilo po odsunu Němců 90% Poláků. V zemi působilo 1 499 řeholních kněží.[45]

Polští komunisté si dobře uvědomovali sílu církve v zemi, a proto se k prvním významnějším zásahům proti ní odhodlali až po úplném převzetí moci v roce 1947 a po zakládající schůzi Informbyra v Szklarskiej Porebie v září 1947. V Polsku byla odstartována protipapežská a proticírkevní kampaň. Součástí protikatolických útoků bylo obviňování kněží ze spolupráce s nacisty, z podpory ozbrojených akcí protikomunistického odboje. V důsledku nálezu „arzenálu" zbraní policií v klášterech v Lezajsku a Jaroslavi došlo k zatčení a odsouzení řeholníků a k likvidaci klášterů. Počty zatčených a uvězněných kněží a řeholníků značně rostly. Jestliže v polovině roku 1947 pobývalo ve věznících 60 duchovních, v září 1948 už jich bylo přes 400.[46] V letech 1948 – 1949 byla zestátněna, často pod záminkou protistátní činnosti, církevní vydavatelství a tisk, mezi nimi největší tiskárna v Niepokalanově, vedená minority. V létě 1948 byly zlikvidovány téměř všechny střední školy vedené řeholníky a řádovými sestrami. V říjnu 1949 následovalo znárodnění všech církevních nemocnic. Řeholní sestry, případně řádoví ošetřovatelé, byli jednoduše z těchto zařízení vyhnáni ozbrojenými milicionáři.[47]

Pod nátlakem vážných proticírkevních zásahů se rozhodli polští biskupové v čele s primasem Wyszyńskim zvolit cestu vyjednávání s představiteli komunistické vlády, jejichž výsledkem byla první dohoda mezi komunistickou vládou a episkopátem. V dohodě podepsané 14. dubna 1950 garantoval stát také svobodné působení mužských i ženských řádů a kongregací v zemi. Přestože ve Vatikánu dohoda vyvolala spíše oprávněné obavy a setkala se s kritickou reakcí, v případě jejího dodržování ze strany státu by jistě znamenala pro církev v Polsku slušné podmínky pro další existenci. Zcela určitě v případě řeholí, v ostatních lidově demokratických státech tvrdě pronásledovaných a likvidovaných.[48]

Už brzy po podepsání dohody se polští komunisté snažili vynutit si podporu katolické církve pro uskutečňování svých politických záměrů – šlo např. o souhlasné vyjádření pro kolektivizaci či tzv. Stockholmskou mírovou výzvu z roku 1950. Kvůli odmítnutí podpisu pod Stockholmskou výzvu bylo zbaveno v roce 1950 okolo 500 kněží míst katechetů. Opět se množily akce bezpečnosti – jako „protistátní centra špionáže a arzenálů zbraní" byly zlikvidovány mužské kláštery salvatoriánů v Mikolově, františkánů v Radečnici a jezuitů v Krakově. Řeholníci z těchto domů byli zatčeni a odsouzeni. V druhé půli roku 1950 zintenzivnil komunistický tisk proticírkevní kampaň a často se objevovaly také útočné články proti řeholím. Přesto se v Polsku neuskutečnil monstrproces proti řádům, obdobný např. československému procesu z roku 1950, a vláda se neodhodlala k centrálnímu zásahu proti řádům.[49]

45 CYWIŃSKI, B.: *Ogniem próbowane II („…I was prześladować bedą"*), s. 40.

46 DUDEK, Antoni: *Pánstvo i Kościól w Polsce 1945 – 1970*. Kraków 1995, s. 9 – 14.

47 CYWIŃSKI, B.: *Ogniem próbowane II („…I was prześladować bedą"*), s. 55 – 56.

48 SIEDLARZ, Jan: *Kirche und Staat im kommunistischen Polen*. Paderborn 1996, s. 77 – 81.

49 CYWIŃSKI, B.: *Ogniem próbowane II („…I was prześladować bedą"*), s. 86 – 87.

Statistika z let 1945 – 1951 hovoří o 900 uvězněných kněžích pro jejich protikomunistické postoje. V únoru 1952 zahájili komunističtí představitelé tažení proti výuce náboženství a zbylému církevnímu školství. Od února 1952 byla výuka náboženství na státních školách zakázána. V červenci 1952 následovalo zrušení 45 konviktů, tzv. nižších duchovních seminářů, poskytujících všeobecné vzdělání a podporujících výchovu kandidátů pro kněžství. Tyto konvikty spravovaly řády.[50]

Nová ústava z června roku 1952 sice proklamovala náboženskou svobodu, ale další razantní útoky proti církvi potvrdily pravý opak, to včetně internování kardinála *Wyszyńského* až do října 1956. V souvislosti se změnami komunistické politiky po XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) a s návratem Gomulky po smrti stalinisty Bieruta v roce 1956 se změnily také vztahy státu a církve v Polsku. 28. srpna 1956 byl propuštěn z internace kardinál Wyszyński.[51]

Se změnou klimatu ve společnosti vláda znovu navázala kontakty s episkopátem, jejichž výsledkem byla nová dohoda z 8. prosince 1956. Vláda v ní garantovala výuku náboženství ve státních školách, duchovní službu v nemocnicích, věženích, anulovala značně omezující zákon o obsazování míst duchovních z roku 1953, umožňovala návrat do klášterů řeholnicím vysídleným z nově získaných západních území Polska.

Už v létě roku 1957 se s omezením demokratizačních reforem a s opětným gomulkovským návratem polského socialismu k sovětskému modelu objevily první výpadky proti církvi, jež se na podzim roku změnily v boj proti „klerikalismu a reakci". Vláda bez ohledu na dohodu z předešlého roku vyvíjela nátlak na odstranění náboženství ze škol, ale uskutečnění úplného zákazu nedocílila. Radikálním krokem ministerstva osvěty z podzimu 1958 byl také zákaz vyučování náboženství ve školách řeholníkům a řeholnicím, což znamenalo znemožnění výuky náboženství ve značné části škol.

Koncem 40. let a v první polovině let 50. byla vystavena katolická církev v Polsku rozsáhlému pronásledování: v letech 1945 – 1953 bylo zabito 37 kněží, 260 jich zmizelo, 350 jich bylo deportováno, mnozí do sibiřských lágrů, 700 jich prošlo komunistickými žaláři a kolem 700 jich odešlo do exilu. Ve stejném období bylo zabito 54 členů řeholí, 200 jich bylo deportováno, 170 uvězněno a 200 jich emigrovalo.[52] Přes všechen protináboženský a proticírkevní boj se polským komunistům zdaleka nepodařilo narušit postavení církve tak jako jejich soudruhům v okolních komunistických zemích a pro většinu Poláků byla příslušnost ke katolické církvi součástí národní identity a obrany proti cizorodému sovětskému komunismu a jeho ateizmu. Církev v čele s kardinálem Wyszyńskim zůstala v zemi nadále symbolem odporu a nezlomnosti. Statistika kněžstva z konce roku 1960 uváděla počet diecézních kněží v zemi 12 318, téměř 3 000 řeholníků, 4 300 studentů teologie – což v porovnání s rokem 1946 znamená nárůst více než o třetinu. Podle průzkumu z roku 1960 se 78% dotázaných mladých respondentů klasifikovalo jako katolíci, ale jako komunisté pouze 12%. Z 29 milionů Poláků se počátkem 60. let hlásilo ke katolictví 27 milionů, tedy 91, 8%.[53]

50 GALTER, A.: *Rotbuch der vervolgten Kirche*, s. 147.

51 SIEDLARZ, J.: *Kirche und Staat im kommunistischen Polen*, s. 109 – 111.

52 GALTER, A.: *Rotbuch der vervolgten Kirche*, s. 155 – 156.

53 ANUSZ, Anna, ANUSZ, Andrzej: *Samotnie wśród wiernych*. Warszawa 1994, s. 35 – 36.

Represivní politika vůči mužským řádům a kongergacím byla permanentní součástí komunistické politiky v zemích střední a východní Evropy a lišila se pouze svou intenzitou a periodicitou administrativních zásahů ,vedoucích k omezení činnosti řeholí, soudní perzekuce či věznění a internování řeholníků.

Autori

Mgr. Lenka Bernátová, absolvovala štúdium histórie na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Pracuje v Ústave pamäti národa. Je autorkou viacerých odborných štúdií, v ktorých sa zaoberá existenciou rehoľných spoločenstiev v období komunistickej totality.

kadarova@upn.gov.sk

Mgr. Peter Buday, absolvent Katedry vedy o výtvarnom umení na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V súčasnosti doktorand na Ústave dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok na Fakulte architektúry Slovenskej technickej univerzity a pracovník Pamiatkového úradu Slovenskej republiky. Venuje sa predovšetkým sakrálnej a sepulkrálnej architektúre, domácej architektúre 19. storočia na Slovensku a jej osobnostiam.

budaypet@gmail.com

Prof. ThDr. Ladislav Csontos SJ, PhD., rímskokatolícky kňaz. V roku 1997 sa stal prvým dekanom Teologickej fakulty Trnavskej univerzity. V súčasnosti pôsobí na Teologickej fakulte Trnavskej univerzity ako profesor a prodekan fakulty. Je autorom a spoluatorom viacerých monografií a učebných textov, ako napr.: *Úvod do logiky*, *Základná antropologická línia v encyklikách Jána Pavla II.*, *Etika v práve* atď.

ladislav.csontos@tftu.sk

Mgr. Tomáš Gerboc SVD, absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Sv. Cyrila a Metoda v Trnave, odbor história. Autor viacerých štúdií, v ktorých sa zaoberá slovenskými dejinami 20. storočia. V súčasnosti sa venuje dejinám Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku.

tututhomas@gmail.com

Mgr. Mária Greškovičová SSpS, absolvovala štúdium na Teologickej fakulte Trnavskej univerzity. Je spoluautorkou projektu *Svedkovia viery*, ktorý audiovizuálne zachytáva autentické výpovede desiatok rehoľných sestier, ktoré prežili likvidáciu ženských kláštorov a následné vyvážanie rehoľníčok do sústreďovacích kláštorov a pracovných táborov.

mariagr.ssps@gmail.com

Doc. ThDr. Jozef Haľko, PhD., rímskokatolícky kňaz, pôsobí na Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Je autorom monografií: *Rozbiť Cirkev : Rozkolnícka Katolícka akcia*, *Ave Crux - Život a dielo biskupa Ambróza Lazíka, Arcibiskupov zápas - Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša* a mnohých ďalších.

halko@abuba.sk

ThLic. Milan Hudaček SJ, rímskokatolícky kňaz. Do Spoločnosti Ježišovej vstúpil v roku 1988 a na kňaza bol vysvätený v roku 1989. Po ročnej kaplánskej službe vo farnosti Košice – Dóm absolvoval v rokoch 1990 – 1992 vyššie štúdiá na Pápežskej Gregorovej univerzite v Ríme. Po návrate na Slovensko vyučoval teológiu na Teologickom inštitúte sv. Alojza v Bratislave a v rokoch 1995 – 2002 pracoval v univerzitnej pastorácii v Trnave. Od roku 2003 je provinčným archivárom Spoločnosti Ježišovej. V súvislosti s jezuitskou rehoľou prispieva na témy teologicko-historické do rôznych publikácií a k odborným dialógom.

m.hudacek@gmail.com

ThLic. Miroslava Pacifika Jusková OSF. Členkou Kongregácie školských sestier svätého Františka z Assisi je od roku 1989. Absolvovala štúdium na Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V súčasnosti je internou doktorandkou na Pápežskej univerzite Antonianum v Ríme. Vo svojej dizertačnej práci sa venuje otázkam náboženského života v období komunistickej totality.

pacifika.j@libero.it

PaedDr. Peter Kollár, absolvoval štúdium na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, odbor história – etika. Obhájil rigoróznu prácu na tému Didaktika predmetu dejepis a jeho vyučovanie na základných a stredných školách. Pôsobí na Piaristickom gymnáziu sv. Jozefa Kalazanského v Nitre, kde vyučuje dejepis a náuku o spoločnosti. Súčasne je externým doktorandom na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. V dizertačnej práci sa venuje Slovenskému úradu pre veci cirkevné a jeho činnosti.

kollarpeter70@gmail.com

PaedDr. Tomáš Konc OFMCap, PhD., rímskokatolícky kňaz. Do rehole Menších bratov kapucínov vstúpil v roku 1983. Pôsobí v kláštore v Bratislave. Venuje sa dejinám kapucínov na Slovensku. Je autorom viacerých odborných štúdií.

tomaskonc@gmail.com

Mgr. Ľudovít Košík, je absolventom Cyrilometodskej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. V rokoch 1990 – 2008 vyučoval náboženstvo na viacerých základných a stredných školách. Venuje sa regionálnym dejinám Skalice a okolia.

lkosik@zoznam.sk

Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD., vedúci Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Zameriava sa na cirkevné, politické a kultúrne dejiny Slovenska v 20. storočí. K jeho najznámejším prácam patria monografie *Slovensko v rokoch 1945 – 1948 : Na ceste ku komunistickej totalite, Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989, Dejiny Slovenskej Ligy na Slovensku (1920 – 1948)* a mnohé ďalšie.

letz@fedu.uniba.sk

SEOLic. Daniel Atanáz Mandzák, CSsR, gréckokatolícky kňaz. Študoval filozofiu v Krakove (Wyższe Seminarium Duchowne Redemptorystów) a teológiu v poľskom Tuchove a v Ríme – na Pápežskej univerzite sv. Urbana a na Pápežskom východnom inštitúte. Pôsobí v kláštore redemptoristov v Michalovciach. Zaoberá sa predovšetkým dejinami gréckokatolíckej viceprovincie redemptoristov na Slovensku. Je autorom monografií *Redemptoristi v Stropkove v rokoch 1921 – 1999, „Agent a špión Vatikánu", Redemptorista Ján Ivan Mastiliak – slovenský účastník monsterprocesu proti A. A. Machalkovi a spol.* a ďalších.

daatma@gmail.com

PhDr. Peter Mulík, PhD., vedecký pracovník Slovenského historického ústavu Matice slovenskej, a zároveň tajomník Matice slovenskej. Je autorom monografií *Cirkev v tieni totality, Nenávideli ma bez príčiny* a mnohých vedeckých štúdií.

shums1@matica.sk

Dr. Jozef M. Rydlo, dlhé roky žil a pedagogicky pôsobil v zahraničí. Člen Slovenského ústavu v Ríme. Po návrate z exilu pôsobil v Matici slovenskej a na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Je zakladateľom knižnej edície Libri Historiae Slovaciae. V rokoch 2006 – 2010 bol poslancom Národnej rady Slovenskej republiky. Je autorom viacerých monografií, odborných štúdií a príspevkov z dejín, literárnej histórie a kritiky. K najznámejším prácam patria: *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 – 1988* a *Slovenská historická spisba v zahraničí po roku 1945.*

rydlo@nextra.sk

ThDr. Martin Šabo CSsR, PhD., rímskokatolícky kňaz. Je odborným asistentom na Katedre rímskeho a cirkevného práva Právnickej fakulty Trnavskej univerzity. Spolupracuje tiež s Inštitútom pre výskum vzťahov štátu a cirkvi. K jeho najznámejším prácam patria: *Štát a cirkvi na Slovensku – vývoj financovania cirkví* a *Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkví vo svete.*

hesychasta@gmail.com

Ing. arch. Marek Šeregi, absolvent Fakulty architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, študoval aj na École Nationale Supérieure d'Architecture v Lyone. V súčasnosti je interným doktorandom na Ústave dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok Fakulty architektúry Slovenskej technickej univerzity.

m.seregi@gmail.com

Prof. Massimiliano Valente, PhD., pôsobí na Università Europea di Roma. Venuje sa súčasným dejinám Európy, dejinám diplomacie v 19. storočí a dejinám diplomacie Svätej stolice. K jeho najznámejším prácam patria: *Diplomazia Pontificia e Kulturkampf. La Santa Sede e la Prussia tra Pio IX e Bismarck (1862 – 1878), La nunziatura di Eugenio Pacelli a Monaco di Baviera e la „diplomazia dell' assistenza" vaticana (1917 – 1918)* a mnohé ďalšie.

massimiliano.valente@gmail.com

J. E. PhDr., doc. hab. Asztrik Várszegi OSB, PhD., rímskokatolícky kňaz, panonhalmský benediktínsky hlavný opát, najvyšší predstavený – prézsky opát Kongregácie slovanských a maďarských benediktínov Praha – Břevnov – Pannonhalma. Autor viacerých monografií.

asztrik@osb.hu

Mgr. Vojtěch Vlček, vyučuje na gymnáziu v Ostrave-Hrabůvce a externe na Ostravskej univerzite v Ostrave. Dlhodobo spolupracuje s Českou kresťanskou akadémiou v Prahe na výskume perzekúcie reholí a diecéznych kňazov v období komunistickej totality. Je autorom kníh *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964*, *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel – rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948 – 1989* a spoluautorom a editorom ďalších titulov.

vojtechvlcek@seznam.cz

ISBN 978-80-89335-32-9